5. Báthory-Brassai

Tanulmánykötet 2. rész

Budapest, 2014

Óbudai Egyetem
Pro Scientia et Futuro

5. Báthory-Brassai
Tanulmánykötet 2. rész

Tanulmányok, publikációk és előadások az

5. Báthory-Brassai Konferencia programjából

Szerkesztette: Prof. Dr. Rajnai Zoltán
Dr. Fregan Beatrix
Dr. Ozsváth Judit

Készült: az Óbudai Egyetem
Biztonságtudományi Doktori Iskola közreműködésével

ISBN: 978-615-5460-38-8

Tartalomjegyzék

Dr. Kurucz Attila: KKV-k a változások sodrában ..... - 300 -

László Péter: A magyar oktatás „Athénje”, - Debrecen, különös tekintettel a magyar valamint Kárpát-medencei természet-környezetvédelem ősi didaktikai forrásvidékére ..... - 309 -

Lőrincz András: A premodern politikai fejlődés Francis Fukuyama alternatív elméletében..... - 325 -

Lőrinczné dr. Bencze Edit: A horvátországi magyarság versenyképességének problematikája ..... - 329 -

Dr. Magyar Sándor: A kockázatelemzés szerepe az adatvédelem erősítése érdekében ..... - 337 -

Magyari Beck István: Magyarország és Közép-Európa geokulturálisan meghatározott missziója. - 342 -

Major Gyöngyi: Versenyképesség és / vagy életképesség ..... - 349 -

Marciniak Róbert : Szolgáltatások fejlesztése a közszférában – avagy mit tanulhatunk a nemzetközi vállalatoktól..... - 355 -

Marton Veronika: Az első magyar nyelvemlék kálváriája. Az I. András magyar király korabeli imák ..... - 362 -

Matuz János, Beke Béla, Cseuz László: A magyar búzanemesítés és eredményei - magyar búzafajták a Kárpát-medencében..... - 369 -

Mező Katalin: A kreativitás szerepe az oktatásban..... - 376 -

Mile Csilla: A kkv-k szerepe és lehetőségei a fenntartható agrártermelésben..... - 385 -

Nagy Orsolya - Kith Károly: Az éghajlatváltozás hatásai a mezőgazdaságra ..... - 395 -

Nagy Balázs: A külföldi közvetlen tőkebefektetések hatása a magyar gazdaság versenyképességére ..... - 400 -

Nyári Gábor: Iskolák a határon túl. Keresztény-konzervatív szellemiségű magyar oktatás német és osztrák területeken a második világháború után ..... - 409 -

Papp Éva Annamária, Dr. habil Csiha Csilla PhD : Gyalult lucfenyő (Picea Abies) felületi paraméterének vizsgálata mesterséges öregítés hatására ..... - 417 -

Pátrovics Péter – Egri Éva: Nyelvekkel versenyelőnyben..... - 422 -

Pétervári Zsolt PhD: Jövőegyetem – a 21. század negyedik generációs felsőoktatási modellje ..... - 432 -

Puskás Béla: Kritikus Információs Infrastruktúrák hálózatelméleti megközelítésből ..... - 438 -

Dr. Rajnai Zoltán: Információtechnológiai kutatások a védelmi szektorban ..... - 444 -

Dr. Remek Éva: Értékek, etika, identitás és a biztonságpolitika gondolatébresztő ..... - 452 -

Rubóczki Edit: Biztonságosan a Felhőben. A publikus felhők biztonsági kérdései..... - 459 -

Dr.Serfőző Gusztáv - Dr. Gedeon Gabriella: A szarajevói merénylet és a háborút megelőző események a Monarchiában ..... - 467 -

Som Zoltán: Interoperabilitási kérdések és informatikai biztonsági tükrében a közigazgatásban . - 470 -

Somogyi Ferenc: A mindennapi élet gazdasága és a globalizmus ..... - 481 -

Strausz Péter: Hasznosítható-e a taylorizmus és a fordizmus a magyar gazdaság hatékonyságának növelése szempontjából? Viták és álláspontok 1945 előtt ..... - 492 -

Szekeres Sándor: A székely jogról röviden, a gyökerektől a mai napig ..... - 496 -

Tanyiné Dr. Kocsis Anikó – Dr. Szerafinné Dr. Szabolcsi Ágnes: Vállalkozói információs rendszer kialakítása a társadalmi versenyképesség növelésére ..... - 503 -

Terek, O, Lapshyna, O, Velychko, O, Bunyo, L, Dovgaiuk-Semeniuk, M: Crude oil contamination and plants - Kőolajszennyeződés és a növények ..... - 511 -

Dr. Tóth Judit: Versenyképesség és történeti alkotmány ..... - 519 -

Dr. Totth Gedeon: Az élelmiszervédjegyek szerepe a versenyképességben ..... - 524 -

Dr. Totth Gedeon: Marketing együttműködések az agráriumban és az élelmiszeriparban ..... - 531 -

Ujvári István Norbert: Gazdálkodási stratégia a Semmelweis Egyetemen ..... - 537 -

Úz Kovács Gyula: A tordosi naptár-csillagtérképkő (napóra) és a tartariai (tatárlakai korong) jeleinek párhuzamai a magyar és rokon törzsek kultúráiban ..... - 552 -

Dr. Veszprémi Bernadett: Az e-közigazgatás fejlesztésének uniós forrásai ..... - 561 -

Váralljai-Csocsán Jenő: Janus Pannonius és Mantegna ..... - 569 -

Vincze Szilvia: Felsőoktatás–gazdaság kétoldalú kapcsolat? A diplomás munkaerő-kereslet és kínálat ..... - 600 -

Vizi László Tamás: A Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvény parlamenti vitája ..... - 606 -

Péter Krisztián Zachar: Gesellschaftliche und wirtschaftspolitische Antwortversuche auf die Krise des Kapitalismus in Ungarn in der Zwischenkriegszeit – Ein Überblick ..... - 621 -

Záhonyi András: Számítógépes lehetőségek a bölcsészet szolgálatában ..... - 629 -

Ozsváth Judit: Versenyképes kisebbség víziója a két világháború között – Márton Áron népnevelői programja ..... - 638 -

Krasznainé Kovács Enikő: Az órásmesterség oktatása Magyarországon a kezdetektől napjainkig - 643 -

Dr. Darai Lajos: A magyar tudatot építő tények történelmi sorsa és igazsága ..... - 673 -

Neubauer Éva: Vízerőforrás-értékelés vízjáradék-együtthatóval ..... - 694 -

Neubauer, Éva – Bakosné Böröcz, Mária: Water Allowance Coefficient as a tool for Hungarian water resource valuation ..... - 701 -

Dr. Kurucz Attila[1]*:* **KKV-k a változások sodrában**

A változások új története

A változásmenedzsment kutatások komoly eredményeket mutattak fel a 70-es és 80-as években, amelyek közül külön is kiemelkedik a McGill egyetemen végezett közel negyven évig tartó kutatás, amely több kisvállalat fejlődését vizsgálta és igyekezett megtudni a növekedésük és üzleti sikereik titkát. Az eredményeket átvette a stratégia menedzsment és próbált magatartás-mintákat megfogalmazni, hogy támogassa a jövő vállalkozásainak sikerét.[2]

A 90-es évekre már komoly elméleti modellek alakultak ki, amelyek a változások menedzselésének mikéntjét analizálva eszközöket nyújtottak a menedzserek felé, hogy sikeresen oldják meg a „megoldhatatlant".

Ezeknek a modelleknek – fel nem róható módon – volt egy közös feltételezésük, mégpedig az, hogy a változások a szervezetekben ciklikusan jelentkeztek. Ilyen módon a változást kikényszerítő hatások egy szükséghelyzetet és igényt generáltak, amelyekre megoldásokat kerestek az érintettek. Ezeket a lehetőségeket mérlegelve választották ki a megfelelő eljárást és lépéseket. Következhetett az adaptáció, vagyis a szervezet belső működésének megváltoztatása, amelynek szoros következményeként jelentkezett a szervezet kultúrájának a változása is. Ezt az összefüggést valamennyi modell külön-külön kiemeli – ettől várja a változás tartósságát. Az új helyzetre pedig egy újabb kényszerítő erő fog hatni, amely változáshoz vezet, majd az új helyzet várja a maga új változtatását.

A változásmenedzsment projektek közül viszont nagyon sok esetben találunk sikertelen projekteket, amelyek valamilyen felszínes tevékenység bemutatását követően gyakorlatilag visszarendeződnek és a korábbi viselkedés-mintákat folytatják a működésük során. [3]

A változtatást követelő „hangok" ilyenkor sem tűnnek el, és újabb projektek követik egymást, komolyabb lényegi változás nélkül.

Másfelől a többé-kevésbé sikeres változásmenedzsment projekt után rövid idővel (1-2 hónap) újra „nem megfelelő"-nek érzik a cégek a kialakított helyzetet és újabb változtatásokba kezdnek, amelyeknek várják a stabilan megjelenő eredményét, de az nem jön el, mert mire látnánk az eredményt, máris újabb kihívásokkal kell szembenézni.

Ezek a helyzetek arra mutatnak rá, hogy át kell értékelünk a változások jelenlegi tipologizálását és a változások megjelenését a szervezetekben. Természetesen szükség van változásokra továbbra is, de azok eredményeit nem tudjuk már hosszú időre „konzerválni" a szervezetekben. Több akadálya is van az újdonságok szervezetben történő kimerevítésének, de talán kettőt mindenképpen ki kell emelnünk:

- a változások már egy-egy részterületen is bonyolult konfigurációt bontanak fel, amely a modern IT által azonnal hatással lesz az egész szervezetre,
- másfelől a változások olyan gyorsan követik egymást, hogy időben is egymásra csúsznak a projektek és döntések (több változást menedzselünk egy időben), amelyeket így nem tudunk szétválasztani és külön egyenként kezelni.

A változásmenedzsmentnek, módszertani lépéseiben alkalmazkodni kell a jelenkor folyamatosan átalakuló hiperrealitásához. Talán még fontosabb, hogy a változásokról való gondolkodásunkban is új

---

[1] Kodolányi János Főiskola Gazdálkodás és Menedzsment tanszékének docense, Teljesítmény- és folyamatmenedzsment specialista, Business coach & mediátor

2 Mintzberg, Henry – Ahlstrand, Bruce – Lampel, Joseph: *Stratégiai szafari*. Budapest: Hvg. Kiadói Rt. 2005

[3] Természetesen vitatalap lehet, hogy mennyire képes egy projekt után visszarendeződni egy vállalati kultúra. Napjaink divatos felfogása az erőforrás alapú vállalatelmélet például kiáll a kultúra, mint uniqum álláspont mellett, amely révén egy egyedi, utánozhatatlan és megismételhetetlen stratégiai erőforrás a kultúra. Ebben a formájában nem reprodukálható. Jelen esetben a napi működés során tapasztalt tevékenységek és azok sorozata képes korábbi módon megjelenni – ilyen módon visszarendeződni.

dimenziók felé kell nyitnunk. Sokszor úgy érezhetjük, hogy csak tervezési hiányosságáról van szó, de gyakorlati tanácsadói munkám során úgy vélem, hogy több esetben „tervezhetetlen" változásokkal néznek szembe a kis- és középvállalkozások (KKV) vezetői. Hogyan is gondolkodjunk ilyenkor a változásról? Tudatos lehetőség, vagy elszenvedendő rossz?
A kérdést most a tanulmány is nyitva hagyja, de igazából arra vonatkozik, hogy a változások turbulenciája megnövekszik, gyorsabban fejtik ki hatásukat, amelyek így újabb és újabb változásokat indukálnak. Ha nem is nyílt innovatív elemekről van szó, de folyamatos konfliktusgenerálás kezdődik, ahol hatalmi és érdekharcok kezdik átrendezni a teljes struktúrát. Másképpen fogalmazva több fronton indulnak változások, amelyeknek nagyon nehezen tudjuk az eredőjét (a hatások együttes végkimenetelét) meghatározni, mert mire látszana az eredmény egy másik hatás már el is térítette azt.
Beláthatjuk, hogy a változásokról beszélve egyre kevesebb értelme van forradalmi és nem forradalmi, vagy radikális és inkrementális változásokról beszélni, elkülöníteni a kisebb változásokat a szervezetet érintő nagyobb változásoktól, főként, ha kis- és középvállalkozásokról beszélünk. Ennek a vállalkozói körnek sok olyan sajátossága van, amely önmagában kódolja a változások állandó jelenlétét. A változások jelentős része gyorsan átjárja a teljes vállalatot, hatása lesz a vezetésre és az operatív működésre is. A következő részben ezeket a KKV jegyeket tekintjük át, hogy a változások új dimenzióit körülírhassuk.

A KKV sajátosságok a változásmenedzsment szempontjából

A KKV-k méretük, kultúrájuk és szervezeti viselkedésük miatt másképpen élik meg a piaci verseny kihívásait, ezért az ő szempontjukból másképpen kell értenünk a versenyképességet is.
A KKV-k változási motivációja nem feltétlenül tér el egy nagyobb vállalat motivációjától, vagyis elfogadhatjuk a 2000-ben megjelent németországi kutatási eredményeket.[4] Ezek szerint a megkérdezett cégvezetők 98%-a hajtott végre különféle változásokat az általa vezetett vállalatoknál. Ezek gyakorlatilag négy eredendő okra vezethetők vissza:

1. Technológia fejlődése
2. Piacok változása
3. Piaci verseny globalizálódása
4. Munkaerő-demográfiai változások

A kisvállalatok szintén ezekkel a tényezőkkel kerülnek szembe, és igyekeznek a legújabb információs technológiát alkalmazni, megtalálni a maguk piacát (globális környezetben is) és szükséges a szakképzett és nyelveket beszélő munkaerő, amely lokálisan rendelkezésre áll.
Mindezek mellett a KKV-k versenyképességének egyik alapja a folyamatos növekedés, csak nagyon kevés vállalkozás képes növekedés nélkül talpon maradni – ez néhány lokalizált piacra termelő KKV.
A kis- és középvállalkozásnál növekedés alatt nem feltétlenül a vagyon gyarapodását kell érteni, azonban azt is hozzá kell tenni, hogy az a vállalkozó, amelyik nem törekszik a változó környezethez való alkalmazkodásra, nem teremti meg a permanens megújulás feltételeit, vagyis nem forgatja vissza a vállalkozásába a megtermelt jövedelme bizonyos részét, egy idő után életképtelenné válik. Ebből pedig az következik, hogy egyfajta növekedést a beruházások révén meg kell teremteni a hosszú távú fennmaradás érdekében. A kis- és középvállalkozások a magántőke kockázata miatt minimális méretben indulnak, így kipuhatolhatják képességeiket és lehetőségeiket, illetve az esetleges bukás nagyobb veszteségét elkerülhetik. Bizonyos szintű növekedés a kisvállalat eredményes működése esetén feltétlenül végbemegy, azonban az „ideális" méretnek a mércéje kizárólag a vezető személye, aki addig engedi nőni a vállalatot, ameddig az számára még átlátható és kezelhető. A további növekedésnek már ő maga lesz a gátja. A kisvállalati stratégiáról és versenyről Chikán Attila a következőképpen vélekedik: „A versenyhelyzetben működő kisvállalatok egyik legalapvetőbb jellemzője, hogy nem tudják azokat a versenyképességet biztosító stratégiákat folytatni, amelyek egy erős árversenyben való helytállást lehetővé tennének: sem a termelés

[4] Farkas Ferenc: *A változásmenedzsment elmélete és gyakorlata*. Akadémia Kiadó, Budapest 2013

bővítésével elérhető skálahozadék, sem pedig az olcsó erőforrásokra település nem reális alternatíva számukra."[5]

Ahhoz, hogy a versenyelőnyt a vállalkozások megszerezzék két módszer áll rendelkezésükre J. Wright véleménye szerint: a specializáció és a különleges bánásmód. A szerző erről így ír: „A vállalkozások koncentrálhatnak egy sajátos fogyasztói rétegre, speciális igényeket kielégítő termékeket nyújtván nekik, építhetnek sajátos kapcsolatrendszerre, ellensúlyozhatják magas áraikat különlegesen jó minőséggel." A szerző fontosnak tartja továbbá, hogy a vállalkozások részéről személyes figyelem, különleges bánásmód alakuljon ki a vevő iránt, illetve hosszú távú elkötelezettséggel végezzék a tevékenységet, és ez nyilvánuljon meg az operatív működés során is.[6] A legtöbb sikeres kisvállalkozás a vállalkozói szemléletben azonosul a stratégiával. Azonban, ha a gyors növekedés, sikert sikerre halmoz, könnyen letérhet a korábban kijelölt útról.

„A versenyképesség igen gyakran használt közgazdasági fogalom azonban elfogadott definíciója nem létezik. Ennek oka mindenképpen a versenyképességre ható tényezők sokféleségében keresendő, melyek közül az egyes elemzők mást és mást tartanak fontosnak és kiemelendőnek. Tovább színesíti a definíciók palettáját az a tény, hogy a versenyképesség sokféle szinten értelmezhető. Beszélhetünk ország csoportok, például az Európai Unió, országok, régiók vagy kisebb földrajzi területek, ágazatok, tevékenységek, vállalatcsoportok vagy vállalkozások versenyképességéről. Megkülönböztethető makro- és mikroszintű versenyképesség."[7]

A szakirodalom felkutatása során egyértelműen a bőség zavarával küzd az a vezető, aki „mankót" keres a hatékony stratégia kialakításához. A vállalkozások számára izgalmas kihívást jelent, hogy válaszokat fogalmazzanak meg az eredmények növelése, a siker megtartása, vagy éppen a belső megújulás érdekében. Hasonlóan sok támogatást kaphat a vezető, a változásmenedzsment írásokból, ahol konkrét modellek is segítik a munkáját.

A korábbi KKV-k stratégiájával kapcsolatok kutatások bemutatták, hogy nem lehet a különböző iskoláknak és irányzatoknak megfelelő egyértelmű csoportosítását adni a kisvállalkozások esetében, de belátták, hogy a „koncentrált vezetés" és a „kézi irányítás" mellett gyakoribbak az intuitív módszerek.[8]

A növekedési stratégia támogatásaként megjelent egy új cél is: a költségtakarékos szervezet létrehozása. Ennek egyik módja a tevékenységek kihelyezése lehet, melynek keretében bizonyos vagyonelemeket a vállalkozás értékesít, átad egy tőle jogilag különálló szervezetnek. További megoldás lehet decentralizáltabb irányítási mechanizmusok alkalmazása, melyek révén a növekedéshez igényelt külső tőke és szakértelem „behozható" a vállalkozásba, és egyben a tulajdonos-vállalkozó érdekei sem sérülnek.

A túlzott növekedés további problémákat is okozhat, mely gátját jelentheti a kis- és középvállalkozások további fejlődésének. Csak felsorolásképpen:[9]

---

5 Chikán Attila: *Vállalatgazdaságtan*. Aula Kiadó, Budapest, 1998

6 Chikán Attila – Demeter Krisztina: *Az értékteremtő folyamatok menedzsmentje*. Aula Kiadó Kft. Budapest, 2002

7 Némethné Gál Andrea: *Statisztikai módszerek alkalmazásának lehetőségei a kis- és középvállalkozások versenyképességének elemzésében.* 2006
http://www.sze.hu/etk/_konferencia/publikacio/Net/eloadas_nemethne_gal_andrea.doc;[2008.06.03.]

8 Papp Ilona: *Tanulás és stratégiaalkotás a kis- és középvállalatoknál.* PhD disszertáció, SZE, Győr 2006

9 Snaith, B. – Walker, J.: *The Definition of a Medium Enterprise: A Management Accounting and Control Systems Approach.* International Conference on Medium Enterprise Development. Collingwood College, University of Durham. 14–16 July. 2002

- *túlnövik jelenlegi piacaikat;*
- *túlnövik jelenlegi termékszerkezetüket;*
- *meglévő tudásuk már nem elégséges az üzletvitelhez;*
- *hiányoznak a szükséges menedzsment képességek;*
- *stratégiailag iránytalanná válik a középvállalkozás;*
- *a nyereség folyamatos csökkenése;*
- *külső tőke bevonásának igénye jelentkezik;*
- *annak eldöntése, hogy tovább növekedjünk vagy sem;*
- *fókuszban a vállalatfelvásárlások és fúziók;*
- *kinövik a kis méretet;*
- *elavult működési rendszerek;*
- *alkalmazottakkal meglévő személyes kapcsolat fokozatos elvesztése;*
- *szervezeten belüli kommunikáció formalizálódása;*
- *tacit tudás explicitté konvertálódása.*

A felsorolt tényezők eredője az lehet, hogy a kis- és középvállalkozás teljesítménye romlik (csökkenő nyereség, sőt veszteségek jelentkezése, működésbeli hiányosságok lépnek fel), amelyből adódóan tőkeereje és piaci pozíciója is romlani fog, ami miatt jelentős gazdasági hátrányba kerül, adott esetben megszűnik.
A fent említett problémákra adható megoldások nem mindig triviálisak akkor, amikor egy kéthierarchiás „karcsú" szervezetben több szereptorlódás mellet kevés adminisztrációs kapacitással és főként operatív vezetői szemlélettel szeretnénk egyben változásmenedzserek is lenni.
A KKV-k magatartásuk és szervezeti adottságaik miatt másképpen észlelik a piac és külső környezet változásait és ilyen módon máshogy is reagálnak azokra. Lényegében kevesebb idő alatt kell megoldani komoly változtatások.
Jelen tanulmány a változásmenedzselés új jellemzőire és elgondolásaira szeretné felhívni a figyelmet 3 hazai KKV példáján keresztül.

Hazai KKV esettanulmányok
A tanulmányban olyan vállalkozásokról lesz szó, akikkel az elmúlt 3 évben személyesen, tanácsadóként is dolgoztam, ezért a titoktartási megállapodásunk miatt konkrét nevet és belső adatokat nem adhatok meg. Ez a tanulmány mondanivalóját nem torzítja, nem vezet téves következtetésekre.

„A" vállalkozás
Ez a vállalkozás egy elektronikai iparban működő termelő KKV. Éves 700 milliós forgalmat ér el 100-110 alkalmazottal. A cég tulajdonosa német anyavállalat, aki egy külföldön élő magyar személy tulajdonában van. A cég tulajdonosa egyben a német vállalat ügyvezetője rendszeresen részt vesz a magyar cég irányításában. A cég rendkívül emberierőforrás-igényes tevékenységet folytat.
A cég 2012 év végén egy új stratégia megalkotásába fogott, amely új stratégiai és felsővezetői döntési mechanizmusok kidolgozását és bevezetését igényelte. Emellett a cég a stratégia elindítását követően új szervezeti átalakításba fogott bele. Ennek következtében új szervezeti egységet alakítottak ki a cégnél. Új menedzserek érkeztek 4 meghatározó pozícióba is (ellátási lánc, minőségbiztosítás, termelés, kontrolling). A cég egy közel féléves lean projektet valósított meg annak érdekében, hogy a termelését minél hatékonyabban tudja végezni. A hatékonyság a nyugat-európai vevők minőség elvárásaik és a kínai piacról érkező alacsony ár-színvonalú külföldi termékek együtt kényszerítették ki.
A cég életében volt 1-3 kiemelt vevő, akik a stratégiai partnerség fenntartása érdekében folyamatos igényekkel álltak elő. Pl: a csomagolásra, címkézésre, és szállítási határidők rövidítésére vonatkozóan. Ezek a belső projektek mindig a folyamatok újabb szabályozásával valamilyen átalakításával jártak.

A projektek mindegyike érintett az alábbi területeket:
Menedzsment, Ellátási lánc menedzsment (SCM), K+F, Termelés, Minőségügy, Pénzügy.

„B" vállalkozás

Egy magyar tulajdonban lévő gépipari vállalkozás. Közel 1 milliárd forintos éves árbevételét 50 fő alkalmazottal éri el. A cég tulajdonosa egy személyben az ügyvezető is. A vállalkozás tevékenysége egyedi gépek gyártása, ezért nagyon komoly tervezői kompetenciával és kapacitással bír. A tevékenysége ezért magas technológiai igényű, ennek megfelelően a cég fejlődésében is a technológiai fejlődés jelentős szerepet kapott.

A vállalkozás 2010-ben egy integrált vállalatirányítási szoftvert vezetett be, amelyik az akkori 25 fős vállalkozás ügyviteli folyamatait igyekezett támogatni, kiemelten a projektmenedzsment területet. A lényegi változások elérték a rendelési folyamatot és a pénzügyi számlázási eljárást. Az új ERP rendszer bevezetése magával vonta a korábbi ISO minőségbiztosítási rendszer felülvizsgálatát és módosítást. Ezt követően a cég intenzív növekedésnek indult, mivel a hazai piacon több nagyobb vevőt is sikerült megszerezniük, másfél év alatt megduplázta a dolgozók létszámát. Kapacitásának bővülésével a munkák megszerzése és tervezése is komolyabb koordinációt igényelt. Így egy új értékesítési és projekt szervezetet alakított ki – új értékesítési vezetőt is vett fel a cég. A technológiák fejlődésének következő lépése egy új üzemegység létrehozása volt, ahol a fémalapanyagok előkészítését, tisztítását meg lehet oldani. Ez új mérnöki tudás megszerzését és új szakmunkás kompetencia felépítését kívánta a cégtől.

Végül a növekedés eredményeképpen nagyobb gyártási projektek, nagyobb készleteket eredményeztek. Bár az egyedi gépgyártás sajátossága, hogy jellemzően kevés alkatrész marad raktáron, illetve nagyon sok alkatrész, alapanyag csak egy-egy alkalommal kerül beszerzésre, a cégnél mégis úgy tapasztalták, hogy az aktuálisan vagyonban megjelenő része növekedett. Így a könyvelés oldaláról egy komolyabb készletnyilvántartás megvalósítása érkezett igényként. Ennek ismeretében már finanszírozási kérdésként is tekinthetünk a problémára.

A változásprojektek az alábbi területeket érintették a cégekben:
Projektmenedzsment, Termelés, Pénzügy, Értékesítés, Menedzsment, Készletgazdálkodás, Adminisztráció

„C" vállalkozás

A harmadik bemutatott vállalkozás egy hagyományos magyar családi vállalkozás, amelyet apa-fia vezetnek. Könnyűipari tevékenységet folytat, amelyből évi 200-300 milliós forgalmat generál. A tevékenység java része bérmunka, amelyet 60-fős üzemben végeznek el. A teljes cég létszáma kb. 70 fő. A cég termelési folyamata is munkaerő-igényes. Bár részben gépesítve van, de a cég fejlődése során megjelentek az egyedi termékek, amelyek gyártása a minőség biztosítása érdekében főként a kézi munkára épül.

A „C" vállalkozás életében a változást nem a növekedés hozta el, hanem a 2008-as válság utáni időszak. Összezsugorodott a termelés volumene, a létszám lecsökkent nagyjából 30%-kal, ami 2013 évre stabilizálódott. A cégen belül kialakultak a munkamegosztások, kialakultak az egyes funkciók elvégzésének helyei. Közben persze a fejlődés lehetőségét kereste a cég két vezetője.

A változások egyik alapkövét egy új szervezeti felépítés megvalósítása adta, mert a jelenlegi valóban „karcsú" szervezetben nagyon sokat vállaltak magukra az ügyvezetők. Olyan szervezetre van szükség, amely az új termékfejlesztést és a jelenlegi gyártási kapacitás hatékonyabb kihasználást is támogatja.

Külön kell említeni, hogy a szervezeti átalakítás másik indoka az volt, hogy a cég, alapító tulajdonosa eldöntötte, hogy visszavonul az aktív munkából és fiának szeretné átadni a vállalkozást. Ez az utódlási folyamat önmagában komoly változásprojektnek tekinthető. Ennek akciótervét már a szervezet kidolgozásával együtt meg kellett alkotni.

A cég egyébként folytatott egy folyamatoptimalizálási projektet is, ahol a gyártás mellett a logisztikai folyamatok optimalizálása tűnt ki, mint külön fontos projekt. A cég életében, a folyamatok hatékonyabbá tétele mellett a napi gyakorlatot meghatározó felelősségek és munkakörök meghatározását is tisztázni kellett – természetesen a szervezeti ábrával összhangban.

A vállalkozás pályázati forrásokat bevonva, egy új technológia bevezetését is megkezdte, amely egyedi termékek gyártását támogatja. Külföldi terminálokon keresztül beérkező információk és vázlatok alapján tervezik meg és készítik el az egyedi terméket.
A K+F folyamatokat és az egyedi gyártástechnológiát is át kellett szervezni és javítani a cégnél. Ez a munka még ma is folyik.

Változásprojektek és hatásuk az egyes folyamatokra
Az előbbi vállalkozások változásprojektjeiről az alábbi megállapításokat tehetjük:

- A projektek egyenként is 2-8 hónapos időtávon tervezhetők optimálisan.
- A projektek együttes megvalósulása 1,5 év, azaz 18-20 hónapon belül megtörtént.
- A projektek párhuzamosan futottak: egy időben 2-3 projekt is volt a cégeknél.
- A projektfelelős több esetben personal unióban vezényelte a változásokat.
- A projekt felelőse az esetek 80%-ban az ügyvezető tulajdonos volt.

A változásprojektek időbeli torlódása nagyon nehéz döntési helyzeteket generál, a folyamatok szabályairól és a működés hatékonyságot befolyásoló helyzetekről kell dönteni, akár úgy, hogy korábban már késznek gondoltuk az adott helyzetet.

A változásprojektek összefoglaló bemutatását tartalmazza az 1. táblázat.

Vállalatok	A (elektronika)	B (gépgyártás)	C (könnyűipar)
Változásmenedzsment projektek	Stratégiaalkotás (új)	ERP bevezetés	Szervezeti átalakítás
	Szervezeti átalakítás	Kapacitásbővítés (létszám)	Első vezető utódlása
	Lean termelés	Projekt- és értékesítés-menedzsment átalakítása	Beszerzési folyamat optimalizálása
	Folyamatszabályozás	Új üzem telepítése (technológia)	K+F (új egyedi technológia)
		Pénzügyi, elszámolási folyamatok változtatása	

1.táblázat: Változásprojektek az egyes cégeknél 1,5 éves időszak alatt Forrás: saját szerkesztés

A vállalkozás vezetői sok esetben magukra maradnak ezekben a döntési helyzetekben és nem feltétlenül a cél vagy a vízió homályossága okoz gondot számukra, hanem már a korábbi elgondolásuk megmásítása. Ha már egyszer jónak véltek egy döntést saját magukat kell megkérdőjelezni.[10] Az ilyen döntések során a folyamatokba történő beavatkozás több eltérő aspektusból történik és ezek eredményének kikövetkeztetéséhez nincs elég tudás vagy tapasztalat, ami így bizonytalanságot és frusztrációt jelent.

[10] Ennek vizsgálata, a pszichés és egyéb önismereti kérdések külön tanulmány részét képezhetik. Most nem térünk ki erre, bár a tanácsadási projektek jelentős részében szükség van a coaching módszertan alkalmazására, hogy ezeket a helyzeteket megoldják a KKV vezetők.

A változások ilyen gyors alakulása megkérdőjelezi a változások radikális vagy inkrementális mivoltának éles elkülönítését. A változások mindenképpen átfogják a szervezet nagy részét, egy-egy ilyen projektben a szervezeti egységek közül legalább 2-3 érintetté válik. A felső vezetői menedzsmentet nélkülöző KKV-k esetében ez azt jelenti, hogy magának az ügyvezetőnek kell saját vezetői elképzeléseit alakítani és ilyen módon minden területen másképpen fog fellépni.

A (elektronika)		**B (gépgyártás)**		**C (cipőgyártás)**	
Változásprojekt	Érintett funkciók	*Változásprojekt*	Érintett funkciók	*Változásprojekt*	Érintett funkciók
Stratégiaalkotás (új)	Menedzsment	**ERP bevezetés**	Projekt-menedzsment	**Szervezeti átalakítás**	Menedzsment
	SCM		Termelés		Termelés
	K+F		Pénzügy		Beszerzés
Szervezeti átalakítás	Termelés	**Kapacitásbővítés (létszám)**	Termelés	**Első vezető utódlása**	Termelés
	SCM		Projekt-menedzsment		Menedzsment
	Minőségügy		Értékesítés		K+F, tervezés
	Pénzügy		Menedzsment		Értékesítés
Lean termelés	Termelés	**Projekt- és értékesítés-menedzsment átalakítása**	Értékesítés	**Beszerzési folyamat optimalizálása**	Beszerzés
	Minőségügy				
	SCM		Projekt-menedzsment		Termelés
	K+F				
Folyamat-szabályozás	SCM	**Új üzem telepítés (technológia)**	Termelés	**K+F (új egyedi technológia)**	Termelés
	K+F		Értékesítés		K+F, tervezés
	Termelés		Projekt-menedzsment		Gyártás előkészítés
		Pénzügyi, elszámolási folyamatok változtatása	Készletezés		
			ERP		
			Beszerzés		

2.táblázat: Változásprojektek szervezeti kiterjedése Forrás: Saját szerkesztés

A változások tehát átszövik a cégek funkcionális területeit és hatással vannak azonos folyamatokra, így egymásra is.

Változásfolyam, új változásfelfogás

A tanulmányban bemutatott vállalkozások és változásmenedzsment projektjeik a-felé a gondolat felé irányítanak bennünket, hogy a vállalkozásoknak és a KKV vezetőknek természetesnek kell venniük a változások bekövetkezését, és cégükben az erre vonatkozó új projekteket. Tudomásul kell venni, hogy a változások állandóan jelen vannak a szervezetben, és így a napi munkájuk része lesz a változások menedzselése.

Ez két következménnyel jár: a) igyekezni kell változásmenedzserekké válni, mind módszertani, mind pedig b) attitűdjükben, vagyis nem szabad erősen a status quo fenntartásában hinniük és azt támogatniuk. A változások „egymásra futnak, és komoly döntési helyzeteket fognak előidézni. Ilyenkor a korábban meghozott döntésekben vetett bizalmuknak nem szabad, hogy gátló hatása legyen a következő döntésre. Igaz a változások eredményességének ilyen módon történő tervezése

gyakorlatilag nem lehetséges az információk és adatok ismerete hiányában. Másfelől látható, hogy a változások a szervezet nagy részére hatással lesznek. A vezetők törekvéseikben egy adott konfigurációt kell, hogy szem előtt tartsanak, és annak határozzák meg az elemeit.
Ahogy végrehajtanak egy döntést, nagyon fontos, hogy az annak eredményeképpen kialakított folyamat „önjáró" folyamat legyen. Ez alatt azt értjük, hogy további vezetői beavatkozás nélkül működőképes és az elvárt eredményt produkáló folyamat legyen, amelyben a résztvevők feladatai, tevékenységei ismertek, és azokat folytonos módon képesek legyenek elvégezni.
Az önjáró folyamattal innentől nem kell foglalkozni, csak akkor, ha egy új szempont alapján már nem találjuk kielégítőnek és akkor annak megfelelően új döntések révén alakítani fogunk rajta.
A KKV-k (de talán megkockáztathatjuk, hogy nagyobb társaik is) folyamatosan egy változásfolyamattal néznek szembe. A változások nem egyenletes ütemben, de folyamatosan jelenlévő halmazával kell megküzdeni, amely erőforrásokat köt le a vállalkozásokban és jelentős hatással van eredményességükre, stratégia céljaik megvalósulására.
A változásfolyam nem ciklikus és nem inkrementális. Tehát nem találunk jól körülírható, nyugvó pontokat, amelyek explicit módon megjelenhetnek és tartós magatartásbeli jegyeket mutatnak. Inkább egy tapasztalati implicit módon összeszedett ismeretanyagot biztosít a változásokat menedzselőknek vagy a változásban résztvevőknek. A magatartásukat ez tartósan módosítja, olyan módon, hogy nem térnek vissza a korábbi viselkedésmintákhoz, de az új viselkedéseket is folyamatosan felülbírálják és módosítják.
A változásfolyamban a változtatások alapelvének mindig is megtarthatjuk a „mindig lehet jobbat" elvét, de amint megtörtént a változtatás máris bizalmatlanok lehetünk vele szembe, hogy valóban ez-e a legjobb megoldás. Ezt a gondolatot érthetjük magára a változásprojektekre, vagy akár csak egy-egy új folyamatra, mint projekt eredmény.
A korábbi változásmenedzsment tipológia kritikája után néhány javaslatot fogalmazhatunk meg a KKV-k változásmenedzsmentjével kapcsolatosan, amelyeket a jövőben induló kutatások mélységükben és eredményességükben is igazolhatnak, korrigálhatnak. Azt szándékosan nem írjuk ide, hogy cáfolja, hiszen a menedzsment eszközök új irányzatai már világhódító úton vannak, inkább csak arra hívnánk fel a figyelmet, hogy ezeket és a bennük rejlő posztmodern gondolatokat megfogadják a magyar kisvállalatok vezetői és dolgozói.
A cégvezetőknek feladatuk a *változásfolyamban „szocializálódott" utódok kinevelése*, akik elég edzettekké és tapasztaltakká válhatnak, hogy vezetőként jó változásmenedzserekké váljanak.
A KKV-k változásprojektjeinek gyors sikeréhez szükséges, hogy a menedzserek az adott *konfigurációkat* (külső és belső üzleti folyamatok és azok integrációja) *gyorsan észleljék és értékeljék.* Ez szükséges a javító lépések és a kísérletek megtételéhez, hogy a vállalkozást újratervezhessük.
Ehhez kapcsolódik a *designgondolkodás* beépítése a menedzsmentbe, amely a szervezetek számára biztosíthatja a sikeres magatartásminták befogadását és a változások elfogadását. A tervezői szemlélet magában foglalja az előbb említett minták tervezői kódvisszafejtésének képességét, és az új, emberközpontú megoldások (vagy csak azok prototípusának) tervezését, megkonstruálását.
Végül kiemelnénk, hogy mennyire fontos, hogy a mai KKV *megélje a maga posztmodernitását*. Egyrészt a piacon, mint eladó vállalat *a saját coolságát*, másfelől, mint a versenytársai közül kiemelkedő cég, a dolgozói számára „a legjobb választás" lehessen.
Mi is a cool? A hazai Designszövetség elnöke így írja le: „Az öt érzékünkre (látás, tapintás, hallás, szaglás, ízlelés) ható javak és szolgáltatások szubsztanciájaként (lényeg vonatkozásaként) létező tudás és információ hideg és gyakran titkos, más szóval: cool. Mindez nem csupán a termékekre és szolgáltatásokra, hanem az Információs Kor vonzó személyeire is igaz. Viselkedésük mögött értékes tudásra épülő tervet sejtünk, titkos tudást, mely vonzóvá, izgalmassá, erotikussá teszi birtokosát, olyan személlyé, akit adott esetben szívesen megérintenénk, alkalmaznánk, együtt dolgoznánk vele."[11]

[11] Dr. Kollár József: A cselekvésre irányuló coaching végterméke: a cool, 2014

A coolság nem csupán a meglévő tudás és információ kicsit vonzóbb megjelenése, hanem az ilyen „titkos” információkra épülő játék. Az ilyen módon piacra lépő vállalkozás kommunikációjában a terméke, a szolgáltatása, maga a cégimage úgy jelenik meg, mint egy titkos terv prezentálása. A cool személy és cool termék cool módon fejezi ki önmaga coolságát.
Már korábban a stratégiai tankönyvek igyekeztek rámutatni arra, hogy előnyt kovácsolhatunk abból, hogy nem teszünk mindent transzparenssé a piac és egyéb külső szereplők számára. Ez igaz ebben a vonatkozásban is, hogy a változásokat, mint titkos receptet, különleges és értékes tudást nem kell nyilvánvalóvá tenni, hanem ezt visszatartani és kiszivárogtatni mesteri módon lehetséges. Aki ennek mestere lesz az a cool.

Összefoglalás

Akis- és középvállalkozások életében a gazdaság változékonysága – a szektor sajátosságai miatt – nagyobb erővel és átfogóbb hatásokkal jelentkezik. A változásmenedzsment korábbi elméleteivel szemben másképpen kell gondolkodnunk a változásprojektek menedzseléséről és a változásokhoz való alkalmazkodásról. A KKV-k széttagolható és külön menedzselhető változásprojektek helyett úgynevezett változásfolyammal találják szembe magukat. Ennek a változáshullámnak a megfelelő kezeléséhez új attitűdre, posztmodern szervezetre és designgondolkodásra van szükség. A vállalatnak és vezetőinek tervezői felfogásban kell értékelniük a vállalkozásuk jelenlegi konfigurációját, majd annak változtatásával járó hatásokat. A piac felé és befelé is szükséges, hogy az így szerzett tudás és információkat, mint különleges és értékes tudás tudja kommunikálni. Ettől lesz a mai kor piacain vonzó vállalkozás és a termék.

---

http://www.iloveschool.hu/component/content/article/38-dr-kollar-blogja/938-a-cselekvesre-iranyulo-coaching-vegtermeke-a-cool.html [2014.04.21]

László Péter: **A magyar oktatás „Athénje", - Debrecen, különös tekintettel a magyar valamint Kárpát-medencei természet-környezetvédelem ősi didaktikai forrásvidékére**

Rezümé

Debrecen a fenti címet nemcsak egyháztörténeti, oktatástörténeti múltjával érdemelte ki, de gazdasági, ipari, mezőgazdasági-tájfenntartó, sőt egyáltalán történelmi múltjával, azáltal hogy *erős oppidumként* védte lakosait, intézményeit, céhjeit az iszlám hódítók önkényének kedvétől. A megerősödő oppidum ráadásul még egyféle „elitképzést" is meg tudott honosítani, amely azt az értelmiségünket segített kialakítani, -„relativizálva" a bécsi udvari „testőr-körök" néha nem igazán előremutató hatását, - ami segítésre *Pápán, Patakon* kívül nem túl sok példa sorolható mai kis hazánkon belül (csak „odaát" Erdélyben /Nagyenyed, Gyulafehérvár, Kolozsvár).A *Bodrog-parti Athén mellett* (Ti. Sárospatak), - Debrecen tehát joggal viselhetné e címet: A magyar oktatás Athénje! Áttekintésünkben kutatva kezdetektől a közbülső állomásokon át mai időkig hatolunk, de tematikájában nem egy olyan precízen kidolgozott kronológia révén haladva, mint amit a kritikai jellegű (erre az irodalomban igyekszünk hiánytalanul utalni) feltárások kitűznének magul elé (vö. Patak), hanem inkább az *eszme, a mentalitás* „titkát" felkutatva. Mai iskolákban – sajnos - az *ethosz* helyett egyre inkább t*ömegoktatás* jelent meg. Ez erdélyi és magyarországi felmérések (EUROSTAT-minősítéssel) egyaránt megerősítik. Ezt a helytelen arány- és mértéktévesztésben való intézményiesülési (?) eltévelygést nyilván mi is szeretnénk visszafordítani. Az első részben a hellenizmust felidéző (a koiné-görög oktatása kötelező) *„klasszikus időktől"* kiindulva áttekintjük az érdekesen formálódó korszakokat. A második részben azonban már csupán csakis a XX.-sz.ra korlátozzuk figyelmünket. A „klasszikus" időket is vizsgáltuk, amikor még Bécs nem szólt bele közvetlenül a Kollégium bensőséges életébe, majd a nagy „földrengések" jöttek, a *jozefinizmus,* megszállások, később az 1950-es évek vidéki városainkat is sújtó, -*terrorisztikus politikája,* s rá a *bársonyosabb ún.„békepapság"* szintúgy gyarmati korszakai, végül az újabb keletű változások begyűrűzései az Intézménybe… De ez már a XIX. század históriája, (bizonyára talán sok mindenben tévedhetünk ilyen kicsiny rálátási távlatból.) A Debreceni Kollégiumnak persze volt egyházi háttere, mai nyelven *fenntartó testülete,* de ez nem hatott fojtóan a diákság szellemi életére nézvést. Sőt nemegyszer a református tanárok, sőt főigazgatók is a saját egzisztenciájukat kockára tették azért, hogy diákjaikat védjék (Tóth Endre egyháztörténész professzor). Sok közülük mindezért börtönt, meghurcoltatást is vállalt. Nyilván ezekben a mindenkori egyházi felső vezetés nem mindig volt karakán, és igazán következetes, de ez – a lengyel és balkáni intézményekkel összevetve, - sajnálatosan a Pázmány T. Egyetemen és Esztergomban is „jól" kimutatható „elhajlás" része – vagy ezen „elhajlások" egyféle aspektusa - volt. E tanulmányban viszont most nem ezen árnyoldalt fókuszáljuk átvilágításunkkal, hanem – ezt előzvén - a *'napos-oldalon'* tájékozódtunk, gyűjtve tapasztalatokat és felismeréseket, - amit talán mai, **évfordulós** világunkban, is lehet kamatoztatni.

A Bevezető elé

1. ***Megemlítendő Báthoryak, a Báthory királyi „****sárkányos" família adta a nevet Nyírbátor-Bátorligetnek, annak a tájvédelmileg 'szent toposznak' is, ahol is a legelső hazai természetvédelmi „szenzáció" megmutatkozott (szibériai hamuvirág, szibériai nőszirom az alföldi „pusztában" 1941, Tuzson János,[12] PP.TE),*
2. ***ugyanígy Brassai Sámuel – a későbbi a Bajor Királyi Növénytani Társulat*** megbecsült tagja - A Diószegi Sámuel s a Fazekas Mihály-féle ún. „Debreceni" füveskönyvekkel rótta a *Radnai, a Bucsecs, a Retyezát, az Apuseni hegyvilágot, Trieszt-Fiume Quarner-karsztját, és ezen indíttatással hatolt be az Alpok (Salzkammergut, Daschtein*), majd messzibb Broken, Párizsi-

[12] Tuzson János, a „Tuzson-iskola megalapítója" 1915-ben Járt is kutatni Debrecen, nevezetesen a Debreceni Nagyerdőn gyűjteni.

medence, Berlin és Bajoroszág egyes kiterjedt erdős területeire, illetőleg ligeterdeibe, mezeibe.

Az iskolák (Debrecen), tehát a növényrendszertani, - s persze a gyógynövény-ismereti - munkálatokat mélyítették el. Igencsak jellemző, hogy Mélius Juhász Péter akkor tipikus (vö. Beyte, Clusius) *Füveskönyve* alapvetően *Adam Lonicerus* (Marburg Univ., Kiadója Frankfurt) kissé elsietett alkalmazása volt. A germán polihistor (1557/Frankfurt) még három évvel előtte 1554-ben matematikával foglalkozott, azzal sem túl nagy sikerrel. Mélius-féle átvétel, vagy „szövegalkalmazás" is erről árulkodik! Ilyen *poetikus-botanikai* részleteket ír le *Mélius Juhász:„ha mézzel őrőlve töröd s egy kis faolajjal elegyíted, még a megrothadt sebet is begyógyítja",* vagy egy hasonlóan poetikusan túlzó, de mégiscsak *pozitívabb* kifejletű *„költői kép" s* ugyancsak tőle: *„ha a gyökerét összetöröd ecettel, a Szent Antal tüzét is megoltja."* Ezt a munkát - a történelmi súlyát ítélve tényleg a nagytekintélyű Melius - Debrecenben „alkotta" – Aristoteleshez, Pliniushoz képest ez visszalépés - , már *püspökként,* de – méltányosságból megemlítendő - halála után jelenhetett meg, így utómunkálatokat nem végezhetett, azonban ebből bizony botanizálni, terepmunkával foglalatoskodni még nem lehetett. Csakis *Diószegi S. és Fazekas* M. vitték véghez Debrecenben az áttörést, amivel tájainkon a modern botanika beindulhatott. S melynek még az erdélyi Csukásig, a Keresztény-havasig, / Brassóig is (a Déli–Kárpátokig is elért hatása: nevezetesebbek - Brassai Sámuel gyűjtés: 1830-1834; Fuss M. 1847- 1866, és utóbbit megelőzve Baumgarten J.Ch. Gottlieb: 1816-1830/1943).

Bevezetés: Az alábbiakban**,-** Általános, Gazdasági, Társadalmi, Oktatás-és Neveléstörténeti, valamint Művelődéstörténeti Bevezető következik.

Általános Bevezetés: Egyházpolitikailag, - főleg egyház-és vallástörténetileg ,- inkább a reformátusok Róma-jának tekintik a *„cívis várost", Debrecent*, de művelődéstörténetileg sokkal inkább a hellenizmus előtti, azaz nem a hódító, de *teremtő Athén*, inkább mint a „fogyasztói" azaz a habzsoló császárvárosi-Róma/ vö. Bécs lehet – ebben az alkalmazott esetben - a leginkább jól alkalmazható tehát az ide illő *metafóra: Oktatásunk Athénje.*

E cívis várost[13], annak is *Nagytemplomát, és 'Gályarab Emlékművét'* a római pápa, boldog II. János Pál is felkereste, s lerótta tiszteletét a mártírok előtt, ami részéről nem köteles tisztelet, de őszinte bánat-felindítás és megnyilvánulás volt.

Gazdasági- Társadalmi Bevezetés: Ebben a városban (falu/ X.-vége. XI.sz.?) hamar – XIII.sz-ban (Rophoin bán, és Péter/*Péterfia utcai kapu)* fejlődésnek indult az ipar. XIV. sz-i Debrecenben már *népies-szűcs, mézeskalács és mészáros-hús műves* céh lehetett, [14]de hamarosan *molnár, kovács, tímár, kádár, bognár* is jelentős súllyal szerepelt a piacokon. A fazekasok céhjének okirata pl. 1555-ből való. A kocsigyártás, szűrös-ködmönös „vállalkozók" messze híresek voltak. A XIV-XV. sz-i malmi-„ipar" még úgy működött hogy barmok *gyalogmalmokban* járatva őrölték a gabonát. Mindezek talán 1470-ben bukkanhattak fel, s időben talán Kolozsvárral egyszerre (ottani lenszövő céh: *Városi Céhlevele*). [15]Ezért azután apró műhelyű szíjjártók, lószerszámkészítők, kötélverők, szegkovácsok

---

[13] Debrecen, mint a „Magyar Szabadság Őrvárosa" (*Baranyi Béla* monografikus: 2001.*Debrecen és térsége*/Ceba, 292.) ; 2002, *Hajdú-Bihar…,* Ceba, 38.; *Debrecen Nagyvárad Agglomeráció*, 2007, stb…)

[14] Az összehasonlitásul Goblinus püspök Erdély főpapja jóváhagyásával „Királyföldön"/Erdély az első hiteles céhlevél 1376-ból való, ebben Szebenben, Szászsebesen, Segesvárt, Szászvároson működő céhek számára viszonylag részletes szabályzatot adott, ahol is már 19 céh működött: (mészáros, pék, tímár, szűcs,varga, kesztyűs, késes, szabó, kalapis, kötélverő, takács, kádár, fazekas, ijjártó), extrapolálva Péter, vagy Rophin családja (pl. Péterfia család) már akár 1470 től rendelkezhetett közülük effélével. Ó-Kolos-várt is épp ekkortájt alapítottak lenszövő céhet…a környék (Torockó, Tordai-hegység) hegyi lenjeinek feldolgozására.

[15] 1292-ben már nem falu, ekkor épül ui. a Szent András templom, azaz a Nagy- Alföld legmonumentálisabb gótikája! A városról tudjuk, hogy elsősorban nem növénytermelő hanem állattenyésztő volt, a török a lábon járatható ún. „lábasjószágra" (bivaly, marha) ui. nem vetett ki adót, így hát búzát csak saját ellátásra , saját sütési igények kielégítésére használták, de még takarmánygabonát sem vittek eladni a szénapiacokra. Így nem csoda hogy *mészáros, tímár, nyerges, szíjjártó, varga, csizmadia, szappanos, fésűs, gombkötő, szűcs, söveges, szűrvégszövő, posztónyíró, kalapos, ijjártó* mesterségek virultak. Az erőltetett gabonaemeléssel nem idéztek

voltak számos helyen, ennek az „iparnak" (XIV.sz) kiszolgálására, ám a kereskedelem nem csak egyetlen szűkös főutcában - mint a pl. korabeli Szegeden, hanem egy *„oválisnak"* tekinthető térben zajlik. Utcáiban sok nemű és szétágazó ipar volt itt,- ennek ellenére hamar XV- XVII. sz., céhbe tömörültek (csizmadiák, szűrszabók, fegyverkovácsok, bútorasztalosok, vasneműek, fűszerárusok, kelmések, kerékgyártók hintókhoz).

Oktatástörténeti Bevezetés: A céhigazgatáshoz azonban nem csak („szupra"-) pl. céhjelvények- és infrastruktúra kellett, de kellett hozzá alkalmas céhrendszabály, céh-„alkotmányozás" is, mellyel a céhek szakmai minőségi szintjét óvták, védték. Ennek biztosítására képzett emberek kellettek. De ekkorra- pontosabban a XVI- XVII. sz –ra, már a vidéki nemes is úgy gondolta, ha *elit-képezdébe* teszi gyermekét, jobban jár mintha otthon a felfogadott házitanító okítja. Így jobban tud beleilleszkedni a mezőváros életének pezsgésébe, olykor zajló társadalmának örvénylésébe. Ezek *az elitképzés számára* jól-kigondolt oktatási helyszínek voltak, másutt a katolikus, majd kissé később itt az Alföldön református kollégiumok (Patak, Debrecen).

(Itt e „cívis városban" példának okáért,- volt hogy, ha a Kollégium környékén felkérték a leányzót táncot-ropni, ámde ha mindeközben'valahogyan „tetten" fogták azaz elkapták a táncoló ifjat is – *„őkelmét jó-erővel el-kovártélyozódva"*- mint azt vagyis a lehetségesen elképzelhető *„legilletlenebb foglalatosságot!"* űzőt, úgy jó „24 óra elzárásra" sújtották, a Kollégiumban. Idézetek *Kéziratos korabeli jegyzőkönyvből valók*.

Művelődéstörténeti Bevezetés: Mint látni fogjuk fizikus, űrkutatási, matematikai, irodalmi talentumú zsenik szellemisége születhetett ezen intézményben. Életük nem mindig volt azonban tudományos aszkézis. Fel kell villantani életvitelüknek tehát ezen aspektusait is, azaz mind az (*tréfás, és kevéssé könnyed*) árnyoldalakat vetni, de főképpen mind inkább a döntőbb súlyú, és kihatású tényező *„Napos-oldal átragyogásait"* - példaképen az utókornak felmutatni! Művelődéstörténetileg Debrecen mindenkoron – nemcsak IV. László alatt, Mátyás, vagy a rákövetkező törökvilágban, s Kossuth-kormány idején – lehetett tipikus „magyarsági őrvárunk." Móricz például kendőzetlen őszinteséggel így ír az erőteljesen belvárosi ún. „Kávéházi Konrádok" [16]díszfiguráitól: *„Most is debreceni alapokon állok, sose volt kedvem, és szerencsére nem is voltam rákényszerülve, hogy a pesti journálok utálatos levegőjében én is befülledjek, és modernista blazírttá… no meg kozmopolitává…"* váljak. Móricz ZS.[17]

I. RÉSZ

Kollégium a „klasszikus időkben"

A magyar iskolatörténet „erős bástyája" (teológia, matematika, fizika, irodalom, klasszika-filológia, kantionalé-zeneművészet, szónoklattan), nos tehát íme, *ez a „hét bástya"* volt oktatásában a Debrecen Református Kollégiuma kezdeti fő-erőssége.[18] Ám jellemnevelésében – amit adni tudott és adott is – mégiscsak sokkalta több. Ezt a sajátos és sokszoros többletet szeretnénk az alábbi fejezetekben felhozott példákkal bemutatni. (Itt csak annyit: A *Magyar Lánynevelésnek,* is éppenséggel úttörő módon, - meg a *Debreceni Dóczy/Dóczi-iskola volt a nevelésügyi alapiskolája,*

---

elő monokultúrát. Ezért nem alakultak ki „kultúrsivatagok", de a legeltetésre, sőt pusztai-legelői kocsinyom-használatra is odaügyeltek (szerencsésebb korokban). Piacozásuk is jól alakult. Miért respektálta a török ezt az oppidumot? Nyilván az előzmények hordozták, adták tekintélyének súlyát.A fenti mesterségekre jól alapozott **országos vásár** 15 napig tartott! Mátyás meg még az árumegállító jogot (vö. Bécs), is Váradtól elvette és Debrecennek adta.

[16] Eredetileg *Conrad von Hötzendorf* K.u.K. vezérkari főtiszt, de más – tőről meszett nemzeti irodalmiságával nem büszkélkedhető, azzal,- a nép szemében vezérkari előmenetelében nem igazán kitűnő -, de sokkal inkább tudálékos - személyiségekre is elterjedten kezdik alkalmazni.

[17] *„A zsurnalisztika emberei többnyire okosak lévén, ők is kinéznek maguknak szeretni, dicsőíteni, magasztalni, való, és csúfolásra, szidásra, gúnyolódásra kiszemelt embereket és intézményeket!"* Ezt írták- még a XIX.-szban, Herczeg Ferenc lapjában (itt akkoriban az *állami hatósági intézmények és az omnibusztársságok* képezték az örökös „gúny célanyagát".

[18] A látszólagos „szétesettségben" (ui. nem azonosak a 7 szabad tudománnyal, művészettel) mégis szellemi inspirációs kulturális „trendek" forrásoztak itt. A város ekkor szellemi éledés hordozója, terjesztője lehetett a három országrész felé, mégpedig 1517-1530-ig szerzetesrendi katolikus (talán ferences?) , majd Dévai Bíró Mátyás alatt (1530-1550) protestáns, majd 1551/2- tól obligát református felekezetiség égisze alatt.

megteremtője..[19].Ennek a klasszikus kornak az említésétől most eltekintünk, … hiszen Az 500-éves méltatásokban, laudációkban igen sokan fognak – mégpedig a kezdetek kronológiájára - sort keríteni.)

Az iskola 'fátuma', iskolatörténeti –íme a kronológia vázlat I.- neveléstörténeti szempontból

(mint fenti megjegyzés, nem hónapira lebontott kronológia- csupán „sűrítmény". Ebben a pataki kronológia valójában sokkal előbb jár…)

500- évvel ezelőtt- úgy 1517-ben megalakul a „provizórikus" szerkezeti körvonala a Kollégiumnak[20], de még nem Kálvin-i felekezeti alapon, nyilván…s majd kétszáz /!/ évre rá….

…íme már (1714) Poroszosan-katonás „neveltetési szigor" dívik a Debreceni Református Kollégiumban, még az azt meglátogató XII. Károly svéd király is csak ámulja.

1739 ***Kántus***. Maróthi/y matematikus[21] professzor alapítja meg, ez egyben a közösséggé kovácsolást is segítette… nem csak a *Canthionale Debreczeniensis* kiformálódását…

1790 Önigazgató - részben önálló diák'köztársaság'- szerűség, jobbára Nagyenyed mintájára. *Senior, contrascriba, oeconomus, apparitor, vigil, janitor, panitor, lector*, *lotor (mosogató), kokvus, explorátor diák-„étkezdék*" –azaz praktikus és olcsó étkezésbeli lehetőségek felkutatásának célfigurája, - s számos, egyébféle diák-köztársasági-„rangokkal"

1802 A Nevezetes Tűzvész esztendeje

1841 Bálok, végre! , - pl. J*ogászbál* engedélyezése, azaz a drill, a szigor némiképp enyhül

1850 *Entwurf,* azaz szakosítás, közvetlen bécsi utasításra érettségi kötelezettség

1874-1908. A Dóczi/Dóczy (a Kollégium két gimnáziuma közül az egyik „virágkora".

1886 „Kürschák-jelenség". A matematikai fenomén felpezsdíti a cívis-várost. Igaz e világzseni jobbára egyetemen, s főleg a Fazeka Gimn.-bnn okít, de olykor nyilván „áttanít" a Kollégiumba.

1930-as-1940-es évek: lásd Bay Zoltán professzor véleményét (Még mindehhez részletesebb adalék lehetne – a feldolgozásra váró - Törő Imre akadémikus, professzor biográfiája[22]).

1945-46. Sántha Ferenc/Brassó[23], az Újkori szép-prózánk „főzászlósa" ebben az időszakban az unitáriusokat elhagyva itt tanult, élhetett, dolgozhatott ám a hivatalos irodalom „külfelszíne" alatt afféle búvópatakként. Ekkori életének útjai: a *'Stix' maga az* unitárius gimnázium, az *'Acheron-féle' pediglen* a Debreceni Református Kollégium lehettek…

1948 Az Önképzőkörök az *Arany János-Önképzőkör* kivételével megszűntek,- hatalmi nyomásra. (Ám 1981-től a *Kör* ismét hivatalosan is újjászerveződhetik.) Addig Tóth Béla magyar-latin szakos tanár szakkörének „álcája" alatt a kor szennyével szemben úszni képes metaforával élve- mintegy „pisztrángokkal" tovább működhet, intézményileg: afféle *búvópatakként,* egészen 1970-ig (Gaál B.).

1949 A humán gimnáziuma a Kollégiumnak 1949 júniusáig 8 osztállyal (fiú) működött, ezután azonban véglegesen koedukálták

1950-es évek : Valósággal vihart kavaró botrányos beszámoló született ezekről az évekről, azaz a politikai (és társadalmi) hullámgödörről, mégpedig egy „vérbeli riporter", a kíméetlenül őszinte, nyersen szókimondó Végh Antal[24] tollából. *„Akkor májusban esett a hó"* 1977- címmel. Problematikus skandalumokat, sőt pereket is eredményező tanúvallomást tesz ezekről a Debreceni Református kollégiumi évekről Végh A. maradandóságra „ítélt" műve.

---

[19] XVII. sz. végétől nyomokban megvolt a szándék, de ténylegesen 1838-tól. Vagyis a magyar származású Comeniusz /Szeges püspök megelőzte ebben, de már külföldön, Amszterdamban, *Pampaedia*, 1656

[20] Ebben a században (XVI) persze katolikus (pl. jezsuita, ferences) Kollégiumok is képződnek világszerte

[21] Maróthi György, *Arithmetika vagy számvetésnek mestersége*. Debrecen. 1793

[22] Az akadémikus fő műve a *Biológia,* 778. old./1965 telén, megjelent 1966-os kiadásában,- ádázul kritizálja *Lepisanskaja*, *Boskijan*, *Liszenko* szovjet „áltudományt" művelők „ideológiai torzításait", és felettébb kárhozatos a reális „álláspont-és ismeretközlést és 'modernitást' gátló" tevékenységét. (idézett mű. 14. old.)

[23] Fő műve: *Isten a szekéren*. Novellák, 1970.Hogy Sántha is Móricz-i stílusjegyekkel, lendületvétellel indult pályáján az közös (Debrecen-i) ifjúkoruknak is betudható.

[24] Válogatott szociográfiai értékű műveit mint „Magyarország felfedezője" elsősorban K-Magyarországról , Nyírségről, Szatmárról, Beregről, Hajdúságról (pl. Penészlek) írta jelentős kordokumentumnak tekinthető műveit

1950-1952.Egyre több diák tiltakozik a *tsz-esítés és az azt célzó propagandapredikáció* ellen, tanárok támogatják őket: Czeglédy Sándor (A fent megmlített g*ályarabok* egyikének leszármazottja), Török István, Berényi József, Fekete Péter, Kovács Tibor professzorok. Többüket- tanárokat, diákokat is - kitesznek emiatt. Néhány tanárt és egy diákot a börtönbe…
1950. Lássunk csak egyetlen – nemcsak a tanügyben rossz szájízet okozó – keserű példát: A /Volt Tisza I./ Debreceni Tud. Egyetemről „kipenderül" a Ref.-Theológiai Egyetemi kar, és átkerül a Debreceni Kollégiumhoz
1953. Fentiek okán viszont előállhatott egy kisebb kedvező /!/ fordulat: Tóth Endre[25] theológiai főelőadó, theológiai lapszerkesztő, lexikonszerkesztő, lett a dékán…
1955 …ugyanő, a képzett és rendkívül becsületes egyháztörténész, majd áprilisától a Debreceni Református Kollégium Főigazgatója, egészen 1958-ig. Püspökavató beszédet tart a Kollégiumban (Tiszántúli Ref. Kerület)
1956 A Kollégium Vezető tantestületének tanári kara az alábbi körlevelet adja közre: (Mindez nyomtatásban/sajtóban ! megjelent 2006 október közepén- A Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának 1956-os forradalmi -és szabadságharci eseményeihez fűződő dokumentum –és visszaemlékezés-gyűjteménye" Közreadója Bölcskey püspök, aki szintén Kollegium-i diák volt. (Szöveg lábjegyzetben).[26]
1959. *Adalékok A Debreceni tanítóképzéshez* (1949-1959). Általános iskoláját, a tanítóképzőt, és a tanárképzőjét (még 1952-ben elsorvasztották) a Kollégium elvesztette. Helyette „nyert" diákonusképzőt, kántorképzést, kongresszusi helyszínszervezést.
1963 Kollégium renoválás. Bartha T. püspök renováltatta
1972 Dóczy/Dóczi Leánygimnázium átköltözik a Kollégium gimnáziumába (Convictus)
1978 Skandináv konspirált-kapcsolat fénybekerülésének virágba borulása csúcspontja: II. Margit dán királynő látogatása
1980 „Arany János" Önképzőkör Folyóirata az *Élő Folyóirat* Estjei, számai, Különlenyomatai v.mint önálló színjátszó tevékenység beindítása és a „Csokonai Estek" ezzel párhuzamosan egyaránt beindulnak.. Főbb téma: Erdély (*Lászlóffy*-ak, Visky András[27]), Lengyelország, (Afganisztán!, 2000-2008), de Részek s Felvidék sem marad el (utóbbi Duray Miklós, párt-politikus, előzőleg geológus, MVSZ-képviselő, 2008.-i nevezetes előadása, stb…)
1983 Perjéssy-Horváth Barnabás (szemtanú beszámolója *„Árkádiában éltem én is…"* címmel.) „Tételesen itt egy trilógiává nőtt műciklusról van szó!": II. rész *Kollégium Blues*, (2005) III. rész. *Blue irományai* (2006) címmel jelent meg.)
1984 A Levéltári Ismertető c. opus kiadása
1986 Gaál Botond. *Derűs történetek az iskoláról* (DRK.) / In. Képes Kálvin Kalendárium
1987 *A Kollégium az 1951—1987 év közötti években*/Tanulmánykötet
1987 a rendszerváltozás előszeleként, Dr. Felsőőry Atilla Emlékalapítvány (California)
1987 Kollégiumi Nagykönyvtár renoválása 1987, zömmel Művelődési Min. valahogyan, valahonnan megérezhette a „változások előszelét."
1988 A Kollégium Belső Fondja (helye) már 836- m folyó anyagot /!/ tesz ki. Kenderes (későbbi városi) anyag gondozása (fiókkönyvtára és még egy-kettő) is szorosan ide tartozó.
1988 Gaál Botond. *A Ref. Koll. Gimnázium egyházi jellege.* In: Képes Kálvin Kalendárium
1988 Gaál Botond *A természettudományok oktatása* (a DRK-ban) In. K.K.K:
1990 Gaál Botond *A Debreceni Kollégium egy Éve.* In.K.K.K.

---

[25] Nem azonos a Pápa-i teológussal
[26] „A dicső szabadságharcosaink véráldozata, a …népünk... elszánt fellépése …kemény harcokban tanúsított egységes helytállása folytán létrejött új politikai helyzetet, - amely lehetőséget ad arra - hogy a magyar ... újra dicső múltjához méltón szabad és független életet kezdhessen örvendezve vesszük tudomásul, s mindnyájan készek vagyunk minden erőnket az új, igazán demokratikus Magyarország szolgálatába állítani, folytatni kívánván a Magyar Református Egyháznak nemzeti függetlenségért, szabadságunkért évszázadokon át vívott küzdelmét és szolgálatát." IN. Deb*receni Református Koll. Gimn. Tantestületi Vélemény*/1956 ősze
[27] Visky András dramaturgiájában Budapesten is -Bulgakov, Shakespeare, Mrozek, Ionesco drámák

1990 (szeptember)-től Seress Ödön, Első Torontói Refomátus Egyház Alapítványa (*Sulpic*-mintájára /1971-1948/ diáksegítő) elsősorban S.Patakot de később *Debrecen Református Kollégiumát is* támogatja, mind a mai napig. Sőt újabban (2013) ref. cserkésztámogatás is megindult, „motorjuk" az emigrációban a Magyaródy leányok, mint kiváló cserkészvezetők,- kvalitásos szervezői aktivitásával (Kanada) történik.
1990 *'Orlando et laborando'* c. Alapítvány nyilván az *'ore et labora'nevelési* eszmény mintájára[28]
1992 Tanítványok a Diákokért Alapítvány, és *Alapítvány a 'Refiért'*
1993 Tudomány és Teológia, Konferencia, Debrecen
1996 6 évfolyamos lett a Gimnáziuma
1997 *'Szűcs Mihályné Papp Julianna' Alapítvány*
2000 Dóczy iskolai- épületet visszakapták
2000 *'Szabó Testvérek' Ösztöndíj Alap*
2005 Alapvető tematikájukban Önképző Köröket, a Vitaköröket „korhű", sőt modern problémák jellemzik a csövesek-hajléktalanok, irodalmunk, határon túli magyarság stb., gondjai
2006. *Kovács János Alapítvány alapítása*
2008. *Wass Albert* kurzus beindul Marosvásárhely[29] és Pomáz/Kráter impulzusára- Wass Albert Olvasókör- néven. Hevesen tagadják hogy Wass *irodalmi „lektűr" lenne* mindösszesen, s olvasása felszínes „irodalmi hisztéria" lenne, s az emigrációjában is csupán csak merő irodalmi felszínességet művelt volna.
2008 Győri L. János ekkor (2008)-ban írta meg *Összefoglaló* érvényű Oktatástörténeti művét e témával kapcsolatosan a Tiszántúli Református Egyházkerület gondozásában „***Egész Magyarországnak és Erdélynek… világító lámpása"*** címmel.
2008 Díjak (avatások, átadások), Emlékdíjavatások, Ösztöndíjak sora: *Erdei István ösztöndíj, Istenadta Tehetség Program* (Mádl Dalma adta át), *Szilágyi Tibor Emlékdíj, Tóth Kálmán emlékdíj*, sport és matematikai emlékdíjak (utóbbi *Nagy Géza matematikai Alapítvány Emlékdíj*).
2012 Gaál Botond: *Egy keresztény atomfizikus*: Berényi Dénes. *Studia Theologica Debreceniensis*
2013 „Az Év Iskolai Életéről beszámoló… a beszédet a gyülekezetek lelkipásztorainak is el kívánjuk küldeni!" (Ebben 40 tanár, 480 diák dolgairól- Felhívásról! – lásd alább, van szó többek közt matematikai, biológiai, számítástechnikai fakultációjáról)… Győri József igazgató
2013 DRK-„Baráti Kör" előtt *Püspöki és Kormányfői* beszéd: mely utóbbiból deklarálódik: 2017 évben: Az Ötszázadik Évforduló szándék szerint *megtartatik*…

2014 Három év múlva ötszázadik ! (IN/ kurrens elektronikus „sajtó információ" is egyben.)

A 'Virág'-kor
A 'virág' kifejezés, szó alatt itt lehet botanikai fogalmat (anatómialiag a magasabbrendű, azaz virágos növények egy genitális 'szerv'-e), *esztétikai-jelentőségű értelemben* pedig szimbólumot hordozó ornamens; de átvitten *elmebéli, lelki-szellemi* felvirágzást is érthetünk rajta. Most mindre látunk példát…
Itt elsőként indokolt megemlíteni a *füvésztevékenységet,* amely időben alaposan megelőzte Hermann, O., Chernel I.-féle „pannóniai súlypontú" kezdeményezéseket, azon kezdeményt amelyet Mélius Juhász „poetikus megközlítése" után Diószegi S. és Fazekas M. emelte tudományos rangra. Ezt a területet – mint földdarabot a *Pap-tava kertje* nevű – mezőgazdasági-kertészeti használatú (torma, káposztaföldek) föld-részben a Kollégiumtól – didaktikai célból - megkapták, hogy ott bemutató„*oktató"-kertet* létesítsenek - a Comenius-i (1650, 1653, 1656, utóbbi a híres *Pampaedia c. alapmű)*- lefektetett tanokban konkrét módon megfogalmazottak szerint: az ifjak számára.

[28]eredetileg aSzent Benedek rendi-regula alapeszménye (Szent Benedek)
[29] legelőbb a székelyeknél, Marosvásárhelyen jelent meg életműve 85-87 %-a ám egyes iratok még ma is kiadatlanul lappanganak

Ezzel a kezdeménnyel mintegy párhuzamosan a XVIII. századtól kezdve a Debreceni Nagyerdőt szinte parkká tették, s ez lehetett – *antropogén behatásra* kialakult első „parkosodott" erdőállományú erdőségünk.[30]
Az ember jelenlététől úgynevezett, erdészeti szakkifejezéssel „lékelések" keletkeztek a zárt erdőtömbben, vagyis magában a szálerdőben. Ezzel elősegítették ugyan a térség „feltárhatóságát" azaz bejárhatóságát, de egyben kiszolgáltatottá is tették a terhelés iránti kitettségét fokozva, valamint elindítottak egy szukcesszióváltozást, olykor a degresszió, mint a fejlődés (klimax-szukcesszionálódás) irányába. (Gyertyános Tölgyesből: *Querco robori-Carpinetum*, illetve Gyöngyvirágos tölgyesből (*Convallario-Quercetum roboris nevezetű társulások*) mára már jórészt csak tölgy-„böhöncöket", azaz emlékfákat meghagyva az öreg tölgyesek nyomán, s kimozdulva a társulásátalakításban, az alföldi homoki erdősztyeppe irányába: (*Festuco rupicolae- Quercetum roboris társulás*). Részben Tessedikék hatására – sorra eltűntek a területről a nedves élőhelyeket megjelenítő Salicetum *triadrae, Salicetum alba-fragilis*, puhafás–ligeterdők, valamint a *Fraxino pannonicae-Ulmetum* „keményfás" erdő-társulások hogy mára a helyüket invazív fa -és cserjefajok vegyék át.

A botanikus kert is **Pap-tava-kertből** - a *Déry Múzeum* „nyomulására" - kikerült a Debreceni Nagyerdőbe ahol jó kezekbe kerülve Soó Rezső világhírű kolozsvári botanikus telepítette újjá (sziklakert, majd homokbuckák, majd erdős-sztyeppe, végül vizes élőhelyek mint „spontán térrészek" művészi – de elsősorban tudományos - kialakításával. A 1930-as években történt kiköltöztetés, telepítések mára a környék híres *„génreservoárjává"* tették a kertet. Ma ezt aktív természetvédelemnek lehetne nevezni. Számos faj „kiszökött" a Botanikus kertből!
Ezzel mintegy párhuzamosan *Nagy Jenő* a Debreceni Református Kollégium tanára, elébb debreceni gimnáziumi, majd utóbb egyetemi tanár (A kollégium és diákotthon tanára, professzora- ornitológus, tájbiológus) felfigyelt *Török Gábor* nevezetű városi erdőmester egy korábbi - jegyzőkönyvbe vett városi előterjesztésére,- alapul véve ezt a Török-féle 1903-as [31] „Közgyűlési jelentést" a *Nagyerdőt levédette*, mégpedig a *Tiszántúli Madárvédelmi Egyesület* (Az *MMTE* egyik-jogelődje), és a *Nyírvidéki* erdész-szakma hathatós támogatásával. Történt ez pedig az országban – és európai értelemben is - elsőnek! Tehát itt jelentették be az első (országos jelentőségű!) természetvédelmi területet 1939 október 10.-én, „utolsó pillanatban" cselekedve, mintegy - ezáltal levédve a Nagyerdő ÉK-i csücskét… Eddig azonban sajnálatosan sok öreg tölgyest kivágtak amitől ragadozómadarak fészkelése semmisül meg: barna és, vörös kánya, kaba sólyom, és végveszélybe került a *Vörös Listás-IUCN* fokozottan védett kis héja (Accipiper brevipes) fészkelése. Nagy J. közbeavatkozó tette tehát komoly lépés volt a magyar természetvédelemben, környezet-és tájvédelemben egyaránt. *„Az erdő az élők világának az a csodálatos szépségű lakóhelye… amely …bölcs tanulságot is nyújt a természet iránt fogékony emberi léleknek és elmének*!" vallotta ezt gyönyörű *'credojában'*. A Nagyerdőt a Református Kollégium mindig is ugyan megbecsüli, mint *„elragadtatott erdei tanuló"*- iskolát, de a város *„nem igazán becsülte…."* A hatóságilag illetékes HNP, 1912-ben kiadott (ismeretlen hónap) promóciós felülete (web-hírfelület) ez volt az összegző állítása, és vaskosnak tűnő [32] megállapítása ,- a Debreceni Nagyerdő TT-ről.

---

[30] Mai fennmaradását segíti a Nyírerdő ZRT, és a HNP igazgatósága összefogása, valamint a Debreceni Tud. egyetem Botanikus kertje. Ők a hangsúlyt a erdőbiológiára (biodiverzitás-értékek megőrzésére) fektetik és nem a fahasználatra. A tevékenységük (mai) részei: Gyermek Fűvészkert „Ötholdas pagony/Milne", az „Egyetemi park", a Botanikus kert, valamint az Állatkerti tematikus kert.
Jellemzően „Indikátorerdőről" van szó. Nagyon érdekes módon ugyanis a rozsdabarna homoktalaj uralma ellenére jelentős a Circea luteciana (varázslófű) előfordulása amely másutt a nyirkosabb, nedvesebb erdőségekhez köthető!
[31] Mindez az első – legelső - európai nemzeti parki javaslat (Norvég hegymászók) előtt egy évvel történt!!
[32] Az árnyoldalt vetíti elénk mindenképpen – hisz a hóvirágot, az erdei szellőrózsát, valamint a nagy ezerjófüvet, és a magyar kökörcsint visszafordíthatatlanul eltüntették a flórából s florisztikailag bizonyíthatóan, mégpedig a „lelkes" virággyűjtők, - hisz mind a négy faj igen dekoratív virágú „vágott" növény. A spontán (?) téltemető termőhely éppen most kezd – épületfejlesztés miatt – értelmetlenül megsemmisülni - noha áttelepíthető növény! A korona" mégiscsak a 2010-i „első díj" felemlítve „megpántlikázva" 100 e HUF büntetési tétellel,

A területet nem csak természetvédők, de professzionista zoológusok (Nagy, J.), és Botanikusok Thaisz, Janka, Simonkai, Tamássy, Boros, Fintha, Jakucs, Papp, Máthé, Rapaics, és Soó.[33] is feltárták. *Nagy Jenő* nemzetközi hírét a paleobiológiával, jelesen madarak) alapozta meg (1929-30, Németország). További nagy tette hogy a *Hortobágy-kutatást* elősegítendő, a *„Pusztai Múzeum Biológiai Termének*" rendszerezője volt Soó R.-vel (utóbbi kétszeres Kossuth-díjas) együtt. Róla – Nagy J. professzorról - emléknapot tartott a Debreceni Református Kollégium 2012 december 14-én, Uherkovich Zoltán tanár – megkésett - laudációjával). Megjegyzendő: Nagy Jenő híres tanítványa volt Csornai Richárd (1903-1984) aki szintén alföldi ornitológus volt. *Csantavéren* történt elhunytáig *cankó-idomúak és parti futó madarak* specialistája volt, önzetlen természetgyógyászként „gyógyorvoslással" is foglalatoskodott idős korában. A zoológiában tehát messzi kitűnik a már említett Debreceni Ref. Kollégiumi -tanár Nagy Jenő. Szakavatott beszámolója szerint a darázsölyv, és a fekete harkály kuriózum itt, a fekete gólya azonban már „elmenekült" - egyéb állatok közt a *troxbogár, az orrszarvú bogár, és talán (?) két pelefaj.* A kisebbik azaz a mogyorós pele kezd elmenekülni az erdei „zárvány"-építkezések, autóforgalom (jeepek, quadrok) stresszelő zavarása miatt. (Egy másik pele faj várhatóan, talán betelepül a nem túl távoli Meszes–hegységből… Hiszen innen érkezhetett a kb. 10 denevér–faj egy jelentős része is.) 1950-ben a Pallagi-út mentén és a „Medvesarok" nevezetű ún. erdőtagokkal bővült a védett Nagyerdő. 1992-ben a Környezetvédelmi Miniszter rendeletére (1992, tavasz) 190 ha *„Öregtölgy" erdőrész* sorsa erősödött meg azáltal hogy beemelték ezt az erdőtagot a védett kategóriába, igy megmenekültek ezek a *„böhöncök" a* fenyegető tarvágástól.
A Református Kollégium nimbusza ezek alatt éppenséggel nő. Ennek egyik oka éppenséggel a Fűvészkert.[34] A Kollégiumhoz fűzhető Diószegi Sámuel-i életmű munkásságára emlékezve megalapították a tölgyes-bemutató ökoturisztikai oktató, és beléptető-központot *„Diószegi Sámuel oktató- és bemutatóközpont„* elnevezéssel. Innen indul ki két ökotrail (tanösvény) A *„Gyöngyvirág"* (gyöngyvirágos tölgyesek) nevezetű jelzett tanösvény, és az *„Odvas keltike"* nevezetű, mégpedig gyertyános tölgyesek maradványainak bemutatására. (Megjegyzés: talán már nem lenne értelme az erdős sztyeppe bemutatásáról szóló tanösvénynek, mert hiszen az erre karakteresen ráutaló, azaz jellemző 'karakter'-fajok, - *nagy ezerjófű, borkórók, buglyos kocsord, citrom kocsord, egyhajúvirág, magyar kökörcsin* erdőszegély/erdő sztyeppei fajok irreverzibilis módon eltűntek a tájból.)

Árnyoldalak

Nem lehet hát nem beszélni hányattatott történelmünkből adódó árnyékok felbukkanásáról sem, azokat mintegy „átugorva"…Így elsőnek 1. a 'modernizmusról' tömören megfogalmazva: A Janus-arcú szocliberális torzítású világ-"kép" első jegyei a nevelési tekintetben is megmutatkoztak...
Az (1880) 1901-és 1902 közötti – kezdeti-liberalizációs – időszakban Partiumban, jelesen Nagyváradon – gyenge kifejezéssel élve „sűrűségében" sok volt a szabadkőműves (Vezetőjük éppen a presbiter, nevezetesenVárady Zsigmond volt). Nagyvárad mindig is sajátos hatással volt Debrecenre. Ezért ez a *kulturkampf*-természetű árnyék sajnálatosan, és bizony jellegzetesen rávetült

---

ahol is egy fotó alapján (2010 május elején) az Országos Jelentőségű Természetvédelem-/HNP. Debreceni Nagyerdő „Nagykócsagos" TT táblától mindösszesen 1,5 méterrel 17 ! db. szeméttel teli fekete műanyagzsák található az erdei út két oldalán.

[33] Soó Rezső 26-évesen vette át – barátja - Klebelsberg Kunó miniszter döntésére a Debreceni Tisza István *Egyetemen a Tanszéket és a Fűvészkertet Greguss Proftól*. Háromszor kellett kérelmeznie Horthy kormányzót, hogy ő a Legfelsőbb döntést megadja. A tanszéket mind a Debreceni Kollegisták, mind a Piarista Gimnazisták (Felföldy visszaemlékezései) látogatták.

[34] A Kert munkálatai Galgóczy kertmester műve, a Kerthez köthető herbáriumé Soltész János preparátor, altiszté, a Kerthez kapcsolódó Soó botanikai-műhely tagjai Ujvárossy M, G., Máthé I.,Szűcs L., Ubrizsy G., és egy időszakban Felföldy L., és Juhász N.P., a Kerthez köthető Irodalmi és Népdalkör, adta ki a Fűvész-zsoltárokat, 1940, de a tanszék 'magánhasználatára'. Ez a kor (3) „más nyilván mint az erdélyi fejedelemségek kora". Nem Bethelenről lesz szó de nem is *Báthoriról, Rákóczíról*.

valahogyan/valahonnan a debreceni püspöki körökre is. Emiatt Tiszántúli egyházigazgatás (a Debreceni Kollégium) sem mindig maradhatott intakt, az efféle ún. „modernizmus” alól.
Későbbi „árnyék” 2. a *késősszocliberális* töltésű – nem ideológiai, de mégis közvetlen jog-elődje a marxizmus következetes előrenyomulása volt (pl. Dienes Pál tanár feltételezett de nem érthető barátsága Szabó Ervinnel (szocialisták, „szindikalisták”), s Jászi Oszkárral (Polgári „szabad” radikálisok). Ez a „következetes” - *és bizonnyal számító* - nyomulás hosszasan eltartott, - behatárolhatóan, éspedig el egészen a *Helsinki Egyezményig*.

Béke ”fejedelemség” kora

A kezdeti „nemzetgyűlési-modernizmus” 1944-46 után le-le sújtott az állam- párt ”ökle” (1948), majd ezután - lásd később kissé – kezdetben „bársonyos” disszinformációk terjesztésével bekövetkezett a ’*Békefejedelmek’* dicstelen utó-virágzás kora: nevezetesen Miklós Imre államtitkár megfélemlítő árnyéka (az államtitkár aki egyébként titokban mégiscsak *Zsoltárokat* olvasott, rendszeresen s esténként, azaz az „éj jótékony lepe” alatt). Ez a „bársonyos-békés árnyék” – mára bizonyított módon – sorra elérte a történelmi egyházakat is (súlyozottan katolikus, református, evangélikus, s azok iskoláit és főiskoláit is- a római katolikusoknál pl. nevelésügyben Budapest/Papnövelde, Szeged, de éppenséggel az ősi Pannonhalma érintettsége mutatható ki- ám methodistákat, adventistákat, baptistákat tekintve ez az infiltráció kevéssé volt kimutatható. És a legújabb korból. 2013 májusában-júniusában röppent fel a hír: Minden debreceni *szocliberális* oldalú, formátumú személyiség (most mégiscsak tekintsünk el a pártosodások vezetőinek megnevezésétől!) kifejezetten dühösen tüntetett, - mert az, - egykor kollegista -, püspök (Böcskey) saját kezűleg a Horthy Miklós emléktábláját avatta a Református Kollégium falán. A püspök kijelentette, olyan emberek tüntetnek a Debreceni Református Kollégium nemes épülete előtt, akiknek *„semmi keresnivalójuk*” nem volt ott.
Felháborodva mindezen majd hozzátette: *Olyan emberek, s „azért jöttek… hogy megzavarják, elcsúfítsák a rendezvényt, hogy indulatokat keltsenek*.” USA- bán és Kanadában is egyes körök (Lázár György, Kerekes Sándor mindkettő református, és *Christofer Ádám r.kat*.) azonnal „hivatásszerűen” elkezdtek aggódni. Érdekességként viszont legyen szabad hozzáfűzni, hogy a tavalyi év novemberében a pesti szoboravatáskor már kissé máshogy artikulálódhatott a Zsinat lelkész-Enökének szóhasználata. Horthyról,- a deklarált Nyilatkozatában (november) írja, ui. fent„nevezett” Horthy *„Cselekedetei nem mindenben egyeztek a Szentírás tanításával*[35]*”…*

Végkifejlet

A II. Rész részletezése előtt rövid áttekintésként: „1828-ban Brunszvik Teréz megnyitja Budán az első magyarországi óvodát. A század 70-es, 80-as éveiben azután további dedóvók is tömegesen szerveződnek… Rohamosan újraállnak a j*ozefinizmus* által elpusztított szellemi műhelyek. Kezdeti időkben papok, szerzetesek (*Faludy, Virágh Benedek, Ányos Pál*) nem igazán mint paptanárok, de mint nemzeti elkötelezettségű költők – utóbbiak az *egri Pyrker* tanácsaira - viszik jelesen a honi zászlót, olykor elszegényedve, de híven-vitézül egész halálukig… Nyilván a reformátusok is - buzgalmukat követvén - átveszik tőlük (*Lévay József, a nép-nemzeti Tompa*, *nép-nemzeti Szabolcska Mihály* (Szászrégen környéki kis falucska lelkésze) és még – talán hatásukra - a stafétát visszavéve: a katolikus Vajda Jánosnak (ciszerci) is ide „sorolható” egy-két református közelítésű verse, pl. ‚*Sodoma’* című opusa, ószövetségi, illetve zsoltári jelképekkel) ezt a nemzeti elkötelezettséget. Ám cselekedetükben, ebbéli hevületükben a *Herder-i fátum* – mint „ördög sarkantyúja” is dolgozhatott.
Német történetírók úgy vélik ugyanis, hogy Herdernek[36] a magyarságra vonatkozó negatív jóslata lehetségesen a magyarok öntudatra döbbenésének egyik okozója, mi úgy véljük, - ha reakcióra keresünk kiváltó okot - inkább a j*ozefinizmus* elnémetesítő szándékára szerveződő ellenhatásnak tekinthetjük. 1848-ban mindenesetre az egész ország a tanügyi reformok lázában égett. Ha a század

[36] J.G.Herder. 1791. Ideen zur Philosophie…

nagy magyar kultuszminisztere Eötvös József, regényíró, első hivatali idejében (1848-49) nem is tudta megvalósítani iskolaügyi terveit, a Bach-korszakban, a kétségtelen birodalmi adminisztráció ellenére, az iskolákban nem németesítettek. Ezek az iskolák az egyházak kezében voltak. Az *1849. évi ''Entwurf''* korszerű reformokat is bevezet (pl. a reálgimnázium, érettség). A nagy fellendülés érthetően a kiegyezés után, Eötvös megújult hivatali idejében következett be. 1872-ben megnyílik a *Kolozsvári Ferenc József Universitas, a Joseph Polytechnikumból Királyi József Műegyetem, a Képző'Akadémia', a Színművészeti Főiskola és a Zeneakadémia*.
1872-73-ban az országnak 185 ***középiskolája van, ebből 154 főgimnázium.117 felekezeti és csak 13-13 állami ill. városi. Az I. világháborúig 229-re növekszik a számuk. Trianon az iskolaügy terén is nagy veszteséget jelentett: 109 középiskola maradt, 43 Csehszlovákiához, 62 Romániához,11 Jugoszláviához, három fiumei olaszokhoz, egy pedig Ausztriához került. (Ez a Felsőlövőn /Oberschützen/ 1845-46-ban Gottlieb August Wimmer által alapított, eredetileg németnyelvű tanítóképző és gimnázium.***
Későbbiekben - kívívott alkotmányos jogként - az ügyintézési nyelv a magyar lett.
Móra is, a magyar széppróza immár klasszikus művelője - ha ki ideig is- de itt tanított***. 1924-ben már 120 a középiskolák száma, 1932-ben 159, ebből 21-21 leánygimnázium, ill. líceum, vagyis modernnyelvű. Az első ''felsőbb leányiskola'' Veres Pálné szorgalmazására nyílik meg 1875-ben, bár női szerzetesrendek már korábban is foglalkoztak leányok gyakorlati kiképzésével. 1895-től végezhetnek nők is egyetemi tanulmányokat***."Idézetek* Kelemen Elemér p.11. Ám a főiskolákon, főleg az egyetemeken *„titkos féreg foga rág*[37]*"*… Budenz, Hunnfaly tanszékein ui. ekkortájt tombol a magyar-ellenes „történelemhamisítás" s űzik el közvetve (Stein A. lord[38]), vagy közvetlenül (Szentkatolnai Bálint Gábor[39]) a kor zsenijeit a tudományból-s – bármennyire is elképesztő a mai fülek számára - az országból!

2. RÉSZ
Kissé részletesen az el- 'múlt század'
Kezdetben még friss, „új szelek" kezdték felélénkíteni tanügyünket. Külföldön a „dán-típusú", nálunk leginkább a KALOT-ra emlékeztető ún. Népfőiskolai mozgalom volt az előfutár. Hozzánk „beszűrődve" ez először Erdélyben bukkant fel. *Majláth Gusztáv, s főpap s- kortársa Prohászka Ottokár egyházi, és gr.Károlyi Sándor*[40] világi részről igen sokat segített mindebben. Volt mindennek református vonulata is (Sárospatak, Debrecen). A Regnumi Atyák a vásott *kültelki srácokat* sem hagyták magukban tekeregni a „város peremén" hanem a maguk módszereivel oktatni, nevelni-táboroztatni (!) kezdték őket (filozófia, biblikum).
Idehaza mégis 20. század legnagyobb magyar kultuszminisztere Klebelsberg Kunó tette a legtöbbet azzal, hogy ötezer tanyai osztálytermet építtetett, megszervezi a szegedi, a pécsi egyetemet (a már 1912-ben alapított debreceni mellé), a *''Collegium Hungaricum''-okat Bécsben*, Berlinben, *Rómában (utóbbi „Germanicum et Hungaricum").* Mindehhez tekintetbe kell vennünk az ország nehéz anyagi helyzetét. Bár apai ágon a miniszter tiroli grófi családból származott, anyja alsó-és felsőőri Farkas Aranka volt, anyai nagyapjáról pedig feljegyezték*: ''a színgazdag dunántúli magyar nyelvet beszélte gyönyörűségesen''*. A későbbi miniszter az édesanyjának színmagyar környezetében nőtt fel, édesapja ugyanis korán meghalt.
A két világháború közötti időben, mint láttuk, állandóan növekszik a középiskolák száma, de változik a jellegük is. Sárospatakon a református kollégiumban nem csak az angol nyelvet tanítják intenzíven,

[37] Madách Imre. Ember tragédiája
[38] Lord Stein Aurél zseniális régész, földrajzkutató, nyelvész volt a Szogd műveltség feltárója, nem hazájában a magyar tudományosságtól, hanem a brit Koronától kapott Lord-i kitüntetést munkásságáért
[39] Szentkatolnai Bálint Gábor. Háromszék-Kovászna/Feketeügy zseniális nyelvész. Míg Stein Aurél a Közép Ázsiai kapcsolatot kutatta (főműve: Innermost Asie), addig Sz. Bálint Gábor az Indiait , lásd - Körösiével egyenértékű -szótárai. A magyar tudományosság nem hogy a pesti tanszékekről, de a mai csonka területről is kiűzette, katedráját mindenütt megvonatva.
[40] Károlyi Sándor a gazdakörök, gazdatanfolyamok megindítója. Saját grófi vagyonával támogatta a gazdákat

hanem egyes tárgyakat is ezen a nyelven tanítanak. Ez a helyzet a franciával a gödöllői premontrei-, s az olasszal a pannonhalmi bencés gimnáziumban.
A reformátusok azonban ekkortájt mégiscsak mintha jobban „tapadnának a magyaros gyökerekhez". A katolikus oktatási intézmények hamarabb és jobban tűrik, hogy Németországból szervezik meg a német tanítási nyelvű *''Reichdeutsche Schule''*-t, talán mert a német precízebb „munkaeszköz" a teológiai fogalmak megközelítésre, definitív megjelölésére. Nálunk Hóman próbálta tovább vinni a Klebelsberg-i életművet (Klebelsberg meghökkentően korán halt!). A német orientációja miatt támadja igaztalanul Szabó Dezső, havonta megjelenő pamfletjeiben a briliáns tudós pályát politikával felcserélő Hóman B.-t, *mint ''Magyarország kultúr-hordóját'' /pl. a berlini olimpia neves 3 magyar aranyérmes napján! ''Ave cézár ex aqua exhuzigátor*!" pedig a „Róma-Budapest-tengelyt" tartotta fontosnak, s nem a „Budapest–Berlint tengelyt", főleg a kormányfő szakminiszterként, és Telekivel (ebben) is teljesen egyetértve. [41]Feltűnő, hogy még Glatz történész szerint is a szakpolitikus–minisztert németbarátságáért kell ostorozni, - mégpedig Romsics történész [42]józanul mérlegelő meglátásai ellenére.
Az ifjúság körében terjednek (cserkészek „regős" mozgalmai, Felvidék- cserkész szellemiségű *„regös"*- olykor éppenséggel balos ún.*„sarlós"* – azaz régi *szocdem*., s nem újabb alternatívákat kereső- erdei iskolái), a népi íróknak a magyar problémák megoldására kiutat kereső műveik. A 40-es években a népi írók egy része a szélsőjobb, másik része a szélsőbal vonzásába került. Az egyházi iskolák jelentősége is tovább nő, különösen amikor a II. Vh. alatt magyarlakta területek kerültek vissza kishazánkhoz.
Fellélegeznek szerzetesrendek iskolái, Erdélyben a ''status'' középiskolái, de a nagyhírű protestáns iskolák is, pl. a Nobel-díjasokat és atomfizikusokat adó *Fasori Evangelikus* Gimnázium. Kétségtelen, hogy a fővárosban és egyes vidéki városokban több állami iskola is hegycsúcsként kitűnt a szellemiség, létszám és 'PR'-hírnév szempontjából. Terjednek új nevelési eszmék s iskola-típusok (*John Dewey* chicagói professzor cselekvésiskolája, *Edward Flanagan* tiszteletes *''Fiúk Városa''*, vagy a *Waldwerkschule-erdei iskolatípus*[43], s mint valláserkölcsi alapokon álló ifi-mozgalom, a cserkészet…(Nagybecskerek -Piarista). A II. Vh. után a koalíciós 'lágyabb' – Nagy F., Tildy Z.[44] - időben is tovább tart ez a már, csak - a lecsapni kész diktatúra való szándékait - maszkírozó „modern fejlődés," 1945-ben pl. Csepelen már csak a Szent Benedek rend tanügye tárhatja ki kapuit… *Ezek ellenére mégis újra-és-újra előállott, fennállott Debrecen mára revideált szerepe a magyar nevelés- és oktatástörténelemben.*
…Szóljon hát ezen historikus emlékezés végül az egyik legnagyobbról Berzsenyi Dánielről… Őróla aki e téren *vátesz* volt. S akinek gondolatai máig is pontosan érvényesek.
A költő felismerte, hogy adott időben (az övében is- a dunántúli) debreceni nemesség – gazdálkodás, gazdaság terén - nem igazán mindig és mindenhol állt túl erős lábakon. Példa a szimbolikus *'hétszilvafás' jelző*…
A szomszédos, azaz egyre kopárabbá váló Hortobágyot, annak természeti kincseivel is egy-két nagy juhászat és fizetett napszámosai (bojtárai), „szakmányban zsigerelték" tovább (túllegeltetés)…Ők a csárdákban olykor *„grófoknak"* neveztették magukat. A parasztság és a jómódú kereskedők (gabona, kelme, szűcs, csizmadia, varga, kerékgyártó, szijjártó, bor-gyümölcs, fakereskedő, gelencsér, fűszerárú kereskedő, vasnemű kereskedő a cívis városban) tehát jobb képzésben tudták (*Berzsenyi* „elfeledett" Pannónia-i tanúsága a katolikus oldalról) a – számosan született - gyermekeiket részesíteni, mint azt a parasztgyereket, akit az erdőről-erdőre, pusztáról-pusztára való váltó „életmód" valahogy mégis – igaz ugyan szilaj, katonás, de mégiscsak - emberré nevelt. (pl. *ún. ökrözés- azaz a hajtás, és jószágőrzés árkon-bokron át*). Ennek kiküszöbölésére hozták létre a Kollégiumokat. Ez az instrumentáció az elitet próbálta tehát védelmezni…

---

[41] A CIC, kiadta a bolsevikeknek Hómant, kit utóbbiak börtönben kínozták halálra (inzulin éheztetéssel)
[42] Romsics Ignác, *Bethleni konszolidáció, Klebersberg-i kultúrpolitika.* Rubicon, 2012.10. Budapest, pp.1-9.
[43] Ez erdei oktatás típus- így a természettant súlyozottan bemeli „hálótervébe". Vö Pécs.- MEFAG
[44] A II. VH.-után felálló államiságunk vezetőhelyén a kisgazda kormány volt, befolyása erős volt, s fenn is állott egész addig míg a – amúgy sajnálatosan balratolódó - miniszterelnök, Nagy Ferenc USA-ba nem menekült.

Azonban itt sem igazán *egzisztenciális felvirágzást* igértek, de egy *'ecclesiat'*, azaz egy megtartó szellemi-műhelyt, alkotó-disputáló munkaközösséget.
A magyar vidéki nemesség érdemben sokáig nem tudott ebbe a versenybe „beszállni". Berzsenyi Dániel meg is említi, hogy az a kisnemes, aki mégis megpróbálta *„annak gazdasága ebbe beledőlt"* azaz beleroppant, ha már egynél több gyermekét akarta képeztetni. Ezt a fájdalmas hiányosságot is kiküszöbölni vélte a Kollégium. Mind a katolikus *„Szentföld"* („kintebb" Csikszereda, vagy „bentebb" Kecskemét/Piarista), mind pedig a református (Nagyenyed, Sárospatak, Pápa, Debrecen) részéről. A 'múlt század' hányattatása ellenére ezen intézmények éledezni kezdenek…

Az 1948-as változások

Rá röpke két és fél évre az 1948. évi erőszakos *„ortutaizálás"* s ezzel egybekötött államosítás szüntette is az egyházi iskolákat, pedig a falusi iskolák túlnyomó többsége felekezeti volt s a középiskolák nagyobb része is: *'Tutusék'* – noha Ortutay Gyula maga Assisi Szt. Ferencről (!) írt diplomamunkát – mégis „jóvoltából" csupán egynéhány protestáns gimnáziumot hagytak meg. Ezek nagy részét is kénytelenek voltak feladni a nagyon csekély állami támogatás miatt. Már 1946-ban bevezették a nyolcosztályos általános s a négyosztályos középiskolai rendszert. Több új gimnáziumot is alapítottak kisebb helyeken is, számos kollégiumot, a cserkészet helyett az úttörő mozgalmat szorgalmazták kifejezetten,- iskolai szervezetként. A nemrégen alakult központi „tisztviselő"-gimnáziumokat, *pl. Széchenyi István (világhírességeket nevelt),* - meg *Csepelre* áthelyezték és/vagy megszűntették. A nívó többfelé csökkent, bár a központosítással emelni akarták. A falvakban kiveszett a ''néptanítói'' – *Gárdonyi* által megörökített - típus. A pedagógusok a korai időkben már pártállami nyomás alá kényszerültek, vagy pedig földalatti oktatásra.
Ez alól csak két (eléggé nagy jóindulattal,- három) - kivétel volt.

I. *Displaced Persons.* (DiPík)[45], 1946-1949. A magyar tisztek (lovas huszár, székely gyalogos, csendőr, vk-s, testőr, szentlászlós-repülőlövész, ún. *kopjás,* páncélos, pilóta, stb.) menedékhelye az angol-amerikai megszállási térség lett a közeli Nyugaton. Volt ugyan – eme menekültek *barakkvárosában* - egy „igazgatási"-vagy inkább egy elit-egyben pedagógiai küldetésű tagozata „Hontalan Sasok"- az önvédelmi szeveződőknek, de ezzel párhuzamosan kialakult oktatási grémium is (Mattyasovszky *Zsolnay Miklós Zsolnay Műv./Pécs*, - és Bodnár Gábor M. Kir. huszár főhadnagy- lovas huszár, utóbbi tiszt lovával hagyta el az országot). Németországban Passau/Duna mellett Waldwerke kukoricásában állítottak fel egy-egy tábort az angol-amerikai erők. Aki innen szökni próbált koncentrációs „fokozatba" került. Ausztriának a K- részén effélék *Braunaui, Kellerberg, Trefling* településrészein voltak. Csejtei Béla az illetékes amerikai ezredesnél kijárta a *Magyar Iskolák* működési engedélyét. Ekkor Mattyasovszky Zsolnay M. a Farkas Ferenc féle 4.-sz.-ú *Főcserkészi-körlevélre* hivakozva (1947) cserkészképzőket indított be (VK[46]) a barakkokban. Ennek vezetésére idehívták (Waldwerke) Bodnár Gábor – hagyományaihoz híven - huszár főhadnagy[47], Miskolc-i (*Szittya,*704-es cs.cs.) cserkészvezetőt, mindezt megszervezni. A Szervezeti kiépítés is folyt keze alatt. Az ún. Dípík-*Száműzött Magyar Cserkész Szövetsége* elnevezés alatt. 1948. Plattling menekülttábor (április) vezetőtiszti beszámolóban Bodnár (mivel maga eredetileg miskolci cserkészvezető) jelzi Farkas F. tábornok felé hogy *cserkésző*-„csapataink száma 34 – (ebből USA-zónában működik" 5). Landshut, 1949."A szövetségbe 3 mozgalom tömörül: a *Magyar Fiúcserkész Mozgalom, a Magyar Leánycserkész Mozgalom, és Teleki Pál /ún. Ábrahámhegyi lelkületű/ Cserkész Munkaközösség*.

[45] Ausztriában féltucat, Németországban szintén féltucat, Franciaországban kettő, Angliában egy DiPi centrum volt
[46] Nem a VK-2B katonai nemzetvédelmi szervezetről van szó, az Ábrahámhegyi szellemiségű cserkész Vezető Képző
[47] Rokona? névrokona? Bodnár Gábor, prédiktor. 1868-ban húnyt el. A Debreceni Ref. Kollégiuma az özvegye mellé temette el. Mindkettőjüknek a Kollégium sírkő-emléket állítatott.

IN.Vezetőtiszti Beszámoló. Bodnár Gábor.[48]. Őket azért is érdemes említeni, mert nemcsak a Sárospatak újjáélesztését, de Debrecen Református Kollégiumát is támogatták amerikai ösztöníjak létesítésével

II. *Centro Hungaro*, 1947-49. Mégpedig Argentínában. Itt találkozott az MHBK a férficserkész, a tűzértiszt, a hadmérnök–elit, valamint civil részről a *Angolkisasszonyok* női szerzetesrendje (Angolkisasszonyok Szabadegyeteme), v.mint a kettő közti *Hungária Egyesület, s Zrínyi Kör*. Utóbbiak- növekedő fontossági rendben – fenntartottak pedagógiai (oktatási, nevelési) fórumokat, illetőleg szabadegyetemeket. A cserkészet a mai napig ebben is igencsak aktív (Tisza -2013).

III. A *„Burg"/Kastl* Bajor határ mellett egy a tájból messze kiemelkedő, sőt feltűnő pompázatú épület. Sajnos – ennek ellenére - nem nevelt magyar identitásra, noha zömmel magyar nemzetiségi, ajkú Benedek rendiek, *Isten Irgalmassága Nővérei* és egy-egy jezsuita vitte az oktatást. Igazából csupán 1956-után „kaptak észbe" de későn, mert 2008-ban végleg leállt az intézmény. Számos orvost, jogászt, mérnököt, vezető gazdasági szakembert így is kinevelt, kik sajnos beolvadtak a germanizálódásba.

1950-es években

1950-ben, erős korlátozással, idehaza is „álcából" visszaszármaztattak a katolikusoknak 8 gimnáziumot („Burg"/Kastl „ellen"-nyomására talán,- 2-2-t a bencéseknek, a piaristáknak, a ferenceseknek és a *'Szegény iskolanővérek'* nevezetű „Patrónás" szerzetesrendnek). Az iskolai lehetősége papiroson még ugyan maradt, de adminisztratív eszközökkel és az egyoldalú világnézeti nevelés megkövetelésével gyakorlatilag szinte teljesen megszűnt a *szocialista városokban* (*Sztalin-és Lenin/!/-városok*, Salgótarján, Komló, Tatabánya, Csepel, Kazincbarcika, Százhalombatta). A papokat üldözték, bűnesetekkel, bűnügyekkel rágalmazták, sőt még *a „volt polgári* városokból" is kitiltották- *rendőri felügyeletes,* mondvacsinált ún. *ref*-es címmel, pontosabban ürüggyel. Szórványosan mégiscsak el kell ismerni, hogy – karhatalmilag - elcsapott apáca-szerzetesként, többnyire - sok kiváló pedagógus biztosította az oktatás nívóját és egyes iskolák tanulmányi szempontból is kiemelkedtek. A *matematika-fizika-kémia* jelesen, példa rá a népszerűségében ma is páratlan Öveges professzor, aki – újra példakép - s ki egyébként szerzetes pap volt. Az 1989. évi tanügyi forma- „változat" után az egyházak és más közösségek számára ismét megnyílt az iskolák visszavételének ill. újak felállításának lehetősége, de az ország nehéz gazdasági helyzete, továbbá az elmúlt 50 esztendő hatása – s a múlt árnyainak visszaköszönő magatartása miatt sok nehézséggel kell megküzdeniük. Bokros miniszter a nemzeti eszményeinket hordozó redisztributív institúciókat – s vele szellemi javakat – is széttékozló „programja során" ideértve *kültelki, falusi kispostákat, rendelőket, csecsemőgondozókat, de "természetesen" tanyasi, apró falusi iskolákat sorra számolt fel, szüntetett meg.* A korábban – a fenti „szellemiségtől vezéreltetve" – megszűntetett Sárospataki Református Kollégiumot csak számtalan zsákutca után (el-elakadó, de újólag sokszor beindított amerikai, kanadai, ausztrál, gyűjtés nyomán) lehetett „hányattatásaiból" újraélesztve „megváltani". Ez tényleg közel- *apokaliptikus' végkifejlet* volt. A szoclib.szervezeti- erőközpont nyilvánvalóan s zsigerből gyűlölhette a világvallások („fenntartó" testületként) vezérelt kollégiumi formát s a – hasonlóan szintén nehezen kontrollálható - tanyasi iskolát. A „zsigeri" konkurenciájának, a fő riválisnak (*Kerszoc*-mozgalom) voltak mindenre vonatkoztatható (agrár, ipar,) kiugró „sikerágazatai".

---

[48] Rokona, névrokona az azonos nevű B.G. 48.-as önkéntes nemzetőrparancsnok volt. Mivel a Kollégium neves diákja volt, a Debr.Református Kollégium neki és feleségének Emlék-obeliszket állítatatott. Bodnár Gábor – később huszártiszt/Főhadnagyi rangban- Eredeti csapata Miskolc/Szittya cs.cs 704.sz-ú. Róla szóló megemlékező kötet: M.Atilla: *Szétszórt Árvalányhaj.* 1995. Garfield USA. 1946/47 telén történt hogy a CIC (USA titkosszogálata) letartóztatta Bodnárékat, mert egy őrset a *legendás katolikus Vezérlő Fejedelemről Rákóczi-ról* neveztek el. A CIC munkatársai két éjjel és két napppal faggatták őket, amíg csak ki nem derítették hogy *Rákóc-sszi/Rákosi,* nem azonos *Rákóssi/Rákóczi-iva*l. (C és S gyakori tévesztése a hadaró beszédmodorú angolban). Nos ekkortájt jött létre- emindezt elkerülendő a *Hontalan Sas* őrsnév (1947), l. idézett mű. 14. oldalán, ami szervezeti sejt azonban már csak cserkész-vezetőket tartott kötelékben. Tengerentúli emigrációban, - Kanadában- mégis viszavették a Rákóczi nevezetet.

Ám nem tudottan, bevallottan, -eszmeileg bevallhatóan történhetett mindez a zsigerekből induló rombolás, mert hiszen például egyik eszményük Győrffy !- volt a a *hazai tanyakutatás beindítója*. (tanulmányozható még: *Népi Kollégiumok irodalma*). Ám nem csak, mert Klebelsberg-i alapítású intézményrendszer, nemcsak mert *„Iskolanővérek" (Kalocsai, Szegedi*) apácái igazgatták, de mert a *levente-intézmény* számtalan vidéki bázisa is éppen itt volt. Az I*mrehegy-i* (Kecelnél), tanyai-iskola (magam, akadémiai tanár nagyapám, tanárnő-édesanyám is meglátogattuk, illetve egyikőnk még részt vett az „üzemben lévő *oktatási végvár* egyes „szellemi műhelyeiben", (bár nem tanított)- *egykor-tornyos* épületében pl. a tanári - és (*szentmisekor) oltárpiedesztál* - dobogója alatt tartották rejtve a leventepuskákat, éspedig zsákba-ládába dugva a mindent megvizsgáló-felforgató „lenin-fiú-"szerelésű fegyveresek árgus tekintete elől.

És mindez,… a - napjainkban-2000-ig

Mint érintett úgy érzem, hogy feltétlen kell említenem, hogy szerte a világban sokfelé működnek magyar cserkész, s – más néven fenntartott anyanyelvi kurzusok, hétvégi iskolák, *vasárnapi ún. „Magyar Iskolák*" USA, Kanada, Venez., Arg., Ausztria, és – nem elírás – Ausztrália, egyes, olykor centrális helyein: (*Torontó, New-York, Saragota, Buenos Aires*, s nem egy helyen döntően ref. színekben (*Első Torontói Ref. Egyház csapata*). Nagy – sőt meghatározó - részük ref. vezetőségű (Bodnár, Némethy/Garfield- „Erdei Katedrális" /USA) volt.

Az ország történelmi határain kívül –a közeljövőig - egyetlen helyen működött ma is gimnáziumunk, a bajor „Burg"/Kastl-ban. Gyökerei ugyan 1945-be nyúlnak vissza, amikor különböző menekült ún. *„dipí"-táborokban* pedagógusok, cserkészpedagógusok kezdték tanítani a gyermekeket. A „Burg"/*Kastl-i* egyházi (szerzetes) gimnázium a levert szabadságharcunk (1956) óta kormányzati (NSZK-s Bajor állami) kormány-támogatását élvez. 56 után Ausztriában volt a Galambos I. szerzetes pap által működtetett Magyar Intézet és Könyvtár (Váralja), s vele 6 magyar gimnázium *(Graz, Wiesenhof, Innsbruck, Obertraun, Iselsberg, Kammer am Attensee)* és néhány szakiskola. Ezek hamarosan megszűntek. A már korábban megindult innsbrucki 1963-ig állt fenn. Az iskolák – egyre ökomenikusabban beintegrált tananyagként erkölcstan, hittan - mindig a jövőt építették, sokszor háborúk vagy egyéb válságos (erkölcsi, mentális, anyagi) nehézségek közepette. Meggyőződésünk, hogy – egyre bölcsebben a tapasztalatoktól, - ezt teszik most és s jövőben is: Erre az 'ökumenés' összefogásra tanít bennünket a magyar iskola és annak is 'ezer éve.

Reflexió a „mai időkre"- „Kollegiális dolgaink"… a mai időkben

A nyugati kollégiumra (angol típusú, nagyenyedi típusú, vagy a keleti *ashram,*-típusú) mindig is szükség van. A „modernitásban" most ezt szeretnénk igazolni. Stanfordék (USA) újabban 60 főnél többet már nem vesznek fel, s így van ez Loewenben, és csakígy Anglia egy-két egyetemén is.

Az *„Iskolának az a feladata hogy a kérdezést természetes és leküzdhetetlen szokássá tegye*"/ Örkény István. Mindezt hiánytalanul teljesíti a kollégiumi Alkotó Munkaközösség. Ha nem is mindig tematikusságában, de spontaneitásában igenis. Itt nem csak spontán megnyilvánulásokról van persze szó. (***Merza József****/Matematika és Keresztény Gondolkodásmód,* Debrecen, 1993, IN: Egyetemi teológiai konferencia: „Tudomány és Teológia" címmel, ezt írja!

„Szűnetlenül lobog főnixlángunk!"- mondott a debreceni egyetemi tanszéket meg nem kapó Babits, persze még fiatal korában."*Atyám szüntelenül dolgozik*" mondotta rá Jézus. Mintegy „feleletül".

Zárszó

A kollégiumi élet (Debreceni Református Kollégium) szervesen beleillett a magyarországi körképbe, kulturális palettába. Szellemi műhelye, nemzeti eszmélő helye volt a Tisza vidéknek, Partiumnak és *fél Erdélynek*. Üldözést-üldözés hátán kaptak ezek a kollégiumok, úgy református téren érték őket

elszenvedések (Sárospatak); mind pedig katolikus részről (Eger római katolikus líceuma) volt ez az elsorvasztási szándék kimutatható, - ami utóbbi ártó szándék meglehetősen rokonítható vonásokat mutat Debrecen Református Kollégiumával szemben alkalmazottakkal.) Egyikkőjüket (sem Egert, sem a Debreceni Református Kollégiumot) sem engedte ui. a Bécs-a Burg önkénye egyetemmé válni.

Hogy mégis mélyen-szervesen gyökerezett bele a magyar szellemiségű oktatásba Debrecen intézménye, abból látni, hogy lángját kioltani nem lehetett (gyarmatosító: azaz osztrák, s későbbi kisajátító szándékú törekvések ellenére sem). Kiváló diákközösségei és értékfelismerő, értékőrző, értéktovábbadó típusú „pálya-karrierjei" azt mutatják ki, hogy azon nevelési törekvések nem mentek hiábavalóságra, amelyek biblikus teológiára, és zömmel valláserkölcsi alapra helyeződtek. Az intellektuális csúcspontok szinte *„második Kolozsvárrá (botanika, kémia), Szegeddé (matematika, biokémia), Budapest (matematika, fizika)é"* tették a *nagy magyar tudós* elmék további gyarapodását jelentősen előmozdítván (erre példa a *Matematikai Világversenyek magyar győzteseinek* hosszú névsora). Fizikában pedig a Debrecen-i *ATOMKI* (atommagfizika) utánpótlása is az itteni diákokból és tanárokból adódott elő.
Ahogy az egyetem, úgy a Debreceni Református Kollégium is nem annyira a kommunista kapcsolatrendszerek (elhíresedett ún.„kijárásos módszer"), hanem a - karakánabb - protestáns, skandináv-*testvéri támogatás* felé tájékozódott, sőt vonzódott. (Innen, ezen országokból vagyis két, skandináv országból érkező királyi fenség is tett látogatást a Református Kollégiumban).
Nem lehet elfeledkezni hazafias erők, lendületek aktív erőforrásozási, sőt olykor kitörési helyéről, azaz magáról - a városról, Debrecenről sem. Ám nem csak a szabadságharcokra kell most gondolni (1956), hanem olyan géniuszokra mint Arany, Ady, Csokonai Vitéz, Móricz, Kölcsey, Sántha, Móra, kik nemcsak irodalmunk fénylő fáklyái voltak, de identitásunk nemzeti elkötelezettségű elősegítői is egyben. Viszont ha külföldön jellemzően nem is, de magyarországi viszonyok között szorosabban egybeforrott a politika, identitásvállalás és irodalom, és éppenséggel ennek egyik „fő fészke" Debrecen Református Kollégiuma lehetett (*Önképző, és Színjátszó Körök*, néprajzi érdeklődésű vagy a *„Ichtis"* protestáns-cserkészmozgalom, a határon túli magyarság felé való nyitott érdeklődéssel), s így hogy Herder bántó „filozófiai" jóslata nem teljesedett valósággá, - az sokban múlott a *„Magyarság Iskolájján",* s annak jellegzetességein, azaz a *„Partikuláin"* is, de az emelt fejű, öntudatos debreceni református kollégiumi „polgár" emberi tartásán.

Zárszóként, *Függelékként* meg kell említeni hogy Debrecen oktatási-nevelési szakirodalmi „építkezéséről". Sorra születtek ugyanis monográfiák (de nem kritikai teljességgel, és eléggé „nagy léptékben",- s sajnálatosan jobbára főleg a Kollégiumokról, hiánypótlásra van szükség. Addig s fontosabb toposzok csupán tájékozódó eligazításul – egyben *IDŐRENDBENI FELSOROLÁS-vázlatként*, íme:

Irodalom:

Balogh Ferenc: *A DRK Története, adattár-rendszerben.* Debrecen, 1904

Barcsa János: *A DRK és a Partikularitásai.* Debrecen, 1905

S. Szabó József : A *DRK, Debrecen.* 1928

Nagy Sándor: A *DRK, Hajdúhadház,* 1933

Zsigmond Ferenc: A *DRK Története (1538?- 1938),* Debrecen, 1937

ed. Barcza József: *A DRK Története. Jubileumi Kiadvány* Budapest 1988.,

Debrecen ed. Kocsis Elemér: *Monográfia a DRK-ról. A DRL Története 1998*. Debrecen

Győri L. János: *A Kősziklára Épült Vár*. A DRK Története, Debrecen 1993

Gál Botond: szövegben idézett újabb összefoglaló művei (lábjegyzetek és Függelék, l. Egy keresztény atomfizikus, 2012…)

Kiegészítő függelék az Egyetemről, és az egyéb – tematikus tekintetből debreceni jelentőséggel bíró - oktatási aspektusokról

Zoványi Jenő: *Magyarország Protestáns Egyháztörténeti Lexikona,* Budapest,/ eredetileg IN: Theologiai Lexicon, Budapest, 1940/, 1977,

Mészáros István: *Középfokú Iskoláink kronológiája és topográfiája 996-1994.* Akad. Kiadó Budapest, 1988, 366.

Merza József: *Matematika és a Keresztény Gondolkodásmód, Tudomány és Teológia, Konferencia*. Debrecen, 1993

Kántor Sándorné: *Tudós matematikatanárok Hajdú, Szabolcs, Szolnok megyék középfokú iskoláiban*. Debrecen, 2009.

Bölcskey Gusztáv: (V.) *A reformáció kibontakozása Debrecenben,* Budapest, 2008

Marosvári Atilla: *Bodnár Gábor emlékezetének könyve, Szétszórt Árvalányhaj*. USA,- Garnfield. 1995,

Kelemen Elemér: /*Ed. Az 1000 éves magyar iskola.* Budapest, 1996

gr. Klebelsberg Kuno: A *Középiskolákról Szóló Törvény* felterjesztése. IN. Glatz Ferenc, Tudomány, Kultúra, Politika. Európa Kiadó, Budapest, 1990.

Gaál Botond: *A Debreceni Egyetem Díszudvarának pantheonja.* MMXIII. Vol. IV. Nr: 1-2. 60-82 Gerundium, Debrecen, 2013

Gaál Botond: *Kis tanszékből nagy egyetem,* MMXII. Debrecen, Gerundium, Vol. III. 2012.

Lőrincz András[49]***:*** **A premodern politikai fejlődés Francis Fukuyama alternatív elméletében**

Bevezető

A nemzetközileg ismert „sztárelemzőt" és társadalomtudományi bestsellerszerzőt gyakran bírálják azzal, hogy „népszerű államtanának" alapvetései és tételei túl gyorsan cserélődnek. Az elemzők jelentős része ezzel együtt máris a fukuyamai életmű magnum opusaként aposztrofálta a könyvet. A szerző korábbi – ismertségét megalapozó – tételét sokak szerint ma már képtelenség tartani, hiszen a keleti blokk összeomlásával – mint látjuk – a történelem nem ért véget. A kötet mégis arra enged következtetni, hogy a 2014-re tervezett második kötetben a szerző továbbra is a modern állam fejlődésének csúcsaként fogja ábrázolni a liberális demokráciát.
A kötetben Fukuyama egy alternatív politikai fejlődés-elméletet kívánt megfogalmazni, mely képes több tízezer év társadalmi és politikai fejlődését megmagyarázni, de mégsem túl absztrakt, mint a közgazdászok elméletei, és nem is túl partikuláris, ami a szerző szerint gyakori hibája a történészeknek és antropológusoknak. A mű evolucionista történelemszemlélete erős, ami a szerző közismerten (neo)konzervatív elkötelezettségének jele, liberális ihletésű intézmény-orientáltsággal párosul. A politikai fejlődést az államépítés, a joguralom és a kormányzati felelősség hármas fogalomrendszerén keresztül vizsgálja, de éppúgy támadja a hagyományos angol-szász „whig" történetírást, ahogy a klasszikus modernizáció elméletet és a neoklasszikus közgazdaságtan racionális emberképét is.
A kétkötetesre tervezett vállalkozás első része a neolitikumtól a francia forradalomig tárgyalja az emberiség állam- és társadalomszervezési fejlődését, módszertanát tekintve pedig felhasználja a történeti szociológia, az összehasonlító antropológia, az evolúciós pszichológia, a biológia, a jog- és történettudomány, valamint a vallás- és gazdaságtörténet eredményeit is.

Emberkép, vallás, alapértelemezett patrionalizmus

A mű kiindulópontja és egyben leginkább figyelemreméltó eleme a szerző emberképe. Fukuyama szerint az *individualizmus* – ami interpretációjában Hobbes, Locke és Rousseau elméletének közös keresztmetszete – valójában nem része sem általában az élőlények, sem a természeti ember attitűdjének. Vagyis inkább tekinthető egy olyan *felvett viselkedésforma*nak, ami a már kifejlett politikai-társadalmi környezethez köthető. Érvelését a természetben megfigyelhető együttműködési stratégiákra – a rokonválasztásra, a reciprok altruizmusra, illetve az emberrel 99 százalékban közös génállományú csimpánzok társas viselkedésmintáira [50] – alapozza, ezzel hangsúlyozva a *homo sapiens sapiens* kooperatív de erőszakra hajlamos alaptermészetét. Magát az emberi felemelkedést is annak az *evolúciós nyomás*nak tulajdonítja, amely kialakította a társas érintkezés során ismétlődő fogolydilemmák megoldásához szükséges kognitív és absztrakciós képességeket fajunkban. Ebben a versenyben az a csoport lett a nyertes, amelyben az egyedek a kognitív tudáskészletük révén szervezettebb társadalmi szerveződést tudtak felmutatni. Ebből Fukuyama szerint az is következett, hogy a *családnak és barátoknak való kedvezés* mélyen, biológiailag kódolt módon gyökerezik az emberi természetben. S bár a bonyolultabb szervezetek meritokratikus kiválasztást követelnek meg, de ez a fentiek miatt több szempontból is természetellenes, s ha rendszerek csődöt mondanak, az emberek a társas lét egy korábbi formájához térnek vissza. Ez az alapja annak a jelenségnek, amit a szerző *patrimonializmus*nak nevez, és a politikai fejlődés egyik alapmotívumaként jelöl meg.
A könyv a vallás értelmét sem a klasszikus „világmagyarázó" funkcióban találja meg, hanem abban a játékelméletek által hangsúlyozott összefüggésben, mely szerint a nagyobb csoportokban a kollektív

Megjegyzés [j1]: Kedves András! A hivatkozásokat kérem lábjegyzetbe vigye le, a JÁP arculata miatt kérem ezt.

[49] *Nemzeti Közszolgálati Egyetem, doktorandusz*
[50] Fukuyama: i.m. (magyar kiadás)54-58 o. A magyar kiadás alapján megadom azokat a fontosabb szöveghelyeket, amelyek alapján az érdeklődő olvasó viszonylag gyorsan tájékozódhat a meglehetősen terjedelmes és bonyolult gondolatvezetésű kötetben.

cselekvés szükségszerűen ellehetetlenül, amikor elszaporodik a rövid távon rentábilisabb ún. potyautas magatartás. Elmélete szerint a vallás transzcendens, jutalmazó és büntető befolyása nélkül egyetlen nagyobb közösség sem lett volna fenntartható[51]. Ugyanakkor a szerző szerint az emberek erős hajlandóságot mutatnak az érzelmi alapú normakövetésre is, tehát hajlamosak arra, hogy a mentális modelljeiket és a szabályaikat belső értékkel ruházzák fel, és még a megváltozott körülmények dacára is ragaszkodjanak hozzájuk. Ez magyarázza szerinte, hogy a politikai fejlődés legtöbbször nem fokozatos és lineáris, illetve sokszor kísérik kataklizma-szerű összeomlások.

Horda, törzs, államkeletkezés

A fejlődéstörténet epizodikus tárgyalását Fukuyama is a *szegmentális társadalmak*kal kezdi. Ebben az – Emile Durkheim nyomán kidolgozott – modellben a közösségek önellátók, egyenrangúak, tehát centralizált politikai struktúrával még nem rendelkeznek. A csoportok között az exogámián kívül nincs kapcsolat, a rendszer csak további önálló szegmensek létrejöttével, extenzív módon képes növekedni. A törzsi szervezet viszont már egyértelműen politikai, azaz mesterséges képződménynek tekinthető, amelyben a vallás és a rokonság még szoros összefüggésben áll. A csoportok a – néhány generációval korábban élt – *közös Ős*től származtatják magukat, őt is imádják. A vezetőket csoport-konszenzus juttatja hatalomra, akiknek kényszerítő erejük nincsen, helyzetük leginkább a weberi karizmatikus vezető képének felel meg. A kikényszeríthetőség hiánya miatt az igazságszolgáltatás is önsegély és családok közti alku kérdése. A törzsben nem ismerik a magántulajdont, a föld haszonélvezete a közösség már elhalt, éppen élő, és még meg nem született tagjait együttesen illeti meg, elidegeníthetősége pedig e keretek között értelmezhetetlen. Ez a vallási alapú rokoni összetartás már lényegesen nagyobb katonai erőt képes mozgósítani, mint a szegmentális konstellációk. A mű ebben a kapacitásnövekedésben jelöli meg a törzsi szervezet létrejöttének okát is.

A leviatán eljövetele című fejezetben érkezünk az első államok létrejöttének tárgyalásához. Fukuyama a szerződéselméletek klasszikus, sőt ma már régimódi magyarázatát éppúgy elveti, ahogy Elman Service korszerűnek mondható, mára uralkodónak tekinthető „kooperációs" elméletét.[52] Vehemensen támadja Karl Wittfogel „hidraulikus" (öntözéses) elméletét is,[53] noha annak majd minden tényezőjét maga is szükségesnek tartja. Ilyen szükséges államalkotó-államkeletkezési feltételek: a népsűrűség- és termelésnövekedés, a földrajzilag egységes terület (pl. egy alluviális síkság), de ide tartozik a környezeti körülhatároltság elmélete is.[54]

A gazdasági és technikai fejlődés egy adott pontján szükségképpen előálló szervezési kényszer Fukuyama szerint egyszerűen elégtelen magyarázat az állam létrejöttére. De azt ő is elismeri, hogy bizonyos területeken (Afrika egyes részei, Óceánia, Afganisztán) pontosan azért nem találunk a kezdetekben államiságot, mert a földrajzi feltételek (izoláció, terméketlenség) nem tesznek lehetővé termelő tevékenységet. Érvelésében fellelhető az a gondolat, amit az Európaiak Franz Oppenheimer államszociológiájából ismernek. Eszerint egy idegen hódító törzs termelésre kényszerítő, leigázó ereje is hozhat létre államot. Tehát a külső erőszaktól való félelem vagy a törzsi vezető karizmatikus, vallási hatalma államalkotó tényező lehet elmélete szerint. Ez a Ludwig Gumplowicz „konfliktusos" államkeletkezési elméletéhez közelitő álláspont persze nem meglepő a fentebb vázolt emberkép és a

[51]Fukuyama: i.m. (magyar kiadás) 64. o.

[52] Elman R. Service: *Primitive Social Organization: An Evolutionary Perspective*. 2d ed. New York, Random House, 1971. Service más, Fukuyama által nem hivatkozott művei köréből az államkeletkezési elméletét illetően lásd *Origins of the State and Civilisation. The Processes of Cultural Evolution*. New York, Norton, 1975 (németül: *Ursprünge des Staates und der Zivilisation*. Frankfurt am Main, Shurkamp, 1977), E. R Sevice. – M. D. Sahlins – E. R. Wolf,: *Vadászok, törzsek, parasztok.* Budapest, Kossuth, 1973, valamint az általa szerkesztett gyűjteményes kötetet: *Origins of the State*. *The Anthropology of Political Evolution.* Szerk.: Elman Service. Philadelphia, Institute for the Study of Human Issues, 1978.

[53] Lásd Karl Wittfogel: *Oriental Despotism. A Comparative Study of Total Power.* New Haven, Yale University Press, 1957.

[54] Az újabb államelméleti szakirodalomban ezt Robert L. Carneiro fejtette ki: lásd például az „A Theory of the Origin of the State" című írását: *Science.* 1970/169. 733-738. oldal.

konfliktusalapú fejlődéselmélet ismeretében. Végül Fukuyama arra az álláspontra helyezkedik, hogy az állam keletkezése során túl sok az egymással kölcsönhatásban álló tényező. Ezért nem lehetséges olyan erős és predikatív elméletet felállítása, amely megmagyarázná, hogy mikor és hogyan jöttek létre államok. Ugyanakkor kérdésként teszi fel, hogy mennyire érdemes egy „ilyen elmélettel bajlódni,[55] elvégre a világon a legtöbb állam versengő, nem pedig eredeti államalapítás eredményeként jött létre" .[56]

Ókori Kína, India

Miképpen a törzset is háborús célok hívták életre, úgy a ókori kínai állam is a „szűnni nem akaró háborúnak" köszönheti létrejöttét az elmélet szerint. A hadsereg finanszírozási szükséglete pedig megnövelte a meritokratikus kiválasztású, polgári közigazgatás szükségességét. *Kínában* a vallás sohasem gyakorolt olyan egyetemes joghatóságot, – ami konkurálhatott volna a politikai hatalommal – mint a keresztény egyház Európában. Így a kínai fejlődés sajátossága lett, hogy bár a Csin birodalom a Max Weber-i értelemben vett modern állam majd minden jegyét magán viselte, a hatalmát sem a joguralom, sem az uralkodói felelősség nem korlátozta. A kínai politika alapértelmezett állapota a koraérett, központosított, bürokratikus állam lett, amelyet időnként patrimoniális széthúzás váltott fel. Fukuyama szerint egy alapvetően protototalista rendszerről beszélhetünk, amit a lázadások autoriter rendszerré szelídítettek.

India ehhez képest a gyenge állam és erős társadalom ellentéttel jellemezhető. Mivel a terület nem volt kitéve a kínaihoz mérhető állandó háborús fenyegetettségnek, így decentralizált, szegmentális, autarktikus kisközösségek (önkormányzatok) alakulhattak ki. Ez nem tette lehetővé a relatív gyenge központi hatalom részére a nagyarányú katonai mozgósítást, és a harc így egy kis létszámú arisztokrata réteg elfoglaltsága lett, és Európához hasonlóan a hatalom megosztott maradt. Így az uralkodó felett érdemi kontroll alakulhatott ki. Talán ez az oka annak, hogy Indiában a jog sem a politikai hatalomból, hanem a vallási rituálékból jött létre. Bár a brahmanák osztálya nem hozott létre szervezett egyházat, de az államtól független erkölcsi tekintélyük mégis megkérdőjelezhetetlenné vált. A társadalmat meghatározó vallási törvényeket írásba foglalták, így korlátozva az uralkodó hatalmát. A szerző ebben a joguralom csíráját véli felfedezni, bár ez csak a jog uralmának teljes pozitivista leredukálása esetén állítható.

Európa és az abszolutizmus változatai

A középkori Európában – sajátos módon – a társadalmi fejlődés megelőzte a politikai fejlődést, egy sokkal szabadabb, individuális tulajdonjogot is létrehozva[57] . Ráadásul Európában a hatalom szélsőségesen megosztott képet mutatott, ami az egyháznak óriási mozgásteret biztosított. Az invesztitúra-harcot követően az államok a világi politika terén ugyan autonómiát nyertek a szakrális hatalomtól, de az egyház, létrehozva egy szisztematikus kánonjogot, a hatalom legitimáló szerepét továbbra is magának vindikálta. Ezért Fukuyama a joguralom gyökereit – egyházi alapon – Európában a XII. századtól eredezteti.[58] Ráadásul a korlátozott politikai hatalom mellett a joguralom másik kritériuma (ti. a jogok, a szerződések feltétlen tisztelete) is kimutatható a korban, hiszen az uralkodók nem sajátíthatták ki csak úgy (mint pl. Kínában) az elitek tulajdonát, mivel az ugyanarra a feudális szerződési jogra épült, amin saját hatalmuk is nyugodott.

Sajátos elgondolás, hogy Fukuyama szerint az európai középkori államok legitimitása és tekintélye az igazságszolgáltatási tevékenységen nyugodott. De abban azért egyetért a meghatározó szakirodalommal, hogy az abszolutizmus kora újkori kialakulása a katonai mozgósításhoz szükséges

[55]Fukuyama: i.m. (magyar kiadás) 136. o.

[56] Az „eredeti államalapítás" Fukuyama szóhasználatában többé-kevésbé megfelel a Georg Jellinek óta „elsődleges államkeletkezésnek" nevezett fogalomnak. A „versengő államalapítás" csak már létező és domináns állami környezetben képzelhető el, tehát a szerző vélhetően a „másodlagos államkeletkezés" kifejezéshez hasonló értelemben használja.

[57]Fukuyama: i.m. (magyar kiadás) 427. o.

[58]Fukuyama: i.m. (magyar kiadás) 356-358. o.

fiskális szükségletekkel függött össze .[59] A „nincs adózás képviselet nélkül" elvét általánosnak ítéli a korban, így az európai történelem a XV-XIX. század közötti szakaszát a központosítani kényszerülő államok és a nekik ellenálló társadalmi csoportok (rendek) közötti harc történetének fogja fel. Ahol a csoportok gyengék és szervezetlenek voltak (Spanyolország, Franciaország), vagy az állam kooptálta őket más társadalmi csoportoktól való erőforrás-elvonásra (Oroszország), ott abszolutista államok jöttek létre. Ahol az ellenállók olyan szervezettek voltak, hogy a központi kormányzat nem tudott felettük uralkodni, gyenge abszolutizmus jött létre (Lengyelország, Magyarország). Ahol az állam és az ellenálló csoportok között nagyobb volt az egyensúly, ott felelős kormányzat alakult ki (Anglia, Dánia).
Ebben a felfogásban a középkori, kora újkori magyar állam tipikus példája a relatív gyenge királyi hatalom és a túl erős politikai társadalom között feszülő problematikának. Bár a központi kormányzat hatalmát sikerült alkotmányos korlátok közé szorítani, de a társadalom elitszereplőinek túlzottan homogén és *status quo*ra törekvő álláspontja megakadályozta a kormányzati felelősség kialakulását, s ez decentralizált, oligarchikus uralmat eredményezett (4[60]. Fukuyama szerint az *Aranybulla* kiadását követő három évszázadban a magyar rendeknek annyira sikerült meggyengíteni a király hatalmát, hogy annak Mohács egyenes következménye volt.
Az kétségtelen, hogy a partikuláris rendi érdekek túlzott hangsúlya, gátat képzett mindenfajta össztársadalmi szolidalitás előtt, ami az országot és így egyúttal a királyi hatalmat is gyengítette. De nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a geopolitikai körülményt sem, hogy a Magyar Királyság testébe két katonai expanzió ékje is belefúródott (Tatárjárás, Oszmán betörés) a korban, amiknek egy lényegesen központosítottabb monarchia sem tudott volna ellenállni.

Összegzés

Az elmélet alternativitását az a sokakat minden bizonnyal meglepő állítás adja, miszerint a joguralom a középkori Európában, a Közel-Keleten és Indiában már a modernitás kezdete előtt létezett. Ezzel szemben Kínában a centralizált modern állam korai megjelenése ellehetetlenítette, a Közel-Keleten pedig a törzsi széthúzás és a rabszolga-katonaság hosszútávú fenntarthatatlansága megsemmisítette a joguralom csíráit is. Európában az államépítés megkésettsége jótékony hatást gyakorolt a joguralomra, és így áttételesen a kormányzati felelősség kialakulására is. Ezek kétségtelenül elgondolkodásra késztető gondolatok. Az elmélet nagyívű célkitűzése bár impozáns, de a feladat részben megoldatlan maradt. Az államtani diskurzusok örök kérdéseinek megoldását nyílván nem várhatjuk el egyetlen szerzőtől sem. De a teljes politikai fejlődést magyarázni kívánó elmélet esetében komoly hiányosságnak tűnik, ha a szerző lemond mind az elsődleges államkeletkezés, mind a modern állam létrejöttének predikatív meghatározásáról.[61] A könyv állításai a modern állam, a joguralom és a kormányzati felelősség terminusait olyan mértékben általánosítják, ami már-már használhatóságukat veszélyezteti. Mintha Fukuyama nem mindig tartaná szem előtt, hogy ezek a fogalmak az intézményi, normatív és eljárási kontextust konjunktív módon igénylik, különben csak szavak maradnak, amik egy vitatható prekoncepciót szolgálnak.

Megjegyzés [j2]: Kedves András! Bihari tanár úrral azt kérnénk, hogy az utolsó bekezdésben az Ön által megfogalmazott állásfoglalást határozottabban fejtse ki.

[59]Fukuyama : i.m. (magyar kiadás)436. o.
[60]Fukuyama: i.m. (magyar kiadás) 498-499. o.
[61]Fukuyama: i.m. (magyar kiadás) 433. o.

A horvátországi magyarság asszimilációjának háttere

Az első világháború után a trianoni békeszerződés létrehozta a hazánktól délre elhelyezkedő a déli szlávokat tömörítő délszláv államot. A nagyhatalmi segédlettel kialakított entitásban[62] a legnagyobb feszítő erő mindig is az etnikai heterogenitás volt, ugyanis egy olyan többnemzetiségű állam jött létre, ahol az államalkotó szerb-horvát, valamint szlovén nemzet többségét csak mesterségesen lehetett létrehozni, s az ország határai közé jelentős nemzeti kisebbség került.[63] A népesség 81,3%-a nyelvi identitása alapján délszlávnak számított, s az állam nevének három nemzetalkotója, a szerb, a horvát és a szlovén népesség tette ki a lakosság 69%-át.[64] Rajtuk kívül főként a határvidékeken nagyobb összefüggő tömbben magyarok, németek, albánok, olaszok, valamint szétszórtan bolgárok, románok, szlovákok, ruszinok és cigányok éltek.

Az új államalakulat a békeszerződés kapcsán jelentős magyarlakta területekkel bővítette államterét, melyet sem történelmi, sem etnikai, sem vallási, sem földrajzi, sem gazdasági szempontok nem támasztottak alá.[65] A szerződés egyrészt a délszláv államhoz rendelte az 1102 óta a magyar Szent Korona fennhatósága alá tartozó Horvát-Szlavónországot, a Muravidéket, a Muraközt, a Baranyai háromszöget (20 313 fő volt a magyar, s ez az ottani összlakosság 40%-át tette ki) a Bácskát és a Bánságot.[66] Ezen területeken az 1910. évi népszámlálási adatok[67] szerint összesen 577 549 főre tehető a magyarok száma, melyek közül az Osztrák-Magyar Monarchia idején Horvát-Szlavónországban 208 településen 119 874 magyar élt, s ez a 2 621 954 fős össznépesség 5%-át jelentette.[68] Az 1921-es népszámláláskor azonban már csak 76 436 magyar nemzetiségűt vettek számba, ami az első világháború után megteremtett délszláv államon belüli horvát területek összlakosságának mindössze a 2,3 %-át jelentette.[69]

Ettől kezdve a horvát területeken élő magyarság folyamatos fogyásának – a legnagyobb mértékű minden, a Trianon során elcsatolt területek vonatkozásában – lehetünk szemtanúi. A legutolsó, 2011. évi cenzus alapján 14 048-an, vagyis az összlakosság 0,33 százaléka vallotta magát magyar nemzetiségűnek, vagyis a magyar népesség mintegy egyötödére (18%) esett vissza.[70] Ezzel a

---

[62] Vizi László Tamás: Birodalmak és nagyhatalmak hatása a 19-20. századi közép-európai egyensúlypolitikára. *Közép- és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe.* Tanulmánykötet. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 2007. 2435.

[63] Gulyás László: *Két régió – Felvidék és vajdaság – sorsa az Osztrák-Magyar Monarchiától napjainkig*. Hazai Térségfejlesztő Rt. Pécs, 2005. 81–82.

[64] Kocsis Károly: *Egy felrobbant etnikai mozaik esete. Az etnikai konfliktusok történet-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén.* Budapest, Teleki László Alapítvány, 1993. 12–15.

[65] Vizi László Tamás:„Trianon teóriájánál... rosszabb Trianon praxisa" A békediktátum tízedik évfordulója – 1930. *Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata*. VI. évf. 3. szám. 2013/3. No. 22. 120–131.

[66] A jugoszlávok valójában ennél nagyobb területekre tartottak igényt, de a Mohácsra, Bajára és Pécsre vonatkozó követeléseiket a konferencia elutasította. Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1945-1982.* Közgazdasági – és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 75-104. Hornyák Árpád: Baja, Bácska, Baranya. Szerb követelések a békekonferencián. *Rubicon.* XII. (2001) 8-9. sz. 57-60. Gulyás László: A versaillesi békerendszer hatása a Kárpát-medence régióira. In. *Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve*. Szerk.: Glück Róbert – Gyimesi Gergely, Pécs 2005. 17–25.

[67] *A Magyar korona országainak, 1910. népszámlálása*, Magyar Statisztikai Közlemények, Budapest, 1912.

[68] Mák Ferenc: Magyarok Horvátországban. *Magyar Kisebbség*, 3. évf. 1997/ 3-4 sz. 258-278.

[69] Kocsis Károly – Kocsisné Hodosi Eszter: *Magyarok a határainkon túl - A Kárpát-medencében*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. 66.; Mák Ferenc: Magyarok Horvátországban. *Magyar Kisebbség.* 3. évf. 1997/ 3-4. sz. 258-278; Sebők László: A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében. *Régió* 1992. 3. szám, 118-134. Horváth László: Érvek és adatok a horvátországi magyarok képviseléséhez. *Horvátországi Magyarság* 1995. október, 10. szám.

[70] Sebők László: A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében. *Régió* 1992. 3. szám, 120.

magyarság a szerbek, bosnyákok, isztriaiak, olaszok és romák után a hetedik legnépesebb nemzetiség.

év	1910	1921	1931	1941	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2001	2011
száma	119 874	76 436	66 040	64 431	51 399	47 711	42 347	35 488	25 439	22 355	16 595	14 048
aránya %	5	2,3			1,4	1,2	1,0	0,8	0,55	0,47	0,37	0,33

1. ábra A magyar népesség számának változásai Horvátországban 1910-2011 Forrás: Klemenčič Matjaž: The Rise and Fall of Yugoslavia: form king Aleksandar to Marshall Tito, 1918-1980. [71]

Az 1910 és 2011 között megtartott 12 népszámlálás adatai a magyarság számának folyamatos csökkenését tükrözik, melyet több tényező együttes hatásának köszönhető. Az adatok alapján jól látható, hogy három tragikus esemény és annak következményei nagy szerepet játszottak a magyar ajkú lakosság fogyásában. A legnagyobb visszaesés az első világháború után kialakult új geopolitikai struktúrának köszönhető, mely korábban nem tapasztalt belső és külső migrációt indított a térségben és igen magasra tehető a repatriáltak száma. Hasonló traumát jelentett a második világháború, s az 1948-as népszámláláskor mintegy 13 ezerrel kevesebb fő vallotta magát magyarnak. A harmadik csapást a horvátországi magyarságra az 1991-ben kitört délszláv háború jelentette, melynek eseményei a magyarlakta területek, a Drávaszög, Kelet-Szlavónia, Nyugat-Szerémség geopolitikai helyzetéből fakadóan hadszíntérré változtatták a térséget és ismételten megtizedelték a magyarságot. A szerb megszállás elől elmenekült magyarok létszámát 6 ezer főre becsülik. A magyar identitás utolsó védőbástyái is felszámolódtak, megszűnt a magyar nyelvű oktatás, a katolikus templomok jelentős része megsemmisült, s Baranyában egyetlen katolikus pap sem maradt. A régióban élők mindvégig atrocitásoknak voltak kitéve, házaikat kifosztották, vagy megsemmisítették, életkörülményeiket ellehetetlenítették. A magyar menekültek visszatérése is csak 1997 nyarán kezdődött meg, azonban a korábban lakóhelyüket elhagyóknak csak 75%-a tért vissza.[72]
A régióban magyar lakosság fogyatkozása egyebek mellett nem újkeletű dolog, már a török hódoltság idején elkezdődött, de való igaz, hogy a 20. század elején öltött tragikus méreteket, majd az 1990-es évek háborújában teljesedett be.[73] A délszláv háború következtében a magyar ajkúak számának radikális csökkenése azt eredményezte, hogy még azokon a területeken is kisebbségbe kerültek, ahol 1991-ben abszolút, vagy relatív többséget alkottak.[74] A magyarok által leginkább lakott Kelet-Szlavónia az ország legelmaradottabb régiói közé tartozik, s kezdetben az 1996-ban napvilágot látott „Különleges bánásmódban részesülő területek”-ről szóló törvény alapján folytak a fejlesztések, melyek a háború sújtotta és a háborús károkat szenvedett térségek, valamint a háború következtében fejletlen régiók felzárkóztatását tűzték napirendre.[75]
A magyarlakta térséget a 20. században érintő katonai események és a délszláv állam homogenizáló törekvései hatására az asszimiláció a szakirodalom által megnevezett minden formájával

[71] In: Empires and Nation-States in European Perspective. Ed: Ann Katherine Isaacs, Universita di Pisa, Edizione Plus, 2002. 211-238.; Državni Zavod Za Statiskiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2011.godine*; Državni Zavod Za Statiskiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2001.godine*; Državni Zavod Za Statiskiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 1991.godine*;
[72] Lábadi Károly: *Szétszóratásban. A drávaszögi magyarság sorsüldözöttsége a háborúban 1991-1998.* Budapest-Zágráb, Timp Kiadó, 2004. 15-22.
[73] Mák Ferenc *Vesztegzár. Jugoszlávia utódállamai – Szerbia, Horvátország és Szlovénia – magyarságának sorstörténetéből.* Pro Minoritate. Budapest, 139.
[74] Magyar Egyesületek Szövetsége: *Hagyaték. Fejlesztési stratégiák, demográfia, érdekvédelem.* V. évf. 4 szám, Szerk. Sipos Zsivics Tünde, Pélmonostor, 2011. 45.
[75] Zakon (1996) Zakon o područjima od posebne državne skrbi NN, 44/96, 57/96, 124/97, 78/99, 73/00, 87/00, 127/00, 94/01, 88/02, 26/03, 42/05, 90/05, 86/08 (Law on the Areas of Special State Concern);

találkozhatunk.[76] A népszámlálási adatok alapján nyilvánvaló, hogy jelen van mind az identifikációs asszimiláció, vagyis a magyar nemzetiséghez való tartozás kinyilvánítása, mind a kulturális asszimiláció, hiszen lényegesen kevesebben vallották magukat magyar anyanyelvűeknek, mint magyar nemzetiségűnek. Ez azt is jelenti, hogy a magyarság etno-kulturális reprodukciója csak részben valósul meg, mert az ennek megőrzésében meghatározó két tényező az oktatás és a családok anyanyelvi közössége nem képes biztosítani a megújulást. A strukturális asszimiláció legfőbb oka a magyarság oktatási lehetőségeiben keresendő. Az első világháború után létrejött délszláv államban az asszimiláció egyik fontos eszköze volt, hogy a magyar nyelvű oktatást és kultúrát ellehetetlenítették, s bár később korlátozott mértékben biztosították számukra, a tényleges előretörés a Jugoszlávia felbomlása után létrejövő Horvát Köztársaságban valósult meg. Ennek jogi alapjait a 2000-ben elfogadott a *„Horvát Köztársaság nemzeti kisebbségeinek nyelv- és íráshasználatáról”*[77], továbbá a *„Nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásáról és neveléséről”*[78] szóló törvények teremtik meg, melyek alapján Horvátországban az oktatás teljes vertikuma elérhető magyar nyelven, az óvodától a felsőoktatásig. Az alsófokú oktatás három formája különíthető e. Az *„A” modell* szerint oktatás teljes egészében a kisebbség nyelven történik, *„B” modell* a kéttannyelvűséget testesíti meg, A *„C” modell* szerint az oktatás teljes egészében horvát nyelven történik, ellenben heti 5 órában a tanulóknak kisebbségi nyelvi óráik is vannak.[79] Az, hogy éppen melyik modell alapján történik az oktatás, függ attól, hogy az adott településen milyen a magyarok aránya, illetve ehhez kapcsolódóan az iskola vonzáskörzetében élők száma és a szülők igényei is nagy mértékben esnek latba. Sajnálatos tény, hogy a magyar nyelvi környezet ellenére horvát iskolába, illetve horvát tagozatra íratják be a szülők gyermekeiket, mondván, hogy ez mind a továbbtanulásban, mind a munkavállalásban előnyükre válik.[80]
Az asszimiláció negyedik dimenziója, az amalgamáció szintén jelen van, ugyanis a vegyes házasságok, a heterogén családszerkezet nehezíti a nemzetiségi hovatartozás, az etnikai identitás átörökítését.[81]

Jelenleg a megyék szerinti lebontásban a legtöbb magyar, 8249 fő Eszék-Baranya megyében él, ami a megye lakosságának 2,7 százalékát teszi ki, ugyanakkor ennél kevesebben, csak 6 687 fő vallja magát magyar anyanyelvűnek. Vukovár-Szerém megyében – Kórogy magyar szigetfalut is magában foglalja – 1 696 fő volt a magyarok száma (0,94 százalék), melyből csak 901 fő a magyar anyanyelvű. Az Eszék-Baranya és Vukovár-Szerém megyében élő magyarok teszik ki a teljes horvátországi magyar kisebbség 43, illetve a kelet-horvátországi magyarok 60%-át. Ezen kívül Eszék, illetve Eszéktől délre Rétfalu, Kórógy, Szentlászló, Haraszti települések, valamint ettől délkeletre Erdőd, Csák, Ójankovác, Apáti és Vukovár bír nagyobb létszámú magyar lakossággal, akik egyre szűkülő homogén nyelvi élettérben, fokozatosan fogyatkozva, csökkenő számú településen őrzik identitásukat. A többiek az ország kontinentális részén és a Tengermelléken, elsősorban nagyvárosokban, teljesen szétszóródva, nem homogén környezetben, s ezért az asszimiláció sokkal erőteljesebb körükben, melyet alátámasztanak a legutolsó két népszámlálás adatai. Zágráb városában 825-en (ebből magyar anyanyelvű 641), Belovár-Kőrös megyében 881 fő (210 magyar anyanyelvű), Isztria megyében pedig 474-en (367 magyar anyanyelvű) vallották magukat magyarnak. Értelemszerűen a nagyobb

[76] Yinger J. Milton: Az asszimiláció és a disszimiláció elmélete felé. *Regio* 13. évfolyam 2002/1. 24 – 44. 26 – 33. Gyurgyík László: Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. *Regio* 13. évfolyam 2002/1. 121–150. 122.
[77] *Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj* (Törvény a Horvát Köztársaság nemzeti kisebbségeinek nyelv- és íráshasználatáról. Narodne novine br. 51, 19. 5. 2000
[78] *Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina* (Törvény a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásáról és neveléséről). Narodne novine br. 51, 19. 5. 2000.
[79] Andócsi János: Az anyanyelv használatának jogi lehetőségei Horvátországban. In. *Horvátországi Magyarság*. 2012. 12. szám, 521.
[80] M. Császár Zsuzsa: *Kisebbség – oktatás – politika a Balkánon*. KEK, Szeged, 2011. 1940.
[81] Kiss Tamás: Drávaszögi mozaik. Nemzetiségi egyenlőtlenségek és kisebbségi stratégiák Horvátország magyarlakta településein. *Regio*. 2010/4. 109–161. 136–146. A továbbiakban Kiss 2010.

városokban él még jelentősebb létszámú magyar lakos, így Fiumében 217 fő (175 magyar anyanyelvű), Pulában 825 fő (641 magyar anyanyelvű), Splitben 108 (88) fő.[82]
Napjaink népességfogyásának hátterében egyrészt negatív demográfiai elemek – a születések számának csökkenése, a lakosság elöregedése – állnak, másrészt gazdasági, szociális problémák és más nemzetiségűek beköltözése a korábban homogénnek számító magyarlakta területekre multiplikálják a negatív hatásokat. Utóbbiak – különösen Kelet-Szlavóniában – mindezek következtében szórvánnyá váltak. A horvátországi magyarok fogyásának éppen ez a szórványosodás lesz az egyik meghatározó eleme, mely erőteljesen hat a további asszimilációra is. A magyar kisebbség nagy része eredendően szórványokban élt, de ez a folyamat az elmúlt száz évben hatványozottan jelentkezett, melynek következtében a magyarság jelentős része a magyar nyelvi közösségtől elszigetelve található, nem használja anyanyelvét, nincs módja a magyar oktatásban való részvételre, sem az országos magyar szervezetek munkájába történő bekapcsolódásra. S sajnálatos igazság, hogy minél kevesebb egy-egy település magyar lélekszáma, annál könnyebben beolvad a többségi nemzetbe.[83]

A magyarlakta területek versenyképességének lehetőségei és korlátai

A magyarlakta régiók versenyképességének egyik próbatétele az országot jellemző regionális különbségek, melyek nem új keletűek, hiszen már a jugoszláv érában kialakultak.[84] A jelentős gazdasági megosztottság mind a mai napig terheli az államot, s ennek negatív pólusán találhatóak a magyarlakta régiók. A horvát tagköztársaság ugyan Jugoszlávia második legfejlettebb tagállama volt, mégis 29 općina (megye) tartozott – az érintett magyar térségek mindegyike – az országosan fejletlennek nyilvánítottak közé. Ezen területek hagyományosan mezőgazdasággal foglalkoztak, de az intenzív urbanizáció következtében a vidéki lakosság és a mezőgazdaságban dolgozók száma nagymértékben csökkent, visszaesett az agrártermelés, s a horvát gazdaság ezen örökséggel lépett az önállóvá válás útjára.[85] Az 1991–95 közötti polgárháború hatalmas veszteségeket okozott emberéletben, az elvándorlás miatt a magyar népesség további drasztikus csökkenését eredményezve. Ugyanakkor a harcok következményei az épített környezet pusztulásában, a kulturális és szellemi értékek megsemmisülésében és a gazdaság szinte teljes leépülésében is tetten érhetőek. Azon kívül, hogy a polgárháború mindvégig érintette a régiót és ezzel ellehetetlenítette a termelést, a szerbek által megszállt Szlavónia, Baranya és a Nyugat-Szerémségi Szerb Autonóm Terület az ország többi részétől elkülönült, s ezzel megszakadtak évszázados gazdasági kapcsolatai. A horvát gazdaságra is súlyos csapást mért a dunai kapcsolat megszűnése, elveszítette kiváló mezőgazdasági területeit és Vukovárt, a kikötővárost és ipari centrumot. A háború negatív hatásai következtében a magyarlakta térségben multiplikálódtak az ország általános problémái, a piacgazdaságra történő átállás nehézségei, az eladósodás, az infláció következtében. Az anyagi károkat illetően az infrastruktúra veszteségek 13 milliárd kunára tehetőek, kb. 136 ezer volt a megrongálódott épületek száma. A veszteségekről ma is nagyon eltérő adatokkal találkozhatunk a 22 milliárdtól a 29 milliárd USD-ig, s akkor még nem beszéltünk a termelés kieséséről, melyet pedig lehetetlen számszerűsíteni.[86] Az újjáépítés és az élet újraszervezése csak lassan indult, s ugyan enyhített a veszteségeken, de a polgárháború idején lakóhelyüket elhagyóknak csak töredéke tért vissza a térségbe, hiszen meglévő gyökereiktől elszakadtak. A gazdaság leépülésével a térségben nem volt munka, a taposóaknák miatt még napjainkban is veszélyeztetett a terület, elpusztultak a lakóházak,

[82] Državni Zavod Za Statiskiku Popis stanovništva kućanstava i stanova 2011. godine
[83] Lábadi Károly: Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban. In. *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában.* Szerk. Nádor Orsolya – Szarka László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 176–189.
[84] Lőrinczné Bencze Edit: Horvátország versenyképessége a területi egyenlőtlenségek tükrében. In. *A hely szelleme a területi fejlesztések lokális dimenziói*. Szerk.: Rechnitzer János – Somlyódiné Pfeil Edit – Kovács Gábor, Széchenyi István Egyetem, Győr, 2013. 379389.
[85] Lőrinczné Bencze Edit: Gazdaság és regionalitás: Horvátország. In. *Közép-Európai Közlemények.* Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. V. évfolyam 1. szám 2012/1. No. 16. 65–74.
[86] Magyar Egyesületek Szövetsége: *Hagyaték*. *Gazdaság*. V. évf. 6. szám, Szerk. Sipos Zsivics Tünde, Pélmonostor, 2011. 20.

így sok esetben nem is volt hova visszatérni. Az újjáépítésben a hazai források mellett jelentős szerepet játszottak a nemzetközi segélyszervezetek, úgy mint a Vöröskereszt, WHO, UNICEF, UNHCR és az európai uniós támogatások. Utóbbi esetében 1992-től az ECHO (European Community Humanitarian Office), azaz az Európai Unió Humanitárius Segély Irodája nyújtott 205 millió euró támogatást humanitárius műveletekre, a háború sújtotta térségek problémáinak megoldására és a menekültek visszatérésének támogatására. Az 1996-ban útjára indított OBNOVA előrelépést jelentett, mert jóval konkrétabb és átgondoltabb politikát takart. Az 1996 és 2000 közötti időszakban a programból Horvátország 59,15 millió euró támogatásban részesült, melynek túlnyomó részét (53,2 millió) a menekültek visszatérésére fordították. A fennmaradó források a háború pusztította területek rekonstrukcióját és az újjáépítést szolgálták.[87] A polgárháború előtti időszakban Kelet-Horvátország az állam éléskamrája volt, hiszen a három folyó – a Duna, a Dráva és a Száva – által határolt terület termékeny síkságaival kiváló terepe az intenzív földművelésnek, a virágzó kertgazdálkodásnak, a tradicionálisan magas színvonalú gabona- és szőlőtermesztésnek, bortermelésnek és állattartásnak. A harcok azonban olyan károkat okoztak, amelyeket a térség gazdasága mind a mai napig nem hevert ki, ráadásul a kiváló mezőgazdasági területeken a termelés újraindítását továbbra is akadályozzák az itt maradt taposóaknák. Mindez kihatott a gazdasági átalakulásra is, mely olyan problémákkal küszködik, mint a mezőgazdasági nagyüzemek tönkremenetele, életképtelen és nem versenyképes birtokstruktúra, a magángazdaságok tőkehiánya, az agrárium szinte teljes eszköztárának elpusztulása, a befejezetlen privatizáció és a tulajdonviszonyok rendezetlensége. Az itt élő magyar népesség csökkenésében jelentős szerepet játszik, hogy a gazdasági problémák következtében sokkal kevesebb a régióban a munkalehetőség, s ez rendkívül magas – 30% körüli –munkanélküliséggel párosul, amely országosan a legmagasabbak közötti.[88] A munkanélküliség és a csökkenő népesség hátterében a már korábban említett negatív tényezők mellett elsősorban a gazdaság rossz teljesítménye áll. Nem véletlen, hogy a két legutolsó horvát regionális versenyképességi index mutatói mind a két kelet-szlavóniai megyében kedvezőtlenek. Vukovár-Szerém megye 2007-ben a 21 területi önkormányzat közül az utolsó, 2010-ben pedig az utolsó előtti helyet szerezte meg, s nem csak az összes mutató átlagában, hanem az üzleti környezet és az üzleti szektor esetében is az utolsó előtti helyet foglalja el. 2010-ben az egy főre jutó GDP is igen alacsony, mindössze 5974 euró volt. Eszék-Baranya megye valamivel jobb pozíciót tudhat magáénak, 2007-ben a 14., míg a következő felmérésnél a 13. helyre került, 8 112 euró GPD/fővel. Ugyanakkor az üzleti környezet tekintetében meglehetősen bíztató, hogy az 5. helyet vívta ki magának, melyben az olyan általános üzleti mutatók játszanak a fő szerepet, mint a kedvező infrastrukturális adottságok, a biztonságos jogi környezet, az önkormányzatok gazdaságélénkítő politikája, a megfelelő pénzpiaci háttér, a technológiai és innovációs feltételek és a klaszteresedés viszonylag magas foka.[89]

versenyképességi rangsor		megye	üzleti környezet	üzleti szektor	statisztikai mutatók			általános mutatók		
2010	2007				átlag	üzleti környezet	üzleti szektor	átlag	üzleti környezet	üzleti szektor
13	14	Eszék-Baranya	5	12	14	12	20	2	3	2
20	21	Vukovár-Szerém	20	20	20	19	18	19	19	19

2. ábra Vukovár-Szerém és Eszék-Baranya megye versenyképességi mutatói 2007 és 2010 Forrás: NATIONAL Competitiveness Council (2011) Regional Competitiveness Index of Croatia 2010. 21, 94-101.

[87] CODEF: European Funds for Croatian Projects (Europski fondovi za hrvatske projekte). Zagreb, 2009.
[88] Magyar Egyesületek Szövetsége: *Hagyaték. Fejlesztési stratégiák, demográfia, érdekvédelem.* V. évf. 4 szám, Szerk. Sipos Zsivics Tünde, Pélmonostor, 2011. 40., Magyar Egyesületek Szövetsége: *Hagyaték. Gazdaság*. V. évf. 6. szám, Szerk. Sipos Zsivics Tünde, Pélmonostor, 2011. 25-29.
[89] National Competitiveness Council: Regional Competitiveness Index of Croatia 2010. Zagreb, 2011. 94–101.

Mindaddig, amíg a régió versenyképessége nem javul, amíg működő tőke nem áramlik a térségbe és nem kerül sor vállalkozásösztönző intézkedésekre, addig a demográfiai, társadalmi problémák fennállnak. A mezőgazdaság minden kedvező adottsága ellenére sem tud kibontakozni, ami a kedvezőtlen birtokviszonyokból, az elaprózott, kis parcellák létéből és a tőkehiányból fakad. Problémát jelent az elavult növényi struktúra, a gabonafélék mellett új, a világpiacon is versenyképesebb növényfajták megjelenésére és az ehhez kapcsolódó feldolgozó ágazatok fejlesztésére lenne szükség. A feldolgozóipar azonban alacsony szinten van, a kis-és középvállalatok száma kevés, kedvezőtlenek az infrastrukturális feltételek és a térség mindezek miatt nem tudja kihasználni kiemelkedő környezeti és turisztikai adottságait. Félő azonban, hogy a kedvező gazdasági változások esetén nem lenne versenyképes munkaerő a térségben, hiszen az iskolázottság alacsony fokot mutat, Eszék-Baranya megyében a lakosság 36%-a, míg Vukovár-Szerém megyében 40,7%-a csak alapfokú végzettséggel rendelkezik.[90]
Ezt támasztják alá Kiss Tamás 2009-es drávaszögi felmérései is, melyek alapján a felsőfokú végzettségűek száma mindössze 5,4%-ra tesz ki, sőt a megkérdezett magyar nemzetiségűek 10,5%-ának nincs általános iskolai végzettsége sem. Még alacsonyabb az iskolázottság foka, ha mindehhez azt is hozzátesszük, hogy a fiataloknak (18-34 év) is csak 8,8%-a végzett felsőfokú tanulmányokat.[91]

	magyar	horvát	szerb
nincs 8 általános	10,5	6,0	6,6
8 általános	29,0	15,0	19,7
középfokú	55,0	72,0	63,2
felsőfokú	5,4	7,0	10,5

3. ábra Iskolai végzettség a drávaszögi magyarok, horvátok és szerbek vonatkozásában
Forrás: KISS 2010. im. 112–113. alapján saját szerkesztés

A képzettség alacsony foka a foglalkoztatottak megoszlásában is látható, ugyanis a magyarok között lényegesen nagyobb arányban találunk segédmunkásokat és irodai alkalmazottakat, míg a régióban élő horvátok inkább szakmunkásként és vezető beosztásúként dolgoznak.

	magyarok	horvátok
önálló, vállalkozó	16,6	5,4
szakmunkás	29,7	44,7
betanított munkás	25,7	16,3
vezető beosztású	9,7	25,3
irodai alkalmazott	9,7	2,3

4. ábra A foglalkoztatottak megoszlása foglalkoztatási státus szerint a Drávaszögben
Forrás: Kiss 2010. im. 115. alapján saját szerkesztés

A jól-lét kutatások is társadalmi problémákat tükröznek, melyet többek között a szegénység növekedésében, különös tekintettel a nők és az idősek körében – a Drávaszögben élő magyarok 23,6%-a tartozik a szegények közé –, továbbá a gazdagok és szegények közötti szakadék növekedésében érhetőek tetten. Mindezek alapján az a helyzet állt elő, hogy a leszakadó magyar régióban a nagyobb polarizáció és a közösségen belüli nagyobb egyenlőtlenségek további társadalmi feszültségeket eredményeznek. Ennek ellenére az elégedettségmérési eredmények a magyaroknál pozitívabb eredményeket hoztak a Drávaszögben, mely feltehetően abból fakad, hogy az elmúlt száz

[90] Državni Zavod Za Statiskiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2011.godine*;
[91] Kiss 2010. im. 112–113.

évben kedvezőtlen társadalmi helyzetük miatt elvárásiak is kisebbek, így a státuszfeszültségek nem nehezítik a helyzetet.[92]

Összegzés

Nagy kérdés az, hogy a fogyó számú és szórványban élő horvátországi magyarság hogyan képes megőrizni létét, nemzeti identitásának maradékát. Képes-e erre egy olyan közösség, amelynek Szarka László szerint – ellentétben a romániai, szlovákiai, ukrajnai és szerbiai magyarsággal – nemzeti közösségtudata meglehetősen korlátozott, s csupán a beszélt nyelv és származás alapján van kötődése, tekintettel arra, hogy a magyar nemzeti közösségtől tartósan elkülönülve élt és fejlődött.[93]
A szórványosodás és ennek következtében az egyre erőteljesebb asszimiláció negatívan hat a magyarság további sorsára, melyet egyéb gazdasági és szociális nehézségek multiplikálnak. Az ország leghátrányosabb térsége Szlavónia és a Drávaszög, ahol a horvátországi magyar kisebbség zöme él. A magyarok által tömbben lakott szlavón területek fejlődését hosszú időre visszavetette a háború, majd az újjáépítés időszaka, s ma is a Horvát Köztársaság legfejletlenebb, legalacsonyabb GDP-vel rendelkező régiója, ahol a népesség zömében falvakban él és mezőgazdasági tevékenységet folytat. A térségben jelentkező égető gazdasági, társadalmi és szociális problémák a drávaszögi és a szlavóniai magyarság szórványhelyzete miatt hatványozottan jelentkeznek, és negatív irányban befolyásolják a magyar identitás megőrzésének lehetőségeit és a régió versenyképességét.

Irodalom

A *Magyar korona országainak, 1910. népszámlálása*, Magyar Statisztikai Közlemények, Budapest, 1912.

Andócsi János: Az anyanyelv használatának jogi lehetőségei Horvátországban. *Horvátországi Magyarság*. 2012. 12. szám, 521.

CODEF: European Funds for Croatian Projects (Europski fondovi za hrvatske projekte). Zagreb, 2009.

Državni Zavod Za Statiskiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2011.godine*

Državni Zavod Za Statiskiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2001.godine*

Državni Zavod Za Statiskiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 1991.godine*

Gulyás László: *Két régió – Felvidék és vajdaság – sorsa az Osztrák-Magyar Monarchiától napjainkig*. Hazai Térségfejlesztő Rt. Pécs, 2005. 81–82.

Gulyás László: A versaillesi békerendszer hatása a Kárpát-medence régióira. In. Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Szerk.: Glück Róbert – Gyimesi Gergely, Pécs 2005. 17–25.

Gyurgyik László: Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. *Regio* 13. évfolyam 2002/1. 121–150.

Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1945-1982.* Közgazdasági – és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 75-104.

Hornyák Árpád: Baja, Bácska, Baranya. Szerb követelések a békekonferencián. *Rubicon.* XII. (2001) 8-9. sz. 57-60.

Horváth László: *Érvek és adatok a horvátországi magyarok képviseléséhez.* Horvátországi Magyarság 1995. október, 10. szám.

Kiss Tamás (2010) Drávaszögi mozaik. Nemzetiségi egyenlőtlenségek és kisebbségi stratégiák Horvátország magyarlakta településein. *Regio*. 2010/4. 109–161.

Klemenčič Matjaž: The Rise and Fall of Yugoslavia: form king Aleksandar to Marshall Tito, 1918-1980. In: *Empires and Nation-States in European Perspective*. Ed: Ann Katherine Isaacs, Universita di Pisa, Edizione Plus, 2002. 211-238.;

[92] Kiss Tamás 2010. 119–131.

[93] SZARKA László (1999) A közép-európai kisebbségek tipológiai besorolhatósága. *Kisebbségkutatás*. 8. évf. 2. szám.; SZARKA László (2004) *Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák.* Budapest: Lucidus Kiadó, 113–128.

Kocsis Károly: *Egy felrobbant etnikai mozaik esete. Az etnikai konfliktusok történet-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén.* Budapest, Teleki László Alapítvány, 1993. 12–15.
Kocsis Károly – Kocsisné Hodosi Eszter: *Magyarok a határainkon túl - A Kárpát-medencében*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. 66.;
Lábadi Károly: *Szétszóratásban. A drávaszögi magyarság sorsüldözöttsége a háborúban 1991-1998*. Timp Kiadó, Budapest-Zágráb, 2004.
Lőrinczné Bencze Edit: Horvátország versenyképessége a területi egyenlőtlenségek tükrében. In. *A hely szelleme a területi fejlesztések lokális dimenziói*. Szerk.: Rechnitzer János – Somlyódiné Pfeil Edit – Kovács Gábor, Széchenyi István Egyetem, Győr, 2013. 379389.
Mák Ferenc: Magyarok Horvátországban. *Magyar Kisebbség*, 3. évf. 1997/ 3-4 sz. 258-278.
Mák Ferenc Vesztegzár. Jugoszlávia utódállamai – Szerbia, Horvátország és Szlovénia – magyarságának sorstörténetéből. *Pro Minoritate*. 139.
Magyar Egyesületek Szövetsége: *Hagyaték*. *Fejlesztési stratégiák, demográfia, érdekvédelem.* V. évf. 4 szám, Szerk. Sipos Zsivics Tünde, Pélmonostor, 2011.
Magyar Egyesületek Szövetsége: *Hagyaték*. *Gazdaság*. V. évf. 6. szám, Szerk. Sipos Zsivics Tünde, Pélmonostor, 2011.
M. Császár Zsuzsa: *Kisebbség – oktatás – politika a Balkánon*. KEK, Szeged, 2011.
National Competitiveness Council: *Regional Competitiveness Index of Croatia 2010*. Zagreb. 2011.
Sebők László: A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében. *Regio* 1992. 3. szám, 118-134.
Szarka László: A közép-európai kisebbségek tipológiai besorolhatósága. *Kisebbségkutatás*. 1999. 8. évf. 2. szám.;
Szarka László: *Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák.* Lucidus Kiadó, Budapest, 2004. 113–128.
Yinger J. Milton: Az asszimiláció és a disszimiláció elmélete felé. *Regio* 13. évfolyam 2002/1. 24 – 44. 26 – 33.
Vizi László Tamás:„Trianon teóriájánál... rosszabb Trianon praxisa" A békediktátum tízedik évfordulója – 1930. *Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata.* VI. évf. 3. szám. 2013/3. No. 22. 120–131.
Vizi László Tamás: Birodalmak és nagyhatalmak hatása a 19-20. századi közép-európai egyensúlypolitikára. *Közép- és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe.* Tanulmánykötet. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 2007. 2435.
Zakon (1996) Zakon o područjima od posebne državne skrbi NN, 44/96, 57/96, 124/97, 78/99, 73/00, 87/00, 127/00, 94/01, 88/02, 26/03, 42/05, 90/05, 86/08 (Law on the Areas of Special State Concern);
Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj (Törvény a Horvát Köztársaság nemzeti kisebbségeinek nyelv- és íráshasználatáról. Narodne novine br. 51, 19. 5. 2000
Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (Törvény a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásáról és neveléséről). Narodne novine br. 51, 19. 5. 2000.

Dr. Magyar Sándor[94]*:* **A kockázatelemzés szerepe az adatvédelem erősítése érdekében**

Az adatvédelem területén rendkívül fontos, hogy a felelősségi körünkbe tartozó személyes adatokat megfelelő biztonságban tudhassuk az általunk menedzselt informatikai rendszerben.
Véleményem szerint elengedhetetlen, hogy az információbiztonság tekintetében rendelkezésre álló erőforrásokat úgy használjuk fel, hogy annak mértéke optimális legyen. Ennek meghatározására egyik módszer a kockázatelemzés lehet.
Kockázatelemzés végrehajtásával, a veszélyek, a sérülékenységek számbavételével csökkenthető a hamis biztonságérzet kialakulása, amely sokszor félrevezető lehet. Példaként említem: ha azt hisszük, hogy védett vonalon beszélünk, amely megóvja az átviteli úton a beszédkommunikációnkat az aktív és a passzív felderítéstől, azonban a titkosítási eljárás gyenge, esetleg vannak olyan nyílt hálózatokhoz illeszkedő külső csatlakozási pontok a rendszerben, melyek irányából fenyegetettség adódhat, amivel mi nem vagyunk tisztában, akkor a hamis biztonságérzet miatt olyan információkat mondhatunk el, melyeknek súlyos következménye lehet. A kockázatelemzés feladata többek között ezeknek a hiányosságoknak a feltárása is.

A rendszerek fejlesztésénél kiemelt szerepet kell kapjon a PDCA ciklus, mely az alábbi összetevőkből épül fel:

- tervezés (plan);
- cselekvés (do);
- ellenőrzés (check);
- beavatkozás (act).

Lényege a folyamatos körforgás. A tervezés után kivitelezett rendszert ellenőrizzük, elemezzük, a feltárt hiányosságoknak megfelelően beavatkozunk. Amennyiben az eredményeknek, elvárásoknak megfelelően működik a rendszer, abban az esetben az SDCA ciklus kezdődhet el, ahol az „S" a szabványosítás (standardize) szóból ered. Fontos elem, hogy az ellenőrzés minden esetben nagy szerepet játszik, mely meghatározza, hogy újratervezési vagy szabványosítási funkcióval kezdődjön a következő kör újból.

Az információtechnológia fejlődésével jelentősen megnövekednek a kibertérből érkező kockázati tényezők is a rendszerben, ott ahol mindig, minden esetben biztosítani kell a folyamatos elérést a jogosultságoknak megfelelően. Ezek alapján, a cél a biztonság, amelynek elérését a veszélyek, kockázati tényezők gátolják. Ezeket a kockázati tényezőket azonosítani szükséges, meg kell tenni a megelőző intézkedéseket.
Mint ahogy az, az 1. számú ábrán is látható, a kockázatkezelés része a kockázatértékelés és a kockázatszabályozás is. Azonban előadásomban a legismertebb résszel, a kockázatelemzéssel foglalkozom. A kockázatszabályozásra és a kockázat kiértékelésre nem térek ki.

[94] Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola

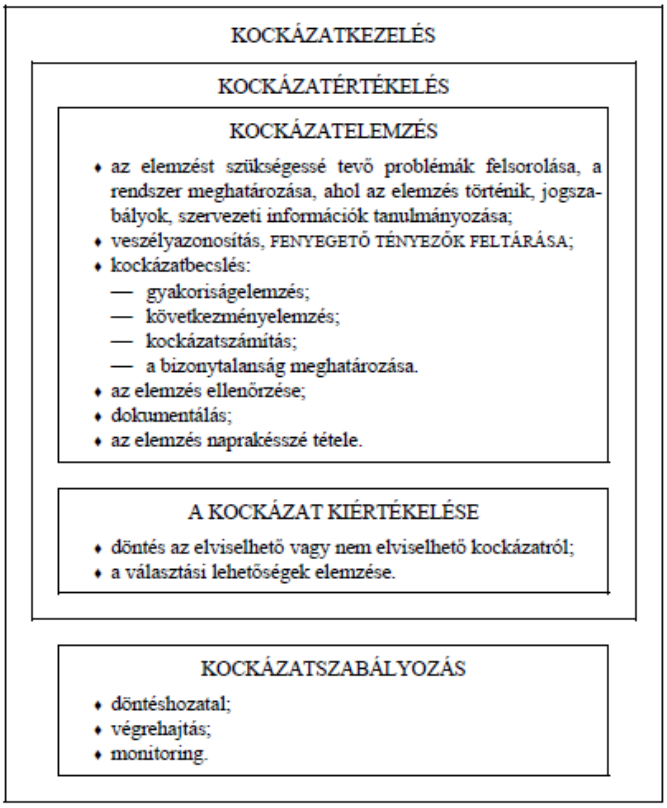

1. ábra: A kockázatkezelés rendszere Forrás: Schutzbach Mártonné [95]

A kockázatelemzés céljának ismertetése, szerepének kiemelése

A kockázatok a szervezetek életében mindenhol jelen vannak, azonban nem mindenhol hasonló súllyal. Egy nem banki környezetben kiszolgált IT rendszer üzemeltetésénél például nem kell számolnunk akkora reputációs kockázattal, mint amekkora a működési kockázata a rendszernek. Például teljesen más típusú kockázatokkal kell számolni a nemzetbiztonsági szolgálatoknál keletkezett minősített adatok kezelésénél, mint egy közműszolgáltatónál.

A szervezetek eredményességében az információs rendszer hatékonysága egyre nagyobb szerepet játszik. Ahhoz, hogy a rendelkezésre állás megfelelő szintű legyen, számba kell venni azokat az információkat – hívjuk ebben az esetben adatvagyonnak –, amelyek hatással vannak az üzletmenetre, a szervezeti célok elérésére, így biztosítani kell azok bizalmasságát, sértetlenségét.

Az az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvény (a továbbiakban: Ibtv.) értelmezésében a kockázat: „a fenyegetettség mértéke, amely egy fenyegetés bekövetkezése gyakoriságának (bekövetkezési valószínűségének) és az ez által okozott kár nagyságának a függvénye”. Az elektronikus információs rendszerek esetében mindenképpen biztosítani kell a kockázatokkal arányos védelmet.

Ahhoz, hogy az arányos védelmet biztosítani tudjuk, szükség van informatikai rendszerünk lehető legpontosabb ismeretére, továbbá be kell azonosítani a rendszert befolyásoló fenyegetettségeket. Az Ibtv. ezért kihangsúlyozza az elektronikus rendszer számára elvárt biztonsági intézkedések szintjét,

[95] Schutzbach Mártonné: Az informatikai biztonságot fenyegető tényezők, Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 7. évfolyam, 2. szám, 2003.

amelyhez az adatokat osztályba kell sorolni. Bár a törvény a kormányzati, államigazgatási, létfontosságú rendszerek[96] védelmére vonatkozik, azonban az alapelv érvényes a piaci szektor esetére is, különösen ott, ahol az információ érteke magasabb.
A kockázatelemzést két módon lehet végrehajtani. Az első a kvantitatív kockázatelemzés, amely számszerűleg mérhető módon közelíti meg a feladatot, melyet egy előre definiált skálán jelenít meg. Az informatikai rendszer sérülékenységeit elsősorban mennyiségi paraméterek alapján állítja be. A második, a kvalitatív kockázatelemzés, mely során minőségi paraméterek alapján állítja be az üzletmenetre gyakorolt hatását. A kvalitatív módszer eredményei kevésbé erőforrás igényesek és komplexebb rendszer esetében kevésbé megbízhatóak.

ISO/IEC 27005:2008 az információbiztonsági kockázatmenedzsment
A szabvány leírja, hogy azonosítani kell:

- a vagyontárgyakat;
- a fenyegetéseket;
- sérülékenységeket.

A 27005-ös szabvány szerint a tipikus fenyegetettségek az alábbiak lehetnek:

- fizikai károk;
- természeti csapás;
- alapvető szolgáltatások kimaradása;
- sugárzás okozta károk;
- adatok kompromittálódása;
- technikai meghibásodás;
- engedély nélküli műveletek;
- funkciók veszélyeztetése.

A fenyegetések felméréséhez a nemzetközi szabvány segítséget ad, melyek az alábbiak lehetnek[97]:

- hardver (pl: nem hatékony karbantartás; porra-, páratartalomra-, elektromágneses sugárzásra-, hőmérsékletingadozásra-, áramingadozásra érzékenység; stb.);
- szoftver (pl: tesztelés hiánya; kijelentkezés nélküli kilépés lehetősége; azonosítási, hitelesítési hiányosságok, gyenge jelszó szabályrendszer, mentés hiánya, stb.);
- hálózat (pl: védelem nélküli kommunikációs vonala, forgalmak; rossz kábelcsatlakozások; küldő vagy fogadó nem megfelelő azonosítása, hitelesítése; nem megfelelően védett nyilvános hálózati csatlakozás, stb.);
- személy (pl: nem megfelelő biztonsági oktatás, biztonságtudatosság hiánya, stb.);
- helyszín (pl: beléptetés szabályozatlansága, nem stabil áramellátás, épület nem megfelelő fizikai védelme, stb.);
- szervezet (pl: felhasználói jogosultságot szabályozó eljárások-, felügyeleti tevékenység-, a kockázatok azonosítására és felmérésére vonatkozó eljárások hiányossága stb.).

ISO 31000:2009 kockázatmenedzsment
Míg az ISO 27005-ös szabvány a hagyományos kontrol rendszerű elgondolást használja, addig az ISO 31000 új alapokra helyezi a gondolkodást.
A ISO 31000 szabvány szerint:

- a kockázatelemzés nem önálló tevékenység, amely külön áll a szervezet fő tevékenységétől, hanem szerves része a vállalati folyamatoknak. A kockázatkezelésnek segítenie szükséges a döntéshozókat a megalapozott döntések meghozásához, a

[96] létfontosságú rendszerek alatt a kritikus infrastruktúra elemeit értem
[97] ISO/IEC 27005: 2011, az információbiztonsági kockázatmenedzsment, C melléklet, p. 42 - 43.

lehetőségek fontossági sorrendbe állításával, alternatív cselekvési megoldásokat nyújtásával.

- A kockázatelemzés során meg kell fontolni a kockázatok okait és forrásait, azok kedvező és kedvezőtlen következményeit, a következmények előfordulásának valószínűségét.
- A kockázatelemzés magában foglalja kockázatok fejlődését és megértését. A kockázatelemzés adatokat szolgáltat a kockázatértékeléshez és döntések meghozatalához, melyik kockázat kezelendő és melyek a leginkább megfelelő kockázatkezelési stratégiák és módszerek.
- A kockázatelemzés során figyelembe kell venni a kockázati források okait és eredetét, azok pozitív és negatív következményeit, valamint azok előfordulási valószínűségét.

Az ISO 31000 megnöveli a valószínűségét a célkitűzések elérésének a lehetőségek, fenyegetettségek azonosításával, az erőforrások hatékony allokálásával, melyet a 2. számú ábra szemléltet.

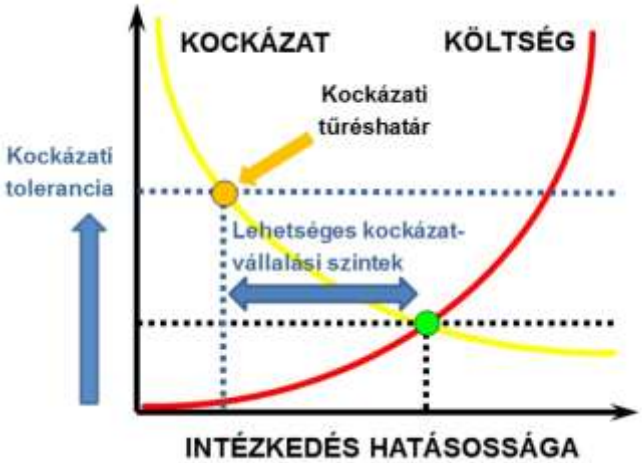

2. ábra: Hatékonysági megfontolások a kockázatkezelés költségeinek vonatkozásában
Forrás: Ivanyos János [98]

Összefoglalás, következtetések

A kockázatelemzés szükségességét a jogszabályi háttér is kiemeli. Számos új veszély azonosítható, amennyiben tisztában vagyunk a kockázatelemzés szükségességével. Már a kockázatelemzés elmaradása is egyfajta veszélyforrás lehet, mivel a fel nem tárt veszélyforrások miatt kialakult hamis biztonságérzet sok esetben félrevezető lehet.

Azáltal, hogy a kockázatelemzés feltárja informatikai rendszerünk fenyegetettségét, a hiányosságokat, a lehetséges sérülékenységeket, erősödik az informatikai rendszer biztonsága, ezáltal az adatvédelem szintje is.

A kockázatelemzés segíthet a vállalati adatvédelem hatékonyabb megvalósításában, az erőforrások optimalizálásában a szükséges minimális szint meghatározása által.

A kockázatelemzés fő célkitűzése nem a kockázatok számának, hanem azok hatásainak csökkentése kell, hogy legyen.

A kockázat, amely hatással van a szervezet célkitűzéseinek eléréséhez, lehet negatív és pozitív kockázat is. A pozitív kockázatok előnyt jelentenek.

---

[98] Ivanyos János: Az ISO 31000 szabvány alkalmazása az államháztartási belső kontroll standardok kockázatkezelési ajánlásai vonatkozásában, Trusted Business Partners Kft.
http://www.trusted.hu/attachments/article/81/Az%20ISO%2031000%20szabv%C3%A1ny%20alkalmaz%C3%A1sa%20az%20%C3%A1llamh%C3%A1ztart%C3%A1si%20bels%C5%91%20kontroll%20standardok%20kock%C3%A1zatkezel%C3%A9si%20aj%C3%A1nl%C3%A1sai%20vonatkoz%C3%A1s%C3%A1ban.pdf

Felhasznált irodalom

- 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról.
- COBIT 5 for Information Security, ISACA, ISBN 978-1-60420-255-7.
- ISO/IEC 27005: 2011, az információbiztonsági kockázatmenedzsment
- ISO 31000 : 2009 Risk Management - Principles and Guidelines
- Ivanyos János: Az ISO 31000 szabvány alkalmazása az államháztartási belső kontroll standardok kockázatkezelési ajánlásai vonatkozásában, Trusted Business Partners Kft. http://www.trusted.hu/attachments/article/81/Az%20ISO%2031000%20szabv%C3%A1ny%20alkalmaz%C3%A1sa%20az%20%C3%A1llamh%C3%A1ztart%C3%A1si%20bels%C5%91%20kontroll%20standardok%20kock%C3%A1zatkezel%C3%A9si%20aj%C3%A1nl%C3%A1sai%20vonatkoz%C3%A1s%C3%A1ban.pdf
- Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság Beszámolója a 2013. évi tevékenységéről.
- Schutzbach Mártonné: Az informatikai biztonságot fenyegető tényezők, Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 7. évfolyam, 2. szám, 2003.
- F. Szlivka, I. Molnar: Measured and non-free vortex design results of axial flow fans, Journal of Mechanical Science and Technology 22:(10) pp. 1902-1907, 2008
- Dr. Ferenc Szlivka, Dr. Péter Kajtár, Dr. Ildikó Molnár, Dr. Gábor Telekes: CFX Simulation by Twin Wind Turbine, International Conference on Electrical and Control Engineering (ICECE), Wuha, China, pp. 5780-5783

Magyari Beck István: **Magyarország és Közép-Európa geokulturálisan meghatározott missziója**

Előszó

A kultúrák és a nemzetek életét tényezők sora határozza meg. Ilyen tényezők az ***időben:*** a megélt múlt, az élő jelen, az élhető jövő. ***Térben:*** az egyén, a nemzet, a kultúra, majd az emberiség. De létezik egy további tényező is, amely nem engedi felejteni magát, és ez a ***Geokultúra.*** Ez utóbbinak sem a definíciójával, sem pedig magával a kifejezéssel e sorok írója még nem találkozott. Így nincs más hátra – a munkát nekünk kell elvégeznünk. Nem törekszünk végleges definícióra. Nincs tökéletes ember. Akkor miért volna tökéletes az, amit csinál?

Mi a geokultúra?

Geokultúrán egy kultúra meghatározottságát értjük azon intellektuális hatások által, amelyek a környezetéből származnak. A kultúrát – amely itt központi fogalom – több tanulmányunkban is úgy írtuk le, mint lehetséges, kialakuló, létező, végül hanyatló mesterséges programot. Erre az ember genetikai aluldetermináltsága következtében van szükség (egyebek között: Magyari Beck, 2012, 2013, 2014)[99]. E genetikai determináltság mértéke egy vagy két százalék ép gén. Míg a fennmaradó rész kilencvennyolc vagy kilencven kilenc százalékában junk (szemét). De azt nem merjük elfogadni, hogy a gének aránya megegyezik a genetikai determináltsággal, sem pedig azt, hogy a génhiány aránya megegyezik a kultúráéval. Az viszont biztos, hogy az emberi kiválasztódás nem genetikai, hanem kulturális, amelyre nagy hatással vannak más kultúrák. De nem Darwin, hanem Lamarck elméletének megfelelően. Itt helyénvaló lenne bevezetni a geocivilizáció arrogáns fogalmát is, de nem tesszük, mert e fogalom kifejtése nagymennyiségű további dolgozatoldalt venne igénybe.

Hazatérés

A geokultúra a geopolitikán alapszik. Aki a térképre néz, az bízvást láthatja, hogy Magyarország és Közép-Európa a kontinentális Európa közepén fekszik. Ezt bebizonyítottam magamnak egy primitív, de sikeresnek tűnő kísérlettel. Ugyanis vettem egy vonalzót és a térképre helyeztem úgy, hogy a vonalzó egyik vége az Ural hegységet, a másik Portugália atlanti partvonalát érje. Ugyanezt tettem észak-déli irányban. Ezúttal bár nem olyan pontosan, de ugyanez jött ki. Mármost, ha tágítjuk a térképet, Magyarország az északi féltekén ugyanott található. Az egyik irány amerikai, a másik szibériai. Azaz a teljes térképen a Nyugat és az Urál a ***belső periféria***, a ***külső periféria*** pedig az Andok és a Csendes Óceán nyugati partja. Nem is beszélve arról, hogy legbelül létezik még a Magyarországot körülvevő kisantanti mentalitás.

Mindez kísértetiesen áll Közép-Európára, amelyet a közelmúlt politikusai – a geográfiai realitások ellenére – elneveztek Kelet-Európának. Azonban Magyarország és Közép-Európa egy másik dimenzióban is középen van. Ez pedig az idő. Igaz, a magyarság utolsóelőttiként érkezett Európába keletről, de nyelvileg, genetikailag, kulturálisan, sőt még külsőben is ősi keleti nép volt, amely rátelepedett az itt élő szláv népekre. A szlávok régi európai törzsek voltak, melyek több etnikumban, nemzetben, végül birodalmakban egyesültek. De a keleti népek közelsége miatt sokat vettek át a keleti népektől, köztük – bár ezt ma még nem sokan hiszik – a bevándorló magyaroktól is. Ahogy a magyarok is tőlük. Lényeges, de: ***Itt vannak ama kulturális komplexitás gyökerei, amelyek jótékonyan különböztették meg Magyarországot és Közép-Európát a két – szűkebb és tágabb – periféria kultúráitól.*** E kérdéshez – a közép-európai tér-idei komplexitáshoz – a továbbiakban még visszatérünk.

[99] Magyari Beck István: Kultúra és higiénia. *Valóság,* 2012/9. 1 – 13.
Magyari Beck István: A vesztésre álló ember. *Valóság,* 2013/7. 1 – 7.
Magyari Beck István: Magányos kultúra – magányos pénz. *Valóság,* 2014/4. 79 – 87.

A szakirodalom és a régészet azt is tudni véli, hogy Európa közepét számos, magyarokkal rokon nép hódította meg és lakta be. Ezért beszélünk honfoglalásról, a hódítás helyett. Az első évezred végén bejövő „magyar" törzsek nem hódítottak, hanem hazajöttek. Itt a 'magyar' szó azért került idézőjelek közé, mert a magyar etnogenézis a honfoglalás idején még nem zárult le. A Krisztus utáni első fél évezredtől sorra érkező ősök rendre beolvadtak más népekbe vagy azok áldozataivá lettek. Csoda, hogy a mai magyarság őseinek a leszármazottai ma is itt élnek! Ennek ezúttal csak két okát ragadjuk ki: először, hogy: a ***Kárpát-medence geopolitikai csapda*** (Mátés Károly, 1994)[100]. A másik ok a betelepülőknek és a beolvadóknak – az adott korhoz képest – nagy száma. Pszichológiai csapda, mert a betelepülő lovas népek a Kárpátokban természetes várfalakat láttak. Holott ***igazi erő az ember***. Ezt az igazi erőt, a Kárpátokba települt magyarokat, a magyar királyság, és koronként a gyulafehérvári fejedelemség elhanyagolta. Sőt többször megkárosította és becsapta (Benda, 1986)[101] Ami viszont a betelepülőket illeti, ezek egy része megőrizte eredeti nemzeti identitását, bár számtalanszor lett foglaló a befogadottból.

Geopolitika más/új szempontból

A geopolitikáról eddig szándékosan nem írtam és alig beszéltem. Holott ismert fogalom, amely kezdi elveszteni régi formájában a jelentőségét. ***A környezet értelmezését az információs- és a nagy sebességű közlekedési technika megváltoztatta. Döntőbb tényezőkké váltak a kultúrák és a civilizációk hasonlóságai és különbségei, semmint a geográfiai távolságok.*** Az USA, India, Ausztrália, Új-Zéland és Kanada inkább környezete a brit birodalomnak, mint Kína, Magyarország, Lengyelország vagy Szlovénia. A geokultúra viszont a jelen sorok írójának alkotása. A világ – többnyire – a kényszerek, a determináció színhelye. De ameddig a politika fegyverekkel és furfanggal dolgozik, addig a kultúra – érzésekkel és intelligenciával. Ámbár hála a nálunk okosabb, erősebb, bölcsebb, nemesebb és céltudatosabb őseinknek, ***a kultúra fogalma kapott egy pozitív hangzást.*** Eszerint a kultúra –pozitív értelmezésben – a szépséggel, a jósággal, az igazsággal, az érzelmekkel, a logikával, a meggyőzéssel, az együttérzéssel kényszerít, azaz determinál, minket.

Amennyiben egy etnikum, egy nép, egy kultúra, egy birodalom helyhez jutott a valaha tág, de ma már szűkülő világban, akkor a környezetét képező kultúráknak ad, és azoktól kap. Amikor a holland filozófus és esszéista Johann Huizinga műveivel megismerkedtem, meglepő megállapítást olvastam tőle. Huizinga ugyanis arról ír egyik művében, miszerint a holland kultúra eminenciája abból következik, hogy képesnek bizonyult szintetizálni a német, az angol és a francia kultúrát (Huizinga, magyar kiadás 1999)[102]. Én az óta gondolkodom behatóbban a magyar kultúra természetén. A magyarok a holland néppel hasonló helyzetbe kerültek. A hollandok is beszorultak a nagyhatalmak közé. Hollandiát is fölosztották. Egy részük a Belgiumba került. Belgium pedig egy olyan ország, amit nem a történelmi erők, hanem a politikai spekuláció hozott össze ütköző államnak az angol és a francia között. A hollandok nyelve is vesztésre áll.

A diagnózis

De a magyarság sokkal nehezebb helyzetben élte végig a századait. Óriások állták körül. Még a távoli Franciaország is megirigyelte a konszolidált Osztrák-Magyar Monarchia – és benne Magyarország –

---

[100] Mátés Károly: *Magyar Nemzeti Államesze. A magyar újjászületés eszközei.* HOGYF EDITO H-1145, Budapest, 1994. 1 – 203. (Ebben a könyvben a szerző azt állítja, hogy a honfoglalás utáni magyar kalandozások nem rabló hadjáratok, hanem jól tervezett katonai vállalkozások voltak. Pontos magyarázatot viszont nem ad. Nekem – aki ugyan nem vagyok történész – az a sejtésem támadt, hogy a keleti birodalmak, köztük a kazár birodalom, mellyel őseink szoros kapcsolatban álltak, jól tudhatták: az úgynevezett természetes határok önmagukban védhetetlenek. Oda ember kell. Az ősök ezért más geográfiával rendelkező területeket kerestek. Ha e feltevésnek csak egy kevés magva van, sajnálhatjuk, hogy utódaik elfeledkeztek erről a tudásról.)

[101] Benda Kálmán: *Erdély végzetes asszonya. Báthory Zsigmondné Habsburg Mária Krisztierna*. Helikon kiadó, Budapest, 1986. 1 – 80.

[102] Huizinga, J.: Utam a históriához. In *Huizinga, a rejtőzködő. Utam a históriához, Hollandia szellemi ismérve, Jan Veth élete és műve.* Balassi Kiadó, Budapest. (magyar kiadás 1999.) 47 – 50.

magasabb nívójú kultúráját. Az a számtalan hatás, amely ezt a sajátos kultúrát érte, inkább szétforgácsolta és egymással szembe állította az országainak lakósságát. ***A közép-európai és a magyar kultúrából alapvetően hiányzik egy központi, integratív eszme vagy eszmekör, amely alá a kapott hatások besorolhatóak lettek volna.*** Magyarország – hogy kreativitástudományi kifejezésekkel éljek – még mindig a divergens fázisait éli és ellenáll a konvergens gondolkodásnak. A múlt század első évtizedeiben híres lapjaink voltak. A leghíresebbek a „Nyugat" és a „Kelet népe". De az országnak nem ez volt első meghasonlása. A török hódoltság idején a bomlás észak-déli irányban jelent meg.

Az intellektuális szintézis elmaradásának a helyébe a nacionalizmus alsóbb formái léptek. Nincs ebben semmi csodálni való. A sikertelenséget agresszió követi. És ha már ez bekövetkezett, a kétes erők mindjárt bekapcsolják a szirénát. Hogy úgymond támad a sovinizmus, a rasszizmus, a fasizmus és társai. Valóban! Lord Acton, aki egyike volt azoknak, akik a nacionalizmust bírálva méltányolták, azt állította, hogy az első nacionalisták Európában a lengyelek voltak (Acton, magyar kiadás,1991)[103]. A lengyel nacionalizmusnak ama sérelem volt az oka, amelyet az ország három részre osztottsága okozott. De akkor kitől származik a nacionalizmus a maga durva formáival? Attól-e, aki elszenvedte? Vagy attól, aki okozta? Én arra szavazok, hogy a bűnös az, aki először támad és sebez.

Pénztárgépek

Magyarország és Kelet-Európa – még Oroszország is – évszázadok óta nyugatorientált. Ez helyes politika volt, hiszen a hatalmas tengerekre és óceánokra támaszkodó nyugat a XVI. századtól kezdve a világ szellemi és gazdasági motorjává lett. Ez az állapot ma megváltozott. A mindent elnyelő monetarizmus a vállalatokat és intézményeket pénztárgépekké alacsonyította. A termelést a spekuláció szorítja vissza. A GDP-szemlélet nem képes tükrözni sem a valóságot, sem az értékeket. ***Érdekes tény, hogy e tendenciák hatására nem alakult ki egy hiteles pénzelmélet és pénzkritika. Mintha bizonyos belső erők határozottan nyugatellenesek lennének.***

A fentiekre vonatkozó első figyelmeztetés engem báró Kray Istvántól ért. Attól a Kray Istvántól, aki a feleségével együtt 1948-ban egy szűk, piszkos tehervasúti fülkében menekült. Magyarországból Franciaországba. Az üldözések elől. Kray Istvánnal a véletlen hozott össze. Még ma is emlékszem arra, mit mondott nekem egy ízben. Ugyanis felírtam: „Nektek nem ez a nyugat kell, hanem az ezt megelőző jóléti, közöspiaci nyugat!" (Kray, 1996)[104]. Ki is adott egy könyvet Magyarországon, a címe „Rendszerváltás bekötött szemmel" (Kray, 1993)[105]. A mű, annak ellenére, hogy a legjobb nyugati realista és tudományos tradíciók szellemében íródott, Budapesten csak a kiszolgálóra kacsintva, pult alól lehetett megvenni. Mintha a múlt század hetvenes éveinek puha diktatúrája tért volna vissza. Akkor mi a teendő? Az, hogy az európai embert ki kell szabadítani a monetarizmus rabságából. De mire? Arra, hogy fölhagyhasson szélsőséges egoizmusával. És újra közösségközpontú legyen. Ez nem kommunizmus. A közjó fogalmát Magyarországon a reformkor hozta be. Leghatásosabban és legjózanabbul gróf Széchenyi István képviselte.

A terápia kezdetei

Magyarország ma is adósa ama szellemnek, amelyet a legnagyobb erdélyi fejedelmek gyakoroltak a török hódoltság idejében. Mi volt ez a szellem és ez a gyakorlat? A minden-, de főleg kétirányú kapcsolatok. Egyfelől Ausztriával, amely – hallomásom szerint – a német birodalom trójai falova volt. Másfelől a törökkel, aki mint rokonnép pusztította a magyart. A kis Erdély tehát hol az osztrákokkal, hol a törökökkel harcolt. Vagy volt jóban. De létezett egy különbség a török és a mai hódoltság

[103]Acton, J.: Nacionalizmus. In *Az angolszász liberalizmus klasszikusai I.* Szerkesztette Ludassy Mária. Atlantisz Kiadó, Budapest, (magyar kiadás 1991), 120 – 152.
[104]Kray István: Szóbeli közlés. Párizs. 1996.
[105]Kray István: *Rendszerváltás bekötött szemmel. Földindulás a világpolitikában.* Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1993. 1 – 214.

között. Mert amíg a török időkben a Kárpát-medence síkságai hódoltak, és Erdély nem, addig ma a Kárpátok bércein élők hódoltattak, és a Nagyalföld meg a Dunántúl vált népünk Erdélyévé. Nos, hihetünk-e abban, hogy ami a kis Erdély-Magyarországnak sikerült, az a Magyar-Erdélyországnak is sikerülni fog? Erre választ csak akkor kaphatunk, ha „vigyázó szemünket" keletre vetjük. Tesszük ezt azért, mert Nyugatnak – mint kutatási tárgynak – mi „laikus szakemberei" vagyunk. Annál kevesebbet tudunk keletről. Még a legközelebbi keletről, Oroszországról, is csak sémákban tudunk nyilatkozni. Ukrajna sorsa e tanulmány írásának idején bizonytalan. És az ott élő magyarságon kívül más kérdésben mi jelenleg nem vagyunk kompetensek.

Az öngyűlölet egy közép-európai betegség. Erre Németh László figyelt fel először, amikor azt sérelmezte, hogy a magyarság ***sem*** érdeklődik az őt körülvevő országok iránt. Mint ahogy utánunk ***sem*** érdeklődnek a régióban. Holott ***éppen azokat kell a leginkább kiismerni, akiktől a legtöbb jó és a legtöbb kárunk származik, sőt származhat.*** Németh László nem csak beszélt, hanem cselekedett is. A számos nyelvet, amelyen olvasott és beszélt kipótolta a horvát nyelvvel. Ezt sietve elsajátította. De már nem fiatalon. Annyira, hogy nyelvtanilag helyes horvát nyelven horvát delegációt is fogadott. (Én sajnos nem emlékszem, hol olvastam a fentieket, valószínűleg Vekerdi László egyik könyvében. Talán, mert én Németh Lászlót olvastam, de Németh Lászlóról csak egyetlen művet, Vekerdi Lászlóét (Vekerdi, 1970)[106]. E mű elolvasását mindenkinek javaslom. Németh is Vekerdi is orvosként kezdték és polihisztorokként, nagy művek szerzőiként szálltak sírba.)

A keleti nyitás

Kiből-miből áll kelet? Induljunk el Távol-Keletről. Japán, Kína és Törökország rokonnépnek tekintik a magyarságot. A finnugor népek már kevésbé. Mindegy! Csak tudni illik, hogy a Volga mellett, mindkét oldalon, hatalmas területeken számos finnugor nép él. A keleti népekkel a hasonlatosságunk genetikai, a finnugorokkal a nyelvünk rokon. Egy biztos: Magyarország nincs egyedül. Ezek után egy meglepő állításra készülök (a keleti nyitás és a komparatív geopolitika és komparatív geokultúra szellemében). Hogy tudniillik, a magyar és az orosz hasonló geopolitikai és geokulturális helyzetben él. A két nép mentalitása is közel áll egymáshoz. Szeretném rögzíteni: ma Oroszországban hatalmas tisztulás zajlik. Művek sora leplezi le az orosz terrorizmust, köztük a bolsevizmust (egyebek között: Гончаренко, 2007. Митрофанов, 2009. Полторанин, 2012. Стариков, 2014)[107]. Mind a bolsevizmus, mind a fehér mozgalom másnak bizonyult, ahhoz képest, ahogy nekünk ezt tálalták. És a tévedés ma is él. Ugyanis, a bolsevizmus nem volt szent, hanem: hazaárulás, népirtás és üzlet. A legendás Fehér mozgalom pedig, nem csak egy fél volt az osztályharcban, hanem az orosz nemzeti egység záloga.

De a ma kezdeményezett keleti nyitás nem kulturális, hanem gazdasági. Mi viszont tudjuk, hogy ***a gazdaság a kultúra része és nem a kultúra a gazdaság része.*** Ennek ellenére és nevében cserélünk olajt mezőgazdasági termékekre. Nem színdarabokat cserélünk zeneművekre az orosz piacon. A kölcsönös jólétet ez segítheti, de „eszében sincs" garantálni a kölcsönös megértést. Holott ez lehetséges volna. Mert – mint írtam – a két nép hasonlít egymásra. Nem a véletlen hozta, hogy a világosi fegyverletétel után nem a szövetséges osztrák és orosz tisztek barátkoztak egymással, hanem az országba behatoló orosz tisztek barátkoztak az ellenséges magyar honvédtisztekkel. De a pozitív kölcsönösség nem csak lehetséges, hanem szükségszerű is. Csak utalok rá, mert fentebb leírtam azt a hasonlóságot, amely Erdély-Magyarország és Magyarország-Erdély között fönnáll.

---

[106] Vekerdi László: *Németh László alkotásai és vallomásai tükrében.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 1970. 1 – 388.

[107] Гончаренко, О.: *Белое Движение.* Вече, Москва, 2007. 1 – 369.
Митрофанов, Г.: *Трагедия Росии.* МОБИ ДИК, Санкт-Петербург. 2009. 1 – 240.
Полторанин, К.: *Как убивают Россию.* ЯУЗА-ПРЕСС, Москва. 2012. 1 – 308.
Стариков, Н.: *Кто финансирует развал России.* Питер, Москва, Санкт-Петербург, Нижний Новгород, Воронеж, Ростов-на-Дону, Екатеринбург, Самара, Новосибирск, Киев, Харьков, Минск. 2014. 1 – 285.

A hasonlóság árnyékai

Erdély a török hódoltság idején – minden szellemi és katonai ereje ellenére – sem teljesítette a Huizinga-programot. Ő sem vált Európa szintézisévé. Ahogy mi sem. Ennek hasonló oka van: Közép-Európa balkanizálása (Kőrösi, 1990)[108]. ***Lehet-e egy kultúra erős, ha a központja gyenge?*** Lehet-e egy ember ép, ha beteg az idegrendszere? Nem! A politikailag porrá tört birodalmak nyomán keletkezett apró kis országok nem a világ szellemi és anyagi problémái iránt érdeklődnek, hanem magukba zárkóznak és a saját pecsenyéjüket sütik. Többnyire a nagyhatalmak konyháiban. Etnikumok, nemzetiségek és vallási csoportok ugranak egymásnak és a kavalkádban elsüllyed a közjó. Így mondhatjuk ki: Európának nincs központja. Európa eltévedt. Európa nem találja az utat. Az EU vak a félszeműek között. Vagy kamatra kibérelt emberi tőke.

Minden problémánk ebből származik. Az identitáshiány, a szegénység, a hajléktalanság, a hontalanság, a külső- és a belső emigráció, az eladósodás, a túlzott migráció, a monopóliumok, az oktatás alulfinanszírozása, a bűnözés, az itt-ott felbukkanó fasizmusok, a kábítószer, a káosz, a demográfiai dagály (délen) és a demográfiai apály (északon), a bürokrácia, a pártháborúk, az utcai harcok, a környezet elszennyeződése, a kultúra-gazdaságtani problémák, a manipuláció…. Nincs helyünk arra, hogy folytassuk ezt a sort. Helyette áttérünk a – magyar szóhasználattal – „muszka" problémára. Vajon miben hasonló ő a mi viszonyainkhoz? Ha ezt a kérdést sikerül megválaszolni, egy tágabb és alaposabb képet kapunk a ma uralkodó viszonyokról és eredetükről.

Eurázsiai kérdések: Oroszország tragédiája

Volt egyszer, hol nem volt, volt egy birodalom. Annak volt egy fejedelme és egy kalandora. Milyen lehetett a viszony közöttük? Nyílván egymás ellenségeivé lettek. A kettő között azonban több volt a hasonlóság, mint a különbözőség. Mert a fejedelem is kalandor volt és a kalandor is „fejedelem" volt. Csakhogy a herceg nagy volt! A kalandor meg naggyá lett! Nem csoda, ha olvasóm nem érti a mesét. Ezért elmagyarázom. A fejedelem Rettegett Iván volt, aki katonailag egyesítette az orosz fejedelemségeket. Ezzel megalkotta az európai orosz birodalmat. Ő pedig császárrá – oroszul cárrá – lett. A kalandor Jermak volt. Kozák atamán. Jermak apró csapata élén betört Szibériába és meghódította azt. Történt mindez a XVI. században. A konfliktusban a cár győzött. Egyszerűen magára hagyta Jermakot, aki az éhségtől és a jóllakott ellenségeitől elpusztult. Mindez: rövidtávon.

Hosszútávon azonban Jermak győzött. A hatalmas ***Szibéria*** egyrészt Oroszország része, másrészt ***egy kegyetlen – ma is megoldatlan – probléma lett***. Mint rész, gazdag volt természeti kincsekben. De mint probléma, abban állt, hogy nem volt az országnak akkora népessége, amely Szibéria természeti kincseit kiaknázza, és jó kapcsolatokat teremtsen a szomszéd népekkel és kultúrákkal. Szibéria demográfiailag ma is úgyszólván üres. De hol itt a tragédia? Nézzünk a térképre. Egzaktul megállapítható, hogy Oroszország – Eurázsia közepe. És ez már nehezíti a kérdést. Mert ami középen van, annak kötelezettségei vannak. Ahogy Magyarországnak és Közép-Európának Európa központjának kellett volna lennie, úgy Oroszországnak Eurázsia központjává kellett volna válnia.

Ez azonban egyiknek sem sikerült. Közép-Európa és Magyarország nem lett sem geopolitikai, sem geokulturális központja Európának és az euró-atlanti civilizációnak. Oroszország ugyancsak nem lett sem geopolitikai, sem geokulturális központja az eurázsiai térnek. Közép-Európát és Magyarországot a – belső és külső erők általi – balkanizálás zavarta missziója teljesítésében. Oroszországot pedig Szibéria demográfiai üressége. Mi lett volna a megoldás? Mind a két esetben? Magyarország esetében olyan látókörű királyok sora, mint Hunyadi Mátyás. Aki egy közép-európai egységes királyságban gondolkodott. Oroszországban viszont egy miniszterelnökök sora, mint Sztolipin.

[108] Kőrösi Mária: Szóbeli közlés gróf Teleki Pál nyomán. Sopron. 1990 (Számomra reveláció volt e fogalom, annál is inkább, mert mind Jugoszlávia, mind Ukrajna e politika megvalósult és potenciális példái. Mi több, várhatjuk a további fejleményeket.)

Sztolipin képes lett volna közel olyan kaliberű embereket találni, mint első Péter. Aki legalább szerette a környező kultúrákat, tanult belőlük, szerette a perifériát, megvédte azt, várost épített rajta és elkezdte Oroszország belső gyarmatosítását. Ennek meg kellett volna történnie Oroszország összes déli és keleti határán. De nem történt meg. A nagy-péteri eszméket és gyakorlatot nem sikerült egyetemesíteni Oroszország peremvidékein.

És végül az okok

Churchill egy ízben úgy nyilatkozott, hogy a demokrácia a legjobb államforma. Csakhogy a demokráciákat inkább mennyiségileg, mintsem minőségileg fejlesztik. Több figyelmet fordítanak arra, hogy minél több állampolgár szavazzon, semmint arra, hogy aki szavaz, az tudja is, hogy kire, vagy mire adja a voksát. Ennek következtében a szavazók tábora kiszélesedik, miáltal a színvonalában hanyatlik. Ez oda vezet, hogy egy kalap alá veszik a politikailag tudtalant és a hozzáértőt. A mai oktatási viszonyok mellett a nívótlanok száma veszedelmesen nő, míg a nívósoké gyorsan csökken. Ezért nem pártolta Nietzsche a demokráciát. A demokrácia lényege – írta – a törvény előtti egyenlőség. Mint a tudomány világában, ahol a tudományos tény alá van vetve a tudományos törvénynek. ***A demokrácia a kivételek ellensége***. Végeredményben szabályhatalom.

Ámde ha megnézzük, ki alkotott birodalmat, azaz nagy politikai szintéziseket, olyan nevekkel találkozunk, mint Július Cézár, Rettegett Iván, I. Péter, Nagy Katalin, Mária Terézia, George Washington, Oliver Cromwell, Dzsingisz Kán, II. Lajos és sokan mások. Ezek az emberek mind kiemelkedtek a környezetükből. Utóbb azonban rossz hírüket keltették. Például – a közhiedelemmel ellentétben – Rettegett Iván jóval kevesebb embert adott a hóhér kezére, mint korának más uralkodói. A már idézett Sztarikov egyik könyvében az alábbi rövid statisztikát találjuk: Rettegett Iván 4000 kivégzés (!), Szent Bertalan éjszakája 20 000 halott, VIII. Henrik 72 000 kivégzés, A német paraszttháború 100 000 kivégzés (Стариков, 2013)[109]. A példa mutatja, hogy milyen hatalma volt a médiának már a középkor végén is.

Itt nem tudjuk megállni, és vetünk egy pillantást a magyar russzisztika vezető alakjának, Szvák Gyulának, egy érdekes munkájára. Szvák történelempszichológiai vállalkozásba kezdett „IV. Iván" című munkájával. A szerző imponáló tudással egy írásművet komponált Rettegett Ivánról (Szvák, 2004)[110], aki szerinte szerfelett kegyetlen volt és ebben a tekintetben a korában kiemelkedő. De ha visszapillantunk a fenti statisztikára, azt találjuk, hogy Szvák tévedett. Nem csak a tényekben, hanem a lényegben is. Rettegett Iván nem csak a korában, hanem más történelmi korszakokhoz viszonyítva sem volt kegyetlen uralkodó. Sőt számos jótékony tett származott tőle. Birodalmat alkotott, szerette a népet, a nép is szerette őt, élen járt a könyvnyomtatásban, templomot épített, nagy szervezőnek bizonyult, meghatározta az orosz politika legfontosabb irányait, végül felismerte, hogy Oroszországnak tengeri hatalommá kell válnia. Ím így jár az, aki elfeledkezik a kontextusról és ezen belül a geopolitikáról és a geokulturáról.

Befejezés

Tanulmányunk végére értünk. Volt, amit ki tudtunk fejteni, de volt, amire csak célozni volt tudásunk és erőnk. Ha mégis össze szeretnénk foglalni mondandónkat, az alábbiakat írnánk: „Tiszteld ne csak apádat és anyádat, hanem nyitva legyen a szemed akkor is, ha valaki nem lép túl a szoros kötelékein! A szabadság annyit ér felelősség nélkül, amennyit a felelősség szabadság nélkül. És a missziókra vonatkozóan: Ha a misszió nem nyer utat, sorsa a misszionáriusnak a szakadék marad." Ezzel mégis leírtuk…..

---

[109] Стариков, Н.: *Сталин.* Питер, Москва, Санкт-Петербург, Нижний Новгород, Воронеж, Ростов-на-Дону, Екатеринбург, Самара, Новосибирск, Киев, Харьков, Минск. 2013. 1 – 409.

[110] Szvák Gyula: IV. Iván. In *Szvák Gyula IV. Iván. Jevgenyij Anyiszimov I. Péter*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2004. 7 – 176.

Összefoglaló

A geopolitika és a geokultúra hagyományos definíciói elavultak (a geokultúra esetében csak a lehetséges definíciókról szólhatunk). A geográfiai környezet megtartotta fontosságát, de hovatovább a kulturális és a gazdasági hasonlóságok és komplementaritás nagyobb szerepet játszanak mind a geopolitikában, mind a geokultúrában. A hely és a hasonlóság kötelez. A központi hely lehetőségeket ad a szintézisek megalkotására. De ha ezek nem alakulnak ki, akkor ezt nem csak a központ sínyli meg, hanem az egész kultúra, illetve civilizáció. Tanulmányunkban csak két szerveződést vizsgáltunk meg: Közép-Európát, Magyarországgal és Oroszországot. Ezek mind európai eredetű képződmények. De azáltal, hogy egyik sem bizonyult – reméljük csak egyelőre – sikeresnek az említett szintézisben, az euro-atlanti civilizáció központ nélküli képződmény. Amelyet a perifériái uralják.

Felhasznált irodalom:

Acton, J.: Nacionalizmus. In *Az angolszász liberalizmus klasszikusai I.* Szerkesztette Ludassy Mária. Atlantisz Kiadó, Budapest, (magyar kiadás 1991), 120 – 152.

Benda Kálmán: *Erdély végzetes asszonya. Báthory Zsigmondné Habsburg Mária Krisztierna*. Helikon kiadó, Budapest, 1986. 1 – 80.

Гончаренко, О.: *Белое Движение*. Вече, Москва, 2007. 1 – 369.

Huizinga, J.: Utam a históriához. In *Huizinga, a rejtőzködő. Utam a históriához, Hollandia szellemi ismérve, Jan Veth élete és műve.* Balassi Kiadó, Budapest. (magyar kiadás 1999.) 47 – 50.

Kőrösi Mária: Szóbeli közlés gróf Teleki Pál nyomán. Sopron. 1990 (Számomra reveláció volt e fogalom, annál is inkább, mert mind Jugoszlávia, mind Ukrajna e politika megvalósult és potenciális példái. Mi több, várhatjuk a további fejleményeket.)

Kray István: *Rendszerváltás bekötött szemmel. Földindulás a világpolitikában.* Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1993. 1 – 214.

Kray István: Szóbeli közlés. Párizs. 1996.

Magyari Beck István: Kultúra és higiénia. *Valóság,* 2012/9. 1 – 13.

Magyari Beck István: A vesztésre álló ember. *Valóság,* 2013/7. 1 – 7.

Magyari Beck István: Magányos kultúra – magányos pénz. *Valóság,* 2014/4. 79 – 87.

Mátés Károly: *Magyar Nemzeti Államesze. A magyar újjászületés eszközei.* HOGYF EDITO H-1145, Budapest, 1994. 1 – 203. (Ebben a könyvben a szerző azt állítja, hogy a honfoglalás utáni magyar kalandozások nem rabló hadjáratok, hanem jól tervezett katonai vállalkozások voltak. Pontos magyarázatot viszont nem ad. Nekem – aki ugyan nem vagyok történész – az a sejtésem támadt, hogy a keleti birodalmak, köztük a kazár birodalom, mellyel őseink szoros kapcsolatban álltak, jól tudhatták: az úgynevezett természetes határok önmagukban védhetetlenek. Oda ember kell. Az ősök ezért más geográfiával rendelkező területeket kerestek. Ha e feltevésnek csak egy kevés magva van, sajnálhatjuk, hogy utódaik elfeledkeztek erről a tudásról.)

Митрофанов, Г.: *Трагедия Росии.* МОБИ ДИК, Санкт-Петербург. 2009. 1 – 240.

Полторанин, К.: *Как убивают Россию.* ЯУЗА-ПРЕСС, Москва. 2012. 1 – 308.

Стариков, Н.: *Сталин.* Питер, Москва, Санкт-Петербург, Нижний Новгород, Воронеж, Ростов-на-Дону, Екатеринбург, Самара, Новосибирск, Киев, Харьков, Минск. 2013. 1 – 409.

Стариков, Н.: *Кто финансирует развал России.* Питер, Москва, Санкт-Петербург, Нижний Новгород, Воронеж, Ростов-на-Дону, Екатеринбург, Самара, Новосибирск, Киев, Харьков, Минск. 2014. 1 – 285.

Szvák Gyula: IV. Iván. In *Szvák Gyula IV. Iván. Jevgenyij Anyiszimov I. Péter*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2004. 7 – 176.

Vekerdi László: *Németh László alkotásai és vallomásai tükrében.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 1970. 1 – 388.

Major Gyöngyi: **Versenyképesség és / vagy életképesség**

Gazdaság és identitás

Bevezető

Mint általában minden tudománynál a közgazdaság tudomány esetében is létezik egy egyszerű, de nem igazán a közbeszéd tárgyát képező viszonylat a tudomány és a tárgya között; a tudomány tárgya, vagyis a gazdaság, a gazdálkodás létezett és létezik mióta egyáltalán ember létezik, az ezzel foglalkozó tudomány pedig mindössze néhány száz évre tekint vissza.[111]

A közgazdaság tudomány, mint tudományos diszciplína azért jött létre, mert tárgya, a gazdaság eredetileg meglehetős spontaneitással működött, számos kiszámíthatatlan és ellenőrizetlen tényező befolyásától vezérelve, gyakran eredményezve váratlan és nem kívánt hatásokat, amelyek meglétét az egyre inkább eluralkodó haszonmaximalizáció elvrendszere nem tudta megtűrni, s éppen ez tette szükségessé az ismeretanyag kíméletlen racionalizmusba való bekényszerítését. Ezért aztán górcső alá kezdték venni az adott, viszonylag jól elkülöníthető jelenséghalmazt, tanulmányozva, feltérképezve belső ok-okozati viszonyait, törvényszerűségeit, s miután jól kiismerték magukat benne, az elmélet alkotói lassan kézbe kezdték venni azt és határozott céljaiknak megfelelően irányítani.[112] A kérdés pedig ma éppen a cél megléte és átláthatósága,[113] az, hogy vajon fellelhető-e még víziójában az ember?[114]

Közgazdaságtan: a versenyképesség csapdájában?

A közgazdaság az Adam Smith által megtett első ígéretes lépésektől igazán magas szintre tornázta fel magát, a létminőséget azonban egyáltalán nem pozitív értelemben érinti.[115] A napjainkat terhelő gazdasági válságjelenségek mindenképpen megkerülhetetlenné teszik a közgazdaságtan saját evidenciáiba záródásának - lényegében önmaga vélt és valós igazságainak meghaladási képességének vizsgálatát.

---

[111] A közgazdaságtan lényegében a mandevilli önközpontú filozófiára vezethető vissza, amelynek evidenciáira épül ma már a teljes létkoncepció, „noha kizárólagossá válása nem valamiféle magasabbrendűségből, nem is a világ működésének általánosabb és mélyebb megértéséből, csupán az „önérdek" nyílt felvállalásából és alkalmazásából fakad. Az önérdek azonban semmilyen értelemben, legkevésbé a világ működését modellező kifinomult absztrakciók szellemi szintjén nem tűnik üdvözítő eszköznek. S ha elszabadul, éppenséggel és törvényszerűen indukál öndetermináló folyamatokat, s éppen olyanokat, mint amit magunk körül szétnézve a gazdaságban éppen láthatunk." Major, Gy.: A gazdaság fraktál jellegű szervülésének lehetősége az élő univerzumban. In: BBK 4. 2014

[112] „A valós világ és a közgazdaságtan közötti kapocs mindig is a politika volt. Nem véletlenül hívták a közgazdaságtant egészen a XX. századig „politikai gazdaságtannak". A legkiválóbb közgazdászok szinte kivétel nélkül kormányzatokat szolgáltak valamilyen szinten." (Buchholz, T.G.: Új ötletek halott közgazdászoktól. Európa. Budapest, 1998. 12. old)

[113] „Talán egy napon, ha eléggé szabad lesz ahhoz, hogy saját megzabolázatlan tendenciáit kövesse, egy világcég eljut a termelékenység legvégő határáig, s olyan egységgé alakul, amely kizárólag számítógépekből és más, a pénz megsokszorozásán fáradozó gépből áll. Ezt a szervezetet a tökéletesen gazdaságos vállalatnak hívhatjuk. Bár ez nyilván nem az, amire bárki is törekedik, úgy cselekszünk, mintha egy ilyen világot szeretnénk létrehozni." Korten, D.C.: Tőkés társaságok világuralma. Kapu 1996 296. old

[114] Az ember saját valóságát csak a szakrális létkoncepcióban élheti, amikor az élet minden megnyilvánulása a szakrális egészhez - a Teljességhez – kapcsolódásban átélt. Bővebben lásd: Hamvas Béla: Scientia Sacra

[115] Éppen ebben a vonatkozásban jelent meg a fenntarthatóság problematikája.

Mert lehetnének-e annak a gazdaságnak válságjelenségei, amelyik ütőerén nagyérdemű tudósok tartják a kezüket, ha tudományuk valóban oly magas?[116] Mindenesetre úgy tűnik, van még mit dolgozni azon, hogy a közgazdaság, mint tudományág ne csak kisebb időléptékben, ne csak kisebb területi léptékben, ne csak feltételezett környezeti paraméterek mentén tudjon kezelni gazdasági folyamatokat, hanem abban a léptékben is, amivé a gazdaság éppen ennek a partikularitással küzdő tudománynak a hatására vált.[117]

„A társadalomtudósoknak vagy újra kell definiálni a tudomány alapföltevéseit, vagy újra kell definiálni az embert, hogy az ember összhangba kerüljön a föltevésekkel."[118]

Sokkal kisebb lélekszám mellett, hatalmas lakatlan területek mellett, érintetlen természeti erőforrások mellett a regionális jelenségek könnyen átláthatók, könnyen kezelhetők, és nem utolsósorban a működési anomáliáinak következményrendszere könnyen vezethető ki a regionális keretek közül az üres, vagy érintetlen területek irányába. Ennek – a terjeszkedés határtalan lehetőségének azonban – lévén, hogy globalizáció mentén körbeérte a Földet -, vége. A Földet körbelaktuk, körbeiparosítottuk, körbebányásztuk, körbeszennyeztük, és az a „láthatatlan kéz", ami oly jótékonyan igazgatta a piacon versengők belső egyensúlyát, s oly rezzenetlen arccal hagyta figyelmen kívül a korlátok nélküli verseny piacon túli gátlástalan egyensúlybontó következményrendszerét, a tudományosnak nevezett érvelésekkel megtámogatva a szemünk előtt szűkítette az életet a „Brick and Mortar"[119] univerzumába. A szélsőségessé váló társadalmi egyenlőtlenségek[120], a kultúrák monokulturálissá válása[121], a tömegek elbutulása, a természeti erőforrások kizsarolása, a meddőhányók hegyei és a szeméthegyek többé sem nem kikerülhetők, sem nem leplezhetők, sem nem bagatellizálhatók, hisz elég kitenni a lábunkat a jól fűtött-hűtött, csaknem csírátlanított, zárt és szűk mikrokörnyezetünkből, és lépten-nyomon belebotlunk a kényelmünk, a verseny erőltetett menetében fejlődő technikánk következményrendszerébe. Sőt, ez a következményrendszer csöndben, észrevétlenül belopózik hozzánk, méghozzá éppen abban a formában, amire a legkényesebbek vagyunk: táplálékként.[122] Mindez egyre elkerülhetetlenebbül

---

[116] Ezen a ponton szeretnénk utalni azokra a vitákra, melyek aköré szövődnek, hogy valójában válságban van-e maga a közgazdaságtan is. Hadd hivatkozzunk itt a Közgazdasági Szemlében olvasható eszmefuttatások egyikére. „A válság természetesen nem elhanyagolható hatást gyakorolt a közgazdaság-tudomány egy részére, de alapvetően sem a tudományt, sem az oktatást nem taszította válságba, de még a válság közelébe sem. A tudományra annyiban gyakorolt hatást, amennyiben nyilvánvalóvá tette, hogy a pénzügyi szektor jóval nagyobb szerepet játszik a gazdaságot ért sokkok terjesztésében, mint ahogy azt a létező elméletek és modellek alapján gondoltuk." Benczúr Péter–Kézdi Gábor–Kondor Péter–Mátyás László–Valentinyi Ákos: Javaslat a magyarországi közgazdasági doktori képzés korszerűsítésére, Közgazdasági Szemle, 2013, 60 722–732.

Jelen tanulmány a közgazdaságtan és a válság viszonyát komplexebb összefüggésben értelmezi, s éppen a diszciplína – a maga kontextusában – „hasznosságát" kívánja pontosítani.

[117] „Képzeljük el, hogy a jövő nemzedék, akikre egy tönkretett Földet hagytunk, mennyire kétségbeesik, ha ráébred nyomorúságos helyzetének elkerülhetetlenségére, és a régi szaklapokat lapozva megtudja, az integrálszámítás késztette elődeiket arra, hogy többet fogyasszanak, mint amennyit a bolygó integritása lehetővé tett volna." Hampike, U.: Neoclassik und Zeitpraeferenz: der Diskontierungsnebel. In: Beckenbach, F (ed): Die Ökologische Herausforderung für die Ökonomische Theorie. Metropolis, Marburg. 129. old

[118] Korten, D.C.: Tőkés társaságok világuralma. Kapu 1996 321. old

[119] A „Tégla és Habarcs" angol kifejezést arra a materialista szemléletre szokták használni, amely kizárólag a megragadható és megszámlálható dolgokra hajlandó figyelni.

[120] Az irodalomban többször pezsgőspohár-effektusként megnevezett jelenség kezelésére – arra, hogy pl. a világ három leggazdagabb emberének együttes vagyona nagyobb, mint a legszegényebb fejlődő országok 600 millió lakosának összes éves jövedelme (UNDP: Human Development Report 2000. USA 2001) - , a közgazdaságnak egyáltalán nincs eszköze.

[121] „A biológiai sokféleség a legértékesebb, ugyanakkor a legkevésbé megbecsült erőforrásunk." Wilson, E. O.: The Diversity of Life. Harvard University Press, Cambridge MA 1992 281. old

[122] Lassan bizony már csak ízesített szemetet, és – némi áttétellel ugyan, de – kőolajat eszünk.

irányítja a figyelmet a piachívő, versenyhívő közgazdaság katasztrofális korlátoltságára[123]. Sőt, a Föld teljes belakásának meghatározó körülményei között egyre világosabb, hogy a „gazdaság", „gazdálkodás" fogalmak alatt is valami egészen mást, valami sokkal átfogóbbat, az emberi létezés minden mozzanatára kiterjedő dolgot kell érteni, szemben az eddigi felfogással, ami csupán az anyagi javak termelésének és elosztásának territóriumára korlátozódott. Nincs önmagában felfogható gazdaság és gazdálkodás, mivel működése szoros összefüggésben valósul meg minden más emberi megnyilvánulással, továbbá pedig egy pozíciót elérve meghatározójává válhat és válik minden más emberi megnyilvánulásnak, olyannyira, hogy onnan nem szolgálja az emberi létezést, hanem az emberi létezést teszi szolgájává.

Kullogva az események után, és levonva a jelenségek tanulságait, a legszembetűnőbb, hogy a kezdeti spontán és nem tudatosan végiggondolt feltételezéssel ellentétben, a gazdaság nem csupán horizontális szerveződésben köti össze a szereplőit, hanem vertikálisan is, méghozzá olyan szereplőkkel is, akik létezéséről, de gazdasági szereplőként való létezéséről mindeddig semmiképp sem vettünk tudomást, vagy nem akartunk tudomást venni. Mert mint kiderült, az ember teljes gazdasági tevékenységét magába foglalja egy nagyobb egység, méghozzá a Föld ökoszisztémája, s nem elképzelhető egy olyan gazdaság, amelyik idegen zárványként háborítatlanul tud működni a Föld ökoszisztémáján belül, hanem csak és kizárólag olyan, aminek a pár száz éves múltra visszatekintő belső törvényei megengedik harmonikusan bekötni a teljes emberi létezést a Föld ökoszisztémájának minimum sokmilliárd éve működő törvényei közé.

Piac mindig lesz, verseny mindig lesz, de ezeket tenni a működő gazdaság alapértékeivé többé nem lehet, mert abba belepusztulunk. *„Amint egy világméretű versenyben álló világban belevetjük magunkat a végek versenyébe, kijózanító, ha nem feledjük el, hogy milyen mélységek felé rohanunk."*[124]

Ennek a mértéktelenül elszaporodó, ember nevű lénynek tehát meg kell tanulnia kilépni a kártékonyság szerepköréből, s új identitást öltve keresni a harmóniát azzal a vertikálisan fölöttes valósággal, amibe ágyazódik. „Az a leghelyesebb egyéni identitás, amelyik nemcsak térben érzékeli a közösséget, amellyel azonosságot vállal, hanem amelyik időben is kiterjeszti ezt, és a múlt- és a jövőbeli közösségekkel is azonosságot érez."[125]

Az életet kizárólag az önmagán túlmutató öröm (boldogság) tiszta hite tartja fenn. Ez akkor is így van, ha nem tudatos. Akiben a szerethetőség hite megrendül, az tudatosan vagy tudattalanul leépíti önmagát az életből.

Amint látható azonban, az ember számára kezelhető időléptékben lehetségesek olyan stratégiák, amelyek ideiglenes érdekek és koncepciók szempontjából eredményesen funkcionálnak, de ugyanezek a stratégiák nagyobb léptékben akár életellenesnek is bizonyulhatnak.[126] Ebben az értelemben egy rövidnek nevezhető történelmi korszakban a kapitalizmus nagy találmánya, a szabad verseny, és ebből következően a versenyképesség koncepciója a sokak számára vonzónak tűnhető eredményein túl törvényszerűen vezet a gazdaság olyan öncélú felpörgetéséhez, aminek kizárólag a hatalom újraelosztásában könyvelhetők hasznai. Az ilyen szűk érdekcsoportot kiszolgáló elv azután egyrészt leválthatatlanná válik, hiszen mi vehetné rá az erőforrások ellenőrzését gyakorló hatalmat a gazdaság valós szükségletek irányába fordításra, ha éppen a felpörgetés kézben tartása a hatalom birtoklásának biztosítéka, másrészt, mivel képtelen a sajátján kívül bármiféle érdekre tekintettel

---

[123] Egyre többen hivatkoznak az „Érezzük a virágok illatát körülöttünk" címmel a European Journal of Economics and Economic Policies folyóiratban 2011-ben Stephen Marglin-nal készült interjú címére. European Journal of Economics and Economic Policies 2011/ 2 245–266.

[124] Korten, D.C.: Tőkés társaságok világuralma. Kapu 1996. 285. old

[125] Boulding, K. E.: The economics of the coming spaceship Earth. In: Jarrett, H. Ed: Environmental Quality in a Growing Economy. Johns Hopkins Press, Baltimore, 1966 3-14old.

[126] „A technika növelte életszínvonalunkat, nagyobb sebességet, több választási lehetőséget, több szabadidőt és nagyobb luxust biztosít számunkra – mondják az őt magasztalók. Ám ezek egyike sem jelent semmit az emberi elégedettség, a boldogság, a biztonság, vagy a földi élet fenntarthatósága szempontjából." Mander, J.:In the Absence of the Sacred. San Francisco, Sierra Club Books, 1991 26. old

lenni, hosszabb időléptékben szükségszerűen életellenes. És éppen ebben élünk ma[127]. Várjuk, hogy a válságjelenségek eszkalálódva a maguk esetlegességével egyszer-s mindenkorra átalakítsák az emberi játékteret, vagy a hatalmi nyomás ellenére a közgazdaságtudomány önmagát utolérve fölfedezze a valóságba való vertikális bekötöttség jelentőségét, s a méltatlanul piedesztálra helyezett „versenyképesség" fogalmát leváltsa egy sokkal szerényebb, de sokkal nagyobb időléptékű fogalommal, az életképességgel.[128]

„Eltöprengtem, vajon nem lennénk-e eredményesebbek, ha felismernénk, hogy valamennyien élő szervezetek élő sejtjei vagyunk: városoknak, biorégióknak, kontinenseknek és magának a Földnek. Nem csökkenthetnénk-e igénybevételünket, egészségesebbé és teljesebbé válva, ha munkánkkal egyszerűen ezen élő szervezeteknek segítenénk saját élő teljességük felismerésében?" [129]

Miért olyan nehéz elengedni a versenyképesség elvét?

Nem csupán makacsságból, nem csupán butaságból, nem csupán fantáziátlanságból, noha mindezek szerepet játszhatnak. Azonban egy világrendet teremteni képes életelv éppen azért az ami, mert a maga korában evidenciaként jelenik meg. Olyan evidenciaként, ami nemhogy nem megkérdőjelezhető, hanem eszébe sem jut senkinek megkérdőjelezni. Éppen ezért válik tudattalanul abszolutizálttá.[130] Amit pedig tudattalanul abszolutizálunk, abból nem látunk ki. Olyan, mintha a versenyképességen kívül nem is lenne semmi más[131], ami koordináló erővel bírhat, hiszen fel sem vetődik, hogy csupán egy szemléleti kereten belüli értelmezés mentén „válhat" a verseny – a versenyképesség - a legfőbb jóvá.[132]

---

[127] „Láttuk az ipar óriásait... az alapjukig megrázkódni. Versenyelőnyeik, amelyek megtámadhatatlannak tűntek, darabokra szakadtak, és szertefoszlottak a verseny szelében. Egyetlen éjszaka alatt technológiai csodák bukkannak fel. Agresszív „globális versenytársak" érkeznek a színre. Szervezeteket struktúrálnak át, piacok tűnnek fel és halványulnak el. A patináns szabálykönyvek, amelyeket egykor stratégiánk kitervelésére használtunk, nem működnek többé jól ebben a környezetben." D`Aveni, R. A.: Hypercompetition Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering. The Free Press, New York, 1994 1. old

[128] Versenyképességről beszélni ma már-már szinte komikusnak tűnhet, hiszen éppen a technológiai összefonódottság miatt egyre hangsúlyosabb az együttműködés szerepe a gazdaságban. Jóllehet az irodalomban megjelent a „versengő együttműködés" fogalma, mi mégis ennek a jelenségnek a mélyebb rétegeit kívánjuk hangsúlyozni – magának a motiváció felfejtésének az igényével. Mert egyáltalán nem tartjuk elvonatkoztathatónak a tényt, hogy a versengő együttműködés továbbra is a kizárólag önmagában értelmezhető versenyt szolgálja, míg az általunk használt életképesség értelemszerűen az élet – az élet fenntartásának a szolgálatában értelmezhető.

[129] Daniel Kemmis, Minnesota polgármesterének nyilatkozata a „20 questions", Utne Reader 1995. jan-febr. Számában. 79. old.

[130] „Annak érdekében, hogy a tudomány leleplezze az ideológiai torzítást, vagy hogy legitimálja az uralom kapitalista struktúráit, fontos, hogy a tudományos ismeretet mint a természeti és társadalmi valóság leírásainak kitüntetett igazságát általánosan elfogadja a társadalom. Ugyanakkor egyik megközelítés sem teszi fel azt a kérdést, hogyan tesz szert a tudomány erre az intellektuális tekintélyre. E messzire vezető kérdésre részben a tudósok szakmai ideológiáival foglalkozó kutatások adnak választ: milyen képet festenek a tudósok a tudományról annak érdekében, hogy a tudás kijelölt területein megerősítsék tekintélyüket?" Gieryn, T.F.: Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. In:Határmunkálatok a tudományban. (Kutrovátz,G. Láng, B. Zemplén, G.) L Harmattan, Budapet, 2010 204. old.

[131] Érdemes itt utalni Sedlacek megfogalmazására:„Mandeville gőgös önzése Smithnél erényes önérdekké lépett elő". Sedlacek, T.: A jó és a rossz közgazdaságtana. HVG könyvek, 2012. 267. old.

[132] Utalunk itt Bruni és Zamagni „Civil gazdaság" című könyvére, amelyben a szerzők részletesen érvelnek amellett, hogy a piacgazdaság nem szükségszerűen az önzés dimenziója; szerintük az itáliai reneszánsz idején kialakult piacgazdaságot a kölcsönösség és az együttműködés legalább annyira jellemezte, mint az önérdek követése. Bruni, L. – Zamagni, S. : Civil gazdaság. L'Harmattan, 2013. Édemes azonban felidéznünk, hogy az utóbbi időben egyre többet olvashatunk arról, hogy az egyéni szelekció „elve" mellett a létezésünket egy másik princípium is szervezi, pediglen az ún. csoportszelekció, amelyből az együttérzés, az együttműködési hajlam, a mások segítésére való törekvés bomlik ki. Lásd pl.: Konrad Lorenz: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne.

Az ember léthelyzete törvényszerűen vált kaotikussá. Íme, ma közelről szemlélhetjük, mit jelent az, amikor egy kultúra gondolkodási paradigmája eléri saját lehetőségeinek határát, majd az anomáliába fulladás veszélye fenyegeti. Az anomáliák pedig akkor következnek be, amikor a paradigma már nem torpan meg abszolutizált elveinek alkalmazásától azzal szemben sem, aki az elvet létrehozta. Vagyis, ha az elv alkalmazása egy ponton túl már nem az embert szolgálja, hanem az ember ellen fordul és szenvtelenül hagyja is veszni az embert; maga az emberi élet is mérhető, tervezhető, manipulálható adattá vált, s bizony, ha megfelelő szintű gazdasági érdekek úgy kívánják, egyszerű kézmozdulatok törlik a nem kívánt számoszlopokat.
A következmények nyomasztóak, és ezt ma már sokan tudják. Történnek is kísérletek a kezelésükre. Történnek kísérletek a gazdaság látható elfajulásának, a gazdasági válságnak a megszüntetésére. Ezek a kísérletek kétségbeesésükben főként az erkölcshöz, mint közvetítő tudatformához fordulnak segítségért, vagy legújabban az erkölcs mentén ráakadtak a vallásokra is, és azokban keresik a menedéket[133]. Azonban könnyen megjósolható módon, ezek a kísérletek az esetleges rövid életű sikereken túl mind halálra vannak ítélve. Mégpedig azért, mert forduljanak a vallások vagy az erkölcs felé akár a legnagyobb jóindulattal, azonban ezek egyike sem rendelkezik semmi olyan tartalommal, ami a jelenlegi rendszerből kivezethetne, hisz maguk is ennek a rendszernek, az időszámítás után a Teljességet megbontó és mindent elnyelő új életelvnek[134] a termékei. Márpedig ez az elv – a verseny kizárólagosságának és mindenek-fölöttiségének az elve -, körbeérve és benépesítve a Földet, hitelre épített túlkínálati piacával benyomulva az utolsó szegletbe is, végérvényesen magára záródott. Nincs menekvés, ha magát az elvet el nem tudjuk engedni. Kérdés persze, hogy mivé silányult az az ember, aki mindezt elkövetni képes volt?

„Nem azért adott annyi szépet,
Hogy átvádoljanak most rajta
Véres s ostoba feneségek. ...
S akik még vagytok, őrzőn, árván,
Őrzők: vigyázzatok a strázsán.” (Ady)

Összefoglaló: *Manapság olyan alternatívák körül folyik a legtöbb és legintenzívebb vita, melyek a tisztán racionális hagyományokkal – a főárammal - nehezen összeegyeztethetők. Nem könnyű ezek között eligazodni, és nem egyszerű megmondani, hogy melyikük bizonyul pillanatnyi fellángolásnak, s melyikük ereszt olyan gyökeret, mely majdan képes lesz megteremteni egy új elvrendszer által definiált gazdasági egyensúlyt, hosszú távra élhetővé téve az emberi környezetet.*
A kihívás globálisan és lokálisan is adott: az érvényesség igényével keresni a jövő gondolati és cselekvési pályáit, a jelen kultúra határain kívül eső mélységből és magasságból értelmezik azt, ami megtörtént, s ebből az értelmezésből következtetni arra, aminek a meglévő értelmezési kereten túl érdemes megtörténnie.
A kihívásokra adott válaszok különös jelentőséggel bírnak, hiszen a gazdasági stabilitás fenntartásába és erkölcsi szabadságunkba vetett hitünket egyaránt táplálniuk kell. Olyan nyitott rendszert kell felmutatnunk, amely a mozgáspályáknak az áttekintését teszi lehetővé, és melynek részletei felé a fiatal értelmiségiek önállóan fordulva, képessé válnak nem csupán saját véleményalkotásra, vagy az adott területek művelésébe való bekapcsolódásra, hanem megfelelő

Kérdés tehát, hogy milyen valósnak vélt ismeretek mentén került a közgadaságtanban kizárólagos pozícióba az önzés logikája; milyen érdekszférát szolgált /szolgál a valóságidegen elméletgyártás?

[133] Nyugaton reneszánszukat élik a különböző vallások tudományos módszertanú interpretációja. E tekintetben kiemelt szereppel bír a buddhizmus, ami nem véletlen, mert a buddhizmus befelé fordulása egyeztethető legkönnyebben a mai individualizált emberrel. Ebben a vonatkozásban válik egyre népszerűbbé a buddhista közgazdaságtan.

[134] A mindent felülíró haszonmaximalizáció mindent elsöpörve került helyébe az addigi szakralitásnak, tárgyiasítva magát a létet. Ez a jelenség az ipari forradalommal csúcsosodott ki egy hosszú – több mint 2000 éves folyamat „beteljesüléseként”.

fokozatossággal rálátást nyernek abba az új fogalmi rendbe, mellyel a paradigmaváltás problematikája nyelvileg közelíthető, kiindulási bázisát képezve azoknak a szellemi impulzusoknak, melyektől elindulva önálló tájolás válik lehetségessé, amely már nem a versenyképességben, hanem az életben – az életképességben érdekelt.

Marciniak Róbert[135] **: Szolgáltatások fejlesztése a közszférában – avagy mit tanulhatunk a nemzetközi vállalatoktól**

Bevezetés

A gazdasági válság miatt az utóbbi években egyre nagyobb a nyomás a közszféra intézményein, hogy jobb szolgáltatásokat nyújtsanak alacsonyabb költségek mellett. Olyan területeken kell változtatni, mint az oktatás, adózás, jóléti ellátó rendszerek vagy állampolgári ügyintézés. Ez a helyzet nagyban segíti az osztott szolgáltató modell szélesebb körű elfogadását a közszférában. Az alkalmazás eredményei ma még nem mutatják azt, ami a versenyszférában már kézenfekvő, aminek az oka a több évtizedes lemaradásban keresendő. Ahogy az osztott szolgáltató központok sikerkritériumai a versenyszférában kezdenek letisztulni, várhatóan egyre fokozódik majd az érdeklődés a közszférában való alkalmazhatóság feltételeiről. Az osztott szolgáltatás ugyanis minden esetben az újítások, a költségcsökkentés és a szolgáltatási színvonal növelésének az eszköze.

Ahogyan a legtöbb menedzsment trend, ez is először a versenyszféra szervezetei között terjedt el, majd amikor a modell már kiforrott és a projektsikerek is megbízhatóan jelentkeztek, az állami és közszféra szervezetei (pontosabban azokat felügyelő kormányok és önkormányzatok) is felfigyeltek a lehetőségre. Ma a világ nagyon sok országában sikeresek alkalmazzák a shared service modellt az államigazgatásban, a közigazgatásban vagy egyéb non-profit szervezetek szintjén.

Osztott szolgáltatások kontra outsourcing

A modell megértéséhez fontos, hogy tisztán lássuk az osztott szolgáltatások és a kiszervezés (outsourcing) közötti főbb különbségeket.

Az outsourcing (mely kifejezés az „outside resource using"-ból ered) valamely szervezeti tevékenység vagy funkció (klasszikus outsourcing) vagy egy egész folyamat (üzleti folyamat outsourcing, Business Process Outsourcing, BPO) kiszervezését jelenti egy külső szolgáltató vállalatnak, ahonnan az igényelt szolgáltatást a szükséges mennyiségben piaci áron visszavásárolják. Bőgel-Salamonné definícióját Hinek Mátyás idézi:

„Az outsourcing lényegében nem más, mint korábban a vállalaton belül ellátott tevékenységek átadása külső vállalkozóknak." (Hinek, 2009)[136]

Olyan tevékenységekre vonatkozik, amelyeket a vállalat maga is el tudna végezni, de a külső szolgáltatóhoz képest rosszabb hatékonysággal. A szakirodalom a BPO részeként a magas hozzáadott értékű folyamatok[137] kiszervezését tudás folyamat outsourcingnak (Knowledge Process Outsouring, KPO) nevezi.

Az outsourcingot leginkább a magtevékenységekre (core competences) való koncentrálás és ezzel együtt a működési költségek csökkentése miatt és esetlegesen a szolgáltatási minőség javítása érdekében is választják a szervezetek. De lehet oka az is, hogy bizonyos szervezeti változások bevezessenek és menedzseljenek. Ezt utóbbi típust hívják átalakító vagy átszervező kiszervezésnek (transformational outsourcing). Ez egy kockázat- és haszonmegosztó együttműködés, mely segítségével a szervezet jelentős mértékben fejlesztheti a működési folyamatait. Az outsourcinggal megegyező jelentésben, elsősorban a non-profit és a közszféra kiszervezéseit jelöli a szakirodalom a „contracting-out" fogalommal, amikor a feladat kiszervezése az ellenőrzés átadása nélkül történik. A kis kiterjedtségű, viszonylag rövid időtávú, maximum 1 évre szóló szerződések pedig „out-tasking" fogalomként szerepelnek az irodalomban.

Az outsourcing valamely tevékenységi körre kiterjedő hosszú távú együttműködés, ami azzal jár, hogy a szolgáltató vállalat rálát az általa végzett üzletágra és ott döntési kompetenciája lesz. Emiatt

[135] Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, szvmarci@uni-miskolc.hu

[136] Hinek, M., 2009. *Az outsourcing - A tevékenység-kihelyezési döntések elmélete és gyakorlata.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Gazdálkodástani Doktori Iskola, Doktori Értekezés.

[137] Magas hozzáadott értékű folyamatoknak tekintik a szakirodalomban például a K+F tevékenység, üzleti és technológiai elemzés, piackutatás tevékenységeket.

egyrészt tehát az kérdés, hogy képes-e az igényelt szolgáltatási szintet biztosítani, másrészt pedig az, hogy a szerződés megfelelően szabályozza-e a jogköröket, elvárásokat, kompetenciákat. Számos probléma adódik abból például, ha a megbízónak rosszak az elvárásai. Ha csupán a költségcsökkentés a célja, lehet, sőt szinte biztos, hogy csalódni fog, amikor azt látja, hogy a megbízott cég által ellátott tevékenység látszólag drágább. Mérlegelni kell, hogy a külső szakértő rárakódó profitja és a cég hatékonyságában így elért növekedés arányban van-e. (Sebők, 2001)[138]
Korábban csupán a gyártási folyamatokat jellemző tendencia mára elérte a szolgáltatási ágazatot is. A világnak költségelőnyöket jobban biztosító országaiban egymás után alakultak olyan osztott szolgáltatási központok (Shared Service Centerek, SSC), ahonnan a cégek határokon átnyúló, több telephelyet kiszolgáló háttér funkciókat látnak el. (Sebök, 2006)[139]
„Shared Service Center olyan szervezeti forma, amelynek az a célkitűzése, hogy meghatározott vállalati szolgáltatásokat – amelyeket a legkülönbözőbb vállalati területek vesznek igénybe – központi szervezeti egységekben, az ún. belső szolgáltató központokban egyesítse.” (Bodnár & Vida, 2006)[140]

A shared service center modell az 1980-as években jelent meg és azóta is a vállalati és egyre inkább a közszféra érdeklődésének középpontjában van. Mára a világ legnagyobb 2.000 vállalatának 80%-a alkalmazza a megosztott szolgáltatási központ modellt a háttértevékenységei támogatásához. (Zinnov, 2010)[141]
A megosztott szolgáltatási modell bevezetésének egyaránt lehetnek stratégiai és operatív okai is. Stratégiai jelentőségű lehet például a technológiai befektetések optimalizálása vagy a stratégiai üzleti modell váltásához szükséges rugalmasság biztosítása. Operatív okok lehetnek a szolgáltatási minőség és átfutási idő javítása, a jelentősebb működési folyamatok költségeinek csökkentése. Mindkettőhöz tartozhat a vezetők tájékozottságának javítása, erre úgy a stratégiai döntések meghozatalához, mint az operatív működés zökkenőmentességéhez szükség lehet. (Fekete, 2007)[142]
A megosztott szolgáltató központba szervezett funkciók révén elérhető megtakarítás ágazatok és üzleti területek szerint különböző. A legnagyobb megtakarításokat azoknál a szolgáltatásoknál érzékelhetnek a vállalatok, amelyek nagy tranzakciós volumennel rendelkeznek, itt ugyanis jelentős az elérhető méretgazdaságosság hatása.
Egy shared service center létrehozásának legfontosabb hajtóerői a következők:

- továbbfejlesztett szolgáltatások, csökkentett költségek;
- szolgáltatások és folyamatok standardizációja;
- adminisztrációs költségek csökkentése;
- vállalati stratégia támogatása;
- hasonló feladatok csoportosítása és a redundáns feladatok leépítése;
- rugalmas növekedés elősegítése;
- új technológiák bevezetésének megkönnyítése;
- forgótőke javítása.

A tevékenységek kiszervezése lényegében a költségelőnyökön túl a főtevékenységre (core competence) irányuló nagyobb koncentrációt teszi lehetővé. Az osztott szolgáltatások alkalmazásával is lényegében elérhető ugyanez, bár mindkét szempont esetében általában korlátozottabban, mint az outsourcing-nél. Egy érett szolgáltatói piacon ugyanis a szolgáltatók a nagyobb volumen és a specializáltság miatt többnyire jóval kedvezőbb költséggel képesek dolgozni és ez a magtevékenységre való koncentrációt is csökkenti, hiszen az osztott szolgáltató központból nyújtott szolgáltatások működtetésével, fejlesztésével, felügyeletével azért a cégvezetésnek (és a divízióvezetésnek is) többet kell foglalkoznia, mintha ez szervezeten kívül lenne. Bár a kiinduló

[138] Sebők, O., 2001. A külső erő - Profiltisztítás outsourcinggal. *Piac&Profit magazin*, XVII(5).
[139] Sebök, O., 2006. Középről az élre. *Piac&Profit*, 10(5), pp. 56-58.
[140] Bodnár, V. & Vida, G., 2006. *Folyamatmenedzsment a gyakorlatban.* Budapest: IFUA Horváth & Partners.
[141] Zinnov, 2010. *Outsourcing info*, hely nélk.: Shared Services Outsourcing Network, White paper.
[142] Fekete, G., 2007. *Shared Service Center - eredmények és kérdőjelek,* Budapest: Business Online, Letöltés: 2012.10.12., Forrás: http://bonline.hu/cikk/61355/.

helyzethez képest egy megszervezett shared service center jelentősen csökkenti az idő- és energiaráfordítást.
Az outsourcing és shared service közötti döntésnél kulcsfontosságú, hogy a vállalat megismerje, mely hajtóerők növelik az ügyfelei elégedettségét és mely tényezők vetik azt vissza. Mivel a legtöbb üzletben az ügyfél legnagyobb érték, ezért a központoknak kiváló teljesítményt kell produkálni. Csak a legjobb körülmények között adható át ez egy outsourcing partnernek, ami egy hatalmas bizalmi lépés is egyben. Ezért sok esetben valószínűbb szcenárió, hogy a szolgáltatást a vállalat házon belül oldja meg egy osztott szolgáltató központtal. A vállalatoknak így kompromisszumot kell kötniük. Ugyan a központ működése költségesebb lesz, azonban cserébe jobban felügyelni tudják a folyamatokat, ami magasabb többletértékesítést eredményezhet. Az osztott szolgáltató központ lehetővé teszi, hogy a vállalat jobban kontrollálja az ügyfelek felé nyújtott szolgáltatási színvonalat. Az értékesebb és a kevésbé értékes ügyfél különböző szolgáltatási szintet igényel és ennek a hatékony kezelésére kiváló lehet egy SSC. (Arnold, 2011)[143]

Osztott szolgáltatások alkalmazása

A vállalatok esetében az osztott szolgáltatás központok alkalmazása két esetben értékelődik fel. Egyrészt akkor, ha maga a gazdasági környezet kedvezőtlen és ez a vállalatokat költségmegtakarítására kényszeríti, másrészt pedig akkor, amikor a vállalatok életciklusa elérkezik ahhoz a ponthoz, hogy – a stagnálás, esetenként a hanyatlás megelőzésére vagy visszafordítására – optimalizáláson kezdenek gondolkodni. Ez utóbbit gyakran előzi meg felvásárlás, tevékenységbővülés vagy a leányvállalatok számának növekedése, aminek következménye, hogy a vállalaton vagy a leányvállalatokon belül azonos tevékenységre már több megoldás, gyakorlat létezik, és ezeket több osztályhoz, jogi entitáshoz tartozó munkavállalók hajtják végre. Az optimalizálás egyik lehetséges módja az osztott szolgáltatás központ modell alkalmazása. Egy osztott szolgáltatás központ működtetése mind az igénybevevő, mind a szolgáltatásnyújtó szervezet részéről felelősségvállalást követel, amihez az igénybevevőnek a pontos árazást is figyelembe véve, ismernie kell, hogy mire van szüksége. Felelősségről azonban csak az átláthatóság esetén lehetséges beszélni, ennek megléte az SSC-k alapvető feltétele. (Fekete, 2007)[144]
Ahhoz, hogy egy szolgáltató csökkentett költségből nyújtson jobb minőségű szolgáltatást, át kell alakítani a szolgáltatás eszközrendszerét és működési modelljét. Az egyik a központosítás, amellyel eddig szervezetileg vagy földrajzilag elkülönítve működő funkciókat vonnak össze. A másik a szabványosítás, amelynek során az alkalmazott eszközök számát és ezzel együtt a szakértők számát is csökkenteni lehet. Ugyanígy előnyt jelent a konszolidáció, amely a kihasználatlan erőforrásokat aktivizálja, csökkentve a fajlagos költségeket. De az automatizált életciklus-menedzsmenttel is lehet eredményeket elérni. Ide tartoznak a monitorozó és rendszermenedzsment eszközök. Ezek rögzítik és kategorizálják az eseményeket, tudásbázist tartalmaznak az incidensek és problémák megoldásához, nyilvántartják a változásokat.
Egy shared service center megvalósításához több kell, mint a megfelelő képzettségű, de legolcsóbb munkaerő megtalálása. Olyan szempontokat is figyelembe kell venni, mint az időzónák, a szoftver licencek, könyvelési szabályozások vagy nyelvi képzettségek, hiszen ezek mind befolyásolják a fenntarthatóságot és a működési költségeket. De egy osztott szolgáltató központ létrehozása esetén az érintett folyamatok egészének és egyes alkotóelemeinek jellemzőit is elemezni kell. A funkciók egyetlen szervezeti egységbe való összevonása a folyamatok megszervezésével és kialakításával szemben magas követelményeket támaszt. A vállalati folyamatokkal szemben támasztott követelmények a következők (Bodnár & Vida, 2006)[145]:

- szervezeti egységek folyamatainak homogenitása: azok a funkciók a legalkalmasabbak az összevonásra, amelyek az egyes vállalati területeken azonos vagy hasonló módon zajlanak le,

[143] Arnold, J., 2011. *When to consider shared services*, Boston: Exony.
[144] Fekete, G., 2007. *Shared Service Center - eredmények és kérdőjelek,* Budapest: Business Online, Letöltés: 2012.10.12., Forrás: http://bonline.hu/cikk/61355/.
[145] Bodnár, V. & Vida, G., 2006. *Folyamatmenedzsment a gyakorlatban.* Budapest: IFUA Horváth & Partners.

mivel messzemenően függetlenek az ott végzett alapvető tevékenységtől vagy szervezeti egység sajátosságaitól;
- a folyamatstandardizálás hatása: érdemes megvizsgálni, hogy a standardizálás hogyan hat a folyamat eredményére. Ugyanis a hatás folyamatonként eltérő lehet, ezért bizonyos folyamatok uniformizálása nagyobb hasznot hoz, mint mások;
- az operatív egységekkel való egyeztetés szükségessége: azon folyamatok szolgáltató központba szervezése csak ritkán vagy egyáltalán nem jöhet szóba, amelyek az eltérő gyakorlat miatt nagyon gyakori egyeztetéseket igényelnek és ezt egy informatikai rendszer nem tudja automatizálni;
- a folyamat végrehajtásának gyakorisága: minél gyakoribb a folyamatok végrehajtása, annál nagyobb a szolgáltató központban szervezéssel elérhető méretgazdaságossági előny;
- a szolgáltatások piacképessége: ahhoz, hogy biztosítsuk a hatékony rendelkezésre állást, elkerüljük az elkényelmesedést, a bürokratizálódást és a rugalmatlanságot a szolgáltató központot piaci alapokon kell létrehozni. Ennek előfeltétele a szolgáltatások elkülönítése, a szolgáltatási szint világos meghatározása és az ellentételezéshez elszámolóár alkalmazása.

Nemzetközi trendek

Az osztott szolgáltatások közigazgatásban való alkalmazása elsősorban az angolszász országokban jellemző, így Nagy-Brittania, Ausztrália, Egyesült Államok, de a skandináv országokban is komoly tapasztalatok vannak. A sikerek alapján mindenkinek az első számú példa ország Nagy-Brittania. Nagyon komoly kormányzati, önkormányzati elkötelezettség és sok sikertörténet szól ezen a területen elért eredményeikről. A közszféra a siker elérésének érdekében szorosan együttműködik a versenyszféra már sikeres szereplőivel. Bár Nagy-Britanniában is sok kritikusa van az SSC projekteknek, azt azonban a szakértők is megjegyzik, hogy ezek nagyrészt onnan erednek, hogy sokan nincsenek tisztában azzal, milyen előny származhat a közszférában működő osztott szolgáltató központokból, mivel nagyon kevés van belőlük és a sikereikről még kevesebbet hallani. 2010 óta azonban több ilyen projekt is eljutott az érettség fázisába, ami hatékony működést eredményezett. További probléma, hogy ugyan egyre nő a számuk, de a közszférában még mindig nagyon alacsony a területen tapasztalattal rendelkező szakértők száma, a versenyszférából való toborzásuk pedig egyenlőre túl nehéznek tűnik. (Grace, 2011)[146]

De természetesen Nagy-Brittaniában is vannak olyan példák, amelyek jól mutatják a megvalósítás nehézségeit és kudarcait. Például a NAO (National Audit Office) 2006-ban bejelentett szolgáltatási központ projektje, amely HR, pénzügy, beszerzés, IT és más szolgáltatások kiszolgálására központi megvalósítását tartalmazta. A projekt 2011-es felülvizsgálata azonban lesújtó képet festett. A projekt költségvetései közel 65%-kal voltak magasabbak a tervezettnél és a megvalósult megtakarítások is jelentősen alacsonyabbak voltak a tervezettnél. Az eltérések három okra vezethetőek vissza. Hiányzott egy átlátható működési modell. A projekt indulását követően két évvel került elfogadásra egy működési modell, amely még mindig hiányos és befejezetlen volt. Ugyanígy gondot okozott az irányítási struktúra tisztázatlansága is. Az ellenőrzés feltárta, hogy számos ponton kellett tisztázni a felelősség és beszámoltathatóság kérdését. De az is kiderült, hogy a projekt outsourcing partnerével való kapcsolat sem volt megfelelően menedzselve. Ez okozta a költségnövekedés 25%-át. (Gammage, 2011)[147]

A szolgáltató központok felállításával biztosítható az ügyfelek szakszerű eligazítása, a kialakuló azonos ügyfélszolgálati módszer pedig egyszerűsíti és közérthetőbbé teszi az ügyintézést. A szolgáltató központok bevezetésével tehát megvalósítható lenne az érintett ügymenetek ügyfélszolgálati elemeinek közös platformra helyezése, szabványosítása, és fontos eszközei lehetnek az ügyintézési folyamatok ügyfélkapcsolati lépései egyszerűsítésének is. A szolgáltató központok felállításával az

[146] Grace, C., 2011. *Public Sector Shared Services - No More Excuses!*, London: Outsource Magazine, Letöltés: 2012. 01.12., Forrás: http://www.outsourcemagazine.co.uk/articles/item/3943-public-sector-shared-services-no-more-excuses.

[147] Gammage, M., 2011. *How not to implement shared services*, hely nélk.: Sourcing Shangri-La.

ügyfélszolgálati és az ügyek érdemi feldolgozási funkcióinak szervezeti elkülönítése is megoldható lenne. Az ügyfelek az elektronikus út mellett egy központi helyen elindíthatják, és nyomon követhetik ügyeik előrehaladását, de maga az érdemi ügyintézés az ügyfélkapcsolati szolgáltató központoktól szervezetileg és akár földrajzilag is elkülönülő államigazgatási, önkormányzati szervekben, illetve ügyintézési szolgáltató központokban történhetne. (Géró, 2007)[148]

Az önkormányzatok, továbbá a központi és területi közigazgatási szervek számára egyaránt költségcsökkentési lehetőséget adnának az olyan alkalmazásszolgáltató központok (ASP-k) kialakítása, amelyek az informatikai rendszereket központilag üzemeltetve képesek az egyes intézmények számára a működésükhöz szükséges informatikai szolgáltatásokat biztosítani. Az ASP-központok egy-egy „gesztor" önkormányzat bázisán jönnének létre, és ezek több önkormányzat, illetve kistérségi társulás egyidejű kiszolgálására lehetnének képesek. (Géró, 2007)[149]

A közigazgatás átalakítása, illetve az osztott szolgáltatások kialakítása akkor lehet sikeres, amennyiben térségi, önkormányzati szinten is egy tiszta, átlátható, átfogó közigazgatási stratégiát fogadnak el, amely tisztázza az egyes megoldási javaslatok egymáshoz való viszonyát, azok külön-külön vett és együttes hatásait minden érintett szereplőre és szervezetre vonatkozóan.

Az osztott szolgáltató központok kialakítása előtt mindenképpen szükséges egy szolgáltatási modell meghatározása, amelyben a szolgáltató és a szolgáltatást igénybe vevők viszonyát is tisztázni kell, emellett meg kell határozni egy befektetési és szolgáltatásfejlesztési, növekedési filozófiát, szolgáltatásmenedzsment filozófiát, egyszerű és átlátható árazást, teljesítménymérést; mindennek az átláthatóság a célja. Szükséges, hogy a hatókört és a terjedelmet pontosan kijelöljék, és azt a végrehajtási szakaszban szigorúan betartsák; emellett meg kell teremteni a széles körű elfogadottságot.

A megvalósítás tipikusan hibája, hogy hiányzik az erős irányítás, s ez döntésképtelenséghez vezet. A víziók, koncepciók megalkotása gyorsan megy, de a végrehajtás gyakran elsikkad, amelynek mindig elégedetlenség és kiábrándultság a vége. Ezért ahogy feljebb írtam, az osztott szolgáltatások közszférában való alkalmazásának a motivációja megegyezik az üzleti szektoréval, de a kialakításban nagyobb szerepe van a szabályozási, hatalmi és politikai tényezőknek. Ezek változtatása pedig olyan időigényes feladat, amely sokszor nem fér bele egy választási ciklusba. Emellett általában nagyobb mértékben térnek el a különböző informatikai rendszerek és erősebb a szervezeti ellenállás is. (Terbócs, 2007)[150]

Fontos megérteni, hogy ezen a piacon egy hatékony és óvatos stratégia biztosítja csak a különbséget a sikeres megvalósítások és a kudarcok között, ezért a stratégiai tervezésnek kulcsszerepe van a sourcing modellek alkalmazása esetében. Emiatt itt nem annyira a szerződéseknek, hanem a politikának van szabályozó ereje.

A közszférában ugyanis sok esetben politikai okokból alkalmazzák az osztott szolgáltató modellt az outsourcing helyett, hiszen az előbbi esetben az ügyfél, az (igénybe)vevő egyben tulajdonos is, így nagyfokú befolyással bír a szolgáltató tevékenységére, míg a másik esetben a külső szolgáltató nem mindig annyira vevő-orientált vagy tud úgy illeszkedni a közszféra kultúrájához mint egy szolgáltatási központ. Ráadásul az outsourcinggal szemben úgy lehet végrehajtani a szolgáltatások fejlesztését és a szervezeti korszerűsítéseket, hogy sokkal kisebb a potenciális elbocsájtások száma is, ami politikailag szintén érzékeny téma lehet. De a költség-szempontok mérlegelése is cél lehet, hiszen amíg az outsourcing esetében a szolgáltatási díjba egy bizonyos mértékű profit is mindenképpen beépül, addig az osztott szolgáltató központok árazása megállhat az összköltség fedezésénél.

Azt viszont szintén fontos megjegyezni, hogy a közszférában az osztott szolgáltató központok megvalósításában kulcsszerepet játszó szervezeti átalakítások és korszerűsítések végrehajtása nagyobb ellenállásba ütközhet, emiatt nagyobb erőfeszítésekkel is jár, mint a versenyszférában,

---

[148] Géró, P., 2007. *Megosztott szolgáltatások - Összefogott tudás.* Budapest, EGovernment Konferencia - Stratis Tanácsadó Kft.

[149] Géró, P., 2007. *Megosztott szolgáltatások - Összefogott tudás.* Budapest, EGovernment Konferencia - Stratis Tanácsadó Kft.

[150] Terbócs, K., 2007. *Shared service center Humán Erőforrás Szolgáltató Központ a Magyar Posta Zrt-nél.* Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Szakdolgozat.

aminek az oka, hogy a legtöbb esetben itt maga az üzleti gondolkodás is hiányzik. Mivel itt az üzleti kényszert a politikai akarat vagy szigor helyettesíti, ezért a kitűzött célok végrehajtása is sokkal könnyebben felpuhulhat, ami gyakoribbá teszi a projektek sikertelenségét is. Ezért, amennyiben a szervezet előre látja, hogy nem tud eléggé következetes lenni a megvalósítás során, jobb, ha rögtön az outsourcing irányába indul el.

Néhány állami cég, mint a Magyar Posta vagy Magyar Villamos Művek jelenleg is működtet SSC-ket Magyarországon, de köz- vagy államigazgatáson belül egyelőre a Nemzeti Közigazgatási Intézet (2010 végéig Kormányzati Személyügyi Szolgáltató és Képzési Központ) vagy a Közbeszerzési és Ellátási Főigazgatóság (KEF) (2011-ig a Központi Szolgáltatási Főizgatóság) a kevés példák közé tartozik. Ez utóbbi feladatainak egy részét az átalakulásakor egyébként a Kopint-Datorg Zrt., a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő és a Humán Jövő 2000 Kft. vette át. Talán a számos nagyvárosban létrehozott városholdingok (Debrecen, Pécs, Győr, stb.) is ideérthetőek, hiszen ezzel a holdingon belüli belső szolgáltatásokat racionalizálták.

A külföldi pozitív példákhoz hasonlóan Magyarországon is komoly lehetőség van a shared service modellnek a közszférában vagy a non-profit szektorban is, hiszen ez olyan költségeket csökkentő, működési hatékonyságbeli javulásokkal, illetve szolgáltatási színvonal növekedéssel járhatna, amely reformszerű javulást eredményezne az állami működésben. Pintér Mónika szerint azonban ennek kivitelezése nagyon nehéz. Ez a kormányoktól a választási ciklusoktól független hosszú távú gondolkodást és olyan szolgáltatási nézőpont-váltást igényelne, aminek az alapjai még nem nagyon látszanak. A korábbi próbálkozások egy része megbukott a különböző érdekcsoportok ellenállásán, egy része pedig működik, de nem érte el az összes kitűzött célját. (Pintér, 2012)[151]

Bodnár Viktória szerint a „new public management" hullámán már sok ország bizonyította, hogy a közszféra és állami szféra szintjén is lehet jól működő shared service modelleket építeni, viszont ehhez elköteleződés, szakértelem és megfontolt, szisztematikus tervezés szükséges. Az biztos, hogy számos állami cég esetében látott már pozitív példákat Magyarországon a shared service modell megvalósítására és úgy gondolja, hogy még számos kiaknázatlan terület van, ahol komoly hatékonyságjavulást lehet elérni. Ilyenek például az egészségügyi vagy nagy felsőoktatási intézmények is. Ezt azonban regionális alapon kellene elkezdeni, a kisebb lépésekben és a sikerekből táplálkozva továbbhaladni. Ehhez azonban Magyarországon belül is alkalmazni kell a rightshoring-ot, azaz olyan, elsősorban vidéki helyszínre kell telepíteni ezeket a központokat, ahol annak a költségei a legalacsonyabbak. Ez a magyar cégek esetében könnyebben megoldható mint az idetelepülő globális cégek esetében, hiszen viszonylag kis létszámú, magyar nyelvű munkaerőt kell kezelni, kisebb irodákra van szükség és talán nem is kell mindig világszínvonalú irodai és munkakörnyezet a feladatok ellátására. A közszféra szervezeteinek hatékonyságjavításához számos esetben szükséges lenne a költségvetési intézményi formából átalakulni a gazdasági társasági formába. (Bodnár, 2012)[152]

Vida Gábor és Suhajda Attila is nagy potenciált lát a modell köz- és állami szférában való alkalmazásában és szerintük bizonyos tranzakciós tevékenységeket (pl. számlakezelés, könyvelés, IT) már most is, komolyabb kultúraváltás nélkül is meg lehetne valósítani ilyen központokban. (Suhajda, 2012)[153] (Vida, 2012)[154]

Hoffman Ádám szerint amennyiben mégis felfejlődne ez a terület a közszférában, valószínűleg akkor is nagyon elkülönülne a versenyszféra hasonló szervezeteitől, hiszen ennek a szektornak az egyik fő kompetenciája az idegen nyelvtudás. Ez pedig kevésbé lenne feltétel a közszféra szervezeteiben, így a nyelveket beszélők nem mennének oda, illetve feltehetőleg a keresetek is alacsonyabbak lennének ott. Ezzel pedig a szervezetek közötti átjárás, a tudásátadás, annak nemzetgazdasági diffúziója lehetetlenülne el. (Hoffmann, 2012)[155]

---

[151] Pintér, M., 2012. *Interjú a magyar shared service piacról* [Interjú] (23. július 2012).
[152] Bodnár, V., 2012. *Interjú a magyar shared service piacról* [Interjú] (28. augusztus 2012).
[153] Suhajda, A., 2012. *Interjú a magyar shared service piacról* [Interjú] (10. augusztus 2012).
[154] Vida, G., 2012. *Interjú a magyar shared service piacról* [Interjú] (2. augusztus 2012).
[155] Hoffmann, Á., 2012. *Interjú a magyar shared service piacról* [Interjú] (11. július 2012).

Az elmúlt években a Magyarországon is megjelent az igény, hogy a közigazgatásban egyre magasabb színvonalú szolgáltatásokat kell nyújtani a költségvetés egyensúlyának megőrzése illetve az önkormányzatok eladósodottságának csökkentése érdekében. A kiadások csökkentésének hosszú távú megoldására alkalmas lehet a tevékenységek racionalizálása, az önkormányzati munka egyszerűsítése, a települési önkormányzatok összefogására épülő megoldások alkalmazása. Ezekhez jó módszer lehet az osztott szolgáltatások megvalósítása. Az elektronikus közigazgatásban elért eredmények szintén hasonló célokat szolgálnak. Korábban már megjelent néhány operatív programban (ÁROP, EKOP), hogy az elektronikus közigazgatás a reformok megvalósításának csupán az eszköze, de emellett szervezeti és működési reformokat kell szolgálnia. Hiányzott azonban eddig a megvalósítás stratégiai előkészítése. Bízzunk benne, hogy a jövőben ez is elkészül majd és az osztott szolgáltatás modell nem csupán a versenyszféra vállalatainak lesz kiváló eszköze, hanem a közszféra és a non-profit szféra is profitál majd belőle.

Összefoglaló

A tanulmány az üzleti szolgáltatási ágazatban kialakult osztott szolgáltatás modell (shared services) kialakulásával, megjelenésével és gyakorlatával foglalkozik. A modell ugyan a versenyszférában került kidolgozásra, ma is ott a legnépszerűbb, azonban több ország sikeres projektje bizonyítja, hogy nem csupán a versenyszférában, hanem a non-profit és közszférában is sikerrel lehet alkalmazni. A kutatás arra irányult, hogy feltárja milyen általános gyakorlatok ültethetőek át a versenyszférából a közszférába, mik lehetnek egy ilyen modell bevezetésének a legfontosabb előnyei a közszféra szolgáltató szervezeteinél, hol alkalmazták már eddig, milyen pozitív és milyen negatív tapasztalatok vannak ezzel kapcsolatban, mik lehetnek az alkalmazásának a buktatói. A válaszok megtalálása érdekében a szakirodalmi áttekintést követően interjúsorozatot készítettem olyan piaci szakértőkkel, akik feltárták a modell közszférabeli alkalmazásának a lehetőségeit a magyar gazdaságban. Ezek alapján pedig arra kerestem a választ, hogy milyen lehetőségeket biztosíthat, milyen fejlődést generálhat a modell a közszféra szolgáltató szervezeteiben.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 Nemzeti Kiválóság Program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Bevezetés

A mai magyar irodalomtörténet szerint az első magyar nyelvű szövegemlék az Árpádkori (1226 előtti) latin misés könyv, a Pray kódex[156] 154. levelén levő „Halotti Beszéd [és Könyörgés]. Ám létezik ennél kb. 150 évvel korábbi, I. András magyar király koronázása előtt íródott szövegemlék, Vatának, az erőszakos keresztény térítés elleni felkelés vezérének imába foglalt megátkozása, az un. **I. András király korabeli Imák[157],** E szövegemléket az Országos Széchenyi Könyvtár Literáti Nemes Sámuel hamisítványai között őrzi.

Az Imák eredeti voltát az 1848-49-es forradalom- és szabadságharci leveréséig senki nem vonta kétségbe. A régi magyar nyelvemlékek közt nem említik, a magyar iskolákban nem tanítják. A XIX. század közepétől, az MTA nemzetellenes irányítása idején Toldy Ferenc irodalomtudós véleményét követve mindmáig hamisítványnak tartják. A szövegemlék szakszerű felülvizsgálata és ellenőrzése még várat magára

Az előadásban bemutatom e kevéssé ismert nyelvemléket, a valódiságát állító, ill. kétségbevonó kb. 150 éve folyó vitát. Idézek irodalomtörténészeket, akik hamisítványnak tartották, és másokat, akik komoly érvekkel álltak ki az eredetisége mellett.

Mellékletként közlöm az OSZK-ban őrzött eredeti fóliáns (a továbbiakban bőrhártya) olvasható fénymásolatát (1. sz. melléklet) és a latin betűs átírását (2. sz. melléklet).

Az „Imák" felfedezése

1842-ben Klagenfurtban Literáti Nemes Sámuel régiségárus vásárolt egy „negyedrétalakú, bőrhártyára írt, mindössze 155 levelet magában foglaló… a XIII. században készült Breviárium"-ot. Jankovich Miklós műgyűjtő-történész megvásárolta. Jankovich halála után a „Jankovich' Diplomaticai gyűjteménnyel egyetemben a' Magyar Nemzeti Múzeum' birtokába került, hol [1851]-ben mint ritka nemzeti ereklye őriztetik."[158] Jerney János nyelvtörténész-jogász a gyűjtemény gondnoka engedélyével a borítóról a magyar és a latin nyelvű bőrhártyákat lefejtette. Kiderült, hogy a Halotti Beszédnél megállapíthatóan régebbi három latin nyelvű tagmondattal, ill. mondattal megtört magyar nyelvű szöveget tartalmaz.

A bőrhártya leírása és mérete

A Breviárium „háta… bőrhártyával van behúzva, tábláját.. ősnyomati … vallásos dolgokat tárgyazó levelekből összeraggatott boríték képezi: minek külsejére mind a' két tábla' színén ismét bőrhártya-boríték lőn ragasztva, oly módon, hogy a' fölső, vagyis a' könyv előlapjánáli oldalán magyar, alsó vagy véglapjánáli részin latin szövegü elég homályos régi irat vehető észre; … e' két külső borítéki hártya a' könyvvel, vagy annak tartalmával legkisebb kapcsolatban sem áll, hanem észrevehetőleg ujabb időkben alkalmaztatott táblaborítékaul."[159]

A lefejtett bőrhártyák egyenlő vastagságúak. A mellső oldaluk sárgás-drapp; halvány ragasztás-nyomokkal. A hátoldaluk sötétebb vöröses drapp; ezeken több a ragasztás-nyom. A hátsó borítóról lefejtett bőrhártya színén és visszáján, a 18-18 soros latin szöveg olvasható. Az előlapról való bőrhártya színén egy XI. századi, két szakaszban írt, egymással egybefolyó 21 soros magyar nyelvű ima van. A hátoldalán a 19 soros latin szöveg halványabb.

---

[156] Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. Első kötet: A magyar irodalom a középkorban. [Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó r.t.], Budapest 1930. 256.

[157] OSZK 1365. Fol. Hung. I.

[158] Jerney János: Magyar nyelvkincsek az Árpádék korszakából; Második közlemény, mely I. András kir. korabeli 800 éves imádságokat tartalmazza, Kiadta A' Szent-István-Társulat, Pesten, 1854. 4.

[159] Jerney i.m. 3-4.

1. ábra: A mellső borítóról lefejtett bőrhártya magyar nyelvű szövege és a hátoldalán levő latin szöveg (Az OSZK-ban készíttetett fénymásolat nyomán)

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában módom volt kétszer is megnézni, az olvasatommal összehasonlítani és pontosan megmérni az eredeti bőrhártyákat:

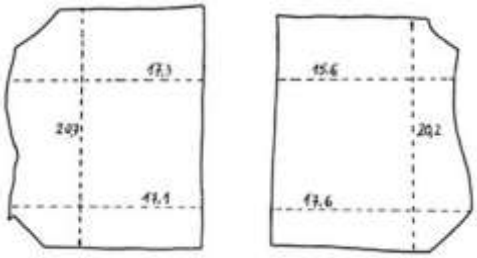

2. ábra: A Breviárium hát- és előlapjáról lefejtett bőrhártya méretarányos rajza cm-ben. A jobboldalin van a magyar nyelvű szöveg (saját mérés)

A magyar szövegű bőrhártya leírása

A bőrhártya egyik oldalára fekete csergubacs tintával két imádságot írtak. Mindkét imádságot néhány szavas, piros tintával (cziromfestékkel) írt latin szöveg vezeti be. Az Imák utolsó mondata is piros tintával, latin nyelven íródott. Jerney János a bőrhártya visszáján levő latin, és a színén levő magyar nyelvű szöveget. I. István és Kálmán magyar király korabeli adománylevelekkel, továbbá német és francia monostori iratok-, kódexek „hű hasonmásaival" hasonlította össze. Az írástani egybevetést követően megállapította, hogy a betűformák hasonlóak, (vagyis egy kéztől származnak), ám a tartalom nem azonos, egyik a másiknak nem a fordítása. Meggyőződéssel kijelentette: „Ezen… iromány valódi, eredeti és a' diplomaticai szabályok szerint a' kor kivánatainak mindennemű kellékeit homlokán viselő régiség…; e' páratlan nemzeti kincsünk' eredetiségét ha valakinek netalán eszébe jutna kétségbe vonni,… késznek nyilatkozom, sőt védelmezőül föllépni legszentebb kötelességemnek tartandom."[160] Sajnos Jerney Jánost időnapelőtti elhunyta megakadályozta, hogy a kétkedők hadától megvédje az Imákat. Ám arra még volt ideje, hogy 1854-ben, a **Magyar nyelvkincsek az Árpádék**

[160] Jerney i. m. 11.

korszakából II., 80 oldalas közleményében bemutassa az Akadémián, s mellékletként a teljes szöveget réztábla-nyomatban közölje:

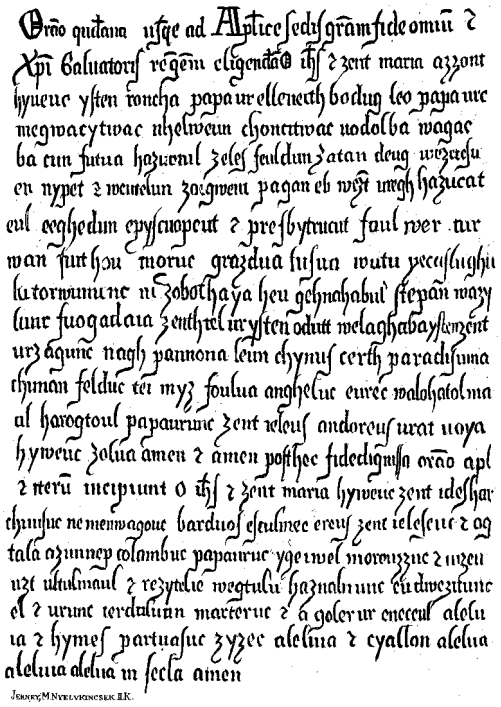

3. ábra: A magyar nyelvű szöveg Jerney-féle réztábla nyomata

A nyelvemlék eredetiségéről folytatott vita

A XIX. században az Imák két sorát elsőként értelmező és közzétevő[161] Szabó József (1789-1885) soproni tanítón, Körösi Csoma Sándor göttingai iskolatársán, Jerney Jánoson (1800-1855) és Szombathy Ignácon (1827-1885?) kívül az eredeti hártyát senki nem vizsgálta meg. Minden későbbi irodalomtörténész, nyelvész a Jerney-féle réztábla-másolatra hagyatkozott, és annak alapján, illetve egymás kijelentéseire hivatkozva, egymásra mutogatva állapította meg a nyelvemlék hamis voltát.

Az alábbiakban időrendben vázolom a nyelvemlék felfedezése óta elhangzott véleményeket, az eredetiségére, illetve a koholmányára vonatkozó különféle véleményeket.

Szombathy Ignác jogász-tanár szerint „a két irromány valódi 11. sz-i régiség; de nem eredeti, hanem egykorú másolat, vagyis dupplikcatum… A betűk mindkét hártyán rideg kis írásból (literae minutae) állanak, ami a 12-ik század előttre mutat… Pontozás, ékezés, mondatválasztás nincs benne, tehát az írás még régibb időből való… A hártya szövegének írója nem lehetett az ima szerzője. A hártya durva, aligha volt hivatalos egyházi használatra szánva, hanem valamely magán egyén az imákat lemásolta betanulás, vagy családi vagy más kisebb kör számára előolvasás végett… Maga a téma, a [széles körben elterjesztendő egyházi átok] feltételezi, hogy több példányban forgott és így a másolatok és ezek másolatai keletkezhettek.”[162]

[161] Századunk, Pozsony, ,1844. 7. sz.

[162] Szombathy Ignácz: Böngészet legrégibb nyelvemlékünkben, Tanodai Lapok, 1865. 19. évf. 216.

Szombathy osztotta Jankovich Miklós, Jerney János, Szabó József és nem utolsó sorban a Magyar Nemzeti Múzeum véleményét és az Imákat valódinak tartotta. Hasonlóan vélekedett a 1971-ben Novotny Elemér és 1977-ben Sárkány Kálmán[163] is.

Toldy (Schedel) Ferenc (1805-1875) szemorvos és irodalomtörténész az 1851-es kiadású magyar irodalomtörténetében, még nem vonta kétségbe az Imák valódiságát: A Halotti Beszédhez „kor szerint legközelebb áll két, hártyára írt imádság 'hogy András király a keresztyén hitben megmaradjon', melyet legelőször Jerney János ismertetett meg az akademiában…, és 1049. és 1054. között készültnek tart."[164] Ám a véleménye idővel megváltozott. Irodalomtörténete 1862-es 3., javított kiadásában[165] az Imákat már gyanúsnak találta, 1872-ben leírja: "alig kétséges, hogy az ima Literáti Sámuel gyártmánya"[166].
Tehát Toldy „A magyar nemzeti irodalom története" c. 1852-es és 1872-es kiadásai közti röpke húsz év alatt eljutott az Imák valódiságának elismerésétől a teljes tagadásáig. A későbbiekben szinte minden tagadás-párti őrá hivatkozott.

Lóskay Bekény (1828-1905) bencés művelődéstörténész szerint a hártya „tentája elsárgult…, hogy néhol csak a képzelet teremthet betüket a puszta nyomokon."[167]
2006-ban az OSZK-ban láttam a bőrhártyát. Egy-két szó kivételével az egész szöveg kiválóan olvasható. Lóskay e megjegyzése azt bizonyítja, hogy a hártyát nem látta, nem is olvasta. Véleménye kialakításában a Jerney-féle másolatot vette alapul.

Fejérpataky László (1857-1923) historikus és oklevéltani író egyenesen Literáti hamisítványának tartotta az Imákat: „…gyanus az írás; ingadozó kézről tesz tanúságot… „Gyanus az imák nyelve is… a kifejezései szokatlanok, erőltetettek, világosan látható, hogy a koholó erőnek erejével… keresett mennél szokatlanabb, régiesnek látszó kifejezéseket, hogy hitelesség mázát kenhesse reá."[168]
Leszámítva a betűformákat a Tihanyi Alapítólevélhez képest valóban jól érthető, a szöveg: A TiAl. a helyhatározókat ragos főnevek helyett főnevekkel és határozószavakkal fejezi ki: feherwaru rea, holmodi rea. ***Az*** Imákban ragos főnevek állnak: hazuctul, feuldun. A nyelvtana kiforrottnak tűnik, annak ellenére, hogy több „ismeretlennek tűnő", ma már nem érthető szó, szófordulat van benne.

Tóth Béla (1857-1907) a Magyar ritkaságok[169] c. könyvben koholmánynak minősítette. Literátinak felrótta, nem tudni, hol született, nemesi származása sem deríthető ki. Bár a Nemzeti Múzeum számos régiségét megvásárolta, az András kori ima mégis az egyik hamisítványa.
Meghökkentő megállapítás. Csak a nevében nemes Literáti 'Nemes" Sámuel vándor régiségárus azért hamisított volna, mert nem volt nemes származású.

Pintér Jenő (1881-1940), irodalomtörténész Literátit szélhámosnak, félműveltnek, hamisítónak nevezi. „Ez erdélyi származású régiségárus többízben beutazta Magyarországot s Ausztriát,…gyűjtötte a történeti és természeti ritkaságokat, s a régiségeit a maga gyártmányaival is gyarapította… Jerney

---

[163] Sárkány Kálmán: Koholmány-e az I. András-korabeli magyar imádság? In: Magyar Történelmi Szemle/Revista Histórica Húngara, Buenos Aires, Argentina.1971. II. évf., 2. szám, 269-283.
[164] Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története, Emich és Eisenfels könyvnyomdája, Pesten, 1852. 93, 132.
[165] Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története, Emich Könyvnyomdája, Pest 1862. I. k. 77.
[166] Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története, Atheneum, Pest, 1872. 25.
[167] Lóskay Bekény: A magyar nyelv, irodalom és műveltség története, Hartleben Konrád Adolf sajátja, Pest, 1863. 90.
[168] Fejérpataky László: Irodalmunk az Árpádok korában, Rudnyánszky A. Könyvnyomdája, Bp. 1878. 23.
169 Tóth Béla: Magyar ritkaságok, = Curiosa Hungarica, Az Atheneum Irod. És Nyomdai R.T. kiadása, Budapest, 1899. 5-10.

meg nem vette figyelembe, milyen tudatlan elírások s nyelvi furcsaságok éktelenkedtek a szövegben."[170]
A szövegben lehetnek ugyan elírások, de ezek inkább XI. századi kifejezések lehetnek. A korabeli írnokok lassan, alaposan dolgoztak, ezért írásközbeni hebehurgyaság kevésbé feltételezhető, mint manapság. A késői olvasó tévedhet, az írnok nem. Tudta, mit ír! Nem ildomos sem a XIX. századi, sem a mai nyelvi jelenségeket visszavetíteni a XI. századba.
Pintér Szabó Károly józan kritikájára hivatkozik: Az I. András korabeli Imákról mint „szövegkoholmányról **le**rántotta le a leplet"[171].

Szabó Károly (1824-1890), történész A régi hún-székely írásról c. munkájában kritikának sem mondható néhány sort valóban írt az Imákról. „Én részemről, mióta ezen iromány t Jerney munkája után megismertem, mindig koholmánynak tartottam..."[172]
Tehát az eredeti bőrhártyát ő sem látta. A bevallása szerint Jerney tanulmányát és a rézmetszet másolatot vizsgálva alakult ki az eredetiséget kétségbevonó véleménye.
Toldy Ferenc elutasító és Szabó Károly jóhiszemű véleménye alapján az Imák hamisítvány volta mindmáig tartja magát: „Hiába kérte Szombathy Ignác a hártya hamis voltát megerősítő… okok, illetve bizonyítékainak megjelölésére, nem történt meg!"[173]

Tompa (Techert) József (1905-1990) nyelvész 1967-ban[174] és 1972-ben[175] írt nyelvészeti munkájában a hártya régiségét nem vonta kétségbe, de a rajta levő szöveget igen. Kiragadott szavak, kifejezések alapján állapította meg, hogy a szövegben sok a nyelvi furcsaság; Literáti a kódexeket forgatta, a hamisításhoz szükséges anyagot ebből merítette.
Tehát, ha az anyag nincs meg a kódexekben, nyelvi furcsaság, ha megvan, a kódexek forgatására vall. Akár így, akár úgy, hamisítvány. Tompa által észrevételezett és a bőrhártya fénymásolatán levő szavak egybevetéséből kiderül, ő is a Jerney által készített réztábla-nyomatos szöveget vette alapul. Meg sem győződött arról, hogy egyezik-e az eredeti szöveggel.

Dr. Sárkány Kálmán, jogász a „Koholmány-e az I. András-korabeli magyar imádság" c. cikkében minden elérhető adatnak utánanézve indokolta az Imák valódiságát, s értékelte a megjelent véleményeket és kritikákat.[176]

Dr. Novotny Elemér, jogász tárgyilagosan bizonyítja az Imák valódiságát, s cáfolja a kétkedést sugalló véleményeket. Dr. Pataki János tud. kutatóval, kódexszakértővel megvizsgáltatta a bőrhártyát és a szöveget. A valódiságáról *„…nyilatkozatot adott.* Olvasatommal kapcsolatban – amelyből egyes részeket… bemutattam – pedig közölte, hogy ahhoz sem hozzátenni, sem elvenni valója nincsen."[177]
Pataki János említett tanúsítványára nem sikerült rábukkannom.

---

[170] Pintér Jenő magyar irodalomtörténete, I. köt. A magyar irodalom a középkorban, Stephaneum nyomda és könyvk., Bp, 1930. 724.
[171] L.m.f. 724.
[172] Szabó Károly: A régi hún-székely írásról. Második közl. 123-124. In: Budapesti Szemle, Első közlemény, 1866. V. köt. 115-143. Második közl. 1866. VI. köt., 106-130.
[173] Novotny Elemér: Sumer=magyar, Duna Kvk., Svájc, 1977, 63.
[174] Tompa (Techert) József: Művészi archaizálás és nyelvemlékhamisítás 1771-1873 közt, MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleménye (XXIV. köt., Akadémiai Kiadó. Bp. 1967.112.
[175] Tompa József: Művészi Archaizálás és a régi magyar nyelv, Akadémiai Kiadó, Bp. 1972. 53, 97, 289.
[176] Sárkány Kálmán: Koholmány-e az I. András-korabeli magyar imádság? In: Magyar Történelmi Szemle, Buenos Aires, Argentína, II. évf. 1971. 2. sz.
[177] Novotny Elemér i.m. 63.

Zárszó

Az **I. András király korabeli imák** szövege, Vatára, a Magyarország XI. századi idegen hódítás, erőszakos keresztény hittérítés ellen kirobbant nemzeti felkelés vezetőjére, az ősi szokások és a régi vallás híveire mondott, imába foglalt súlyos átok. I. András, magyar király a királlyá választása előtt, a kereszténység iránti elkötelezettségét bizonyítandó írathatta a két imádságot, s átkoztatta meg benne Vatát: „garázda lófő Vata, pörös bogumil, törvénye urunknak ne szabadítsa meg a gyehennából!”[178]

23 éve foglalkozom az I. András király korabeli imákkal. 2006-ban megjelent könyvemben[179] bemutattam az Imák keletkezésének történelmi hátterét, minden általam fellelt forrást, továbbá Jerney János „Magyar nyelvkincsek az Árpádék korszakából” c. II. kiadványának figyelembevételével a szavainak, kifejezéseinek művelődéstörténeti előzményét.

Meggyőződésem, hogy az 1046-47-ben írt „I. András király korabeli imák” szövege nem hamisítvány, hanem az, az évszázadok viszontagságait kiállt, túlélt első magyar nyelvű szövegemlék, s megbecsült nemzeti „ereklyéink” közt lenne a helye.

1.sz. melléklet

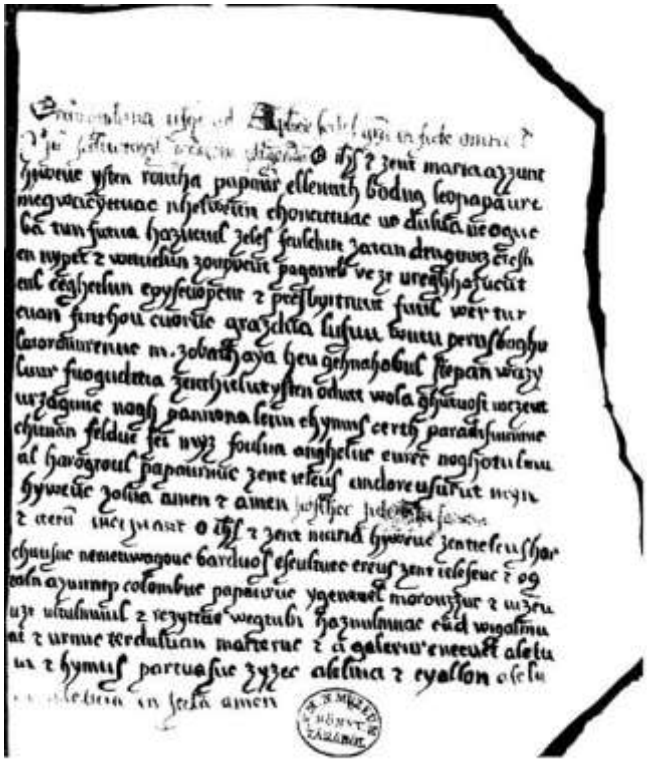

Az I. András király korabeli 800 éves imádságok olvasható másolata.

2. sz. melléklet: Az I. András király korabeli imádságok szövegének mai magyar nyelvre való átírása. (A dőlt betűs - az eredeti bőrhártyán piros tintával írva - latin nyelvű szöveget Pap Gábor művészettörténész fordította.)

[178] Ld. az I. András korabeli imák szövegét a 63. oldalon! (MV)

[179] Marton Veronika: I. András király korabeli Imák – az első magyar nyelvemlék, Lektorálta: Pap Gábor művészettörténész, Matrona, Győr, 2006., 215 oldal, 8 melléklet.

Mindennapi imádság, amíg csak az apostoli szék mindenek hitében tekintélyt nem nyer, és az Üdvözítő Krisztus vallását nem választják.[180] /
Ó, Jézus[t] és Szent Mária asszonyt hívők! / Isten rontsa pápa úr elleneit! / Boldog Leo pápa urt megvakít[ot]ták nyelvéjin csonkít[ot]ták. / Úr dúla nég[y]ük be. / Tőn futóvá házuktól széles földön sátán dögvész k[e]res[z]tyén népet. / És vétlen zsup[án]okat pogány eb veszt. / Úregyháziakat öl kegyetlen[ül]. / Püspököket és prezsbitereket főül ver. / Torkán folyt hő sebi vérük. / Garázda lófő Wata, pörös bogu[m]il! / Törvény[e] Úrnak ne szabadítsa meg [a] gyehennából! / István bazileus úr fogadta szent jelét. / Isten adutt vala gyújtást veszett országnak. / Nagy Pannon[i]a lőn csinos kert paradicsomunk. / Kunan földje foly mézfolyó[j]a. / Angyalok örök nagy hatalmával harag[já]tól papa úrnak szent jeles András urat óvja! / Hívők szóla ámen és ámen! / *Ezután következik hit tekintetében a legméltóbb ima, és újólag kezdik*. / Ó, Jézus és szent Mária hívők! / Szent jeles harcosok[at], németvágók[at] pártus ősöltők erős szent jeleseik[et] és oktalan a[s]szonynép[et], galambok[at] papa uruk igéivel marasszuk, / s veszen azt oltalmuul. / És részít[et]te végtelen[ül] használniuk [az] üdvigalmat. / És [az] Úrnak térdelvén martírok és a Gellért úr énekével: alleluja / és hímes pártások, szűzek: alleluja. / És kiáltson: *alleluja alleluja! / In secla [secula seculorum], amen. /*

Összefoglaló:

Az Országos Széchenyi Könyvtár a hamisítványok között őrzi a „Halotti Beszéd-nél kb. 150 évvel régebbi, bőrhártyára írt magyar nyelvű szövegemléket az I. ***András király korabeli Imák****-at (****1365. Fol. Hung. I.).***

1842-ben egy XIII. századi breviárium kötéstáblájáról 3 latin és 1 magyar nyelvű bőrhártya került elő. A magyar szöveg két részes, 3 latin nyelvű mondattal megtört 21 soros ima. 1046-ban, I. András király koronázása előtti évben íródott. A szöveg Vatára, a XI. századi keresztény térítés elleni nemzeti felkelés vezetőjére és a régi vallás híveire mondott, imába foglalt súlyos átok.

A fóliáns 1849-ig a Magyar Nemzeti Múzeum féltett nyelvemléke volt.

Az előadásomban bemutatom e kevéssé ismert nyelvemléket, és a valódiságáról évszázados irodalomtörténeti vitát. A vélemények egybevetéséből kiderül, hogy az eredetiséget ellenzők meg sem nézték az eredeti fóliánst, úgy alakították ki a véleményüket. A hamisítást ellenző tudósoknak bizonyíthatóan igazuk van: A fóliáns a XI. századból való nyelvemlék. Nem elsődleges fogalmazvány, hanem eredeti „másodlat" és a magyar nyelvű szövegemlékek közt lenne a helye.

[180] Pap Gábor szíves fordítása. (MV)

Matuz János[181], *Beke Béla*[182], *Cseuz László*[183]: **A magyar búzanemesítés és eredményei - magyar búzafajták a Kárpát-medencében**

Bevezetés

A kárpát-medencei magyar búzatermesztés régészeti leletek alapján kb. ezer éve folyik, az 1100-as évekből fennmaradt írásokban is többször előfordul a búza említése. A középkorban és az újkorban is hazánknak fontos kiviteli cikke volt a búza. A termesztett búzafajták hosszú időn keresztül az egyes tájakhoz leginkább alkalmazkodott tájfajták voltak. A kiegyezés utáni gazdasági fejlődés, a népesség növekedése miatt egyre több búzára volt szükség. Az élenjáró földműveléssel foglalkozó nagybirtokok keresték azokat a fajtákat, amelyek többet és biztonságosabban teremnek, hiszen akkoriban a szárazság, a rozsda és egyéb betegségek óriási károkat okoztak.

A régi magyar búza elsősorban a minőségéről volt híres. A bécsi tőzsde 1885-ben kiadta Magyarország búzaminőségi térképét. Ezen a legjobb minőségű búzát termő terület a Tisza középső vidéke és a Bánát volt. Akkoriban még elsősorban tájfajtákat termesztettek pl. „Tisza-vidéki búza", ezek egy része valóban kiváló minőségű volt, de keveset teremtek, mivel a legtöbb gabonabetegségre fogékonyak voltak.

A külföldi tapasztalatok alapján ezért 1870-től kezdődően több helyen, főleg a nagyobb uradalmakban, majd a századfordulótól kezdve állami intézményekben is elkezdődött a búza nemesítése. Az I. és a II. világháborúig sok helyen folyt szerte a Kárpát-medencében. Csak felsorolva a teljesség igény nélkül e helyeket. Felvidéken: Diószeg, Sóssziget, Perbete, Viglás, Nagysurány. Dunántúl: Eszterháza, Fertőd, Lovászpatona, Alsóbogárd, Sárszentmiklós, Mezőhalom, Ilocskapuszta. Alföld: Hatvan, Kompolt, Karcag, Bánkút, Árpádhalom, Orosháza, Mezőhegyes, Odvos, Ruma.

Az I. világháború idején és utána az 1920-as évek végéig a háborús veszteségek miatt sajnos romlott búzáink minősége. De Székács Elemér, Baross László, Fleischmann Rudolf és más nemesítők egy sor kiváló minőségű és a régi tájfajtáknál jobb termőképességű búzafajtát nemesítettek. Közülük leghíresebbek a „Székács" fajták, a „Bánkúti" búzák és a Fleischmann búzafajták voltak.

A magyar búzanemesítők munkájának eredménye, hogy az 1900-tól kezdődően a nemesített fajták fokozatosan leváltották a régi gyenge termőképességű és betegségre fogékony tájfajtákat. Az 1930-as évek végére a kiváló minőségű és bővebben termő bánkúti fajták foglalták el a búza termőterület nagy részét, és még 1960-ban is a hazai búza vetésterület 69 %-án termesztették őket[184].

Azonban a gépi aratás elterjedésével az 1960-as években a hazai nemesítésű fajták vetésterülete jelentősen csökkent, mivel magas száruk miatt alkalmatlanok voltak a kombájnos aratásra. Ekkor először olasz, és francia fajtákat honosítottak de ezek télállósága, fagytűrése nem felelt meg a hazai klímának, ezért szovjet és jugoszláv rövid, erős szárú és bőtermő fajtákat hoztak be és ezek terjedtek el a vetésterület nagy részén.

A magyar búzanemesítés átszervezésével Martonvásáron és Szegeden egy új nemesítési programot indítottak el az 1970-es évek elején. Ennek eredményeként hamarosan megjelentek a gépi aratásra alkalmas bőtermő, jó minőségű búzafajták és az 1980-as években már a vetésterület nagy részén ezeket termesztették. Szerencsére ez így van most is, a hazai búzatermesztő terület kb. kétharmadán magyar búza fajtákat termesztenek. A többi jelentős szántóföldi növény faj (kukorica, napraforgó, repce, árpa, zab, rozs, burgonya) esetében sajnos mostan főleg külföldi fajtákat termesztenek.

---

[181] búzanemesítő, az MTA doktora, az MTA Növénynemesítési Tudományos Bizottságának tagja, a Gabonakutató Kft (Szeged) tudományos tanácsadója.

[182] búzanemesítő, az MNE vezetőségének tagja, a Gabonakutató Kft (Szeged) tudományos munkatársa.

[183] búzanemesítő, PhD, az MTA Növénynemesítési Tudományos Bizottságának titkára, a Gabonakutató Kft (Szeged) Kalászos Gabona Főosztály vezetője.

[184] Balla L.: *A magyar búzanemesítés története.* In Koltay Árpád, Balla László: *Búzatermesztés és nemesítés.* Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1982. p. 197-222.

Mai búzanemesítési és termesztési adatok

Ennyi történelmi előzmény után lássuk mi a helyzet ma, hol vannak ma búzanemesítő műhelyek a Kárpát-medencében. Magyarországon Martonvásár és Szeged a két fő központja a búzanemesítésnek, de Karcagon, Kompolton és Táplánszentkereszten is születnek búzafajták. Szlovákiában Diószeg, Sóssziget és Kissáros, Romániában Torda és Lovrin, Szerbiában Újvidék, Horvátországban Eszék és Zágráb bocsát ki búzafajtákat[185].

A búza vetésterülete Magyarországon az utóbbi években 1-1,1 millió hektár körül ingadozott. 2013-ban hazánkban, mintegy 1,1 millió hektáron aratták le az őszi búzát. A termés mennyisége elérte az 5,1 millió tonnát. A gazdálkodók átlagosan egy hektárról mintegy 4,7 tonna termést takarítottak be. Ez mintegy 25 százalékkal több a 2012 évi 3,7 tonnás átlagnál. A búza minősége jó, vagyis az étkezési minőség aránya meghaladja az 50 százalékot. A legutolsó tíz év termelési adatai az 1. táblázatban láthatók.

Évek	Betakarított terület 1000 ha	Termésátlag kg/ha	Összes termés tonna
2004	1 173	5 110	6 007 000
2005	1 131	4 500	5 088 000
2006	1 075	4 070	4 376 000
2007	1 111	3 590	3 987 000
2008	1 130	4 980	5 631 000
2009	1 146	3 850	4 419 000
2010	1 011	3 720	3 745 000
2011	978	4 240	4 107 000
2012	1 070	3 710	4 011 000
2013	1 088	4 700	5 032 000
Tíz év átlaga	1 091	4 247	4 640 300

1. táblázat. Búzatermesztési adatok[186]

Az eredményekhez a hazai búzafajták révén a magyar nemesítők munkája is hozzájárult. A jó, fémzárolt vetőmag használata a jövedelmező búzatermesztés egyik alapfeltétele. Sajnos az EU csatlakozás óta a fémzárolt vetőmag felhasználás nagyon lecsökkent: míg 2001-ben 168 ezer tonna vetőmagot fémzároltak, amely 65 ezer hektáron termett, addig 2012-ben 67 ezer tonnát a 29 ezer hektáros területről. Ezek a számok azt is jelzik, hogy a vetőmag felújítás aránya, sajnos elég alacsony, kb. 20% körüli. A termesztésben szereplő fajták száma azonban igen nagy, és pontosan nem is határozható meg, csak becsülhető.

Egyik adatforrás a Nemzeti Fajtajegyzék (továbbiakban NFJ), ez a hivatalosan hazánkban engedélyezett, minősített fajták jegyzéke, a másik forrás a bejelentett vetőmag szaporítások jegyzéke. A fajták számát, a fajtaösszetételt és elterjedtséget a következőkben ezek alapján mutatom be. A magyar Nemzeti Fajtajegyzéken szereplő 159 őszi búzafajta is sok (2. táblázat), de a hazai bejelentett szaporításokban még több fajta, 183 db van (1. ábra).

[185] Matuz J.: Mai magyar búzafajták a Kárpát-medencében. Agrofórum. 2014, Extra 55. p. 5-9.

186 STADAT: 4.1.16. A fontosabb szántóföldi növények betakarított területe, összes termése és **termésátlaga** (1990–). http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_omn007.html [2014-06-19]. adataiból számolva.

Faj	Nemzeti Fajtajegyzék	Közösségi fajtakatalógus
Őszi búza fajták	159 db	1995 db
Szaporított fajta hazánkban	102 db	63 db
Őszi durum búza fajták	7 db	528 db
Szaporított fajta hazánkban	5 db	7 db

2. táblázat. Az államilag elismert fajták száma a Nemzeti Fajtajegyzéken és a Közösségi Fajtakatalóguson (EU) 2013-ban.

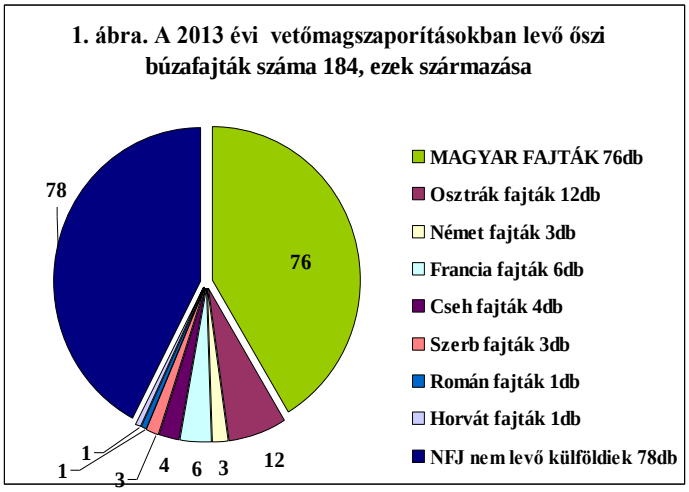

Amint látható, a 183-ból csak 77 magyar a többi külföldi, és a 106 külföldiből 78 olyan, ami nem szerepel a Nemzeti Fajtajegyzéken. A Nemzeti Fajtajegyzéken levő 159 fajtából 2013-ban csak 102-nek volt vetőmag szaporítása. A szaporított fajták megoszlását származási hely szerint a 2. ábra mutatja.

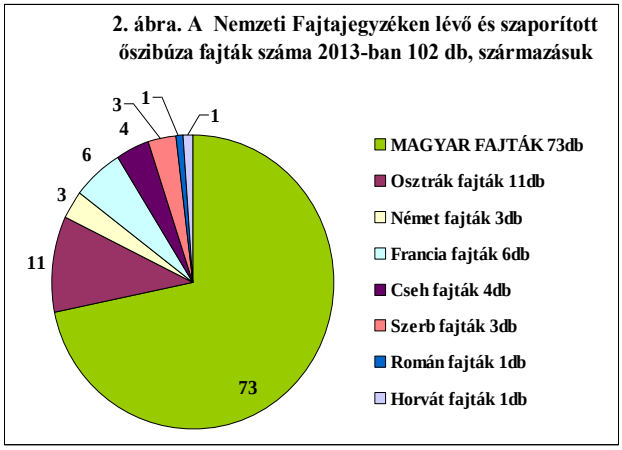

Ezen a hazai fajták aránya már lényegesen jobb. Ha a fajták szaporítási területi arányát tekintjük, a hazai nemesítésű fajták aránya még nagyobb, amint azt a 3. ábra mutatja.

Végül is milyen fajtákat termelünk itthon? Erre ad becslést a 3. táblázat.

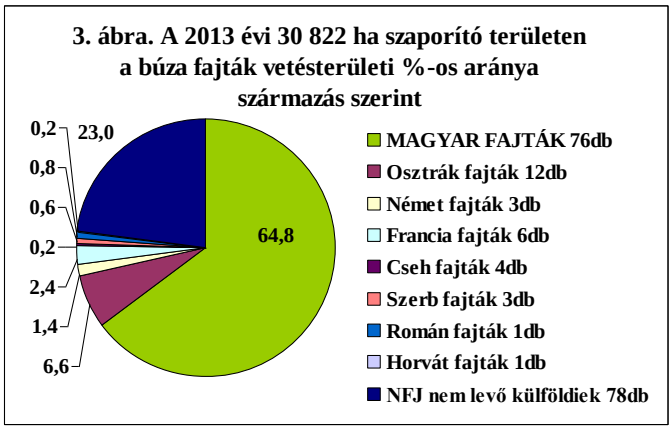

Látható, hogy pl. 2012-ben a 3. táblázatban szereplő 12 fajta foglalta el a szemlélt szaporító terület 51%-át, s a 12 fajta közül 10 magyar – martonvásáriak és szegediek és csak kettő külföldi, osztrák. *Természetesen ennek a becslésnek nagyon nagy lehet a hibája, hiszen a kb. 31 ezer hektárnyi vetőmag szaporítás, nem igazán reprezentálja az 1-1,2 millió hektárnyi búza vetésterületen levő tényleges fajtaarányokat, mert igen jelentős a nem fémzárolt, után termesztett vetőmag aránya, kb. 80%.*

2012	2011	2012	Fajta	2010	2011	2012
1	1	2	Mv Koló	5,8	9,4	8,53
2	2	1	GK Békés	7,6	6,9	8,26
3	4	5	GK Csillag	4,7	5,4	6,5
4	3	3	Mv Suba	5,4	5,7	5,0
5	11	23	Antonius	1,4	2,6	3,4
6	5	7	Mv Marsall	4,5	3,9	3,4
7	.	.	Mv Kolompos	.	.	3,0
8	6	11	Lupus	3,1	3,5	3,0
9	10	4	Mv Magdaléna	5	2,9	2,7
10	9	6	Mv Csárdás	4,6	3,0	2,6
11	7	21	Mv Toldi	1,4	3,3	2,3
12	12	8	GK Kalász	4,2	2,6	2,2

3. táblázat. Őszi búza fajtaarányok a szemlélt alkalmas minősítésű szaporítási területek alapján[187]

Az azonban sajnos tény, hogy évről-évre nő a külföldi búzafajták száma és területi aránya. Jó ez vagy nem? A gazdák a jövedelmezőbb búzatermesztés érdekében mindig jó és jobb fajták bevezetését igénylik. A különböző fajták és vetőmag forgalmazóik egymással versenyezve küzdenek a nagyobb vetésterületekért. Amíg a terület növekedés alapvetően a fajta értékeiből (nagyobb termés, jobb minőség, jobb alkalmazkodó képesség) adódik, addig ez a verseny úgymond tisztességes és a termelő is jól jár vele. Sajnos azonban ez nem mindig így van, a tőkeerős nagy forgalmazók a gyengébb teljesítményű fajtákat is nagyterületen el tudják terjeszteni erős, agresszív marketinggel, promóciókkal. A hazai nemesítés visszaszorítása, aztán külföldi függőséghez vezethet.
Nézzünk néhány példát a múltból: pl. 1960-ig csak magyar fajtákat termesztettünk, külföldtől el voltunk zárva (4. ábra[188]).

[187] Benke Z.: Kalászos fajtahasználat hazánkban. Agrofórum 2013. Extra-50. p. 5-7.

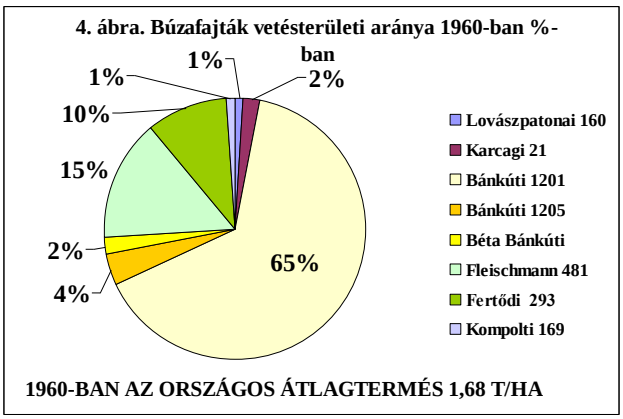

Az országos átlagtermés 1,68 t volt hektáronként. 10 év múlva a helyzet gyökeresen megváltozott, létrejöttek a mezőgazdasági nagyüzemek, gépesítették a búzatermesztést, ehhez új fajtákra volt szükség.
1970-ben csak 4 fajtát termesztettünk, az átlag 2,13 t/ha volt (5. ábra[189]).

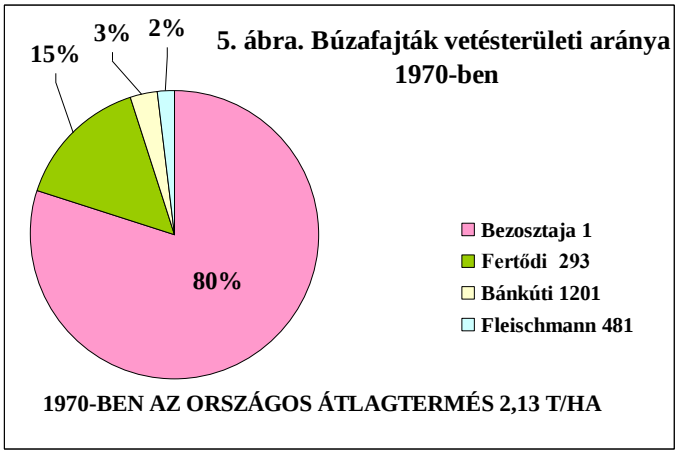

A Bezosztája 1 nagy aránya (80%) óriási veszéllyel járt, a fajta lisztharmat és rozsda érzékenysége miatt. Szerencsére a mezőgazdasági kutatást ekkoriban kezdték átszervezni, ekkor hozták létre a szegedi GKI-t, és sokkal több pénzt fordítottak Martonvásáron is a gabonafélék nemesítésére. Ennek eredményeként az 1980-as évektől kezdve a hazai fajták a meghatározók lettek. Pl. 1989-ben a magyar fajták aránya a 10 év előtti 20%-ról 70 %-ra nőtt, és az átlagtermés hektáronként 5,24 tonnára emelkedett (6. ábra[190]).

[188] Koltai Á., Balla L.: *Búzatermesztés és nemesítés.* Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1982. p. 22,197-222.
[189] Koltay Árpád, Balla László: *Búzatermesztés és nemesítés.* Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1982. p. 22, 197-222.
[190] Czirák L.: Őszi búza. In „Fajtakísérleti eredmények, 1989" Szerkesztette: Lázár L. Kiadó: Mezőgazdasági Minősitő Intézet, Budapest, 1989, p. 1-10.

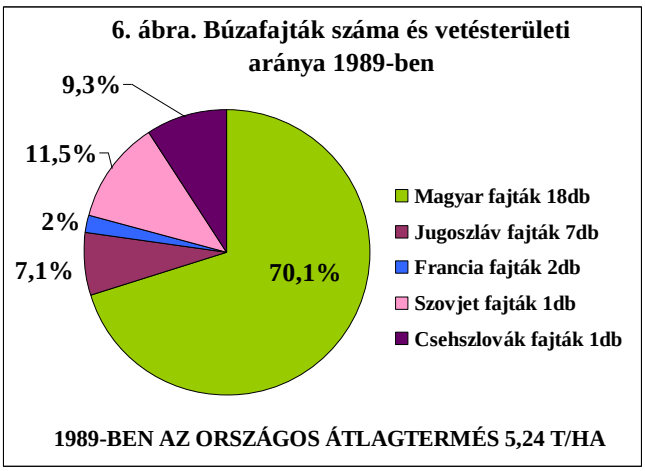

2013-ban a fajták vetésterületi aránya a szaporító területeken 65 % volt (3. ábra). A tényleges vetésterületi arányuk nagyobb lehet, mert egyes külföldi fajtákból csak vetőmag előállítás történik, amelyet aztán külföldre visznek. Sajnos pontos statisztika nincs, arról hogy a gazdák nem-vetőmag célra (malmi, takarmány stb.) milyen fajtákat termelnek.

A jelenlegi magyar búzafajta összetételt a két nagy nemesítő hely – Martonvásár és a Gabonakutató fajtái uralják, de tájtermesztés szempontjából fontosak a karcagi és kompolti fajták is (4. táblázat).

MARTONVÁSÁR	***SZEGED***	***KARCAG***
Pannon Prémium fajtacsoport	Javító minőség, A1-A2:	• Hunor
• Mv Menüett	• GK Békés	• KG Bendegúz
• Mv Toldi	• GK Ati	• KG Kunhalom
• Mv Suba	• GK Tisza	• KG Kunkapitány
• Mv Ködmön	• GK Hunyad	• KG Magor
• Mv Kolo	Malmi minőség, A2-B1:	• KG Széphalom
• Mv Mazurka	• GK Kalász	• Kondor
Pannon Standard fajtacsoport	• GK Élet	• Róna
• Mv Toborzó	• GK Verecke	
• Mv Bodri	• GK Csongrád	***KOMPOLT***
• Mv Karéj	• GK Öthalom	• Kompolti 3
• Mv Petrence	• GK Csillag	• KT Hasáb
• Mv Lucilla	• GK Hajnal	
Nagy fehérje- és sikértartalmúak	• GK Fény	***HÓDMEZŐGAZDA ZRT***
• Mv Béres	• GK Göncöl	• HP Árkus
• Mv Apród	• GK Petúr	• HP Pusztaszél
• Mv Csárdás	• GK Marcal	• Hajdúság
• Mv Magdaléna	• GK Szala	
Bőtermő fajtacsoport	• GK Futár	
• Mv Tallér	• GK Holló	
• Mv Marsall	• GK Kapos	
Járóbúzák fajtacsoport	• GK Vitorlás	
• Mv Karizma	• GK Berény	
• Mv Kikelet	• GK Rozi	
Kekszipari célra	• GK Garaboly	
• Mv Lepény	• GK Holló	

4. táblázat. Magyar őszi búzafajták (Triticum aestivum L.) 2012-13

A magyar fajták a szomszédos országokban

A magyar fajták nem csak itthon, hanem a környező országok termelőinél is megjelentek.
A külföldre kerülésnek többféle változata lehet:

- a termés exportja: évente 1-2,5 millió t
  - Bosznia, Románia, Szlovákia, Olaszország, Ausztria
- a vetőmag export: 200-2000 t
- a fajta eladása: a vetőmag termesztése külföldön történik, licencdíjat fizetnek a fajta használatáért
- a fajta nemesítési felhasználása: gyakori

Itt a Kárpát-medencében a szomszédos országokban a martonvásári fajták közül a következőket termesztik (dr. Bedő Zoltán szóbeli közlése):

Szlovákiában: Mv-Vekni, Mv-Palotás, Mv-Magvas,
Szlovéniában: Mv-Emma, Mv-Palotás,
Horvátországban: Mv-Emese, Mv-Tamara, Mv-Magvas, Mv-Süveges, Mv-Magdaléna, Mv-Mambo,
Szerbiában: Mv-Makaróni, Mv-Suba,
Romániában: Mv-Marsall, Mv-Pálma, Mv-Magvas

A szegedi Gabonakutató Kft fajtái közül a következők találhatók meg a szomszédos országok termelőinél:

Szlovákiában: GK Kalász, GK Garaboly, GK Holló, GK Csillag, GK Békés, GK Bétadur, GK Selyemdur, GK Verecke,
Szlovéniában: GK Élet, GK Ati, GK Ledava,
Horvátországban: GK Kalász, GK Bétadur, GK Selyemdur, GK Futár,
Szerbiában: GK Bétadur, GK Öthalom, GK Futár,
Romániában: GK Kalász, GK Góbé, GK Hattyú, GK Hargita, GK Petur, GK Békés, GK Csillag, Bani.

E magyar fajták összesített vetésterülete a szomszédos országokban évente változó: a legális vetőmagforgalomból és jogdíjakból becsülve több tízezer hektár (20-40 ezer) körül van, s ha a nem legális után termesztést is tudnánk becsülni, ez a terület valószínűleg még nagyobb lenne.
Mi nemesítők bízunk abban, hogy továbbra is a hazai fajták fogják uralni az itthoni termőterület nagyobbik részét. Nagyon nagy a verseny, hiszen az egész világgal kell versenyezni, és nem csak a fajták versenyeznek, hanem az őket futtató cégek marketingje is.
Gyakran tapasztaljuk, hogy agresszív marketinggel a hazai fajtáknál jóval gyengébb termőképességű vagy rosszabb lisztminőségű külföldi fajták is sikeresen eladhatók a magyar vetőmag piacon. Reméljük, hogy a magyar gazdák a búza fajták kiválasztásánál egyre inkább a fajták valódi teljesítményét veszik figyelembe, és nem az értékesítők csábító reklámját és ajándékait.

Összefoglaló: *A magyar búzanemesítők munkájának eredménye, hogy az 1900-tól kezdődően a nemesített fajták fokozatosan leváltották a régi gyenge termőképességű és betegségre fogékony tájfajtákat. Az 1930-as évek végére a kiváló minőségű és bővebben termő bánkúti búzák foglalták el a termelő terület nagy részét, és még 1960-ban is a hazai vetésterület 69 %-án termesztették őket. A gépi aratás elterjedésével az 1960-as évek közepére a hazai nemesítésű fajták vetésterülete jelentősen csökkent, mivel alkalmatlanok voltak a kombájnos aratásra. Ekkor először olasz, és francia majd szovjet és jugoszláv fajtákat hoztak be, és ezeket termesztették a vetésterület nagy részén egészen az 1970-es évek végéig. Martonvásáron és Szegeden az 1970-es évek elején egy új nemesítési programot indítottak el. Ennek eredményeként hamarosan megjelentek a gépi aratásra alkalmas bőtermő, jó minőségű magyar búzafajták és az 1980-as években már a vetésterület nagy részén ezeket termesztették. Ez így van most is, a hazai búzatermesztő terület kb. kétharmadán magyar fajtákat termesztenek, és a szomszédos országokban is több tízezer hektáron bizonyítják a magyar búzanemesítés versenyképességét.*

Mező Katalin[191]*: A* ***kreativitás szerepe az oktatásban***

A kreativitás meghatározásával sokan sokféleképen próbálkoztak már. A kreativitást általában alkotó készségként, alkotó erőként egyfajta alkotó szellemiségként szokták értelmezni. A kreativitás egy olyan jelenségre utal, amelyben egy személy valami újat hoz létre, ami (legyen az művészeti produktum, termék, ötlet, vagy újszerű megoldás) általában valamilyen értéket képvisel.
A kreativitás első meghatározásának egyike Guilford nevéhez fűződik: „a kreativitás alkotóképességet, teremtőképességet jelent, amely során a különféle képességek szerveződése lehetővé teszi az elszigetelt tapasztalatok összekapcsolását, újszerű értelmezését és új formában történő megjelenését." Joy Paul Guilford 1950-ben ismertette 120 faktoros modelljét az emberi intelligenciáról („Structure of Intelligence", SoI-modell vagy „intelligenciastruktúra" modell - Guilford, 1950)[192]. E modellben (melynek 120 faktorából 82 létezését már kimutatták, a többit pedig kutatják – Tóth, 2011[193]) többek között felhívja a figyelmet az emberi gondolkodás két alapvető típusára, melyeket konvergens, illetve divergens gondolkodásnak nevezett el. A konvergens gondolkodásmód egyfajta algoritmuson alapul, s egy logikai útvonal mentén egyetlen megoldásra törekszik, míg a divergens gondolkodás ezzel éppen ellentétes módon, különösebb algoritmusok nélkül működik, s több úton, többféle megoldásra jut. Guilford párhuzamot vont a kreativitás és a divergens gondolkodás között (manapság a divergens gondolkodást egyfajta kreatív részképességnek tekintik).

A gyermek kreativitásának fejlődése szempontjából különösen fontos a divergens gondolkodás erősítésére. „A tanítási-tanulási folyamatban túlságosan gyakran fordul elő az első (konvergens) típus, a divergens produkcióra kevés lehetőséget adunk. Természetesen a konvergens gondolkodás is igen lényeges, ez teszi lehetővé, hogy mások tapasztalatait felhasználjuk. Ugyanakkor újat teremteni divergens úton lehet, úgy, hogy a gondolkodás egyfelől rugalmas, másfelől azonban nem rugaszkodik el a realitás követelményeitől."(Balogh,2005)[194]
Később számos kutató foglalkozott a kreativitás meghatározásával. Mednick (1962)[195] például a „távoli asszociációk" terminológiát vezette be, mely segítségével a jelentésüket tekintve igen távol álló gondolatok között kapcsolatok létesülnek. Michael Mumford (2003,110.o)[196] szerint „a kreativitás újszerű, hasznos termékek termelésével jár". Mások például De Bono (2009)[197] „a megoldások többféle változatának feltárását" tekintette kreativitásnak.

Jelen tanulmány a kreativitással, mint a tehetség egyik részterületével foglalkozik. A kreativitás értelmezése során két fő területre fókuszál. Egyrészt a kreativitás felismerésének, azonosításának gondolatkörére; másrészt a kreativitás fejlesztésének lehetséges útjaira.

A KREATIVITÁS FELISMERÉSE, AZONOSÍTÁSA
Gondolhatnánk, hogy a kreativitás felismerése nem jelenthet problémát, hiszen ha a gyermek kiemelkedően jól fest, vagy 5 évesen zongoradarabokat szerez, akkor kreatív. Ez igaz, ugyanakkor a valóságban nem mindig ilyen egyszerű a kreativitás felismerése. Nézzünk egy példát: A gyermek

[191] Debreceni Egyetem, Pszichológia Doktori Program , kata.mezo1@gmail.com
[192] Guilford, J. P. (1950). Creativity. *American Psychologist*, 5, 444–454.
[193] Tóth, L. (2011): A kreativitás mérésének módszerei. In: Münnich, Á. (szerk.): *A kreativitás többszempontú vizsgálata.* 41–48.
[194] Balogh, L. (2005): A tanulók egyéni tanulási módszerei fejlesztésének pszichológiai háttere. In *Fejezetek a pedagógiai pszichológia köréből.* Budapest, Neumann Kht.
[195] Mednick, S. A. (1962): *The associative basis of creativity*. Psychological Review, 69, 220-232.
[196] Mumford, M.D. (2003): *Where have we been, where are we going? Taking stock in creativity research.* Creativity Research Journal, 14, 207-211.
[197] Edward de Bono(2009): *A kreatív elme*. HVG Kiadó. Budapest.

sürög-forog a konyhában. Kiborogat két-három kilogramm lisztet a konyha közepére, a lisztkupac tetejére rászórogatja a frissen vásárolt fűszereket és aktuális pillanatban paradicsomszószt lövöldözik rá a konyha egyik sarkából. Első benyomásra a tevékenység rendetlenségnek tűnhet, pedig a gyermek csak kísérletezik - éppen vulkánt épít, és frissen olvasott élményei hatására a vulkánkitörést imitálja. A szülő, a pedagógus szerepe ebben a helyzetben kiemelkedően meghatározó. Abban az esetben, ha egy ilyen helyzetben súlyos elmarasztalással él a gyermek felé, akkor akár örökre elnyomhatja a gyermek kreativitását. Viszont ha megtanul túllépni a saját maga által felállított korlátokon, akkor sokat tehet a kreativitás felszínre jutása érdekébe.

Napjaink egyik kiemelkedő feladata a tehetségek megtalálása, felkarolása és gondozása. A tehetségek felkarolása a tehetségígéretek megtalálásával kezdődik. „A tehetség ígéret: lehetőséget, reményt jelent valamelyik tevékenységi körben olyan kiemelkedő teljesítményre, amely társadalmilag hasznos, és amely megelégedettséggel örömérzéssel, tehát sikerélménnyel jár elérője számára." (Czeizel, 1997)[198]. A legtöbb tehetség meghatározásban kiemelkedő szerep jut a kreativitásnak.
A kreativitás szempontjából a tehetség koncepciók három típusát lehet elkülöníteni:

1) A kreativitást a tehetség megítélése szempontjából figyelmen kívül hagyó koncepciók. Például Terman az 1920-as években a tehetséget a kiemelkedően magas intelligenciával azonosította (IQ=135). Ebben az esetben a tehetség meghatározásánál nem vették figyelembe a kreativitást.
2) A kreativitást a tehetséggel azonosító koncepciók (például a Scheifelle-féle elgondolás) a tehetséget kreativitásként értelmezték.
3) A kreativitást a tehetség részterületeként megjelenítő koncepciók (például a Mönks-Renzulli-féle 1979, 1996-ban létrehozott modell). E koncepció szerint a tehetség három fő összetevője az átlag feletti intellektuális képesség, a feladat iránti elkötelezettség és a kreativitás, melyet nagymértékben befolyásol a család az iskola és a kortárskapcsolatok hatása. A kreativitás, mint a tehetség kibontakoztatásának nélkülözhetetlen eleme jelenik meg ezekben a koncepciókban. A kreativitás felismerését nagyban megkönnyítheti, ha ismerjük azokat a személyiségjegyeket, amelyek kreativitásra utalhatnak.

Kreatív részképességek a kreativitás felismerésének folyamatában
A kreativitáson belül számos részképességet különböztetünk meg (Davis és Rimm, 1993[199] alapján):

- A folyékonyság (fluencia): ötletgazdagság, a problémákra adott megoldások mennyiségével mérhető.
- Az eredetiség (originalitás): egyediség, nonkonform, szokatlan megoldások adása.
- Rugalmasság (flexibilitás): rugalmas, nézőpont változtatásra képes gondolkodás.
- Elaboráció: az ötletek kidolgozásának, továbbfejlesztésének képessége.
- Problémaérzékenység: a problémák megtalálására, felismerésére való képesség.
- Probléma meghatározás: a probléma megvilágítása, alproblémákra bontása, különböző megfogalmazása.
- Vizualizáció: a probléma és a megoldás képzeleti, „lelki szemek" előtt történő megjelenítése.
- Regresszióra való képesség: a sablonoktól és rögződésektől mentes „gyermeki gondolkodásra" való képesség.
- Értékelés: a „jó" és a „rossz" ötlet, megoldás különválasztásának képessége.
- Metaforikusgondolkodás: az a képesség, mely szimbólumokkal helyettesít egyes dolgokat, illetve teljes vagy részleges hasonlóság alapján dolgokat összeveti egymással.
- Transzformáció: ötletek, megoldások, tárgyak átalakításának a képessége valamilyen új probléma megoldása érdekében.
- A határok átlépése: az a képesség, mely elősegíti „szokásos" határok átlépését.

[198] Czeizel, E. (1997): *Sors és tehetség*. FITT image és Minerva, Budapest, 13. o.
[199] Davis, Gary A. – Rimm, Silvia B. (1993): A kreatív diákok jellemzői. In Balogh, L. – Herskovits, M. – Tóth, L.(Szerk.). *A tehetségfejlesztés alapjai*. KLTE Pedagógiai-Pszichológiai Tanszék, Debrecen. 175-185.

- Intuíció: az összefüggések meglátásának képessége, csekély, akár elégtelen információ birtokában is.
- A logikus gondolkodás képessége: az ésszerű következtetésekre jutás képessége.
- Ellenállás a korai befejezésnek: az a képesség, mely megakadályozza a letapadást az első kínálkozó megoldásnál.
- Analízis: elemző képesség, mellyel az egész részeire bontható.
- Szintézis: az összefüggések megtalálásával kapcsolatos képesség, mellyel a részekből egy új egészet kovácsol.
- A lehetséges kimenetelek megjóslása: az a képesség, mely segítségével előre láthatóak a különféle megoldási módok vagy tevékenységek várható eredménye.

A kreatív részképességek megjelenésének számtalan formája van. Vigotszkij (1967)[200] szerint az alkotás nemcsak ott van jelen, ahol az ember nagy történelmi jelentőségű műveket teremt, hanem mindenütt, ahol az ember elképzel, kombinál, változtat, valami újat teremt, bármilyen szegényesnek is tűnjék az a zsenik alkotásához képest. Ugyanakkor némi, jó értelemben vett teljesítmény-centrikusság is lényeges lehet: a tehetségesektől valóban átlag feletti (sokszor: kreatív) teljesítményeket vár a társadalom.

A kreativitás azonosítására szolgáló vizsgáló eljárások

A kreativitás azonosításához a pedagógia-pszichológia számos kiválóan alkalmazható eljárást dolgozott ki. Ezek életkori vonatkozásokkal kiegészített összefoglalását láthatjuk az első ábrán.

A kreativitás vizsgálata						
Intézményes nevelés/oktatás:	**Bölcsőde**	**Óvoda**	**Alsó tagozat**	**Felső tagozat**	**Középfokú képzés**	**Felsőfokú képzés, felnőttképzés**
Életkor (év):	**0**	**3**	**6**	**10**	**14**	**18**
Eszközök (ABC rendben):	**Milyen korhatárok között javasolt az eszköz használata?**					
„Klasszikus” kreativitás-tesztek*			**8**			
Kreativitás szabadidő tevékenység kérdőív				**10**		
Tóth-féle kreativitást becslő skála				**11**		
Jupiterbolha-próba				**11**		

1. ábra: Kreativitást vizsgáló eszközök és életkori vonatkozásai (az itt közölt adatok hozzávetőleges jellegűek!)

*Megjegyzés: e sorba számos különböző jellegű, ám alapadataikat tekintve egymáshoz hasonló, gyakran alkalmazott vizsgálóeszközt soroltunk. Klasszikus kreativitástesztek közé sorolhatjuk például a Torrance-féle kreativitástesteket. Ezek (önállóan, a többi felvétele nélkül is alkalmazható) verbális feladatai: „Kérdezz és találgass”, „Tárgyjavítás”, „Szokatlan használat”, „Szokatlan kérdések”, „Feltételezés”; figurális feladatai: „Képszerkesztés”, Hiányos ábrák”, „Ismételt figurák” – ennek gyakran alkalmazott formája a „Körök teszt”. Ide soroljuk a mondatbefejezés, távoli asszociáció, konzekvencia teszteket is, valamint a jelek-tesztet és a számtesztet is.

A legtöbb teszt részletes leírása, valamint a tesztek alkalmazására vonatkozó információ megtalálható a Mező-Mező (2003)[201]: *Kreatív és iskolába jár!* című könyvben.

[200] Vigotszkij, L. Sz. (1967). *Gondolkodás és beszéd*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

[201] Mező, F. – Mező, K. (2003): *Kreatív és iskolába jár!* Tehetségvadász Stúdió- Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület, Debrecen

A kreativitás szerepe az oktatásban egy hazai és határon túli magyar pedagógusok körében végzett vizsgálat eredményei alapján

Tekintve, hogy az iskolai kreativitásfejlesztés sorsa a pedagógusokon áll vagy bukik, lényeges tájékozódni atekintetben, hogy a pedagógusok miként vélekednek a kreativitásról, annak vizsgálhatóságáról, fejleszthetőségéről. A következőkben bemutatásra kerülő 2013-ban végzett kutatás a kreativitással kapcsolatos tanári véleményekre koncentrált. A vizsgálatban 252 hazai és határon túli magyar pedagógus vett részt (2. ábra). A kutatásban résztvevők válaszai nem mutattak szignifikáns különbséget a földrajzi elhelyezkedés tekintetében.

2. ábra. A kreativitással kapcsolatos tanári vélemények kérdőíves vizsgálatban résztvevők száma és területi eloszlása. Forrás: Szerző

A kreativitásra vonatkozó tanári vélemények elemzéséből kiderült, hogy a pedagógusok nagy része kiemelte, hogy a kreativitás olyan készség, amelyet alkalmazni lehet a tudás minden területén, illetve minden iskolai tantárgyban. Sokan tartották azt is fontosnak, hogy a kreativitás alapvető készségét fejleszteni kell az iskolákban. Emellett a kérdezett pedagógusok 50 %-nál többen hangsúlyozták azt is, hogy mindenki lehet kreatív, sőt pedagógusok közel 80%-a önmagát is kreatívnak tartotta. A kreativitást sokan taníthatónak vélték, azonban, a pedagógusok nem feltétlenül tartották a kreativitást veleszületett jellemzőnek. Megjegyzendő, hogy 2003-ban megjelent „Tanárok a tehetségről" című tanulmánykötetükben Ferku és Mező (2003)[202] hasonló, hazai eredményekről számol be. Ugyanebben a kötetben már 2003-ban megfogalmazódott, hogy „a tanárok értékítélete szerint a tehetséges tanulókra jellemző tulajdonságok között a kreatív személyiségjegyek előkelő helyen szerepelnek. Ez annak a jele, hogy a pedagógusok elméletileg ismerik a tanulói személyiség kreatív jellemzőit, ám ez nem jelenti azt, hogy biztonsággal azonosítani tudják azokat." (Ferku és Horváth, 2003[203], 106. o.).

Érdekes, és további kutatásra érdemes momentum a pedagógusoknak azon véleménye, amelyek az iskola és a társadalmunk kreativitásra ösztönző hatásaira vonatkoznak. A pedagógusok annak ellenére, hogy többnyire hisznek a kreativitás taníthatóságában és fejleszthetőségében, sőt többségben önmaguk is végeznek kreativitásfejlesztést óráikon; mégsem hisznek teljes mértékben az iskolák kreativitásösztönöző hatásában; és ugyanez vonatkozik a társadalomra is. A fennálló diszharmónia alapja az, hogy az iskolarendszer bázisát maguk a pedagógusok képezik (akik a kérdőívben önmagukat többnyire kreatívnak értékelték); mégis ők azok, akik nem hisznek az iskolák és a társadalom kreativitásösztönző létében. Szükségesnek látszik egy pedagógiai szemléletváltás, amelynek hatására a pedagógusok elhiszik magukról, hogy ők maguk a „jövő nemzedék

[202] Ferkun, I.- Mező, F. (2003): *Tanárok a tehetségről*. Megyei Pedagógiai, Közművelődési Intézet és Továbbképző Központ, Nyíregyháza.

[203] Ferku, I. – Horváth, J. (2003): Tanárok a tehetségről - attitűd-vizsgálat. In Ferku, I. – Mező, F. (Szerk.): *Tanárok a tehetségről*. Megyei Pedagógiai, Közművelődési Intézet és Továbbképző Központ, Nyíregyháza. 91-128.

kreativitásának mozgatórugói". Ahogyan Pléh (2010)[204] is kiemelte a mentorok szerepét a kreativitás alakításában; sőt azt is hangsúlyozta, hogy a kreativitáshoz nem baj, ha az ember mentora egy kicsit excentrikusabb.

A KREATIVITÁS FEJLESZTÉSE

A kreativitás bizonyos keretek között fejleszthető, alakítható. A kreativitás fejlődéséhez egyrészt kreativitást elősegítő, támogató környezetre, másrészt kreativitást fejlesztő technikák ismeretére van szükség.

A gyermek kreativitása nagymértékben függ a szülő, a pedagógus beállítódásától. A gyermeki kreativitás kibontakozását befolyásoló felnőtt magatartás jellemző jegyeit Fisher (1999)[205] így foglalta össze:

- Szorongást keltő felnőtt: figyelmetlen, erőszakos, helytelenítő, kigúnyolja a gyermeket, elutasító, rögzült cselekvéssorokhoz ragaszkodik, háttérbe szorítja a gyermeket, türelmetlen, nem ad visszajelzést, vallat, beavatkozik stb. Mindez erős gátja lehet a kreatív személyiség fejlődésének.
- Bátorító felnőtt: kivár; a gyermek gondolkodására koncentrál; önállóságot hangsúlyozza; aktívan figyel; mindenről úgy gondolja, hogy kivitelezhető; bíztatja a gyereket, hogy új ötletet próbáljon ki; elfogadja a gyermek döntéseit; elérhető; nyitott kérdéseket használ, értékeli a kreatív ötleteket; nem ítél gyorsan stb.

A „bátorító felnőtt" nyitott, extrovertált; míg a „szorongást keltő felnőtt" kudarckerülő, zárkózott személyiség kialakulását idézi elő.

A kreatív személyek jellemzőiként számtalan pozitív tulajdonságot felsorolhatunk úgymint, kifejezett tudásvágy; intenzív kíváncsiság; ingerérzékenység; átfogó autonómia; kitartás; szorgalom; kezdeményezési szellem; önálló gondolkodás; fizikai és mentális aktivitás; komplex ingerek, meghökkentő helyzetek vagy frappáns problémák iránti preferencia; egyedi látásmód és jó lényeglátás; váratlan vagy furcsa helyzetek iránti nyitottság; újszerű kérdésfeltevésre való beállítódás; szenvedélyesség, lelkesedés stb., sorolhatnánk a különböző jelzők hosszú sorát. Mindezen tulajdonságok azonban, nem mindenkiben találhatóak meg. A kreativitást sokan veleszületett lehetőségként értelmezik - ennek ellenére a legtöbb kutató egyet ért abban, hogy a kreativitás fejleszthető, vagy éppen elnyomható tulajdonságnak tűnik. Éppen ezért különösen nagy szerepe van a kreativitást támogató környezetnek a gyermeki kreativitás kibontakoztatásában.

A legtöbb gyermek kisgyermekkorában rengeteg kreatív tevékenységet végez. Énekel, táncol, ugrál, rajzol, fest, gyűjt stb.. A legtöbb gyermek szeret óvodába járni, szeretne iskolába járni, még az első osztályt is nagy élvezettel végzi. Kezdetben a gyermeket minden érdekli, izgatott és nyitott a tanulás irányába. Ezen gyerekek közül mire harmadik vagy negyedik osztályosak lesznek, sokan már nem szeretnek az iskolába járni, már nem találnak élvezetet a tanulásban, nem találják meg saját kreativitásukat a napi tevékenységeik során.

Teresa Amabile (1998)[206] szerint a legfőbb „kreativitás gyilkosok" a következők:

- *Megfigyelés* (Surveillance): egyfajta felügyelet a gyerekek felett. A gyerekek azt érzik, hogy folyamatosan figyelve vannak, miközben dolgoznak.
- *Értékelés* (Evaluation)**:** a gyerekek azon aggódnak, hogy mások hogyan bírálják a munkájukat, mennyire elégedettek a tevékenységeikkel. (pl. tanári értékelés, szülői értékelés, vagy kortársi értékelés)
- *Verseny* (Competition**)**: helyezések elérése, a győztes/vesztes helyzet, amikor csak egy személy jöhet ki győztesen. A gyermek számára lehetővé kell tenni a saját magához igazított haladást.

---

[204] Pléh, Cs. (2010): Kreativitás, tehetség és gyakorlás: hangsúlyváltások a kutatásban *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2010./65. 2. sz. 199–220.

[205] Fisher, R.(1999): *Hogyan tanítsuk gyermekeinket gondolkodni?* Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

[206] Amabile, T. M. (1998): *How to kill creativity*. Harvard Business Review, September-october, 1998, 76-87.

- *Felső irányítás, felső ellenőrzés* (Overcontrol): vannak olyanok, akik a gyermekek számára pontosan megmondják mit, hogyan kell csinálni. A gyerekek ilyenkor úgy érzik, hogy az ismeretlen felderítése időpocsékolás.
- *Nyomás* (Pressure)**:** grandiózus elvárások állítása a gyermek teljesítményével szemben.

Ann Lewin-Benham (2008)[207] szerint a kreativitás egyik összetevője a szabadidő. Lehetőséget kell adni a tevékenységek szabad végzésére, a tervek megvalósítására. Időt kell biztosítani a kreatív tevékenységek teljes véghezvitelére. Szerinte a kreativitás ott virágzik, ahol a dolgok az élvezet céljából jelennek meg. Ami számít, az az öröm, s nem a tökéletes megoldás. Mennyire ellentmond ez napjaink hibákat megtorló jellegű iskolai valóságának!
A kreativitás fejlesztésére időt és teret kell biztosítani, iskolai és iskolán kívüli keretek között is. Kreatív gyermekből nagy valószínűséggel kreatív felnőtt lesz, és az élet számtalan területén hasznosítani tudja kreativitását, de az elvárások által agyonhajszolt gyermek, már gyermek korában megtapasztalja a „kiégés" problémáját.

A kreativitásfejlesztés alapfogalmai
Általános értelemben a kreativitás vonatkozhat egy új probléma észlelésére és/vagy egy új (problémamegoldó) módszer létrehozására és/vagy egy új eredmény (szellemi vagy tárgyi jellegű végtermék) alkotására:
Probléma: minden kreatív folyamatot egy többé-kevésbé tudatosult problémahelyzetnek tekinthető szituáció indít el. A tudós problémája lehet két vizsgált dolog közötti összefüggés megmérésének gondja; a művész ki akarja fejezni érzéseit; a sportolónak le kell győzni önmagát, esetleg társait („Hogyan győzhetek?"); a háziasszonynak ki kell találnia „Mi legyen a vacsora?". A problémával kétféle úton találkozhat az alkotó elme: a) önmaga fedezi fel a problémát; b) „készen kapja", közlik vele, megbízzák annak megoldásával.
Módszer: amikor valamilyen problémát kell megoldanunk, egyrészt a már ismert módszereket alkalmazunk, illetve új módszert is alkothatunk. Kreatív teljesítmény lehet tehát egy új módszer (pl. technológia) létrehozása is, amellyel valamilyen problémát meg lehet oldani. A tudós egy új matematikai eljárást dolgozhat ki; a művész újfajta metódusokat találhat ki önkifejezése és/vagy megrendelői érdekében; a sportoló új mozdulatsort vagy edzésmódszert hozhat létre; a háziasszony, ha nem talál sodrófát, akkor kitalálja, hogy milyen tárggyal helyettesítheti azt – vagy éppen teljesen új receptet találhat ki. Az újonnan kitalált módszer talán a probléma újszerű megoldásaihoz (új eredményekhez) is elvezet, ám az is lehet, hogy ugyanazokhoz a megoldásokhoz jutunk általa, mint a korábbi módszerek révén, csak éppen máshogy (esetleg: gyorsabban vagy lassabban, gazdaságosabban vagy pazarlóbban, könnyebben vagy nehezebben, érdekfeszítőbb vagy unalmasabb módon stb.)
Eredmény: a kreatív teljesítmény lehet valamilyen konkrét szellemi és/vagy tárgyi termék is. A tudós eljut a gravitáció fogalmának megértéséig és/vagy az atomreaktor megépítésig; a művész verset, szobrot, zeneművet, filmet alkothat; a sportoló új játékszabályt, új sportot vagy új sporteszközöket hozhat létre; a háziasszony pedig általa kitalált, új ételekkel kínálhat meg bennünket.
A szervezés: a kreatív problémamegoldó folyamat szervezettségét tekintve kétféle lehet: a) tudatosan megtervezett/szervezett tevékenység; b) szervezetlen, spontán, intuitív módon, véletleneken múló eseménysor következménye. Az egyik tudós egy véletlen folytán ismeri fel a penicillin hatását, a másik jól felépített vizsgálatsorozat után. Az egyik művész intuitív módon improvizál a vászon vagy a zongora előtt ülve, a másik hosszasan tervez minden mozdulata előtt. Az egyik sportoló próba-szerencse alapon, a másik tudatos és tervszerű munkával fejleszt ki olyan mozdulatsort (pl. koreográfiát, ütéskombinációt stb.), ami előnyökhöz juttathatja őt versenyhelyzetben. Egy háziasszony vacsorára tálalt gasztronómiai műremeke is lehet véletlen és/vagy tudatos alkotó munka eredménye.

[207] Lewin-Benham, A. (2008). *Powerful children: Understanding how to teach and learn using the Reggio Approach*. New York: Teachers College Press. Forward: Howard Gardner

Kreativitásfejlesztő eljárások
Időnként (téves módon) a tehetséget kizárólag az intellektus alapján ítélik meg. Az intelligencia és kreativitás összefüggéseit vizsgálva több kutatásban rámutattak arra, hogy az intelligencia nem mindig jár együtt a kreativitással. Magas intelligencia érték mellett nagyon alacsony kreativitás is megjelenhet. Ez azt jelenti, hogy lehet valaki nagyon intelligens, de ennek ellenére merev, ötlettelen, önálló gondolatok megfogalmazására képtelen. Ezzel együtt az is kiemelendő, hogy a jó értelmi képességek gyakran járnak együtt nagyon jó kreatív, újító gondolkodással.
A következőkben két kreativitásfejlesztésen alapuló program bemutatására kerül sor:

1) *Kreatív tanulásfejlesztés*
A *„Kreatív tanulásfejlesztés"* program (másnéven: *„IPOO-minimum program"*). A program alapgondolata Mező (2002,2010)[208] tanulással kapcsolatos IPOO-modelljére támaszkodik. Ennek lényege a következő. Ha a tanulást információkkal való műveletek folyamatának tekintjük, akkor ez azt is jelenti, hogy az információkezelés következő fázisait kell végigjárni (alkalmanként vissza-visszatérve egy korábbi fázishoz): 1) információ gyűjtés (input); 2) információfeldolgozás (process); 3) információ alkalmazás, felhasználás (output) és 4) az előzőek hatásfokát meghatározó tanulásszervezés (organizing).(3.ábra)

FÁZIS	A FÁZISHOZ KÖTŐDŐ PROBLÉMAKÖR
INPUT (I): az információ gyűjtése	1. **Témaválasztás**: mit akarok megtanulni? 2. **Forráskutatás:** honnan jutok információkhoz? 3. **Információforrások használata**: hogyan kell használni az információforrásokat?
PROCESS (P): az információ feldolgozása	4. **Információfeldolgozás:** hogyan érthetem meg amit tanulok, hogy ne csak papagáj módra ismételgessek akár egész fejezeteket? 5. **Memorizálás:** hogyan használhatom praktikusan a memóriámat?
OUTPUT (O): az információ felhasználása	6. **Szóbeli prezentáció:** hogyan kommunikálhatom ismereteimet hatékonyan szóban (pl. vizsgán, feleléskor, konferencián stb.)? 7. **Írásbeli prezentáció:** hogyan kommunikálhatom ismereteimet hatékonyan írásban (pl. tesztíráskor, esszé-, tanulmány, könyvíráskor stb.)? 8. **Gyakorlati prezentáció:** hogyan alkalmazhatom a tudásomat a gyakorlatban?
ORGANIZÁCIÓ (O): az információs (input-process-output) triád szervezése	9. **A tanulás helyszínének kialakítása:** hogyan alakíthatok ki a tanulásnak kedvező környezetet magam körül? 10. **A tanulás időbeosztása:** hogyan tudok időtakarékosan, de hatékonyan tanulni? 11. **A tanulás folyamata:** milyen sorrendben végezzem el az egyes tanulási részfeladatokat (pl. mikor jegyzeteljek, olvassak, memorizáljak stb.)? 12. **A tanulás finanszírozása:** hogyan teremthetem elő a tanulással járó költségeket (és/vagy hogyan tehetem nyereségessé a tanulásomat)?

3. ábra: a tanulás IPOO-modellje Mező Ferenc (2002, 24. p., 2010) alapján

A „Kreatív tanulásfejlesztés" program az IPOO-modell fázisai alapján, a tanuló kreativitására koncentrálva nyújt számos, a legkülönbözőbb iskolai fokozatok és szituációk esetén alkalmazható módszertani segédletet. Az IPOO-modell alapján szervezett program célja olyan önálló tanulási

[208] Mező, F (2010): Tanulás: diagnosztika és fejlesztés az IPOO-modell alapján. Kocka Kör - Tehetségvadász Stúdió, Debrecen.

módszerek átadása, melyek révén alkotó tanulás mehet végbe. Az alkotó tanulás eredménye pedig az, hogy az információk kreatív gyűjtése, feldolgozása és alkalmazása révén felborul a tanulás bemeneti (input) és kimeneti (output) fázisának egyensúlya: sokkal többet fog tudni a tanuló a tanulást követően, mint amennyi információt felvett (input<output; ebben az értelemben az input>output relációt alacsony hatásfokú, információ veszteséggel járó tanulásnak, míg az input=output viszonyt jóformán reproduktív tanulásnak tekinthetjük). Egy analógiával ez talán jobban érzékelhetővé válik: képzeljünk el egy üres kancsót (jelképezze ez a tanuló „üres fejét"), amelybe beletöltünk egy liter vizet, s kiöntünk belőle öt liter vizet… Ennek technikájáról szól az IPOO-modell.

2) Kreatív tudománytörténet- kreativitásfejlesztő program

Az információfeldolgozás IPOO-modelljén alapuló „Kreatív tudománytörténet" című kreativitásfejlesztő program lényege: a) az információfeldolgozás, s annak szervezését segítő kreatív részképességek fejlesztése egyszerű (néhány perc alatt elsajátítható módszerek megtanulásával); b) tudománytörténeti példákon keresztül gyakoroltatni e módszereket. A program során a résztvevők a tudománytörténet óriásival mérhetik össze alkotókészségüket.

Zárszó

A tanulmányban a kreativitás felismerésének és a kreativitás fejlesztésének kérdései jelentek meg. A kreativitás azonosítása nem mindig könnyű. Időnként rosszcsontságnak tűnik a gyermek magatartása, holott lehet, hogy éppen valamilyen nagy alkotást vagy azt megelőző gyakorlást fázis megy végbe. Ki haragudna ma már például Nicola Teslara, aki gyermekkorában felrobbantotta magát a fizikaszertárban. Ma már tudjuk, hogy ez is hozzájárult ahhoz, hogy fizikusként, feltalálóként száznál is több szabadalmat tudhasson magának. A gyermek Charles Darwint gyakran látták a parkban, amint bámészkodva megfigyeléseket végezve bandukol. Tanárai ezt a magatartását léhaságnak, lassú gondolkodásnak minősítették, ma már az ő esetében is tudjuk, hogy ez vezetett többek között az evolúcióelmélet megalkotásához.

Ahogyan a tehetség megjelenésének időpontját, úgy a kreativitás felszínre kerülésének időpontját sem lehet meghatározni – nem mondhatjuk biztosan, hogy csak a jó vagy a kevésbé jó magatartású gyermeknél, sőt azt sem mondhatjuk, hogy csak gyermekkorban vagy csak felnőttkorban jelenhet meg. Mai tudományos technológiánk még nem rendelkezik megfelelő vizsgálati rendszerrel, amelynek segítségével egy személyről biztosan el tudjuk dönteni, hogy elérte-e már a kreativitásának csúcspontját, vagy még fejleszthető. Ebből kiindulva minden esetben, ha felmerül a kérdés, hogy szükség van-e a kreativitás fejlesztés beépítésére a pedagógiai programokba, vagy foglalkozni kell-e a gyermek kreativitásával, a válasz egyértelműen igen lesz. Hiszen senki sem tudhatja, mikor fog a kreativitása segítségével valami újszerűt és nagyszerűt alkotni. Kreativitásfejlesztésre különösen szükség van – akár élethossziglan.

ÖSSZEFOGLALÓ

A rendszerváltás előtt jellemző "sok ismerettel rendelkező polgár" ideája, majd a rendszerváltás körüli évek "képezhető polgár" ideája készítette elő a talajt egy napjainkban kibontakozó új paradigmának. Napjaink neveléstudományi, pszichológiai és szociológiai kutatási témakörei, oktatás és foglalkoztatáspolitikai tendenciái és főképpen a munkaerőpiac egyre markánsabb igénye alapján fogalmazódik meg az "önképzésre, kreatív tanulásra is képes polgár" ideája, illetve az ilyen munkaerő iránti igény. Ennek a kielégítése (vagy éppen ki nem elégítése) az oktatás- és foglalkoztatáspolitika egészét érintő össztársadalmi kihívás. A tanulmány egy kiemelkedően fontos témakörrel az oktatásban megjelenő kreativitás szerepével foglalkozik. Bemutatásra kerülnek a kreativitás felismerésének és a kreativitás fejlesztésének kérdései, melynek segítségével a pedagógiai kreativitás kerül korszerű megvilágításba.

Irodalom:

- Amabile, T. M. (1998): *How to kill creativity*. Harvard Business Review, September-october, 1998, 76-87.
- Balogh, L.(2005): *A tanulók egyéni tanulási módszerei fejlesztésének pszichológiai háttere.* In: Fejezetek a pedagógiai pszichológia köréből. Budapest, Neumann Kht.
- Czeizel, E.(1997): *Sors és tehetség*. FITT image és Minerva, Budapest, 13. o.
- Davis, Gary A. – Rimm, Silvia B. (1993): A kreatív diákok jellemzői. In Balogh László – Herskovits Mária – Tóth László (Szerk.): A tehetségfejlesztés alapjai. KLTE Pedagógiai-Pszichológiai Tanszék, Debrecen. 175-185.
- de Bono, E. (2009): *A kreatív elme*. HVG Kiadó.Budapest.
- Ferku, I. – Horváth, J. (2003): Tanárok a tehetségről - attitűd-vizsgálat. In Ferku Imre - Mező Ferenc (Szerk.): Tanárok a tehetségről. Megyei Pedagógiai, Közművelődési Intézet és Továbbképző Központ, Nyíregyháza. 91-128.
- Ferku, I. – Mező, F. (2003): Tanárok a tehetségről. Megyei Pedagógiai, Közművelődési Intézet és Továbbképző Központ, Nyíregyháza.
- Fisher, R.(1999): Hogyan tanítsuk gyermekeinket gondolkodni? Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Guilford, J. P. (1950). Creativity. *American Psychologist*, 5, 444–454.
- Lewin-Benham, A. (2008): *Powerfull children: Understanding how to teach and learn using the Reggio Approach.* New York: Teachers College Press.
- Mednick, S.A. (1962): *The associative basis of creativity*. Psychological Review, 69, 220-232.
- Mumford, M.D. (2003): *Where have we been, where are we going? Taking stock in creativity research.* Creativity Research Journal, 14, 207-211.
- Mező, F. – Mező, K. (2003): *Kreatív és iskolába jár!* Tehetségvadász Stúdió- Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület, Debrecen.
- Mező, F.(2010): *Tanulás: diagnosztika és fejlesztés az IPOO-modell alapján*. Kocka Kör - Tehetségvadász Stúdió, Debrecen.
- Mumford, M. D. (2003). Where have we been, where are we going? Taking stock in creativity research. Creativity Research Journal, 15, 107–120
- PLÉH, CS. (2010): Kreativitás, tehetség és gyakorlás: hangsúlyváltások a kutatásban *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2010./65. 2. sz. 199–220.
- Tóth, L. (2011): A kreativitás mérésének módszerei. In: Münnich Ákos (szerk.): *A kreativitás többszempontú vizsgálata.* 41–48.
- Vigotszkij, L. Sz. (1967). Gondolkodás és beszéd. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Mile Csilla: **A kkv-k szerepe és lehetőségei a fenntartható agrártermelésben**

A világgazdaság fejlődése már évtizedekkel ezelőtt túllépte a fenntartható növekedési ütemet. Kutatók százai keresik a megoldást a természeti erőforrások rohamos mennyiségi és minőségi degradációjának megfékezésére, de egyelőre ott tartunk, hogy a világ ökológiai lábnyoma mintegy harminc százalékkal nagyobb, mint amit a Föld biológiai kapacitásai hosszú távon kiszolgálni képesek, vagyis a fogyasztás üteme jelentősen meghaladja a megújulás ütemét. Ez egyben azt is jelenti, hogy az ember lassan, de biztosan lezsarolja saját környezetét, feléli a rendelkezésre álló természeti tőkét, esélyt sem hagyva a következő nemzedékeknek arra, hogy ők is hasonló életszínvonalon élhessenek. A fenntartható fejlődésnek pedig éppen ez lenne a lényege.
Természeti erőforrásaink legnagyobb felhasználója a mezőgazdaság. Ez az ágazat annyiban érdekesebb, mint a gazdaság többi szegmense, hogy túlmutat a szimpla árutermelésen, azt mondhatjuk, hogy egyfajta multifunkcionális ágazatként működik. A vidéki térségekben a mezőgazdaság a legfontosabb, nagyon gyakran az egyetlen foglalkoztató. Falvak, községek, kisvárosok fennmaradása függ tőle, hiszen a lakosoknak az ágazat helyben ad munkát, fékezve vagy megakadályozva ezzel a vidék elnéptelenedését, lassítva az urbanizációs folyamatokat. A mezőgazdaság jelenléte a biodiverzitás fenntartása érdekében is elengedhetetlen. Az ember közel tízezer éve végez mezőgazdasági tevékenységet. Ennyi idő alatt a biológiai ökoszisztémák alkalmazkodtak az ágazat által fenntartott életkörülményekhez, melyek hirtelen megszűnése a fajok elvándorlását, kipusztulását eredményezheti. A táj folyamatos gondozása, fenntartása tájesztétikai és humán-egészségügyi szempontból is nélkülözhetetlen, a parlagon hagyott területek ugyanis az elhanyagolt látványon túl a parlagfű utánpótlását is biztosítják, komoly problémát okozva ezzel az allergiásoknak, Magyarországon mintegy kétmillió embernek. A fentieket alapul véve nem kétséges, hogy az ágazat jelentősége vitathatatlan.

A fenntartható mezőgazdaság egyik lehetséges megvalósulási formája az ökológiai gazdálkodás[209].
Nem új keletű fogalom sem szakmai, sem pedig fogyasztói körökben.
De mi is a lényege, miben rejlik a jelentősége? A „bio", illetőleg „ökológiai" kifejezéseket és a mögöttük rejlő tartalmat a hatvanas években kialakuló, külső ipari inputokra épülő intenzív mezőgazdasági termelési gyakorlat hívta életre. Abban az időszakban a környezetvédelmi aspektusok nem jelentek meg sem a magyar, sem pedig az európai agrárpolitika sorai között. Az akkoriban olcsó kőolajra épülő tápanyagellátás és növényvédelem pazarló és erősen környezetszennyező mezőgazdasági gyakorlatot eredményezett.
Az első problémák felmerülésével párhuzamosan a fogyasztói igények lassú és fokozatos átalakulása is megkezdődött. Napjainkra ez a folyamat jelentősen felgyorsult. Az adalékmentes, biztonságos és környezetkímélő termelési folyamatok eredményeként előállított termékekre egyre nagyobb igény mutatkozik a világon. A jelenség a fejlett országokban természetesen jelentősebb, ami abból adódik, hogy a környezetvédelmi és egészségügyi kérdések abban az esetben kaphatnak nagyobb figyelmet, ha a Malow-piramis alsóbb szintjein elhelyezkedő szükségleteink kielégítése biztosított. Azok az országok, amelyek komoly gazdasági, esetleg létfenntartási és biztonsági problémákkal küzdenek, nem feltétlenül fognak környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozni, de legalábbis nem arra helyezik a hangsúlyt sem az egyéni, sem a vállalati, sem pedig a politikai döntéshozatalban. Fejlett nyugati kultúrákban azonban az „ökológiai" gondolkodás térnyerése jelentős.

[209] A szakirodalom használatos biogazdálkodás és ökológiai gazdálkodás kifejezések ugyanazt takarják, egymás szinonimájaként használatosak.

Ökológiai gazdálkodás a világon

2011 végén világszerte összesen 37,2 millió hektáron folytattak ökológiai gazdálkodást, ami az 1999-es bázisévhez képest több mint háromszoros növekedést jelentett[210]. (Organic World, 2013) A legnagyobb területekkel (12,2 millió hektár) Óceánia rendelkezik, ezt követi Európa 10,6 millió hektárral, majd Latin Amerika (6,9 millió hektár), Ázsia (3,7 millió hektár), és Észak-Amerika (2,8 millió hektár) következik. A sort Afrika zárja 1,1 millió hektár ökológiai területtel.

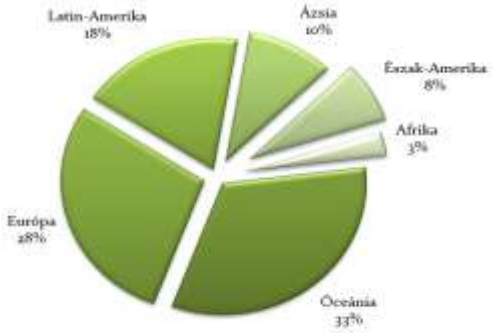

1. ábra: Ökológiai művelés alatt álló mezőgazdasági területek eloszlása a világon %
Forrás: Organic World The World of Organic Agriculture 2013 [Online] // Global organic farming statistics and news. - 2013.. - 2014. 02 21. - http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-25-34.pdf.

Ez a 37,2 millió hektár azonban még mindig csak a 0,9 százaléka a világ mezőgazdasági területeinek, jóllehet egyes országokban számottevő az ökológiai művelés alá vont területek aránya.

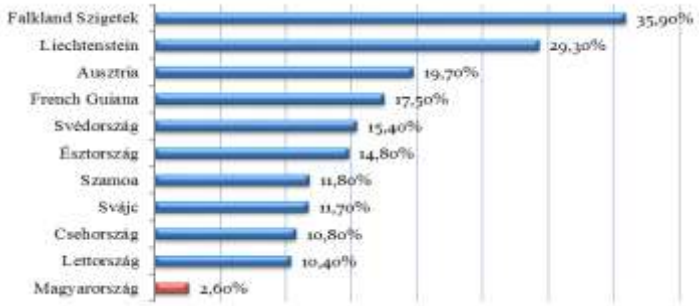

2. ábra: Az ökológiai gazdálkodás alá vont területek aránya az összes mezőgazdasági terület százalékában, néhány országban Forrás: Organic World The World of Organic Agriculture 2013 [Online] // Global organic farming statistics and news. - 2013.. - 2014. 02 21. - http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-25-34.pdf[211]

Ökológiai gazdálkodás Magyarországon

Magyarországon a biogazdálkodás alá vont terület nagysága csökkenő tendenciát mutat. A KHS adatai szerint 2011-ben 1961 üzemben 130 343 hektáron folytattak ökológiai gazdálkodást, ami számottevő csökkenést jelentett a 2009-es 2292 üzemhez és 145 942 hektárhoz képest[212]. A Magyar

[210] Organic World The World of Organic Agriculture 2013 [Online] // Global organic farming statistics and news. - 2013.. - 2014. 02 21. - http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-25-34.pdf.

[211] A magyarországi adat forrása a KSH 2010-es adatbázisa és a Magyar Biokultúra szövetség adatta alapján végzett számítás.

[212] Solti Gábor Az ökológiai gazdálkodás helyzete Magyarországon [Online] // Sárközi Péter Tudományos Emlékülés. - 2012.. - 2014. 05 07. -

Biokultúra Szövetség álláspontja szerint ez a támogatási rendszerrel magyarázható, amely feltételezés azon alapul, hogy az átlagosnál kevesebb vegyszert alkalmazó integrált gazdálkodási forma és a biogazdálkodás támogatási összege között elhanyagolható a különbség, miközben a biokultúrák hozamkockázata az átlagosnál magasabb. A 2012-es évben az aszály-okozta hozamcsökkenés a biokukorica esetében 70 százalékos volt, a biobúzánál 50 százalék, míg a bionapraforgó 30-25 százalékkal hozott kevesebb termést. Ezek az arányok a hagyományosan művelt ültetvényekhez képest lényegesen magasabbak[213]. Modellvizsgálatok szerint az ökológiai termelés hozamai 10-20 százalékkal alacsonyabbak a hagyományos termelés során elérhető átlagoknál, ez a különbség azonban az egyes növénykultúráknál nagymértékben eltérhet. Mindemellett a biogazdálkodásból származó termékek árelőnye nem minden növény esetén tapasztalható, ahol megjelenik ott akár 50-60 százalékot is elérhet. Ez az „ökofelár", ami a biogazdaságok eredményességét jelentősen befolyásolja, meglehetősen ingadózó, és tendenciáját tekintve egy csökkenés tapasztalható.

Megnevezés	Termék	Év			Három év átlaga
		2006	2007	2008	
Hozamok	Őszi búza	86	90	84	87
	Zab	93	91	87	90
	Tavaszi árpa	86	91	86	87
	Napraforgó	91	100	86	91
	Lucernaszéna	94	98	99	97
	Mustár	90	100	75	87
	Borsószilázs	78	83	76	79
Terményárak	Őszi búza	176	158	147	159
	Zab	172	148	149	154
	Tavaszi árpa	132	146	126	135
	Napraforgó	146	131	143	139
	Lucernaszéna	100	100	100	100
	Mustár	121	106	109	111
	Borsószilázs	100	100	100	100
	Szalma	100	100	100	100

1. táblázat: Az ökológiai gazdálkodás hozamai és terményárai a hagyományos hozamok és terményárak százalékában[214]Forrás: Urfi Péter és Kormosné Krisztina Koch Az ökológiai gazdálkodás költség-jövedelem viszonyai [Folyóirat] // Gazdálkodás, 55. évf. 1. szám.. - Budapest : Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet, 2011.. - old.: 28-38.

A költségek szerkezete a hagyományos gazdálkodáshoz képest jellemzően eltérő. Az ökológiai gazdálkodásban többnyire alacsonyabb az anyagköltség, ami a műtrágyák és a kémiai növényvédő szerek hiányára vezethető vissza. Magasabb lehet azonban az élőmunka – és birtoknagyságtól függően a gépmunka felhasználás[215].
A fentiekből adódóan a biogazdálkodással foglalkozó gazdaságok a legtöbb esetben erősen támaszkodnak az Agrár-környezetvédelmi Program (a továbbiakban AKG) nyújtotta támogatásokra.

http://www.sarkozybio.hu/sarkozy/emlekulesek/images/2012/az_okologiai_gazdalkodas_helyzete_magyarorszagon.pdf.

[213] MTI Csökkent a bioterületek nagysága [Online] // ElemzésKözpont. - 2012.. - 2014. 05 17. - http://www.elemzeskozpont.hu/content/cs%C3%B6kkent-bioter%C3%BCletek-nagys%C3%A1ga

[214] Négy hagyományos (átlagos birtokméret 76 hektár) és négy biogazdaság (átlagos birtokméret 58 hektár) összehasonlításán alapuló modellszámítás (Urfi, és mtsai., 2011).

[215] Urfi Péter és Kormosné Krisztina Koch Az ökológiai gazdálkodás költség-jövedelem viszonyai [Folyóirat] // Gazdálkodás, 55. évf. 1. szám.. - Budapest : Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet, 2011.. - old.: 28-38.

Biogazdálkodás az Agrár-környezetvédelmi Programban

A magyar agrár-környezetgazdálkodási program európai mintára, az uniós rendelet alapján került kidolgozásra 1999-ben. Jogszabályi hátterét a 2253/99-es Kormányhatározat biztosította, bevezetése 2000-ben lett volna esedékes. A program ennek ellenére csak 2002-ben indult el. A késést egyes szerzők forráshiánnyal, mások a politikai akarat hiányával magyarázzák[216]. A környezetbarát termelési módszerek elterjedését elősegíteni hivatott program első két éve nemzeti költségvetésből valósult meg. Bevezetését komoly érdeklődés fogadta, számos jelentkezést kellett forráshiány miatt elutasítani. A program második évében az előző évek kedvező tapasztalatai a program költségvetésének bővítésére ösztönözte a politikai döntéshozókat. Az éves keretet 4,5 Mrd Ft-ra emelték, a célprogramokat pedig kibővítették. Emelkedtek továbbá a támogatási összegek; egyes esetekben akár 25-30%-kal. A beadott pályázatok száma 7 529 db, a nyertes pályázatok száma 5 114 db volt. A pályázott támogatás közel egy milliárd forinttal haladta meg a rendelkezésre álló keretet. A forráskeret 27 százalékát fordították az ökológiai gazdálkodás támogatására.

A 2004-es év mérföldkövet jelentett a magyar agrár-környezetvédelmi program történetében, mivel Magyarország uniós csatlakozásával az addicionalitás elvének értelmében a magyar termelők is hozzájuthattak a közösségi támogatásokhoz. Az uniós kiegészítéssel megnövekedett támogatási keretnek köszönhetően 2004-ben összesen mintegy 44 milliárd Mrd Ft került felosztásra, mely összeg az előző évi költségvetéssel összehasonlítva többszörös növekedést mutat. Ez lehetőséget teremtett a kifizetési összegek jelentős emelkedésére, valamint a résztvevő gazdálkodók számának növelésére[217]. Ez a program már ötéves időtartamra szólt, a következő pályázati lehetőség 2009-ben került meghirdetésre.

A 2009-es program támogatási összegei arányaiban kisebb, mégis számottevő növekedést mutatnak a korábbi programhoz képest. Diverzifikálták az egyes művelési ágakban elérhető támogatást, így a korábbi gyakorlattól eltérően a kifizetés nagysága az ültetvény jellegétől is függ, továbbá a gyep művelési ágban elérhető összeg kaszálás és legeltetés esetén eltér. A programra közel 25 ezer pályázat érkezett be 2,23 millió hektárra. Ebből 1,63 millió hektár, több mint 16 ezer pályázat az integrált szántóföldi célprogramra érkezett be[218][219].

		2003 (Ft)	**2004** (€/Ft[220])	**2009** (€/Ft)
Átállási időszakban (3 év)	Egyéb szántóföldi növény	25 000	176,47 (45 000)	212 (59 360)
	Egyéb szántóföldi növény - ritka			301 (84 280)

[216] Szabó Gábor A nemzeti agrár-környezetvédelmi program pályázatainak elmezése [Folyóirat] // Gazdálkodás XLVII. évfolyam 1. sz.. - Budapest : Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet, 2003.. - old.: 26-39..

[217] Mile Csilla Az agrár-környezetgazdálkodás EU-konform lehetőségei Magyarországon // Doktori disszertáció. - Kaposvár : Kapsvári Egyetem, 2006.

[218] Az integrált szántóföldi növénytermesztés támogatási összegei kismértékben térnek el az átállt ökológiai területek támogatásától. Szántóföldi növény esetében az integrált program támogatási összege 155 €/ha (különbség 6€), szántóföldi ritka növénynél 220 €/ha (különbség -3€, a bio kevesebb!), szántóföldi zöldség esetében 171 € (különbség 32€), szántóföldi ritka zöldségnél 231€ (különbség 43€). Az ültetvények esetében az almaterméűek 704€ (különbség 18€), bogyós 341€ (különbség 24€), csonthéjas héjas 518€ (különbség 39€) és szőlő 486€ (különbség 39€).

[219] Nemes Gusztáv Az Agrár-környezetgazdálkodás Implementációja az Új Magyarország Vidékfejlesztési Programban [Beszámoló]. - Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, 2010.

[220] Az átváltás az adott év időszaki átlagárfolyamán került kiszámításra. (2004: 255 Ft/€, 2009: 280 Ft/€) Forrás: MNB

	Szántóföldi zöldség		30 000	325,49 (83 000)	359 (100 520)
	Szántóföldi zöldség – ritka				485 (135 800)
	Gyümölcs és szőlő	Almaterm.	40 000	101 000 (101 000)	900 (252 000)
		Csonthéjas			859 (240 520)
		Bogyós			757 (211 960)
		Szőlő			827 (231 560)
		Vegyes			859 (240 520)
	Gyep-gazdál-kodás	Legeltetés	10 000	58,82 (15 000)	116 (32 480)
		Kaszálás			79 (22 120)
		Legeltetés (Natura)			85 (23 800)
		Kaszálás (Natura)			48 (13 440)
Már átállt területekre	Egyéb szántóföldi növény		20 000	125,49 (32 000)	161[221] (45 080)
	Egyéb szántóföldi növény - ritka				217 (60 760)
	Szántóföldi zöldség		21 000	200 (51 000)	203 (56 840)
	Szántóföldi zöldség – ritka				274 (76 720)
	Gyümölcs és szőlő	Almaterm.	21 000	278,43 (71 000)	722 (202 160)
		Csonthéjas			557 (155 960)
		Bogyós			365 (102 200)
		Szőlő			525 (147 000)
		Vegyes			557 (155 960)
	Gyep-gazdál-kodás	Legeltetés	10 000	58,82 (15 000)	116 (32 480)
		Kaszálás			79 (22 120)
		Legeltetés (Natura)			85 (23 800)

[221] Az integrált szántóföldi növénytermesztés támogatási összegei kismértékben térnek el az átállt ökológiai területek támogatásától. Egyéb szántóföldi növény 155 €/ha (különbség 6€), egyéb szántóföldi ritka növény 220 €/ha (különbség -3€, a bio kevesebb!), szántóföldi zöldség 171 € (különbség 32€), szántóföldi ritka zöldség 231€ (különbség 43€). Az ültetvények esetében az almatermésűek 704€ (különbség 18€), bogyós 341€ (különbség 24€), csonthéjas héjas 518€ (különbség 39€) és szőlő 486€ (különbség 39€).

		Kaszálás (Natura)			48 (13 440)
	Kalászos vetőmag		35 000		
	Napraforgó vetőmag		50 000		
	Egyéb vetőmag		40 000		

*2. táblázat: Támogatási összegek az ökológiai gazdálkodás célprogramban (2003, 2004, 2009)**Forrás**: saját összeállítás MVH adatok alapján*

Esettanulmány

A magyarországi földprivatizáció eredményeként számos, alig néhány hektáros, vagy akár egy hektár alatti kisbirtok alakult ki. A méretgazdaságosságtól távol álló farmok a nagyokkal szembeni versenyben elsősorban a magasabb hozzáadott értékre alapozhatnak, ennek pedig egyik lehetősége az ökológiai termék előállítása. A biogazdálkodás magasabb emberi erőforrás igénye úgy tűnik, kedvező helyzetbe hozhatja a kkv-ket a gépesített termelést végző nagygazdaságokkal szemben.

A cikk kapcsán elkészített mélyinterjú alanya egy 5 hektáros bodzaültetvény tulajdonosa Hantos térségében, és részvevője a 2009-ben indult agrár-környezetgazdálkodási program „ökológiai ültetvény" célprogramnak. Korábban hagyományos gazdálkodást folytatott, a növényvédelmet és a tápanyag-utánpótlást is kémiai úton oldotta meg. Ez a levéltetvek ellen használatos B-58-as rovarölőszer, illetve műtrágya használatát jelentette. A programra való áttérést követően a biogazdálkodásban engedélyezett szerekkel váltotta fel a korábbi anyagokat, így a növényvédelemre jelenleg Natur Biokal nevű oldatot, tápanyag-utánpótlásra pedig egy Azoter nevű baktérimtrágyát használ. A gazdálkodó szerint nem okozott költségnövekedést a biogazdálkodásban is alkalmazható növényvédőszerekre és tápanyagokra történő áttérés, miközben a termésen 10-15 százalékkal magasabb árbevétel realizálható.

Hozamcsökkenés csak az átállás éveiben volt tapasztalható, ami később eltűnt, így az ültetvény jelenleg hasonló nagyságú terméshozamot (0,8-1 t/ha) produkál, mint a hagyományos gazdálkodás idejében. A legnagyobb költség a tápanyag-utánpótlásból és a betakarításból adódik. Ez utóbbi 40-50 személy egyidejű munkáját jelenti a teljes ültetvényen.

Az ültetvény tulajdonosának elmondása szerint gazdasága az agrár-környezetgazdálkodási program nélkül is rentábilis. A program követelményeinek betartása nem okoz pótlólagos költségeket, így a hektáronkénti támogatás tiszta nyereségként realizálódik a gazdaság költségvetésében. Ez 365 eurót jelent hektáronként a 227 €/ha területalapú támogatás mellett. Az anyagi motiváció mellett azonban kiemelkedő szerepet kap a gazdálkodó felelős gondolkodásmódja. Véleménye szerint a biogazdálkodás „önmagában megnyugtató", nem csak egy gazdálkodási módszer, hanem életforma is egyben.

Az ellenőrzés rendszere

Magyarországon két állami hatósági engedéllyel rendelkező Kft. ellenőrzi és tanúsítja az ökológiai élelmiszer-gazdasági szektor szereplőinek munkáját. A Biokontroll Hungária Kft. első szereplőként az ellenőrzött területek több mint 90 százaléka felett diszponál, míg a Hungária Ökogarancia Kft.-nek, amely csak 2006-ban lépett piacra, egy kisebb szelet jut. A különbség az ellenőrzött vállalkozások számában is megmutatkozik: az Ökogarancia 97 vállalkozásával szemben (2012-es adat) a Biokontroll 1282[222] gazdaságot ellenőriz.

[222] Az adat csak az ökológiai gazdálkodást folytató termelőket foglalja magában, nem tartalmazza az állattenyésztéssel, feldolgozással, import- és egyéb tevékenységgel foglalkozó résztvevőket.

3. ábra: Az ökológiai gazdálkodás alá vont területek ellenőrzésének megoszlása a két hazai vállalat között
Forrás: *Ökogarancia Hungária Hungária Ökogarancia éves jelentések [Online]. - 2006-2012.. - 2014. 05 20. - http://www.okogarancia.hu/cegunkrol/eves_jelentesek.htm.*
Roszík Péter Jelentés a Biokontroll Hungária Nonprofit Kft. 2012. évi tevékenységéről [Online] // Biokontroll Hungária. - 2012.. - 2014. 05 20. - http://www.biokontroll.hu/cms/images/downloads/eves_beszamolok/eves_jelentes_2012.pdf.

		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bio-kontroll Hungária	Ellenőrzött terület (ha)	103 672	113 816	128 690	122 615	116 197	111 873	111 800	133 720	121 071	113 070	118 990
	Vállalkozá-sok száma	995	1 155	1 420	1 353	1 249	1 203	1 171	1 541	1 493	1 345	1 282
Hungária Ökogarancia	Ellenőrzött terület (ha)					6 568	10 397	11 017	12 222	11 555	11 406	11 760
	Vállalkozá-sok száma					72	57	57	78	81	85	97

3. táblázat: A biogazdálkodás alá vont terület nagysága és a gazdaságok száma hazánkban
Forrás: Ökogarancia Hungária Hungária Ökogarancia éves jelentések [Online]. - 2006-2012.. - 2014. 05 20. - http://www.okogarancia.hu/cegunkrol/eves_jelentesek.htm.
Roszík Péter Jelentés a Biokontroll Hungária Nonprofit Kft. 2012. évi tevékenységéről [Online] // Biokontroll Hungária. - 2012.. - 2014. 05 20. - http://www.biokontroll.hu/cms/images/downloads/eves_beszamolok/eves_jelentes_2012.pdf.

Ahhoz, hogy egy gazdálkodó az AGK programban részt vehessen, valamelyik szervezettel szerződéses viszonyt kell létesítenie. Ezt követően a program résztvevőjét a választott szervezet és az MVH egyaránt ellenőrizheti. A Biokontroll Hungária Kft. példának okáért évente egyszer előre egyeztetett időpontban minden hozzá tartozó ökológiai gazdálkodást végző gazdaságban ellenőrzést végez, ezen felül pedig szúrópróbaszerűen megjelenhet a gazdálkodónál további ellenőrzés céljából. Az MVH az ellenőrzésre kijelölt gazdaságokban végez vizsgálatot, ami évente 15-20 százalékát jelenti a programban résztvevőknek. A következő évben újabb 15-20 százaléknyi gazdaságot jelölnek ki ellenőrzésre, amelyben jellemzően 2-3 százalékot képvisel az ismételt ellenőrzés azoknál a termelőknél, akiknél az előző éves ellenőrzés során valamilyen hibát találtak. A fenti gyakorlatnak köszönhetően az is előfordulhat, hogy egyes gazdálkodókhoz az ötéves program ideje alatt egyszer sem jut el az MVH-ellenőrzés. Az MVH és a bio-tanúsító szervezet munkája között alig találunk kapcsolódási pontot. Mindeközben az MVH ellenőrzési osztálya gyakorlatilag ugyanazokat a feltételeket vizsgálja, amit a Biokontroll Hungária Kft. Az ellenőrzés alapját mindkét esetben az ökológiai gazdálkodásra vonatkozó EU-s rendeletek képezik, úgymint a 834/2007-es EK és 889/2008-

as EK rendelet. Mindkét szervezet vizsgálata kiterjed a tápanyag-utánpótlás mennyiségére és az alkalmazott anyagokra, a növényvédelemben alkalmazott hatóanyagokra és azok mennyiségére, a megfelelő telepítési sűrűségre, feromon-csapdák alkalmazására stb. Az ellenőrzés során a gazdálkodási naplót veszik alapul, amit talajvizsgálatok, illetve levélanalízis egészít ki[223].
A párhuzamos, és tartalmában közel azonos ellenőrzési gyakorlat összehasonlítása során felmerül a kérdés, hogy mennyiben van szükség a két szervezet együttes munkájára. A biogazdálkodásra specializálódott ellenőrző-tanúsító szervezetek mélyebb szakmai háttérismeretekkel és felszerelt laboratóriumaikkal probléma nélkül elláthatnák az AGK ellenőrzések ökológiai részét, miközben az MVH ellenőrzése jobban fókuszálhatna a további célprogramokra (pl. integrált gazdálkodás, tanyás gazdálkodás, vizes élőhelyek stb.).

Biogazdálkodás és birtokméret

Az ökológiai gazdálkodás magas munkaerőigénye és a módszer alkalmazása során elérhető, a versenyképességet megalapozó, magas hozzáadott értékből kiindulva feltételezhetnénk, hogy elsősorban a kisbirtokokkal rendelkező családi gazdaságok látják meg a lehetőséget ebben a gazdálkodási formában. A Biokontroll Hungária és a Hungária Ökogarancia Kft. évtizedes adatgyűjtéséből azonban azt látjuk, hogy az ellenőrzött magyar biogazdaságok átlagos birtokmérete 90-100 hektár között mozog. (lásd a 4. ábrát!)

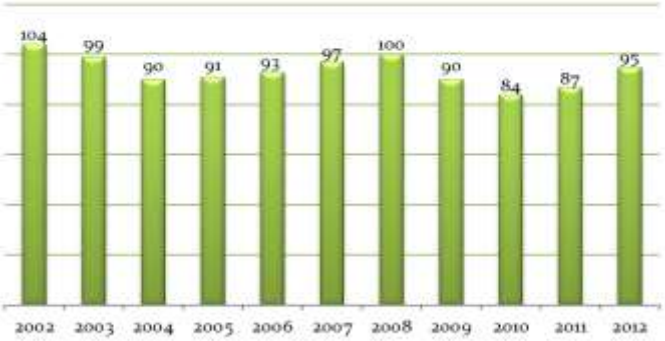

4. ábra: A magyar biogazdaságok átlagos birtokmérete (hektár) Forrás: Ökogarancia Hungária Hungária Ökogarancia éves jelentések [Online]. - 2006-2012.. - 2014. 05 20. - http://www.okogarancia.hu/cegunkrol/eves_jelentesek.htm. Roszík Péter Jelentés a Biokontroll Hungária Nonprofit Kft. 2012. évi tevékenységéről [Online] // Biokontroll Hungária. - 2012.. - 2014. 05 20. - http://www.biokontroll.hu/cms/images/downloads/eves_beszamolok/eves_jelentes_2012.pdf.

Ez természetesen egyaránt jelentheti a kicsi és a nagybirtokok jelenlétét a rendszerben, arról mindenesetre egyértelműen árulkodik, hogy a biogazdálkodásban ugyanúgy helye van a legmodernebb gépi technológiának mint a hagyományos művelési módszerben. Ez egyben azt is jelenti, hogy a termelési módszer akár a jövő mezőgazdaságának fő irányvonalát is képezheti, jóllehet ez erősen megosztja a szakemberek véleményét.

Mint minden növekvő népszerűségnek örvendő trendet, a biogazdálkodást is érdemes kritikával vizsgálni. Az engedélyezett szerek között találhatunk ugyanis olyanokat, amelyek a növényre ugyan nem, de az emberi szervezetre irritatív hatással bírnak. Ilyen például a réz-oxiklorid, de gondot okozhatnak a kén egyes vegyületei is, mint pl. a kén-dioxid, ami légzőszervi problémákat, egyes esetekben bélrendszeri tüneteket válthat ki. Bizonyos szerek ezen felül környezetkárosító hatást is

[223] A cikknek nem célja a teljes feltételrendszer bemutatása. Az ellenőrzés teljes szempontrendszere megtalálható a bio-tanúsító szervezetek ellenőrzési- és szankciólistáján, valamint az MVH ellenőrzési osztályán.

kifejthetnek, mint például a kalcium-poliszulfit és –permanganát, az áztatott dohánylevél leve pedig kifejezetten erős méreganyag[224].

Összefoglalás

A tanulmány a biogazdálkodásban rejlő lehetőségeket vizsgálja, elsősorban a kkv-k szempontjából. Röviden bemutatja az ökológiai gazdálkodás helyzetét a világban, majd egy magyar kisvállalkozás példáján keresztül vizsgálja a magyar agrár-környezetvédelmi programban való részvétel előnyeit. A kiinduló feltételezést, miszerint az ökológiai módszereket elsősorban a kkv-k alkalmazzák versenyképességük megalapozására a nagyobb, méretgazdaságosságot képviselő gazdaságokkal szemben, a biogazdaságok átlagos birtokméretére irányuló vizsgálat megcáfolta. A biogazdálkodást végző termelők általában támaszkodnak az agrár-környezetvédelmi programra, ami a területalapú támogatásokon át pótlólagos kifizetéseket jelent számukra. Elgondolkodtató az ellenőrzés rendszere, ugyanis a kifizető MVH és a biotanúsítást biztosító Biokontroll Hungária Kft. nagyrészt azonos szempontok alapján, ugyanazt az ellenőrzést végzi egymástól függetlenül.

Felhasznált források jegyzéke

FiBL Organic Agriculture Worldwide, 2013 [Online] // Research Institute of Organic Agriculture. - 2013. 05 17. - 2014. 02 21. - http://orgprints.org/22349/28/fibl-ifoam-2013-global-data-2011.pdf.

KSH Tájékoztatási Adatbázis [Online] // Központi Statisztikai hivatal. - 2010.. - 2014. 02 27. - http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp.

Mile Csilla Az agrár-környezetgazdálkodás EU-konform lehetőségei Magyarországon // Doktori disszertáció. - Kaposvár : Kapsvári Egyetem, 2006..

MTI Csökkent a bioterületek nagysága [Online] // ElemzésKözpont. - 2012.. - 2014. 05 17. - http://www.elemzeskozpont.hu/content/cs%C3%B6kkent-bioter%C3%BCletek-nagys%C3%A1ga.

Nemes Gusztáv Az Agrár-környezetgazdálkodás Implementációja az Új Magyarország Vidékfejlesztési Programban [Beszámoló]. - Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, 2010.

Organic World The World of Organic Agriculture 2013 [Online] // Global organic farming statistics and news. - 2013.. - 2014. 02 21. - http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-25-34.pdf.

Ökogarancia Hungária Hungária Ökogarancia éves jelentések [Online]. - 2006-2012.. - 2014. 05 20. - http://www.okogarancia.hu/cegunkrol/eves_jelentesek.htm.

Roszík Péter Jelentés a Biokontroll Hungária Nonprofit Kft. 2012. évi tevékenységéről [Online] // Biokontroll Hungária. - 2012.. - 2014. 05 20. - http://www.biokontroll.hu/cms/images/downloads/eves_beszamolok/eves_jelentes_2012.pdf.

Scheftsik Tamás Biogazdálkodás és vegyszerek [Cikk] // National Geographic / szerk. Lipták Tímea. - Budapest : Sanoma Media Budapest Zrt., 2013. május .

Solti Gábor Az ökológiai gazdálkodás helyzete Magyarországon [Online] // Sárközi Péter Tudományos Emlékülés. - 2012.. - 2014. 05 07. –

http://www.sarkozybio.hu/sarkozy/emlekulesek/images/2012/az_okologiai_gazdalkodas_helyzete_magyarorszagon.pdf.

Szabó Gábor A nemzeti agrár-környezetvédelmi program pályázatainak elmezése [Folyóirat] // Gazdálkodás XLVII. évfolyam 1. sz.. - Budapest : Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet, 2003.. - old.: 26-39..

[224] Scheftsik Tamás Biogazdálkodás és vegyszerek [Cikk] // National Geographic / szerk. Lipták Tímea. - Budapest : Sanoma Media Budapest Zrt., 2013. május .

Urfi Péter és Kormosné Krisztina Koch Az ökológiai gazdálkodás költség-jövedelem viszonyai [Folyóirat] // Gazdálkodás, 55. évf. 1. szám.. - Budapest : Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet, 2011.. - old.: 28-38.

Nagy Orsolya - Kith Károly[225]*:* **Az éghajlatváltozás hatásai a mezőgazdaságra**

"A rész csak az egész okán értelmes."
(Tóth József)

Bevezetés

Alapvetésként meg kell különböztetni az éghajlat és a klíma fogalmakat. A klímát általában az időjárással kapcsolatosan szokták emlegetni, míg az éghajlat egy adott földrajzi területre jellemző időjárási sajátosságokat foglal magába.

A klíma egy adott helyen hosszabb időszak (általában néhány évtized) alatt a környezetével állandó kölcsönhatásban levő légkör egymáshoz kapcsolódó tulajdonságainak és folyamatainak rendszere. Kialakító tényezői: a napsugárzás, a légkörzés és a földfelszín tulajdonságai.[226]

Az éghajlatváltozás globális probléma. A jelenlegi nemzetközi helyzetet/állapotokat a várható gazdasági, illetve politikai fejleményekkel egyetemben kell elemezni és számításba venni 2030-ig.

Földünkön nincsenek egymástól elszigetelt problémák. Egyetlen probléma elhamarkodott, felületes megoldása felerősít egy másik problémát vagy másik probléma okozójaként jelenik meg. A ”globális problémák” megoldása rendszerszemléletet, az elemzés, tervezés és döntéshozatal új eszközeinek figyelembevételét követeli meg.[227] A fenntarthatóság szempontjainak meg kell jelennie a mindennapi ((mező)gazdasági) tevékenységeink során is.

Az IPCC mandátuma

Az éghajlatváltozással foglalkozó kormányközi munkacsoport (IPCC) először 1990-ben adta ki jelentését.

A globális felmelegedés problémáját felismerő Világmeteorológiai Szervezet (WMO) az Egyesült Nemzetek Környezeti Programjával (UNEP) közösen 1988-ban létrehozta az IPCC-t, amely nyitva áll minden ENSZ és WMO tag előtt.

Az IPCC feladata, hogy tudományos, szakmai és társadalmi-gazdasági információk biztosításával segítsen egy átfogó, objektív és átlátható képet alkotni az emberi faj okozta klímaváltozás kockázatairól, annak lehetséges hatásairól, illetve az alkalmazkodás és megfékezés lehetőségeiről. Az IPCC nem folytat kutatásokat és nem kíséri figyelemmel az éghajlatra vonatkozó adatokat, vagy más idetartozó paramétereket. Összefoglaló megállapításait főleg a már publikált tudományos szakirodalom alapján készíti.

Az IPCC tevékenységének fókuszában azoknak a rendszeres időközönkénti összefoglaló tanulmányoknak az elkészítése áll, amelyek az éghajlatváltozásról szóló tudás helyzetének felmérésére hivatottak. Az IPCC emellett speciális jelentéseket és szakmai anyagokat is készít olyan témákban, amelyek független tudományos szakértői véleményt igényelnek és támogatja az ENSZ Éghajlatváltozásról szóló Keretegyezményét (UNFCCC) is az üvegházhatású gázokról készített leltárok összeállításával. A jelentések egy része sorozatgyártásban készült.

Az IPCC 1990-ben állította össze Első Összefoglaló Jelentését, amely fontos szerepet játszott az ENSZ Közgyűlés által az UNFCCC megalkotására létrehívott Kormányközi Tárgyaló Bizottság (Intergovernmental Negotiating Committee) megalakulásában. Az UNFCCC-t 1992-ben fogadták el és 1994-ben lépett hatályba. Ez a Keretegyezmény foglalja általános politikai keretbe az éghajlatváltozás elleni fellépést. Az IPCC időszakos összefoglaló és speciális jelentéseivel ezután is igyekezett tudományos, szakmai és társadalmi-gazdasági tanácsokkal ellátni a világot, különösen az UNFCCC-hez csatlakozott államokat. Második Összefoglaló Jelentése, az „Éghajlatváltozás 1995”, nagyban hozzájárult a Kiotói Jegyzőkönyv 1997-es elfogadásához vezető tárgyalások sikeréhez. Az „Éghajlatváltozás 2001” elnevezésű Harmadik Összefoglaló Jelentést 2001-ben kézhez kapták az

[225] Debreceni Egyetem , nagy.orsolya@agr.unideb.hu - kithkaroly@agr.unideb.hu
[226] Mezőgazdasági Kislexikon. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1989.
[227] Moser Miklós és Pálmai György*: A környezetvédelem alapjai.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2006. 147.

UNFCCC 7. konferenciájának résztvevői, akik úgy döntöttek, hogy az abban foglaltak megfelelő hivatkozási alapként szolgálhatnak a konferencia napirendjén szereplő témák megfontolásához.

Fenntarthatóság kérdése

Elsődleges cél a fenntartható fejlődés, vagyis az életminőség folyamatos javítása, mindazok mellett, hogy a társadalmi, gazdasági és környezeti szempontok harmonikus egységben érvényesülnek („a fenntarthatóság hármas követelménye").

A mezőgazdaságnak nehéz megfelelnie a fenntarthatóság követelményeinek, mezőgazdaság alatt nemcsak a termelést (talaj-és tápanyaggazdálkodás, növénytermelés és állattenyésztés, biotechnológia, növényvédelem, állategészségügy), hanem a feldolgozást (technológia, logisztika) és értékesítést (marketing, innováció) is értjük.

Összefoglaló a légkörről

Az elmúlt évek kutatásai bizonyítják, hogy a mezőgazdasági tevékenységek is felelősek a légkör növekvő szén-dioxid szintjéért. A legtöbb éghajlatváltozást okozó károsanyag-kibocsátás az energiatermeléshez köthető, legfőképpen a fosszilis tüzelőanyagok elégetéséhez. Ha a káros anyagok légköri koncentrációja tovább emelkedik, akkor a most kiugróan magasnak számító hőmérsékletek mindennapossá válhatnak.

A földi atmoszféra átlagos hőmérsékletének fenntartásáért egy összetett sugárzási folyamat felelős. A Napból látható és ultraibolya sugárzás formájában érkezik az energia a Földre, aminek egy részét a levegő elnyeli, másik része infravörös sugárzásként a földfelszínről visszaverődik. Az üvegházhatású gázok a légkörben áteresztik a Nap rövidhullámú sugárzását, ám a Föld által kibocsátott hő-, azaz hosszúhullámú sugárzás nagy részét elnyelik, melegítve ezzel a légkört. Az üvegházhatás nélkül a Föld élettelen bolygó lenne -18 C átlaghőmérséklettel.

Tulajdonképpen minden olyan molekula üvegházhatású (ÜHG, greenhouse gases: GHG) a légkörben, melyben legalább két különböző atom található (néha az azonos atomokat tartalmazók is így viselkednek). Hőelnyelő képességük és az elnyelt infrasugárzás-tartományok tekintetében ugyanakkor jelentős eltéréseket mutatnak. Így például a *CFC-k* (klórozott fluorozott szénhidrogének) a CO_2 fajlagos hatásának többszörösét teszik ki.

Az elmúlt húszezer évben a légköri szén-dioxid mennyisége 280 ppm (milliomod térfogatrész) körül ingadozott. Napjainkra ez az érték – nagyrészt a fosszilis tüzelőanyagok elégetésének és az erdők (ki)irtásának köszönhetően – elérte a 385 ppm-et, a koncentrációnövekedés üteme pedig mintegy 1,5 ppm/év körülire tehető. A szén-dioxid természetes forrásai (elsősorban a bioszféra, a talaj, és az óceánok) kb. 500 Gt (gigatonna) „terhelést" okoznak évente, melyet az óceánok és a bioszféra szénmegkötő folyamatai ellensúlyoznak. Az energiaipari, egyéb ipari (pl.: cementgyártás, cukorgyártás) és közlekedési emissziók, valamint az erdőirtások miatti antropogén kibocsátásokat a fő rezervoárok többlet megkötései nem tudják ellentételezni.

A szén-dioxid nagy légköri mennyisége és a nyelési folyamatok kis erőssége hosszú tartózkodási időt eredményez, azaz gyors és hathatós beavatkozások is csak hosszú évtizedek múlva éreztetnék hatásukat. Az előrejelzések bizonytalanságai egyelőre még jelentősek. Amennyiben az évszázad végére 450 ppm szint lenne a kívánt szén-dioxid-koncentráció stabilizációja, úgy a kibocsátásokat azonnal hozzávetőleg a felére kellene csökkenteni. A kritikusnak tekintett 500 ppm-es szint várhatóan 2 C átlagos hőmérséklet-emelkedést okozna, melynek klímahatása más ökológiai krízist eredményez.[228]

A légkör jövője

A Kiotói Jegyzőkönyv kibocsátás-csökkentési előírásának 2020-ig tartó módosítását 2012 végén fogadták el. Az érintett fejlett és átmeneti gazdaságú (a továbbiakban: fejlettebb) országok átlagosan 18%-os kibocsátás-csökkentést vállaltak 2020-ra 1990-hez képest. E módosítás hatályba lépése

[228] Bíró Tibor, Szerk.: Tamás János*: Agrárium és környezetgazdálkodás*. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2008. 117-118.

elhúzódhat, de e fejlettebb országoknak nyilatkozniuk kellene 2014-ben, hogy hajlandóak-e megemelni vállalásuk szintjét (az EU esetében például 20%-ról 30%-ra). A fejlődő országok az IPCC új jelentésére is hivatkozva azt az elvárást fogalmazták meg, hogy a fejlettebbeknek 40%-os csökkentést kell végrehajtaniuk történelmi felelősségük okán. E kérdésben nem született egyezség, ráadásul e módosításból már végképp kimarad öt nagykibocsátó ország (Japán, Kanada, Oroszország, Új-Zéland, USA). Ezzel párhuzamosan folyik az egyezkedés egy új globális megállapodás – a Kiotói mellett talán egy másik, 2015-re véglegesítendő és 2020-ban hatályba lépő jegyzőkönyv – előkészítéséről, amelyben már minden ország tenne valamilyen kibocsátás-szabályozási vállalást. E megállapodás rendelkezne az alkalmazkodási, a finanszírozási és technológiai együttműködésről is. A felek nem tudtak megállapodni a leendő megállapodás előzetes szerkezetéről sem, és csupán arra kértek fel minden országot, hogy 2015 első negyedévéig közölje: mivel járulna hozzá az új megállapodás keretében az egyezmény célkitűzésnek eléréséhez. Éles vita bontakozott ki arról, hogy minden ország számára ez jogi kötelezettséget jelentene, avagy a fejlődőknek csak nemzetközi jogi kötelezettséget nem jelentő intézkedéseket.[229]

A légkör jelentősége

A természeti környezet részét képező légkör a Földet körülvevő légnemű burok, amelynek jelenlegi összetétele az élővilággal szoros kapcsolatban alakult ki. A légkör és az élővilág közötti szoros kapcsolat most is fennáll. Napjaikban is a légköri hatótényezők a legfontosabb környezeti tényezők a növények növekedése, fejlődése és produktivitása szempontjából. A haszonállatok élete alapvetően az általuk fogyasztott növényektől függ, ezért követve a haszonállatok is a légköri viszonyok függvényei. Természetesen az állatok közvetlenül is érzékenyek a meteorológiai hatásokra, elsősorban a hőmérsékletre és a nedvességre. Ily módon az egész élelmiszer-termelés erőteljesen függ a meteorológiai viszonyoktól.

A légkör állapotát hosszú távon az éghajlat jellemzi, amely megszabja, hogy egy adott helyen milyen növények, az év melyik időszakában és milyen hatékonysággal termeszthetők. A meteorológiai viszonyok éven belüli és évek közötti ingadozásai az elsődleges okai a terméshozamokban mutatkozó ingadozásoknak, egyes meteorológiai extrém jelenségek (fagyok, aszály, jégeső stb.) pedig a mezőgazdasági termelés alapvető kockázati tényezői. És ez még a magas agrotechnikai szint mellett folyó termelés esetén is igaz.

Egy adott éghajlati hatást behatárolja, hogy az egyes gazdasági növényeknél milyen maximális hozamok érhetők el (éghajlati potenciál). Következtetésképp rögzíthető, hogy a légkör a mezőgazdaság számára egyrészt természeti adottságot jelent, másrészt a termelés erőforrása és kockázati tényezője.[230] Vagyis a mezőgazdaság és a klímaváltozás kapcsolata az elmúlt évtizedekben vitathatatlanná vált.

Az éghajlatváltozás, mint bizonyosság

Az éghajlatváltozás kettős kihívást jelent: egyfelől csökkenteni kell a felmelegedést előidéző gázok légkörbe jutását ún. mérséklés, másfelől alkalmazkodni kell az éghajlat várható megváltozásához, enyhítve a káros hatásokat. Mindez komoly feladatot jelent mind hazánk, mind az Európai Unió mezőgazdaságának és mezőgazdasági politikájának alakításában.

A többi iparággal ellentétben a mezőgazdasági eredetű gázkibocsátás nem szabályozható gombnyomással. A mezőgazdasági tevékenységek bonyolult biológiai és ökológiai folyamatokba ágyazódtak. A mezőgazdasággal összefüggő ÜHG-kibocsátás csökkentésére irányuló intézkedések a hosszú távú fenntarthatóságot célzó szakpolitikákon és a gazdálkodók saját kezdeményezésein alapulnak.

Már történtek lépések az éghajlatváltozással kapcsolatos problémák kezelésére irányuló törekvések közös agrárpolitikába történő beépítésére. A 2003-as KAP-reform átcsoportosította a gazdálkodóknak juttatott anyagi támogatást a termeléstől független közvetlen támogatások javára

[229] Faragó Tibor*: Nemzetközi Klímatárgyalások Varsóban*. Magyar Tudomány 175. évf., 2014/2. szám, 210-211.
[230] Szerk.: Tamás János*: Agrárium és környezetgazdálkodás*. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2008. 35.

(ez volt a közvetlen támogatások és a termelés szétválasztása), csökkentve ezzel az intenzív gazdálkodás ösztönzését. Ennek a „szétválasztott" támogatásnak a feltétele ugyanakkor az is, hogy a gazdálkodók fenntartható termelési módszereket alkalmazzanak. Ez a „kölcsönös megfelelőség" a gazdálkodóknak juttatott közvetlen kifizetéseket a környezetvédelmi és egyéb jogszabályok betartásától teszi függővé. Az üvegházhatást okozó gázok légkörbe jutásának csökkentését ezen kívül számos vidékfejlesztési intézkedés is segíti, például a gazdaságok és épületek energiahatékonyságának növeléséhez adott támogatások, a témával kapcsolatos oktatás és tanácsadás, illetve a biogáz ágazat támogatása.

A vízhiány nagy hatással lesz a mezőgazdasági termelésre és Európa tájaira. Sok területen – nevezetesen a déli EU-tagországokban – évszázados hagyománya van az öntözéses gazdálkodásnak. Nekik felül kell vizsgálniuk az alkalmazott öntözési technológiát. A mezőgazdaságban javítani kell a vízfelhasználás hatékonyságát, és csökkenteni kell a vízveszteségeket.
Számítani lehet arra, hogy a hőmérséklet és a páratartalom emelkedése miatt a jelenlegi kártevők, betegségek és gyomnövények elterjedési területe és a fertőzöttség mértéke is nőni fog. Ezek a hatások területenként nagyon eltérő mértékűek lehetnek.[231]

NÉS[232]
Magyarországon, a Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia többek között, foglalkozik a mezőgazdaság és a klímaváltozás kapcsolatával, de olyan fontos kérdésekre is próbál választ adni, mint például: hogyan alakul az éghajlat, kell-e alkalmazkodni a változásokhoz, valamint időben tesszük-e meg a megfelelő lépéseket. A dokumentum legfontosabb elemei közé tartozik a nemzetközi kötelezettségek teljesítése, az éghajlatváltozást okozó hatások elleni küzdelem, a kibocsátás-csökkentés és az alkalmazkodás a klímaváltozáshoz. 2008-at követő öt évre több mint 100 milliárd forint állt rendelkezésre a klímavédelemmel kapcsolatos beruházásokra. A mezőgazdaság legfőbb kihívásai: a változó feltételeknek (leginkább) megfelelő fajták termesztése - tenyésztése és a természetvédelmi szempontok fokozott mértékű érvényesítése.
A növénytermesztésben talajkímélő gazdálkodási módszereket és víztakarékos művelési módokat kell alkalmazni, az állattenyésztésben fejleszteni kell a technológiákat. Lehetőség szerint az éghajlatváltozás relatív előnyeit, például a megnövekvő napsütéses órák számát a termelés növelésére ki kell használni.
A NÉS Magyarország középtávú klímapolitikájának három fő cselekvési irányát jelöli ki:

1. Az uniós és nemzetközi követelményeknek megfelelően intézkedéseket irányoz elő, az éghajlatváltozást kiváltó gázok kibocsátásának csökkentése, és növekedésének megelőzése érdekében. Az üvegházhatású gázok kibocsátásának mérséklését az összes energiafelhasználás csökkentésével együtt kell megvalósítani, úgy, hogy a termelés és fogyasztás szerkezetének egésze a kevésbé anyag- és energia-igényes irányba változzon.
2. A már elkerülhetetlen éghajlatváltozás kedvezőtlen ökológiai és társadalmi-gazdasági hatásai elleni védekezésnek, az éghajlatváltozás következményeihez való alkalmazkodóképesség javításának legfontosabb elemeit tartalmazza.
3. Az éghajlatváltozás társadalmi tudatosítását és a klímatudatosság erősítését.

A NÉS kiemelten ágazatközi és össztársadalmi keretrendszer, minden gazdasági ágazatot és társadalmi csoportot érint. Ezért a vonatkozó stratégiai célokat, feladatokat minden szektor (és tárca) tevékenységébe integrálni kell.

[231] http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/climate_change/leaflet_hu.pdf [2014.06.30.]
[232] A kormány 2008. február 13-i ülésén elfogadta a 2008-2025-re szóló Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiát (NÉS). Továbbá a NÉS végrehajtása érdekében a kormány két évre szóló Nemzeti Éghajlatváltozási Programot (NÉP) fogadott el.

Záró gondolatok

A szakemberek szerint a kismértékű globális felmelegedés is csökkenti a terméshozamot, illetve termésingadozást okoz az egyenlítőhöz közelebb fekvő területeken. A mezőgazdasági termelésre gyakorolt negatív hatásokat súlyosbítani fogják a gyakoribbá váló szélsőséges időjárási jelenségek (például árvizek, hőhullámok és aszályok). A kisbirtokosokat és az önellátó mezőgazdasági termelőket a probléma különösen érinti, mert ők nehezebben tudnak a körülményekhez alkalmazkodni. Ez várhatóan növeli az éhínség veszélyét, különösen az afrikai kontinensen.

Az EU minden térségében egyre jobban érződnek az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásai, de egyes területek az átlagnál jobban érintettek. Dél-Európában és a Földközi-tenger partvidékén egyszerre fog jelentkezni a jelentős hőmérséklet-emelkedés és a csapadékhiány hatása. Különösen veszélyeztetetté válnak a hegyvidéki területek (nevezetesen az Alpok) és a kisebb szigetek. A sűrűn lakott árterületeket viharok, erős zivatarok és hirtelen áradások fenyegetik, melyek kiterjedt károkat okozhatnak. Az éghajlatváltozás növelni fogja a különbséget Európa természeti erőforrásainak területi eloszlásában.

Az időjárás megváltozásának bizonyos hatásai már most tetten érhetők. Számos hatást megfigyeltek már: korábban virágoznak a fák, hosszabb lett a szőlő érési időszaka, és más növények természetes ciklusa is megváltozott. A mezőgazdasági munkálatok (vetés, betakarítás stb.) naptárának módosulása azt mutatja, hogy a gazdálkodók alkalmazkodnak az új éghajlati feltételekhez.

Összefoglaló

A népesség elsődleges célja a fenntartható fejlődés, vagyis az életminőség folyamatos javítása, mindazok mellett, hogy a társadalmi, gazdasági és környezeti szempontok harmonikus egységben érvényesülnek.

Földünkön nincsenek egymástól elszigetelt problémák.

Az időjárás szélsőségeire a mezőgazdaság rendkívül érzékenyen reagál. Legfőképpen arra kell felkészíteni a mezőgazdaságot, hogy az általunk nem befolyásolható hatásokhoz képes legyen alkalmazkodni.

A mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás többféle célt szolgálnak: hozzájárulnak az élelmiszer-, takarmány-, nyersanyag- és energiatermeléssel a környezet minőségének javításához, valamint az éghajlatváltozás hatásainak enyhítéséhez és az azokhoz való alkalmazkodáshoz. Az ágazatot, mint rendszert/folyamatot vizsgálva: egyszerre okozója és hatástalanítója a légkörben lévő üvegházhatású gázoknak. A kibocsátások az állattenyésztésből és a műtrágyahasználatból erednek, míg a legelőgazdálkodás és az agrár-erdészeti intézkedések csökkentik a légkör szén-dioxid-tartalmát.

Nagy Balázs[233]*:* **A külföldi közvetlen tőkebefektetések hatása a magyar gazdaság versenyképességére**

Bevezetés

Az Európai Unió egységes piacának kiteljesedése lehetővé tette a tőke, az áruk, a szolgáltatások és a munkaerő szabad(abb) áramlását. A 1990-es évektől erősödő gazdasági nyitás, globalizáció és európai integráció elősegítette a gazdasági átalakulást, amelyhez jelentős mértékű tőkére volt szükség. E tőkeigény kielégítése külföldi források igénybevételével történt, Magyarország beállt a tőkeimportőr országok közé.

Az egyre szabadabbá váló nemzetközi tőkeáramlás egy jelentős területe a külföldi működő tőkebefektetés, amely a tőke külföldön, egy másik ország gazdaságában történő befektetését jelenti olyan vállalkozás formájában, amelyet a tőke tulajdonosai (illetve ezek megbízottja) irányítanak vagy ellenőriznek.[234]

A felgyorsuló privatizációs hullám és a tőkeimportot elősegítő tényezők mind hozzájárultak a külföldi tulajdonossal rendelkező vállalatok arányának növekedéséhez. Világgazdasági szempontból a közvetlen beruházási tőkék nemzetközi áramlásának integráló hatása van, hiszen a tőke jellemzően a tőkével ellátott országból a tőkeszegény ország irányába áramlik. Ennek jelentőségét és jellegzetességeit már az 1930-as években felismerte Kaname Akamatsu és publikálta a „repülő libák" modellt (Flying Geese Model), majd ez 1962-ben jelent meg angol nyelven is.[235] A modell szerint a fejlődő országok felzárkóztatásában kiemelt szerepe van a fejlett országoknak, hiszen őket V-alakot formálva követik a fejlődők is. Ebben a folyamatban jelentős hatása van a kereskedelemnek és a külföldi közvetlen tőkebefektetéseknek[236]. A fejlődő ország termékei megjelennek a fejlett ország piacán is, ahol versenyhelyzetet generálnak, melynek eredménye a fejlett ország hatékonyságának és termelékenységének emelkedése, amely ismét az új technológia kiáramlásához vezet, ami a fejlődő ország piacán jelenik meg.[237] A működő tőke áramlásánál nem szabad figyelmen kívül hagyni az immateriális tőke áramlását sem, amely jelentheti vezetési ismeret, licence vagy know-how áramlását.[238]

Alkalmazott módszer, célok

A Világgazdasági Fórum (World Economic Forum - WEF) 1979-ben publikálta első ízben Globális Versenyképességi Jelentését,[239] amely 12 pilléren keresztül elemzi és mutatja be az országok versenyképességét. A 12 pillér mutatóiból aggregálás után előáll egy kompozit indikátor, amely a Globális Versenyképességi Index,[240] ezek alapján pedig rangsorolásra kerülnek az országok. Az elemzéshez felhasznált adatok forrását különböző szervezetek statisztikai adatai jelentik, különösképp a Világbank (World Bank), a Nemzetközi Valutaalap (IMF), az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO), valamint az Egészségügyi Világszervezet (WHO).

---

[233] A szerző a Nyugat-magyarországi Egyetem PhD-hallgatója

[234] Szentes, T.: *Világgazdaságtan – Elméleti és módszertani alapok*. Aula Kiadó, Budapest, 2005. p.823.

[235] ld.: Akamatsu, K.: Waga kuni yomo kogyohin no susei. *Shogyo Keizai Ronso*, 1935/13. pp. 129-212.; Akamatsu, K.: Waga kuni keizai hatten no sogo benshoho. *Shogyo Keizai Ronso*, 1937/15. pp. 179-210. és Akamatsu, K.: Historical pattern of economic growth in developing countries. *The Developing Economies*. 1962/1. pp. 3-25.

[236] Kojima, K.: The "flying geese" model of Asian economic development: origin, theoretical extensions, and regional policy implications. *Journal of Asian Economics*, 2000/11. pp. 375-401.

[237] Artner, A.: Válságtól válságig – a globális tőkerendszer mechanizmusai. *MTA Világgazdasági Intézet Műhelytanulmányok*. 2013/99. pp. 2-42.

[238] Magas, I.: *Transznacionális vállalat a korlátozott nemzetközi versenyben. Átalakuló szemlélet és új irányzatok*. In: Blahó, A. (szerk.). *Világgazdaságtan II. kötet*. Aula Kiadó, Budapest, 2004. pp. 489-515.

[239] Global Competitiveness Report

[240] Globan Competitiveness Index

Ezen kívül a WEF éves Vezetői Vélemény Felmérés (Executive Opinion Survey) formájában további adatokat gyűjt, amelyet beépít a Globális Versenyképességi Indexbe.[241] A legújabb versenyképességi jelentésben a vizsgált országok száma 148.
A másik közismert versenyképesség-kutató az International Institute of Management Development (IMD) éves jelentései négy tényezőcsoporton keresztül mutatják be az nemzetgazdaságok versenyképességét, ez a négy tényezőcsoport a következő: gazdasági teljesítmény, kormányzati hatékonyság, a gazdálkodás hatékonysága és infrastruktúra. E tényezőcsoportok 2014-ben 338 kritériumot (2013-ban 333 kritérium) foglalnak magukba, amelyeket standardizálnak, ebből áll össze a gazdaságok sorrendje az egyes kritériumokra külön-külön, valamint a teljes gazdaságra vonatkozóan együttesen. Az IMD elemzése is több nemzetközi szervezet (ENSZ, OECD, Világbank, WHO, UNESCO és partner intézetek) kemény adataira, valamint puha adatforrásként a Vezetői Vélemény Felmérésükre épül.[242] 2014-ben a vizsgált országon száma 60.
Az IMD minden évben megfogalmazza a versenyképesség tíz aranyszabályát, a 2005. évi jelentésében ezen aranyszabályok közül az ötödik így szól: „Fejlesztd az agresszivitást a nemzetközi piacokon, valamint a vonzerőt a külföldi közvetlen tőkebefektetések számára.”[243] Ezek alapján jelen tanulmány elsődleges célja, hogy vizsgálja Magyarország versenyképességének alakulását a külföldi közvetlen tőkebefektetések tükrében. Az elemzés során a fent bemutatott két versenyképesség-kutató adatain kívül az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciájának (UNCTAD), valamint a Swiss Federal Institute of Technology adatbázisát használom fel.

A külföldi közvetlen befektetések Magyarországon

A rendszerváltással egy időben kezdődött a tőke beáramlása Magyarországra, ugyanakkor a tőkekiáramlás csak jóval később, az Európai Uniós csatlakozással azonos időben kezdett emelkedni.

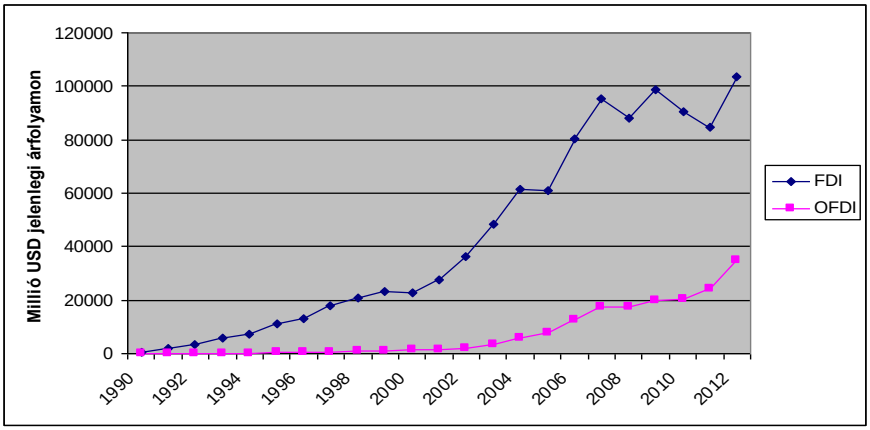

1. ábra: A FDI és OFDI alakulása Magyarországon 1990 és 2012 között[244]

A trendek igazolják a korábbi elméleteket, melyek szerint „a kis országok fejlődésük korai szakaszában jobban függnek a beáramló tőkétől és később nagyobb mértékben orientálódnak a kifelé irányuló befektetésekre is”.[245]

---

[241] World World Economic Forum: Global Competitiveness Report 2013-2014. Geneva, 2013. p.11. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf [letöltés ideje: 2014.05.01.]
[242] IMD: World Competitiveness Yearbook 2014. IMD International, Lausanne. pp. 484-488.
[243] IMD: World Competitiveness Yearbook 2005. IMD International, Lausanne. p. 615.
[244] UNCTADStat (United Nations Conference on Trade And Development) adatbázis. http://unctadstat.unctad.org. [adatok letöltése: 2014.04.25.] alapján saját szerkesztés
Megjegyzés: FDI - beáramló külföldi közvetlen tőke, OFDI – kiáramló külföldi közvetlen tőke, mindkettő „stock” típusú mutató
[245] Antalóczy, K. - Éltető, A.: Magyar vállalatok nemzetköziesedése - indítékok, hatások és problémák. *Közgazdasági Szemle 2002*. pp. 158-172.

A kereskedelmi korlátok és az export

Az Európai Unióhoz való csatlakozás jelentősen emelte a csatlakozó országok gazdasági globalizációs fokát, és csökkentette a kereskedelmi korlátozásokat.

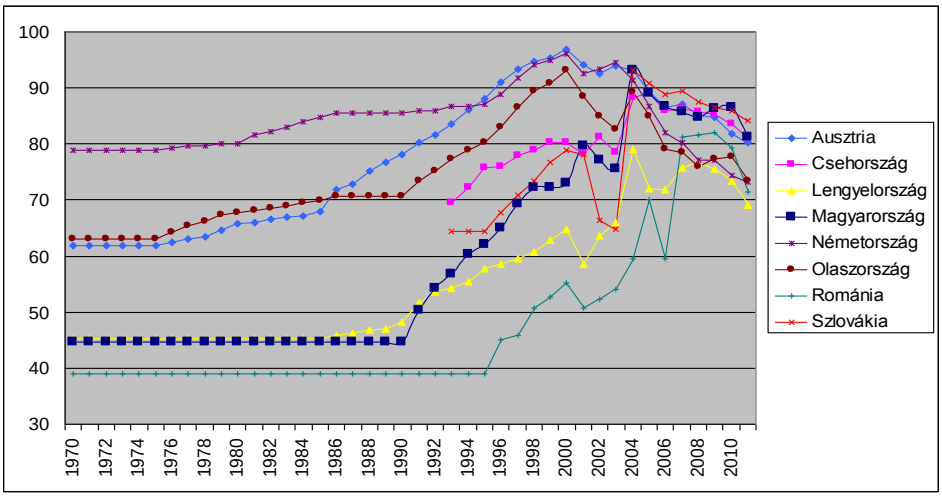

2. ábra: A korlátozások alakulása 1970-2011 között[246]

A gazdasági globalizációs index egy alindexe az áruk, szolgáltatások és tőke szabad áramlását korlátozó tételek, ezen alindex időbeli alakulását mutatja be a *2. ábra*. Minél kevesebb korlátozó tényező van egy adott országban, annál nagyobb értéket vesz fel a változó a 0-100 skálán. Mint látható, a 2004-es Európai Uniós csatlakozás az érintett országokban jelentősen csökkentette a korlátokat, melynek okai evidensek. Románia esetében a 2007-ben történő csatlakozás gyakorolt hasonló hatást. Az országok mutatóinak konvergenciája is egyértelmű, mely az európai integrációra és a közösségi szabályozásra vezethető vissza.

A külföldi tulajdonú, zöldmezős beruházással létrejött vállalatok szinte kizárólag exportra termelnek és szinte kizárólag importált nyersanyagokat és félkész terméket használnak fel.[247] Ebből következik, hogy a külföldi befektetések és az export korrelációja egyértelmű, e két változó idősoros alakulását mutatja be az *3. ábra*. Az Európai Unióhoz történő csatlakozás után fokozódó tőkebeáramlás volt az export további növekedésének forrása, így azonban nem a magyar vállalatok használták ki a csatlakozás utáni óriási exportpiac lehetőségét, hanem a Magyarországon működő multi- és transznacionális vállalatok növelték a termékek és szolgáltatások kivitelét.[248] Ez utal Magyarország dependens pályájára, arra, hogy az integráció növelte a kölcsönös függést,[249] hiszen a növekvő export és import között a hazai munkaerő által hozzáadott érték áll, a munkaerő-piacon pedig erős függőség alakult ki a külföldi tőkétől. Meg kell említeni a transznacionális vállalatok általi foglalkoztatás inflációs hatását. A Balassa-Samuelson hatásnak megfelelően fejlődő ország termelékenységének növekedésével együtt jár a transznacionális vállalatok által foglalkoztatottak munkabérének növekedése is. Emiatt a hazai vállalatok is kénytelenek emelni az alkalmazottaik fizetését, azonban itt nincs mögötte termelékenységi növekmény. Ennek pedig végső soron inflációnövelő hatása van.

[246] KOF Index of Globalization. Swiss Federal Institute of Technology adatbázis. http://globalization.kof.ethz.ch. [adatok letöltése: 2014.04.25.] alapján saját szerkesztés

[247] Csengődi, K.: A külföldi közvetlen befektetések hatása a közép-kelet-európai gazdaságok termelékenységére. *Magyar Tudomány*. 2012/1. pp. 73-81.

[248] Pogátsa, Z.: *Álomunió – Európai piac állam nélkül*. Nyitott könyvműhely Kiadó, Budapest, 2009. pp. 46-57.

[249] Palánkai, T.: *Az integrációs folyamatok általános elméleti keretei.* In: Blahó, A. (szerk.). *Világgazdaságtan II. kötet*. Aula Kiadó, Budapest, 2004. pp. 353-356.

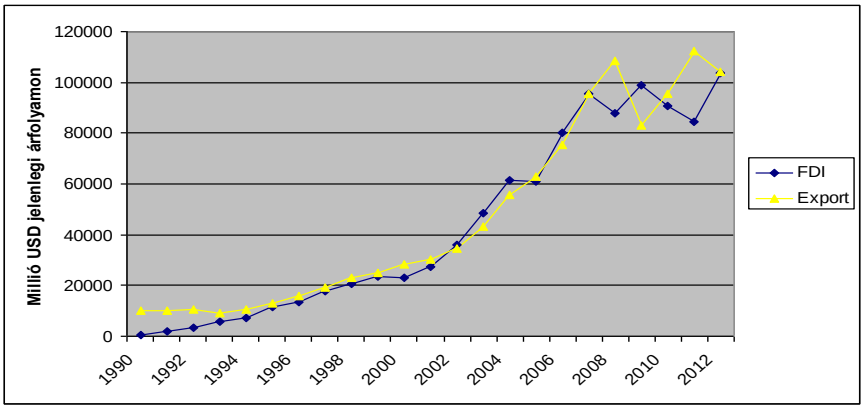

3. ábra: A FDI és az export alakulása Magyarországon 1990 és 2012 között[250]

1990-től a termékek és szolgáltatások exportja jelentősen, az állományi FDI-vel együtt emelkedett, e változók szorosan összefüggnek egymással (az „r" korrelációs együttható értéke 0,9726, p=0,01 szinten szignifikáns). Ugyanakkor a világexportból részesedés nem az 1990-től, hanem csak 1995-től kezdett emelkedni, ezt szemlélteti a *4. ábra*.

A közvetlen külföldi tőkebefektetések által eredményezett „versenyképesség növelésének alapvető jele, ha egy ország részesedése nő a világexportból".[251] Ez azért fontos, mert Magyarország a rendszerváltás óta a külföldi tőkét vonzó gazdaságpolitikát folytatott, amellyel a világpiaci és világgazdasági versenyképességet kívánták javítani. Ezt azonban kizárólag a tőkevonzásra nem lehet építeni, hiszen ha ennek implementálás nem megfelelő, akkor a versenyképesség növelésének lehetősége egy aszimmetrikusan dependens viszony kialakulásának veszélyévé válik.

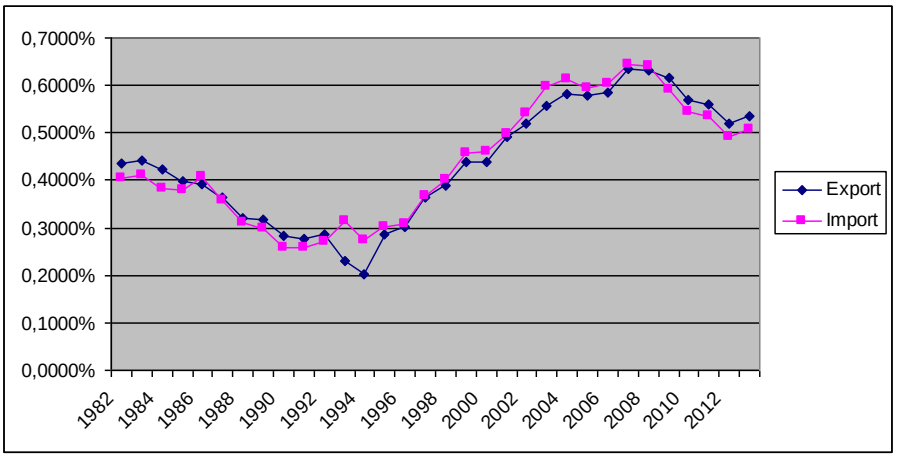

4. ábra: Magyarország részesedése a világ exportjából és importjából 1982 és 2013 között[252]

[250] UNCTADStat (United Nations Conference on Trade And Development) adatbázis. http://unctadstat.unctad.org. [adatok letöltése: 2014.04.25.] alapján saját szerkesztés

[251] Lall, S.: Exports of manufactures by developing countries: emerging patterns of trade and location. *Oxford Review of Economic Policy*, 1998/2. és Lall, S.: The Technological structure and performance of developing country manufactures exports. *Oxford Development Studies*, 2000/3. alapján: Csáki, Gy.: Versenyképesség és külföldi közvetlen befektetések a mai világgazdaságban. 2004. *MTA Világgazdasági Kutatóintézet*. p. 28.

[252] UNCTADStat (United Nations Conference on Trade And Development) adatbázis. http://unctadstat.unctad.org. [adatok letöltése: 2014.04.25.] alapján saját szerkesztés

Megjegyzés: 2011-től becsült adatok

A korábban hivatkozott Csengődi tanulmány alapján pedig ki kell emelni, hogy a magyar export és import világgazdasági részesedésének alakulása szintén szoros kapcsolatban áll egymással (az „r" korrelációs együttható értéke 0,9736, p=0,01 szinten szignifikáns).

A külföldi közvetlen tőkebefektetések és a fejlettség kapcsolata

A World Economic Forum fejlettségi szakaszuk alapján osztályozza az országokat. Az öt osztály a következő:

- 1-Tényező-vezérelt,
- Átmenet az 1-2 osztály között,
- 2-Hatékonyság-vezérelt,
- Átmenet a 2-3 osztály között,
- 3-Innováció-vezérelt.

Az Európai Unió tagországai között csak a három legmagasabb fejlettségi osztály található meg, Magyarország jelenleg a 2-3 osztályok közti átmeneti ország, a hatékonyság-vezéreltek közül az innováció-vezéreltek közé tart. A fejlettségi osztályok szerinti megoszlásokat mutatja be az *1. táblázat*, az egyes országok besorolása megtalálható a *2. táblázatban*.

A fejlettségi osztály	Gyakoriság	Relatív gyakoriság	Kumulált relatív gyakoriság
2 - Hatékonyság-vezérelt	2	7,1 %	7,1 %
Átmenet a 2-3 osztály között	7	25,0 %	32,1 %
3 - Innováció-vezérelt	19	67,9 %	100,0 %
Összesen	28	100,0 %	

1. táblázat: Az Európai Unióra vonatkoztatott országainak megoszlása fejlettség szerint[253]

Az egy főre jutó be- és kiáramló külföldi közvetlen tőkebefektetéseket vizsgálva kijelenthető, hogy jelentős tőkemozgások (ki- és beáramló) elsősorban az innováció-vezérelt országokban fordulnak elő, amelyet alátámaszt az *5. ábra*.

Mint látható, az Európai Unió tagállamaiban (Luxemburgon kívül) Belgium és Írország rendelkezik kiemelkedően magas be- és kiáramló tőkeállománnyal, Máltán pedig csak a beáramló tőke egy főre eső értéke jelentős, azonban itt az alacsony lakosság torzító tényező. Az egy főre jutó beáramló FDI tekintetében Görögország és Románia rendelkezik a legalacsonyabb értékkel (3 310 és 3 468 USD), a kiáramló tőke esetében a román adat a leggyengébb (66 USD), de Bulgária, Lettország, Litvánia és Szlovákia is jelentősen elmarad az átlagtól.

[253] World Economic Forum: Global Competitiveness Report 2013-2014. Geneva, 2013. pp. 100-395. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf [letöltés ideje: 2014.05.01.] alapján saját szerkesztés

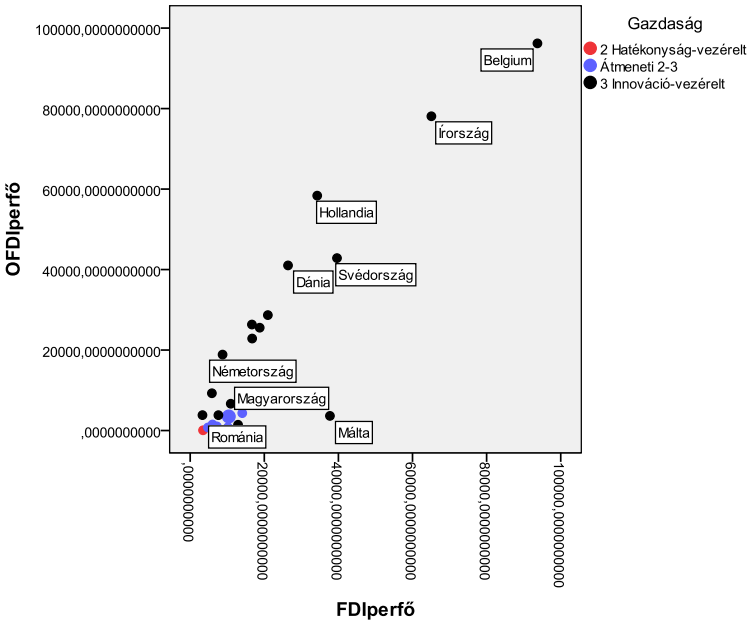

5. ábra: Az Európai Unióra vonatkoztatott tőkeállomány egy főre jutó mértéke (2013)[254]

Ország	Gazdaság	FDI/fő	OFDI/fő	WEF[255]	IMD[256]
Ausztria	3 Innováció-vezérelt	18 758	25 551	16	22
Belgium	3 Innováció-vezérelt	93 714	96 200	17	28
Bulgária	2 Hatékonyság-vezérelt	6 741	252	57	56
Ciprus	3 Innováció-vezérelt	26 016	8 837	58	n.a.[257]
Csehország	3 Innováció-vezérelt	12 914	1 436	46	33
Dánia	3 Innováció-vezérelt	26 404	41 030	15	9
Egyesült Királyság	3 Innováció-vezérelt	20 962	28 685	10	16
Észtország	Átmeneti 2-3	14 052	4 323	32	30
Finnország	3 Innováció-vezérelt	16 657	26 341	3	18
Franciaország	3 Innováció-vezérelt	16 723	22 860	23	27
Görögország	3 Innováció-vezérelt	3 310	3 829	91	57
Hollandia	3 Innováció-vezérelt	34 281	58 367	8	14
Horvátország	Átmeneti 2-3	7 205	1 027	75	59
Írország	3 Innováció-vezérelt	65 092	78 093	28	15
Lengyelország	Átmeneti 2-3	6 018	1 501	42	36
Lettország	Átmeneti 2-3	5 931	494	52	35
Litvánia	Átmeneti 2-3	4 798	766	48	34

[254] World Economic Forum: Global Competitiveness Report 2013-2014. Geneva, 2013. pp. 100-395. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf [letöltés ideje: 2014.05.01.] és UNCTADStat (United Nations Conference on Trade And Development) adatbázis. http://unctadstat.unctad.org. [adatok letöltése: 2014.04.25.] alapján saját szerkesztés
Megjegyzés: Az adatok USA dollárban a jelenlegi árfolyamon, Luxemburg az extrém értékek miatt ki lett szűrve
[255] A 2013-2014. évi WEF versenyképességi rangsorában az adott ország helyezése. Az összes ország: 148.
[256] A 2014. évi IMD versenyképességi rangsorában az adott ország helyezése. Az összes ország: 60.
[257] Nincs adat

Luxemburg	3 Innováció-vezérelt	232 385	327 629	22	11
Magyarország	**Átmeneti 2-3**	**10 408**	**3 492**	**63**	**48**
Málta	3 Innováció-vezérelt	37 716	3 639	41	n.a.
Németország	3 Innováció-vezérelt	8 737	18 870	4	6
Olaszország	3 Innováció-vezérelt	5 854	9 269	49	46
Portugália	3 Innováció-vezérelt	10 950	6 660	51	43
Románia	2 Hatékonyság-vezérelt	3 468	66	76	47
Spanyolország	3 Innováció-vezérelt	13 567	13 410	35	39
Svédország	3 Innováció-vezérelt	39 617	42 847	6	5
Szlovákia	Átmeneti 2-3	10 185	805	78	45
Szlovénia	3 Innováció-vezérelt	7 611	3 821	62	55

2. számú táblázat: A vizsgált országok, besorolásuk és a tőkeállomány egy főre jutó mértéke[258]

2012-ben Magyarországon a beáramló külföldi közvetlenül befektetett tőke egy főre jutó értéke 10 408 USD, míg a kiáramló tőke értéke 3 492 USD volt. Utóbbi érték a Visegrádi Négyek közül a legmagasabb, több mint kétszerese a második legmagasabb lengyel adatnak. A beáramló működő tőkebefektetéseket tekintve Magyarországtól pedig csak Csehország ért el magasabb értéket hazánk elsődleges versenytársai közül (Visegrádi Négyek és Románia).

Hatás a technológiai fejlődésre

Közép-Európa a tervgazdálkodásból a piacgazdasággá átalakuló országai számára a modernizáció és ezzel a technológiai fejlődés motorja a működő tőkebefektetés volt. Ebben pedig kiemelt jelentősége volt a külföldi tőkebefektetők kezdeményezésének és a telephelyválasztásuknak.[259] A külföldi tőke modernizációban betöltött szerepe Magyarországon is jelentős volt.[260]

A technológiai felkészültséget vizsgálva a World Economic Forum 2013-2014 évi jelentésében Magyarország a 148 országból a 46. helyen végzett, e pillér egy alindexe, a „FDI és technológiai transzfer" vonatkozásában a 15. helyen található. Magyarország elsődleges versenytársaihoz képest a „FDI és technológiai transzfer" tekintetében az élen, míg a teljes technológiai felkészültséget tekintve csak a középmezőnyben található. Ezt mutatja be a *6. ábra*:

[258] Az adatok forrása: IMD (2005): World Competitiveness Yearbook 2005. IMD International, Switzerland, p. 615., UNCTADStat (United Nations Conference on Trade And Development) adatbázis. http://unctadstat.unctad.org és World Economic Forum: Global Competitiveness Report 2013-2014. Geneva, 2013.

Megjegyzés: FDI/fő és OFDI/fő oszlopokban az adatok USA dollárban, jelenlegi árfolyamon

[259] Csáki, Gy.: Versenyképesség és külföldi közvetlen befektetések a mai világgazdaságban. 2004. *MTA Világgazdasági Kutatóintézet*. p.60.

[260] Gillingham, J.: *European Integration 1950-2003: Superstate or New Market Economy?* Cambridge University Press, New York , p.428.

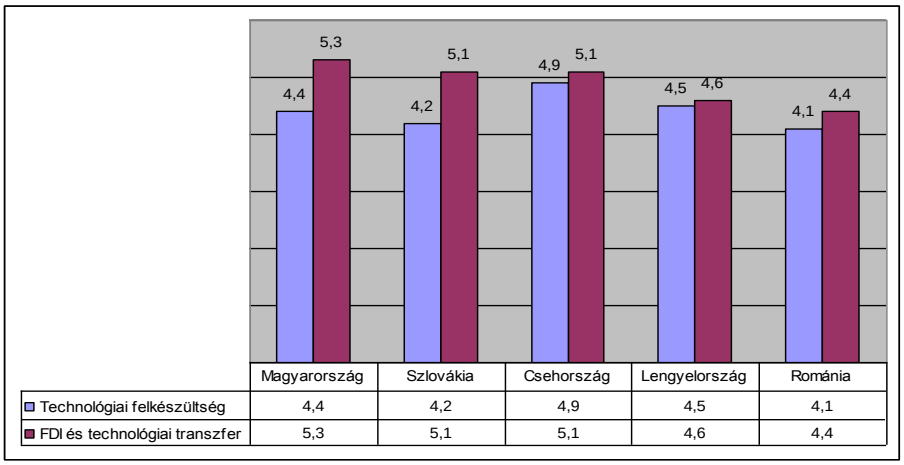

	Magyarország	Szlovákia	Csehország	Lengyelország	Románia
Technológiai felkészültség	4,4	4,2	4,9	4,5	4,1
FDI és technológiai transzfer	5,3	5,1	5,1	4,6	4,4

6. ábra: A „Technológiai felkészültség" és a „FDI és technológiai transzfer" indexek értéke[261]

A versenyképesség alakulása

A versenyképesség alakulásának vizsgálata arra enged következtetni, hogy Magyarország a növekvő külföldi tőkeállomány ellenére nem tudott javítani versenyképességén, hiszen mindkét rangsorban rontott helyezésén. Ez arra enged következtetni, hogy önmagában a transznacionális vállalatok megjelenése nem elég a világgazdasági versenyképesség javításához.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
WEF[262]	26/75	29/102	33/102	39/104	35/117	41/125	47/131	62/134	58/134	52/139	48/142	60/144	63/148	n.a.[263]
IMD	27/49	28/49	34/49	42/60	37/60	41/61	35/55	38/55	45/57	42/58	47/59	45/59	50/60	48/60

3. számú táblázat: Magyarország versenyképességének alakulása 2001 és 2014 között[264]

Mérlegelendő szempontok

A piacgazdaságra történő áttérés és az Európai Uniós csatlakozás lehetővé tette a működő tőkék szabadabb áramlását, ez azonban függőségi viszonyok kialakulásához vezetett. A tőkeimportőr országok körében az egyik legnagyobb kérdés ezen dependens viszony kezelése, illetve az, hogy az állam ösztönözze-e a külföldi tőke allokációját vagy a saját, hazai tulajdonú vállalatainak versenyképességét javítsa a világpiacon. A kölcsönös függőség, interdependencia egyenlőtlenné, aszimmetrikussá válása nemcsak abban az esetben valósul meg, ha a tőkeimportőr nem exportál tőkét a nála beruházó országba, hanem akkor is, ha a két fél közti tőkeáramlás aránytalanná válik.[265]

Bár a „repülő libáknak" köszönhetően bár a tőkeimportőr ország termelékenysége és exportja emelkedik, mégis a transznacionális vállalatok általi foglalkoztatásnak inflációs hatása van, továbbá hosszútávon hatással van a devizaárfolyamokra is. Továbbá az aszimmetrikusan interdependens helyzet nem csak makroszinten értelmezhető, hanem a vállalati szinten is, ugyanis a kis- és

[261] World Economic Forum: Global Competitiveness Report 2013-2014. Geneva, 2013. alapján saját szerkesztés
Megjegyzés: 1-legproblémásabb és 7-legkívánatosabb terület
[262] Mindkét versenyképesség-kutató intézet esetén: Magyarország helyezése/összes ország
[263] Nincs adat
[264] IMD: World Competitiveness Yearbook 2005. IMD International, Lausanne és World Economic Forum: Global Competitiveness Report 2013-2014. Geneva, 2013. alapján saját szerkesztés
[265] Szentes, T.: *Világgazdaságtan – Elméleti és módszertani alapok*. Aula Kiadó, Budapest, 2005. p. 557.

középvállalatok gyakran élnek a kooperáció lehetőségével, amely megnyilvánulhat akár a transznacionális vállalat ellátási láncába történő csatlakozásban. Az így kialakuló függőségi viszonyok jelentős kockázatot hordoznak magukban, hiszen egy transznacionális vállalat tőkekivonása esetén a korábban kiépült beszállítói hálózat legfontosabb elemét veszti el, a beszállítóknak pedig új lehetőség, új tevékenységi kör után kell nézniük, amely rugalmasságot ezen vállalkozások jellemzően nem hordozzák magukban.

A tőkekivonás problémáját elméletileg kezelni lehet a Tobin-adóval, így az nemcsak a kötvény- és részvénypiaci ügyletekre, valamint a származtatott termékek kereskedelmére terjedne ki. A kiterjesztést ellenzők szerint azonban a működő tőke mozgására való kivetés korlátozná a tőke szabad áramlását és a szabad vállalkozás lehetőségét. Az aszimmetrikus helyzetet kezelni kell, viszont nem szabad, hogy a kezelés módja kártalanítás nélküli államosítás, a szuverenitás azonnali visszaállítása legyen, hiszen ez szembemegy a jogi elvekkel és komoly retorziókkal jár. A megoldás elsősorban az aszimmetrikusság feloldásában, a viszony szimmetrikussá tételében keresendő.[266]
A tőkevonzás kérdésében pedig azt kell mérlegelnie az államnak, hogy a tőkeimporttal együtt emelkedő technológiai színvonal és immateriális tőkeáramlás vagy a hazai vállalkozások versenyképessége, expanzióra való ösztönzése jár hosszú távú előnyökkel a nemzetgazdaság és a társadalom számára. Az oktatás fejlesztésével (ami nemcsak az oktatási ráfordítások növelését jelenti), a tudás megbecsülésével és a „brain drain" jelenségének csökkentésével olyan K+F-re és innovációra épülő gazdaságot lehet építeni, amely közép- és hosszútávon csökkenti az aszimmetrikus interdependenciákat és növeli Magyarország világpiaci és világgazdasági versenyképességét egyaránt.

Összefoglaló

A transznacionális társaságok befektetési motivációját több gazdaságpolitikai ösztönző is befolyásolhatja (például adókedvezmények, állami támogatások), amely forrásokat akár hazai vállalkozásfejlesztési programokra is lehetne fordítani. A 2005. évi IMD versenyképességi aranyszabályának ötödik pontja: „Fejlesztd az agresszivitást a nemzetközi piacokon, valamint a vonzerőt a külföldi közvetlen tőkebefektetések számára", ehhez képest 2014-ben a külföldi tőkebefektetések ösztönzése kikerült az aranyszabályok közül. 2005-höz képest azonban a 2014-es évkönyvben egy fontos területet is találunk: „Támogasd a középvállalatokat saját fejlesztésű technológiával és exportorientációval." Az optimális megoldás tehát, az egyensúly megtalálása lehet a külföldi és hazai vállalkozások támogatásának és térnyerésének kérdésében, hiszen a külföldi tőke önmagában nem jelent garanciát a versenyképesség javítására.

[266] Szentes, T.: *Világgazdaságtan – Elméleti és módszertani alapok*. Aula Kiadó, Budapest, 2005. p. 558.

Nyári Gábor: **Iskolák a határon túl. Keresztény-konzervatív szellemiségű magyar oktatás német és osztrák területeken a második világháború után**

„Az a korcsoport, ami a negyvenes évek végén felső osztályos gimnazistaként Waldwerkében és más magyar menekült középiskolában kapott hasonló nevelést, az emigrációnak legszilárdabb gerincét volt hivatva alkotni, nemcsak életerő, hanem magyarságunk megtartása szempontjából is. Elég idős volt ahhoz, hogy megtanulja a sors leckéit, magába szívja a régi magyar nemzeti kultúra értelmét és értékét, elég fiatal, tanulékony és rugalmas, hogy az új kívánalmak és nyelvek elsajátítása még könnyedén menjen."

(Szappanos István)[267]

Bevezetés

Tanulmányomban az 1945 és 1953 között német és osztrák területeken működő magyar iskolarendszer kialakítását, és az oktatási intézményekben zajló tanítás menetét szeretném bemutatni. A téma szakirodalma szegényes, bár minden szempontból ki kell emelni Borbándi Gyula emigrációval foglalkozó monográfiáit és tanulmányait,[268] valamint az egykori diákok és tanárok visszaemlékezéseit összegyűjtő köteteket.[269] Kutatásaim elsődleges forrását azonban azok az anyagok adják, amelyek a *Müncheni Magyar Katolikus Misszió* irattárából,[270] valamint az esztergomi *Prímási Levéltárban*[271] őrzött vöröskeresztes iratok közül kerültek elő. Ezeknek a dokumentumoknak jelentős része foglalkozik az egyes iskolák kialakításával, működésével, a diákszervezetek alapításával, egyes esetekben pedig részletes betekintést adnak az anyagi finanszírozásba és a szellemi életbe is. Az oktatási intézmények iratain kívül jelentősek és az összkép kialakítását segítik azok a jelentések, amelyeket az egyes megszállási zónák vezető magyar személyiségei évről-évre készítettek,[272] Kótai Zoltán vatikáni delegátus Rómába küldött éves beszámolói,[273] valamint az NSZK külügyminisztériuma által 1952-ben készített részletes tanulmány a magyar emigrációról.[274]

Ezúton szeretném megköszönni két másik kutatónak, Funke Attilának és Miklós Tamásnak az anyagok összegyűjtésében nyújtott segítségüket.

[267] *Az írás megmarad. A németországi magyar gimnáziumok története, 1945–1956.* Szerk.: Koncz Lajos. BookSurge, Seattle, 2006. VII.

[268] Lásd például: Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza, 1945–1985*. Mikes, Hága, 2006. (http://mek.niif.hu/03400/03472/03472.pdf, 2012. március 14.)

[269] Lásd például: *Megálmodott Magyarország. Beszélgetés nyugati magyarokkal*. Szerk.: Éger György. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Veszprém, 1999.; *Az írás megmarad…* i. m.

[270] Müncheni Magyar Katolikus Misszió (A továbbiakban: MMKM) Irattára. Magyar Caritas Szolgálat (A továbbiakban: MCSZ) rendezetlen iratai.

[271] Gyürky Györgyné és Bernáth Klára önkéntes vöröskeresztes nővérek beszámolója II. hadifogolytábor-látogató körútjukról. München, 1945. szeptember 27. (A továbbiakban: II. hadifogolytábor-látogató körút). Prímási Levéltár Esztergom (A továbbiakban: PLE). Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.); Gyürky Györgyné és Bernáth Klára önkéntes vöröskeresztes nővérek beszámolója I. hadifogolytábor-látogató körútjukról. München, 1945. szeptember 10. (A továbbiakban: I. hadifogolytábor-látogató körút). PLE. Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.)

[272] Beszámoló a németországi francia megszállási zónában élő magyarság helyzetéről az 1949-es évben. (A továbbiakban: 1949-es beszámoló a francia övezetről). MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.

[273] Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1947. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.; Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1948. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.

[274] Politischen Archiv B 11 Ausarbeitung des Südost-Instituts die von der damaligen Ostabteilung des Auswärtigen Amts, Die ungarische Emigration mit besonderer Berücksichtigung der Lage in Westdeutschland, neuen Aktennummer 594, der alten Akte 677–678.

A menekültek helyzete a száműzetés első három szakaszában

1945-ben hozzávetőlegesen 1.000.000 magyar menekült tartózkodott Magyarország nyugati határain túl, döntően a széteső Harmadik Birodalom területén. Voltak közöttük egykori katonák, kitelepítettek, szovjet katonák elől menekülő civilek, számonkéréstől tartó politikusok és hivatalnokok, valamint koncentrációs táborokból szabadulók.

Ennek az igen jelentős számú magyarságnak a története a vizsgált 1945–1953 közötti időszakban három szakaszra osztható, amelyek az oktatás területén is egyértelműen kimutathatóak.

Az első szakasz a közvetlenül a világháborút követő időszak, az 1945–1946-os évek. Ekkor még hatalmas volt a bizonytalanság a magyar és egyéb nemzetek menekültjeinek körében. Nem volt szervezett ellátás, hivatalos információszolgáltatás, rémhírek terjedtek, meg kellett küzdeni a mindennapi megélhetésért. Az egykori katonák és leventék többsége hadifogolytáborokban raboskodott, míg a civileket a megszálló hatóságok zárt táborokba gyűjtötték össze, amelyekben igen rosszak voltak a körülmények.[275] 1945-ben csak Bajorország területén 8.000.000 különböző nemzetiségű menekült személy, úgynevezett DP (Displaced Person) tartózkodott, valamint közel ugyanekkora számú német állampolgár, akinek megsemmisült az otthona vagy elhagyni kényszerült azt. Ebben a számban még nincsenek benne a hadfoglyok.[276]

Mivel teljesen pontos számadatok nincsenek, így azt sem lehet meghatározni, hogy a menekült magyarok között mekkora volt az iskoláskorú gyermekek száma. A meglévő információk alapján azonban hozzávetőlegesen meg lehetett állapítani, hogy hány főt érinthetett az oktatás mielőbbi megszervezése. Az 1.000.000-s magyarság számából levonhatjuk a 100–150.000 hadifoglyot, valamint a koncentrációs táborokból szabadult személyeket, akik más elbírálás alá estek, így nem kerültek a civil menekültek közé. A leventék száma 150.000-re tehető. Bár többségük a kezdeti időszakban hadifogolytáborokban raboskodott, ha szabadulásukkor nem jutottak egyből haza, az ő oktatásukról is gondoskodni kellett. 550.000-re tehető a menekült vagy kitelepített civil személyek száma, akik közül 250.000 személy magyarországi német volt, de a menekülttáborokban nem különültek el egymástól a magyarok és a svábok.[277] Mivel a civil menekültek túlnyomó többsége családjával együtt hagyta el az országot, ezért a gyermekek aránya a civil menekültek között akár az 50%-ot is megközelítheti.

Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy a kaotikus körülmények ellenére spontán módon is megindult a magyarok hazavándorlása, és 1945 második felében már elkezdődött Pocking központtal a szervezett hazatelepítés is.[278] Így a magyarok számaránya 1947-re 300.000 alá csökkent.[279] Az ekkor működő iskolák többsége az egyes táborokban jött létre, ideiglenes jelleggel, konkrét tanmenet nélkül, iskolai eszközöket nélkülözve. Nem is lehetett volna tanrendet létrehozni, mivel sok fiatal csak pár hétig járt egy adott „iskolába", utána hazatértek vagy másik táborba költöztek. Nagy problémát okozott a gyermekek eltérő kora és képzettségi szintje.[280] Így ezeknek az iskoláknak mai szóval élve inkább csak „napközi" jellege volt.

A második, jól elkülöníthető szakasz 1948–1949-ig zajlott. Ennek a folyamatnak a végét a német valutareform és a két német állam létrejötte jelentette.[281] Ez volt az egyik legfontosabb lélektani határ a menekültek történetében, ugyanis ez jelentette, hogy a kialakult nemzetközi erőviszonyok tartósak lesznek és a közeljövőben nem lehet azzal számolni, hogy a Szovjetunió és a kommunizmus visszaszorításával azok a magyarok, akik nem mertek visszatérni a megszállt Magyarországra, hamarosan újra láthatják hazájukat. Ezt követően arra is fényderült, hogy az NSZK nem tud tovább

---

[275] A Magyar Caritas Szolgálat egyes tagszervezeteinek iratai, 1946–1948. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.

[276] *Yearbook of the United Nations, 1946–1947*. UN, New York, 1947. 807.

[277] Farkas Ferenc: *Az altöttingi országgyűlés*. Mikes, München, 1969. 12.

[278] Rozsályi Zoltán: *Francis: Egy idegenbe szakadt pap életútja*. Szerzői kiadás, Budapest, 2005. 72.

[279] Lásd: 1. táblázat

[280] A Vatikáni Misszió Magyar Delegátusának iratai. Landshut, 1945–1947. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.

[281] A Német Szövetségi Köztársaság 1949. május 23-án, a Német Demokratikus Köztársaság 1949. október 7-én jött létre.

gondoskodni a menekültek áradatáról, így a munkanélküliség és a hazatérésbe vetett hit elveszítése miatt megindult a kivándorlás Nyugat-Európába és más kontinensekre.[282] Az 1946 és 1948–1949 közötti korszakban a kivándorlásig a magyarság száma tovább csökkent, hozzávetőlegesen 160.000-re.[283] Sokan, bár féltek az esetleges retorzióktól, nem bírták tovább a hontalanságot és a kockázatot vállalva hazatértek, ugyanakkor megjelentek azok a családok is, akik már az 1945 utáni állapotok politikai üldözöttjeiként kényszerültek elhagyni Magyarországot.[284]
A menekültek túlnyomó többsége még ekkor is táborokban élt, de ezek már kevésbé voltak zsúfoltak és javult az ellátás színvonala is.[285] Ennek köszönhetően az iskolák is fejlődtek. Állandó épülettel rendelkező iskola még mindig kevés volt, de egy-egy táboron belül már kialakultak a kizárólag tanításra használt sátrak, barakkok. Taneszközök még nem voltak, de már elkezdett kialakulni egyfajta tanrend, és megjelentek az első ifjúsági szervezetek is. Elsősorban cserkészcsapatok szerveződtek, 1946. április 2-án jött létre az első, *Teleki Pál Cserkész Munkaközösség* a waldwerke-i táborban.[286] 1947 októberére már 28 emigráns cserkészcsapat működött, ezek közül 23 német és 2 osztrák területen.[287]

A harmadik korszak a kivándorlástól nagyjából 1953-ig tartott. 1949-től már csak azok a magyarok éltek német területeken, akiknek sikerült munkát találniuk és családjukkal együtt stabil egzisztenciát építettek ki új hazájukban.
A valutareform, az NSZK létrejötte és a kivándorlás sokat változtatott az oktatási rendszeren. Az új márka bevezetése bár stabilizálta a gazdaságot, de ideiglenesen visszaesést okozott, ami miatt sokan nem engedhették meg maguknak az iskola finanszírozását. A tanulók létszámának csökkenését drasztikusan megnyomta a tömeges kivándorlás is. A diákok létszáma egy év alatt 60–62%-kal csökkent, az érettségiző magyarok számáról nem is beszélve.[288]
A kivándorlás üteme lecsökkent, de állandó tényező maradt, így a kezdeti 45.000 fős magyarság 27–30.000 fősre csökkent.[289] (Az előbbi adatokból jól látható, hogy a fiatalok közül többen távoztak külföldre, mint a munkaképes felnőttek közül). Viszont ekkora már nem a mindennapi megélhetés jelentette a fő problémát, a családok hosszabb távra terveztek, így kialakult egy állandó, jól működő, többszintű iskolahálózat is, viszont több, korábban jól működő iskolát kénytelenek voltak bezárni vagy összevonni a diákok hiánya miatt.
Összességében a vizsgált korszakban a menekült magyarság mindig a gyermekek oktatásába fektette a legtöbb energiát és pénzt. Kialakult egy olyan iskolahálózat és oktatási rendszer, amely ötvözte magában a magyar és a nyugat-európai, német ismereteket, nyelvet, kultúrát. Közben a tanároknak meg kellett küzdeniük egy olyan új feladattal is, amellyel korábban nem találkoztak: olyan gyermekeket kellett magyar nyelven a magyar történelemre, irodalomra, hagyományokra és egyéb

---

[282] Borbándi Gy.: *A magyar emigráció életrajza*… i. m. 41–50.
[283] Lásd: 1. táblázat
[284] Az emigrációt választók okkal féltek a hazatéréstől, abban az esetben is, ha nem követtek el háborús bűnöket. 1945 tavaszán, még a háború vége előtt megindultak az internálások a szovjetek által ellenőrzött országrészben. Az első internáltak pedig a nyilasok mellett a korábbi hivatalnokok és politikusok voltak, akiknek egyetlen „bűnük" az volt, hogy a Horthy-korszak intézményrendszerében dolgoztak, tehát „reakciós elemeknek" számítottak. A Politikai Rendészeti Főosztály 1945. április 12-ig 8.260 „fasisztát és reakcióst" vett őrizetbe, 1946 márciusáig további 35.000 főt tartóztatott le. Közülük 18.916 főt nyilasnak, 4.064-et volksbundistának minősítettek. 5.642 fő ellen indult bírósági eljárás, 17.418 személyt internáltak, 9.360 személyt rendőri felügyelet alá helyeztek. A Magyarországon megindult bírósági üldözések méretéről lásd bővebben: M. Kiss Sándor: *Közelítések, 1956*. Kairosz, Budapest, 2011. 184–185.
[285] A Magyar Caritas Szolgálat egyes tagszervezeteinek iratai, 1946–1949. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.
[286] Farkas F.: *Az altöttingi országgyűlés… i. m.* 17.
[287] *Száz éves a magyar cserkészet… A világot átfogó mozgalom*. Szerk.: Avvakumovits Erzsébet – Avvakumovits Ottó – Benedekné Micsinay Mária – Bócsay Zoltán – Glaser János – Goór György – Ledvai-Lintner Imre – Lomniczy József – McGinn Erika – dr. Némethyné Kesserű Judit – Pillérné Tircza Éva – Szórád Gábor. Külföldi Magyar Cserkészszövetség, Cleveland, 2010. 28–29.
[288] Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1948. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 7.
[289] Lásd: 1. táblázat

ismeretekre megtanítaniuk, akik már a száműzetésben születtek vagy annyira kicsik voltak a menekülés kezdetekor, hogy nem volt személyes kötődésük Magyarországhoz. A keresztelési anyakönyvek tanulsága szerint, 1945-től 1948 novemberéig 2.388 katolikus gyermek született német és osztrák területeken,[290] közülük sokan részesülhettek az emigráns magyar oktatásban.

1. táblázat **Az osztrák és német területeken élő magyarok számának hozzávetőleges változása 1945–1952 között*[291]**					
	1945	**1946-1947**	**1948**	**1949-1951**	**1952**
Németország	?	?	140.000	25.000	7.000
Ausztria	?	16.000–20.000	16.000–20.000	16.000–20.000	20.000
Német és osztrák területeken összesen	1.000.000	?	160.000	45.000	27.000
Magyarországra hazatért	725.000		1.212[292]	-	-
Kivándorolt	115.000		120.000	18.000	?

** A táblázat adatai nem fedik a teljes valóságot, mivel a rendelkezésre álló források sem pontosak és több esetben ellentmondanak egymásnak. Az egyes területeken élőkre vonatkozó számadatok az adott naptári év (évek) elejét tükrözik, míg a kivándorlási és hazatelepülési adatok az egész évet (éveket) fedik le.*

Az amerikai és brit megszállási övezetek magyar iskolái

A menekültek fontosnak tartották, hogy a gyermekek megfelelő nevelést kapjanak, így megőrizve magyarságukat. Szinte minden táborban, ahol hosszabb ideig tartózkodtak magyarok, létrehozták saját iskolájukat. Elemi iskolákra nagyobb szükség volt, ezek közül a legtöbb ideiglenes jelleggel jött létre és kevés dokumentum maradt fenn működésükről. Az igazán komoly munka a gimnáziumokban folyt. Nyugat-Németországban az angolok által megszállt területen jött létre az Osterodei iskola, míg az amerikai megszállási övezetben négy gimnázium alapult, Baden-Württemberg területén Bauschlottban, míg Bajorországban Lindenbergben, Niederaufdorfban és Passau Waldwerke nevű táborában.[293]

Az egyik első állandó iskola 1945. október 23-án alapult a Waldwerke-táborban.[294] Alapítója és igazgatója Csejtey Béla pedagógus volt, akit az az Ambrus Szaniszló katolikus pap követett, aki nagy szerepet vállalt az emigrációs iskolarendszer felállításában és később a *Lindenbergi Magyar Reálgimnázium* igazgatója lett. A waldwerkei iskola a nehéz körülmények ellenére olyan jól működött, hogy megkapta az amerikai megszálló hatóságok elismerő nyilatkozatát. Az oktatás biztosítása érdekében a *Vatikáni Misszió* védnöksége alá vette az iskolát.[295] Az intézmény kiterjesztette kereteit, 10 pedagógust alkalmazott, az elemi mellett megjelent a középfokú oktatás, 1947 júliusában pedig lezajlottak az első érettségik. A táborban 1947-ben még 2.200 magyar menekült élt, ez a szám 1950-re 220-ra csökkent. Az iskolát 1951-ben bezárták.[296]

---

[290] A Vatikáni Misszió Magyar Delegátusának keresztelési anyakönyvei, 1945–1948. I–III. kötet. Landshut, 1948. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.
[291] Az MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai alapján.
[292] Yearbook of the United Nations 1947–1948. New York, 1948. 961.
[293] *Az írás megmarad*… i. m. 11.
[294] Borbándi Gy.: *A magyar emigráció életrajza*… i. m. 15.
[295] *Az írás megmarad*… i. m. 3–4.
[296] *Uo.* 11–23.

1945 nyarán Rosenheimben is megindult a magyar oktatás, Fekete Géza ferences szerzetes, Rozsályi Ferenc piarista szerzetes és Ravasz Dezső tanár a környék fiataljait egy vasúti kocsiban tanította. A hely szűkössége miatt az iskola 1947-ben Niederaudorfba költözött,[297] ahol a *Magyar Caritas Szolgálat* és a *Magyar Segítő Szolgálat* közreműködésével hamarosan létrejött a *Magyar Leánygimnázium*.[298] A tanévet 130 diák kezdte meg a korábbi fogadóból kialakított iskolában.[299] A kivándorlások miatt azonban mind a tanári, mind a tanulói állomány megcsappant, így az iskola 1951. április 1-én bezárt, a megmaradt diákok a lindenbergi gimnáziumban folytatták tanulmányaikat.[300] A *Lindenbergi Magyar Reálgimnáziumban* 1953-ban 78 8–14 év közötti diák kezdte meg a tanévet.[301] 1954-re 100 fölé nőtt a tanulók száma, így helyszűke miatt átköltözött a gimnázium Bauschlottba, ahol szintén Ambrus Szaniszló irányítása alatt 1956-ig állt fenn a magyar iskola.[302]
A tanárok elhivatottságát mutatja, hogy általában az iskola körüli munkákat is ők végezték és megélhetésük biztosításához másodállást kellett vállalniuk. A pedagógusok fizetése rendkívül alacsony volt, amely az NSZK-ban még az 1950-es évek közepén is csupán a 64 márkát érte el a lakás és ellátás mellett.[303]

Ausztriai magyar iskolák

Innsbruckban már 1946-ban megkezdte működését a *Magyar Elemi- és Középiskola*.[304] A tiroli város 1945 óta egyfajta gyűjtőpontként is szolgált, mivel a francia megszállási övezetben feküdt és a hatóságok nem nehezítették a menekültek összefogását, amelyet az is elősegített, hogy a környéken számos egykori magyar katona telepedett le.[305] Az eredmény a kulturális-, közösségi- és sajtóintézmények mellett a magyar iskola létrehozása volt, amelynek 1951-es katolikus levelező tanfolyamának tantervezete került elő a kutatás során.[306] Ezt a tantervet próbálták – mérsékelt sikerrel – a teljes európai menekült magyar diákságra kiterjeszteni.
A terv elsősorban az 1945. január 1-én érvényben lévő tanmenetet követte. Pontosan meghatározta az elemi-, polgári- és középiskolákban eltöltendő évek számát és az oktatandó órákat. A hittan kötelező tanítását a körzeti papokra bízta, és szorgalmazta kereskedelmi- és leányiskolák létesítését is. Külön kellett foglalkoznia a diákoknak honismerettel, hogy az idegen föld ellenére is magyaroknak érezhessék magukat.
Az iskolák típusaitól függően a fiatalok magyar nyelvet, irodalmat, történelmet, földrajzot, művészetet, közigazgatást, természettudományt, gazdaságot, igazságszolgáltatást, egyházi és nemzetiségi viszonyokat tanultak. A legnagyobb problémát a taneszközök beszerzése jelentette. Gyakorlatilag semmilyen tantárgyhoz nem volt megfelelő könyv. A tervezet még az 1944-es német megszállás előtti, a *Szent István Társulat* által kiadott tankönyvek beszerzését tartotta szükségesnek. Megfelelő írógép hiányában a meglévő kötetek sokszorosítása sem volt lehetséges. Az innsbrucki iskolának új tanárokra is szüksége volt (magyar, történelem, latin, természettudomány és mértan szakokon, elemi és polgári iskolás képesítéssel). A tervezet felsorolja a költségeket is. A tanárok fizetését 700 schillingben állapította meg, az adminisztrációs munkatársakét 200-ban, a kisegítő személyzetét 100-ban. Egyszeri költségként kezelte a taneszközök beszerzését, a közüzemi kiadások pedig havi 500 schillinget tettek volna ki. A tervezetet az iskola igazgatója, Romhányi Árpád látta el

[297] *Uo.* 134.
[298] *Életünk*, 1999. november.
[299] *Az írás megmarad*… i. m. 136.
[300] Borbándi Gy.: *A magyar emigráció életrajza*… i. m. 14–15.
[301] Ambrus László levele a Magyar Caritas Szolgálatnak. Lindenberg, 1953. április 24. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.
[302] *Az írás megmarad*… i. m. 337–345.
[303] Borbándi Gy.: *A magyar emigráció életrajza*… i. m. 16.
[304] Egyes iratokon *Magyar Gimnáziumként* van feltűntetve.
[305] *Megálmodott Magyarország*… i. m. 13–21.
[306] Az Innsbrucki Magyar Elemi- és Középiskola Tantervezete. Innsbruck, 1951. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.

kézjegyével. A címzett a magyar katolikus menekültek apostoli vizitátora, a korábbi győri kanonok, főtisztelendő Dr. Zágon József volt.
Az iskola elismertségét mutatja, hogy az intézet által kiállított érettségi bizonyítványokat minden osztrák és külföldi egyetem elfogadta. Vizitátora 1952-től az ausztriai magyar főlelkész, Dr. Gróh Béla lett.[307] A beiratkozásért 30–35 schillinget kellett fizetni diákoknak, míg az éves tandíj 100 schilling volt.[308]
Az innsbrucki püspökség 1946-ban vette meg a várostól nyugatra található Schloss Mentlberget, hogy a gyönyörű parkkal rendelkező kastélyban otthont teremtsen 160 magyar diáknak. A kastélyba költözött a gimnázium és később itt kapott helyet az 1950-ben Muttersban alapított fiúinternátus is. A két intézmény azonban nem egyesült, ennek elsődleges okai a finanszírozási különbségek és az eltérő iskolatípusok lehettek. Az internátus diákjai az évi (10 hónap) 3.700 schillinget kitevő tartásdíj fejében tan- és hálótermeket, zuhanyzót, világítást, központi fűtést, könyvtárat és napi háromszori étkezést kaptak. Az internátust Wlassits Ferenc innsbrucki magyar lelkész és Törzsök Jenő prefektus irányították szigorúan a napirend szerint. A jelentkezőknek be kellett mutatniuk korábbi tanulmányi eredményeiket, önéletrajzukat és lelkészük ajánlását. Indokolt esetben a tandíjtól eltekintettek. A használati cikkeket és ruhaneműket a tanulóknak kellett biztosítania.[309] Ezek követelmények az emigrációban élő fiatalok számára különösen szigorúak voltak. Ez is jól mutatja, hogy a fiúinternátusban zajlott a legmagasabb színvonalú magyar nyelvű oktatás az anyaország határaitól nyugatra.
Innsbruck központja volt a magyar emigráció oktatásának. A lehetőségekhez mérten kimagasló körülményeket teremtett az ausztriai – és németországi – magyarság. Az eddigi kutatások alapján megállapítható, hogy az 1950-es évek elején itt volt a leghatékonyabb a magyar ifjúság keresztény, konzervatív, nemzeti szellemben történő nevelése. Az innsbruckival együtt Ausztriában 1947-ben három középiskola működött, összesen 160 tanulóval, 1950-ben pedig ezekhez csatlakozott a fiúinternátus. Ezen kívül volt még nyolc elemi iskola 213 diákkal és öt gyermekmenhely 87 növendékkel. Mindegyik intézményt egyházi személyek vezették.[310]

A magyar fiatalok helyzete Németország francia megszállási zónájában

Németország francia megszállási zónájában kevés magyar tartózkodott, 1949 végére nem egész 3.000 fő. Ekkor a magyar gyermekek többsége német iskolákba járt, azok közül, akik már az emigrációban lettek iskoláskorúak, pedig mindenki. Egyaránt jól beszéltek németül és magyarul. Néhány indokolt esetben (szülő elhalálozása, rossz anyagi helyzet) a *Commissariat aux Prisonniers, Déportés et Réfugiés* (PDR)[311] és az *International Refugee Organization* (IRO)[312] a megszállók gyermekeinek részére létesített francia internátusokban helyezett el magyar diákokat. A francia zónában a különböző nehézségek miatt nem alakulhattak ki olyan magyar középiskolák, mint az amerikaiak által megszállt területen. Csupán néhány magyar egyetemi hallgató volt, akik a zóna felsőoktatási intézményeiben (Freiburg, Tübingen, Mainz) vagy az amerikai megszállási övezetben tanultak. A főiskolásokról egy civil segítő szervezet, a *World Student Relief*[313] gondoskodott, amely elsősorban a kivándorlásukban segédkezett.[314]

---

[307] Gróh Béla oktatásban betöltött fontos szerepét bizonyítja, hogy ő vezette az 1960-as években a diákoknak fenntartott, szintén Innsbruckban működő Mindszenty Otthont is.
[308] Az innsbrucki magyar iskolák leírása. 1952. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.
[309] *Uo.*
[310] Részletek a vatikáni Államtitkárságnak küldött jelentésből. PLE. Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 335. (4582/1947.) 335.
[311] A hadifoglyokkal, deportáltakkal és menekültekkel foglalkozó francia állami szervezet.
[312] *Nemzetközi Menekültügyi Szervezet*
[313] A szervezetnek nincs hivatalos megnevezése. Civil kezdeményezésként jött létre, hogy a háború sújtotta egyes országokban segítse az egyetemi és főiskolai hallgatókat és tanárokat. Elsősorban taneszközöket, könyveket és pénzadományokat gyűjtött.
[314] 1949-es beszámoló a francia övezetről. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 12–13.

A diákszervezetek jelentősége

Jelentősek voltak még a különböző nemzetközi keresztény ifjúsági szervezetek, mint a *Young Men's Christin Association* (YMCA) és a *Young Women's Christian Association* (YWCA)[315] magyar csoportjai. Az egyetemisták München központtal hozták létre szervezeteiket, a *Katolikus Magyar Diákok Szövetségét* (KMDSZ) és a *Magyar Diákok Önsegélyező Körét* (MDÖK). Az emigrációban is folytatta munkáját a református *Soli Deo Gloria*. Jelentős volt még a magyar hallgatók száma a löweni, a grazi és az innsbrucki egyetemeken. Az egyetemisták voltak a fő hangadók az 1949-es niederaudorfi és az 1950-es grazi ifjúsági konferenciákon. Programjuk a keresztény és nemzeti értékek megtartása és hirdetése volt, de vitáikon kompromisszumképesebbek voltak az úgynevezett „45-ösökök"[316] idősebb vezetőinél, akiknek többsége semmit sem fogadott el, ami Magyarországon 1945 után történt. Elsősorban a KMDSZ tett nagy tekintélyre szert,[317] amelynek 1951-ben 161 magyar egyetemista volt tagja.[318]

2. táblázat

A Németországban érettségizett magyar diákok száma[319]

	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Bauschlott	-	-	-	-	-	-	-	-	0*	12
Lindenberg	-	-	-	-	-	7	6	12	-	-
Niederaudorf	3	6	3	nincs adat	nincs adat	-	-	-	-	-
Waldwerke	32	32	21	nincs adat	4	-	-	-	-	-

** A német oktatási rendszer átalakítása miatt 1955-ben nem tartottak érettségi vizsgákat.*

3. táblázat

Néhány jelentősebb németországi magyar iskola tanulóinak és tanárainak száma a valutareform (1948. június 20.) előtt és után[320]

Iskola	Valutareform előtt		Valutareform után	
	Tanulók száma	Tanárok száma	Tanulók száma	Tanárok száma
Passau-Waldwerke	320	21	152	16
Niederaudorf	40	7	30	6

[315] Hivatalos magyar fordítás és megnevezés: *Keresztény Ifjak Egyesülete*

[316] „45-ösöknek" azokat a menekülteket nevezték, akik Magyarországot 1944-ben vagy 1945-ben hagyták el és a Horthy-korszak keresztény, konzervatív eszmeiségét képviselték. Alkotmányosnak az 1939-ben megválasztott országgyűlést fogadták el, amely egy független országban, – nagyobb mértékű – külső és belső befolyásolás nélkül zajlott le. Az 1945 után végbement változásokat a szovjet megszállás miatt nem fogadták el.

[317] Borbándi Gy.: *A magyar emigráció életrajza*… i. m. 16.

[318] A németországi KMDSZ névsora. 1951. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.

[319] Az MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai alapján.

[320] Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1948. MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 7.

Platting	67	4	40	3
Piding	110	6	-	-
Metten	42	2	-	-
München	17	1	-	-
Künzing	52	3	30	3
Összesen:	**648**	**44**	**252**	**28**

Összegzés

Az 1945-ös emigráció egyik legnagyobb sikerét az oktatási rendszer létrehozásával érte el. A táborban lakó magyaroknak nem volt semmilyen intézményrendszerük, taneszközeik, de még helyük sem iskolák alapítására, így mindent az alapoktól kellett kezdeni. Adva voltak azonban a tanárok, akik ingyen vagy minimális fizetésért vállalták a menekült fiatalok oktatását. A pedagógusok és támogatóik áldozatos munkájának köszönhetően kiépült egy iskolarendszer is, amely a számos alapfokú intézmény mellett az 1947–1950 közötti időszakban 9 középiskolával is büszkélkedhetett, amelyekben fennmaradt a magas színvonalú, keresztény és nemzeti értékekre épülő oktatás. Az 1950-es évek elején csökkent ugyan az iskolák, a diákok és a tanárok száma, de ez nem ment a színvonal rovására. A fiatalok tanításának fontosságát mutatja, hogy ez volt az egyetlen terület, ahol azok a vezető emigránsok is együtt dolgoztak, akik a politikai csatározásokban egymás ellenfelei voltak.[321] Márai Sándor mondatai találóan jellemzőek az oktatásra is: *„A száműzetés egyik titka: lemondani, sértődés nélkül, minden külső igényről. A másik titok: nem mondani le – semmilyen körülmények között –, semmiféle belső igényről.”*[322]

[321] Az MMKM irattárában számos olyan korabeli fénykép és dokumentum maradt fent, amelyeken az egymással vitában álló politikai szereplők együtt szerepeltek iskolai rendezvényeken.
[322] Márai Sándor: *Ami a naplóból kimaradt, 1949*. Vörösváry, Torontó, 1999. 59.

Papp Éva Annamária[323], *Dr. habil Csiha Csilla PhD*[324] *:* **Gyalult lucfenyő (Picea Abies) felületi paraméterének vizsgálata mesterséges öregítés hatására***

Összefoglaló

A lucfenyő (Picea Abies) már hosszú idő óta bevált alapanyag az ajtó- és ablakgyártásban. Korszerű lazúrokkal való felületkezelést követően az ajtó- és ablakgyártók akár 5 éves jótállást is vállalnak kültérben való helytállására. Az ajtók és ablakok tönkremenetelének egyik jellemző formája a lazúrok repedezése és leválása. Felvetődik a kérdés, hogy a megmunkálástól eltelt idő (öregedés) milyen mértékben csökkenti a felületi feszültséget és ezáltal a tapadást. Vizsgálatunk során, a húrirányban vágott megmunkált lucfenyő mintatesteket mesterséges öregítésnek vetettük alá. Az öregítés megkezdése előtt, majd pedig az öregítés 1., 3., 5., 8., 10, valamint 15. órájában mértük a peremszöget (1s), később pedig ebből számítottuk a felületi feszültséget. A mesterséges öregítés első 5 órájában zajlott le a legdinamikusabb peremszög és felületi feszültség változás. Azonos technológiai paraméterek mellett végzett felületkezelés esetén legjobb tapadás, közvetlenül a felület megmunkálása után végzett felületkezeléssel érhető el.

Bevezetés

Az ablakgyártásban a lucfenyő (Picea Abies) széles körben felhasznált alapanyag. Az ablakok élettartamát nagymértékben meghatározza a lazúrokkal végzett felületkezelés minősége. Az ajtók és ablakok tönkremenetelének egyik jellemző formája a lazúrok repedezése és leválása. Több tényező is befolyásolhatja a lazúrok tapadását lucfenyő felületeken, többek között kérdés, hogy a megmunkálástól a lazúr felhordásáig eltelt idő (a felület öregedése) milyen mértékben csökkenti a felületi feszültséget és ezáltal a tapadást. A tömörfa felületek felületi feszültsége a ragasztók és lakkok megfelelő nedvesítésének, illetve jó tapadásának egyik legfontosabb tényezője[325]. A felületi paraméterek közül, szilárd anyag esetében a felületi feszültségnek nagyon fontos szerep jut[326]. Nedvesítéskor a folyadék szilárd felülettel kerül kapcsolatba. A Young-Duprè egyenlet alapján, amely a különböző közegek határán fellépő határfelületi feszültségek egyensúlyát írja le,- elmondható, hogy egy szilárd felület akkor nedvesíthető jól, ha felületi feszültsége nagyobb a folyadék felületi feszültségéhez képest. River szerint a nedvesítés akkor lesz jó, ha a peremszög értéke nagyon alacsony, vagy nullához közeli[327]. Varga kutatása alapján a víz és a faanyag közt mérhető peremszög fafajfüggő[328]. Jelen tanulmányunkban a faanyagok korának, felületi feszültségre gyakorolt hatását vizsgáltuk lucfenyő (*Picea Abies*) faanyagon[329], annak megállapítására, hogy a fafelületek kora, milyen befolyásoló hatással van a felületi feszültség, ezáltal a nedvesítés, illetve a tapadás mértékére. A frissen vágott fafelületek a levegővel érintkezve oxidálódnak, valamint a természetes napsugárzás hatására komplex bomlási folyamaton mennek át, mely a felületi feszültség folyamatos változásával

---

[323] Nyugat- magyarországi Egyetem, Simonyi Károly Műszaki, Faanyagtudományi és Művészeti Kar, Faalapú Termékek és Technológiák Intézet, Bútor- és Épületasztalosipari Tanszék, egyetemi docens

[324] Nyugat- magyarországi Egyetem, Simonyi Károly Műszaki, Faanyagtudományi és Művészeti Kar, Faalapú Termékek és Technológiák Intézet, Bútor- és Épületasztalosipari Tanszék, PhD hallgató

* A kutatás a **TÁMOP 4.2.4. A/2-11-1-2012-0001** azonosító számú ***Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program*** című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

[325] Shuttleworth, R.:The surface tension of solids, Proceedings of the Physical Society, 1950, Vol. (63): 5.

[326] Mantanis G. I., Young R. A.: Wetting of wood, Spinger-Verlag, Wood science and technology, 1997, pp.: 339-353.

[327] River, B. H. – Vick, C. B. – Gillespie, R. H.: Wood as an adherend. Treatise on Adhesion and Adhesives Chapter 1., Marcell Decker, 1991,Vol. (7): 89-90.

[328] Varga, D., Van der Zee, M. E.: Influence of steaming on selected wood properties of four hardwood species, Holz als Roh- und Werkstoff, 2008, 66 (1):11-18.

[329] Molnár S., Bariska M.: Wood Species of Hungary, *Szaktudás Kiadó Ház*, 2002, Budapest (178-176).

jár. A mérések reprodukálhatósága érdekében a kísérletek során a frissen vágott lucfenyő felületeket mesterséges fénysugárzásnak tettük ki.

A peremszög és a nedvesítés kapcsolata A peremszöget az adhéziós és kohéziós erők eredője határozza meg. A nedvesítés mértékétől függetlenül a folyadékcsepp alakja a rideg felületen egy csonka gömbhöz hasonlítható. Ennek magyarázata, hogy a folyadék és a szilárd anyag között adhéziós kölcsönhatás lép fel, amelynek hatására a folyadék elkezd szétoszlani a felületen, ugyanakkor a folyadékban fellépő kohéziós, belső összetartó erők hatására a folyadék igyekszik gömb alakot felvenni és elkerülni a felülethez való kapcsolódást. Ahogy a csepp eloszlik a síkfelületen és a felület nő, a peremszög értéke csökken, ebből következik, hogy a peremszög fordítottan arányos a nedvesíthetőséggel (1. táblázat).

A peremszög értéke	A nedvesítés mértéke
$\theta = 0$	Tökéletes nedvesítés
$0 < \theta < 90°$	Magas nedvesíthetőség
$90° \leq \theta < 180°$	Alacsony nedvesíthetőség
$\theta = 180°$	Tökéletesen nedvesíthetetlen

1.táblázat - A peremszög és a nedvesítés kapcsolata [330]

A faanyag fotodegradációja A faanyagot feldolgozása és használata során mesterséges és természetes fénysugárzás egyaránt éri. A faanyagok a felületükre jutó fény jelentős részét elnyelik. A természetes napfény káros hatásainak kitett faanyagok felületén bekövetkező változások vizsgálata a napsugárzás intenzitásváltozása miatt nehézkesen oldható meg. A napsugárzás intenzitása nem csak naponta, hanem egy év során is jelentősen változik.
Ezeket a különbségeket egy ún. sugárzási átlaggal kompenzálhatjuk, ez azonban nem oldja meg a felhős, vagy részben felhős időszakok miatt előforduló problémákat. A fentebb említett nehézségek miatt a faanyag fotodegradációját megismételhetősége miatt, elsősorban mesterséges fényforrások használatával szokták vizsgálni. A mesterséges fényforrások alkalmazása azonban felveti a kérdést, hogy milyen mértékben alkalmasak ezek az eszközök a természetes napfény kiváltására. Tolvaj és társa[331] a természetes és mesterséges fényforrások hatásának összehasonlító vizsgálata során megállapította, hogy a higanygőzlámpával szemben, a xenonlámpa alkalmas a napsugárzás imitálására. A vizsgálatok során a mintatestek öregítéséhez, a rendelkezésre álló fényforrások (higanygőz lámpa, xenon izzó) közül xenon izzós mesterséges öregítő berendezést alkalmaztunk, mivel ez pontosabban képes szimulálni a természetes napfényt[332].

A mérések kivitelezése
A mérések során alkalmazott mintatestek kialakítása: Méréseinkhez 8 db gyalult, 250*40*20 mm^3 méretű, húrvágott (1. ábra) lucfenyő (*Picea Abies*) próbatestet használtunk. A mintatestek nedvességtartalma u=11% volt. A peremszög mérések, valamint a mesterséges öregítés megkezdése előtt a mintatesteket normál klímán (20˚C; 65% relatív páratartalom) klimatizáltuk.

[330] http://en.wikipedia.org/wiki/Wetting
[331] Tolvaj, L. and K. Mitsui: Light Source Dependence of the Photodegradation of Wood, Journal of Wood Science, no. 51, 2005, pp.5-8.
[332] Tolvaj L., Persze L.: A napsugárzás mesterséges fényforrásokkal történő imitálásának problémája, *Faipar - Scientific Journal of Wood*, no. 2-3, 2011, pp. 19-26.

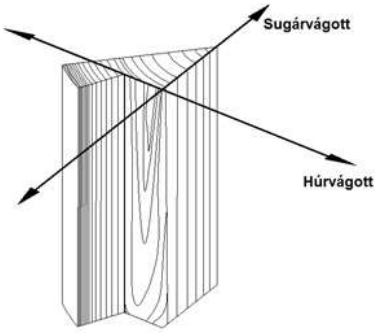

1. ábra - A faanyag sugár- (radiális) és húrvágott (tangenciális) metszetei

A mesterséges öregítés:
A mérésekhez használt mintatestek mesterséges besugárzását Xenon izzós, napfényspektrumú szűrővel (besugárzási intenzitás: 0,51 W/m^2) ellátott, Original Hanau Suntest típusú készülékkel végeztük. A mesterséges öregítés időtartama összesen 15 óra volt. A felületi feszültség vizsgálatokkal összehangoltan közvetlenül a mesterséges öregítés megkezdése előtt, majd az öregítés 1., 3., 5., 8., 10., illetve 15. óráját követően végeztünk peremszög méréseket.
A peremszög mérése: Annak megállapítása céljából, hogy a mesterséges öregítés időtartama alatt a felületen – felületi energia szempontjából – történik-e változás, a mesterséges öregítést megelőzően, majd a mesterséges öregítés 1., 3., 5., 8., 10, illetve 15. órájában mértük a felületi feszültséget.
A peremszög méréseket nyugvó csepp módszerrel, PC-re kapcsolt PG-X goniométerrel (2. ábra) végeztük.

2. ábra - PG-X Goniométer [333]

Mérőfolyadékként 5 µl csepptérfogatú desztillált vizet alkalmaztunk. A mérések során a felületre cseppentett folyadék (3. ábra) peremszög értékét mértük, a csepp felületre való érkezésétől számított 1s-nál, ebből számítottuk a felületi feszültséget/energiát.

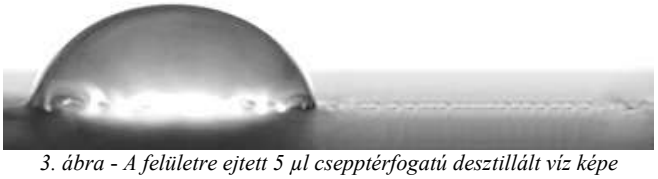

3. ábra - A felületre ejtett 5 µl csepptérfogatú desztillált víz képe

[333] http://www.pocketgoniometer.com/main.php?cont=pgx&lang=en

Az eredmények kiértékelése

A mesterséges öregítés megkezdését követően jelentős növekedést tapasztaltunk peremszög értékében, illetve jelentős csökkenést felületi feszültségben. A peremszög (θ) fordítottan arányos a szilárd anyag felületi feszültségével, tehát minél magasabb a peremszög értéke, annál alacsonyabb a felületi feszültség értéke. Ennek magyarázata, hogy a folyadékcsepp igyekszik gömb alakot felvenni, ezáltal pedig elkerülni a felülethez való kapcsolódást. Vizsgálatunk során a legmagasabb felületi feszültség értéket a mesterséges öregítést megelőzően számítottuk a vizsgált mintatesteken, átlagosan γ=35,08 N/m-t (5. ábra), ekkor volt a peremszög átlagos értéke a legalacsonyabb θ =72,00° (4. ábra). A mesterséges öregítés első óráját követően ugyanezen értékek γ =31,45 N/m-re és θ=86,70°-ra változtak.

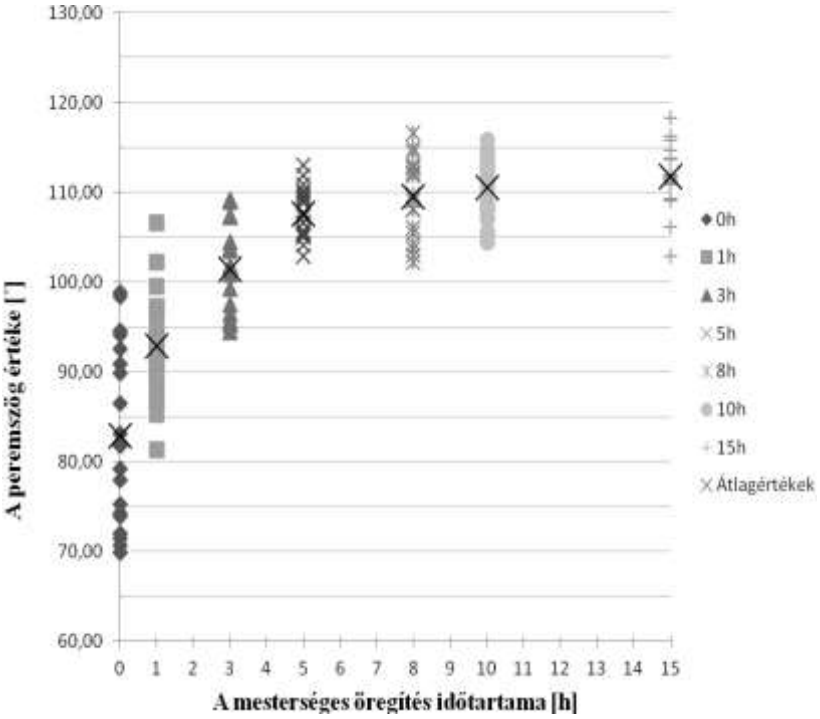

4. ábra - Lucfenyő (Picea Abies) felület peremszögének változása mesterséges öregítés hatására

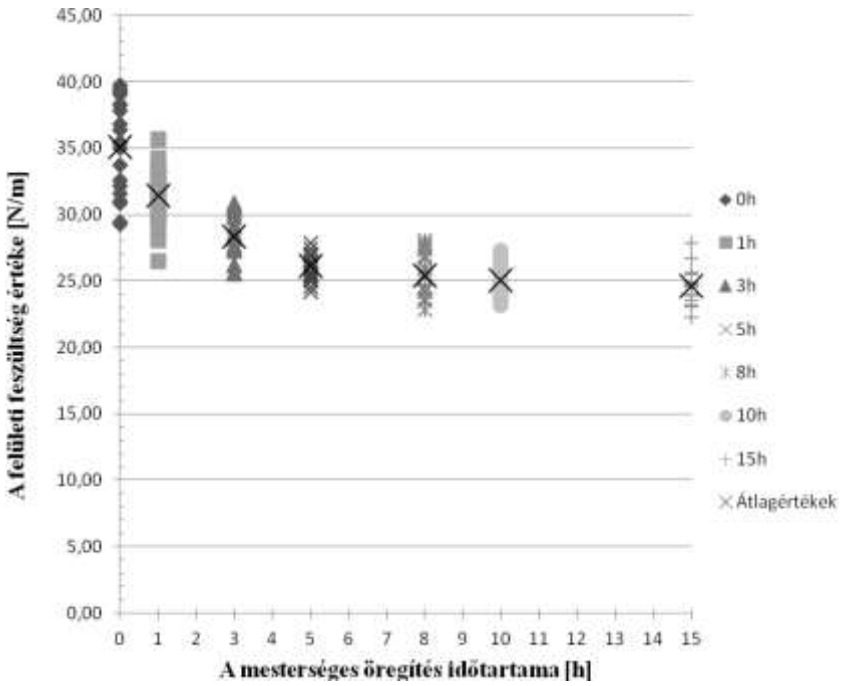

5. ábra - Lucfenyő (Picea Abies) felület felületi feszültségének változása mesterséges öregítés hatására

A felületi energia, illetve peremszög legdinamikusabban a mesterséges öregítés első 5-8 órájában változott. A mesterséges öregítés 8. óráját követően a mintákon mért peremszög átlagos értéke θ=116,60°-ra növekedett, a felületi feszültség pedig γ=25,44 N/m-re csökkent.

Összefoglalás

Összességében a mesterséges öregítés hatására minden mintatesten felületi energia csökkenést, illetve peremszög növekedést tapasztaltunk

Vizsgálataink során arra a megállapításra jutottunk, hogy a frissen megmunkált felületek felületi energiája a legnagyobb, tehát a frissen megmunkált faanyag nedvesíthetősége jobb, ezáltal lazúrok jobb tapadása, ragasztás esetén pedig magasabb ragasztási szilárdsági értékek várhatók. A fenti eredmények tükrében az ablakok felületkezelését célszerű úgy illeszteni a technológiába, hogy a felületkezelésre rögtön a profil marással kialakított művelete után sor kerüljön. A felületi feszültség változása lucfenyő faanyagon (*Picea Abies*) – az általunk vizsgált időintervallumban, korábbi - bükk (*Fagus Sylvatica L.*) és nyír (*Betula Pendula*) mintatesteken végzett – kutatásunkkal [334] jól korreláló eredményt hozott.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás a **TÁMOP 4.2.4. A/2-11-1-2012-0001** azonosító számú **Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program** című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

[334] Csiha, Cs – Papp, É. A. – Valent, J.: Feature of contact angle of ageing Beech and Birch surfaces. The 5th Conference on Hardwood Research and Utilisation in Europe. 2012, Sopron, Hungary.

Pátrovics Péter – Egri Éva: **Nyelvekkel versenyelőnyben**

Absztrakt: *Aligha igényel hosszas magyarázatot, hogy miért jelent előnyt az idegen nyelvek ismerete az üzleti életben, ha figyelembe vesszük a nyelvtudás jelentőségét a nemzetközi kapcsolatokban. Kiemelten fontos szerephez jut a nyelvtudás a stratégiai információk gyors megszerzésénél is, hiszen ezek teremtenek lehetőséget arra, hogy a vállalkozás gyorsan tudjon reagálni a külső környezeti változásokra, ami kétségtelen versenyelőny. Ha a nyelvtudásról az üzleti élettel kapcsolatban esik szó, szinte kizárólag az angol nyelv ismeretét értjük ezalatt, hiszen az angol ma a legfontosabb nemzetközi nyelv a világon. Tévhit azonban azt gondolni, hogy ennek az egyetlen (a többség számára csupán tanult) nyelvnek az ismerete minden esetben elegendő a jó személyes kapcsolat kialakításához. Szükség lehet az angol mellett még más idegen nyelv(ek) ismeretére is. A használható nyelvtudáshoz azonban hozzátartozik az ún. kultúrkompetencia is, ami az adott nyelv kulturális hátterének ismeretét jelenti. Ennek hiányában kommunikációs zavarok léphetnek fel. Jó tudni, hogy az angol maga is pluricentrikus nyelv, több kultúra hordozója, ami egyben azt is jelenti, hogy az eltérő kulturális hátterű beszélőkkel a tárgyalás más és más stratégia alkalmazását követeli meg. Az adott nyelv kultúrájával való megismerkedés üzleti partnereink gondolkozásmódjának, nyelvi világképének jobb megértését segíti, és igen komoly haszonnal bír a termékmenedzselés területén is.*

1. Ha versenyképességről esik szó, többnyire csupán a kérdés szigorú értelemben vett közgazdasági oldalára összpontosítunk: gazdasági paraméterekre, mutatókra gondolunk, és csak ritkán lépünk ki ebből a gondolati sémából. Pedig érdemes néha a szűkebb diszciplínán túlra tekinteni, hiszen a versenyképességet előnyösen befolyásoló tényezők között ott van a nyelv is. – „Nyelv" alatt értjük egyrészt az anyanyelvet, amelynek beható ismerete és adekvát használata természetesen előfeltétele mind a hazai üzleti partnerrel történő kommunikáció sikerének, mind pedig a használható idegennyelv-tudás megszerzésének; másrészt pedig értjük alatta az idegennyelv-tudást, amely a nemzetközi üzleti életben ma talán minden korábbinál fontosabb jelentőséggel bír. Jelen előadásunkban a nyelvről szóló ismeretek gazdag anyagából elsősorban a világgazdasági összekapcsolódását nagyban segítő angol nyelv néhány jellemzőjét, az idegennyelv-tudás témánk szempontjából lényeges összetevőit, nyelv és kultúra kapcsolatát, a hirdetésszövegek és márkanevek egyes jellegzetességeit, valamint mindezek gazdasági vonatkozásait, versenyképességre gyakorolt hatásait vizsgáljuk meg részletesebben.

Sajnálatos, de a statisztikák által rendre megerősített tény, hogy Magyarország nyelvtudás terén jelentős lemaradásban van az Európai Unión belül. Pedig az idegen nyelvek ismerete fontos. Elég csupán a *stratégiai információk* gyors megszerzésére gondolni: ez teremt lehetőséget arra, hogy egy vállalkozás időben tudjon reagálni a külső környezeti változásokra, ami pedig kétségtelen versenyelőnyt jelent. – Már csak gazdasági szempontból is igen kívánatos lenne tehát a helyzet javulása.

Minden korábbi történelmi korban a stratégia megalkotása és sikeres végrehajtása döntő mértékben a stratégiát megalapozó információ minőségén, megbízhatóságán, időbeli rendelkezésre állásán múlt. A sikeres hadműveletek előkészítésekor felbecsülhetetlen jelentősége volt a felderítők munkájának és a „nyelveknek" (elfogott tiszteknek) abban, hogy minél jobban megismerjék az ellenfél stratégiáját, erősségeit, gyengeségeit. Nagy jelentősége volt a saját stratégiai információk eltitkolásának, sőt a megtévesztő információknak is. Napjainkban sincs ez másképp! Az információ a stratégiaalkotás és megvalósítás legfontosabb erőforrása. A hagyományos erőforrásokat egyre inkább lekörözik a „korlátlan, újratermelődő" erőforrások: az információ és a kompetencia. Ezek az értékteremtő folyamat kiemelt területei. A vállalat egy többszörösen nyílt rendszer, értékteremtő tevékenységének inputjait a környezetéből nyert információk, emberi, tárgyi tényezők alkotják, azokat hasznosítja és az így létrehozott értéket környezete realizálja. Az információgazdálkodás jóságát egyedül az minősíti, mennyire vagyunk képesek releváns információkat megszerezni (ebben

segítségünkre lehet megfelelő nyelvtudásunk) és azokat a döntéshozók milyen hatásfokkal képesek hasznosítani. A nyelvtudás segítheti „just in time" módon, épp a megfelelő időben a vállalkozás számára releváns információk megszerzését, átgondolását a célorientált, értéktudatos és költséghatékony döntéshozatal érdekében.
Az információ nem mérlegképes erőforrás, és mint ilyen nem is jelenhet meg a vagyonmérlegben (pénzügyi számvitelben), viszont a vezetői számvitel képes szolgáltatni az ezzel kapcsolatos információkat.[335] Látnunk kell ugyanakkor, hogy korunk információbősége éles ellentétben áll az információ feldolgozására fordítható, egyre szűkösebbé váló idővel és figyelemmel.

Ha a nyelvtudásról az üzleti élettel kapcsolatban esik szó, elsősorban az angol nyelvet szokás az első helyen említeni, mivel ma ez a legfontosabb nemzetközi nyelv a világon, amit a következő tények is alátámasztanak: jóllehet az angol csak egy a világ több mint 2700 nyelve közül, ma körülbelül 1,5 – 1,7 milliárd ember beszéli, ami a világ népességének 20 %-a; az angol közel 400 millió ember anyanyelve, több mint 1 milliárd ember számára pedig második vagy idegen nyelv; a világ számítógépeiben tárolt információk 80 %-a, az internetes oldalaknak pedig 85 %-a már tíz évvel ezelőtt is angol nyelvű volt,[336] a telefaxok és elektronikus levelek 75 %-a angolul íródik; az európai vállalatok nagy részében az angol a kommunikáció nyelve.
Az angolról szólva több olyan jellemzőjét fel lehet sorolni ennek a nyelvnek, amely alkalmassá teszi a globális világnyelv szerepének betöltésére. Ilyen az, hogy már viszonylag kis szókinccsel és néhány nyelvtani szabály segítségével képes egyszerűbb információk közlésére, hogy „kölcsönző nyelv"[337] (szókészletének 80 %-a más nyelvekből származik). S igaz ugyan, hogy az angol szókincs meglehetősen kiterjedt, ám a mindennapi angol beszédben viszonylag kevés elem szerepel, mivel a szavak egyszerűsödése és rövidülése már régtől fogva tart: a több szótagú szavak végét előszeretettel vágja le az angol, és a mindennapi nyelvhasználatban a hosszú szavakat egyre jobban kiszorítják a rövidek és a köznapiak. Ezek kombinációinak lehetősége ugyanakkor szinte végtelen: a viszonylag kevés elemet a nyelv a „gondolkodás sakktábláján" ide-oda tologatja. Van az angolnak azonban néhány – glottodidaktikai szempontból – „kevésbé előnyös" tulajdonsága is. Ezek közé tartozik az angol nyelv poliszemantikus jellege, ami alatt azt kell érteni, hogy egy szónak több – számos esetben egymástól igen távoli – jelentése is van, vagy az, hogy az angol ún. „idiomatikus nyelv", azaz bővelkedik a beszédet vagy az írásművet színesebbé tevő, szó szerint általában nem fordítható képletes kifejezésekben. Az angol nyelv egy másik lényeges jellemzője a pluricentrikusság, ami azt jelenti, hogy több változatban él. Köztudott, hogy van például ausztrál angol, újzélandi angol, dél-afrikai angol, karibi angol, s természetesen brit és amerikai angol. Ennek oka, hogy az angol nyelv hatalmas kiterjedésű földrajzi térségben vált anyanyelvvé, számos variánsa, helyi dialektusa létezik. Ezek egymástól esetenként jelentős eltéréseket mutatnak.[338] Ha úgy tetszik ezzel, a különfejlődéssel „fizeti meg" az angol a globális világnyelvvé válás árát: mindenki a saját szája íze szerint alakítja-torzítja.

Frank Tibor amerikanista ugyanakkor az előbbivel ellentétes, de vele együtt ható erő, a konvergencia hatásáról beszél, amikor azt hangsúlyozza, hogy: *„a helyi változatok kialakulása és felcseperedése ellenére, azzal párhuzamosan várható, sőt már tapasztalható, hogy kialakul a WSSE, azaz a World Standard Spoken English, a beszélt világangol sztenderdje."*[339] Ezt a változatot, amelyet ma leggyakrabban „globális" angolnak szokás nevezni, és amely a világban zajló üzleti kommunikáció fő eszköze, a „legkisebb közös többszörös" elve alapján kiválasztott nyelvi elemek alkotják, leginkább azonban az amerikai angol hatása érvényesül benne. Mindez érthető, ha figyelembe vesszük az USA

[335]Laáb Ágnes *Vezetői számvitel I.* BME, Gazdaság és Társadalomtudományi Kar, Üzleti Tudományok Intézet, Budapest, 2010. 18-21.
[336]Rooney Kathy *Encarta World English Dictionary.* St. Martin Press, New York, 1999. xi.
[337]Orwell Geroge *The English Peolple*. Collins, London, 1947
[338]Crystal David *English as a Global Language.* Cambridge University Press, Cambridge 2003. 144-145.
[339]Frank, Tibor A világangol: áldás vagy átok? In: *Quo Vadis Philologia Temporum Nostrorum? Korunk civilizációjának nyelvi képe.* szerkesztette Bárdosi Vilmos, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009. 121-127

katonai és gazdasági szuperhatalommá válásának jelentőségét az angol második világháború utáni ugrásszerű térnyerésében.

Az angol nyelv variánsai közül a legtöbb figyelem a brit kontra amerikai angol problémájának jut.[340] A két nyelvváltozat mögött eltérő nyelvi világképek[341] húzódnak meg. A közöttük lévő különbségek bemutatása (legtöbbször csupán humorforrásként való felhasználása) gyakori témája az angolszász irodalomnak és a filmeknek. Ezeknek a nyelvi világképbeli – kulturális különbségeknek természetesen a nyelvi folyamatokra, a beszédaktusokra, valamint a nyelvi viselkedésformák más területeire nézve is megvannak a maguk egyáltalán nem elhanyagolható következményei.[342]
Témánk szempontjából főként az az amerikai angolból kiindult, de mára Európára is átterjedt nyelvi folyamat érdemel kitüntetett figyelmet, amelyet „nyelvi inflálódásnak" neveznek. Ennek alapja az ún. „nagyotmondás" *(tall talk)*, amely jelen van az amerikai irodalomban, a politikában és a társadalmi élet számos más területén. A humorból és az Erzsébet-kori irodalmi hagyományból is táplálkozó, de még inkább talán az amerikai határvidék nehéz körülményeiből levezethető jelenségre Kövecses számos példát hoz, megvilágítva a nagyotmondás történelmi hátterét.[343]
Frank szerint *„mára az amerikai túlzások világába léptünk. […] A folyamat nyilvánvalóan összefügg a piac, a verseny követelményeivel, ez azonban már olyan zónákba is behatol, ahol értékválságot és értékelési zavarokat hoz létre. Mára ez már a magánbeszélgetéseket is áthatja, sőt, megtámadta a magyar nyelvet is, ahol egy tőzsdei papír napi állásáról ugyanúgy „történelmi mélypontként" és „lélektani határként" beszélünk, ahogyan ezt Amerikában is teszik. […] A reklám nyelve mind feljebb és feljebb srófolja a művészi teljesítmény értékét is, amely* irresistable [ellenállhatatlan], opulent [pazar] *vagy egyszerűen* timeless [időtlen] *minősítést kap, a legtöbbször persze érdemtelenül."*[344]
A nyelvi inflálódás jelensége tehát az angolszász világon kívül más kultúrákban is jelen van, és az Európában beszélt nyelvekben is markánsan érezteti hatását. A magyarban is megjelentek már az *emblematikus*, *kultikus*, *karizmatikus*, *csúcsminőségű*, *csúcsszuper*, *vérprofi*, *király* jelzők, de az amerikanizálódásnak régebb óta és igen intenzíven kitett németben is bőven találni példát a jelenségre. A legtöbb termék: *Klasse* (klassz), *Spitzenklasse* (első osztályú minőség) vagy *Spitzenqualität* (csúcsminőség). Főként a fiatalok nyelvében és a reklámnyelvben használatosak gyakran az: *echt cool* (nagyon klassz, menő), *megastark* (megaerős, nagyon kemény), *Megablockbuster* (hatalmas kasszasiker), *superlustig* (szupervicces), *supergünstig* (nagyon kedvező/ szuper /ár/), *sternhagelgünstig* (kb. tök kedvező /ár/), *supergeil*, *endgeil* (kb. állati jó), *hammergeil* (kb. baromi dögös), *ultimativ* (legjobb, legtökéletesebb) kifejezések. Fontos látnunk, hogy a nyelvi alkalmazkodás ehhez a jelenséghez mára a világ nagy részén alapvető piaci elvárássá vált. Joggal jelenthető ki, hogy a piac ma nemigen vesz tudomást arról a termékről, amelynek marketingje – nyelvi értelemben – nincs tekintettel a fenti elvárásokra. Úgy tűnik tehát, ítélkezés helyett ez esetben célszerűbb megfogadni a régi latin tanácsot: *Si fueris Romae, Romano vivito more*. 'Rómában ha leszel, nosza élj ott római módra' vagy ahogy az angol egyszerűbben mondja: *When at Rome do as Romans do*.

2. Azok a jellemzők és tendenciák, amelyekről az angol nyelvre vonatkozóan szóltunk, igen lényeges részét jelentik a glottodidaktikai szempontból releváns ismereteknek. Ezek valójában azokkal a területekkel vannak szorosabb kapcsolatban, amelyeket a szakirodalomban kultúrkompetenciának és

[340]Falkné dr. Bánó *Amerikai angol – brit angol.* Széchenyi Kft. Kiadó, Budapest, 1990.
[341]Bańczerowski Janusz A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008. 139-151.
[342]Bańczerowski Janusz *A nyelv és a kommunikáció alapkérdései.* ELTE, BTK, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék, Budapest, 2000. 290-291., Pátrovics Péter *Beszédaktusok – konverzációs stratégiák – kultúrák.* In Magyar Nyelvőr 1998 /2. 142-150.
[343]Kövecses Zoltán *Az amerikai angol.* ELTE, Eötvös Kiadó, Budapest, 1996. 227-233.
[344]Frank, Tibor A világangol: áldás vagy átok? In: *Quo Vadis Philologia Temporum Nostrorum? Korunk civilizációjának nyelvi képe.* szerkesztette Bárdosi Vilmos, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009. 121-127

pragmatikai kultúrkompetenciának szokás nevezni. Ezek a kommunikációs kompetencia,[345] az ennek alapjául szolgáló kommunikációs grammatika, így pedig végső soron az emberi nyelv integráns részét képezik: *„Minden nyelvi közösség saját kommunikációs viselkedési modellt hozott létre, amely kultúrafüggő jelenség. […] Ily módon az adott kommunikációs közösség minden tagja megszerzi a kultúrkompetenciát, mint bizonyos tudásfajtát, amely feltételezi a kultúrminták birtoklását és használatának képességét. E minták aktuális realizációja […] a pragmatikai kultúrkompetencia létéről tanúskodik.”*[346]

Mindehhez tegyük még hozzá, hogy az egyes kommunikációs közösségek nemcsak jellemző beszédaktus-típusokkal, de természetesen jellemző szövegtípusokkal is rendelkeznek.[347] Balázs Géza megállapítja, hogy: *„Minden emberi nyelv kialakítja a maga sajátos szövegtípusait. […] Az emberi közösség szövegtípusok szerint is tagolt”*[348] Holló pedig kultúráról, nyelvtanításról és nyelvhasználatról szóló művében világosan szól az anyanyelv és a célnyelv közötti szövegszerkezeti különbségek tudatosításának fontosságáról.[349]

A beszédaktusok nyelvészeti igényű rendszerezése és egész, Austin által kidolgozott elmélete[350] a Wittgenstein által megfogalmazott „nyelvjáték”, az ún. *Sprachspiel* fogalmával mutat rokonságot.[351] A nyelvi kommunikáció kutatásának igénye a „nyelvjáték” fogalmának bevezetésétől kezdve máig folyamatosan jelen van a nyelvről szóló gondolkodásban.[352] A beszédaktusok nyelvészeti igényű rendszerezése már John Austin nevéhez fűződik, aki különbséget tett lokúciós (beszédszerű) és illokúciós (nem beszédszerű) – majd később perlokúciós aktusok között. Míg az illokúciós aktust úgy jellemezhetjük, hogy az tulajdonképpen cselekvésértékű megnyilatkozás (azzal, hogy kimondok valamit, egyben elvégzek egy cselekvést), addig a perlokúciós aktust ennek hatásaként értelmezhetjük.[353]

Austin elméletét Searle[354] fejlesztette tovább. A beszédcselekvést, illetve a konverzációs aktust szabályozó elvek leírására pedig Grice (1975) tett kísérletet *Logic and Conversation* című művében.[355] Ebben kifejti, hogy a konverzációs viselkedés együttműködési készséget, azaz kooperativitást feltételez. Utóbb Bańczerowski mutatott rá a Grice által megfogalmazott elmélet egyes hiányosságaira, s tovább is fejlesztette azt. Szerinte a hazug és manipulációs aktusok *„a kommunikációs valóságnak egyáltalán nem elhanyagolható részét képezik”*, továbbá felhívta a figyelmet arra a fontos tényre, hogy Grice és Leech kutatásaiban *„az egyes nyelvek és kultúrák közötti nyilvánvaló különbségek kellőképpen nem merültek fel.”*[356]

A manipulációs aktusok kutatásának fontosságát aligha kell bizonygatni, ha a kérdést az üzleti kapcsolatok, illetve a marketing szempontjából tekintjük. Számunkra azonban most a polidimenzionális fogalomnak tekintett kommunikációs kompetencia közvetlen összetevői közül különösen kettő: a kultúrkompetencia és a pragmatikai kultúrkompetencia bír fontos jelentőséggel,

---

[345] Bańczerowski Janusz *A nyelv és a kommunikáció alapkérdései.* ELTE, BTK, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék, Budapest, 2000. 342-351.

[346] Bańczerowski Janusz *A nyelv és a kommunikáció alapkérdései.* ELTE, BTK, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék, Budapest, 2000. 342-351.

[347] Kaplan Robert Cultural Thought Patterns in Inter-cultural Education. In *Language Learning* Vol. XVI. Nos 1966/ 1-2, 1-20.

[348] Balázs Géza *Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése.* Berzsenyi Dániel Főiskola – Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ, Szombathely – Budapest, 2007. 13.

[349] Holló Dorottya *Értsünk szót! Kultúra, nyelvtanítás, nyelvhasználat.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008. 67-68.

[350] Austin John *Tetten ért szavak.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

[351] Wittgenstein Ludwig *Tractatus Logico-Philosophicus*. London, 1933. (*Filozófiai vizsgálódások.* Atlantisz Kiadó, Budapest, 1992.)

[352] Neumer Katalin *Határutak.* Az MTA Filozófiai Intézete, Budapest, 1991. 20.

[353] Austin John *Tetten ért szavak.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 120.

[354] Searle John *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language.* Cambridge University Press, Cambridge, 1969.

[355] Grice Paul Logic and Conversation. In Syntax and Semantics. Vol. 3.: Speech Acts szerkesztette Cole and Morgan, New York, 1975.

[356] Bańczerowski Janusz *A nyelv és a kommunikáció alapkérdései.* ELTE, BTK, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék, Budapest, 2000. 290.

ismert tény ugyanis, hogy a beszédaktusok és az adott nyelvközösség kultúrája között igen szoros kapcsolat áll fenn. A kultúrkompetencia és a pragmatikai kultúrkompetencia ismeretének hiánya komolyan megnehezíti az információcserét, és számos kommunikációs probléma forrása lehet, egyes esetekben meg is szakíthatja a kommunikáció folyamatát, (ami a tárgyalások sikertelenségéhez vezethet). Wierzbicka is felhívja a figyelmet arra, hogy a kultúra és a beszédaktusok (a nyelvi etikett) vizsgálata nagyon érdekes (és – tegyük hozzá – igen hasznos) kutatási területnek ígérkezik.[357]
A nyelvi etikett alatt a nyelvi viselkedési normákat értjük. Ezek közé tartoznak egyrészt a nyelv története során konvencionalizálódott olyan formulák, mint pl. a köszönések, a bocsánatkérés, a gratuláció vagy a felkérés, amelyek az egyes kultúrákban sokszor eltérnek egymástól, de az általános értelemben vett udvariassági szabályokat, a tiszteletiség különböző nyelvi megnyilvánulásait (pl. a gesztusnyelvet) is ide soroljuk. Bár a tiszteletiségnek különösen a keleti kultúrákban van kiemelt jelentősége, néhány európai országban (pl. Ausztria, Lengyelország) is igen fontos szereppel bír.
Szintén a nyelvi etikett tárgykörébe tartoznak az adó-vevő szerep cseréjét *(turn-taking)* szabályozó, az egyes kultúrákban eltérő elvek. Polyák ezzel kapcsolatban arról számol be, hogy a keleti kultúrákban és a finneknél a társalgás során megszokottak a hosszabb szünetek. Nem szokás a másik szavába vágni, általában kivárják, amíg a másik fél befejezi a mondandóját. Az angol társalgás menete ezzel szemben sokkal pergőbb: gyakori, hogy a felek egymás szavába vágnak. Mivel emiatt egy finn nemigen jut szóhoz, az angolokban az a sztereotípia alakult ki a finnekről, hogy ostobák, vagy sokszor egyszerűen nincs kialakult véleményük.[358]

Egyes univerzálisnak gondolt elvek pl. a Leech által bevezetett szerénység maxima nemhogy nem tekinthetők univerzálisnak, de még talán anglocentrikusnak sem, ha figyelembe vesszük a nagyotmondásról az amerikai angollal kapcsolatban mondottakat. Tisztáztuk, hogy ezen a területen az öndicséret nem elítélendő, hanem kívánatos, sőt adott esetben a reklámnak megfelelő is lehet. Azonban az európai kultúrák többségében és a japánban az öndicséret kerülendő. A japán etikett szerint például az egyén saját magáról (és az övéiről) csak lekezelő, lenéző vagy egyenesen becsmérlő módon nyilatkozhat.[359] Megjegyzendő, hogy több dél-európai kultúra, például az olasz, a spanyol harsány, közvetlen és igen kedélyes stílusa is ellentétet mutat az angol *understatement* elvével, ami bizonyos mértékű visszafogottságot jelent, az öndicséret azonban ezekben a kultúrákban is elítélendő tulajdonság, amint az olasz mondás is mutatja: *Chi si loda, s'imbroda.* 'Az öndicséret büdös.' szó szerint kb.: 'aki dicséri magát, bemocskolja magát.' A dicséret – más tulajdonába tartozó tárgyak dicsérete, – amely az európai kultúrában a mások ízlése iránti nagyrabecsülésünk kifejezéseként is értékelhető, az arab kultúrában kerülendő. Ott ugyanis egy hagyomány értelmében ezeket fel kell ajánlani a vendégnek.

A békétlenség minimalizálása elv, úgy tűnik, szintén nem univerzális. Míg talán az angol és a japán kultúrára vonatkozóan érvényesülni látszik, sem a lengyel, sem a dél-európai, kultúrákra nem, vagy csak kisebb mértékben érvényes. Az olaszban például egy kis veszekedés *(un po' di litigio)* szinte hozzátartozik a mindennapi élethez, s az a férfi, aki nem mer ellentmondani csak *un salame* vagyis 'egy félszeg alak'. A veszekedés, a civakodás ezekben a kultúrákban akár a vitás kérdések eldöntésének, a kompromisszumkeresésnek egy módja is lehet, ami végső soron közelebb hozhatja az embereket egymáshoz. Ezekben a kultúrákban az egyéni véleményhez való jog sokkal magasabb rangot képvisel, s az érzelmek kimutatása is nagyobb mértékű, ami a szuggesztívebb nyelvi képekben, a hevesebb beszédtempóban, a nagyobb hangerőben és a gesztikuláció erőteljesebb voltában is kifejezésre jut.

---

[357] Wierzbicka Anna *Akt mowy. Semiotyka i struktura tekstu.* Wrocław, 1973., Wierzbicka Anna *Different Cultures, Different Languages, Different Speech Acts*. Journal of Pragmatics 1985/ vol. 3.
[358] Polyák Ildikó *Cross-cultural communication.* Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Rt., Budapest, 2004. 47.
[359] Hidasi Judit Japán. In *Kultúrák@kontextusok.kommunikáció*, szerkesztette Hidasi Judit, Perfekt, Budapest, 2007. 86-102.

A társalgás folyamán több kultúrában is elfogadott (esetleg sikamlós) viccek mesélése bizonyos országokban (arab országok, Törökország) megbotránkozást kelt, és ezért kerülendő. Az európai értelemben vett viccmeséléstől a kínai és a japán kultúrában is ajánlatos tartózkodni, mivel ezeket általában nem értik meg, és ennek félreértés, sértődés lehet a következménye. Ez persze korántsem jelenti azt, hogy a humor ezektől a népektől abszolút idegen, mindössze arról van szó, hogy mások a megnyilvánulási formái (pl. rövid tanmesék, népi bölcsességek) és a helyszínei (japánban anekdotázni pl. csak fehér asztal mellett illik).
Néhány téma, amely az európai kultúrán belül nem számít feltétlenül tabunak, egy amerikaival folytatott társalgás során kerülendő. Ilyen például: ki mennyi pénzt keres, ki mennyit szokott költeni, az illető társadalmi státusára, korára, súlyára vonatkozó kérdések, a szexualitást, illetve a faji problémákat érintő témák. Ennek oka az, hogy az amerikaiak bizonyos kérdéseket túl intimnek, illetve személyesnek tartanak ahhoz, hogy ezeket társalgásban megvitassák. Ez egyben azt is jelzi, hogy az adott kultúra a magánéletet *(privacy)* – csakúgy, mint a magántulajdont – nagyon nagyra értékeli.

A fentebb az amerikai kultúrával kapcsolatban említett témákat a brit angol nyelvi környezetben is ajánlatos kerülni. Angol közegben nemcsak azért gyakori téma az időjárás, mert az a szigetországban igen változékony, hanem azért is, mert semleges téma, és biztosak lehetünk abban, hogy senkit sem sértünk meg vele. A látszólag az időjárásra vonatkozó megállapítások, kérdések tehát sok esetben ún. fatikus (egy kapcsolat megkezdését, fenntartását, lezárását jelző) funkciót töltenek be az angolban.
Feltűnő, hogy az angol nyelv amerikai változatára a szókimondás és az őszinteség nagyobb mértékben jellemző.[360] A brit angolban ezzel szemben a direkt kijelentéseket, a határozottságot enyhébbé teszi a gyakran alkalmazott utókérdés, valamint az *it seems* 'úgy tűnik', *I'm afraid* 'attól tartok' és még számos ezekhez hasonló formula. Az amerikai tárgyalási stílusra is az egyenesség, a szókimondás a jellemző, amelyet a Kövecses által idézett *don't waste my time* 'ne vesztegesd az időmet', illetve *get to the point* 'térjünk a lényegre' kifejezések is igazolni látszanak.[361] Mindez éles ellentétben áll a japán vagy a kínai tárgyalási metódussal, illetve társalgási szokásokkal, amelyek mind az európai, mind pedig az előbb említett amerikai modelltől nagyon különböznek, többek között abban is, hogy ezekben a kultúrákban a tárgyalás során nem szokás „mindjárt a lényegre térni". Általában jellemző, hogy a japán vagy a kínai partner nagyon messziről indul el, hosszas bevezetőt tart (körüljárja a témát), és a tárgyalás csak lassan halad a célja felé, amelyet azonban nyíltan szinte soha nem közöl.

A kínai vagy japán féllel való tárgyaláskor gyakran találkozunk a békétlenség minimalizálása elv egy válfajával, amely a harmónia megteremtését igyekszik elérni, még a saját vélemény elhallgatása árán is. Társalgás közben a japán beszélgetőpartnerek soha nem mondanak ellent egymásnak, inkább többértelmű választ adnak. Ha a beszélgetőpartnerek között információs zavar lép fel, azt a japán fél nem igyekszik visszakérdezéssel tisztázni, inkább különféle taktikákat alkalmaz annak elkerülésére, hogy a félreértés kiderüljön, illetve elkerüli a válaszadást. Ennek oka az attól való félelem, hogy a partnert bizonytalan helyzetbe hozzák kérdezősködésükkel, vagy hogy ennek során maguk válnak nevetségessé. Ez utóbbit pedig mindenáron igyekeznek elkerülni, hiszen a japán (és általában a keleti kultúrákban) a megszégyenülés nagy presztízsveszteséget jelent, sőt adott esetben a megsemmisüléssel is egyenértékű lehet. A japánok – csakúgy mint a kínaiak – kedvelik a többértelmű megfogalmazásokat, a rejtett utalásokat, mondanivalójukat gyakran hosszabb történetekbe ágyazva, indirekt módon adják elő.[362]

---

[360] Kövecses Zoltán *Az amerikai angol.* ELTE, Eötvös Kiadó, Budapest, 1996. 176.
[361] Kövecses Zoltán *Az amerikai angol.* ELTE, Eötvös Kiadó, Budapest, 1996. 186.
[362] Bańczerowski Janusz *A nyelv és a kommunikáció alapkérdései.* ELTE, BTK, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék, Budapest, 2000. 291.

Bár korunkban az angol nyelv az általános kapcsolatfelvétel és érintkezés eszközévé vált, tévhit lenne azt gondolni, hogy egyetlen (a többség számára csupán tanult) nyelv ismerete minden esetben elegendő egymás megértéséhez és megismeréséhez.[363] Nem beszélve arról, hogy amennyire igaz az, hogy sok férfi szívéhez a gyomrán át vezet az út, legalább annyira igaz az is, hogy sok üzleti partner megnyeréséhez az anyanyelvén keresztül lehet eljutni. A partner anyanyelvének ismerete ugyanis kiemel az angolt csak közvetítőnyelvként jól-rosszul használók egyre sokasodó, szürke tömegéből, nem csekély versenyelőnyt biztosítva ezzel. Ez fokozottan érvényes azokra a kultúrákra (pl. kínai, orosz) amelyekben az üzleti életben kiemelt jelentősége van a személyes kapcsolatoknak, a barátságnak.

A fentiekben láthattuk, hogy a tanult nyelv(ek) kulturális hátterének az ismerete elkerülhetetlen, ennek hiányában (esetenként súlyos) kommunikációs zavarok léphetnek fel. Példákkal támasztottuk alá, hogy a beszédaktusoknak és a nyelv kulturális hátterének az ismerete mindenképpen versenyelőnyt jelent, sőt az ún. kultúkompetencia és pragmatikai kultúrkompetencia nélkül tulajdonképpen nem is beszélhetünk igazi nyelvtudásról. A kultúrismeretnek azonban nem csupán az adott nyelv konkrét használatánál lehet, illetve van jelentősége, de a marketing területén is fontos szerephez jut. Ismernünk kell annak a beszélőközösségnek a történelmét-kultúráját, ahol termékeinket forgalmazni kívánjuk. Nem kis segítséget jelent, ha tudjuk, hogy az általunk eladni kívánt terméknek az adott területen évszázados kulturális beágyazottsága van. Erre lehet példa a lengyel borpiac, amelyet a magyar bor éppen mostanában próbál hosszú szünet után visszahódítani. Bátran teheti, mert a magyar bort a lengyelek mindig is igen nemes, kiváló italnak tartották.
Ellenpéldákat is lehet persze sorolni, amelyek inkább a kulturális ismeretek hiányáról és annak esetleges negatív hatásairól tanúskodnak. Elgondolkodtató például, hogy a Fundamenta lakáskassza reklámokban megjelenő róka alakja a magyar kultúrkörben mennyire lehet megfelelő jelképe a pénz ügyes beosztásának, illetve a spórolásnak. A róka képe a magyar nyelvhasználóban ugyanis sokkal inkább csak a ravaszságnak, a másik becsapásának, meglopásának a képzetét hívja elő. Különbség van ugyanis a róka német és magyar nyelvi képe között. A németben a 'róka koma' *(Reineke Fuchs)* képe sokkal kevésbé negatív, a róka a germán nyelvterületen inkább az ügyességnek, az ügyeskedésnek a jelképe. A róka az, aki a saját érdekét képviseli a hatalmasságokkal szemben, ügyeskedik, értsd: akár okosan spórol amin lehet, azaz: *irgendwie clever*). Mindennek forrása a *Reynke de Vos* című középalnémet nyelven íródott vígeposz, a középkori feudális állam remek szatírája,[364] amelyet később maga Goethe is feldolgozott *Reineke Fuchs* címen.
Meglehetősen rosszul járt viszont a Renault cég, amely az 1980-as években 17-es számmal jelzett modelljét Olaszországban kívánta forgalmazni. A cég marketingszakemberei azonban nem tudták, hogy az olaszok a 17-es számot szerencsétlennek tartják, mert felfogásuk szerint halált jelent. Ez a hiedelem még az ókorból ered: ha ugyanis római módra írjuk fel a számokat (XVII), majd azok sorrendjét felcseréljük, a latin *vivo* 'élek' ige múlt idejét: VIXI kapjuk, aminek jelentése 'éltem' vagyis: 'már nem élek', azaz: 'meghaltam'. Ezek után persze nemigen akadt olyan olasz ember, aki egy ilyen számú autóba akár csak beült volna, nem hogy azt még meg is vegye... A fenti példák is alátámasztják a kultúrismeret fontosságát, hozzásegítenek ahhoz, hogy megértsük: egy idegen nyelv elsajátítása nem anyanyelvünk új jelekkel leírt másolatát, hanem az új nyelvi anyaggal együtt új kulturális anyag elsajátítását, és a miénktől eltérő gondolkozásmód megismerését is jelenti. Mindennek azonban nemcsak a glottodidaktikára, de – mint láttuk – a marketingre nézve is megvannak a következményei.

3. A következőkben a reklámnak, mint jelenségnek a nyelvi oldaláról lesz szó. Arról, hogy a gyártók és a kereskedők milyen nyelvi eszközök segítségével próbálják az általuk forgalmazott termékekre felhívni a fogyasztók figyelmét. Ez közelebb vihet annak a működésében és hatásaiban összetett jelenségnek a jobb megértéséhez, amit reklámnak nevezünk.

[363] Nyomárkay István *Szláv szomszédaink.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013. 8.
[364] Hutterer Miklós *A germán nyelvek.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. 251.

Ha a reklám nyelvi eszközeit kívánjuk számba venni, akkor valójában nemcsak a nyelv alapvetőnek gondolt tájékoztató, információközvetítő funkcióját, de a nyelvi manipuláció kérdését is érintjük. A Magyar Reklámetikai Kódex[365] meghatározása szerint ugyanis a hirdetés, a reklám olyan gazdasági tájékoztatás, amely a fogyasztót egyrészt áruk, szolgáltatások igénybevételére hívja fel, tehát: befolyásolja, másrészt pedig a fogyasztóval ismerteti az áru tulajdonságait és használati módját. A reklámszövegek lényeges tulajdonsága az ikonicitás is. Az ilyen ún. ábraszövegek (multimediális szövegek) jól példázzák azt a korunkra jellemző, egyre erősödő tendenciát, hogy a gondolkodás a szóbeliségtől egyre inkább a vizualitás, a látvány felé tolódik el.
A figyelem felkeltését szolgáló eszközök között van kifejezetten ortográfiai jellegű: ilyen az amerikai angolból kiindult ún. *freak spellings* jelensége,[366] amelyet Országh László professzor 'írásficamoknak' fordít.[367] Ezek a reklámnyelvi formák a hagyományos írásképtől eltérő alakjukkal vonják magukra a nyelvhasználók többségének figyelmét:

(to)night → *(to)nite* 'ma éjszaka'

doughnut → *donut* 'fánk'

light beer → *lite beer* 'alacsony kalóriatartalmú sör'

while you wait → *while U wait* 'amíg (te) vársz'

A jelenség egy változata más nyelvekben is előfordul. Ez abban áll, hogy egyes reklámokban vagy cégnevekben szándékosan olyan betűket használnak, amelyek nem elemei az adott nyelv ábécéjének, vagy csak ritkán, idegen szavakban fordulnak elő, ezért az anyanyelvűek szemében egzotikusnak számítanak. Ilyen betű például a lengyelben az *x* vagy az olaszban a *k*. Egyértelműen a figyelem felkeltése a cél tehát akkor, amikor egy lengyel autóreklámban az *eXcytacja* 'izgalom', *eXpresja* 'kifejezőerő' és az *eXtaza* 'eksztázis' szavakat olvassuk, vagy amikor az olaszban egy Torinóban alapított sportszergyártó a *Kappa*, egy másik, bergamo-i divatcég pedig a *Krizia* nevet választja.

A figyelem felkeltését szolgáló további eszköz, amikor egy cég szándékosan választ furcsa, meghökkentő, vagy egyenesen megbotránkoztató nevet (pl., *Amnesia, Chaotic*).
A hirdetésszövegekben és esetenként a cégek elnevezésében fontos szerep jut azoknak az eszközöknek is, amelyeket a szaknyelv gondolatalakzatoknak nevez. A gondolatalakzatoknak több fajtájuk ismert, a reklámok azonban ezek közül viszonylag gyakran folyamodnak a paronomázia, a szójáték eszközéhez, amelyet az adjekciós (bővítő eljárással létrehozott) alakzatok közé szokás sorolni. A szójáték azáltal szaporítja a mondanivalót, hogy asszociációkat ébreszt, felidéz valamit, egybecseng valami mással.[368] Egyes reklámokban gyakori a frazeologizmusok, a képletes szólások felhasználása is.
Egészen bravúros a lengyel *Okocim* sörgyárnak a múlt század kilencvenes éveiből való szójátékos reklámja, amikor is egy sörrel pózoló, igéző szemű szőke szépség, Mariola mellett a következő szöveg volt olvasható: *Mariola ma piwne oczy. Mariola o kocim spojrzeniu. Piwo – Okocim.* 'Mariolának barna szeme van. A macskanézésű Mariola. Okocim sör.' A szövegben a szem barna színét jelölő *piwne* és a 'sör' jelentésű *piwo* szavak etimológiai kapcsolata egyértelmű, míg a 'macskanézésűt' jelentő *o kocim spojrzeniu* szerkezet előtagja: *o kocim* kiadja a lengyel sörmárka, az *Okocim* nevét.

---

[365] *Magyar Reklámetikai Kódex* http://www.hullamvadasz.hu/ftpterulet/jog/magyar_reklamek.htm 1997. [2007.10.26]
[366] Falkné dr. Bánó *Amerikai angol – brit angol.* Széchenyi Kft. Kiadó, Budapest, 1990. 29.
[367] Országh László *Bevezetés az amerikanisztikába.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1972. 119.
[368] Balázs Géza *Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése.* Berzsenyi Dániel Főiskola – Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ, Szombathely – Budapest, 2007. 38.

A német nyelvben a hasonló hangzású *daran – darin* alakok közötti jelentéskülönbségen alapult egy kedvelt üzletlánc bevásárlószatyraira rányomtatott és a tévés reklámokban is gyakran elhangzott *Das Gute daran ist das Gute darin.* kb. 'Az benne a jó, ami benne van.' szlogen.
Szintén a bővítő eljárások közé tartozik az allúzió, az utalás, amelyet gyakran alkalmaznak a reklámokban, valamint termékek és cégek elnevezésénél. Egy népszerű ausztriai élelmiszerlánc például nem véletlenül kapta a *Billa* nevet: az elnevezés németül 'olcsót' jelentő *billig* szóval való kapcsolata nyilvánvaló. A *sparen* 'spórol' igével asszociálódik sok német anyanyelvűben (az egyébként német nyelvterületen éppen hogy elegánsnak és drágább árfekvésűnek számító) *Spar* üzletlánc neve is, jóllehet a képzettársítás ez esetben téves: valójában a holland alapítású cég logójában szereplő fenyőfát kell alatta érteni, a *spar* szó ugyanis holland nyelven 'fenyőt' jelent, – ezt azonban csak kevés német tudja, így a képzettársítás működik.
Egyszerre van szó allúzióról, az egyedi jelleg hangsúlyozásáról, illetve figyelemfelkeltésről, amikor például az ismert UNIQA Biztosítótársaság nevében (az *unicus* melléknév latinul többek között 'a maga nemében egyetlent, jelest, kiválót' jelent) a Q betű fordul elő, ráadásul szokatlan grafémakörnyezetben, mert nem követi a latin helyesírásban megszokott módon az *u*. Maga a kifejezés azonban valójában egy betűszó, amely az *UNIversalis* 'egyetemes' és a QuAlitas 'minőség' jelentésű szavak elemeinek ötvözete.

Az allúzió (a kulturális utalás) azonban más tekintetben is fontos szerepet játszik a brandek építésében. Ennek alapja egyrészt az a köztudottnak gondolt, ám mégiscsak ritkán kimondott tény, hogy az emberi nyelvek és kultúrák egymástól eltérő presztízzsel rendelkeznek, másrészt pedig az, hogy az egyes népekhez és kultúrákhoz az emberek meghatározott sztereotípiákat társítanak (pl. a németek és a svájciak precízek, a franciák nagyszerű borászok és szakácsok, az olaszok jól értenek a divathoz és kiváló formatervezők).
Mivel egyes nyelvek és kultúrák privilegizált helyzetben vannak másokkal szemben, ezért gyakori, hogy ha nemzetközi környezetben valaki ismertségre és törekszik, jellemzően valamilyen világnyelven „jól csengő" cég- vagy márkanevet választ. Ez esetben a fonetika is fontos szerepet játszik: jellemző igényként merül fel, hogy az elnevezés jól hangzó és könnyen kiejthető, jól megjegyezhető legyen. Egy angol elnevezés ennek megfelelően általában azt a képzetet kelti az ügyfelekben, hogy nemzetközileg elismert, komoly cégről van szó. Ez esetben maga a név válik – képzettársítás révén – a nyelvi manipuláció eszközévé. Jellemző mai trend, hogy a márkaneveket a gyártók az egyes fogyasztókban élő sztereotípiák figyelembevételével határozzák meg, mivel ettől komoly versenyelőnyt remélnek. Köztudott ugyanis, hogy a termékek származási helyéről a fogyasztók a márkára vonatkozó következtetéseket vonnak le az illető országról, népről elterjedt sztereotípiáknak megfelelően. A származási helynek tehát komoly, a versenyképességet befolyásoló, sőt, meghatározó szerepe van. Míg pl. a *made in Germany* logó a megbízhatósággal, a precizitással asszociálódik, addig a *made in China* logóhoz inkább az olcsó tömegáru (esetleg a hamisított termék, a „gagyi") fogalma társul. (Ezért is törekszenek ma már tudatosan a kínai gyártók a *made in China* helyett a *made in PRC* felirat használatára, ami ugyanazt jelöli (*Peoples' Republic of China* 'Kínai Népköztársaság'), de kevesebben ismerik és az e logóval forgalmazott termékek könnyebben eladhatók. Tulajdonképpen a termék valódi származási helyének elkendőzését szolgálja az egyre terjedő *made in Eu* felirat is, amely mögött az az elgondolás áll, hogy a fogyasztók azonos márkanév mellett is szívesebben vásárolnak meg egy Németországban gyártott terméket, mint egy Szlovákiában vagy Romániában gyártottat.

A származási hely és a versenyképesség közötti szoros összefüggést a marketingszakemberek Európa nyugati felén és a tengerentúlon már korán felismerték és ki is használták a benne rejlő lehetőségeket. Számos olyan márkanév létezik, amelynek alapján a fogyasztók jó eséllyel tévesen következtetnének a termék valódi származási helyére. Kevesen gondolnák például, hogy a *Topjoy* márkanév mögött valójában egy lengyel gyümölcsital rejlik, amelyet saját hazájában *Tymbark* néven formalmaznak, hogy az írásképét tekintve meglehetősen furcsa, német vagy skandináv asszociációkat előhívó híres fagylaltmárka, a *Häagen-Dazs* valójában amerikai, s hogy a lengyelek által is gyártott

Neutrogena kézkrémnek sincsen semmi köze a zord skandináv éghajlati viszonyokhoz: utóbbi esetben szintén egy amerikai brandről van szó.
A fenti stratégiát közép-európai marketingesek is viszonylag korán eltanulták, és előszeretettel alkalmazzák. Nem kis sikerrel, hiszen ebbe a régióba – történelmi okok miatt – több évtizeden keresztül csak nagyon korlátozott mértékben jutottak el a „nyugati" termékek és az ún. posztkolonialista reflexek is működnek még (ez többek között az idegent a hazainál mindig többre becsülő, felértékelő attitűdöt is magában foglalja). A hazai márkanevek között több olyat is találunk, amelyről a valóságostól eltérő származásra lehet következtetni. Az újabbak közül ilyen az angol eredetet sugalló *Saxoo London*, az olasz származást sejtető *Csango and Rinaldi* és a piacon már 1990 óta sikeres, nevében a Budapest és a Miláno városnevek elemeit rejtő *Budmil* is.
Az európai piacon a kozmetikumok hatodik legnagyobb gyártójaként számon tartott Lengyelországban szintén több olyan kozmetikai cég létezik, melynek neve alapján nem gondolnánk lengyel eredetre. Ilyen például a *Soraya*, az *Oceanic* vagy az *Inter Fragrances*. Pedig a lengyel kozmetikai ipar nem előzmények nélküli: a két világháború között jött létre több virágzó, kozmetikai termékeket ipari méretekben előállító vállalat.
A másik, reklámnyelvben kedvelt alakzat, a felcserélés vagy transzmutáció egyik típusa, a kiazmus. Ennek lényege a szavak, vagy szószerkezetek egyes elemeinek a felcserélése. A transzmutáció kommunikációban betöltött szerepe az, hogy váratlanságával felrázza a hallgatóságot, meglepetést kelt a befogadóban, mivel megzavarja a várhatóságot, a kiszámíthatóságot.[369] Éppen ez a tulajdonsága teszi a szónoklatok egyik kedvelt eszközévé. Ilyen, kiazmuson alapuló, régi és ismert szlogen például a tokaji borok palackján olvasható latin: *„Vinum regum, rex vinorum."* is, amelynek magyar változata: „A királyok bora, a borok királya".

Munkánkban a versenyképességről elsősorban a nyelvek és kultúrák szempontjából szóltunk, beszéltünk az angol nyelv vezető szerepéről, a benne megmutatkozó és a más nyelvekre is ható tendenciákról, a kultúrkompetenciáról és a pragmatikai kultúrkompetenciáról, valamint az egyes nyelvekben alkalmazott eltérő konverzációs stratégiákról, mint a versenyképességet befolyásolni képes fontos tényezőkről, végezetül pedig a reklám nyelvének néhány sajátosságát elemeztük. Tanulmányunkat abban a reményben zárjuk, hogy sikerült felhívni a figyelmet a nyelvi eszközök versenyképességet elősegítő szerepének kiemelt fontosságára.

[369] Balázs Géza *Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése.* Berzsenyi Dániel Főiskola – Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ, Szombathely – Budapest, 2007. 37.

Pétervári Zsolt PhD: **Jövőegyetem – a 21. század negyedik generációs felsőoktatási modellje**

Bevezetés: a kereszténységből sarjadó egyetemi világ

A „keresztény" jóval több, mint egy jelző az egyetem szó elé illesztve. Még szakmai körökben is kevéssé köztudott, hogy a nagy szkizmát követően a latin rítusú keresztény civilizáció területén a szerzetesi, káptalani iskolákból formálódott ki a mai főiskola elődje (a studium generale), míg a nagyvárosi katedrális iskolákból alakult ki az autonóm egyetem (universitas) intézménye. A városok és az egyetemek önállósága, gazdasági ereje, országhatárokon átívelő jelentősége kéz a kézben járt. Ha nincs kereszténység, ha a püspökök, szerzetesrendi elöljárók, majd később a pápaság nem erősíti meg több alkalommal is Párizs, Bologna, Verona, Sevilla, Oxford, Cambridge alapító- és kiváltságleveleit, akkor manapság nem beszélhetnénk autonóm felsőoktatási szféráról, globálisan jegyzett egyetemekről, a gazdasági fejlődést megalapozó tudásiparágról.

Habár más civilizációk is természetszerűleg nagy hangsúlyt fektettek a fiatalság képzésére, de példának okáért az antikvitás híres könyvtárai (pl. Alexandria - Kr.e. 3-1. század), a hellenisztikus világ filozófusiskolái (pl: Arisztotelész - Lükeion, Platon - Akadémia), az arab világ felsőoktatási intézményei, vagy a konfuciánus szellemiségű Kína mandarinképző központjai soha nem jutottak el önálló egyetemek létrehozásáig. Értve utóbbin az autonóm egyetemet, mint a tudás megőrzésének, újratermelésének, átadásának és gyakorlati hasznosulásának multifunkciós, a közhatalomtól többé-kevésbé független intézményét. Ilyen típusú felsőoktatási intézményrendszerrel az iszlám világ se rendelkezett. (A Kr.u. 10. században alapított kairói Al-Azhar „egyetem", mint az iszlám birodalom szellemi központja inkább tekinthető mecsetiskolának és közkönyvtárnak).

A keresztény kultúrkörből sarjadó európai felsőoktatás fél évezreden keresztül a szerzetesrendekben összpontosuló, gyakorlati gazdasági hasznot eredményező kutatást, valamint a katedrális iskolák centrumaiban működő holisztikus (azaz egymásra épülő művészeti, teológiai és szakismereti elemekből álló) stúdiumokat egyaránt jelentette. A szerzetesrendek az alapozó képzések nyújtásán túlmenően a céhes ipar és az agrárium számára gyakorlati haszonnal járó technológiai újításokat, gazdálkodási módszereket kísérleteztek ki az általuk működtetett tangazdaságokban és tanműhelyekben. Ennek tudható be, hogy a szerzetesrendekben máig egyedülálló módon szerves egészet alkotott az oktatással párhuzamosan végzett kutatómunka és az abból származó eredmények gazdasági hasznosulásának gyakorlata.

A tehetségkutatást- és gondozást, valamint a felzárkóztató képzések megszervezését a Karoling-kortól kezdődően Európa egészén a plébániaiskolák feladatkörébe rendelte a korabeli egyházszervezet. A hét szabad művészet (septem artes liberales) oktatását nyújtó bölcsészeti fakultás (facultas artium), mint az egyetemek bevezető képzése a kamaszkorú hallgatókat is befogadta, vagyis nem csak a felnőtt korosztály képzési szintje volt. A trivium (nyelvtan, retorika, dialektika) és a quadrivium (csillagászat, számtan, mértan, zene), azaz a megismeréshez vezető „hármas út" és „négyes út" oktatása nyilvánvaló célokat szolgált. A felsőoktatási képzés alapozó szakaszában az egyetemek a kor ifjúságát még a magiszter stúdiumok kezdetét megelőzően készségeik, képességeik kibontakoztatásában kívánták részesíteni.

Az universitas uralkodói, püspöki, pápai bullával megerősített intézményi függetlensége (működési, gazdálkodási, tan- és vélemény szabadság) mellett Európa-szerte az egyetemmé válás akkreditációs előfeltétele volt a teológiai fakultás alapítása is. Ennek megléte nélkül legfeljebb főiskolának minősült az adott intézmény, ami szintén rámutat a kereszténység és az egyetem intézményének elválaszthatatlanságára földrajzi térségtől függően az újkorig, illetve egészen a felvilágosodás koráig bezárólag.

A kontinentális felvilágosodás hatása – a második generációs egyetem

A francia racionalizmus szellemiségének hatására a 19. századtól kezdődően a kontinentális Európában az egyetemek gyakorta elvesztették korábban a katolikus egyháznak köszönhetően garantált autonómiájukat és a tudományos kutatás terén valamelyest még meglévő hagyományos szerepüket. A tudományos és művészeti élet ekkoriban válik le az egyetemi szféráról és ezt követően lesz általánossá, hogy a kutatók és a művészek országosan szervezett, a felsőoktatástól izoláltan működő akadémiák keretei között tömörülnek.

A francia forradalom felszámolta a feudális csökevénynek tartott egyetemi kiváltságokat. Majd a kontinenst domináló napóleoni oktatáspolitika is a pusztán gyakorlatias szakismereteket nyújtó politechnikumok (felsőfokú szakképző intézmények) rendszerét kívánta fejleszteni azok tömeghadászati jelentősége miatt.

A felvilágosodás és a napoleoni háborúk közvetlen hatására a német egyetemi szféra is jelentős felsőoktatási átalakítási hullámot élt át. A fejedelmi udvarokban működő universitasok az egyházi befolyástól és a teológiai oktatástól csaknem teljes egészében mentesített felsőoktatási intézményekké váltak a német nyelvterület szinte egészén. Ezzel párhuzamosan az akkoriban gyorsan iparosodó német vámuniós területek gazdasági igénye a kutatási szférát egyre nagyobb mértékben a vállalatokhoz helyezte át.

A kialakuló és a kontinensen máig számos elemét tekintve továbbélő Humboldt-i (Wilhelm von Humboldt báróról elnevezett) modell tekinthető a modernitás kori Európában irányadónak. E reform – különbségei ellenére alapvetően hasonulva a napóleoni felsőoktatáshoz - alakította ki az úgynevezett második generációs egyetemet, melynek keretein belül megvalósult a tudományterületek és a karok egymástól élesen elkülönített rendszere, valamint a tudományegyetemek és a szakfőiskolák párhuzamos hálózata. Az oktatás és a kutatás szimbiózisát hirdető modell deklarált céljai ellenére nem volt képes a kísérletezés elsőszámú színterévé válni, utóbbi funkciót egyre inkább a vállalatok kutatóbázisai vállalták fel. A gazdaság, a kultúra és a felsőoktatás az irányadó reform hatására a 19. század utolsó harmadától az öreg kontinensen élesen elkülönülten működött, ami nyilvánvalóan hozzájárult Európa kereskedelmi, ipari és hadászati jelentőségének radikális csökkenéséhez a századfordulótól kezdődően.

Göttingen: a holisztikus reformkísérlet

A 18. századi Göttingeni Egyetem (Göttinga) az angolszász típusú, empirikus kutatásokra fókuszáló egyetem első kontinentális megnyilvánulása volt. Az 1734-ben III. György brit uralkodó által alapított intézmény habár több elemében hatott a Humboldt-i tudományegyetemi modell formálódására (leginkább a természettudományok területén), összességében mégis ellentétes koncepciót képviselt annak fő irányához viszonyítva. Főként a hierarchikus belső intézményi struktúra hiánya, az oktatói-kutatói közösség kiemelkedő autonómiája, a szokásosnál jobb munkakörülmények, a tudományterületek éles elhatárolásának kerülése, valamint a gyakorlati kísérletek fajsúlyos jelenléte a képzésben mind-mind egyedülállóvá tették a kontinentális Európában.

E – sajnálatosan a kontinensen szigetet képező – alternatív universitas nem pusztán elvárta a tanároktól, hogy a szabadidejükben önállóan, az oktatási főtevékenységük kiegészítéseként publikációs és kutatói tevékenységet folytassanak, hanem azt egyenesen az oktatói tevékenység szerves részévé tette a hallgatók aktív bevonásával. Ezzel – habár laikus formában – ezer szálon kötődött a középkori szerzetesi iskola és a studium generale funkciójához a Göttingeni Állami Egyetem. Az intézmény szellemi gyökereiről tudni érdemes, hogy Hannover állam perszonáluniót alkotott létrejöttekor Nagy-Britanniával, amiből következően deklaráltan a brit kulturális és oktatási modell exportját szolgáló kontinentális fellegvárnak számított a Göttinga vagy más néven Georg-Augusta.

Túlzás nélkül állíthatjuk, a Göttinga másfél évszázaddal megelőzte korát, hiszen a napjainkban korszerűnek számító tudományos hibridizáció, vagyis a különböző tudományágak határterületeinek kiemelkedő fejlődése, illetve a több tanszék bevonásával folytatott interdiszciplináris kutatások már a 18. század második felében általánosak voltak Göttingenben. Ennek köszönhetően a göttingeni tudáseszmény a tudományágak állandó megújulását tette lehetővé.

A göttingeni modell alapján jött létre 1876-ban az USA első kutatóegyeteme a Johns Hopkins Research University (Baltimore). Az azóta is élvonalbelinek számító amerikai felsőoktatási intézményre az USA felsőoktatási modelljének világelsővé válásakor döntő szerep hárult azáltal, hogy kutatóegyetemként prototípusa mintául szolgált a későbbi amerikai elitegyetemek számára. A kutatási programok rendszerének összességeként felfogott egyetem e modellje Európában alulmaradt ugyan, de a tágan értelmezett angolszász térségben hegemónná vált, ami megalapozta ezen országok évszázados versenyképességi előnyét a világ többi nagyrégiójával szemben. A modernizációs hiátusukat gyorsan pótló felzárkózó félperiferikus országok többsége szintén e modell kooptálásának köszönhette gazdasági csodáját a második világháborút követően (pl: Japán, Koreai Köztársaság, Szingapúr) vagy a 20. század végétől kezdődően (pl: Chile, Nigéria, Angola).
A végül a porosz fennhatóság alá kerülő fejedelemség egyeteme a porosz felsőoktatási rendszer részévé vált, aminek folytán elvesztette addigi intézményi, módszertani önállóságát, így az ellehetetlenülő intézmény – évszázados sikere ellenére - 1833-ban kénytelen volt feladni működésének alapját: az akkorra már a kontinensről kiszoruló alapkutatás-centrikusságot, a megismerés empíria-fókuszát. Emiatt hét kimagasló professzora hagyta ott katedráját, ezért Göttinga gyors hanyatlásnak indult, majd uniformizálódva beolvadt az egységesülő Németország nemzeti tudományegyetemeinek hálózatába.

A vállalkozó egyetem harmadik generációs modellje

A társadalmi eszképizmus, azaz a korábban általánosan elfogadott normák és közerkölcsök világából való kivonulás igénye a komplex humán-reprodukciós mechanizmus teljes ellehetetlenülésének veszélyével fenyegetett a nyugati civilizáció magállamaiban a ’60-as évek végétől kezdődően. A színvonalromlásra, az erkölcsrelativizmusra, valamint a hagyományos hierarchikus rendre, a munkaerkölcsre és a korábbi angolszász modellből kooptált magánegyetemi rendszerre alapozó ázsiai országok gazdasági kihívására válaszul az amerikai és brit konzervatív kormányzatok a gazdasági alrendszer reformjával párhuzamosan a felsőoktatási-kulturális szféra átfogó reformját is megvalósították a Reagen-i és Thatcher-i modernizációs korszakban.
Az állam tehermentesítésének keretében végrehajtott egyetemi reformnak és az átfogó államreformnak hála a ’80-as évek folyamán az angolszász térség az egész világ számára modellértékűvé vált többek között a felsőoktatás területén is. A 20. század utolsó évtizedének végétől kezdődően az európai felsőoktatás- és tudománymenedzsment érzékelhetően közeledni kezdett e modell főbb pilléreihez, melynek közismert példája nem mellesleg a Bologna-folyamat elindítása is. Az egyetemeknek ez az egyre meghatározóbb, világszinten domináns modellje a tulajdonlási formától függetlenül a vállalkozó egyetem.
A költségvetési források csökkenése miatt előálló akut felsőoktatási forráshiány orvoslására, az egyetemek tömegesedésében rejlő lehetőségek kiaknázására, a tudás minden korábbinál szélesebb körhöz való közvetítésére, a kutatási eredmények piaci értékesítésére vállalkozik a vállalkozó egyetem. Ezen új felsőoktatási intézményi modell természetesen állami finanszírozási pillérrel is rendelkezik, azonban döntően az infrastruktúra-fejlesztés területén és a felnőttképzési rendszeren keresztül von be közpénzt a felsőoktatásba, míg a nappali képzéshez kapcsolódó folyó kiadások nagy részét pedig piaci bevételeiből biztosítja.
A vállalkozó egyetem épít a keresztény egyetemi tradíció számos elemére azáltal, hogy a második generációs – más néven humboldti – felsőoktatáshoz viszonyítva sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít a kutatási eredmények képzési helyen történő gyakorlati hasznosulásának. A harmadik generációs egyetem urbanisztikai szempontból is gyökeresen átértelmezi az egyetemről alkotott korábbi fogalmainkat (ebben is nagyban hasonlítva a középkori szerzetesi iskolák multifunkciós jellegéhez). A funkcióbővítő vállalkozó egyetem ugyanis hasznosítja az egyre alacsonyabb kihasználtságú kampuszok feleslegessé váló köztereit.
A kampusz a tudásátadó (oktatási) és tudásteremtő (kutatási) funkcionális terek mellett a tudáshasznosító (gyártási) funkciót is felvállalja, valamint az egyetemi hagyományokat követve kiegészíti kulturális-szabadidős terekkel is. Emellett az egyetemet többé nem egy meghatározott életszakasz során látogatható bentlakásos intézményként definiálja, hanem a tudás mindenki

számára egyaránt nyitott központjaként. Ezáltal a modernitás második generációs felsőoktatásához mérten merőben szokatlan módon egyetlen térben integrálja az igényes szórakoztatási, kiskereskedelmi, kulturális, irodaszolgáltatási, tanácsadási- és manufakturális-gyártási funkciókat. Mégpedig egyenrangúként kezelve azokat a nappali egyetemi képzés feladatköréhez mérten.
Az angolszász és skandináv térségből eredő felnőttképzési, népfőiskolai szolgáltatásokat a vállalkozó egyetem saját keretei között valósítja meg, vagyis az idegen nyelvi, informatikai, szakirányú továbbképzési, átképzési, hobbi célú kurzusoknak egyaránt otthont ad. A vállalkozón egyetem mind fizikai, mind virtuális térként egyaránt nyitott, bárki számára hozzáférhető tudásszolgáltató központ és (kis)vállalkozói inkubátorház. A korábban több tízezer fiatalnak otthont nyújtó kampuszok egy multifunkcionális tudásvárossá válnak, melynek polgárai túlnyomó részt már nem a huszonéves fiatal felnőttek, hanem a kampusz területén működő tudásvállalatok tudásmunkásai, a főállásuk mellett felnőttképzésben részt vevő munkavállalók, az átképző programokban résztvevő állástalanok.
A vállalkozó egyetem emellett már nem csak ösztönzi a tudásipar letelepedését saját területén, hanem kutatói, oktatói, diákjai együttműködését segítve aktívan hozzájárul az egyetem szellemi termékeinek gyakorlati hasznosulását eredményező start up és spin off vállalkozások alapításához és működtetéséhez. Az egyetem immár nem csak otthont ad vállalkozásoknak, hanem maga is vállalkozik. E 21. századi gyakorlat előképét vélhetjük felfedezni a mintagazdaságokat, mintaborászatokat, mintaműhelyeket üzemeltető szerzetesrendi iskolákban a középkor folyamán.
A ’90-es évek második felétől az internetnek köszönhetően a vállalkozó egyetem villámgyors sebességgel halad a minőségbiztosított, interaktív felsőfokú távoktatás megteremtése felé. Nem pusztán kiegészítő kurzusokat oktató, hanem teljes értékű felsőfokú végzettségek megszerzésének lehetőségét biztosító virtuális egyetemek jöttek létre az amerikai tagállami kormányzatok hathatós támogatásának köszönhetően. Az esélyegyenlőség tényleges megvalósulása (azaz a tudáshoz való hozzáférés azonossá válása), a megélhetési, lakhatási és utazási költségektől csaknem teljességgel mentesített felsőoktatás a 21. századi tudásforradalom alapját képezi.
A nyitott egyetem a diákság mellett előnyös az egyetemeknek is, hiszen a rezsi és bérköltség számottevő csökkentését teszi lehetővé, amivel párhuzamosan a tandíjakhoz képest kirívóan alacsony hozzáférési díjak tömeges befizetése révén a bevételek bővüléséhez is hozzájárul.

Korunk negyedik generációs virtuális egyeteme

A virtuális egyetem kétértelmű meghatározása szerint egyrészt lehet egy tradícióval rendelkező, hagyományos, vagyis alapvetően egy - a nappali és a levelező tagozatos képzésekre specializálódott - felsőoktatási intézmény online kurzusainak gyűjtőneve. Azonban a virtuális egyetem egyre inkább egy olyan felsőoktatási intézmény, melynek fő profilját az online kurzusok köre adja.
Az USA egyes tagállamaiban kizárólag azon felsőoktatási intézmények számítanak államilag akkreditáltnak, melyek hallgatói létszáma legalább 50%-ban vesz részt online kurzusokon, viszont más tagállamokban már a ’90-es évek utolsó harmadától működhetnek kizárólag online képzéseket nyújtó egyetemek a minőségbiztosított távoktatást lehetővé tevő szoftverlicenceknek köszönhetően. Elsőként az infokommunikációs szektor fellegvárának számító Kaliforniában vált a hivatalos oktatáspolitika programjává a virtuális felsőoktatás felkarolása: Pete Wilson, az állam kormányzója 3 millió dollárt biztosított az egyetemi kurzusok internetes oktatási anyagainak elkészítésére ’96-ban. Ennek köszönhetően jöhetett létre a Kaliforniai Virtuális Egyetem és annak virtuális könyvtára.
Arizona Állam ’97-ben alapította meg a Western Governors Universityt, mely intézmény kizárólag virtuális felsőoktatási képzéseket kínál hallgatóinak. Az ezredfordulón már 65 állami és magánegyetem alkotta a virtuális egyetemek amerikai hálózatát összesen 500 online kurzussal, melyek a vállalati szféra komoly dotációjában is részesültek.
A felsőoktatás-pedagógia napjainkban az online kurzusokat a levelező oktatás posztmodern kori formájának tartja, és a tudásforradalom alapjaként definiálja, ami reális felismerés, hiszen e trend részeként a levelező tagozatos felsőoktatás és a virtuális felnőttképzés határai szinte teljesen elmosódnak**.** A felsőoktatás a levelező oktatás gyökereit egészen Szent Pálig vezeti vissza, aki az őskeresztény gyülekezeteket futárokkal szétküldött, pedagógiai célú levelek útján oktatta az evangélium tanítására. A 19. század második felének Skandináviájában és az egymástól távol élő

kisközösségek dominálta Ausztráliában, Új-Zélandon, valamint az USA és Kanada egyes területeire jellemzően gyorsan elterjedt az olcsó, és különösképp a perifériikus földrajzi és társadalmi közegek oktatását megkönnyítő levelező képzés. Sikerét azonban jelentősen megnehezítette az interaktivitás és a diák-tanár kapcsolat csaknem teljes hiánya.
A ’60-as és a ’70-es években az oktató-televízióval kívánták kiküszöbölni ezt a hiányosságot, azonban a továbbra is egyirányú oktatási folyamaton alapvetően nem tudtak ily’ módon változtatni. A ’80-as években a személyi számítógép és a CD-ROM megjelenése már lehetővé tette ugyan az „előre programozott, korlátozott interaktivitás” beemelését a távoktatásba, azonban az igazi áttörést e téren a világháló elterjedése jelentette. Az egyetemek kutatóintézeteit és azok adatállományát összekötő ARPA NET ugyan az USA területén már ’69-óta létezett, de széleskörű elterjedése ’96-tól valósult meg.
Az internet megjelenésével fent részletezett pedagógiai hiányosság egy csapásra megszűnt. A 20. század vége óta évente megduplázódik a tudásmennyiség a Földön, melynek elérhetősége, kutatása, feldolgozása és továbbadása a világhálónak és az interneten elérhető online könyvtáraknak, adatbázisoknak köszönhetően könnyebb, mint a világtörténelem folyamán bármikor. ’98-ban az USA főiskoláinak és egyetemeinek már 55%-a kínált elismert fokozatot adó távoktatási programot, melyeken belül együttesen már egymillió fő vett részt valamilyen képzésben. Ezt megelőzően az amerikai lakosság rendkívül nyitottá vált az egyetemeken kínált továbbképzésekre, amit az is mutat, hogy ’70 és ’93 között több mint duplájára nőtt (3 millióról 6,6 millióra) a felnőttképzésben részt vevők száma. Ez a növekedés messze felülmúlta a nappali tagozatos hallgatók 38%-os létszámnövekedését ebben az időszakban. Az internetalapú oktatás megjelenése a képzések hozzáférhetőségét javította, vagyis azok már nem csak a többnyire helyben lakó középosztály számára elérhetőek, hanem a hátrányos helyzetű csoportok számára is. Az egyetemek által felvállalt felnőttképzés készséget fejleszt az emberekben az állandó tanulásra. Peter Drucker oktatáskutató szerint a nappali képzéseket kínáló több tízezres kampuszok egyre inkább relikviákká válnak a virtuális egyetem dominánssá válásával, mely változás jelentősége kizárólag a könyvnyomtatáséhoz mérhető. A főiskolának és egyetemnek, mint bentlakásos felsőoktatási intézménynek a kora leáldozott – jegyzi meg.
Az amerikai felsőoktatás keretei között napjainkban már több – a tudásanyag elhangzásával egy időben befogadható ún. szinkronoktatást lehetővé tevő - online szemináriumot tartanak, mint hagyományosat. A tudás befogadásának folyamata is könnyebbé vált az új módszertan révén, hiszen a virtuális egyetem igény szerint tetszőleges alkalommal biztosítja az aszinkron oktatás (vagyis az elhangzottak visszanézésének) lehetőségét is, ami a munka melletti tanulást is megkönnyíti, hiszen nem kell feltétlenül igazodni a tanórák időpontjához. A prognózisok szerint 2025-re az USA területén a hagyományos felsőoktatást felváltja a vállalkozó egyetem multifunkciós tudásgazdasági városnegyede és az online tudásátadást szolgáló virtuális egyetem szimbiózisa. E forradalmi strukturális változás révén az elméleti oktatási folyamatot (nyilván a szakmai gyakorlatot leszámítva) a virtuális tanterem, a virtuális tanulócsoport és az online video-konferencia fogja dominálni.

Összegzés

A 21. századi felsőoktatás nem pusztán szakember-utánpótlást biztosít a jelenkor gazdasági szerkezete számára, hanem ennél jóval többet nyújtva elsődleges funkciója a tudás iránti igény kialakítása, valamint a képességek kibontakoztatása. Ezzel elsődlegesen nem napjaink termelő és szolgáltató szektorainak képez, hanem a jövő ma még alig ismert gazdaságszerkezete számára fejti ki tevékenységét. Ennek tudható be, hogy napjaink élvonalbeli egyetemei jobban hasonlítanak a középkori keresztény universitasra, mint hinnénk.
A középkori egyetem több hallgatói generáció gyűjtőhelye volt: oktatott, kutatott, nevelt; a szerzetesi iskola pedig még gazdasági tevékenységet is folytatott. A 21. századi egyetem fizikai és virtuális tere a kontinentális felvilágosodás romboló hatását orvosolva ismét integrálja az oktatás, a kutatás, a termelés, a kultúra funkcióit, és mindezek eredményeit minden felnőtt generáció számára hozzáférhetővé teszi. Az élethossziglani tanulást folytató tudásmunkások kizárólag ilyen felsőoktatási

intézmények működése révén tehetik a tudásgazdaság korszakában versenyképessé önmagukat és hazájukat.

Felhasznált irodalom

- Bär, Siegfried: A céh, Akadémia, Bp., 2005.
- Békés Vera: A kutatóegyetemek prototípusa – A XVIII. századi göttingeni egyetem In Tóth Tamás (szerk.): Az európai egyetem funkcióváltásai – Felsőoktatástörténeti tanulmányok Professzorok Háza, Bp., 2001.
- Hanna, Richard L.: A szellemi és technikai infrastruktúra egyesítése a felsőoktatásban In Nyíri Kristóf (szerk.) Virtuális Egyetem Magyarországon Typotex, Bp., 2003.
- Hrubos Ildikó (szerk.): A gazdálkodó egyetem, Új Mandátum, Budapest, 2004.
- II. János Pál pápa: „Ex Corde Ecclesiae" kezdetű apostoli konstitúciója (ECE)
- Nyíri Kristóf: A virtuális egyetem felé In Világosság 99./8-9.

Puskás Béla[370]*:* **Kritikus Információs Infrastruktúrák hálózatelméleti megközelítésből**

„We have built our future upon a capability that we have not learned how to protect!"[371] [1]

Sajnos a rohanó és globális világunkban a dolgokat létrehozzuk és csak egyetlen cél lebeg a szemünk előtt, ez pedig a pillanatnyi működőképesség elérése. Nem tervezünk hosszútávra, nem gondolkozunk komplex rendszerekben, nem érdekelnek a hatások, amelyek a környezetre hatnak, illetve ami a környezetből hat a rendszerünkre. Azonban a legelkeserítőbb, hogy talán a gyors létrehozás miatt elhanyagoljuk a biztonsági kérdéseket. Amennyiben mégis készülnek hatástanulmányok, kockázatelemzések, egyáltalán bármilyen dokumentáció a fejlesztések alatt, azok egy steril, környezeti hatásokat mellőző elemzés. A megépített rendszereket mindig meg kell(ene) vizsgálnunk egy a valóságot leképező működési környezetében is.
A következőkben tisztázom az alapfogalmakat, úgy mint mi a rendszer, mit nevezünk komplex rendszernek, mi a hálózat. Ezt követően bemutatom, hogy a valóságos rendszer a gráfokon és mátrixokon keresztül hogyan segítheti a kockázatkezelés és egy döntéstámogató rendszer működését.

Rendszer

Fontos tisztázni néhány alapfogalmat. Véleményem szerint a Rendszer az egymással összefüggésben, kölcsönhatásban levő elemek hálózata, amelyek egy egészet alkotnak valamilyen cél érdekében. Egy elem tulajdonságának a megváltoztatása hatással lehet más elemekre és befolyásolja az egész rendszer tulajdonságát. A rendszerelemeket tartalmazó halmazon kívül eső részt környezetnek nevezzük. A rendszert és a környezetet elválasztó rész a rendszerhatár. Nagy kérdés az is, hogy mi számít rendszerelemnek? Az önálló entitással bíró halmaz már rendszerelem, de egyben ez is egy Rendszer, amely tovább bontható még több részelemre. Amennyiben az embert Rendszernek veszem, a szervek, végtagok rendszerelemek, de ugyanakkor ezek is tovább bonthatóak egészen sejt szintig.
A létfontosságú információs rendszer és létesítmény (Kritikus Információs Infrastruktúra) is egy rendszer, illetve egy rendszer része. Jogszabály az alábbiak szerint fogalmaz:
„a társadalom olyan hálózatszerű, fizikai vagy virtuális rendszerei, eszközei és módszerei, amelyek az információ folyamatos biztosítása és az informatikai feltételek üzemfolytonosságának szükségességéből adódóan önmagukban létfontosságú rendszerelemek, vagy más azonosított létfontosságú rendszerelemek működéséhez nélkülözhetetlenek."[372] [6]
A Rendszer környezete és viselkedése szempontjából fontos még a komplex rendszer fogalma. Szent-Györgyi Albert szerint Az egész több mint a részek összege.
A rendszerek rendszerelemekből állnak, amelyek kölcsönhatásban vannak egymással. A számunkra rendezett rendszerek hierarchikusan épülnek fel. Azonban a valóságban az elemek bonyolult hálózatot alkotnak, amelyek kölcsönhatásba lépnek egymással. A kialakult komplex rendszerek egyes alrendszereinek működése a teljes rendszerre úgy hat, hogy az megváltoztatja a rendszer alapvető működését. Ilyenek pl. a turbulens áramlások, amelyeket különböző irányú és sebességű örvények alkotják és abból alakul ki. [2]

A komplex rendszerekre jellemző tulajdonsága a spontán szerveződés, amely a külső beavatkozások nélkül jön létre. Kialakul egy új, a rendszerre jellemző, annak tulajdonságát meghatározó felépítés. A természetben a hókristályok kialakulására jellemző folyamat, amikor a folyadékból a kristályszerkezet kialakulása közt megfigyelhető az pont, amikor a rendezetlen állapotából a rendszer a rendezett állapotot veszi fel. Ez a fázisátalakulási pont általában jellemző a komplex rendszerekre, ahogyan a „káosz" határán mozognak. Nehezen leírható, de mégis tartalmaz valamilyen törvényszerűséget.

A modellezésnél úgy, mint a kockázat elemzésnél képtelenség minden tényezőt figyelembe venni, az optimális vizsgálati mélységet kell megtalálni. Érdekes fogalom a pillangóhatás, amely egy folyamatot ír le, ami leginkább az időjárás vizsgálatával szemléltethető. Az időjárás változását nehéz rövid idő alatt megjósolni, mert több egymástól látszólag független dolog hat egymásra, amelynek hatásai vagy összeadódnak, vagy kioltják egymást. A pillangó szárnyának csapása kelthet olyan szelet, amely tornádóhoz vezethet. A rendszer elemek

[370] PhD, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Dktori Iskola oktató
[371] George J. Tenet volt CIA igazgató
[372] *65/2013. (III. 8.) Korm. rendelet a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvény végrehajtásáról,* 2013

modellezésére nagy számításkapacitással bíró szervereket használnak, azonban ezek is sokszor lassabban számolják ki a lehetséges időjárást, mint az bekövetkezik. [2]

Az olyan rendszer vizsgálatához, ahol a rendszerelemek bonyolult hálózatba vannak kapcsolva, a hálózatelméletet kell segítségül hívni, vagy más megközelítésből a gráfelméletet. A gráfok a hálózatok matematikai leírása, amellyel a kapcsolatok által a kölcsönhatásokat, mozgásokat, viselkedést tudjuk leírni egy matematikai szempontból feldolgozható formába. A különböző rendszerekről felírt „modellek" hasonlóságot mutathatnak, amelyekből szabályszerűségekre következtethetünk. A gráfokból már könnyebben képezhetünk mátrixokat a későbbiekben bemutatott módszerekkel. Amennyiben a társadalmat is egy rendszernek tekintjük, akkor az emberek viselkedése és környezete is nagyban befolyásolja a társadalom egészét. A kollektív viselkedés vizsgálata során érdekes az embertömegek mozgásának a megfigyelése vagy éppen a madár illetve halrajok mozgása. Egy-egy lény mozgásából nem lehet következtetni a csoport mozgására. A viselkedéskutatás másik érdekessége a kollektív tapsolás vagy a stadionokban megfigyelhető hullámzás. Természetesen itt is a Rendszer elemének (maga az ember) vizsgálata is bonyolult és mindenre kiterjedően lehetetlen. Az egyes betegségek kialakulása betegségenként is komoly fejtörést okoz az emberiségnek, pedig ha valaki megbetegszik az erősen befolyásolhatja a közösség életét, viselkedését. Az emberi élet és az idő múlásánál érdekes kérdés a sejtek kialakulása az emberi élet kezdetén. Vajon honnan tudja az egy sejtből kialakult újabb sejt, hogy ő csont lesz, vagy a szívnek az alkotóeleme? Hogyan alakulnak ki a kapcsolatok, az idegrendszerek bonyolult szerkezete minden embernél szinte ugyanúgy? Amennyiben ezekre választ akarunk kapni, fontos, hogy rendszerben tudjunk gondolkodni és meg kell érteni a hálózat működését, ami az egyes alkotóelemeket összeköti, mert az ugyanolyan elemekből felépült hálózat gyökeresen más rendszert is eredményezhet a kapcsolódásoktól függően. Nincs ez másképpen az informatikai rendszerek kialakulásánál és felépítése tekintetében sem, de a viselkedésében, sebezhetőségében is hasonló kérdésekkel kell szembenézni.

Hálózat

Egy régebbi megfogalmazás szerint a hálózat „Valaminek szabályos hálószerű szövedéke."[373] Ez a modellezés szempontjából nem túl kielégítő megfogalmazás. Sokkal inkább jellemzi a valós képet a következő: Egymással összekapcsolt csomópontok halmaza, amelyek rendszert alkotnak. A hálózatok matematikai leírása gráfokkal lehetséges, amelyek csúcsokból (csomópontokból) és élekből (a köztük levő kapcsolat) állnak.

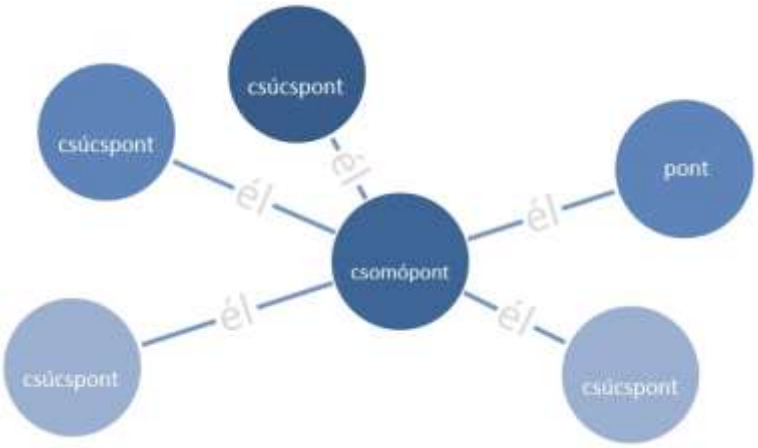

5. ábra - Hálózat

Az emberi komplexitásból adódóan többdimenziós hálózatokról is beszélhetünk, amelyek csatlakoznak egymáshoz. A hálózatelmélettel vizsgálható az élővilágra veszélyes vírusok terjedése, valamint a számítógépes vírusok terjedése is. Kutatathatóak a szociológiai, közgazdasági, természet és ember kapcsolata éppúgy, mint minden egyéb más hálózat.

Az egyes hálózatokat, a bennük lejátszódó folyamatokat tekintve legtöbbször önmagukban, egy dimenzióban vizsgáljuk. Azonban az élet, a világ egészét vizsgálva már a hálózatok közt is kapcsolatokat fedezhetünk fel.

[373] Magyar Értelmező Kéziszótár: 1982

Ekkor már többdimenziós hálózati modelleket kell elemezni. Fontos, hogy az különböző területek kutatói ne csak önmagában az egyes hálózatokat vizsgálják, mert ez téves eredményeket hozhat. Gondoljunk bele az orvostudományba, ahol egészen mostanáig a panaszok okainak megszüntetése helyett a felületi kezelés volt a cél. Ha nem fáj akkor nincs?

Emberek üzemeltetik az IT rendszereket, emberek a felhasználók, a rendszereknek ki és bemeneti pontjai vannak, amelyekkel csatlakoznak más rendszerekhez, illetve átadnak információkat. Mindemellett az IT rendszerekre hat a környezete és ő is hat rá. Kialakul egy már-már kezelhetetlen komplex rendszer. Az IT rendszerek összekapcsolásakor fontos az OSI[374] modell, de fontosak a közösségi hálókat (ide értem a személy családi, baráti, munkahelyi kapcsolatait is), szabályzók rendszereket, szervezeti struktúrákat (beleértve a beszállítókat, bedolgozó vállalkozókat és ügyfeleket), környezeti hatások hálózatát, infrastrukturális kapcsolatrendszereket (villamosenergia-, víz-, gáz-, üzemanyag-, távközlési-, úthálózatok; épületek, stb.), gazdasági folyamatokat és minden olyan hálózatot is egy-egy rétegként kezelni. Amikor megvizsgáltuk a rétegek összetételét és viselkedését külön-külön, rátérhetünk a kapcsolódási pontok keresésére. Sokáig azt hihettük ezt nem lehet kezelni, de pont a bonyolultságot előidéző technikai fejlődéssel modellezhetjük a rendszereinket. A hálózat elemzésében is segítséget nyújtott az Internet megjelenése. A rendszerek hierarchikus felépítésűek. A kialakuló különböző hatások nemcsak vertikálisan hatnak, hanem a különböző hálózatok egyes hierarchikus szinteken kapcsolódnak ilyen módon egymáshoz. Az így kialakult rendszer tehát attól lesz komplex, hogy az egyes rétegek közti kölcsönhatás eredményeképpen egy minőségileg új, az egyes részektől eltérő viselkedést mutat. Ebből következik az a téves kialakult gyakorlat, hogy a mai szabályzók és az esetek túlnyomó többségében az IT rendszerek biztonságát elemzők nem gondolkoznak komplex rendszerekben, noha gyakorlatilag ezt vizsgálnak. [3] Csatolt kép megnevezése: halozatok_osszekapcsolasa.jpg

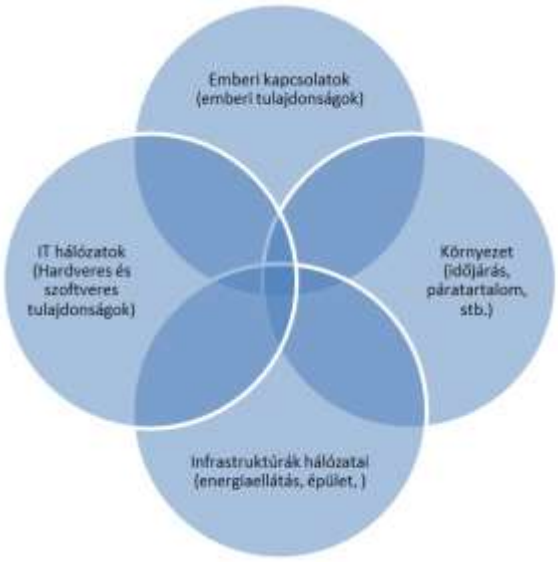

6. ábra hálózatok összekapcsolódása

Modellezés

„A modell egy valóságos rendszer egyszerűsített, a vizsgálat szempontjából lényegi tulajdonságait kiemelő mása. A modell mindazon másodlagos jellemzőket elhanyagolja, amelyeket a kitűzött vizsgálat szempontjából nem tekintünk meghatározónak. Ezért elég, ha a modell a valódi rendszert csak a meghatározott szempontból vagy szempontokból helyettesíti. Sőt, a vizsgálat szempontjából

[374] OSI modell: Open Systems Interconnection Reference Model.

lényegtelen szempontok figyelembevétele kifejezetten káros. Bonyolítja magát a modellt és így a vizsgálatot, de lényegi információhoz nem jutunk vele."[375]

Egy Rendszer megépítéséhez, üzemeltetéséhez szükséges modellezni azt, hogy a későbbiekben elemezni lehessen az előrejelzések, riasztások érdekében. A számítógépes feldolgozáshoz le kell fordítani a valóságot a matematikai, majd a számítógép számára is érthető, feldolgozható információkká. Az előzőekben bemutatottak alapján, gráfokkal (hálózattal) írjuk le a rendszert. A csomópontok lehetnek az elemek, amelyek önálló entitással rendelkeznek, kellően egyszerűek a vizsgálat szempontjából. Ezeket összekötő kapcsolatot, állapotváltozást pedig a gráf élei írják le.

A csomópontok leírása szempontjából beszélhetünk diszkrét és folytonos értékekről. A folyamatos jelnél az idő minden értékére értelmezhető (p. analóg jel), a diszkrétnél csak egyes időpillanatokban vett jeleket értelmezzük, ilyenek az analóg jelek a digitalizálást követően. Beszélhetünk még intenzív és extenzív értékekről. Az intenzív értékek nem összegezhetőek, az extenzívek pedig összegként jeleníthetőek meg. Fontos fogalom még a sztochasztikus és a determinisztikus jel. Determinisztikus jelfolyamról beszélünk, ha minden időpillanatban egyértelműen meghatározható a jel értéke, sztochasztikus, ha nincs ismeretünk minden időben a jelről. Ekkor a modell nem pontos. Ahhoz, hogy a valósághoz közelítsen a modellünk valószínűség számítás és statisztikai módszereket kell alkalmazni. A két típusú jelsorozat a gyakorlatban egyszerre jelenik meg a rendszerek vizsgálata során, gondoljunk a hasznos és a zaj együttes jelenlétére. A tökéletes az lenne, ha analóg jelet tudnánk feldolgozni, mert vagy túl sűrűn veszem a jelet és akkor közelítek a valósághoz, de ekkor túl sok adatot kell feldolgozni, vagy kevés a minta, de akkor pontatlan lesz a modell. [4]

Mátrixok

Természetesen a gráfok önmagukban még nem dolgozhatóak fel számítógéppel. gráfokból mátrixokat kell létrehozni, amelyekkel már számításokat lehet elvégezni. Az informatikai rendszerek modellezése és elemzése szempontjából az alábbi mátrixokkal dolgozhatunk:

- Szomszédsági mátrix
- Elérhetőségi mátrix, Hatványmátrix
- Összegmátrix
- Elérhetőségi mátrix

Csúcs, vagy szomszédsági mátrix segítségével adott két pont között elhelyezkedő élek számát írjuk fel. Az oszlopok és sorok keresztmetszetében elhelyezkedő szám az élek száma. Fontos, hogy a többszörös élek és a hurok élek nincsenek értelmezve. Könnyen belátható, hogy ennek a mátrixnak hasznát vehetjük a gyakorlatban. Jól követhető a redundancia, ami rendszer biztonságát adja, de látható a feleslegesen sok kapcsolattal rendelkező két pont közti összefüggés. Amennyiben a szomszédság mátrixot önmagával szorozzuk meg megkapjuk az elérhetőségi mátrixot, vagy más néven a létrehozásából adódó hatványmátrixot. A gyakorlatban ez a mátrix mutatja, hogy a gráf egy pontjából hány különböző úton juthatunk el egy másik pontjába. A bejárt utat a csúcspontok sorrendjének különbözősége jelenti. Ebből következik, hogy két egymás után következő pont közt csak egy út lehet, hiába több él köti össze.

Az elérhetőségi mátrixok összegeként megkapjuk az összegmátrixot, amely azt jelzi, hogy legfeljebb k lépésben hány egymástól független úton lehet eljutni egy adott pontból a másik kiválasztottba. A gyakorlatban például a Routerek forgalomirányításánál a RIP[376] egy távolságvektor alapú IGP[377] protokoll, amelyre jellemző, hogy a routing tábla tartalmazza a hoppok[378] számát. Maximum 15 Router hosszúságú optimális útvonalak esetén alkalmazható, mert a 16 már végtelennek számít és „megszakad" az út.

Amennyiben csak arra vagyunk kíváncsiak, hogy egy adott pontból elérhető-e egy másik pont legalább egyféleképpen k lépésből, akkor a szignum mátrixot kell használni.

Azonban, ha kizárólag arra vagyunk kíváncsiak, hogy egy adott pontból elérhető-e egy másik pont akármennyi lépésből is, akkor a $Z_(m*m)$ elérhetőségi mátrixot kell használni.

A szignum mátrixot és az elérhetőségi mátrixot is sokféleképpen alkalmazható az informatikai kockázatkezelés alkalmával, de a kockázatelemzéskor is vizsgálható, hogy az adott elemre lehet-e hatása egy másiknak, illetve mennyire csökken annak a hatása a kapcsolatok számának növelésével. Egy bonyolult rendszerbe behelyezünk egy új elemet, a kapcsolódási pontok beírásával vizsgálható a rendszerre gyakorolt hatása, illetve a rendszer hogyan hat az új elemre. Rájöhetünk olyan összefüggésekre, amelyekre egyszerű, illetve más vizsgálati módszerekkel nem mutathatóak ki.

---

[375] Pokorádi László: Rendszerek és folyamatok modellezése 26. o.
[376] RIP: Routing Information Protocol
[377] IGP: Interior Gateway Protocol
[378] Hány Routeren keresztül érhető el a célállomás.

A rendszerelemek tulajdonságának vizsgálatánál azonban meg kell húzni egy határt, ahol megmondjuk, milyen mélységéig elemezzünk. Egészen atomi szintekig is vizsgálódhatnánk, ám ekkor biztosan elvesznénk a részletekben.
A gráfok élei az állapotváltozásokat, kapcsolatokat jellemzik, de a csomópontok a rendszerelemeket. Az, hogy egy állapotból mikor megy át egy másik állapotba a sztochasztikus modelleknél sok mindentől függ.
A mindennapi életben igen gyakran használjuk a valószínűség fogalmat, amikor egy esemény bekövetkezési esélyét próbáljuk számszerűen meghatározni. A lehetetlen esemény valószínűsége 0, a biztos esemény valószínűsége 1, és a két szélső érték között a valószínűségi skála egyéb értékei szerepelnek. Minél nagyobb egy esemény bekövetkezésének az esélye, valószínűsége annál inkább közelíti az 1 értéket.

A bemutatott néhány példán is látható, hogy a valószínűségszámítás és statisztika milyen sok területen segítheti az elemzés, illetve a kockázatelemzést, kockázatkezelést. Így felhasználható a Binomiális eloszlás, Polinomális eloszlás, Poisson-eloszlás, a nagy számok törvénye, klasszikus eloszlásokat követő események vagy a valószínűségi változók, az eloszlás- és sűrűségfüggvény, a feltételes eloszlásfüggvény, független valószínűségi változók eloszlás- és sűrűségfüggvénye. Hasznát vesszük még a nevezetes eloszlások szórásának, független valószínűségi változók összegének, a lineáris kombinációjának szórása, a feltételes szórás, a Markov-egyenlőtlenség, a Csebisev-egyenlőtlenség, a sztochasztikus konvergencia fogalmának, a nagy számok törvényének, a centrális határeloszlástételnek, statisztikai mintavételnek, szignifikancia számításnak, stb. [5]
A nagy rendszerek modellezésére, ahol sok bizonytalansági tényezővel találkozunk kiválóan alkalmazható a Fuzzy modellezés. A kockázatkezelési eljárásoknál ez a fajta modellalkotás gyors számítógépekkel feldolgozható kockázatbecslési számításokkal segíti a döntéshozatali folyamatokat.
Az alkalmazása során valamilyen kvalitatív eljárást alkalmaznak. Az ISO/IEC 27005 –ban jól ismert Kockázatbecslési Mátrixot felhasználjuk, amely a kockázat súlyosság és valószínűségét írja le. Ebből megalkotjuk a kockázati kategóriák tagsági függvényeit. Majd ezt követően a rendszer a bemenő jellemzőinek pillanatnyi értékeihez egy-egy fuzzy tagsági értéket rendelünk. A fuzzyfikációval kapott eredmények alapján megállapítható a veszély súlyossága, az esemény bekövetkezésének valószínűsége. Ez után már logikai kapcsolatokkal feldolgozható a rendszerben bekövetkező változás. A rendszer automatikus riasztásokat adhat, illetve be is avatkozhat. *[4]*

Összefoglaló

A bemutatott „építőkockák" segítségével látható, hogy egy bonyolult rendszer is lemodellezhető és ezáltal értelmezhető a számítógép számára. Amennyiben rendszerszemléletben gondolkodunk és a hálózatelméleti kutatások eredményeit is helyesen tudjuk alkalmazni, akkor lehetőség nyílik egy olyan szoftver megalkotására, amely segíteni tudja a magas rendelkezésreállást a kritikus Információs Infrastruktúrákban. A tudományok összekapcsolásával,illetve összehangolásával a gyakorlati életben is hasznosítható újításokat érhetünk el. A fizika, matematika, informatika és társadalomtudomány együttes alkalmazása így hozhat számunkra új eredményeket. Természetesen ez a megállapítás igaz lehet az orvostudomány és az informatika és sok-sok párosításra. Ezen területen szerzett ismeretek rendszerszemléletű feldolgozása és a megfelelő helyeken történő összekapcsolása egy új rendszert alkot.

Irodalomjegyzék

[1] George J. Tenet (volt CIA igazgató): Understanding cyberspace is key to defending against digital attacks
http://www.washingtonpost.com/investigations/understanding-cyberspace-is-key-to-defending-against-digital-attacks/2012/06/02/gJQAsIr19U_story.html [2013.04.12.]

[2] Vicsek Tamás: A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata
http://www.matud.iif.hu/03mar/vicsek.html [2014.04.01.].

[3] ISO/IEC 27005, 2011

[4] Pokorádi László: Rendszerek és folyamatok modellezése
Campus Kiadó, Debrecen, 2008. 26.

[5] Obadovics J. Gyula: Valószínűségszámítás és Matematikai Statisztika
SCOLAR KFT., Budapest, 2009. 1121.

[6] A minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. törvény, 2009.

[7] 1. F. Szlivka, I. Molnar: Measured and non-free vortex design results of axial flow fans, Journal of Mechanical Science and Technology 22:(10) pp. 1902-1907, 2008

[8] 2. Dr. Ferenc Szlivka, Dr. Péter Kajtár, Dr. Ildikó Molnár, Dr. Gábor Telekes: CFX Simulation by Twin Wind Turbine, International Conference on Electrical and Control Engineering (ICECE), Wuha, China, pp. 5780-5783

[9] Rajnai Zoltán, Fregan Beatrix: Un portrait militaire au reflet de l'insurrection hongroise, ORIENTS 2013: (10) pp. 93-96.

Dr. Rajnai Zoltán[379]*:* **Információtechnológiai kutatások a védelmi szektorban**

Technológiai áttekintés

A WiMAX a WiFi „nagytestvére", nagyon hasonlóan működik mint a WiFi, de lényegesen nagyobb távolságokon (nyílt terepen mintegy 30-50 km sugarú kör a hatótávolsága). A használata várhatóan leginkább drótnélküli Internet és bérelt vonali szolgáltatás lesz olyan helyeken, ahol a hagyományos szélessávú Internet szolgáltatást nem érdemes kiépíteni, tipikusan vidéki, nem sűrűn lakott településeken. Valószínű, hogy Magyarországon a következő években (2006-2007) fog elterjedni. Az elérhető sávszélesség akár 70 Mbit/s is lehet, csökkentve a mai szélessávú hozzáférés (bérelt vonal, Internet hozzáférés) árait. A WiMAX mind koncessziós, mind szabadon hozzáférhető frekvenciákat használ, ami enged némi teret a saját WiMAX hálózat kiépítésének (pl: közeli telephelyek összeköttetése), de várhatóan profi WiMAX hálózatokat a nagyobb távközlési cégek fognak létrehozni. A WiMAX hálózatok és a VoIP technológiák (hagyományos telefon szolgáltatás az Internet technológiájával) elterjedése várhatóan nagyon fel fogják forgatni távközlési szolgáltatók életét és üzleti modelljét (pl: drót nélkül lényegesen olcsóbban telefonálhatunk és Internetezhetünk a WiMAX segítségével).

Szakemberek szerint a WiMAX vezeték nélküli technológia térhódítása előtt már csak néhány bürokratikus akadály áll. A technológia ideális lehet a városoktól távoli, alacsony népsűrűségű vidékek világhálóhoz való kapcsolására. A Skelleftea nevű régió és azt övező terület Észak-Svédországban található, ahol nagyon gyér a népsűrűség. Az Északi-sarkkörtől 200 kilométerre délre található területen települések és tanyavilágok váltják egymást. A 7000 négyzetkilométer nagyságú terület hagyományos szélessávú hálózattal (pl. kábel vagy DSL) való ellátása hatalmas összegekbe kerülne, ráadásul sokáig is tartana. Ideális választás tehát ebben a régióban a WiMAX, vagyis teljes nevén a Worldwide Interoperability for Microwave Access nevű vezeték nélküli technológia. Nincsenek magas házak és hegyek, amelyek akadályoznák a rádióhullámok terjedését. Nem is csoda, hogy tavaly szeptember óta teszteket folytat itt a svéd MobileCity cég és az Intel.

A kísérletekben eleinte 30 család vett részt, akik így másodpercenként 8 Megabit sebességű internetes hozzáféréshez jutottak. Ez a kapcsolat jóval gyorsabb adatátvitelt tesz lehetővé, mint egy hagyományos DSL-elérés. Mint azt Goran Eriksson, a MobileCity ügyvezetője elmondta: a WiMAX-hálózat kiépítése hetedannyiba kerül, mintha DSL-hálózaton dolgoznának. Svédországban a lakosság 23 százalékának van valamilyen vezetékes internethozzáférése, a többiek potenciális WiMAX-előfizetők. A WiMAX esetében elméletileg, optimális esetben 50 kilométeres az adatátviteli távolság és 70 Megabit/másodperces adatátviteli sebesség érhető el. Ugyanakkor - mint azt Wolfgang Holz, az Alcatel vezeték nélküli internetes részlegének a vezetője kijelentette - a WiMAX sem bújhat ki a fizika törvényei alól. Ezek az adatok tehát tényleg csak optimális esetben és nagyon ritkán valósulnak meg.

Michael Peter, az Arcor német internetszolgáltató cég szóvivője szerint a WiMAX alkalmazása az ötszáz és kétezer közötti lakosú településeken lehet a legideálisabb, itt fizetődik ki a leginkább a technológia alkalmazása. Persze ettől függetlenül egyáltalán nem lehetetlen a WiMAX-hálózatok felállítása a nagyvárosokban sem. Az Egyesült Államokban időközben nem váltak be a fogyasztás mellett ingyenes vezeték nélküli internet hozzáférést kínáló internetkávézók. A legtöbb betérő vendég ugyanis csupán egy kávét rendelt és azt itta órákon keresztül, miközben természetesen internetezett. Az olyan cégek, mint a Starbucks ezért kénytelenek voltak változtatni az üzletpolitikájukon és már csak egy előre kifizetett összeg ellenében kínálnak világhálós elérést a betérő vendégeknek.

[379] Az Óbudai egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola vezetője

Más kávézóláncok, mint amilyen például a Victrola attól félnek, hogy előbb-utóbb el fognak tűnni a hagyományos kávézók. Főleg a nagyvárosokban ugyanis egyre több a szinte csak internetezést kínáló kávézó, amelyek gasztronómiai jelentősége már igen csekély. Más cégek ellenben a mennyiséget részesíti előnyben és több száz négyzetméternyi területen több száz embernek kínál internet hozzáférést. Itt a fogyasztás mértéke idővel ellensúlyozza a technikai beruházások összegét.

Az Egyesült Államok a legjobb példa arra, hogy az olyan vezeték nélküli hálózatok, mint amilyen a WiMAX vagy a WLAN igenis alkalmazhatók a nagyvárosokban is. Egyre több város vezetői tervezik hasonló hálózatok kiépítését, hazánkban a T-Com indít hamarosan kisérleti szolgáltatást, illetve a DataNet is tervezi bevezetését. Az Intel eközben elkészítette az egy lakosra számítva legtöbb csatlakozási pontot tartalmazó városok százas listáját. Az első helyen Seattle található, a másodikon Spa Fransisco, majd a texasi Austin, az oregoni Portland és az ohióí Toledo. Érdekesség, hogy a nagy metropoliszok, mint például Chicago (12. hely), New York (21. hely) vagy Los Angeels (24. hely) nem találhatók az első tízben.

A WiMAX egy feltörekvő vezetéknélküli szabvány, amely nagysebességű adatátvitelt tesz lehetővé nagy távolságra. Amilyen jelentős sikereket ért el a Wi-Fi az elmúlt két-három évben, legalább olyan komoly sikerekre számíthat a WiMAX a közeljövőben. Tavaly januárban fogadta el a WiMAX Forum ipari szervezet a 802.16-os vezeték nélküli szabványt, vagyis magát a WiMAX-nak (Worldwide Interoperability for Microwave Access) nevezte el. A WiMAX hatvanhét céget tömörít magába, többek között az Alcatel, Siemens és az Intel jelentette be terveit az együttműködésre és közös munkára, hogy fejlett WiMAX eszközöket és bázisállomásokat építsenek. Az Intel a WiMAX-ra egyébként a Wi-Fi egyfajta kiegészítéseként tekint. Mint ismeretes, az Intel tavaly tavasszal indította útjára a Centrino notebook platformot, mely egyrészt a Pentium M processzorra, másrészt pedig a Wi-Fi technológiára építkezik.

Az IEEE 802.16 csoportja a pont-multipont összeköttetést adó szélessávú vezeték nélküli technológiákkal foglalkozik. Nem a ma használatos vezeték nélküli hálózatok (WLAN) felváltására hozták létre, hanem a kiegészítésükre. Ez nagymértékben kiterjeszti majd a jelenlegi vezeték nélküli IP-hálózatok (Wi-Fi) alkalmazási körét, a védett ill. szabad frekvenciasávokban történõ üzemeltethetõségnek, a közvetlen rálátást nem igénylõ egyedülálló átviteli jellemzõknek és a garantált szolgáltatási minõséget biztosító technológiának köszönhetõen. A WiMAX révén városnyi területeket is össze lehet majd kötni, vagyis mindenhová eljuthat majd a szélessávú internethozzáférés. Míg a 802.16-os szabvány (a WiMAX) akár 50 kilométeres körzetben is adhat hálózati hozzáférést, a WiFi (WLAN szabvány) csak 100 méteres körzetet képes elláthatni. Ezzel a technológiával bázisállomásonként 280 Mbit/s-re emelhető az adatátviteli sebesség, azaz 70 megabit/másodperces lehet az osztható sávszélesség; ez körülbelül 60 üzleti T1-es vonalnak vagy nagyjából 1000 otthoni, 1 megabit/másodperces ADSL-vonalnak felelhet meg. Ennek a technológiának az a további - és igen nagy - erénye, hogy nem kell hozzá közvetlen rálátás az átjátszókra, s ezzel voltaképpen többet ígér minden ma használatos szélessávú, vezeték nélküli kapcsolatnál, mivel a végpontokban nem kell majd kültéri antenna. A WiMAX hálózatok legfeljebb 70 Mbit/s sebességű adatátvitelre képesek. Szakértők szerint a WiMAX mind a DSL (Digital Subscriber Lines), mind pedig a kábelnetes megoldásoknál olcsóbb lehet, hiszen esetében nem kell kábeleket lefektetni, a vezeték nélküli infrastruktúra kiépítése pedig rendkívül olcsó. A WiMAX-nak igen jó tulajdonsága, hogy nem a túlzsúfolt 2,4 GHz sávot használja - mint a WiFi, BlueTooth és vezeték nélküli telefonok -, hanem az 1,75 - 3,5 - 5, –11 körülit. Ez szintén szabad (ingyenes) spektrum, vagyis a használata nem kerül milliárdokba, mint a W-CDMA tartományokéi. A WiMAX a városi és vidéki területeken egyaránt telepíthető, ott is szélessávú internetkapcsolatot tesz elérhetővé, ahol a DSL technológiai nem vezethető be.

A WiMAX kontra 3G

A WiMAX a sajátságos rádióhullámos kódolás (OFDM - ortogonális frekvenciaosztásos multiplex) révén érzéketlen lehet a GSM-re jellemző többutas terjedésből (multi path) fakadó zavarokra, jóval nagyobb lehet tehát a jel és a zaj viszonya. Ezáltal sokkal gazdaságosabban használható ki a frekvenciatartomány, s ebből végül igen meggyőző, 3,8 bit/hertzes adatsűrűség adódik. A WiMAX mellett szól az is, hogy az Intel a 3GSM konferencián 2004 februárjában tett bejelentése szerint 2006-ra felkészíti a mobil Centrino technológiát a szélessávú vezeték nélkül hálózati technológiával való együttműködésre; a siker tehát biztos, csak az időpont kérdéses még. Sokan aggódva nézik az UMTS fejlődését, mert a drágán vásárolt 3G spektrumok nehezen fogják állni a versenyt az olcsó - és alighanem hatékonyabb - lehetőségekkel. Elemzések szerint 2009-re a WiMAX és egyéb vezeték nélküli, szélessávú internetelérési módszerek megszerzik a piac 40 százalékát, a 3G-nek tehát 60 százaléknál is kevesebb marad. A WiMAX voltaképpen nem is a mobil internettel fog versengeni, hanem az ADSL és kábeles internetszolgáltatókkal, mert árban és minőségben azokkal lehet majd összemérni. Ami a 3G-t illeti, igen rossz ROI (Return of investment - a befektetett költségek megtérülése) jellemzi, mivel a piac lassan fejlődik és hatalmasak az induló költségek. Bár biztosat nem tudni, egyelőre úgy tűnik, hogy a WiMAX-szolgáltatók e költségeknek a töredékével is elkezdhetnek majd működni.

Kelet-Bajorországban például a vezetéknélküli technológiák jelenthetik a megoldást a DSL-hálózattal el nem látott területek számára. Ez a lakosságnak és a települések vezetésének is tetszik, hiszen így nincs szükség az utak felbontására, vezetékek fektetésére. Közel 20.000 négyzetkilométeres, 2,5 millió ember által lakott területet fognak ellátni vezeték nélküli internethálózattal. A tervek szerint így a lakások 95 százalékában lehetne olcsó és nagy sávszélességű internethozzáférést biztosítani. Összehasonlításul: a DSL-technológia segítségével erre csupán a lakások 60 százalékában lenne lehetőség. Ami érdekes még, hogy a DSL csomagok áránál 20 %-kal olcsóbbak lesznek a hasonló sávszélességet biztosító hozzáférések. A terület 99,99 %-át fogja lefedni és a mobilátjátszóadók sugárzásának tizedét fogják kibocsájtani a WiMAXos adók.

A szélessávú, vezeték nélküli internetes hozzáférést elősegítendő, az Intel ma bejelentette az Intel WiMAX Connection 2250 új generációs rendszer lapkáját (system-on-ship, SoC), mely a hagyományos hálózatok mellett a mobil hálózatok üzemeltetését is támogatja majd. Az Intel WiMAX Connection 2250 az első olyan kettős üzemmódú baseband lapka, mely az Intel egyedi háromnormás WiMAX rádiójával üzemeltetve az összes globális WiMAX frekvenciát támogatja. A Motorola jelenleg azon dolgozik, hogy az Intel WiMAX Connection 2250-t beépítse saját CPEi 200 WiMAX-os elõfizetõi végberendezések-termékcsaládjába, így várhatóan 2007-ben bocsátják ki Intel WiMAX Connection 2250-alapú termékeiket. Az IEEE 802.16-2004 fix, valamint az újabb IEEE 802.16e-2005 névre hallgató fix, korlátozottan mobil (nomadic) és mobil WiMAX szolgáltatásokat leíró specifikációknak való megfelelés lehetővé teszi az olyan előfizetői végberendezések kifejlesztését, melyek automatikusan telepíthetők a megfelelő átjátszó paramétereinek beállításával. Ha az alkalmazott technológiákat az adatsebesség és a mobilitás szempontjából vizsgáljuk, jól látható, hogy a WiMAX mindkét kritériumnak jó szinten tesz eleget, hiszen megközelíti a GSM, UMTS mobilitását, adatsebessége viszont felülmúlja azokét, ahogy ez az ábrán is látható.

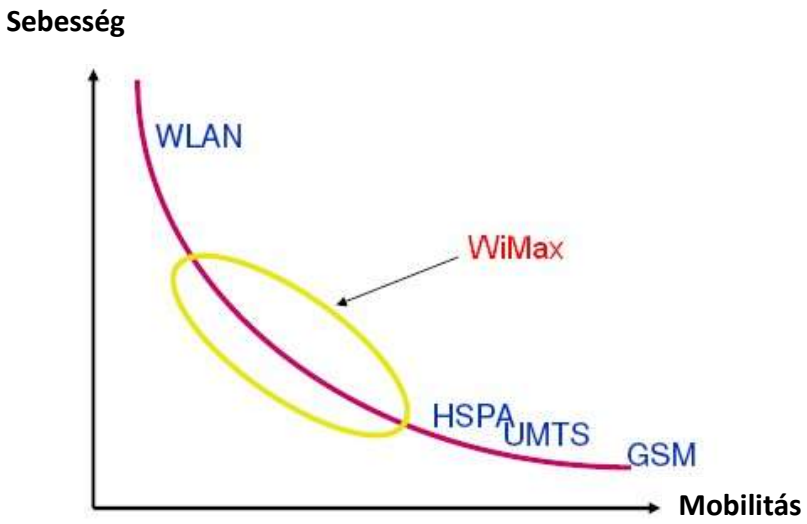

1. ábra: Vezetéknélküli technológiák Forrás: [1]

A WiMAX összességében tehát nem egy technológia, hanem egy műszaki megjelölés, ami meghatározott eszközök és berendezések IEEE 802.16 szabvány szerinti megfelelését biztosítja. Hasonló meghatározásról beszélünk a Wi-Fi (Wireless Fidelity) esetén is, amely mint a WiMAX, ez is egy megjelölés. Azonban ez más, az IEEE 802.11 szabványon alapul. Sem a WiMAX, sem a Wi-Fi nem technológia, hanem a mögöttük felsorakozó technológiára történő utalás. Ez valószínű annak tudható be, hogy az előbb említett elnevezés könnyebben kifejezhető, mint az IEEE 802.16 meghatározás, az OECD.

Műszaki áttekintés

A WiMAX az IEEE 802.16 vezetéknélküli hálózattal kapcsolatos szabvány együttműködésével foglalkozik, hasonlóan a Wi-Fi-hez, mely az IEEE 802.11 vezetéknélküli szabványt veszi alapul. A WiMAX működésében azonban teljesen eltér a Wi-Fi-től. A Wi-Fi esetén az előfizetők általában az általuk használt Access Point (AP, azaz Hozzáférési Pont) Media Access Control (MAC) címe alapján kerülnek azonosításra a hálózaton. A Wi-Fi használatával elérhetővé válik a VoIP vagy akár már az IPTV szolgáltatás is a Quality of Service (QoS) technológia alkalmazásával. Az előzőekkel ellentétben a 802.16 MAC programozott algoritmust használ az azonosításhoz, ami lehetővé teszi a bázisállomáshoz való felcsatlakozást. A 802.16 programozott algoritmus sokkal megbízhatóbb és stabilabb működésű egy esetleges sávszélesség túlterheltség alatt is ellentétben a 802.11-vel. Nevezhetjük sokkal inkább sávszélesség hatékonynak is. A programozott algoritmus használatával a bázisállomások könnyedén ellenőrizhetik az előfizetői állomás részére szükséges QoS paramétereket. Eredetileg a WiMAX szabványt (IEEE 802.16) a 10-66 GHz sávszélességben helyezték el. A 802.16a, amit később 2004-ben 802.16-2004 is neveztek (802.16d szabványként is használják) a 2-11 GHz frekvenciatartományba lett besorolva. A 802.16d ("fix WiMAX" néven is ismeretes), amiből 2005-ben már 802.16e lett (azaz "mobil WiMAX"), melyek a OFDM technológiával működnek. Ez számos előnyt nyújt a lefedettség, sávszélesség és a frekvencia újrahasznosítás területén. Továbbá teljesmértékben támogatja a mobilitást. A WiMAX termékeket gyártók által kiállított bizonyítvány igazolja, hogy termékeik a 802.16d szabvány szerint készültek, mely biztosítja az együttműködést más hasonló bizonyítvánnyal rendelkező berendezések számára. A legérdekesebb valószínűleg a 802.16d és 802.16e szabványok, mivel az alacsonyabb frekvencia kevésbé érzékeny a csillapításra vagy jel-zaj viszonyokra, így lényegesen nagyobb és jobb minőségű szolgáltatás nyújtható. Napjainkban számos

hálózatban használnak WiMAX bizonyítvánnyal ellátott berendezéseket, melyek a 802.16d szabvánnyal kompatibilisek.

A WiMAX lényegesen fokozottabb titkosítási kódolást használ, mint a Wi-Fi szabvány, lehetővé téve evvel a nagyobb és gyorsabb sávszélességet. Ez képes kapcsolatot biztosítani a hálózati végpontok között anélkül, hogy közvetlen rálátás lenne közöttük, ami az úgynevezett többsávos technológiának köszönhető, mely a 802.11n szabványon alapul. A XXI. század egyik fő technológiai kihívása a felhasználók helytől és időtől független kiszolgálása megfelelő sebességű, vezeték nélküli kommunikációs megoldásokkal. Ezekre mutat példát a következő ábra.

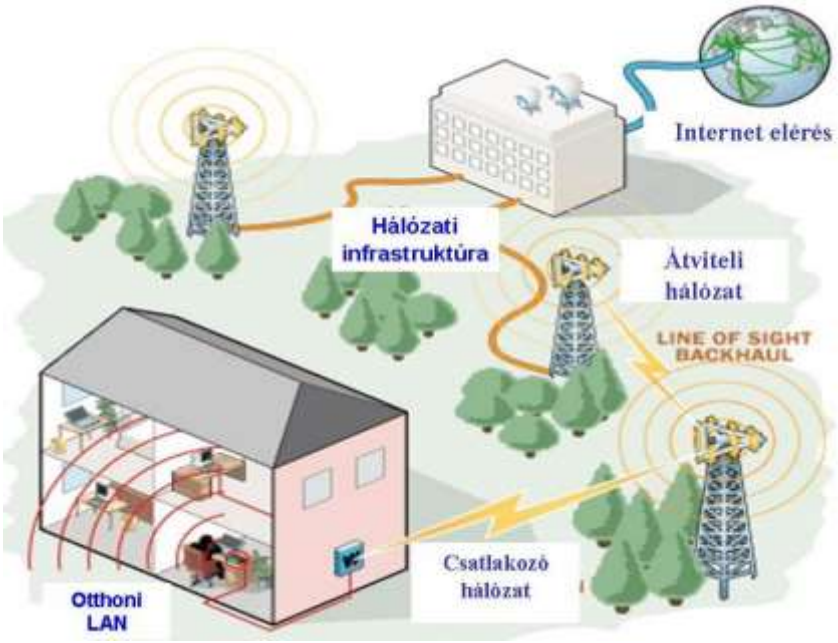

2. ábra: a WIMAX hálózat felépítése Forrás: [2]

GPRS után 3G, 4G?

A modern GSM telefonok mindegyike rendelkezik azzal a sokak által már használt GPRS kommunikációs szabvánnyal, amelyen keresztül egy hagyományos telefonos modemnek megfelelő sebességgel érhető el a világháló a GSM mobilhálózaton keresztül, ám valójában főleg levelezésre, illetve kisebb adatmennyiséget tartalmazó weboldalak böngészésére alkalmas. A 3G vagyis harmadik generációs un. UMTS mobil kommunikáció talán legfontosabb funkciója, hogy a mai, egyre elterjedtebb **ADSL internet eléréseknek megfelelő adatsebességre képes** saját - nem GSM szabványú - kiépített mobilhálózatán keresztül. Így a 3G és azt ezt támogató mobiltelefonok segítségével már **multimédiás alkalmazások** (videó telefon, filmelőzetesek, híradó) megfelelő sebességű és megbízhatóságú futtatására is lehetőség van. A rendszert - hasonlóan a jelenlegi GSM hálózathoz – különböző szolgáltatók üzemeltetik, akik díjat fizetnek a frekvenciahasználatért.

A WiMAX (IEEE 802.16) tehát nem más, mint a WiFi továbbfejlesztett változata. A WiFi főleg belső térre van optimalizálva, míg a WiMAX szabvány létrehozásával a **nagy távolságok áthidalása** volt a cél. Ez a rendszer is az ingyenes frekvenciatartományban működik, csakhogy hatósugara akár 40 km is lehet, és használatához szintén nem szükségesek drága eszközök. Egyetlen központi egységet rácsatlakoztatva egy megfelelő sávszélességű bérelt vonali internetre, több száz felhasználó szolgálható ki **akár 40 km-es körzeten belül ADSL sebességgel**. A WiMAX teljes egészében

kompatibilis a WiFi rendszerekkel, vagyis alkalmas arra is, hogy összeköttetést biztosítson az egymástól távol levő WiFi hálózatok között. [3]

Bluetooth és WiFi

Működési elvében tehát a két technológia hasonló, amelyek segítségével a körzeten belül kapcsolat teremthető az erre alkalmas eszközök között (pl. mobiltelefon – headset). A WiFi leendő sikereinek egyik lehetséges oka, hogy az **ingyenesen használható frekvenciatartományban** működik, így használatáért nem kell licensz díjat fizetni. Ezen kívül viszonylag olcsó eszközök segítségével **nagy sebességű**, főleg **beltéri használatra alkalmas** vezeték nélküli hálózat alakítható ki. Ahogy távolodunk a jeladótól a sebesség folyamatosan csökken. Legelterjedtebb alkalmazási területe, amikor az internettel egy központi egység áll kapcsolatban és ez szolgálja ki a hatósugarában levő (akár 256 db) WiFi vevővel ellátott eszközöket. Ezek lehetnek asztali és hordozható számítógépek, PDA-k (kézi számítógép) de akár háztartási gépek is. A központi egységek egymással is kommunikálhatnak, így hálózatba kötve azokkal nagyobb területek is lefedhetővé válnak. Hazánkban is növekszik azon helyeknek a száma, ahol WiFi képes eszközzel bárki számára elérhető a világháló. (Ilyen pl. a Budapest Sportaréna teljes területe vagy a Ferihegy 2B terminál.)

WiFi/WiMAX kontra 3G, 4G?

A jövő adatkommunikációs irányvonalának kijelölése korántsem eldöntött kérdés. Az elmúlt években a sajtó a hihetetlen összegű 3G licenszektől volt hangos, amelyeket európai szolgáltatók fizettek ki a majdani frekvenciahasználati jogért és kezdték meg a rendszer kiépítését. Másrészről egyre-másra jelennek meg közintézményekben, repülőtereken, szállodákban a WiFi internet elérést biztosító hotspot-ok. **Melyik technológiáé a jövő?** Határozott válasz nem adható erre a kérdésre. Ha rávilágítunk egyik-másik megoldás előnyeire és hátrányaira, talán közelebb jutunk a megoldáshoz. A 3G rendszer **nagy hatótávolságot** és **mobilitást** biztosít, a hálózaton az adattovábbításon túl telefonálni is lehet, de olyan frekvenciatartományban üzemel, amiért fizetni kell. **Jelentős költséget** jelent első körben a frekvenciajogért fizetett összeg, majd magának a hálózatnak a kiépítése is. Mindezen költségek befolyásolják a majdani előfizetők költségeit is. [4]

Másrészről viszont az előfizetésekből fenntartható egy olyan folyamatosan üzemelő hálózat, amely bárhol, bármikor multimédiás lehetőségeket biztosít. Nyugat-Európában - *kiindulva a GSM rendszerek gyors elterjedéséből* - komoly összegű hitelekből fizettek ki szolgáltatók irreálisan magas koncessziós díjakat, bízva a 3G rendszerek hasonló népszerűségében. A gyakorlat azonban nem igazolta az előzetes várakozásokat, a technológia lassabban terjed, mint ahogy azt bárki gondolta volna. A rendszer kiépülése várat magára, és így nehezen megbecsülhető a megtérülési ideje. Csak egyetlen kiemelt példa: a Vodafone – *és rajta kívül még 4 további társaság* – összesen 35 milliárd dollárt fizetett 20 évre a jogokért. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy minden 15 évnél idősebb lakosért 734 dollár-t. Az elvárás pedig, hogy 2007-re a teljes lakosság 80 % előfizető legyen.

Megfelelő út a WiFi/WiMAX lenne?

Ezeknek a rendszereknek nagy erénye az **ingyenes frekvenciatartomány**, hiszen így nem szükséges fizetni a koncessziós díjakat. A WiMAX szabvánnyal a nagy távolságok áthidalása sem akadály. Az átjátszó állomásokat mindkét rendszer esetén ki kell építeni. A nagy gyártók is látnak benne fantáziát, hiszen dollár milliárdokat fektettek a fejlesztésekbe. Telefonálásra is alkalmas a hálózat, hiszen két egymással - *az internet segítségével* - összekapcsolt eszközzel, hang alapú kapcsolat is létesíthető kis költségek mellett, bár ehhez minkét eszköznek ugyanabban a pillanatban online kell lenni. Sok minden szól tehát a WiFi mellett. Egy dolog azonban a technológia ellen szól, és pont ez teszi a mai nap eldönthetetlenné a kérdést. Azzal, hogy a WiFi/WiMAX az ingyenes frekvenciatartományban működik, ki van téve azoknak az interferencia zavaroknak, amelyeket az ugyanebben a sávban működő más berendezések (távirányító, vezeték nélküli telefon, stb.) okoznak. Addig, amíg a 3G esetén – cserébe a nagy összegű frekvenciadíjért – az adott tartományban más nem működhet, erre a WiMAX, de főleg a WiFi esetén nincs garancia. Problémát okoz továbbá szintén főként a WiFi rendszereknél, hogy a különböző tereptárgyak jelentős mértékben rontják a rendszer átviteli

képességet. Mindez azt jelenti, hogy a szolgáltatók **nem tudják garantálni a kapcsolat minőségét**, amely feltételt egy európai színvonalú vállalat csak jelentős megkötésekkel vállal fel. Az pedig, hogy magánszemélyek építsenek ki egymásba kapcsolt WiFi egységekkel hálózatot, és hozzáférhetővé tegyék bárki számára számos akadályba ütközik. További nehézséget jelentenek a **rendszer biztonsági problémái** is. A hagyományos hálózatok is lehallgathatóak, de ahhoz komoly eszközök és fizikai beavatkozás szükséges. A WiFi hálózat – noha forgalma egyre jobb megoldásokkal titkosítva van – a hatósugarában elérhető eszközökkel kommunikálni tud, tehát ha nem megfelelően van a rendszer konfigurálva, akkor a szomszéd irodában ugyanúgy hozzáférhetnek az adatainkhoz, mint mi magunk. Könnyen megmaradhat tehát a technológia a belső magánhálózatok, rendezvények, egyetemek, repülőterek viszonylag korlátozott szintjén vagy olyan területeken, ahol nem érdemes - *a valószínűsíthetően kevés potenciális megrendelő miatt* - 3G átjátszókat kiépíteni. [5]

4G

Miközben Európa még a 4G bevezetésével küzd, Japánban már a több éve rendelkezésre áll. A 4G vagyis **negyedik generáció** vajon választ adhat-e a bevezetőben feltett kérdésre a jövő szabványára vonatkozóan? Ezek a rendszerszerek – *illetve az erre alkalmas eszközök* – egy közös rendszerben ötvözik a 3G és a WiFi előnyös tulajdonságait. Arra azonban, hogy ez a megoldás világviszonylatban elterjedjen, 5-10 évet biztosan várni kell. Valósuljon meg bármelyik koncepció, az nem kétséges, hogy komoly hatással lesz az élet számos területére. Gondoljunk csak bele, hogy milyen lehetőségeket nyitnak meg ezek a technológiák pl. a tartalomszolgáltatás vagy a védelmi kommunikáció terén is. [6]

Következtetések

A fent bemutatott rendszerek, eszközök eljárások összegzéseként kutatásom során a következő megállapításokra jutottunk: [8]

1. A WiMAX a XXI. század elejének egyik legfejlettebb rendszere, mely nagy sávszélességű, vezeték nélküli hozzáférést biztosít LOS, NLOS környezetben, fix, nomád, mobil, vagy nagy sebességgel mozgó eszközök részére. Fejlett technológiája révén rugalmasan alkalmazható különböző topológiákban, akár körkörös (360°-os, vagy többszektoros), akár irányított karakterisztikájú lefedéssel.
2. Mivel a WiMAX szabványos kapcsolódási felületet biztosít mind az IP, mind az ATM protokoll részére, tökéletesen illeszthető a meglévő infokommunikációs rendszerekhez, legyen szó polgári, vagy katonai hálózatról.
3. A WiMAX napjainkban is fejlődő technikai rendszer, mely rejthet még magában kiaknázatlan lehetőségeket, így előremutat a későbbi fejlesztések felé. A WiMAX Fórum gyártók sorát tömöríti, ami garanciát jelent a szabványosságra, az interoperabilitásra, és az olcsóbb fogyasztói árra.
4. Bár a WiMAX alapvetően polgári szabvány, az 5GHz-es NATO IV-es sáv is a definiált frekvenciák között szerepel, ezért katonai alkalmazása is lehetséges.
5. A 802.16 szabvány ugyan tartalmaz információvédelmi előírásokat, azok szintje azonban önmagában nem biztosít megfelelő védettséget a katonai alkalmazás során továbbítandó minősített információk számára, ezért kiegészítő eszközöket kell alkalmazni.
6. A Magyar Honvédségben jelenleg is üzemelő, fejlett IP titkosító eszközrendszer alkalmazásával a WiMAX biztonságosan használható katonai célokra.
7. A MH-ban jelenleg rendszeresített tábori híradó eszközök a kor színvonalának, kihívásainak nem, vagy csak korlátozott mértékben felelnek meg.

Összefoglalás

A biztonságos kommunikáció az ország-védelemben résztvevő erők esetében kiemelt fontosságú. Befolyásolja az erők alkalmazhatóságának, irányításának minőségét, ugyanakkor szolgáltatásival biztosítja a műveletek sikeres végrehajtását. Napjainkban az infokommunikációs technológiák gyors fejlődése, rövid időn belüli változásával a védelmi erők hálózatai nem képesek lépést tartani, de a

korszerű platformok bevezetése szükséges. Az előadás egy új infokommunikációs technológiát mutat be. Kitér arra is, hogyan alkalmazhatók a védelmi szektorban az új technológiák, Ismerteti a WiMAX technológia speciális biztonsági követelményeit, alkalmazhatóságát és szolgáltatásait.
A fentiek alapján úgy vélem, hogy a WiMAX, a dolgozatban említett biztonsági kiegészítésekkel, alkalmas lehet az elöregedett technikai eszközök kiváltására, a MH tábori hírrendszerének a kor színvonalának megfelelő kiszolgálására, későbbi bővítések, fejlesztések költség-hatékony implementálására.

Hivatkozások:

[1] Szerzői közösség: A hálózat-alapú digitális egyéni harci felszerelések és harccsoport-eszközök piacfejlesztési lehetőségei, Megvalósítási tanulmány, HM EI Rt. Innovációs Bizottság kiadványa, Budapest, 2002.

[2] Adam Wurf: New Options for Voice Services, Business Communications Review International, February, 2001., pp. 56-57.

[3] George Gilder: Metcalfe's Law and Legacy, Forbes ASAP, September 13, 1993, pp. 158-166.

[4] Dr. Várhegyi István, Dr. Makkay Imre: Információs korszak, információs háború, biztonságkultúra. Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest, 2000., ISBN 963 593 238-3, 1.4.4. Az információs társadalom sebezhetősége, 80. oldal.

[5] Szárazföldi összhaderőnemi kötelékek alkalmazásának elvei: MH Szárazföldi Vezérkar (doktrína tervezet), 2000. Nyt. szám: 527/11, 69. oldal.

[6] Communications System Department: GS of Hungarian Defence Force, 2000. pp. 6. and pp. 11.

[7] Dr. Fregan Beatrix: Un portrait militaire au reflet de l'insurrection hongroise, ORIENTS 2013: (10) pp. 93-96.

[8] Zoltan Rajnai: Planification of a Transmission Network, In: Tibor Farkas, András Tóth New Trends in Signal Processing. Liptovsky Mikulas: Armed Forces Academy of General Milan Rastislav Štefánik, 2012. pp. 134-141.

[9] *F. Szlivka, I. Molnar: Measured and non-free vortex design results of axial flow fans, Journal of Mechanical Science and Technology 22:(10) pp. 1902-1907, 2008*

[10] *Dr. Ferenc Szlivka, Dr. Péter Kajtár, Dr. Ildikó Molnár, Dr. Gábor Telekes: CFX Simulation by Twin Wind Turbine, International Conference on Electrical and Control Engineering (ICECE), Wuha, China, pp. 5780-5783*

Milyen mértékben vegye figyelembe/veszi figyelembe egy ország, egy nemzetközi szervezet, egy entitás saját biztonságpolitikájában a címben megjelenő fogalmakat? Ez nem egy új kérdés, s a megválaszolása csak további kérdéseket vet fel. „Vajon lehetséges-e Európa újraegyesítése anélkül, hogy elgondolkodnánk az európai identitásról, s megpróbálnánk meghatározni, milyen elképzelésük is legyen az európaiaknak önmagukról? Azt hiszem, nem, még ha ez a vállalkozás kockázatosnak és nehéznek bizonyulna is" – mondta e témával kapcsolatban Jacques Delors még 1999-ben.[380]

Mi tehát az érték, milyen értékeket tekintünk témánk szempontjából relevánsnak? Hogyan kapcsolódik e fogalomhoz az identitás[381] probléma? Továbbá van-e európai identitás, s ha igen, hogyan lehet azt meghatározni? Milyen az európai és a nemzeti identitás viszonyrendszere? S végül, e fogalmak hogyan jelennek meg a biztonságpolitikában, különös tekintettel a védelmi szektorban? Egy dolog biztos, hogy bizonytalan világunkban az emberek identitást és biztonságot keresnek. Természetesen többféle identitás van, melyek versenghetnek egymással, közben erősíthetik is egymást.
A fentieket alapul véve az 5. BBBK-án elhangzott előadásomban[382] igazolni kívántam, hogy a társadalmi, emberi szükségletek változásai hatással vannak a címben szereplő mutatókra. E változások folyamán a nemzetközi kapcsolatokban, az országok-társadalmak érintkezésében új értékek, identitások keletkezhetnek, amelyek egy új nemzetközi/nemzeti biztonsági etika iránymutatói, s mintegy „rendezőelvként" működnek, vagy nem. Vizsgálatom alapvetően a nemzetközi együttműködésre, a nemzetközi rendre, a résztvevő államokra, szervezetekre vonatkozik, s rajtuk keresztül egy-egy példa erejéig jelenhet meg az egyén szintje. Módszertani segítséget a nemzetközi kapcsolatokat leíró legalapvetőbb elméletek adnak (realista, idealista, liberális).

Értékek

Mindennapi és tudományos életünk is tele van *érték* fogalmakkal: értékpapír, értékcikk, esztétikai érték, értékítélet. Írásomnak nem célja e fogalom mély elemzése, csupán a téma szempontjából elengedhetetlen kritériumaira[383] fókuszálok. Az érték tehát „szervezi életünket, orientál, szabályozza testi-lelki energiáink felhasználást".[384] Az érték a „legyen" (sollen) körébe tartozik kanti értelemben,[385] és csak az ember számára léteznek. A biztonság- és védelempolitikában ugyanígy, mintegy vezérlő közeget jelentenek. Pl. „Légy kitűnő harcos" – mondta Juvenalis, a római, szatirikus költő. S az érték egy része általában addig érték, amíg követése sikeressé tesz, motivál, átélése pozitív hatású. Napjainkban a témával foglalkozók egymástól függetlenül állítják, hogy értékválságot élünk, hiszen sok hagyományos érték (pl. lojalitás, hűség, becsület) helyett inkább a külső, materiális

[380] Az európai identitás részleteiről lásd Remek Éva: Mozaikok az európai integrációról, In.: Külpolitika, biztonságpolitika, Magyarország, Kreatéka Kiadó, Budapest, 2007, 71-73.
[381] Az identitás kérdésével az 1990-es évek legvégétől kezdtem el foglalkozni (1999. július 4-7. Debrecen, Nemzetközi történelemtanítási konferencia első előadásom, majd írásom), s kisebb-nagyobb megszakításokkal, illetve az alap problémához más-más vizsgálati elem bekapcsolásával a mai napig érdekel e terület. Akkoriban a nemzeti és az európai identitás kérdése volt napirenden, s tanárként a gyakorlatban találkoztam a kérdéssel a történelemtanításban. Több helyen, és többféle (hazai és nemzetközi előadókkal) konferencia szervezésére került sor, ami különösen fontos volt a magyar NATO-csatlakozás (1999), s később az uniós csatlakozásunk (2004) tükrében.
[382] Óbudai Egyetem - 2014. május 21.
[383] A különböző *érték*kel foglalkozó szakirodalmaknak se szeri, se száma. Lásd pl. Kamarás István: Érték, értékelés, és értékrend (szociológiai, szociálpszichológiai szempontból) írását http://www.metaelmelet.hu/pdfek/tanulmanyok/ertek_ertekeles.pdf [2014.06.13.]
[384] Uo.
[385] Almási Miklós: A klasszikus német esztétika http://emc.elte.hu/almasi/kant0004.html [2014.06.13.]

értékek (pl. a pénz, a hatalom, a celeb-lét, a nexus) dominál. Így joggal állíthatjuk, hogy az egyik legfőbb érték, maga az érdek, mivel ez a leghatékonyabbnak tűnő „tolmácsa" a fontos értéknek a minket körülvevő világban, azaz a nemzetközi kapcsolatokban. Akár az országok közötti, akár a személyközi kapcsolatokban, – s ez igaz, ahol egy hierarchikus rendszeren belül él, dolgozik az egyén, de igaz a „civil" életben ugyanúgy – sokan úgy gondolják, hogy pl. tekintélyt növelni csak kemény gesztusokkal lehet, nem a partnerség a követendő, hanem a félelemkeltés. A társadalmak humán tartalmának csökkenésével a hagyományos értékek „értéktelenednek", s feszültség, (érdek)konfliktus, válság alakul/hat ki (napjaink példái: lokális konfliktusok, akár fegyveres konfliktusok alakulnak ki, az alkohol-, drogfüggőség tömeges jelenséggé válik, vallási etnikai, kultúrák közötti „tapintható"feszültség a nemzetközi színtéren).

Vajon mi segíthet az általános értékek megőrzésében? A válasz nem könnyű, de egy biztos, multikulturális társadalomban élünk, s nem csak mi, ezért szükség van a toleranciára, a párbeszédre, mert különben nincs esély a konfliktusok békés kezelésére. Ebben a hosszú folyamatban kaphat nagy szerepet a morál (erkölcs). Pl. Rostoványi Zsolt tanulmányai „a globális etika és a globálisan nyitott társadalom lehetőségét villantják fel az egyetemes és regionális ÉRTÉKEK egymást termékenyítő kölcsönhatásban".[386]

Etika

Az etika[387] önálló filozófiai diszciplínaként való tárgyalása Arisztotelészhez köthető. Három etikai művet írt. „Ez az etika tartalmazza az emberi cselekvés átfogó elméletét, amely egyúttal boldogság- és erényelmélet is. Célja, hogy az etika tanulmányozója tanulja meg egyre jobban tenni a jót, s ezáltal jobb emberré válik."[388] Írásomban természetesen nem az egyéni életet befolyásoló elvek a mérvadóak, hanem a különböző elméletek adta válaszok, amelyek azt vizsgálják, hogy van-e helye, szerepe az etikai alapelveknek a nemzetközi porondon. Fontos megjegyezni, hogy a kérdés vizsgálata a szakirodalomban politológusok, filozófusok, társadalomtudósok, nemzetközi jogászok és teológusok írásait öleli fel. Valamennyi szerzőre utalás itt lehetetlen terjedelmi korlátok miatt, így csak egy-egy témával foglalkozó szakértőre történik utalás.

A klasszikus politikai gondolkodás területén a már említett Arisztotelészen kívül, Thuküdidész nevét érdemes megemlíteni, aki a peloponnészoszi háborúk ismertetése során vizsgálja a fegyveres konfliktus, a moralitás, a politika és az államférfi közötti kapcsolatot. Ettől kezdve a hatalom és a morál viszonyának vizsgálata visszatérő kérdésévé vált a nemzetközi kapcsolatok elméletének. Többek között a görög városállamok közötti háborúk tanulságai alapján a realista iskola képviselői a hatalmat választották fő magyarázó elvként az államok magatartására, egyben fontos következtetéseket vontak le a morál szerepéről az államok kapcsolataiban.[389] Pl. a bölcsesség alapelvét tekinti mérvadónak, ami visszafogja a korlátlan ambíciókat, s mérsékletre int, ugyanakkor az athéni rendszer feladta a mérsékletet és igazságot, amint a háború folytatódott: „az a hasznos, ami biztonságos, míg a tisztes és szép cselekedetek kockázattal járnak".[390]

---

[386] Rostoványi Zsolt munkáit idézi Vincze Lajos: Kultúra-értékrend-katonai felsőoktatás. Társadalom és Honvédelem 2000/4. szám 25.

[387] Nincs egységes etika, illetve konszenzus a szóhasználatban**.** A továbbiakban etikán általában az ún. filozófiai etikát értem, az erkölcs (morál) kifejezéssel a magatartást szabályozó, összetett formára utalok.

[388] Nyíri Tamás: Alapvető etika http://filozofia-miskolc.net/wp-content/uploads/2011/11/NyiriAlapvetoEtika3.pdf 3-6. [2014. május 20.]

[389] Matus János: A jövő árnyéka, nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre, Pesti Csoport Kft. Kiadó, Budapest, 2005, 42.

[390] Thuküdidész: A peloponnészoszi háború, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985, 459.

Említésre méltó még az igazságos háború doktrínája[391] is, ami Szent Ágostonnal kezdődik, majd Aquinói Szent Tamás kodifikálta Summa Theológica művében.[392] Azóta a katolikus egyház, a tudományos kutatók, no és a nemzetközi jogászok tovább fejlesztették a koncepciót, hiszen ez a doktrína évszázadokon keresztül része volt a nyugati etikai tradíciónak, s alapot adnak azon körülmények vizsgálatára, amelyek lehetővé teszik, hogy egy ország háborút kezdjen, illetve háborút folytasson.
A kezdeti időszak dilemmáját tovább vitte Niccoló Machiavelli, illetve Emmanuel Kant. Machiavelli realizmusában kevés hely maradt a moralitásnak, mint ahogyan erről „A fejedelem" című munkájában ír is: „… mi a jobb: ha szeretnek, vagy ha félnek tőled".[393] Majd ezt részletezi: mindkettő előnyös lenne a fejedelemnek, de ha választani kell, akkor az előnyösebb, ha félnek a fejedelemtől. A hűségről és a szavahihetőségről is ez a véleménye, legfontosabb a fejedelem országának megtartása, a többi nem számít.
Kant „örök béke"elgondolása ennek ellentéte, ahol a politikusok/vezetők morális kötelezettsége olyan eszközök megtalálása, amivel biztosítható a béke. Valójában egy szerződéstervezetről[394] van szó, ami megszűntetné az országok közötti háborúkat.
Megállapíthatjuk, hogy akár Machiavelli, akár Kant nézeteinek számos eleme ma sem ismeretlen előttünk, ha a nemzetközi kapcsolatok alakulását vizsgáljuk.

Igaz ez az állítás a 20. századra is. Egy különleges színfoltja e problémakörnek az első világháborút lezáró békerendszer, ahol a wilsoni 14 pontos rendszer teret enged az idealizmus eszméjének. Az elnök kijelentette, hogy „olyan kor küszöbén állunk, amelyben az államok viszonyában is ugyanazok a magatartási normák válnak elfogadottá, mint az államokon belül".[395] A két világháború közötti időszak nem tudta feloldani, illetve megoldani a realisták, a hatalom elsődlegességét hirdető, s az idealisták, realisták szerint „utópiákat kergető" vitáját, amelyek a nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó elméletek alakulását/változását nagyban befolyásolták.
A hidegháborús retorika szerint a moralitás és a nemzetközi viszony vizsgálata „irreleváns", mert a moralitás szubjektív dolog, s ez nem lehet alapja a nemzetközi érintkezésnek. Kiváló képviselője a nemzeti érdek markáns képviseletének George Kennan[396], aki hangsúlyozta ezen érdek figyelembe vételét, s nem az erkölcsi értékét az amerikai kül- és biztonságpolitikában. Ez a nézet némileg változik majd az 1970-es évektől, de igazi áttörés a moralitás kérdésének előtérbe kerülésére vonatkozóan a hidegháború után következik be.

Az eddigieket összefoglalva elmondható, hogy az ókortól napjainkig, hogy bizonytalan világunkban a biztonság keresése a legfontosabb ÉRTÉK, s ez (a realisták szerint) a biztonság katonai képességek fejlesztésével jár együtt. Máig igaz, szinte minden állam előnyben részesíti ezt a megoldást.[397] Ebből a nézőpontból tehát a biztonság megteremtése a hatalom feladata (funkciója), a hatalom a katonai képesség funkciója, a béke pedig az erőegyensúly funkciója. Természetesen ez utóbbi csak akkor jöhet létre, ha az összes állam a szabályokkal összhangban cselekszik.[398] Charles W. Kegley szerint az előbb

[391] Az igazságos háború inkább eszmeáramlat, mint egy egységes elmélet, ezért nem képes egységes képet adni a háború indítására vonatkozó szabályokban. Az igazságos háborút leíró elméletben ui. csak az egyik félnek lehet igaza, „amint, hogy egy per sem lehet ilyen". Hugo Grotius: A háború és a béke jogáról II. kötet, Pallas Stúdió-Attraktor, Budapest, 1999, 135.
[392] Aquinoi Szent Tamás szerint az igazságos háborúnak három feltétele van: 1. ha az uralkodó kezdeményezi a közérdek védelmében külső ellenségek ellen; 2. ha igazságos ügy érdekében folyik; 3. ha a rossz (az ördög és követői) ellen irányul. További részletekért lásd pl. Garry Wills: Mi az igazságos háború? http://beszelo.c3.hu/04/12/06wills.htm [2014.05.20.]
[393] Niccoló Machiavelli: A fejedelem (fordította: Juhász Vilmos) Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2001, 69.
[394] Matus János i.m. 45.
[395] I.m. 42-43.
[396] Baranyi Tamás Péter 2011/2: Feltartóztatás és szétválasztás George F. Kennan és John Lukacs a hidegháborúról http://kommentar.info.hu/iras/2011_2/feltartoztatas_es_szetvalasztas#up9 [2014.05.20.]
[397] Charles W. Kegley: Neoidealizmus, mint gyakorlati téma In.:Biztonságpolitikai szöveggyűjtemény II. kötet, Szerk.: Matus János, ZMNE, Budapest, 1999, 240-241.
[398] Uo.

leírtakkal párhuzamosan azonban, jelen van a „kényszerítő jellegű etikai hagyomány" is, ami idealista vonásokat tartalmaz, s a bibliai időkig vezethető vissza („ne ölj", „szeressétek ellenségeiteket"). Ehhez képest egy egészen másféle utat járnak be a liberális elméletek, amelyek szerint a kooperáció, a nemzetközi szervezetekben való együttműködés, a kereskedelem megteremtheti a hosszú távon tartható békés életet, ahol a morál is helyet, teret kaphat.

Etika és a nemzetközi rend

A fentiekre építve azt mondhatjuk, hogy az etika társadalmi alapelvei rendtörvények, amelyek nemcsak az államokon belül, hanem az államok közötti kapcsolatokban is érvényesek. Milyen általános alapelvek járulnak hozzá a nemzetközi együttműködés kezelhető, ellenőrizhető folyamataihoz a hidegháborút követő időszakban?

A legfontosabbak a szolidaritás és a stabilitás biztosítása. E két komponens mind globális, mind pedig az európai kapcsolatokban is fontos szervező tényezővé vált. Továbbá ott van a közjó tényező. Ez egyben társadalmi cél is, az emberi kisközösségek, illetve az egész társadalom számára is alapvető elv. Ebből egyenes út vezet globalizált világunkban „a világ jólétért vállalt/érzett felelősség irányába, ami nem csak az államok felelőssége, hanem a társadalomé/embereké" is.[399] Emellett a szubszidiaritás elve, szabadság, mint nemzetközi rendezőelv is szerepet játszik a nemzetközi kapcsolatok alakulásában.

Összefoglalásképpen a szűkebb témánkat érintően azt lehet megállapítani, hogy „az etikus és a jogszerű politika legitim módon érvényesíti erejét" (pl. az öbölháborúban (1990-91) az erő alkalmazása az ENSZ BT határozata alapján nyert legitimitást – egy kis állam léthez való jogának visszaállítása; koszovói konfliktus (1999), emberi jogok tömeges megsértése, hozzátéve, hogy e konfliktus különleges, mert a katonai erő bevetése ENSZ mandátum nélkül történt).[400]

Identitás

A kilencvenes években általános identitásválság robbant ki, szerte a világban nemzetek sorra vetették fel a kérdést: „Kik vagyunk? Hová is tartozunk? Ki az, aki nem tartozik közénk?" Ezek a kérdések nemcsak az új nemzeti államot kialakítani vágyók számára alapvetőek, mint pl. a hajdani Jugoszlávia esetében, azt gondolom érvényük ennél általánosabb.

Ebben a bizonytalan világban az emberek identitást és biztonságot keresnek. Az embereknek többféle identitása van, melyek versenghetnek egymással, de erősíthetik is egymást. Ezek rokonsági, foglalkozásbeli, kulturális, intézményi, területi, műveltségi, pártirányultságú, ideológiai és egyéb vonások. Az egyik dimenzióba tartozó azonosságok ütközhetnek a másik dimenzióba tartozókkal. A mai világban a kulturális azonosulás fontossága drámai mértékben növekszik a más dimenzióba tartozó azonosságtudatokhoz képest.[401]

Ehhez a témához, a probléma összetettsége és főleg komolysága miatt Gaál György újvidéki nyugdíjas történelem tanár tanulmányából[402] idézek egy rövid részletet: „ Egy volt jugoszláv térségből menekülő (1998), az Új Világba érkezve vendégfogadójának csodálatát fejezi ki afelett, hogy az ő hazájában harmonikus közösségben élnek olyanok, akik különféle tájakról érkeztek és nincs köztük nagy történelmi érdekkülönbség. Ez itt nem szokatlan jelenség – felelte az amerikai – , az emberek, akik itt élnek, a történelem elől menekültek ide." Gaál György akkori tanulmányának (1999) saját zárszavai a következőek voltak: „Jugoszlávia népei még a történelemben élnek, és az európaiság még igen távoli fogalom számukra."[403]

---

[399] Hecht Rudolf: Politikai stratégiai kultúra, Etikai és politikai észrevételek az erő alkalmazásának kérdéseiről In.: Társadalom és Honvédelem 2000/4. szám, 7-12.

[400] Hecht i.m. 10.

[401] Bővebben, főleg a történelem tanításában, a biztonságpolitikai képzésben módszerek, elvek lásd Remek Éva:A nemzeti és az európai identitás pedagógiai tényezői, In.: Európai identifikáció – nemzeti identifikáció a történelemtanításban, szerk.:Szabolcs Ottó, ELTE BTK és a MTT Kiadványa, Budapest, 1999, 69-73.

[402] Gaál György: A nemzeti identitás és európaiság a jugoszláv történelemtanítás gyakorlatában In.: Európai identifikáció … i.m. 60.

[403] Uo.

15 év telt el azóta, s jó néhány dologban történt változás: pl. Szlovénia, Horvátország tagja lett az Európai Uniónak, Koszovó független lett, még akkor is, ha ez egy problematikus kérdés…de az identitás kérdése változatlanul aktuális, még akkor is, ha az „európaiság" fogalma közelebb került e régióhoz.
Így aztán joggal vetődik fel a kérdés, hogy van-e egyáltalán európai identitás, s ha igen, hogyan lehet azt meghatározni? Az európai identitás létezése és meghatározása nem könnyű feladat. A kérdéssel való foglalkozás rég múltra tekint vissza, s nincs/enek egyértelmű válasz/ok. Sokan és sokféleképpen (földrajzi, kulturális, politikai oldalról) közelítik meg a fent említett fogalmat. Ebből kifolyólag az olvasó elé tárom – a teljesség igénye nélkül – azokat a gondolatokat, amelyeket a témával foglalkozó szakemberek megfogalmaztak. A szakértők gondolkodásának irányaiból kitűnik, hogy a téma folyamatos aktualitást élvez.
Jürgen Habermas (német filozófus és politikai író) szerint az európai identitás alapját olyan univerzális értékek képezik, amelyeket azonban először el kell fogadni. Ezen univerzális értékek elfogadásához kettős közösségi megjelenítés szükséges. Egyrészt el kell fogadni az Európai Unió intézmény- és jogrendszerét, másrészt ennek az elfogadásához a különböző nemzeti kultúrák jelenthetik a szűrőt („… az egyetemes jogelveknek a nemzeti történetektől átitatott változataiból kell összetevődnie").

Dér Aladár (történész-politológus) egyik írásában[404] a kulturális-tradicionális (etnikai-nemzeti) dimenzió vizsgálata után a következőket írja az európai identitásról: „az európai identitás az intézményi Európához és a benne megtestesülő általános, demokratikus értékrendhez kötődő, kulturálisan motivált és közvetített, „posztnacionalista politikai identitás, ami legjobban az „alkotmányos patriotizmus fogalmával elemezhető és modellezhető."
A téma szempontjából további magyarázatokra lelhetünk, ha az európai és a nemzeti identitás viszonyrendszerét is megnézzük.
Paul Lendvai (újságíró)[405] szerint, az európai „rossz közérzetnek az az oka, hogy az Európai Unió központi szervei érdektelenek és megközelíthetetlenek tűnnek az európai (akár keleti s nyugati) polgárok szemében, akiket egyébként szolgálniuk kellene (l. demokratikus deficit problémája). Paul Lendvai szerint Európa gyengélkedik. A már sokat emlegetett Jacques Delors (az Európai Bizottság eddigi egyik legjelentősebb elnöke) emlékezéseiben a következőket írja: „Akármennyire is nélkülözhetetlenek az intézmények, csodára nem képesek, ha hiányzik az európai szellem, különösen azok körében, akik a legnagyobb hatalmat birtokolják… az alapító atyák azért indították el az európai integráció folyamatát, mert egyszerre rendelkeztek az Európa jövőjére vonatkozó látomással és az ennek megvalósításához szükséges pragmatizmussal." A kérdés az, hogy ezek a jellemzők megtalálhatóak-e a ma mértékadó európai politikusok gondolkodásában és tetteiben.

Az Európai Alkotmányszerződés ratifikációs folyamata megállította egy pillanatra a sokat hangoztatott új Európa polgárainak összetartozás-érzését. Paul Lendvai szerint a franciaországi és a hollandiai elutasítás… az európai polgárok lázadása volt.
Ez utóbbi állítás ismét a demokratikus deficit problémájára irányítja figyelmünket, ui. a demokratikus deficit szorosan összefügg az uniós szervezet legitimitásával, illetve annak hiányával. Tágabb értelembe helyezve a kérdéskört, a legitimitásnak szerves részét képezi az alkotmányos jogrend, a társadalom közös identitása, a hatalom teljesítménye, illetve hatékony működése és a demokratikus intézményrendszer (normatív igazolhatóság), továbbá a hatalom saját alárendeltjei és más külső hatalmak által történő elismertsége.

Témám szempontjából feltétlenül említést érdemel az a tény, hogy a demokratikus deficit tágabb értelmezése (az értelmezés általában szűkebben, az intézményi szempontból vizsgálja a

[404] Dér Aladár: Az európai identitás In.: Politikatudományi Szemle 2005/1. szám, 125-150.
[405] Paul Lendvai: A világ egy kritikus európai szemével Napvilág Kiadó, Budapest, 2005, 56-57.

demokratikus deficit problémáját),[406] kiterjed a demokratikus (állampolgári) részvételre, amely ily módon már összefügg az uniós állampolgárság, közvetett módon pedig az identitás kérdésével.
Az európai identitás jelenét tekintve Dér Aladár szerint két alappozíció létezik: egy első pozíció szerint ilyen tudatforma nincs, a másik szerint van, de csak erősen behatárolt értelemben. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az európai polgárok a meglévő nemzeti, regionális vagy lokális identitásukat részesítik előnyben az európai identitással szemben.[407]
Dér álláspontja szerint a jövő európai identitását illetően is két paradigmára építhetünk: egy „eurooptimistára" és egy „europesszimistára". Az első paradigma szerint az európai polgárok érintettek az európai ügyek alakításában, így kialakul „belső elkötelezettségük" a szervezethez. A második paradigmára összefoglalóan álljanak itt Nico Wilterdink holland szerző szavai (l. Dér tanulmányban): „ A világos területi, politikai és kulturális-etnikai határok és a kialakult nemzeti kultúrák közti nagy különbség láttán nem várható, hogy az európai öntudat kialakuljon… Az európai identitás fogalma továbbra is homályban marad."

Az Európai Unió jelenlegi népessége megosztott a fent elemzett kérdésben. Ez a megosztottság csak nőtt az Alkotmányszerződés két alapító tag (Franciaország, Hollandia) általi elutasítása után, ami a kutatók véleménye szerint egyértelműen rávilágít arra, hogy az Uniót vezető elit és a lakosság szándékai között mély szakadék van. Optimista hozzáállásra buzdítanak azonban Stuart Hall szavai „az identitás… sosem lesz teljes, mindig folyamatban van, mindig alakul".
A két nemleges népszavazási eredmény teremtette bizonytalanságból kiutat jelenthet a közösségi szintű döntések és cselekvések fejlesztése. Az integráció előre haladása segíti ezt, hiszen a közös érdekeltségű területeken fokozatosan felszámolja az akadályokat és gátakat, amelyek az Alkotmányos Szerződés ratifikációjának megakadása miatt keletkeztek. Az egyik kivezető elem lehet pl. a közös kül- és biztonságpolitika, utalva itt az elméleteknél megjelenített „átcsordulási effektusra". A Lisszaboni Szerződés értelmében megnyílt az út a valóban közös biztonság- és védelempolitika irányába, ami egy föderális Európa Politikai Uniója felé, a mélyítés lehetőségével megnyitotta az utat.
Az identitásról közismert, hogy úgy definiálhatjuk, mint egy közösséghez való tartozás érzését, az ezzel összefüggő öntudatot, az iránta való belső elkötelezettséget előidéző odaadást – mindez egy belső önmeghatározási folyamat során fejlődik ki. Ez nem az egyénnel született, végleges és megváltoztathatatlan azonosságtudat, hanem a tapasztalat és a társadalmi hatások következményeként kialakuló önkép. Az identitás tehát alakítható, változtatható. Változhat az egyén saját elhatározása, vagy a „társadalmi nyomás" hatására.
Kollektív identitás alakulhat ki akkor, ha valami közös bennünk – közös a történelmünk, közös elképzeléseink vannak a jövőt illetően. Európában az ókori hagyományt és a keresztény vallást szinte mindegyikük az identitás meghatározó tényezőjének tartja. A 2000-es évek elején azonban „az európaiak ma még inkább az Európai Közösség „piacpolgárai", nem pedig állampolgárai voltak".[408] Mi a helyzet ma?

Az európai identitás valójában alakult az elmúlt években, de még nem beszélhetünk napjainkban egységes európai népről, társadalomról, sem közös európai nyilvánosságról. Inkább nagyfokú változatosság, sokszínűség jellemzi az uniós országokat földrajzi, kulturális és politikai értelemben. „A közös házirend még nem teremt lakóközösséget."[409] Nem alakult ki az uniós országok között határaikat átlépő belső, európai kérdésekre összpontosító vitakultúra, de a lehetőség megvan. Az igény is megjelenik, ha az Unió érdekeit érintő, vagy értékeit veszélyeztető külső hatások érik, tehát éppen a **biztonságát, biztonságpolitikáját** érintik a változások. A reakció persze nem marad el sem az uniós intézmények tevékenységét, döntéshozatalát érintő szinteken, sem az uniós polgárokat érintő

[406] Lásd Lakatos Gábor tanulmánya In.: Európai Tükör 2005/9.számban, 13-30.
[407] Lásd bővebben Dér tanulmányában.
[408] Richard Münch: Az Európa-projekt; Jószöveg Műhely Kiadó, Budapest, 2001, 120 .
[409] Christian Meier: Hol van az európai identitás? In.: Európai Szemle, 2001/ 2. szám, 55-70.

szinteken. Erre utalnak a különböző elégedettségi és egyéb felmérések eredményei, amelyek már egy másik elemzés tárgyát képezik.

Összegzés helyett

A címben felvetett probléma vitathatatlan összefüggéseket mutat. Az EU előtt a jövőben is nagy kihívás áll: jobban megérteni, átlátni az identitásformálódás folyamatát, és ezzel összhangban megtalálni a megfelelő eszközt, mely által népei egyesíthetők, és egyúttal egyedi arculatukat is megőrizhetik. Végül is e célból született a Lisszaboni Szerződés, s benne a közös biztonság- és védelempolitika. „A tagállamok … azzal az elhatározással, hogy közös kül- és biztonságpolitikát valósítanak meg, beleértve […] egy közös védelmi politika fokozatos kialakítását, amely közös védelemhez vezethet, **megerősítve ezáltal Európa identitását** és függetlenségét Európa és a világ békéjének, biztonságának és fejlődésének előmozdítása érdekében, … úgy határoztak, hogy létrehozzák az Európai Uniót, …”[410]

Összefoglaló

Érték, etika, identitás, biztonság, biztonságpolitika, külpolitika, nemzetközi politika, nemzeti biztonság, globalizáció, fegyveres konfliktus, katonai erő, hogy csak néhányat említsek azok közül a fogalmak közül, amelyek „körül veszik” mindennapjainkat.

Tanulmányaim és később munkám során is többször hallgattam, hallottam azt a kijelentést, miszerint az egyik leghasznosabb dolog lehet számunkra környezetünk ismerete, főleg megismerése és működésének megértése, hiszen az, lényeges hatást gyakorol „sorsunkra”. Csak fel kell azt ismerni ….

Számos írás, tanulmány, elmélet segít bennünket a megismerési folyamatban, de vajon tényleg felismerjük-e, egyáltalán az információk sokaságában megértjük-e, hogy mi az, ami lényeges „sorsunk” alakításában – kérdezem én. Minél mesterkéltebb a társadalmi közeg, a közelebbi és távolabbi világunk, annál mesterkéltebbek, felismerhetetlenek az értékek, érdekek, amelyek a biztonságunkat (egzisztenciális szinttől az elégedettségi szintig) veszélyeztetik, meghatározzák, befolyásolják, vagy mi szeretnénk őket. Írásom is ehhez a megismerési folyamathoz kíván segítséget nyújtani.

[410] Az Európai Unióról szóló Szerződés (EUSz) egységes szerkezetbe foglalt változat és tartalmi megfeleltetés a korábbi EUSz és EKSz figyelembe vételével PREAMBULUM In.: Az EU alapdokumentumai – 2010, szerk.: Szalayné Sándor Erzsébet, PTE ÁJK, Európa Központ Kiadó, Pécs, 2010, 3-4.

Rubóczki Edit[411]: **Biztonságosan a Felhőben. A publikus felhők biztonsági kérdései**

Absztrakt
Cikkemben elsősorban a felhővel, és a felhőszolgáltatásokkal foglalkozom. Részletesen bemutatom, miért előnyös a felhőszolgáltatásokat igénybe venni, milyen előnyökre tehetünk szert, ha az IT környezetünket, vagy annak csak egy részét felhőbe költöztetjük. A sok előny mellett bemutatom a hátrányokat, azokat a funkciókat, amiket elveszítünk felhőszolgáltatások igénybevételekor, vagy a vállalati környezetünkre negatív hatást mérünk a használattal. Összefoglalom azokat a biztonsági kérdéseket, melyek minden felkészült IT szakember fejében is megfordulnak akkor, amikor az a kérés érkezik feléjük, hogy: „Javasolja-e a számítási felhőre való átállást?" A válasz nem egyértelműen igen és nem egyértelműen nem. Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy ha körültekintően, a biztonsági előírásokat betartva járunk el, a felhő is lehet biztonságos – és sok esetben nyújthat nagyobb biztonságérzetet a felhasználónak.
Kitérek még a felhőszolgáltatásokra vonatkozó szabványosítási környezetre, ami védi, leírja és összefoglalja az IT biztonság felhőkre is vonatkozó részeit. Továbbá bemutatom, mire számíthatunk a következő évben, mi lesz a trend a felhős égbolton.

A felhő, mint szolgáltatás

Napjainkban az informatikai környezet és hálózatok mindenki számára elérhetővé váltak. Ez lassan, de biztosan jelenti azt, hogy az informatika és az internet közműszolgáltatássá válik. Különösen igaz ez az informatika azon területeire, amit minden felhasználó elér és „közösen" használ. Ezek a mindenki által elérhető szolgáltatások a felhőszolgáltatások, az informatika egyik legdinamikusabban fejlődő területe. Felhőszolgáltatások közül is többféle hozzáférésű architektúrát különböztetünk meg egymástól, nevezetesen a privát, a publikus és a hibrid kialakítású környezeteket. Cikkemben a publikus felhők biztonsági kérdéseivel foglalkozom.
A felhőszolgáltatások hatalmas változást idéznek elő a piacon, általa az informatika minden eddiginél hatékonyabban szolgálja az üzleti fejlődést. A publikus felhőszolgáltatások olyan lehetőségeket nyújtanak az átlagfelhasználó számára, amit csak egy jól szervezett és költséges nagyvállalati informatikai környezet biztosít munkavállalói részére. Mindezt természetesen „fillérekért" – havidíj ellenében, beruházási költségek nélkül veheti igénybe az előfizető. A „pay-as-you-grow" (felhasználás alapú fizetési mód) rendszereknek köszönhetően gyakorlatilag mindenki annyit és azt vesz igénybe, amire szüksége van – és csak annyit fizet érte, amennyit ténylegesen használ a publikus felhő szolgáltatásai közül.

A felhőszolgáltatások leginkább a gazdasági szféra szereplőit, azon belül is a KKV szektor igényeit képes kielégíteni, általában azon a biztonsági szinten, ami a KKV szektorban lévő vállalkozások számára elég és elfogadható. Ezeknek a vállalkozásoknak nyújt megbízható (sok esetben 99,9%-os rendelkezésre állású), költséghatékony és könnyen skálázható, többrétegű szolgáltatásokat a felhőt üzemeltető. A nagyvállalatok általában rendelkeznek saját, testreszabott, egyéni igényeket kielégítő informatikai infrastruktúrával vagy ehhez tartozó szigorú biztonsági folyamatokkal, szabályozásokkal, amit jelenleg a publikus felhőt üzemeltető szolgáltatók még nem, vagy csak többletköltségek árán tudnak testre szabni. A felhők előnyeit azonban a nagyvállalatok is élvezni kívánják, az ő részükre privát felhő vagy hibrid felhő megoldásokat alakítanak ki informatikusaik vagy az erre a célra kiválasztott szolgáltató, aki képes az általuk előírt szabályzatok betartására.
A leendő felhasználók, az informatikáért felelős szakemberek és a kis-és középvállalkozások vezetői azonban még mindig tartózkodnak a felhőszolgáltatásokat igénybe venni, és csak részben, egyes szolgáltatáselemeket, általában a levelezést, az adattárolás egy részét engedik felhőbe helyezni.

[411] Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola PhD hallgató

Ennek oka, hogy még mindig nem bíznak a számítási felhő biztonságában, az ott tárolt adataik sérthetetlenségében.

A Gartner elemzése szerint (1.ábra: A felhőt használók aránya a Gartner elemzése szerint) az általuk megkérdezettek az alábbi arányban használnak felhőmodelleket:

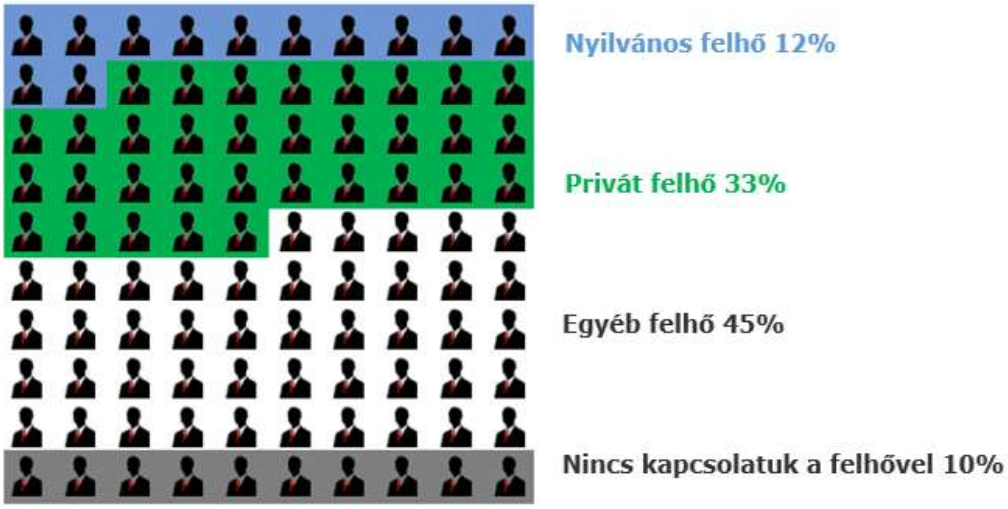

Az eredmény 556 szervezettől származó válaszok súlyozott átlagán alapul.
Forrás: Gartner (2012. szeptember)

1.ábra: A felhőt használók aránya a Gartner elemzése szerint

Mit értünk felhő alatt?

A felhő nem más, mint egy speciális módon kialakított szolgáltatás, amely szolgáltatásai meghatározott feltételekkel, megadott SLA-jú rendelkezésre állás szerint, mérhető, elszámoltatható és egyszerűen kalkulálható felhasználói költségmodell (árlista) szerint működik. A felhő felhasználói internetkapcsolaton keresztül – jellemzően szélessávon – érik el azokat a szolgáltatáselemeket, amit a felhőszolgáltatójuk nyújt – és amikre nekik ezek közül a kínált szolgáltatások közül szükségük van.

A felhő elnevezést először Eric Schmidt, a Google CEO-ja használta a 2007-es Google Konferencián San Jose-ban, és alkotta meg a „Cloud Computing" vagyis a Számítási felhő fogalmat. Ugyanebben az évben, még a konferenciát megelőzően dobták piacra a Google Docs alkalmazásukat, ami később meghatározó mérföldköve lesz az irodai alkalmazások felhőben való elhelyezésének.

A felhő rendszerek jelenleg egymástól elszigetelten, szigetszerű infrastruktúrákként (2. ábra: A felhőszolgáltatás különböző szintjei) működnek és az alábbi főbb területeken biztosítanak szolgáltatásokat:

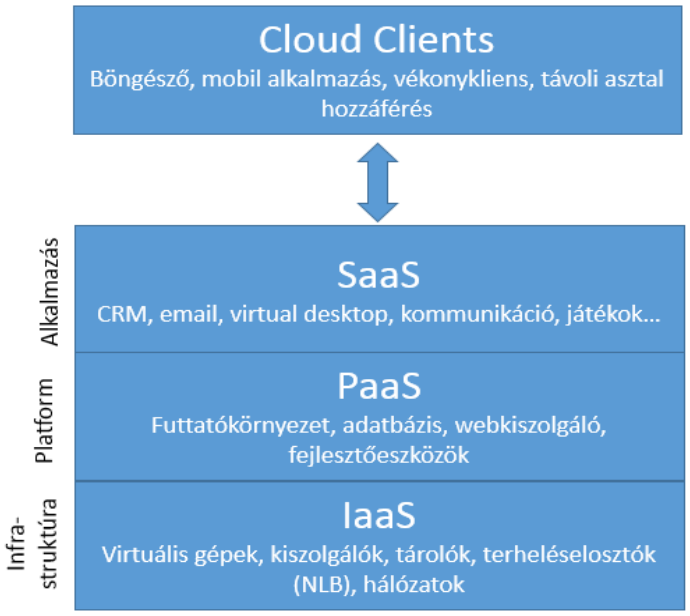

2. ábra: A felhőszolgáltatás különböző szintjei

IaaS – infrastruktúra nyújtása szolgáltatásként, amikor a felhőszolgáltatók az infrastruktúrát nyújtják, mint szolgáltatáselemet. Virtuális gépet, szervert, vagy tárolót adhat a felhasználónak, mint pl. a Microsoft Azure szolgáltatása.

PaaS – platform nyújtása szolgáltatásként, amikor a szolgáltató a környezetet biztosítja, úgymint az adatbázis, a fejlesztőkörnyezet vagy futtatókörnyezet, amit a felhasználók igénybe vehetnek. (Pl. az Amazon)

SaaS – alkalmazás nyújtása szolgáltatásként, amikor csak meghatározott szolgáltatásokat nyújt a szolgáltató, az általa meghatározott lehetőségek szerint. Ilyen a Google Drive, vagy a Microsoft Office 365 szolgáltatása.

Azt nevezzük felhőszolgáltatásnak, ami rendelkezik mind a hat alapkritériummal:

- **Adatkapcsolaton keresztül érhető el (internet)**
- **Az előfizető önkiszolgáló portálfelületet használ**
- **Skálázható: a felhasználó annyit vesz igénybe, amennyire szüksége van.**
- **Az árazása felhasználás-alapú: a "pay as you grow" elv alapján mindig csak annyi kapacitás után fizetnek, amennyire a méretük, működésük alapján szükségük van**
- **Automatizált folyamatok működtetik a szolgáltatást**
- **Egységesített szolgáltatás elemekből kialakított csomagolt megoldást nyújt**

A felhőszolgáltatások használatának legfontosabb előnyeit és hátrányait az alábbi táblázat foglalja össze:

Előnyök:

- Előfizetéses vagy felhasználási alapú árazási modell
- Alacsony költség - az ügyfélköltségek csökkenése
- Célzott felhasználási lehetőségeket nyújt
- A felhasználók keveset vesznek észre abból, hogy felhő szolgáltat-e nekik, vagy helyi szerver
- Minden működik és gyors

- Egy új informatikai alkalmazás beindítása pillanatok alatt lehetséges
- Kevesebb karbantartást igényel
- Skálázható
- Információhoz való szabad hozzáférést biztosít
- A környezeti igénybevétel csökkenését eredményezi
- Rugalmas – a változó körülményekhez alakítható
- A területhasználat minimalizálására törekszik
- Csak az adatközpontokban kell a szervereket hűteni (környezetvédelem)
- Szokványos internet technológiák alkalmazásával kínálják

Hátrányok:

- Meg kell oldani az adatokhoz való hozzáférés kontrollálását
- A felhő tömeges használata feltétlenül olyan új vadászterületet hoz létre, amelyet a bűnözők a megfelelő elterjedés esetén azonnal kihasználnak
- Kritikus üzleti alkalmazásokhoz még mindig nem javasolják
- Jogi eltérés: ÁSZF van egyedi szerződés helyett
- A nyilvános felhő szolgáltatások nem köthetők egyik felhasználói csoporthoz sem (nem egyedi)
- Az adatokat titkosított adatcsatornákon, SSL kapcsolaton keresztül irányítják a felhőbe
- Az adatokat már a keletkezés helyén titkosítani kell
- Meg kell bízni a szolgáltatóban
- A felhasználók bizalmát erősíteni kell a szolgáltató felé
- A felhasználókban tudatosítani kell a biztonsági korlátokat

Veszélyforrások, kockázatok

Amikor a számítási felhő mellett érvelünk, elsődlegesen a rendelkezésre állása (sokszor 99,9%), a skálázhatósága, az alacsony környezeti terhelése, a költségek csökkentése és tervezhetősége merül fel. Amit véleményem szerint fontos még megemlíteni, hogy a felhőrendszerekben kialakított szabályok mindenkire egyformán érvényesek. Tehát egy vállalkozás tulajdonosára, vezetőjére, informatikusára, és az asszisztenciájára egyformán – ellentétben egy saját tulajdonban lévő informatikai környezettel, ahol a biztonsági rést legtöbbször maga a vezető vagy az informatikus nyitja meg.

Ugyanakkor a számítási felhő erősebb biztonsággal rendelkezik az alábbi területeken:

- Fizikai hozzáférés
- Beléptetés és adatkezelés– a szolgáltatók sokkal többet költenek ezek felügyeletére, fejlesztésére és karbantartására, mint magára az adatok tárolására
- Biztonsági Menedzsment– úgymint a patching, az updating, és az alacsony illetve magas kockázatú munkafolyamatok kialakítása során

Ha azt vesszük alapul, hogy egy felhőszolgáltató egyszer fizeti meg a fentiek költségét, érezhető az, hogy erre sokkal több energiát, időt és pénzt áldozhat, ugyanakkor a fajlagos költsége mégis nagyságrendekkel alacsonyabb lesz.
Amikor felhőről beszélünk, megváltozik a fizikai biztonság értelme, ugyanis a felhő nem működik virtualizáció nélkül.
Lényegéből fakad, hogy olyan környezetben találhatók a szolgáltatások, ahol a virtualizáció adja a rendszer stabilitását, könnyű konfigurálhatóságát, mindazt, ami a felhőben jó. Ebben a rendszerben a programkörnyezet fájlként jelenik meg, ami - bizonyos megkötések mellett - szabadon másolható. A lemásolt rendszer azután szabadon vizsgálható, a tartalma megfejthető, módosítható.

Legfőbb félelmeik:

1. Felhőszolgáltató megbízhatósága, úgymint
    A. Biztonság / adatvédelem – ez a legnagyobb félelem
    B. Rendelkezésre állás / megbízhatóság – Elegendő-e a 99,9%? (Ez egyébként 8,76 óra kiesést jelent éves szinten)
    C. Irányítás, kockázat és a megfelelés-kezelés (GRC) - túlélne-e egy auditot?
    D. Hibák kijavítása - szankciók meg nem felelés esetén
2. Adathordozhatóság - a szolgáltató hibája esetén
3. Adatok elhelyezkedése - hozzáférhetnek-e az adatokhoz a nyomozó hatóságok?
4. Integráció és hibrid környezetek - problémák többféle környezet esetén
5. Az infrastruktúra felkészültsége - megfelelő-e ez az átjáró?
6. Licencelés - BYOL és más verziók
7. Adózási következmények - CAPEX vs. OPEX
8. Szakismeret rendelkezésre állása és munkahelyi kultúra - legfőbb IT akadály

A felhőszolgáltatások felhasználóit az alábbi fenyegetések érhetik:

Adatok megsértése

Minden olyan számítógépes rendszerhez, amely az internethez csatlakozik, gyakorlatilag bárki hozzáférhet. Ezáltal a felhőszolgáltatók fenyegetésnek vannak kitéve a képzett hackerek rosszindulatú szándékai által. 2012-ben a bejelentett szerver feltörések száma 200 fölött volt, amely mintegy 9 millió adatállomány elvesztését eredményezte.

Adatvesztés

Az adatvesztés a másik komoly fenyegetés, amivel a felhőszolgáltatóknak komolyan foglalkozniuk kell, és amit nem feltétlenül tudnak megelőzni. Amennyiben a szolgáltatónak nagyobb adatmennyiséget kell kezelni, az adatvesztés még nagyobb mértékben jelentkezhet. Ahogy a felhőszolgáltatások népszerűsége nő, növekszik a szolgáltató felé érkező érzékeny adatok mennyisége is – ahol azonban az adatvesztés, az adatok elvesztése vagy véletlen törlése, esetleges meghibásodása már nem elfogadható a felhasználó felől.

Felhasználó eltérítés (account hijacking)

A vállalat jogosult személyeinek általában engedélyezve van távolról hozzáférni a felhő adatokhoz mobil eszközökről vagy távoli számítógépekről. A potenciális előfizető- vagy adateltérítések száma akkor növekedhet, amikor a munkavállalók távoli felületeken keresztül férnek hozzá bizalmas információkhoz, amelyek nem rendelkeznek feltétlenül olyan szintű védelmi mechanizmussal, mint a munkahelyi számítógép.

Bizonytalan alkalmazásprogramozási felületek (API-k)

Az API-k biztosítják a programok egymás közötti kommunikációját és biztonságuk nem mindig teljesen garantált. A rossz szándékú embereknek ezek a biztonsági kiskapuk adják meg a lehetőséget a kommunikációs csatornán áthaladó adatokhoz való hozzáférést.

Szolgáltatás megtagadása

Bár nem befolyásolja súlyosan a felhő szervein tárolt adatok integritását, a szolgáltatás megtagadása átmenetileg megakadályozhatja a jogosult felhasználók adatokhoz való hozzáférését.

Adatok kezelése

A technológia és erőforrások megosztása több különböző szervezet között mindig kockázatot jelent az adatok kezelését illetően. Néha a felhő szerverek úgy vannak beállítva, hogy több ügyfél is tudjon az adatokkal dolgozni. Ha egy eltérő követelményekkel rendelkező kliens adatai bekerülnek a rendszerbe, az adatok sértetlenségét és a felhasználók izolációját a szolgáltató nem tudja biztosítani.

Eszközök és módszerek a kockázatok csökkentése érdekében

Az érzékeny adatokat csak titkosítással lehet kellőképpen megvédeni. A különféle vállalati auditok során (pl. PCI DSS) előírt követelmény az adatok titkosítása a tárolási helyükön. Ezt a távoli eléréssel

is meg kell oldaniuk a szolgáltatóknak, hogy az üzleti felhasználóik üzleti célra is alkalmazhassák a felhő szolgáltatásait. Sok esetben azonban nem elég a felhőben kialakítani a titkosítást, azt sokkal korábban, az adatkapcsolat titkosításával (SSL) is meg kell tenni, sőt, akár a keletkezési helyükön.
Az egyes felhasználók tárhelyeit, alkalmazásait, postafiókjait külön jelszavas védelemmel kell ellátni.
Az adatok biztonságát és a rendelkezésre állást a szolgáltatók az adatközpontok számának növelésével érik el. Több szolgáltató rendelkezik georedundáns adatközpontokkal, ami azt jelenti, hogy az adatközpontok egymástól meghatározott távolságra helyezkednek el, és az adatokat ennek megfelelően elosztva tárolják.

Számos lépést lehet tenni a felhő biztonságának fokozása érdekében. A világ egyik vezető cége az információs adatvédelem és vírusirtás terén, a Symantec négy fő ajánlást készített el ezzel kapcsolatban egy 2013-ban készült felmérés alapján:

- Irányelvek fókuszálása az információkra és az emberekre, a technológia vagy a platform helyett
- Irányelvek tanítása, figyelemmel kísérése és érvényesítése
- Olyan eszközök megragadása, amelyek platform agnosztikusak
- Deduplikált adatok a felhőben.

Ugyanakkor ez a nyitott tér, ez a mindenki által használható és használt platform csábító terület a rosszakaratú felhasználók számára.
A felhasználók részére most már egyre népszerűbb MDM (Mobile Device Management) lehetőséget nyújtani, mely segítségével a szolgáltatásba bevont mobileszközön lehet távoli törlést végrehajtani, ha az eszköz rosszakaratú személy birtokába kerül.
A publikus felhőszolgáltatást nyújtó szolgáltatók elsődleges feladata a felhasználóik adatainak megvédése, a felhő biztonságos kialakítása. A biztonság az egyik olyan legnagyobb aggasztó tényező, ami miatt a vállalatok hezitálnak a felhőbe való kiszervezéssel kapcsolatban, és ez a tényező a legnagyobb veszély a felhő számára.

A felhőt minősítő szabványok
A felhőszolgáltatásokat leginkább minősítő szabvány az ISO 27001 – ami az alkalmazott információbiztonság megfelelően magas szintjét hivatott tanúsítani.
2013 őszén (2013. október 1.) jelent meg a szabvány legújabb verziója (ISO/IEC 27001:2013), mely új lendületet ad az információbiztonsággal irányítási rendszer szintjén foglalkozó szervezetek információbiztonsági törekvéseinek.

Az ISO/IEC 27001:2013 szabvány az információbiztonsági irányítási rendszerek követelményszabványa, és mint ilyen ez képezi az ún. harmadik fél általi tanúsítások alapját.
Szabályozni kell az adatok hozzáférésének jogosultságát, ahogyan az adatok sértetlenségét is, valamint biztosítani kell a rendelkezésre állást. A három területen tett erőfeszítések pedig kockázatelemzési szempontok alapján ki kell értékelni.
SLA - Nyilvános felhő esetén biztonsági felügyeletet a szolgáltatási szerződésben rögzített mértékig igényelhetjük. Itt csak olyan szintű monitorozást kérhetünk, amit a szolgáltató bevezetett, annál jobbat, alaposabbat, részletesebben ellenőrzőt nem, vagy csak igen jelentős költségtöbblettel. A szolgáltató ugyanis egyetlen ügyfél kedvéért csak jelentős többletért tud bevezetni új szolgáltatásokat.

Mikor biztonságos a felhő alkalmazása?
A versenyképes felhőszolgáltatók – lehetőleg az ISO 27001-es szabványoknak megfelelő, rendszeres auditálással – igazolni tudják, hogy adatközpontjaik fizikailag biztonságosak. A versenyképes felhőszolgáltatók jelenléti pontjainak korszerű, a legújabb hozzáférés-szabályozási és adatvédelmi technológiákat alkalmazó adatközponti létesítményeknek kell lenniük.

A többéves és igazolható informatikai és adatvédelmi tapasztalatnak kiemelkedő jelentősége van, mivel nem csak a szolgáltató telephelyein működő hardverek biztonságára, hanem a szoftverbiztonságra – többek között a kötetek adattitkosítására, a kiszolgálói és adathozzáférés átfogó szabályozására és a részletes naplózásra – is ki kell terjednie.
Az identitáskezelés talán a legfontosabb felhővel kapcsolatos biztonsági kérdés. Azzal, hogy a felhasználók közvetlenül, önkiszolgáló portálokon keresztül érhetik el az informatikai erőforrásokat, az identitáskezelés szerepe minden eddiginél fontosabbá vált.

Aktuális felhő trendek 2015-ig

A formális döntéshozatali keretrendszerek elősegítik a felhő befektetések optimalizálását.

- A hibrid számítási felhő elkerülhetetlen
- A felhőszolgáltatás brókerek megjelenése előmozdítja a felhő felhasználást
- A felhő központú tervezés szükségszerű lesz
- A számítási felhő hatással lesz a jövőbeli adatközponti és üzemeltetési modellekre

Sok magyar vállalat küzd azzal a problémával, hogy az egyszeri nagyobb méretű beruházási költséggel járó IT fejlesztést a szűkös anyagi feltételek miatt tolják maguk előtt. Ez akár éveket is jelenthet, magyar vállalatok szép számmal rendelkeznek már lejárt vagy a közelben lejáró szerver- operációs rendszer- vagy szoftverliszenszekkel. A válság miatt a felhő használata jó lehetőség az IT fejlesztésre, mivel fejlesztési költség, egyszeri beruházás nincs, csak a döntést kell meghozni, hogy felhőt használjanak. Az évekig halogatott IT fejlesztés így mégiscsak elérhető lenne.
A felhőszolgáltatások használatát nem fogjuk tudni elkerülni. Az IT ezen az úton halad, a szolgáltatók nagyon sok pénzt és energiát fektetnek a számítási felhő megfelelő kialakításáért, fenntartásáért, és működtetéséért. De nekünk, felhasználóknak a felelősségünk az, hogyan használjuk, hogyan óvjuk meg adatainkat a veszélyektől, hogy ami rajtunk múlik, azt megtegyük annak érdekében, hogy biztonságot teremtsünk egy változó világban.

Összefoglalás

Dolgozatomban objektíven hasonlítom össze a felhőszolgáltatások előnyei és hátrányait. Ha a szolgáltatást megvizsgáljuk, fontos, hogy képet kapjunk mind az előnyökről, mind pedig a hátrányokról, hogy döntésünket a lehető legtöbb információ birtokában hozhassuk meg. Jelenleg a felhőszolgáltatások és a felhőt szolgáltatók még egy alakítható, képlékeny területen járnak. A szabályokat, a szolgáltatásokat folyamatosan alakítják. Találkoznak biztonsági szempontból veszélyes helyzetekkel, hiszen a rosszindulatú támadások közvetlenül őket célozzák. Ezekre a támadásokra igyekeznek az adatközpontjaikat felkészíteni, a szolgáltatásukat biztonságossá tenni, hogy a felhasználók felé rögzített SLA-kat tartani tudják. Mivel szolgáltatások jelenleg dobozos termék – nem vagy csak nehezen, többletköltségek árán lehet testre szabni – az arra vonatkozó szabályok minden egyes felhasználóra érvényesek. Ezzel könnyebben lehet keretek között tartani a felhasználókat és érvényesíteni a biztonsági követelményeket.
Úgy gondolom, hogy a felhőszolgáltatások célja jó, jó irányba halad. Felhasználóként alapszolgáltatásokra megfelelő, üzleti célra, kritikus alkalmazások használatakor a biztonsági szakemberek még mindig nem javasolják a használatát. Ugyanakkor hatalmas rugalmasságot, online érzetet ad, hogy a felhőben lévő adataim, leveleim, dokumentumaim bármikor, bárhonnan, bármilyen eszközről elérhetőek kvázi biztonságosan egy internetkapcsolat segítségével.

Hivatkozás tanulányra:

Schubert Tamás1, Póser Valéria, Ács Sándor, Prém Dániel, Márton Judit, Kozlovszky Miklós: Számítási felhő biztonsági kérdései, Műszaki Katonai Közlöny, XXII. évfolyam, 2012. 2. szám

Amy L. Van Antwerp (Technical Writer/Editor): Security Guidance for Critical Areas of Focus in Cloud Computing v3.0, Cloud Security Alliance, 2011.

Internetes hivatkozások

Felhőadmin: A Felhő legnagyobb fenyegetései
http://felhoszolgaltatas-blog.hu/archivum/a-felho-legnagyobb-fenyegetesei/ [2014.05.11]
Herczeg József: Belát a Nagy Testvér a felhőbe?
http://www.itbusiness.hu/Fooldal/hetilap/velemeny/Belat_a_Nagy_Testver_a_felhobe.html [2014.05.11]
Jenis Roper: Understanding Data Security and Steps to Lock and Hide Data using Encryption and Cloud Servers
http://www.dailyhostnews.com/understanding-data-security-and-steps-to-lock-and-hide-data-using-encryption-and-cloud-servers [2014.05.11]
Lisa Vaas cikke alapján: Kockázatos a felhő, mégis sokan használják
http://www.tmsi.hu/hu/sophos-anti-virus/hirek/Sophos-felho-biztonsag-kozvelemenykutatas [2014.05.11]
Bitport: Tornyosuló felhők, szaporodó kockázatok
http://bitport.hu/biztonsag/tornyosulo-felhok-szaporodo-kockazatok [2014.05.11]
Bátky Zoltán: Eltéved a hacker a számítási felhőben
http://bitport.hu/biztonsag/nem-feluenk-a-felhoktol [2014.05.11]
Kristóf Csaba: Interjú: biztonság a felhőalapú rendszerekben
http://biztonsagportal.hu/interju-biztonsag-a-felhoalapu-rendszerekben.html [2014.05.11]
IBM Meetup: http://www.youtube.com/watch?v=ZRdf2CJOeGg [2014.05.11]

Dr.Serfőző Gusztáv - Dr. Gedeon Gabriella: **A szarajevói merénylet és a háborút megelőző események a Monarchiában**

A merénylők

1914. június 1-2-ra virradó éjjel 3 álig felfegyverzett fiatalember kelt át a Drinán Szarajevo felé, jelentette a szerb határmegfigyelő. A szerb belügyminiszter ismerte Apis (szerb katonai hírszerzés főnöke, Fekete Kéz vezetőle). és a Fekete Kéz módszereit és az osztrákok felé burkolt figyelmeztetésre szánta el magát . Apis korábban 1903-ban katonatisztekkel együtt a belgrádi királyi palota kapuit berobbantva az osztrákok talpnyalója Sándor király után vadásztak. A mellékhelységbe menekült királyi párt kivégezték, karddal összeszabdalták és kidobták az ablakon. Ezután a Béccsel ellenséges Karagyorgyevics dinasztia lépett a trónra , később az „Egyesülés vagy halál" nevű szervezetnek (Fekete Kéz). A Fekete Kéz 1913-ban meggyilkolta Görögország királyát I. Györgyöt, mivel elnyomta a szláv kisebbséget (Morton, i.m. 167.,285.).

A merényletet megelőző események

1914 tavaszán Pasics-Apis ellentéttől forrongott Belgrád. Conrad és Moltke tárgyalások Karlsbadban ugyanakkor. Német és angol külügyminiszterek a békét biztosítva látták. Szerbia által szervezett albániai és délszláv atrocitások bőszítik a Monarchia vezetését.

1914 áprilisában Gavrilo Princip maga kereste Apissal való kapcsolatot. '914 tavaszán Ferenc József tüdőgyulladásában kis hijján meghalt, de a merénylet tervét nem ejtették el. A kiképzés során Princip mesterlövésznek bizonyult. Princip boszniai szerb nacionalista volt(Dedijer: i.m. 287.), akire a bécsi szélsőséges szocialista vezér Nietsche által megfogalmazott gondolata hatott az „Isteni tett"-ről, azaz a nagy merényletről (Dedijer, i.m. 288.). Megjegyezzük, hogy a velük egykorú Hitler is Nietsche híve volt.

Intrikák miatt figyelmen kívül hagyott figyelmeztetések

1914. június 5: Jovan Jovanovics Bécsbe akkraditált szerb követ közli Leon von Bilinszki birodalmi pénzügyminiszternek (Bosznia-Hercegovina felelős minisztere): szerb kormány aggodalma, hogy a szerb nemzeti ünnepre időzített látogatás sajnálatos cselekményeket fognak kiprovokálni, rálőhetnek Ferenc Ferdinándra (Albertini, i.m. 2. kötet, 102-103.). A követ látogatását konkrét értesülés előzte meg, szerb belügyminiszter közölte a szerb miniszterelnökkel Pasiccsal a merénylet gyanúját (Albertini, i.m. 102-103.).

A Monarnia részéről az információ átadását megakadályozta Bilinszki-Potiorek ellentéte, amelynek oka: Bilinszki Bosznia-Hercegovináért felelős miniszter, Potiorek Bosznia kormányzója, egymást járatják le intrikákkal.

1913. évvége: Chikago, szerb ujság (srbbobran) fel veti Ferenc Ferdinándot meg kell ölni egy merénylettel.

Az esetleges merénylet lehetősége miatt Horvátország és Magyarország is jelentős óvintézkedéseket javasolt. Titkosrendőrök, katonaság, rendőrség került felajánlásra, az elbizakodott és önhitt Potiorek mindezt visszautasította .

Potiorek elutasította a figyelmeztetéseket, mondván, hogy az ő vezetése alatt Bosznia császárhű és egyáltalán nincs veszély. Június 28-án a merénylet napján az első sikertelen bombamerénylet után újból a városba indult a trónörökös, akinek a védtelen és ráadásul utat tévesztő konvoja éppen Princig elött állt meg és kezdett visszafordulni. A szklerotikus Habsburg államvezetés merev gondolkodása és az általuk kinevezett ostoba forrófejü Potiorek nem lszlelték a veszélyt, hogy egy nagyon is tapasztalt, mindenre elszánt ravasz ellenféllel állnak szembe, aki Oroszország támogatásában bízva mindent megenged magának.

A merénylet
1914. június 28-án Potiorek a figyelmeztetések ellenére nem létesít kellő védelmet a trónörökösnek. A három merénylő szétszórtan helyezkedik el a menet haladása mentén. Az első merénylő bombája nem talál csak megsebesíti a szárnysegédet. Akinek a látogatására a kórházba indul másodszor is a bátorságát bízonyító Ferenc Ferdinánd, akinek a konvoja téves utcába fordul és pont Princip pisztolya elé került, aki 2 méterről nem hibázik.

Hoyos diplomáciai cselszövése és a Monarchia vezetésének téves és hazárdírozó helyzetértékelése
2014. júl. 4: Ferenc Ferdinánd temetése után Hoyos gróf viszi Berlinbe Ferenc József levelét. Magasrangú diplomata magyarázza és adja át a levelet a császárnak. Berchtold külügyminiszter Conrad háborúpárti cselszövését akarta megakadályozni Hoyossal (a Monarchia külügyi államtitkára), de nem tudta, hogy Hoyos is Conrad embere. Ferenc József irja: „Semlegesítsék Szerbiát, mint politikai tényezőt." Ez Hoyos magyarázatában azt jelenti, hogy Németország erejével álljon az osztrák-magyar Monarchia mellé.
2014. július 6-án a potsdami palota kertjében magyarázza Vilmos császárnak a levél értelmét, Vilmos kijelenti: a Monarchiá katonai akcióját Szerbia ellen támogatja, sőt azt javasolja is. Hoyoos a választ megsürgönyzi Berchtoldnak és Tiszának (Albertini, i.m. 2. kötet, 134.). Berchtold azonnal sürgönyzött és telefonált Berlinbe, hogy Hoyos túllépte hatáskörét. Azonban Berchtold üzenetét nem merték a kieli hajókirándulásra induló császárt zavarni. A háborúpárti Conrad a Monarchia vezérkari főnöke , aki korábban is a Szerbia elleni háború mellett kardoskodott, most már Vilmos császárt és a Német haderőt is maga mögött érezte. A kormány gyenge tagjai is az erőszakos Conrad mellé álltak és Berchtold is beadta a derekát (Morton, i.m. 318.).
2014. július 8: közös minisztertanácsi ülésen Tisza az azonnali háború ellen volt, ultimátumot javasolt. Javasolta Bolgária és Törökország bevonását a hármas szövetségbe (Morton, i.m. 320.).

A háború gépezete elindul
1914. júl. 19-én megállapították a teljesíthetetlen követeléseket (Monarchia rendőrségi nyomozást folytasson Szerbiában). Ugyanis a merénylet elfogott résztvevőinek vallomásából kiderült, hogy a merénylőket szerb katonatisztek, hivatalnokok látták el kiképzéssel és fegyverrel, akik a szerb Narodna Obrana tagjai voltak.
1914. július 23. átadják az ultimátumot.
1914. július 25-én a szerb kormány elfogadja a feltételeket, kivéve azt, hogy a vizsgálatot a Monarchia hatóságai végezzék el.
1914. július 28-án hadüzenet, részleges mogósítás.
1914. július 30-án Oroszország szintén mozgósít, 30-én Monarchia általános mozgósítással válaszol, augusztus 1.-én Németország hadat üzen Oroszországnak, Franciaország mozgósít, augusztus 3-án Né met hadüzenet Francuairszágnak, augusztus 4: Anglia Németországnak üzen hadat, augusztus 5-én a Monarchia hadat üzen Oroszországnak. 1914. augusztus 12: Anglia és Franciaország hadat üzen a Monarchiának.

Következmények
1914. augusztus 12-23 között a Szerbiai Drina mellett a Monarchia csapatai Potiorek vezetése alatt súlyos vereséget szenvednek. Ugyanakkor kezdődött a Monarchia nagy veszteséggel járó Galiciai hadjárata is.
1914 augusztus 29-én a németek Tannenbergnél szétverték az orosz erőket, a Monarchia azonban Lembergnél súlyos vereséget szenvedett.
2001-ben a Szarajevo melletti Ilidzében, Hotel Bosna luxusszállodában székel NATO hadsereg parancsnoksága Wolfgsing Petritsch volt osztrák belgrádi nagykövet, aki femyegető leveleket kap. Ebben a szállodában lakott Fernc Ferdinánd és felesége a merénylet napjáig. Az 1918-ban megvalósult nagy délszláv állam véres harcok és tömeggyilkosságok után darabjaira hullott szét és a vérontásnak a NATO haderő beavatkozása vetett véget. Szarajevóban a boszniai muzulmán kormányzat légkalapáccsal verette szét Gavrilo Princip betonba öntött lábnyomát (Morton, i.m. 387.).

A merényletek és háborúk évszázadai után az emberi jogok és a nemzetiségi jog erőteljesen érvényesül a jelenlegi elég hatékony nemzetközi szervezetekben. Mintha Szerbia belépése az EU-ba a végét jelentené az erőszakos konfliktusoknak, amelyek helyét az egyeztető tárgyalások és a nemzetközi jog és a nemzetközi szervezetek hatékony nyomásgyakorlása vesz át.

Összefoglalás

A már addigra is kétszeres királygyilkos Apis, a szerb titkosszolgálat és az „Egyesülés vagy halál" titkos szervezet vezetője Ferenc Ferdinánd elleni merénylettel tudatosan egy nagy háború veszélyét idézi elő, amelyből Szerbia helyi nagyhatalomként kerül ki. A Monarchia vezérkari főnöke Conrad és Bosznia katonai vezetője Potiorek tábornok nem ismerik fel a halálos veszélyt, túlértékelik haderejüket és a Conrad híve Hoyos gróf osztrák külügyi államtitkár félretájékoztatja Vimos császárt. Berchtold azonnal sürgönyzött és telefonált Berlinbe, hogy Hoyos túllépte hatáskörét. Azonban Berchtold üzenetét nem merték átadni a kieli hajókirándulásra induló császárnak. A háborúpárti hazárdőrük kis csoportjának merénylete és cselvetései háborüba sodorják Németországot és az esztelen cárizmust is. A Monarchia elaggott vezetése belső intrikái, személyi ellentétei miatt képtelen volt a helyes helyzetértékelésre. A fiatal Ferenc Ferdinánd megújította volna a Monarchiát, azonban a merénylők megváltoztatták a történelem menetét.

Irodalom:

Frederic Morton: *Alkonyi villámlás*. General Press Kiadó, Budapest, 2001.
Milos V. Kratochvil: *Európa keringőzött*. Európa Kiadó, Budapest, 1976.
Benczédi László, stb.*: Magyar történelmi kronológia*. Tankönyvkiadó, 1984
Albertini Luigi: *The Origin of the War of 1914*. London, Oxford, New York, University Press, 1953.
Dedijer Vladimir: *The Road to Sarajevo*, New Yor., Simon and Schuster, 1966.

Som Zoltán[412]**: Interoperabilitási kérdések és informatikai biztonsági tükrében a közigazgatásban**

Absztrakt
Magyarországon a 2013. évi CCXX. törvény az állami és önkormányzati nyilvántartások együttműködésének általános szabályairól ír elő interoperabilitási kötelezettséget. Ezen túlmenően be kívánom mutatni, hogy milyen további jogforrások léteznek, különös tekintettel az Európai Unió irányelvekre. Az Európai Unió tagjaként számos környező ország érintett Magyarországon kívül. Ha országhatárok nélkül tekintjük, akkor pedig magyar állampolgárok, Európai Uniós viszonylatban pedig az összes uniós állampolgár, nemzetiségtől függetlenül. Tekintettel az egyes kormányok és az EU e-kormányzati törekvéseire, a 2014-2020-as akciótervek alapján jelentős változások indulnak meg, melyek mindannyiunk életére hatással lesznek. Tanulmányomban át kívánom tekinteni, hogy a növekvő e-kormányzati infrastruktúra milyen szükséges előzetes felkészítést igényel az állampolgárok és az őket kiszolgáló, az infrastruktúrát kezelő és üzemeltető személyzet és oktatásuk szempontjából, mindezt elsősorban informatikai biztonsági szempontból megvizsgálva.

Előszó helyett

Információs társadalomban élünk[413], hétköznapi életünk során számtalan információs, elektronikus rendszert használunk. Azonban a közvetlenül használt eszközökön kívül, szinte minden igénybe vett szolgáltatás mögött információs rendszerek állnak. Ilyenek a közlekedési rendszerek, víz, gáz és áramszolgáltatás, az állami és közigazgatási, banki szolgáltatások, stb. Az információs közmű képezi mindezek alapját. Az információs közmű az állam és állampolgárok életének minden egyes területén jelen van. Voltaképpen az elektromos áram és az információs szolgáltatások nélkül minden, ami a mai modern környezetünk jellemzi, minden egyes további közmű megszűnne működni. Tételes felsorolásra nem vállalkozom, de a víz és gázelosztó rendszerek, a logisztikai és közlekedési irányítók, pénzügyi és egyéb szektorok mögött mind információs rendszerek tartják fent a működést. A nemzetközi és hazai kutatások és események, mind azt mutatják, hogy az információ és az információs rendszerek feletti befolyásra napjainkban már komoly figyelmet kell fordítani, kiterjesztve az említett rendszerek működésének garantálására,[414] a benne lévő információk védelmére, annak bizalmasságára, sértetlenségére és a rendelkezésre állására.[415] A globális kibertér eseményeire a kiberfenyegetésekre, kiberhadviselésre, a kibertámadásokra, kiber terrorizmusra, stb. mindezekre számos példát lehet felsorolni. És bár a szakirodalom gyakran szinonimaként használja a kiber, az információ és informatikai biztonság szavakat, a lényeg, hogy az információ különböző megjelenési formáival, azok feletti kontrollokkal foglalkozni szükséges. A közigazgatás kitettsége jelentős, mivel „…tény, hogy közigazgatás megszervezése a mai világban informatikai számítástechnikai eszközök nélkül nem lehetséges”.[416] [417]A kibertudatosság[418] szinten tartása, növelése, a szervezeti egyenszilárdság megteremtése[419] érdekében komoly lépéseket kell tenni. Ezen

---

[412] Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi kar, Közigazgatás-tudományi Doktori iskola és a Technológia es Innováció Kutatóközpont PhD hallgatója, az E-közszolgálati Fejlesztési Intézet munkatársa som.zoltan.kdi@office.uni-nke.hu

[413] Som Zoltán: *Az internet veszélyei és ajánlás ennek kezelésére, elsősorban a tizenéves általános iskolások vonatkozásában.* Módszertani közlemények: tanítók és tanárok számára 2012- 53:(2) pp. 21-32., 2013

[414] Dr. Bukovics István: *A fenntartható közigazgatás, fenntartható biztonság elmélete.*

[415] Som Zoltán: *Hitelesítési kérdések a magyar (e-) közigazgatásban*, Tavaszi szél konferencia 2014

[416] A fenntartható közigazgatás, fenntartható biztonság elmélete, Dr. Bukovics István

[417] Bukovics István: *A kritikus infrastruktúrák rendszerkoncepciója*, Fejezetek a kritikus infrastruktúra védelemből, ISBN 978-963-08-6926-3, 2013

[418] 2013. évi L. törvény: az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról

[419] Som Zoltán – Pál Attila 2013: *Tudatosság oktatás az infobiztonsági törvény alapján, közigazgatási tapasztalatok*. Elhangzott: Budapest, ITBN konferencia 2013.09.26

lépéssorozat egyike a Nemzet Közszolgálati Egyetemen elindult képzés[420] is, melynek meglátásom szerint nagyobb volumenű eredményeit évek múlva lehet csak kimutatni. Ennek oka feltételezhetően az, hogy a szervezeti egyenszilárdság megteremtése kultúra kérdése is, azaz nem lehetséges csak tisztán szabályozással, a szabályozás változásával gyors és tartós sikereket elérni. Képzésre, tudatossági oktatásokra van szükség.

Magyarországon a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat karolta fel az Európai Unió Safer Internet[421] Programjának a támogatását. Önkéntes oktatók és programok, rendezvények segítségével igyekszik felhívni a figyelmet arra a jelenségre, hogy ezen ismereteket, amelyekre a modern információs társadalomban szükség van[422] nem tartalmazza – még – az iskolarendszerű képzés.

Az első digitális lábnyom

Az Európai Unió Safer Internet Programjának önkéntes oktatójaként sokszor teszem fel a kérdés, mikor keletkezik az első digitális lábnyomunk? Úgy gondolom, számos jó válasz létezik a kérdésre. Ezek egyike lehet, hogy születéskor nyilvántartásba kerül mindenki, egyesek ezzel párhuzamosan a helyi újság „megérkeztünk" rovatában is megjelennek. Ezt megelőzően, azonban már az első ultrahang felvételek is bekerülhetnek orvosi, elektronikus rendszerekbe. Ha pedig tovább boncolgatjuk a kérdés, akkor talán a szülő digitális lábnyomához tartozik még a terhességi teszt megvásárlásának bankkártyás fizetési lenyomata. Ez a digitális adattest életünk során velünk növekszik. Továbblépve az első digitális lábnyom kérdéskörén, általában vizsgálva a kérdést, minden ide tartozik, amely a felhasználó online jelenléte után megmarad és amelyből következtetni lehet a tevékenységére, vagy személyére, [423] vagy további adatgyűjtésre alkalmas. Mindezek alapján belátható, hogy a digitális lábnyom, a digitális adattesttel kapcsolatos tudatosság már nem csak a fiatal korosztály oktatása kapcsán kiemelt fontosságú. Gyorsan változó világunkban a tanulási folyamat már nem feltétlen a szülő – gyerek másolódás révén jön létre és ez kiemelten igaz az információs technológiák használtára is [424] A nemzetközi és hazai törekvéseken belül a közigazgatási rendszerek fejlesztése kiemelt terület, fontos megteremteni tehát ezen rendszerek használathoz szükséges kompetenciákat is. A közigazgatásban is egyre nagyobb teret nyerő infokommunikációs technológiák felhasználáshoz számos területen kell párhuzamos fejlesztéseket megvalósítani. Ezen fejlesztések azonban nem csak kizárólag tudás, nem csak kizárólag infrastruktúra, stb. területeken kell, hogy megnyilvánuljanak. Számos kutatás támasztja alá, hogy az igénybevett szolgáltatás kapcsán a felhasználó saját tudásáról alkotott képe is legalább ugyan olyan fontos tényezőként esik latba. [425] A felhasználó, aki képes saját digitális identitását tudatosan kezelni, nagyobb valószínűséggel fogja használni az információs rendszereket, akár a közigazgatásban is. Ez pedig társadalmi - gazdasági előnyökkel is járhat.

---

[420] NKE Elektronikus információbiztonsági vezető szakirányú továbbképzési szak

[421] A Safer Internet konzorcium tagjai: Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat – Konzorcium-vezető, tudatosság-növelő központ, Kék Vonal Alapítvány – Helpline, Puskás Tivadar Közalapítvány - CERT Hungary – Hotline

[422] Som Zoltán: *Az internet veszélyei és ajánlás ennek kezelésére, elsősorban a tizenéves általános iskolások vonatkozásában.* Módszertani közlemények: tanítók és tanárok számára 2012- 53:(2) pp. 21-32., 2013

[423] Digitális lábnyom, http://netpedia.hu/digitalis-labnyom, Letöltve: 2014.06.30.

[424] Som Zoltán, *Kibertudatossággal a kiberhadviselés ellen*, 13. Robothadviselés konferencia,

[425] Döme Zsolt - Reich Jenő, Közszolgálat a közigazgatásban, ÁROP 2011/1.1.12, Elhangzott: Időpont: 2014.03.18. NKE

Információbiztonság

Az információbiztonság, mint kifejezést megértéséhez számos további tényezőt kell figyelembe venni. Egyrészt gyakran az informatikai biztonság szinonimájaként használják tévesen ezt a kifejezést. Másrészt az információ már valamilyen értelmezést takar. Azaz valamely adat értelmezése, összefüggések feltárása révén válik információvá. Ezért a legtöbbet az adat szintjén tehetünk az információbiztonság és – védelem érdekében. Ennek érdekében a leg alacsonyabb szinten, szinteken, az adat szintjén kell megtenni a szükséges óvintézkedéseket. Általában véve igaz, hogy a legtöbbet, tudatossággal lehet tenni. Ennek érdekében a stratégia része kell, hogy legyen a tudatosság kialakítása, tudatossági oktatási stratégia megtervezése, amely nem csak szigorúan a közigazgatásban, hanem a közigazgatás ügyfeleire, az állampolgárokra, vállalkozásokra, stb. is ki kell, hogy terjedjen. Ezen kompetenciák kialakítására és folyamatos fejlesztésére komoly, a jelenleginél nagyobb hangsúlyt szükséges fektetni. Egyrészt, mivel ez a terület még nem épült be az oktatásba, semelyik szinten.[426] Másrészt viszont a hétköznapi életünk során már jól érezhetően jelen van a virtuális tér és a kettő közötti határvonal összemosódik. Annak érdekében, hogy valódi és digitális világunkban létező identitásunkat egyaránt meg tudjuk védeni, olyan széleskörű oktatási program meghirdetésére lenne szükség, amely egyszerre képes az összes korosztályt megszólítani. Hiszen a közoktatásba való beépítése csak részeredmény lehet a közigazgatás ügyfeleinek népes táborát tekintve.

Kutatási területemen, az információbiztonságnak a fentieken belül egy szűkebb szeletét vizsgálom kiemelt alapossággal. A közigazgatásban, munkaszervezeti szinten teszem fel a kérdést, hogyan lehetséges mérni az információbiztonsággal összefüggő tudatossági szintet, milyen képzési lehetőségek állnak rendelkezésre annak fejlesztésére.

Jogszabályi környezet és közigazgatás

Magyarország EU viszonylatban is „alapvetően jól áll" az információbiztonság szabályozottságának vonatkozásában és ez elsősorban a szakmai közösségen kívül a 2013. évi L. törvénynek[427] és az azt követő végrehajtási rendeleteknek[428] köszönhető. Fel kell, hogy hívjam azonban a figyelmet, hogy több tucatra tehető azon keretrendszerek, irányelvek, ajánlások, jogszabályok és egyéb vonatkozó dokumentumoknak a száma, amelyet a közigazgatásban és információs rendszerek tervezésétől az üzemeltetéséig terjedő intervallumban érintett szervezeteknek figyelembe kell venniük.[429] Ezek nem minden esetben szigorúan vett jogszabályok. Sokkal inkább olyan ajánlások a tervezéshez, kivitelezéshez, üzemeltetéshez, amelyek segítségével majd olyan távlati célok is elérhető közelségbe kerülhetnek, mint a tervezhetőség, költséghatékonyság, információbiztonság, interoperabilitás.

Az interoperabilitás szemszögéből vizsgálva az egyes rendszerek közötti interoperabilitás képessége és megvalósulása, egyaránt érdeke a közigazgatásnak és az ügyfeleinek. A közigazgatás így képessé válhat összetett adatok és összefüggések értelmezésére, valamint olyan szolgáltatások és magas szintű kiszolgálás lebonyolítására, amely jelenleg még csak papír alapon és eltérő alrendszerből lehetséges.

A teljesség igénye nélkül mindenképpen érdemes kiemelni hazai viszonylatban a Nemzeti Infokommunikációs Stratégiát[430], a 2013. évi L. törvényt és annak végrehajtási rendeleteit. Nemzetközi viszonylatban pedig az EU COM(2010) 743 (végleges) dokumentumot. Ez voltaképpen egy action plan, ami az interoperabilitást, az elektronikus aláírást és a digitális azonosítást jelöli meg, mint fő megoldandó szakterületeket. Erre épül rá az European Interoperability Framework (EIF).

---

[426] Krasznay Csaba: *A modern kor gyermekkatonái – hogyan védjük az ifjú hackereket?* 2012, 2012.09.25, II. Nemzetközi Konferencia: Az internet hatása a gyermekekre és a fiatalokra, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia

[427] A 2013. évi L. törvény, az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról.

[428] A 301/2013. (VII. 29.) Korm. Rendelet, 26/2013. (X. 21.) KIM rendelet, 77/2013. (XII. 19.) NFM rendelet, 36/2013. (VII. 17.) BM rendelet, 36/2013. (VII. 17.) BM rendelet, 36/2013. (VII. 17.) BM rendelet

[429] Som Zoltán: *Hitelesítési kérdések a magyar (e-) közigazgatásban*, Tavaszi szél konferencia 2014

[430] Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014-2020

Szervezeti szinten pedig European Union Agency for Network and Information Security ajánlásai (EU ENISA) melyeket az Unió a szervezeteinek és tagállamainak bocsát ki.
A közigazgatás kapcsán ki kell térni a szabályozott elektronikus ügyintézési szolgáltatásokra. Ezekből a 2004. évi CXL. Törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól (KET) a Ket. 172. § j) pontja szerinti szolgáltatásokból 32 darab létezik taxatíve felsorolva. Fontos kiemelni a a 2004. évi CXL. törvény 2010-es módosításakor bekerült: „8. § Az eljárás megindítására irányuló kérelmet benyújtó ügyfél és az eljárás egyéb résztvevője – e törvény keretei között – az egyes kapcsolattartási formák közül szabadon választhat."

Ügyfél elvárások és informatikai biztonság

„Az infokommunikációs és az IT ipar alkotta IKT-szektor a magyar GDP mintegy 12%-át adja, és az ágazatban foglalkoztatottak száma az OECD országok többségével összevetve kiemelkedően magas hazánkban … Az IKT-szektor makrogazdasági súlyához mérten nemzetközi összevetésben ugyanakkor alacsony a magyar lakosság és a KKV-k körében az infokommunikációs eszközök tudatos használata, ami súlyosan korlátozza az infokommunikációs eszközöknek és szolgáltatásoknak tulajdonítható kedvező hatások érvényesülését."[431] A közigazgatás ügyfelei, az állampolgárok, KKV-k vonatkozásában számos tanulmány tükrözi azt a törekvést, hogy csökkenteni kívánják az adminisztrációs terheket, ezzel is növelve a versenyképességet.[432] Nem kérdés, hogy az információs rendszerek fejlesztése nemzetközi és hazai viszonylatban is kiemelt fontosságú kérdésként van kezelve.[433] Pár fontos, ezzel szorosan összefüggő tényezőt azonban érdemes figyelembe venni. A közigazgatásban az állampolgár az ügyfél, a jó állam pedig odafigyel ügyfeleire, a közigazgatásban az állam célja az elégedett ügyfél.[434] Törvényileg szabályozásra kerültek az ügykörök, amelyekkel egyablakos ügyintézésre nyílik lehetőség.[435] Ezen ügyfél a szolgáltatások igénybevételekor döntést hoz, hogy azt milyen formában kívánja igénybe venni.[436] [437] Ezen döntésnek több dimenziója van, nem csak kizárólag a szolgáltatás nyújtóján, az adott közigazgatási szervezeten múlik a döntés kimenetele. Az állampolgár saját technikai felszereltségével és a technikába vetett bizalmával, saját tudásáról alkotott képével is jelentősen befolyásolja saját döntését.[438] A bizalmi szolgáltatások közös jellemzője, hogy minden szereplője megbízik a szolgáltatóban. Ez a bizalom olyan tekintetben áll fenn, hogy nem kételkednek a szolgáltatások felhasználói a szolgáltatások minőségében, megbízhatóságában és biztonságában sem. Ezt a bizalmat nehéz megteremteni, de adott esetben egy incidens következtében könnyű elveszíteni. Ezért a szolgáltatást nyújtók, és az azokat felhasználók elemi érdeke, hogy a szolgáltató a bizalmat minden körülmények között fenntartsa. Ennek egyik eleme a szolgáltatások nyújtásának, folyamatainak és kontrolljainak megtervezése, szabály szerinti működtetése, másik eleme pedig a rendszeres felügyelet.[439] Mindezen szabályozási környezetek hatékonyan képesek hozzájárulni az értékteremtéshez és ahhoz, hogy a nemzetközi kiberincidensek hazánkban ne, vagy csak kisebb következményekkel fordulhassanak elő. A téma egyik jelentős,

[431] Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014-2020
[432] Frank Hogrebe - Wilfried Kruse: *One Stop eGovernment for Small and Medium- Sized Enterprises*, Bled Conference 2008
[433] Communication from the commission, EUROPE 2020, *A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf Letöltve: 2014.06.30
[434] Papp Gergely: *Ügyfélelégedettség mérés a közigazgatási ügyfélkiszolgálásban*, 2014
[435] 2013. évi 515 (XII. 30.) Korm. rendelet 1. melléklet meghatározza a kormányablakokban azonnal intézhető ügyeket
[436] Meg kell említeni a Posta konverziós kézbesítési rendszert: A Hibrid kézbesítési és konverziós rendszerrel a Magyar Posta olyan szolgáltatásokat teremt, amelyek lehetővé teszik az ügyfelek számára, hogy a közigazgatási eljárási folyamatokban a küldeményeket hitelesen kézbesítve küldhessék akár elektronikus, akár hagyományos módon, garantálva a szükséges bizonyító erőt.
[437] Som Zoltán: *Hitelesítési kérdések a magyar (e-) közigazgatásban*, Tavaszi szél konferencia 2014
[438] Döme Zsolt - Reich Jenő: *Közszolgálat a közigazgatásban*, ÁROP 2011/1.1.12, Elhangzott: Időpont: 2014.03.18. NKE
[439] Erdősi Péter Máté: *Magyar bizalmi szolgáltatások felügyeletének összehasonlító elemzése*, 2014

megkerülhetetlen, kérdéseket felvető Digitális Mohács című értekezése, amely nemzetközi színtéren vizsgálva elég közel állhat a valósághoz, egy lehetséges szcenáriót vizsgálva. [440]

Nemzetközi kitekintés

Az élet néha hihetetlenebb dolgokat produkál, mint a gondolatkísérlet, vagy mintha a fantasztikum területéről vennénk a példáinkat. Az alábbiakban ismertetésre kerülő események azt támasztják alá, hogy információs társadalmunk kitettsége az információs rendszereknek igen magas, közel sem elhanyagolható. Modern életünk során, az igénybe vett közművek és szolgáltatások mindegyike valamilyen információs rendszeren alapul, így az információs közmű ellen intézett támadás, hatással lehet az élet minden területére. A közigazgatás területére szűkítve a kérdést, ott is igaz, hogy az egyre digitalizálódó infrastruktúra nagyobb kitettséget eredményezhet, amennyiben nem kezeljük ezen változásokból fakadó fenyegetettségeket. Azonban „…tény, hogy közigazgatás megszervezése a mai világban informatikai számítástechnikai eszközök nélkül nem lehetséges". [441] Így a közigazgatási információs rendszerek fejlesztése nem kérdés, sokkal inkább az a feladat, hogy ezen rendszerek megfelelő védelmére megvalósuljon. Különösen igaz ez az alábbi két röviden ismertetett nemzetközi esemény tanulságait levonva.

A 2007-es Észtországi események során a parlamentet, minisztériumokat, kiemelt kormányzati szerveket, hírportálokat támadtak meg. Ezek elsősorban szolgáltatás megtagadásra irányuló támadások voltak. Tömeges kéretlen levélküldéssel kombinálták, összehangolt támadás, megtévesztés, weblapok deface-elése, azaz módosították a hírközlő weblapok tartalmát, megtévesztés, pánikkeltés, félrevezetés. Hetekig tartó támadás sorozat oka vélhetőleg politikai-gazdasági okokra és erődemonstrációs célokra vezethető vissza, kirobbantó oka viszont egy szobor áthelyezése volt.

Az iráni atomprogram elleni támadás 2007-2010 között valósult meg. A Stuxnet nevű számítógépes program segítségével több éven keresztül nem csak információkat szereztek meg, hanem az urándúsítás hatásfokát is rontották az ipari vezérlőmechanizmusokba történő beavatkozással.[442] Ez a típusú célzott támadás az előbbi Észtországi példától teljesen különböző. Vélhetőleg több tíz fős programozói csapat több éves munkája állhatott a háttérben és célzottan erre a feladatra hozták létre.

A nemzetközi jog kis késéssel és utólag természetesen reagál ezen eseményekre, például felmerül a kérdés, hogy harci cselekménynek minősül-e egy ilyen tevékenység? A Tallinn Manual, amely a NATO felkérésére készült el, értelmezni és kezelni próbálja az ilyen eseményeket jogi, katonai, nemzetközi szempontból.[443] Ennek elkészülte már önmagában is azt vetíti előre, hogy a jelenleginél is komolyabban kell kezelni az információs rendszerek elleni támadásokat.

Kiberfenyegetések, kiberhadviselés, globális kibertér, kibertámadások

A fentiekben már ismertetésre került hatásokra az Európai Unió szervezete az ENISA[444] is számos ajánlást adott és ad közre a tagországi és uniós szervezeteknek. Elkészült a NATO megbízásából a Tallinn Manual. És a 2013. évi L. törvény is már definiálja a témával összefüggő fogalmakat is. Általánosságban is érdemes megvizsgálni, hogy miért tűnik úgy, hogy növekvő tendenciát mutatnak ezen információbiztonsággal kapcsolatos események? A jelenség hátterében az állhat, hogy a motiváció nem változik vagy nem változott, ellenben a technológiai fejlődéssel és fejlettséggel egyre

[440] Kovács – Krasznay: *Digitális Mohács*, *Nemzet és Biztonság*, 2010
[441] A fenntartható közigazgatás, fenntartható biztonság elmélete, Dr. Bukovics István
[442] Cserháti András, A Stuxnet vírus és az iráni atom program, http://wwwold.kfki.hu/fszemle/archivum/fsz1105/CserhatiAndras.pdf
[443] *The Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*, NATO Cooperative Cyber Defence, Centre of Excellence Tallinn, Estonia, https://www.ccdcoe.org/, http://issuu.com/nato_ccd_coe/docs/tallinnmanual?e=5903855/1802381, Letöltve: 2014.06.30
[444] European Union Agency for Network and Information Security, http://www.enisa.europa.eu/

több eszköz áll rendelkezésre.[445] Ezek segítségével pedig gyorsabban, hatékonyabban képesek szervezetek, országok elérni a céljaikat.[446] Ezen célok kivitelezése, most szigorúan az informatikai biztonsági incidensek vonatkozásában vizsgálva sokkal előnyösebb lehet valamilyen nyílt támadásnál, vagy fizikai, helyszíni információszerzésnél, mivel:

- hosszú ideig, akár teljesen észrevétlen maradhat az adatszivárgás
- folyamatos adatszerzésre nyílik lehetőség
- költséghatékony (olcsó, vagy olcsóbb, mint direkt (katonai) konfliktus)
- kevésbé meghatározható a támadó kiléte és célja,
- politikailag indokolhatóbb, nincs emberáldozat
- párhuzamosítható és növelhető a folyamat intenzitása
- kicsi a való világban tapasztalható tettenérés és bizonyítás valószínűsége
- alacsonyan tartható humánerőforrás költségek, automatizmus lehetősége
- digitális adat sajátossága: nem szerezhető vissza,
- egyéb (például: iparág specifikus tényezők).

Az információs rendszereket érő támadások ellen az első vonal és egyben épp ezért talán leghatékonyabb védekezés a tudatossági képzés. Az egyenszilárdság megteremtése kiemelten fontos, hiszen a leggyengébb láncszem, a legkönnyebben megtéveszthető elem: a felhasználó, a legkönnyebben megfertőzhető számítógép jelentheti a belépési pontot. Ezen belépési pont védelme érdekében egységesen magas szintet kell produkálnia a szervezetnek, a logikai és fizikai belépési pontjain egyaránt. A részletekre való kitérés mellőzésével tapasztalható, hogy Magyarországon is egyre gyakoribbak és nagyobb intenzitásúak az adathalászattal, spam küldéssel, megtévesztést használó, kártékony kódokat terjesztő támadások. Ezen támadások régebben bizonyos szektorokra koncentrálódtak, a fókuszban elsősorban bizonyos iparágakat tartottak, például a bankszektort (hitelkártya adatok megszerzése, stb.). Napjainkban azonban ez már szinten minden területre kigyűrűzött, mert általánosan igaz, hogy az információszerzés a cél, amelyet később többféle célra fel lehet használni, például: további, más támadásoknál.[447]

A jó jelszó

Napjainkban már nem tekinthető kiemelten komoly védelemnek a felhasználónév – jelszó páros. Ennek okait részletezve elegendő annyit megemlíteni, hogy a technikai fejlődés, az egyre gyorsabb és nagyobb számítási kapacitás, valamint a jelszavak nagy tömegű kompromittálódása[448] miatt a kevés szekvenciát[449] tartalmazó, rövid jelszavak kifejezetten gyengének tekinthetőek, azok célzott feltörésére irányuló kísérletek, csillapítás[450] nélkül komoly sikerrel kecsegtethetnek.
Az alábbi ábráról hat millió egyedi felhasználónév – jelszó páros feldolgozásával készült el és az leolvasható róla, hogy:

- 4.7%-a a felhasználóknak a „password” szót használja jelszónak
- 8.5%-a a „password” vagy az „123456” szavakat használja jelszónak
- 9.8% a a „password” vagy az „123456” vagy az „12345678” szavakat használja jelszónak

[445] Munk Sándor, *Az információs műveletek típusai és modelljei*, 2002
[446] Munk Sándor: *Az információs fölényről*, 2001, Hadtudomány 2001. évi 3. szám
[447] Négyesi Imre: *A információ szerepe a katonai – vezetői információs rendszerekben.* Hadtudományi Szemle 2009. (II.) 1., 119-123. o.
[448] Számos nemzetközi szolgáltatónál történt adatvesztés következtében több millió ügyféladat és jelszó került nyilvánosságra.
[449] A jelszavak összeállításánál négy féle szekvenciát alkalmazhatunk: kisbetű, nagybetű, szám és speciális karakter. Javasolt mind a négy szekvencia egyidejű használata.
[450] Csillapításnak nevezzük azokat az eljárásokat, amikor valamilyen megkötést, megszorítást alkalmazunk. Ilyen lehet a fizikai hozzáférés megkövetelése, vagy a próbálkozások száma akár.

- 14% a leggyakoribb 10 jelszó közül használja valamelyiket
- 40% jelszava rajta van a top 100-as listán
- 79% jelszava rajta van a top 500-as listán
- 91% jelszava rajta van a top 1000-es listán

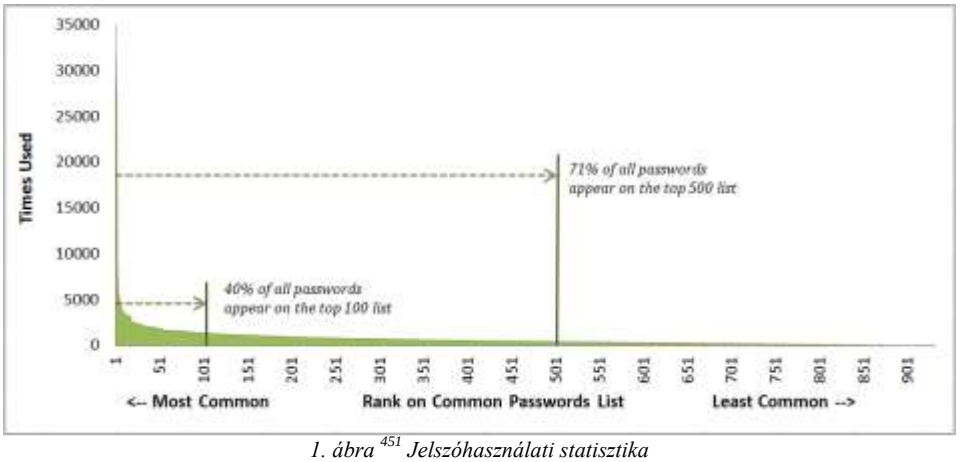

1. ábra [451] Jelszóhasználati statisztika

A fentiekben bemutatásra került elrettentő tapasztalat is arra enged következtetni, hogy nagy szükség van az oktatási tevékenységre. Ez annál is inkább igaz, mivel az interneten online formában számtalan információ elérhető és megfelelő szakmai tudás birtokában dönthető el csak, hogy az adott információ releváns-e.[452] A jelszavakkal kapcsolatosan is folyamatosan változnak, fejlődnek az ajánlások, röviden a legfontosabbakat összefoglalva: [453]

- legyen legalább 8 karakter hosszúságú,
- tartalmazzon minél több szekvenciát, akár mind a négyet,
- ne tartalmazzon személyes vagy hozzánk köthető adatot,
- ne legyen jelmondat, vagy triviálisan visszaalakítható szó,[454]
- ne használjunk online jelszógenerátort, [455]
- változtassuk meg rendszeresen,
- ne írjuk le sehova,
- ne adjuk meg senkinek,
- egy jelszót csak egy helyre, hozzáféréshez használjunk,
- a jelszó személyes használatra való, ne használjunk közös jelszavakat,
- használjunk jelszószéfet,
- ne jegyeztessük meg a programokkal, például:a böngészővel,
- ne írjuk be idegen, közösen használt számítógépen, vagy ha igen, akkor utána változtassuk meg amint lehetséges

[451] 10,000 Top Passwords, https://xato.net/passwords/more-top-worst-passwords/#.UtbzrJ55OQq
[452] Léteznek már kifejezetten a felhasználók megtévesztésére létrehozott weboldalak, amelyeket hamis, megtévesztő tartalommal töltenek fel.
[453] Som Zoltán: *Jó-e az én jelszavam*, megjelenés alatt.
[454] A jelmondat használata alapvetően elfogadott, bár egyes ajánlások már ezt sem támogatják.
[455] A jelszógenerátor alapvetően jó és hasznos dolog, azonban online változatot használva azonnal online módon kompromittálódik is az elkészült jelszó. Ettől függetlenül ötletadáshoz használható: http://passwordsgenerator.net/

A fenti okokból kifolyólag nem javasolt a jelszavak online, biztonsági tesztelése, azonban kizárólag demonstrációs céllal megemlítem, hogy már erre is van lehetőség az interneten. [456] A jelszavakkal kapcsolatos további gond, hogy a léteznek úgynevezett rainbow táblák, amelyek előre legenerált módon tárolják a jelszavakat, így amennyiben hash vagy más módon tárolt jelszavakat szereznek meg a támadók, akkor is elképzelhető, hogy vissza tudják fejteni, komolyabb számítási kapacitás nélkül is, egyszerű kereséssel.
A jó jelszó használata tehát önmagában nem képes garantáltan megvédeni, azonban az automatikus próbálkozások és automata támadások, összességében a támadások ellen az első védelmi vonalat jelentheti. Napjainkban már a többfaktoros autentikáció, vagy a tanúsítvány használat, biometrikus adatok jelenthetnek nagyobb, kiemelt védelmet.

Felmérés a közigazgatásban

Jelentős változások indultak meg a közigazgatásban is az információbiztonság vonatkozásában. Egyrészt a 2013. évi L. törvény és a végrehajtási rendeletek által definiált feladatok tekintetében. Másrészt az olyan fontos felmérések által, amelyekből lehetséges elindulni, építkezni és láthatóvá válik, hogy mi az aktuális helyzet az információbiztonság tekintetében.[457] Azt, hogy ezen folyamatok mennyi idő alatt gyűrűznek be a közigazgatás minden területére nem lehet megjósolni. Azonban az, hogy a 2013. évi L. törvény előírja megfelelő szakképesítésű információbiztonsági szakember alkalmazását és az a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen, Elektronikus információbiztonsági vezető szakirányú továbbképzési szakán az ilyen képzések elindultak, komoly bizakodásra ad alapot.[458] Hozzá kell tenni, hogy az így kiképzett szakemberek tudásának szétterítéséhez az adott munkaszervezetben várhatólag további időre van szükség.
Az alábbi felmérésben[459] adott válasz, a szervezet információbiztonságával kapcsolatos kérdéscsoport vonatkozásában:
A válaszadók 88%-a nyilatkozta, hogy van informatikai biztonsággal foglalkozó részleg a munkahelyén, amely válasz egyik jelentése, hogy 12% olyan munkaszervezetnél dolgozik, ahol nincs ilyen. Vélhetően itt komoly informatikai biztonsági gondok lehetnek, hiszen ebből következik, hogy ott a felső vezetés sem kap valós képet az információs és informatikai biztonságról. A munkavállalók nem részesülnek semmilyen képzésben vagy felvilágosításban. Az üzemeltetés által végzett feladatokról ebben a vonatkozásban nincs visszacsatolás sem az üzemeltetés, sem a felső vezetés felé.

A magasnak tűnő 88%-ot azonban érdemes megvizsgálni további kérdések tükrében:

- 8% nem érzi biztonságosnak a számítógépét adatlopásokkal szemben.
- 14%-a a válaszadóknak talált már trójai programot a gépén.
- 25% inkább úgy gondolja, hogy csak az IT-részleg feladata a biztonság garantálása.
- 26%-a azt mondja, hogy megadta már másnak a céges jelszavát.
- 33% nem tudja miről ismerhető fel valamilyen átverős (spam) levél.
- 40%-a állítja, hogy nem venné észre, ha feltörnék a számítógépét.
- 49% pedig mindezek ellenére úgy gondolja, hogy megfelelően elegendő informatikai biztonsági képzésben részesült. Hozzászámolva a bizonytalanokat ez az arány 61%-ra növekszik.[460]

[456] Saját jelszavunkat ne írjuk be ismeretlen helyeken, kizárólag demonstrációs célokat szolgálva, jelszavunk jósága itt tesztelhető: https://howsecureismypassword.net/
[457] ÁROP 2.2.17 „Új közszolgálati életpálya" (Nemeslaki-Illéssy-Som)
[458] http://vtki.uni-nke.hu/szakiranyu-tovabbkepzes/projektbol-fejlesztett-szakiranyu-tovabbkepzesi-szakok/elektronikus-informaciobiztonsagi-vezeto-szakiranyu-tovabbkepzesi-szak
[459] ÁROP 2.2.17 „Új közszolgálati életpálya" programban részvétel informatikai szakértőként
[460] Illéssy-Nemeslaki-Som: Elektronikus információbiztonság-tudatosság a magyar közigazgatásban, Információs társadalom, ISSN 1587-8694

A számok értelmezése többféleképpen történhet, azonban a kutatás során, elsősorban a mélyinterjúk tapasztalataira és a számokra is alapozva erősen eltúlzottnak tűnik a biztonsággal kapcsolatos kép a felhasználók fejében. Azaz tévesen és túlzott biztonságban gondolják magukat tapasztalataim szerint.
Talán a biztonság fenntartásán kívül a legfontosabb kérdés, hogy mikor tekinthető sikeresnek, eredményesnek az adott folyamat működtetése, vagy az adott projekt. Az információbiztonság sikeressége az elkerült incidensekben mérhető, amely viszont pont ennél fogva, hogy nem lett belőle incidens, nem igazán válik mérhetővé. Ezen kívül az információbiztonság nem termel közvetlen nyereséget, így csupán a költségoldala az, amelyik markánsan meghatározható.

Siker mérőrendszer
Mi szükséges a sikerhez, mi a siker, ki, hogyan és miben méri? Kinek a szempontjából sikeres? Ilyen és számos további kérdések merülnek fel a sikeresség vizsgálatának kapcsán. Ezen téma összetettségét jól mutatja az alábbi táblázat:[461]

Kategória	E-kereskedelem (DeLone és McLean 2003)	E-közigazgatás
Rendszer minősége	Alkalmazkodóképesség Elérhetőség Megbízhatóság Válaszidő Használhatóság	Alkalmazkodóképesség Elérhetőség Megbízhatóság Válaszidő Használhatóság Interoperabilitás
Információ minősége	Teljesség Könnyű megértés Személyre szabás Relevancia Biztonság	Teljesség Könnyű megértés Személyre szabás Relevancia Biztonság
Szolgáltatás minősége	Bizalom Empátia Reagáló képesség	Ügyfélközpontúság Bizalom/Szakmai színvonal szavatolása Empátia Reagáló képesség
Használat	Használat jellege Navigációs minták Látogatók száma a honlapon Végrehajtott tranzakciók száma	Használat jellege Navigációs minták Látogatók száma a honlapon Végrehajtott tranzakciók száma és jellege
Felhasználói elégedettség	Vásárlások megismétlése Látogatások megismétlése Felhasználói felmérések	Ismételt ügyintézés Honlap ismételt felkeresése Felhasználói felmérések
Nettó haszon	Költségmegtakarítás Piacbővülés További eladások növekedése Csökkentett keresési költségek Időmegtakarítás	Költségmegtakarítás Időmegtakarítás Átláthatóság Demokrácia növelése Szolgáltatások bővülése

2. ábra: A siker mérőrendszer

[461] Dr. Orbán Anna: *E-közigazgatás fejlettségi szintjének a mérése*, 2014

Azaz komplexen, számos tényező összességét kell vizsgálni a közigazgatási rendszerek fejlesztése, üzemeltetési, általánosan a szolgáltatások kapcsán.

Összegzés és várt eredmények

A jelenlegi Magyarországi helyzet és irányvonal összhangban van az Európai Unió törekvéseivel, mind az e-közigazgatási rendszerek fejlesztése, mind az információbiztonság vonatkozásában. Az információbiztonság és az információs rendszerek interoperabilitása tekintetében is igaz, hogy a hosszabb időre van szükség a megfelelő szakembergárda kinevelődéséhez és ahhoz, hogy tudásukat tovább tudják adni az adott munkaszervezetekben. Ezen tudásnak be kell épülnie a folyamatokba, már a rendszerek tervezésekor érvényre kell, hogy jusson. A későbbiekben ezek a tényezők hozzájárulhatnak a szervezeti tudás és a rendszerek közötti interoperabilitási képesség növeléséhez. Ezen folyamatoknak a hozadéka lehet a szigetszerű képződmények és elszigetelt egyedi szolgáltatások megszüntetése, központosítása.

Meg kell jegyezni, hogy az e-közigazgatási rendszerek használatához azt használni képes ügyfélkör is szükséges. Ezért, ezzel párhuzamosan fejleszteni szükséges a digitális kompetenciákat és információbiztonsági, tudatossági oktatásokra is szükség van. Első és másodlagos digitális szakadék megszüntetésére párhuzamosan törekedni szükséges. [462]

Gazdasági szempontból is komoly költségmegtakarítás érhető el, ha a lokális szerverszobák üzemeltetése, fenntartása, hűtése és egyéb járulékos költségei csak egyetlen, központi telephelyen jelentkeznek. Ennek járulékos további haszna lehet a biztonságosabb üzemeltetés. Hosszú távon ezen folyamatok az ország kibertudatossági szintjének általános emelkedését is generálhatják, ami nemzetgazdasági érdek. Fontos tisztában lenni azzal, hogy a fenyegetettségekkel minden esetben számolni kell, mert csak akkor lehetséges a kockázatértékelés elvégzése és felkészülni rá, mivel nincs tökéletes biztonság, ezért is kiemelten fontos az egyenszilárdság megteremtése.

Összefoglaló

A 2013. évi L. törvénnyel elindult folyamatok révén növekedhet a közigazgatás információbiztonsága. Ezen folyamatok érvényre jutásához, a szakembergárda kiképzéséhez és ahhoz, hogy tudásuk munkaszervezeti tudássá váljon, időre van szükség.

A megkezdett folyamatok révén megszűnhetnek a szigetszerű szolgáltatások, növekedhet a rendszerek közötti interoperabilitás, az információbiztonság kezelésére is központilag nyílik lehetőség, gazdasági előnyökkel is járhat a központosított szolgáltatás megvalósítása.

Az e-közigazgatási rendszerek használatához azt használni képes ügyfélkör is szükséges. Ezért fejleszteni szükséges a digitális kompetenciákat és információbiztonsági, tudatossági oktatásokra is szükség van. Első és másodlagos digitális szakadék megszüntetésére párhuzamosan törekedni szükséges. [463]

Hosszú távon ezen folyamatok az ország kibertudatossági szintjének általános emelkedését is generálhatják, ami nemzetgazdasági érdek. Fontos tisztában lenni azzal, hogy a fenyegetettségekkel minden esetben számolni kell, mert csak akkor lehetséges a kockázatértékelés elvégzése és felkészülni rá, mivel nincs tökéletes biztonság, ezért is kiemelten fontos az egyenszilárdság megteremtése.

Felhasznált irodalom:

[1] 2013. évi 515 (XII. 30.) Korm. rendelet 1. melléklet meghatározza a kormányablakokban azonnal intézhető ügyeket.
[2] 2013. évi L. számú törvény az az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról.
[3] 2013. évi L. törvény: az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról
[4] Bukovics István, A fenntartható közigazgatás, fenntartható biztonság elmélete,

[462] Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014-2020
[463] Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014-2020

[5] Bukovics István, A kritikus infrastruktúrák rendszerkoncepciója, Fejezetek a kritikus infrastruktúra védelemből, ISBN 978-963-08-6926-3, 2013
[6] Communication from the commission, EUROPE 2020, A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf Letöltve: 2014.06.01
[7] Döme Zsolt - Reich Jenő, Közszolgálat a közigazgatásban, ÁROP 2011/1.1.12, Elhangzott: Időpont: 2014.03.18. NKE
[8] Elektronikus információbiztonsági vezető szakirányú továbbképzési szak, http://vtki.uni-nke.hu/szakiranyu-tovabbkepzes/projektbol-fejlesztett-szakiranyu-tovabbkepzesi-szakok/elektronikus-informaciobiztonsagi-vezeto-szakiranyu-tovabbkepzesi-szak
[9] ENISA, European Union Agency for Network and Information Security, http://www.enisa.europa.eu/
[10] EU direktíva a 2006/123/EC számút, amely az EU belső szolgáltatásainak harmonizációját, a szükségtelen adminisztrációs terhek csökkentését célozta meg.
[11] European Interoperability Framework (EIF), European Commission, http://ec.europa.eu/isa/documents/isa_annex_ii_eif_en.pdf
[12] Frank Hogrebe - Wilfried Kruse, One Stop eGovernment for Small and Medium- Sized Enterprises:, Bled Conference 2008
[13] Illéssy Miklós – Nemeslaki András – Som Zoltán, Elektronikus információbiztonság-tudatosság a magyar közigazgatásban, Információs Társadalom, ISSN 1587-8694
[14] Kovács – Krasznay, Digitális Mohács, Nemzet és Biztonság, 2010
[15] Krasznay Csaba, A modern kor gyermekkatonái – hogyan védjük az ifjú hackereket? 2012, 2012.09.25, II. Nemzetközi Konferencia: Az internet hatása a gyermekekre és a fiatalokra, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia
[16] Muha Lajos - Krasznay Csaba: Kibervédelem Magyarországon: áldás vagy átok? Forrás: http://www.hwsw.hu/hirek/50206/kibervedelem-biztonsag-jog-torveny.html letöltve: 2014.06.01.
[17] Munk Sándor, Az információs fölényről, 2001, Hadtudomány 2001. évi 3. szám
[18] Munk Sándor, Az információs műveletek típusai és modelljei, 2002
[19] Négyesi Imre, A információ szerepe a katonai – vezetői információs rendszerekben. Hadtudományi Szemle 2009. (II.) 1., 119-123. o.
[20] Nemeslaki András, Vállalati internetstratégia, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2012. 271 ISBN:978 963 05, 2012
[21] Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014-2020
[22] Papp Gergely, Ügyfélelégedettség mérés a közigazgatási ügyfélkiszolgálásban, 2014, Letöltve:2014.06.01 Forrás: http://ktk.uni-nke.hu/kutatas-es-tudomanyos-elet/esemenyek_-konferenciak?tag=2014
[23] Som Zoltán – Pál Attila 2013: Tudatosság oktatás az infobiztonsági törvény alapján, közigazgatási tapasztalatok. Elhangzott: Budapest, ITBN konferencia 2013.09.26
[24] Som Zoltán, Az internet veszélyei és ajánlás ennek kezelésére, elsősorban a tizenéves általános iskolások vonatkozásában. Módszertani közlemények: tanítók és tanárok számára 2012- 53:(2) pp. 21-32., 2013
[25] Som Zoltán, Biztonság támogatása, tantárgyi jegyzet, NKE, ÁROP 2.2.21
[26] Som Zoltán, Hitelesítési kérdések a magyar (e-) közigazgatásban, Tavaszi szél konferencia 2014
[27] Som Zoltán, Kibertudatossággal a kiberhadviselés ellen, 13. Robothadviselés konferencia,
[28] Som Zoltán, Laws aiding cyber security in the EU, Central and Eastern European eGov Days 2014

Somogyi Ferenc: **A mindennapi élet gazdasága és a globalizmus**

Bevezetés

Az uralkodó neoliberális közgazdaságtan megkérdőjelezhetetlen gazdaságontológiai fundamentumnak tekinti a piacgazdaságot, s ezzel a redukcióval és általánosítással nagyon szerény mozgásteret hagy annak a közgazdaságtani gondolkodásnak, amely a gazdálkodás egészét a koordinációs mechanizmusok kellő árnyaltságával szeretné megragadni. Kísérletet teszünk a gondolkodási karanténból való kitörésre. A világgazdasági kihívások egyre sürgetőbben vetik fel, hogy a közgazdaságtan visszataláljon arra a gazdaságtörténeti pontjára, ahol zsákutcába futott a nyugati gazdaságszerveződés, s vele a közgazdaságtan. Az útvesztés – nem előzmények nélkül – Angliában a XVIII - XIX. század fordulóján következett be; rámutatunk azokra a peremfeltételekre, amelyek "összeálltak", s a mai napig – minden nyomasztó következmény (természet pusztulása, a társadalmi együttélési viszonyok összezavarodása, az emberi psziché torzulása) ellenére – folytatják világhódító útjukat. A kezdetek és a nyomukban kibontakozó világgazdasági folyamatok bemutatása után a túlélés reményét jelentő, az uralkodó közgazdaságtanon túlmutató gazdaságszerkezeti osztályozást írunk le, beszélni fogunk: a mindennapi élet gazdaságáról, az emberléptékű és a nem-emberléptékű piacgazdaságról, végül a kapitalizmusról (braudeli értelemben).

A gazdálkodás formái

A XX. század egyik legjelesebb gazdaságtörténészének F. Braudelnek munkásságában megkülönböztetett szerepet kapott az általunk előtérbe állított kor. A XV - XVIII. század úgynevezett anyagi kultúráját vizsgálta, s ráadásul kutatásait kiterjesztette az egész világra. Ez az alapállás merőben szembe került az uralkodó történelemírással. Több okból is. Elsőként arra kell felhívni a figyelmet, hogy szakít az európa-centrikussággal. Második sajátosságként azt kell kiemelni, hogy a hétköznapi anyagi életet igyekszik feltárni; az esetleges, parciális közelítések százéves távlatokban olyan strukturális változásokat hoztak felszínre, amelyek a hosszú távú ciklusok alapját jelenthetik. Harmadik lényeges vonása Braudel alapállásának, hogy szakít a történelmi „fejlődés" egymásra következő korszakaival (a feudalizmus, a kapitalizmus, a rabszolgaság stb. esetenként jól megfér egymás mellett). S végül, rendkívül termékenyítőnek látjuk az anyagi kultúra XV - XVIII. századi elemzésének azt a tanulságát (ami a későbbiekben a kiindulást jelentette), hogy a gazdaság egésze három – *egymásba fonódó* – nem abszolutizálandó síkon értelmezhető:

1. a mindennapi élet anyagi kultúrájának szintjén, 2. a piacgazdaság szintjén (a helyi piacok, a házalók, a boltosok, a kézművesek, a háziipar adásvételei, távolsági kereskedelem stb.) és 3. a kapitalizmus szintjén (nagyvárosok, a börze, a nemzetközi pénzügyi tranzakciók, világkereskedelmi centrumok stb.). 1. A hétköznapi anyagi élet világa, – tágítsuk ki – az életvilág[464] az etikai, családi, autonóm, a barter-piaci stb. koordinációk szövevényén alapul, nyilván az etikai bír dominanciával. 2. A piacgazdaság szintjén a helyi piacok etikai normái közötti kompetitív piac játssza a főszerepet. Érdemes megkülönböztetést tenni: a. beszélhetünk emberléptékű és b. nem-emberléptékű piacról. Ha a személyességen alapuló csereközösségek határát átlépi az árú, akkor beszélünk nem-emberléptékű piacról. Pl. ha a faluközösségen belül adom el az almát, akkor az emberléptékű piac, ha a kereskedő felvásárolja tőlem az almát és más országba szállítja, akkor nem-emberléptékű piacról van szó. Mindkét piac esetén a kereteket adó bürokratikus koordináció is jelen van. 3. A kapitalizmus - *braudeli értelemben* - a monopóliumok, a koncessziók, az oligopoliumok világa, tehát az agresszivitás, a destrukció[465] árnyalatait hordja magán az oligopolpiaci koordináció. Ne feledkezzünk

[464] Az életvilágon értve a család, a lakóhely világát, ahol az egyes ember képességpotenciálja, a társadalmi identitást jelentő entitások (nyelvi, etnikai, vallási stb. hovatartozás) és a társadalmi elismerési formák egyaránt helyet kapnak.

[465] A monopóliumok, oligopóliumok világa a kulturális diverzitás ontológiai attribútumát tagadja, így joggal beszélhetünk – hosszú távon – destrukcióról.

meg a három, illetve négy szint gazdasági súlyáról sem. A XVIII. század utolsó harmadáig (mások a XIX. század első harmadának végéig tolják ki ezt a határt) a mindennapi élet gazdasága és az emberléptékű piacgazdaság adta a termelés döntő részét, itt foglalkoztatták a munkaerő 80-95 %-át a nyugati országokban is. Az ipari munka előtérbe kerülésével, tehát a tömegtermelés megjelenésével kezdődik meg a szerkezeti átrendeződés, a nem-emberléptékű, majd a kapitalista gazdaság javára. Az 1. táblázatban összefoglaljuk a braudeli gazdálkodási formák sajátosságait. Napjainkban a mindennapi élet gazdaságát – mivel súlya rendkívül nagy eltéréseket mutat a világon – nem az összgazdasági teljesítmény részeként kezeltük, hanem a másik három forma összteljesítményével (amit 100%-nak vettünk) vetjük össze, kb. 50% talán jól kifejezi a mindennapi élet gazdaságának a súlyát. Vegyük észre, az elmúlt több mint kétszáz év alatt a gazdaság szerkezetében jelentős változások álltak be; úgy is fogalmazhatunk, hogy maholnap minden a "fejetetejére" áll, a mindennapi élet és az emberléptékű piacgazdaság teret veszt, a nem-emberléptékű piacgazdaság és a korporációk világa pedig egyre nagyobb teret nyer. Az 1. táblázatban feltüntettük az egyes gazdálkodási formák domináns koordinációit és a legfontosabb gazdálkodási helyszíneket. A fordulat gazdaságtörténelmileg pontosan lehatárolható. Kb. félezer év érlelte meg a gátszakadást, ami Angliában következett be. Az előzmények között a reneszánsz, a reformáció, a karteziánusi fordulat, a zsenik századának (XVII. sz.) és a felvilágosodásnak szellemi erjesztő hatását kell kiemelni, gyakorlati vonatkozásban az előkészületeket Portugália, Spanyolország, az itáliai városállamok (Genova, Velence) és a németalföldi városok (Antwerpen és Amszterdam) végezték el. A szintézis, a végső forma Angliában született meg.[466]

Megnevezés		Mindennapi élet gazdasága	Piacgazdaság		Kapitalizmus
			Emberléptékű	Nem-emberléptékű	
Koordináció		Családi	Piaci-etikai	Piaci-agresszív-bürokratikus	Bürokratikus-agresszív
Gazdasági súlya	XVIII. sz.	90-95%	6-3%	2-1%	2-1%
	XXI. sz.	50%(?!)	8%	60%	32%
Gazdálkodás helyszínei		Háztartás, jobbágytelek, háziipar	Helyi piac, házalók,boltok, kézművesek, háziipar, barterpiac	Nagyvárosok, börze, világkereskedelmi centrumok, nemz. pénzügyek	Koncessziók világa, monopóliumok világa

1. táblázat: Braudeli gazdálkodási formák[467]

Anglia előtérbe kerülése

A közgazdaságtan elmélettörténete a XV - XVI. századot a korai, a XVII - XVIII. századot a kései merkantilizmus címszó alatt tárgyalja. Természetesen a nyugat-európai abszolutisztikus uralkodók gazdaságpolitikáját vannak hivatva összefogni ezek a fogalmak. Amint keresni lehet a feudalizmus általános modelljét, úgy lehet keresni ennek a kornak, nevezhetjük alvókapitalizmusnak (ezúttal nem

[466] Lásd részletesen: Somogyi Ferenc: *Gaia könnyei és az emberitőke-állományok strukturális zavarai.* Emberi tőke, környezeti problémák és a HRM. MTA VEAB konferencia 2013. október 26. Veszprém. A konferenciakötet megjelenés alatt.

[467] Lásd: Braudel, F.: *A kapitalizmus dinamikája.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1983.

braudeli, tehát konvencionális értelemben) is az elvont leírását. A feladat nem könnyű, a gazdaságtörténet, az elmélettörténet ezt úgy oldja meg, hogy XIV. Lajos Franciaországának neves miniszteréhez, J. B. Colberthez köti – talán nem is alaptalanul – az ideális merkantilizmus gazdaságpolitikájának kimunkálását. A részletekbe bonyolódva viszont felszínre kerülnek a merkantilizmusnak azok a változatai is, amelyek – ezt utólag láthatjuk csak – a történelmi változásoknak dinamikát adtak. Ne feledjük! A portugál, a spanyol katolikus abszolutizmus, a színes észak-itáliai városállamok (köztársaságok, fejedelemségek, királyságok), az úgyszintén árnyalt német fejedelemségek, királyságok (kameralizmus), a németalföldi köztársaság, az angol alkotmányos monarchia, s nem beszélve az elhúzódó középkori (feudális) alakzatokról Kelet-Európában, vagy a világ más tájain, pl. Ázsiában, gondoljunk a sztyeppei nomád, az iszlám, a bizánci feudalizmusok utóéletére, az ázsiai termelési módra. Ez utóbbiak ezernyi politikai-kulturális árnyalat forrását jelentették. Maradjunk Európában. A gazdaságtörténészek szerint az együttállásban a sajátosságok esetenként hangsúlyossá váltak, gazdagsághoz, gazdasági hatalomhoz vezettek. Ebből a szempontból az észak-itáliai városállamokat a németalföldi városállamok, majd Anglia követte (később Angliát az Amerikai Egyesült Államok). Anglia egyik sajátossága abban van, hogy államhatalmi szerveződése (alkotmányos monarchia) bizonyult a legalkalmasabbnak, hogy történelem mélyáramlatainak – amelyek Anglián túli erőket jelentenek – utat adjanak. Anglia együtt tudja kezelni a braudeli mindennapi életet, a piacgazdaság két változatát és a kapitalizmust. A világgal többnyire kényszerből, önmagával meggyőződésből el tudta fogadtatni a gyarmati birodalom, majd a globalokrata libertinus oligarchák létjogosultságát, ad abszurdum pozitív szerepét, miközben szellemi háttere, akár az államelmélet (J. Locke, Th. Hobbes, D. Hume stb.), akár a piacgazdaság (benne, de elhallgatva a braudeli kapitalizmust) egyeduralkodó apologetikáját adták (A. Smith, D. Ricardo, J. S. Mill, később A. Marshall, J. M. Keynes).

Térjünk vissza az újkor, a kapitalizmus (tágan) megszületésének korszakához. Anglia XVI. század eleji alkotmányos berendezkedése szinkronban volt a kontinens legtöbb abszolutisztikus monarchiájával. A XVII. század politikai belháborúiban vallási, örökösödési, nemzeti és gazdasági érdekek egyaránt szerepet játszottak; az abszolutisztikus monarchia, a parlamentáris köztársaság, a katonai diktatúra (Cromwell) egyaránt egzisztált, de a végeredmény fontos: kialakul az alkotmányos monarchia. A zsenik százada (XVII.) Angliában súlyos belső társadalmi háborgásokkal volt terhelt, de említésre méltó eseményt, érdekellentétet nem jegyez fel a történelem, amikor Anglia külpolitikájáról, illetve külgazdaságáról van szó. A közös nemzeti érdek a gyarmatosításban, a rabszolgatartásban, a nemzet háborúinak felvállalásában felülírja az Anglikán Egyház és a puritanizmus, a presbiteriánusok és az independensek szembenállását. Ugyanígy a wighek (kereskedelmi, ipari, banki nagypolgárság és az „új" földesurak, a presbiteriánusok) és a toryk (landlordok; a konzervatív földbirtokosok) harcát, nem különben a protestánsok és a katolikusok, royalisták és a polgáriak stb. küzdelmét. Az 1651-es hajózásról hozott törvény az első számú rivális, a Holland Köztársaság ellen fogalmazódott. A hollandiai hajósok a világkereskedelem fuvarosai voltak, ráadásul az egyedi hering halászati technikájukat (a Brit-szigetek közelében) is sérelmesnek találták az angolok. A törvény rendelkezett, hogy Európán túlról származó árukat csak angol hajók hozhatnak Angliába, az európai országok (értsd: elsősorban Hollandia) csak saját áruikat szállíthatták saját hajón Angliába. Szigorú protekcionista gazdaságpolitikai lépés a hajózási törvény, mint ahogy a flottaépítési program is, amely 40 új hajót bocsátott a vízre. Minden más riválissal szemben (portugálok, spanyolok, dánok) a feltörekvő, de valójában Anglia után kullogó Franciaországgal lépett szövetségre, olykor háborúkat is vállalva. Az angol történelem sajátossága, hogy valójában a vallási, a gazdasági és a szellemi elitek egymás között vívták harcukat. Cromwell independensei között a kezdeti időkben ugyan megjelent a kispolgárság és a kelet-angliai jobb módú szabad parasztság is, de a belharcokban lemorzsolódtak, illetve leváltak (radikalizálódtak). 1649-ben lefejezik I. Károlyt, s Anglia jogilag köztársasággá válik, 41 tagú államtanács gyakorolja a tényleges hatalmat. Az 1640-es évek végén súlyos gazdasági válság bontakozott ki, a levellerek, (egyenlősítők) követelései választás elé állították Cromwellt, illetve az államtanácsot, a City pénzemberei mellé álltak, noha a City szemben állt a köztársasággal. A birtoktisztítások (bekerítések – clearing of estates) közben rendületlenül folytak; előzményként: a XV

- XVI. században a hűbéri kíséretek feloszlatásával felszabaduló földek juhlegelőkké alakíthatók, ezt szolgálja az ager publicus kisajátítása, a királyi birtokok elkótyavetyélése, a skót clan tulajdon elbitorlása, az egyházi birtok elvétele, a gyarmatok kirablása, s ezt erősíti a már tőkés formában működő (tulajdonos-bérlő-földnélküli paraszt) mezőgazdaság, amelynek járadéka újabb területek meghódítását szolgálta. 1646-ban eltörlik a nemesi földtulajdon feudális jogon alapuló kötelezettségeit, a copyholderek feudális függősége még fennmaradt.[468]

Az alkotmányos monarchia politikai arculata zaklatott, ellentmondásos lépések sorozataként nyeri el azt a keretrendszerét, amelyek közepette Anglia a XVIII. század végére világhatalommá válik. A politika megtalálja a gazdaság sikerességének céljait, szabályozási eszközeit, intézményeit. Az utóbbiak között kiemelkedik az angol bankrendszer kialakulása, kivált az Angol Bank alapítása (1695). A banktól egyrészt az államadósság konszolidálását (természetesen a háborúk, s most már a Franciaország elleni konfliktusok okozták a túlköltekezést), másrészt a City aranyműveseinek szélsőséges kamatviszonyainak eltörlését (a kamatlábak 33-80% között is voltak), harmadrészt a bank által kibocsátandó bakjegyekből értékstabilizációt vártak a potenciális ügyfelek.[469] Az Angol Bank alapítása III. Vilmos (1688-1702) uralkodása alatt történik, mint ahogy az ő „uralkodásához" kötődik a Bill of Rights, az alkotmányos királyság alapokmányának megszületése, amely a parlament hatáskörébe utalja a királytól függetlenített törvényhozói, bírói és végrehajtó hatalmakat.[470]

A világgazdaság átrendeződése

A korszellem, és maga Colbert is úgy vélte, hogy „a gazdasági erők, a pénzmennyiség, a hajószám végső összege állandó Európában, az egyik államnak gazdagodása csak a másik süllyedése árán történhetik."[471] Pontosan a XVI., még inkább a XVII. század igazolja, hogy a vezető szerep változása nem jár együtt a „megelőzött" szükségszerű hanyatlásával. A korábbi évszázadokról ez nem mondató el. A technológiai változás általános, a világgazdaság egészére, vagy jó részére kifejtett hatékonysági szint emelkedése éppen a vizsgált időszakig nem érvényesült. Az 1. ábra pontosan jelzi, hogy a világgazdaság 2010 évében a világ össztermeléséből az első 13 század közel azonos arányban részesedett, ugyanez mondható el a reneszánsz után a XIV - XVIII. századoknál is, az utóbbi etap utolsó 200 éve készíti elő azokat a változásokat, amelyek a XIX - XXI. század exponenciális növekedéséhez vezettek. Érdemes felhívni a figyelmet, hogy a XX. századig egyes századokban leélt évek számát (lélekszám és az átlagos várható élettartam szorzata) követték a gazdasági változások, a XX. században viszont a gazdaság teljesítményének aránya a vizsgált 2010 évben kiemelkedő mértékről árulkodik (55%). Pontosan erre a fordulatra keressük a választ, amikor a prekapitalizmus századaiban vizsgáljuk a démiurgoszt jelentő okokat. Lásd a 1. ábrát! A XX. század nemcsak azért jelent fordulópontot, mert a gazdaság teljesítménye vált túlsúlyúvá, hanem a növekedés léptéke is rendkívüli. A XXI. század első tíz éve is arról árulkodik, hogy a fordulat folytatódik. Angus Maddison számításai nyilván módszertani korlátokkal terheltek, de legyenek bármekkorák is tévedései, arról, hogy az évszázadonként leélt életek és az 1990-es bázison becsült GDP-arányok hogyan alakultak az elmúlt 2010 évben, nagyon is elgondolkodtató táblázatot állított össze.

[468] Itt és a továbbiakban is konkrét történelmi időpontokat, eseményeket, szereplőket az Egyetemes történelmi kronológia I. című kötetből vesszük át. Csató Tamás – Gunst Péter – Márkus László: *Egyetemes történelmi kronológia I. Tankönyvkiadó*, Budapest, n. a. 236.
[469] Homonnay Farkas: i.m. 89. Az okok tartalmilag is átfogalmazottak.
[470] Csató Tamás – Gunst Péter – Márkus László: i. m. 242.
[471] Hajnal István: i.m. 412.

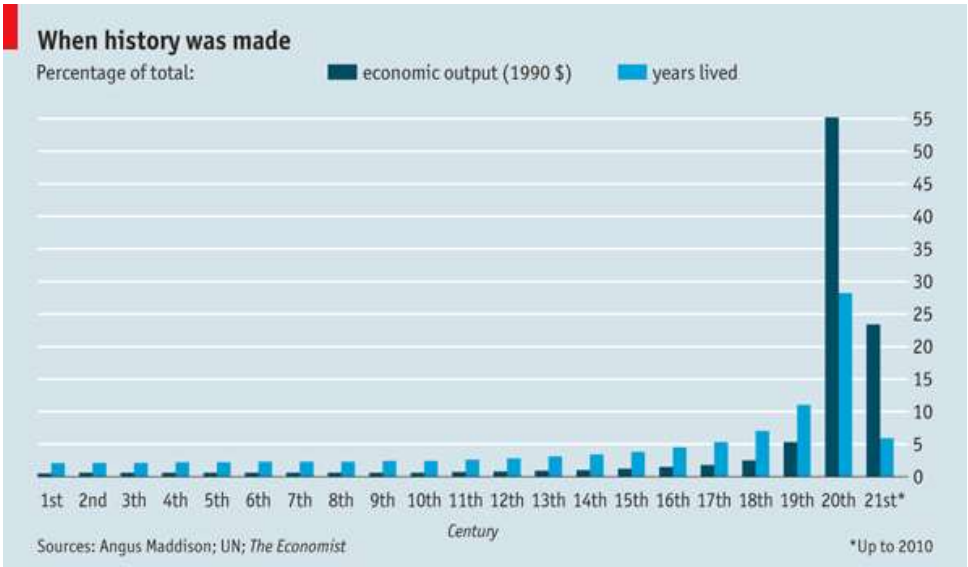

1. ábra: A leélt évek és a gazdasági teljesítmény aránya a világon az elmúlt 2010 évben[472]

A 2010 évben termelt anyagi javak 55 %-át a XX. században állították elő, 2001 és 2010 között ez a szám máris 23%. A 2010 év alatt századonként leélt évek számának aránya a XVII. század közepén mutat emelkedést, majd a XVIII - XIX. század fordulóján indul meg a meredek növekedés, a XX. században a leélt évek száma a 2010 év leélt éveinek számához viszonyítva kb. 28%, 2001 - 2010 között ez a szám máris 6%. Nem kell különös prófétai képesség ahhoz, hogy belássuk, a világ végzetesen elanyagiasodott, a természet energiáit, ásványkincseit, szerves erőforrásait az organikus természetből kiszakítja és művivé teszi. A XX. századi fordulat előrevetíti a tárgyi kultúra lopakodó csődjét, mert miközben egyre grandiózusabb, egyre sebesebb, egyre tömegszerűbb technika[473] vesz körül bennünket, e nyomasztó művi világ megsemmisítette a természet elemi reprodukciós köreit, összezavarta legtöbb régióban az elemi társadalmi együttélési formákat, s végkifejlethez érkezve az emberi psziché harmóniájának megbontásán ügyködik. A XVIII. század második felében ezermesterek, asztalosok, technikusok, parókakészítők, lakatosok, pályatévesztett papok s néhány bánya- és hadmérnök stb. révén útjára indított technikai forradalom alig száz év után – a vasutak megépítése vezette fel ezt a gazdasági expanziót – a robbanómotorok és az elektronika pedig végletesen és végzetesen átépítette a világot. S ebben a világban – mily paradox – a teremtő, aki maga is (bár különös) természeti lény, nem találja helyét. Az ember nem pusztán a természettől szakította el magát, de egyenlőtlen vagyonelosztása okán a döntő többség – kb. 90% – nem rendelkezik művi teremtményeivel, így nem csoda, hogy idegenül érzi magát ebben a rendszerben. Jelentős átrendeződés következett be az elmúlt kétszáz évben.

[472] Medison, A.: *Quantifying history.* UN: The Economic, jun 28th 2011. 13:08 by The Economist online www.economist.com/blogs/.../2011/.../quantifying-histor.. [2014.04.12.]

[473] Martin Heidegger jellemzi ezekkel a jelzőkkel korunk technikáját. Lásd: Hermann, F-W. von: *Technika, politika és művészet a Beiträge zur Philosophie-ban.* Megjelent: Fehér M. István (szerk.) (1991): *Utak és tévutak.* Előadások Heidegerről. Atlantisz Kiadó (Medvetánc), Budapest, 1991.

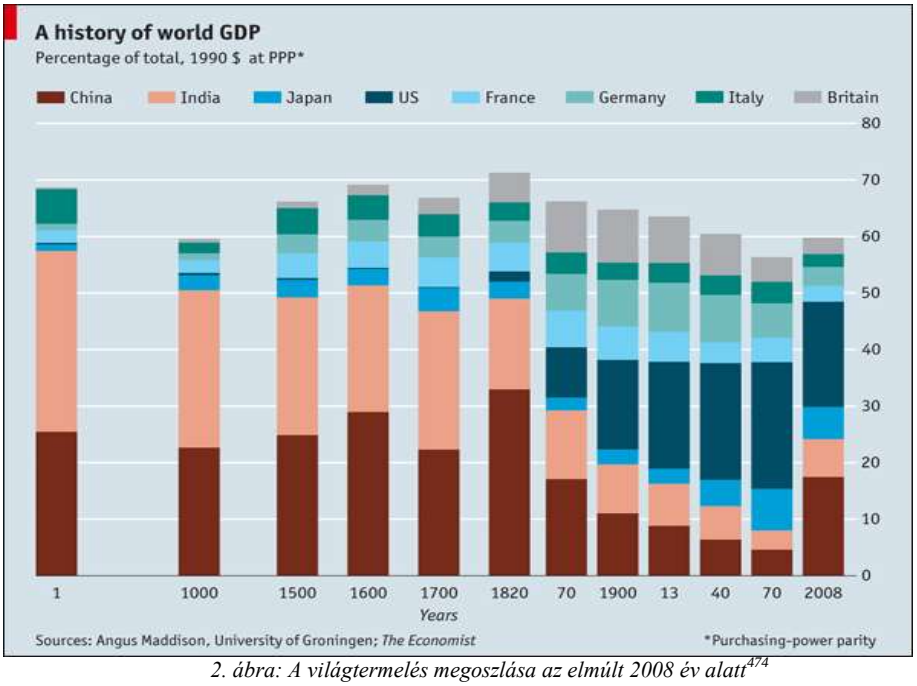

2. ábra: A világtermelés megoszlása az elmúlt 2008 év alatt[474]

Krisztus születésétől a XIX. század elejéig a világtermelés – *összehasonlítható vásárlóerő-paritáson* – több mint 50 %-át Ázsia adta (Kína, India, Japán), az angol akkumulációs lavina megindulása a világgazdaság termelési súlypontját jelentősen áthelyezte a világon. A XIX. században Angliához, illetve Nagy-Britániához csatlakozik az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Németország és Olaszország, a világtermelés kb. 40 %-át adják, miközben a három ázsiai óriás részesedése visszaesik 15%-ra. A XX. század végétől 2010-re ismét jelentős fordulat áll be. Lásd a 2. ábrát! Miközben a 200 éves liberális szellemi áramlat ciklusa elérkezik a pangás időszakába (ez a neoliberalizmus közel 30 évét jelenti, R. Reagan (elnökségének ideje: 1981-1989) és M. Thetcher (elnökségének ideje: 1979 - 1990) fellépésétől a 2008. évi pénzügyi válságig számíthatjuk ezt a korszakot, a világtermelés arányai jelentősen megváltoznak, 2010-ben Kína, India, Japán a világtermelés 30 %-át adja, s a hanyatlásnak indult nyugat (USA, Nagy-Britania, Franciaország, Németország, Olaszország) szintén 30 %-ban részesedik a világ összes gazdasági teljesítményéből.[475]

A Föld-civilizáció útvesztése – az angol pioneer-ek

A mindennapi élet gazdasági súlyát azzal is érzékeltetni lehet, hogy hányan dolgoznak a mezőgazdaságban. Európa összlakossága a XVI. század közepén kb. 45-50 millió fő, a XVII. század közepén kb. 100 millió fő, 1800-ban 187 millió fő, s ezt követően – a világnépességével összhangban – exponenciális növekedés indult meg. A világ össznépessége 1800-ban kb. 906 millió, 1850-ben 1171 millió, 1900-ban 1608 millió, 1950-ben 2400 millió, napjainkban pedig 7200 millió (2014). Nagy-Britannia népessége 1801-ben 10,7 millió, 1850-ben 20,9 millió, 1801-ben a népesség 60%-a vett

[474] Medison, A.: *Quantifying history.* UN: The Economic, jun 28th 2011. 13:08 by The Economist online www.economist.com/blogs/.../2011/.../quantifying-histor.. [2012.04.12.]

[475] Lásd: Ritholtz, A.: History of world GDP. August 17th, 2010, 3:00 p*m* www.ritholtz.com/blog/2010/08/history-of-world-gdp/ Lásd továbbá: The world's shifting centre of gravity. jun 28th 2012, 14: 34 by The Economist online www.economist.com/blogs/graphicdetail/.../daily-chart-1... [2014.04.12.]

részt elsődlegesen az élelmiszer-termelésben.[476] „S bár a mezőgazdaságban foglalkoztatottak tényleges száma a XIX. század közepéig továbbra is növekedett, de az arány egyenletesen csökkent a XIX. század eleji kb. 36%-ról a század közepi kb. 22%-ra (az abszolút szám akkor volt a legnagyobb), majd a XX. század elején 10%-ra."[477] Az élelmiszer-termelésben dolgozók az ipari forradalom korszakában, tehát a XVIII. és a XIX. század fordulóján kb. 60%-ról 22%-ra esett vissza, a kritikus fordulat tehát bekövetkezett. A relatív csökkenés mellett egyrészt vegyük figyelembe, hogy legtöbb esetben az élelmiszertermelés mellett bedolgozói tevékenységet is végeztek, másrészt a főtevékenységben nem élelmiszer-termeléssel foglalkozóknak is volt mezőgazdasági kötődése, s a „mindennapi élet" gazdaságán természetesen nemcsak mezőgazdasági tevékenységét kell érteni.

A kapitalizmus „megrendelései" a reneszánsz, a reformáció és a felvilágosodás szellemi erjesztő közegében teremtették meg az emberléptékű csereközösségen túllépő munkaadó vállalkozók (verlegerek), kereskedők kontrollálatlan innovációs hajlandóságát, amihez a gépszerelők, bádogosok, autodidakta mérnökök – a szellemi ernyedtség közegében – szenvedélyesen csatlakoztak. Az ipari forradalmat megelőző innovációk sokaságát a szakirodalom három csoportba fogja össze, a gépek, az energia-források és az új anyagok terén történtek a legjelentősebb változások.[478] A textiliparban indult meg az akkumulációs lavina, a gyapjúipar kezdeti elsőségét a XIX. század húszas éveiben már átveszi a pamutipar. A kisebb műhelyekben, zsellérportákon munkakiadó rendszerben dolgozók mellett megjelentek a gyárüzemű fonodák. A termék összértéke, a befektetett tőke mennyisége, a foglalkoztatottak aránya 1780-és 1830 között exponenciális növekedést mutat. Pl. 1760-ban Anglia 2,5 millió font nyersgyapotot importált, 1787-ben a nyersgyapot-fogyasztás 22 millió font, 1833-ban a fogyasztás 366 millió font.[479] Az expanzió természetesen felölelte a teljes termelési vertikumot, 1813-ban 2400, a folyamatos növekedés mellett 1833-ban 100000 működő szövőgépet tartottak számon. A közlekedés, az emberi és az állati erőt felváltó gőzerő hajtotta masinák követelték a bányászat és a kohászat lépéstartását is. A XVI. és a XVII. században a kohászat fa, illetve faszén igényei letarolták az angliai erdőket, miközben a bekerítések következményeként szaporodó juhnyájak – a juh sajátos legelési technikája révén[480] – az eróziónak (szélnek, víznek) „engedték át" az angol középhegység hegyoldalait. 1750 előtt Anglia jelentős nyersvas-behozatalra szorult (Svédországból, Oroszországból), 1780 után robbanásszerűen emelkedett a vastermelés és a kivitel (az export 1814-ben 57000 t, 1852-ben 1036000 t), 1848-ra az ország majd kétmillió tonnát olvasztott, vagyis többet, mint a földkerekség más részei együttvéve.[481] Természetesen a szén felhasználása a multiplikáció mentén alakult, 1800-ban 11 millió, 1830-ban kb. 22 millió szenet fogyasztott Nagy-Britannia gazdasága. A gőzenergia előretörése ellenére a XIX. század elején az angol ipar energiaigényének több mint 50%-át a vízkerék szolgáltatta. D. S. Laudes levonja a következtetést: „A szén és a gőz ennél fogva nem csinálhattak Ipari Forradalmat."[482]A megjegyzés arról árulkodik, hogy Laudes is abba a hibába esik, hogy ad abszurdum szeretné megragadni az expanzió okát, megfogalmazásunkban a nyugati civilizáció zsákutcába rohanásának hátterét. Magunk is fontosnak tartjuk ezt a kérdést, törekszünk is behatárolni az okokat, de arról szó sem lehet, hogy a redukció kísértése elragadjon bennünket.
A textilipari multiplikáció, s a nyomában járó kohászat, gépgyártás elképzelhetetlen lett volna az új anyagok (savak, lúgok, ragasztók, fehérítő szerek stb.) megjelenése nélkül. A jelenségre okvetlenül fel kell hívni a figyelmet, mert ezen a bázison rugaszkodik el száz évvel később a szénhidrogéneken

[476] Az adatok forrása Cameron, R.: *A világgazdaság rövid története. A kőkorszaktól napjainkig.* Mecenas Könyvkiadó, Budapest, 1994. 127., illetve 237., 209. A becslések nagyon jelentősen eltérnek, abban minden demográfus egyetért, hogy a világ népesedése a XVIII. század közepétől exponenciális növekedést mutat.
[477] Uo. 209.
[478] Lásd: Laudes, D. S.: *Az elszabadult Prométheusz.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1986. 119-175.
[479] Uo. 70.
[480] A juh nem harapja, hanem a foga közé vett füvet húzva elszakítja azt, laza talaj esetén gyökerestől tépi ki a füvet, s ezzel az eróziónak, szélnek "megkönnyíti" a dolgát.
[481] Uo. 139. A számadatokat D. S. Laudes könyvéből vesszük át.
[482] Uo. 144.

alapuló, a műanyagokat az emberiségre szabadító vegyipar. Itt Ch. Tennaut fehérítőporának (klór oltott mészben abszorbeálva) termelési adatait említjük. 1810-ben 239 tonna, 1825-ben 910 tonna 1850-ben 5719 tonna. (Anglia/Nagy Británia világgazdasági forradalmát lásd a 2. ábrán!) A világ össztermelésében az angliai ipari forradalom eredményeként felborult a világgazdaság rendje. Anglia a XIX. században valóban a világ ipari műhelyévé vált, maga után húzva az európai nagy nemzeteket (francia, német, olasz s feltámasztott az óriást, az Amerikai Egyesült Államokat). Az ábráról az is leolvasható, hogy a XXI. század – ha befejeződne a jelenlegi tendenciák mellett – vissza állítaná Ázsia hagyományos súlyát.

Összefoglalás

A fejetetejére ált világ talpára tud-e állni? Az 1. táblázatban jeleztük, hogy a mindennapi élet gazdaságának és az emberléptékű piacgazdaságnak a rovására egyre nagyobb teret nyer a nem-emberléptékű piacgazdaság és a korporációk világa. Bonyolódjunk a részletekbe. Közelítésünk rendezőelvét a Rendszer (értsd: gazdaság és politikum) és az életvilág leírásával adjuk meg.[483] Lásd a 2. táblázatot! Az életvilág a társadalom legfontosabb integráló és mintafenntartó erőit fogja át. Elemei: 1. az innovációt és az adaptációt lehetővé tevő tanulási készség, 2. a csoportidentitások (a család és a nemzet érdemel megkülönböztetett figyelmet), és 3. a társadalomi elfogadtatási forma (a thümosz). Az alig több mint kétszáz év alatt bekövetkezett metamorfózis fundamentál-ontológiai alapelveket zúzott szét, s a társadalom legelemibb reprodukciós köreit veszélyezteti. A tanulási készségek változása ellehetetlenítette az individuális tudást, s nyomasztóan óriásira duzzasztotta a kollektív tudást, miközben – mily paradoxon – az uralkodó társadalomszerveződés, a liberalizmus az ego-nak határtalan kibontakozást ígér. A tehetetlen, kiszolgáltatott ego áll szemben az arctalan, mindent bekebelező intézményekkel, egyre többször nemzetek feletti szervezetekkel.

A valamikori nagycsalád, faluközösség oltalmát élvező egyén napjainkban a "világfaluban" ugyancsak magára maradt, "egytagú csoportot" alkot. Csányi Vilmos ettől az "apró", "személyes globális reprezentációtól" várja, hogy létrehozza az "új humanitást, egy új, autonóm embert".[484] Kételyeinknek adnánk hangot, az egytagú csoportot olyan degradációs folyamat végeredményének tekintjük, ahol az ember ember volta látszik maholnap megkérdőjeleződni.

Megnevezés	Mindennapi élet gazdasága	Emberléptékű piacgazdaság	Nem-emberléptékű piacgazdaság	Kapitalizmus
1. Domináns tanulási készség	Magas színvonalú individuális tudás, alacsony színvonalú társadalmi tudás.		Alacsony színv. individ. tudás, magas színv. társ. tudás.	Indiv.tudás életképtelen. Társ. tudás létromboló
2. Domináns csoportidentitás	Nagycsalád, faluközösség.		Málladozó család, város (bűn fészkei)	„Világfalu"; egytagú csoport.
3. Domináns elfogadtatási forma (thümosz)	Társadalmi státusz; születéssel adott. Tehetségek: szakralitás felé.		Munkaerőáru-piacon; emberierőforrás-menedzsment	Kvázi munkaerőáru-piacon; manipuláció-menedzsment

2. táblázat: Az életvilág jellemzői

[483] A gazdaság, a politikum és az életvilág input-output viszonyát J. Habermas: A kommunikatív cselekvés elmélete (ELTE Jegyzetkiadó, Budapest, 1985.) című műve alapján fejlesztettük tovább, figyelembe vettük a természet és a társadalom input-output folyamatait is. Lásd: Józsa László - Somogyi Ferenc: A magyar közgazdaságtan útkeresései – 2013. Valóság, 2013. 6. sz. 21. o.

[484] Csányi Vilmos: *Az emberi természet.* Vince Kiadó, Budapest, 1999. 291.

Az életvilág harmadik eleme (thümosz) sem értékelhető a tradicionális emberi kultúra értékkörén belül; a munkaerőáru-piacon való szereplés, a manipulációra való alkalmasság lett az uralkodó társadalmi elfogadtatási forma. (A legújabb empirikus felmérések szerint munkaerő-felvételkor három "képességre" figyelnek a humánerőforrás menedzserek: bizalmat sugalló megjelenés(?!), elfogadható számítógépes felhasználói ismeret (?!) s az angol nyelv tudása, az utóbbi szinte már az emberinek alig nevezhető kommunikáció színvonalat súrolja.)
A Rendszer első elemeként a politikumot ragadjuk meg a 3. táblázatban. A társadalomszerveződésben egyeduralomra jutott a globalokrata libertinus technofasizmus.[485] Globalokrata, mert egy rendkívül szűk oligarchia szorgalmazza, libertinus, mert a klasszikus liberalizmus minden alapelvét valójában felszámolta, s olyan nagytechnikára épít, amely tökéletesen kielégíti és egyben a társadalomtól elvárja, hogy érvényesüljenek a fasizmus lényegi vonásai (antiindividualizmus, világkorporativizmus).
A rendszer politikai legitimitását a média manipulációs technikái révén, s némi anyagi élvezetek biztosításával érik el.

Megnevezés	Mindennapi élet gazdasága	Emberléptékű piacgazdaság	Nem-emberléptékű piacgazdaság	Kapitalizmus
Hatalomszerve-ződés	Abszolutisztikus monarchia Szakrális autonómia		Nemzeti királyság Liberális demokrácia	Globalokrata libertinus technofasizmus
Lojalitás alapja	Morál		Szokás-maradványok, félelem	Kondicionáltság; testi élvezetek kielégítettségi szintje

3. táblázat: A politikum jellemzői

Az "új világ" gazdasági rendjét öt jellemzővel ragadjuk meg. Lásd a 4. táblázatot! Az elmúlt kétszáz év alatt a munkamegosztás olyan méreteket öltött, hogy jelenlegi formájában teljesen cél- és értelemnélkülinek tekinthető az egyén szempontjából. Közvetlenül, de még számos közvetítő tényezőt is figyelembe véve az egyén kezei közül ép termék, alkotásnak tekinthető produkció nem kerül ki. (A mindennapi élet tevékenységétől, némi mezőgazdasági és kézműves foglalatosságtól most eltekintünk!)
A gazdálkodás domináns koordinációs mechanizmusa a pejoratív értelemben vett hatalmi viszonyokon, tömegmanipuláción alapul. A transz- és multinacionális vállalatok, a korporációk a nemzetgazdaságok szabályozási szférájával, a nemzetek feletti szervezetek révén el tudják fogadtatni stratégiájukat. Az utóbbi intézmények valójában eleve a korporációk szolgálatában állnak, így nem véletlen, hogy az agresszív koordinációt nevezzük meg, mint domináns szabályozási metódus.
Harmadik sajátosságként a jövedelemelosztás metamorfózisát neveznénk meg. A felmérések egybecsengenek: az írott történelem nem emlékezik olyan korra, ahol olyan fokú jövedelmi és vagyoni egyenetlenség alakult volna ki mint napjainkban.
Éppen az angol akkumulációs gátszakadás helyezte előtérbe a rákos daganat módjára burjánzó nagytechnikai rendszereket. A lakatosok, parókakészítők, asztalosok stb. ipari forradalma idestova

[485] Lásd erről: Somogyi Ferenc: A nyugati civilizáció válsága a spekulációs és hitelválság tükrében. Valóság, 2014. n.a. sz. - megjelenés alatt.

kétszáz év óta zúdítja az emberiségre az emberléptéket (nagy, sebes, tömegszerű) vesztett technikai rendszereket,a melyek maguk alá látszanak gyűrni a természetet, kivált az emberi természetet. Haszonélvezőik mindezt fátumként kívánják elfogadtatni, noha egyik sem szükségszerű, mivel merőben történelmi időben keletkezett produktumok csupán.

Megnevezés	Mindennapi élet gazdasága	Emberléptékű piacgazdaság	Nem-emberléptékű piacgazdaság	Kapitalizmus
Munkameg-osztás	Szerves		Szervetlen, felparcellázó	Értelem és célnélküli
Koordináció	Családi		Piaci	Agresszív
Döntési-cselekvési attitűd	Kooperáló, altruista, lemondó, önmegtagadó; rivalizáló		Egoista, rivalizáló	Agresszív, destruktív
Jövedelem-elosztás	Tradicionális		Határtermelékeny-ség szerint	Monopolisztikus önkény szerint
Technika	Emberléptékű, kézhezálló		Erőgépek	Emberléptéket meghaladóan gyors, nagy, tömegszerű
Vil.gazd.-hoz való viszony	Patriotizmus		Nem egyenrangú nemzetek, cégek harca; kettősmérce	Nemzetek feletti szervezetek: protektorátusok

4. táblázat: A gazdaság jellemzői

S végül ötödikként kiemeljük a világgazdaság metamorfózisát. A XIX. század végén a világ termelésének alig több mint 4%-a került exportálásra, napjainkban ez a szám meghaladja a 20%-ot. A világkereskedelem nyomában támadó negatív externáliák önmagukban elegendőek, hogy a föld-ökoszisztéma reprodukciós köreit végzetesen lepusztítsák. Erről érdemben sem a kézikönyvek, sem a politikai pártok, sem társadalmilag releváns civilszervezetek nem beszélnek. (Az utóbbiak a nyilvánosságból kizártak.)

Összefoglaló

Az uralkodó neoliberális közgazdaságtan a piacgazdaságot tekinti gazdaságontológiai alapjának, noha az valójában soha nem létezett. A dolgozat annak eredt nyomába, hogy a mikor és hol következett be az az úttévesztés, amely a nyugati civilizációt és az általa megfertőzött világgazdaságot a planetáris káosz előszobájába terelte.

A dolgozat felhívja a figyelmet, hogy – mutatis mutandis – az útelágazásig vissza kell fordulni az emberi civilizációnak, ha a napirendre került végzetes planetáris megrázkódtatásokat túl kívánja élni. A vizsgált kor elemzése látványosan feltárta, hogy az új közgazdaságtannak vissza kell térni a sok ezer, tízezer éves tradícióhoz, nevezetesen: az anyagi termelés a mindennapi élet gazdaságán és az emberléptékű piacgazdaság bázisán kell, hogy felépüljön, s vissza kell szorítani a nem-emberléptékű piacgazdaságot és a transz- és multinacionális társaságok által létrehozott hatalomgazdaságot.

Felhasznált irodalom

Cameron, R.: *A világgazdaság rövid története. A kőkorszaktól napjainkig.* Mecenas Könyvkiadó, Budapest, 1994.

Csató Tamás – Gunst Péter – Márkus László: *Egyetemes történelmi kronológia I.* Tankönyvkiadó, Budapest, n. a.

Csányi Vilmos: *Az emberi természet.* Vince Kiadó, Budapest, 1999.
Fehér M. István (szerk.) (1991): *Utak és tévutak.* Előadások Heidegerről. Atlantisz Kiadó (Medvetánc), Budapest, 1991. Hermann, F-W. von: *Technika, politika és művészet a Beiträge zur Philosophie-ban.*
Hajnal István: *Az újkor története.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
Hamvas Béla: *Scientia Sacra.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988.
Homonny Farkas: *Banktörténet. A fizetéstörténet fejlődése Babylontól napjainkig.* Officina Kiadó, Budapest, 1946.
Józsa László - Somogyi Ferenc: A magyar közgazdaságtan útkeresései – 2013. *Valóság*, 2013. 6. sz.
Laudes, D. S.: *Az elszabadult Prométheusz.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1986.
Medison, A.: *Quantifying history.* UN: The Economic, jun 28th 2011. 13:08 by The Economist online www.economist.com/blogs/.../2011/.../quantifying-histor.. [2014.04.12.]
Mill, J. S.: *Princeples of Political Economy.* II. kötet, The Colonial Press, London, New York, 1900.
Ritholtz, A.: *History of world GDP.* August 17th, 2010, 3:00 p*m* www.ritholtz.com/blog/2010/08/history-of-world-gdp/ Lásd továbbá: The world's shifting centre of gravity. jun 28th 2012, 14: 34 by The Economist online www.economist.com/blogs/graphicdetail/.../daily-chart-1... [2014.04.12.]
Somogyi Ferenc: A nyugati civilizáció válsága a spekulációs és hitelválság tükrében. Valóság, 2014. n.a. sz. - megjelenés alatt.

Strausz Péter: **Hasznosítható-e a taylorizmus és a fordizmus a magyar gazdaság hatékonyságának növelése szempontjából? Viták és álláspontok 1945 előtt**[486]

Az első világháború utáni Európa mind társadalmi, mind gazdasági vonatkozásban új kihívások előtt találta magát, melyek egyrészt a milliós áldozatokat követelő négyéves küzdelem szociális következményeiből, másrészt a háborút lezáró békeszerződések hozta területi és gazdasági változásokból fakadtak. Az új határok által átrajzolt kontinens vesztes országaiban ezek a nehézségek fokozottan jelentkeztek. A nagyhatalmi státuszától ideiglenesen megfosztott Németországnak nem csupán a hadigazdálkodás miatt kialakult termelési struktúráját kellett átalakítania, de a győztesek által rászabott háborús jóvátételi kötelezettségeinek is eleget kellett tennie. A területének kétharmadától és lakosságának bő felétől megfosztott Magyarország pedig arra kényszerült, hogy egy külkereskedelmileg is ellenséges környezetben teremtse meg önálló gazdasági életét, új struktúrákat hozzon létre és a racionalizált termelés elindítása révén is megpróbálja enyhíteni az 1918-19-es forradalmakban kicsúcsosodó belső társadalmi feszültségeit. A magyar gazdasági és társadalmi szakértők, a kérdéssel foglalkozó szakemberek körében felmerült annak igénye is, hogy a szükséges gazdasági szerkezet- és szemléletváltást a vezetés- és szervezéstudomány új eredményeinek itthoni alkalmazásával segítsék elő.

Talán nem járunk messze a valóságtól, ha azt mondjuk, hogy Frederick Winslow Taylor munkássága jelentette a modern vezetés- és szervezéstudomány kezdetét, az ő munkáiban lefektetett elképzelések máig hatnak a menedzsmenttudomány művelőire és gyakorlati alkalmazóira. Ugyanez igaz a sikeres gyáros, Henry Ford üzemvezetési stratégiájával és gyakorlatával kapcsolatban is: szakmabeli kortársaik és utódaik igazodási pontként tekintettek kettejük munkásságára – vagy elfogadták és továbbfinomították „tanításukat" vagy annak ellenében fogalmazták meg saját üzemvezetési filozófiájukat és alakították ki gyakorlati metódusaikat. E két szakember rendszere a kezdetektől fogva komoly vitákat kavart: követőik és ellenzőik révén máig hatnak a vezetéstudomány fejlődésére, elméleti megállapításaiknak a gazdaságban és az azon kívüli területeken gyakorlatba történő átültetése pedig sok tekintetben alapjaiban változtatta meg a nyugati társadalmak többségének termelési és közszolgálati rendszereit. Az alábbiakban arra keresem a választ, hogy a magyar szakmai körök hogyan értékelték az igazán széles körben az 1910-es évek második felétől ismertté váló Taylor és Ford megállapításait; alkalmazhatónak vélték-e e két szakember rendszerét vagy annak egyes elemeit a magyar gazdasági életben? Az erre a kérdésre adott válasz azért is érdekes lehet, mert ezáltal pontosabban meg lehet állapítani, hogy hazánk – szakmai és termelési tekintetben – mennyire kapcsolódott szervesen a nemzetközi trenddel, melyek ebben az időszakban a taylorizmus és fordizmus helyi viszonyokhoz való idomításával történő alkalmazásának útjait kereste. Ezáltal reményeim szerint arra is választ kaphatunk, vajon a magyar tudományos-szakmai élet 1945 előtt mennyire tartott lépést a nemzetközi folyamatokkal, egyidejűség vagy fáziskésés tapasztalható-e e tekintetben. A modern vezetés- és szervezéstudomány kérdéseire – többek között az első világháború anyagcsatái nyomán kidolgozott hadigazdálkodás tapasztalatainak nyomán – az 1920-as évektől kezdve talán még a korábbinál is nagyobb figyelem irányult. Magyar nyelven a *Korunk* című kolozsvári közéleti lap foglalkozott többször is az ezzel kapcsolatos kérdésekkel. Ez a folyóirat a baloldali-liberális, polgári demokrata sőt gyakran marxista gondolkodók, publicisták orgánumának számított, nemzetközi szerzőgárdájában ott találjuk az akkor már emigrációban élő Károlyi Mihályt és Jászi Oszkárt is. A *Korunk* egyik gyakran publikáló szerzője volt Diamant Izsó gazdasági és művészeti szakíró, 1920-tól az aranyosgyéresi Sodronyipar Rt. vezérigazgatója, aki a liberális gondolkodású ipari „menedzser" őstípusának tekinthető. Közgazdasági, kereskedelem- és iparpolitikai cikkei, művészeti vonatkozású írásai szaklapokban és napilapokban jelentek meg. (A Romániai Gyáriparosok Országos Szövetségének erdélyi ügyvezető alelnöke végül 1944 őszén

[486] A tanulmány az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) által támogatott NK 100592 „A magyar vezetés- és szervezéstudomány XX. századi fejlődése, nemzetközi és hazai társadalmi-gazdasági háttere" kutatás (Budapesti Corvinus Egyetem, vezető kutató: Dobák Miklós CSc) keretein belül született meg.

feleségével együtt a nyilasterror áldozata lett.) Diamant a lapnak írt több cikkében is foglalkozott Henry Ford és Frederick Winslow Taylor munkásságával. Előbbiről megállapította, hogy sikerének fő záloga az új elképzelések gyors és időszerű alkalmazása, könyörtelen keresztülvitele. Ford szerint az a vállalat sikeres, amely a legolcsóbban a legjobbat nyújtja, hiszen olcsó terméket könnyebb elhelyezni a piacon, mint drágát, ez pedig saját korában komoly felfedezésnek számított. Diamant megjegyezte, hogy a Fordról elnevezett tömegtermelési rendszert már előtte is alkalmazták a chicagói vágóhidakon, az ő munkaszervezése kifinomultságát tekintve azonban egyedülálló. Fontos újításnak tartotta még az amerikai gyáros azon stratégiáját is, miszerint a nyersanyag-bányák, a –feldolgozók illetve a szállítás vállalaton belülre vonásával függetlenítette magát a külső tényezőktől. Így minimális raktározási költség valamint kiszámítható és olcsóbb termelés mellett versenyképes áron kínálhatta termékeit.[487]

Diamant nem tartotta szerencsésnek azt, hogy magyar és nemzetközi kritikusok párhuzamot igyekeztek vonni Ford és a kialakulóban lévő menedzsmenttudomány más alakjai között. Az amerikai gyárost egy időben ugyanis sokat emlegették a vertikális terjeszkedés gondolatát megfogalmazó német gyáros-politikus Hugo Stinnes nevével együtt. Az erdélyi szakíró szerint mindkettő zseniális szervező ugyan, de ahol Stinnes harácsolt, ott Ford alkotott. Sokan a német AEG elektronikai vállalat voltaképpeni létrehozóját, Emil Rathenaut és Fordot is összehasonlították: Diamant szerint közöttük a különbség a hasonló elvek individuális alkalmazásában van: Rathenau komolyabb, tudományosabb, Ford praktikusabb. „Rathenau ideálja a jó gép, Fordé az olcsó, könnyebben eladható gép."[488]

Számos szakmabeli hangsúlyozta Ford „munkáspártiságát". Diamant szerint azonban ez csupán korlátozottan volt igaz, sőt az embert kifejezetten könnyen pótolható szerszámmá alacsonyította. A Korunk szerzője úgy látta, hogy a „Fordismus" csak Amerikában, csak igen nagy méretekben s a korábbiakhoz hasonló konjunktúra-időszakokban alkalmazható és sikeres. Ford erényeit elismerve összegzésként még ennyit jegyzett meg: „De a könyvét kár volt megírnia. A könyve gyönge, nem őszinte és hamis pátosszal futott. Ellentétben azzal, amit alkotott."[489]

Taylorról értekezve Diamant rámutatott, hogy a taylorizmust gyakran a fordizmussal azonosítani szokták, s ez ellen a hibás megállapítás ellen Taylor és Ford hívei egyaránt tiltakoznak. Ebben igazuk is van, mert amíg Taylor egy „szenzáció nélküli, színtelen, tudománytalan tudománynak" a megalapítója, addig Ford ennek a tudománynak a praktikus alkalmazója, reformálója, hasznosítója. Taylor az elismert, de kínlódó és kísérletező elme, Ford a népszerű és könnyen alkotó „sztár". Taylor nevelni, oktatni, szervezni és szerveztetni akart, kiválasztás által jobb és több munkaeredményt elérni. Ford ugyanazt az eredményt nevelés nélkül akarta (munkásainak 75%-a egy héten belül betanítható volt). A két szakember rendszerét összehasonlítva Diamant megállapította, hogy az „emberiség haladása" szempontjából Taylor rendszere az értékesebb, mert nevelő és nemesítő hatású és több-kevesebb sikerrel minden fajta munka szervezése során alkalmazható.[490]

Az 1920-as években Kertész Imre gépészmérnök, műegyetemi tanársegéd önálló munkában foglalkozott Henry Ford rendszerével, melyben Taylor munkásságáról is kifejtette álláspontját. Ford szisztémáját bemutatva hosszasan időzött annak technikai részleteinél, különös részletességgel elemezve a szerinte az egész gyárat behálózó conveyor transzportszalagot, mely segítségével az amerikai gyáros a drága alkatrészraktárakat szinte feleslegessé tette, emellett a munkások sem szaladgáltak ide-oda, így emiatt nem keletkezett időveszteség. Kertész is hangsúlyozta, hogy a szerelési munkafolyamatokat a Ford-műveknél szét lehet választani, így az egyes munkaelemeket betanított munkások is elvégezhetik.[491]

A magyar gépészmérnök minden forráskritika alkalmazása nélkül elemezte Ford szociálpolitikai nézeteit, a gyáros könyvében szereplő ezzel kapcsolatos összes – gyakran nagyon propagandisztikus – kijelentést készpénznek véve. Emellett Ford munkabér- és bónuszrendszerének különböző fejlődési

[487] Diamant Izsó: Ford. *Korunk*, 1926. 7 szám (július)
[488] Diamant Izsó: Ford. *Korunk*, 1926. 7 szám (július) és Diamant Izsó: Az ipari amerikanizmus útjai. 2. *Korunk*, 1927. 7. szám (július)
[489] Diamant Izsó: Ford. *Korunk*, 1926. 7 szám (július)
[490] Diamant Izsó: Ford. *Korunk*, 1926. 7 szám (július)
[491] Kertész Imre: *Henry Ford és a fordizmus*. Közgazdasági és szociálpolitikai tanulmány. Budapest, 1930. 9.

fázisai is minden kritika nélküli bemutatásra kerültek, és Kertész teret szentelt az iparmágnás által létrehozott munkásjóléti intézmények ismertetésére is.[492]
Kertész Imre szerint Taylor és követői az úgy nevezett tudományos üzemvezetés tanának megalkotása során túlzásba estek, mert a differenciális bérrendszerben a legjobb munkás teljesítményét vették alapul, ez pedig azt eredményezte, hogy az átlagos munkavállaló a gyors tempótól kimerült. A szerző Ford módszereit össze is hasonlítva Taylor tudományos üzemvezetésével kijelentette, hogy az előbbi a taylorizmus továbbfejlesztése, de úgy, hogy magasabb célokat tűz ki, és azokat emberségesebben éri el. Az amerikai mérnökről kritikusan fogalmazva Kertész megemlítette, hogy a racionalizálás egyik nagy alakja, Friedrich von Gottl-Ottlilienfeld szerint is Taylor rendszere saját megtermelt hasznának jó részét felemészti a felduzzasztott vállalati hivatalnoksereg. Kertész kitért a német közgazdász azon megállapítására is, miszerint a taylorizmus oly bonyolult és költséges, annyira jól képzett, maximális teljesítményű munkásokat kíván, hogy csak néhány speciális vállalat engedheti meg magának. Egy ilyen vállalat viszont monopolhelyzetét kihasználva a nyereség 2/3-át elteszi és nem szállítja le az adott termék árat, így a taylori rendszer állítólagos pozitív hatása szélesebb körben elenyésző. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Kertész nem értett teljesen egyet Gottl-Ottlilienfeld ezen kijelentésével, mert szerinte a taylorizmust bevezető és emiatt monopolközeli helyzetbe került gyárak között is van verseny, így a Taylor elveinek és metódusainak nem olyan csekély a hatása, mint ahogy azt a német szakértő állította.[493] A Műegyetem tanársegédének munkájából azonban világosan látszik, hogy szerzője egyértelműen Henry Ford munkásságát tartotta többre, Taylorral kapcsolatban sokkal több bírálatot fogalmazott meg. Mivel egyfelől kritikátlanul elfogadta az amerikai gyáros kijelentéseit, másfelől azonban Taylorral szemben többször túlzottnak tűnő kritikával élt, elemzését nem lehet teljesen kiegyensúlyozottnak tekinteni.
Az 1930-as évek elején Káldor István[494] is önálló munkában foglalta össze Ford és Taylor elképzeléseivel és metódusaival kapcsolatos álláspontját. Elemzésében Kertészhez hasonlóan ő is leszögezte, hogy Ford kortársaitól eltérően nem nyerészkedni akart, rendszerével és tevékenységével a közt is szolgálni akarta. Felismerte a tömegfogyasztás fontosságát, ami korában komoly invenciónak számított, sikerének ez lett az egyik alapja. Káldor azonban azt is megjegyezte, hogy az amerikai iparmágnás érdemei és eredményei sokszor inkább a maga köré gyűjtött vezetőké voltak, ő inkább a kezdeményezések zászlóvivője, „reklámarca" volt.[495] A fordizmus Káldor szerint nem is más, mint a Ford által megvalósított gazdasági irányelvek és a követői által létrehozott eredmények összessége a racionalizálás és munkatudomány terén. E rendszer sikerének egyik kulcsa pedig az volt, hogy a munkásságot mint fogyasztóközönséget is figyelembe vette. A fordizmus nem szereti az állami befolyást, a szakszervezeteket pedig kifejezetten gyűlöli, ezzel viszont a munkavállalót teljesen kiszolgáltatja a munkaadónak. Ez ugyan Káldor szerint bizonyos esetekben a szükséges rossz, azonban sok szempontból végzetes lehet. A szerző azt is megjegyezte, hogy Ford ezen attitűdje mögött az áll, hogy ő még alkalmazhatott szervezetlen – s ezért kiszolgáltatottabb – munkást, mert ilyenből Amerikában sok található.[496]
Káldor idézte Fordot, aki szerint a haszon nem a munkásokat illeti, mert ha így lenne, megszűnnének a befektetések. A haszon az árak csökkenését idézi elő, ezért az hasznosnak tekinthető. A magyar szerző azonban úgy gondolta, hogy mindezek csak nagyüzemben igaz megállapítások, ahol a munkaerő kihasználásának megszervezése magas szintű. Nem igaz az amerikai gyáros azon kijelentése sem, miszerint a kormányok hiába akarják törvényekkel a jólétet biztosítani, arra csak a munka képes; mivel minden társadalomban szükség van a jogi háttérre. A vásárlóerő legfontosabb forrása a munkabér: ezt Ford és az amerikai nagyvállalatok már felismerték és alkalmazzák, nagy sikerrel. Ez az elv Káldor szerint szinte mindenhol teljesen megállja a helyét, s nagy emberismeretről

[492] Kertész Imre: *Henry Ford és a fordizmus*.Közgazdasági és szociálpolitikai tanulmány. Budapest, 1930. 11-17.
[493] Kertész Imre: *Henry Ford és a fordizmus*.Közgazdasági és szociálpolitikai tanulmány. Budapest, 1930. 18-19.
[494] Káldor személyéről egyelőre igen keveset tudunk, csak annyi bizonyos, hogy a könyvét megjelentető kiadó, az 1920-ban létrehozott, főleg irodalmi műveket kiadásával foglalkozó Genius alapítója Káldor Miksa volt, s a vállalat 1933-ban beolvadt a Révai Testvérek Irodalmi Rt-be.
[495] Káldor István: *Ford és a fordizmus*. Genius Könyvkiadó Rt. Budapest, 1926. 13.
[496] Káldor István: *Ford és a fordizmus*. Genius Könyvkiadó Rt. Budapest, 1926. 19-20.

és praktikus érzékről tanúskodik. Az is fontos megállapítása az amerikai iparmágnásnak, hogy ahogy minden piacot, a munkapiacot is szervezni kell.[497] A szerző azonban rámutatott Ford önellentmondásaira, aki művében egyszer azt állítja, hogy nincs szükség minimumbérre, mert az sosem lesz elég, máskor viszont azt mondja, hogy az általa megállapított napi 7 dolláros minimumbér megfelelő. Emellett Káldor azt a kijelentést sem tartja igaznak, miszerint a gép valóban kevesebb ember alkalmazását okozza, viszont új munkaalkalmakat teremt, s így összességében nem növeli a munkanélküliséget. Valójában azonban a gépek sokkal jobban szaporodnak, mint az általuk teremtett munkaalkalmak, ezért a munkahelyek számszerűleg csökkenni fognak.[498]
Taylor rendszeréről értekezve Káldor megállapítja, hogy az amerikai mérnök és munkatársai a munkamódszerek gazdaságosságát a tudományos üzemvezetéssel kívánták fokozni, de mivel viszonyítási alapjuk a legkiválóbb teljesítmény volt, így az eredmény az átlagmunkás túlterhelése lett. Alapvetéseit (jó üzemvezetés, magas bér, alacsony termelési költség) a szerző szerint ráadásul maga Taylor sem tartotta be maradéktalanul. Mivel arra törekedett, hogy minden munkás a képességeinek megfelelő legmagasabb – és ehhez mérten legtöbb munkával járó – munkakört kapja, így annak bére arányosan már nem számít olyan magasnak. Összegzésként Káldor kijelentette, hogy a taylorizmus a munkás relatív bércsökkenése mellett nagymértékű munkanélküliséget is generál.[499]
Mind Kertész, mind pedig Káldor egyetértett abban, hogy Ford (és kisebb mértékben Taylor) kezdeményezéseinek nagy része igen jó, ami problémás, az sokszor nem az ő hibájuk, hanem a környezetből is fakad. Elveik többsége Európára azonban nem vonatkoztatható, Magyarországon pedig agrárállam lévén a fordizmus és taylorizmus döntő része nem alkalmazható, hiszen azok kifejezetten ipari államokra vannak kitalálva.
A rendelkezésre álló terjedelmi keretek között nem volt alkalmunk Magyary Zoltán taylorizmussal kapcsolatos recepcióját és a taylori elvek magyar közigazgatásban való alkalmazási kezdeményezéseit bemutatni[500], azonban talán a fenti rövid elemzésből is kitűnik, hogy a magyar kritikusok többsége 1945 előtt a nemzetközi folyamatokkal lépést tartva és (Kertész Imrét kivéve) nem csupán szűken vett szakmai szempontok alapján, hanem szélesebb társadalmi perspektívából is vizsgálta Taylor és Ford rendszerét, alkalmasnak tartva azok egyes elemeit a magyar termelési gyakorlatban is alkalmazni. Úgy látták azonban, hogy a magyar gyakorlatba történő átültetésnek komoly korlátai vannak, melyek az Egyesült Államok és Magyarország eltérő történelmi hagyományaiból, politikai, társadalmi és gazdasági berendezkedéséből fakadnak. Ezen különbözőségeket nem tartották áthidalhatónak, ezért inkább e két rendszer valamelyes „magyarítását" illetve egyes elemeinek óvatos és fokozatos, a munkavállalók (valamint egyes esetekben a munkaadók) felvilágosításával előkészített bevezetését tartották célravezetőnek.

Összefoglaló

A tanulmány a modern értelemben vett vezetéstudomány XX. századi nemzetközi megalapítója, Frederick Winslow Taylor valamint a kor egyik legsikeresebb iparmágnása, Henry Ford tudományos és az üzemi gyakorlatban elért eredményeinek magyarországi fogadtatását mutatja be, különös tekintettel arra a kérdésre, vajon az itthoni szakmai körök adaptálhatónak tartották-e a taylori és fordi elveket a magyar gazdaságban. A munka kitér ezen menedzsmenttudományi elképzelések magyar elméleti kritikájára, elemezve az itthoni szakma képviselőinek azonos és eltérő álláspontját e modellek magyarországi alkalmazhatóságának lehetőségeivel és korlátaival kapcsolatban. A teoretikus jellegű viták bemutatása során a tanulmány részletesen ismerteti Diamant Izsó, Kertész Imre és Káldor István Taylorról és Fordról írott munkáinak választott témánkkal kapcsolatos megállapításait és kritikai észrevételeit.

---

[497] Káldor István: *Ford és a fordizmus*. Genius Könyvkiadó Rt. Budapest, 1926. 26., 30-32.
[498] Káldor István: *Ford és a fordizmus*. Genius Könyvkiadó Rt. Budapest, 1930. 33.
[499] Káldor István: *Ford és a fordizmus*. Genius Könyvkiadó Rt. Budapest, 1930. 10-12.
[500] Magyary ezzel kapcsolatos álláspontjára lásd még: Zachar Péter Krisztián: Taylor és Fayol munkásságának hatása a két világháború közötti magyar közigazgatás-elméletre. In: *Tanulmányok a magyar menedzsmenttudomány 20. századi történetéről*.Szerkesztette: Dobák Miklós. L'Harmattan Kiadó. Budapest, 2013. 41-61.

Szekeres Sándor: **A székely jogról röviden, a gyökerektől a mai napig**

A székely önkormányzatiság kezdete ugyan pontosan nem állapítható meg, de csírái kitapinthatóak már a XII.-XIII. századtól, Anonymus vagy Kézai Simon Magyarok krónikája és más krónikák, illetve írásos dokumentumok utalnak a székely nép korai szervezettségére. Az írott és megmaradt dokumentumok előtt is minden bizonnyal már kialakulhatott a székely jog, mégpedig a szokásjog szintjén. A székely hadsereg, katonák ilyen korai emlegetése jelzi azt, hogy a székelyek olyan társadalmi szervezettséggel rendelkeztek, amelynek egyik fontos eleme a katonai szervezettség. A székely jog vizsgálata folyamán abból kell kiindulnunk, hogy a székelyek – a honfoglaló magyarokhoz hasonlóan – őshonfoglalók a Kárpát-medencében, de valószínű, hogy már a magyarok bejövetelét megelőzően itt élhettek. Nem csak Anonymus és Kézai Simon, hanem más krónikások is arról szólnak, hogy a magyarok a székelyek segítségével veszik birtokba a Kárpát-medencét.
A sajátos székely önállóság keretén belül igencsak fontos szerepet jelentett a szervezett katonai erő is, ha pedig az írásos források székely hadsereg emlegetnek, akkor azt is tudni kell, hogy már ekkor magas fokú szervezettséget értek el a székelyek. A krónikákban a székely fegyveresekről lehet olvasni már az 1116. május 13-i olsovai (magyar-cseh határfolyó) ütközet kapcsán. Később pedig egyre többet lehet hallani róluk. Az 1146. szeptember 11-i Lajta menti ütközetben, ahol a magyar király és a magyar föld védelmében harcoltak székelyek a betolakodó cseh és német seregek ellen, akik ekkor a „modernnek" számító páncélosokkal ellen, még mindig csak könnyűlovasok és az ősi magyar harcmodort alkalmazzák. Freisingi Ottó 1146-os évekről egyértelműen leírja azt, hogy a magyarok oldalán székely csapatok is harcolnak, mégpedig egy ispán vezetésével. A magyar jog részét képező, de már szinte elfeledett székely jog nélkül nem érthetjük meg a székelyek autonómiáját biztosító kereteket sem, ezért is szükségesnek tartom a székely jog alapvető elemeinek tanulmányozását, hogy megismerhessük azt a közel 8 évszázadra (1116-1877) kiterjedő időszakot, melyet a székelyek önkormányzatiságának ismerünk. [2]

A középkori Magyar Királyság jogrendszerén belül egy igen sajátos színfoltot jelent a székelyek jogrendszere, mely alapjaiban különbözik a kunok, a jászok, a szepesi lándzsások, a besenyők, az erdélyi szászok vagy éppen a románok sajátos jogaitól. A székelység jogrendszere azért különbözik alapjaiban az előbb felsorolt népelemek jogaitól, mert míg ezeknek a népeknek sajátos jogszabályai mind a magyar királyi privilégiumokra vezethetők vissza, hiszen a király megengedte nekik a Magyarországon való megtelepedést, addig a székelység történelmében azonban nem lehet olyan királyi okmányt találni, de még halvány utalást sem arra vonatkozóan, hogy a székelyek a magyar király jóvoltából telepedhettek volna meg a Kárpát-medencében.
A székely jog tárgykörének elemzésekor nem lehet szó nélkül hagyni azt a sajnálatos tényt, hogy a székely jogról még a mai napig is alig lehet tudni valamit, mint ahogy az erdélyi sajátos magyar jogfejlődésről sem napjainkban. Elegendő csak az 1996-ban kiadott az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Jogi Karának hallgatói által használt jogtörténeti tankönyvet megemlíteni (Magyar jogtörténet), mely tankönyvet a 2000-es években többször is ismét kiadtak. E könyv sajnálatos módon tele van csúsztatásokkal, félremagyarázással, ezért sem csoda, hogy a mai napig milyen keveset tudnak úgy a jogtanhallgatók, mint a végzett jogászok a székely jogról. [3]
Pedig a székely joggal már számos történész, jogtörténész foglakozott, akik közül kiemelhetjük Nagyajtai Cserei Farkas, Kilyéni Székely Mihály, Kállay Ferenc, Lőtsey Spielenberg László, Connerth János, Benkő József, Szádeczky Kardoss Lajos, Szász Károly, Endes Miklós, Bónis György, Hóman Bálint, Rugonfalvi Kiss István, Németh Gyula, Bodor György, Balás Gábor, Imreh István, Pál-Antal Sándor, Kordé Zoltán és mások munkáit. [4]

Már e rövid elemzés elején, - egyetértve a fent felsorolt neves történészekkel - kijelenhetjük, hogy a székelyek ősi szervezete minden bizonnyal nemzetségi szervezet volt, ugyanis a „trium generum

Siculorum" kifejezés a **székelyek három ősi nemzetségére** utal. A rendi tagozódás vizsgálata során sokan megállapították azt, hogy a székelyek eredetileg két rendre oszlottak, a **lófők** és a **közszékely** gyalogok rendjére. Csak jóval később alakul ki a **főnépek** (elsők, hatalmasok) rendje. A székely hadsereg alegységeinek élén a tizedesek, századosok, hadnagyok, kapitányok és főkapitányok álltak. A teljes székely hadat a székelyek ispánja vezette. Az a hadi szerkezet jelenik meg a Székelyföld településeinek szerkezetében is, ahol a külön álló falvak tízesekre vannak felosztva.

Ez a hadi szerkezet tükröződik a közigazgatásban és ez a szerkezet az akkori civil élettel teljesen átitatódott, így a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szervezetében. A hadakozási, életviteli szokásaikból ered a magántulajdon csekély mértéke és a közösségi tulajdon kiemelkedő szerepe.
A három székely nemzetség tisztségviselő rendje (a lófők) **hat nemre** (Örlöcz, Jenő, Meggyes, Adorján, Ábrán és Halom) és minden nem ágakra (Bod, Szomorú, Gyáros, György, Telegd, Nagy, Péter, Szovát, Új, Dudor, Poson, Gyerő, Halond, Seprőd, Boroszló, Kürt, Váczmán, Náznán, Balási, Eczken, Vaja, Karácson, Koromza, Zöld, Odvor, Kövér, stb.) volt felosztva, összesen **24 ágra**. Az ágak neve székenként kisebb eltéréseket mutathatott, de mindenképpen megfigyelhető az a tény, hogy az ág nevek néhány kivételtől eltekintve, mind magyar megnevezésűek. A tisztségeket évenként váltakozva viselték, oly módon, hogy minden évben az egyik ág viselte a hadnagyságot és egy másik ág a bíróság tisztségét töltötte be, tehát huszonnégy éve kellett elteljen, hogy a hadnagyi vagy a bírói tisztség egy ágon belül ismétlődhessen.
A székely közigazgatás területi szervezete a tízes, szeg, szer, falu (egy vagy több tízes), szék, mint közigazgatási szerkezeti egység, majd a lakosság növekedésével kialakult egy széken belül egy vagy több fiszék.
A székely jog írásban való megjelenése előtt minden bizonnyal létezett a szóban megfogalmazott szokásjog, itt elegendő csak pl. a románok szokásjogára gondolni, hiszen az írásbeli megfogalmazások előtt, a románok – egyébképpen évszázadokon keresztül -, szóban megfogalmazott szokásjog alapján élték életüket. A románokon kívül más népeknél is előfordult a szokásjog szóban való megfogalmazása. A székelyek nem voltak alárendelve az erdélyi vajda joghatóságának, jogi ügyeiket saját maguk intézhették, fellebbezési joggal egyenesen a magyar királyhoz fordulhattak. Még az is előfordult 1324-ben, hogy amikor Károly Róbert adományt akart tenni a Kászonokban, a székelyek ősi szokásjogukban bízva szembefordultak vele és sikeresen ellent is mondtak az adományozásnak.
A székely ispán jogintézményét leszámítva a székely jogintézményeknek az a sajátossága, hogy maguk a székelyek közössége hozza létre és működteti ezeket. Ilyen jogintézmény a székely közgyűlés vagy nemzetgyűlés, a székgyűlés, a széki bíróság, Székelyföld Főtörvényszéke, a hadnagy vagy székes hadnagy, a széki bíró, esküdtek, a szék jegyzője, a falugyűlés, faluszéke, a falusbíró, esküdtek, a falu jegyzője. A székely intézmények sok módosulással ugyan, de 1877-ig léteztek.
A **székely ispáni** cím egyértelmű megnevezése egyúttal azt is jelenti, hogy ettől időponttól számítva bizonyossággal lehet azt állítani, hogy a székelyeknek már ebben az időben olyan szervezettsége volt, mely sajátos jogaik és kötelességeik mellett, önálló polgári és katonai szervezeti formája létezett, amit mai szóhasználattal autonómiának, önrendelkezésnek is nevezünk. A székelyek legfőbb katonai és polgári vezetője a **székelyek ispánja**, akit már 1235-ben említenek „Comes et ductor Siculorum" néven.
A székely ispánt mindig a király nevezte ki, rendszerint nem a székelyek közül, a középkor elején az erdélyi vajdai méltósággal közösen viselte e címet, majd később (Mária Teréziát követően) következetesen felvették a magyar királyi és az erdélyi fejedelmi tisztségek címei közé. A székely ispán a beiktatáskor esküt kellett tegyen a székely szabadság és a Székelyföld megvédésére. Az eskütétel után adták át neki az ispáni méltóság hatalmi jelvényeit, a zászlót, a botot és a szablyát. Az ispáni szablyáról még azt is tudjuk, hogy akárcsak a magyar király koronázásakor, a székely ispán is a világ négy tája felé kellett szablyájával suhintson. Ezt a suhintást napvágásnak nevezték el, annak az ősrégi hitnek az alapján, hogy az ősi istenük küldött egy meteoritot, melyből e szablya vasa készült. A székelyek ispánja képviselte a székelyeket az országos főméltóságok között, ő képviselte a királyt és a királyi hatalmat a székelyek között. A székelyek ispánja vezette a teljes székely haderőt, fontos szerepe volt a hadügyi-szervezési kérdések megoldásában, időnkét hadi szemlét tartott az összegyűlt

összes székely fegyveres előtt. A székely ispán képviselte a bíráskodásban a királyi hatalmat, hozzá lehetett fellebbezni a Székely Főtörvényszék által hozott bírósági határozatokkal elégedetlen ügyfélnek. A székely ispán képviselte a királyt a legfőbb közigazgatási ügyekben, így a székely nemzetgyűlésen vagy a székgyűléseken. Az ispáni udvar a Marosszék szomszédságában fekvő görgényi vár volt. A három erdélyi nemzet Mátyás király idején, 1463. április 23-i hadiszabályzatában rögzítik, hogy a székelyek „hadfelkelésre való összehívásuk vagy vérbe mártott karddal vagy székely ispánjuk vagy amennyiben személye az ispánéval megegyezik - a vajda úr levelével történjen.” [5]
A bírósági közgyűléseken a székely ispán 40 lóval és kísérettel jelenhetett meg, ilyen esetben az adott szék köteles volt ellátásáról gondoskodni. Ettől eltekintve azonban a Székelyföldön nem szállhatott meg, nem szállásolhatta el katonáit, csak abban az esetben ha hadsereggel átvonult. Az első név szerint ismert székely ispán, Zoltán, akit 1220-ban említenek, ami persze nem azt jelenti, hogy e dátumot megelőzően ne lett volna a székelyeknek ispánja.
A székely ispánt munkájában segítette, az **alispán**, aki a **királybíró** (iudex regius) szerepét is betöltötte, a XV. század végétől minden székely széknek volt alispánja, királybírója.
A székely jog struktúrájánál meg kell említeni, hogy a legfőbb döntéshozó szerv a székelyek közgyűlése vagy ahogy még nevezték a székelyek nemzetgyűlése volt. Itt ezen a magas törvényhozói fórumon alkothattak az egész Székelyföldre kiterjedő szabályokat. Azt is tudni kell, hogy minden székely széknek jogában állt közgyűlést tartani, s ezeken a fórumokon választották meg a katonai vezetőket (hadnagyokat), a bírákat és az esküdteket. Székelyföld minden településén a széki közgyűlések szabályainak alkalmazására falutörvényeket is alkottak.
A székelyföldi bíráskodás kezdeteiről fennmaradt, hogy a székelyek gyűlésén oly módon tartották a bíráskodási ügyeiket, hogy a szabad ég alatt körben ülve, bárki figyelhette a felek előterjesztéseit.
Hadnagy vagy **székes hadnagy**nak is nevezett katonai vezető, a **bíró**hoz hasonlóan egy évig viselhette tisztét, az ágak váltakozásának sorrendjében. A hadnagy elsősorban a katonai igazgatás terén teljesítette kötelezettségét. Ő vezette az adott székely szék seregét, ő tartott katonai szemlét (lustrát) a katonaköteles férfiak előtt, de joga volt bíráskodási ügyekben is dönteni.
Vagyis a mai idők szavaival megfogalmazva, azt jelenti, hogy az egy esztendeig tartott hadnagyság vagy bíróság tisztsége, a két tisztségviselőt pedig 10-10 lófő segítette. A hadnagyok és a bírók tisztségének évenként, nemek és ágak szerinti sorrendje bizonyítja a székelység őshonfoglalását, a királyi telepítési elméletekkel szemben.
A székbírók mellett az erdélyi vajda és székely ispán királybírákat(alispánokat) is kinevezett a bíráskodás lebonyolítása folyamán. A **királybíró** a székely ispánhoz hasonlóan ugyancsak a magyar királyi, majd később az erdélyi fejedelmi hatalmat testesíthette meg.
A bíráskodást **esküdtek** segítették. A XV. századtól a bíráskodásban a **szék jegyzője**, notarius sedes, segítette a bíráskodás írásba foglalását.
Székelyvásárhelyen (1616 óta Marosvásárhely) több mint 500 évvel ezelőtt tartott **székely közgyűlés** vagy **nemzetgyűlés** elemzése előtt, szükséges megemlíteni azt, hogy a magyar király által kinevezett székely ispánt leszámítva, az összes székely jogintézmény a közösségi akaratból született meg.
Minden székely széken időnként **székgyűlést**, vagyis közgyűlést tartottak, melyen igazságszolgáltatási és katonai kérdéseket oldottak meg, egy adott székre kiterjedő érvényességű határozatot hozhattak.
A **székely nemzetgyűléseken** a székek közötti vitás ügyek megoldása mellett jogalkotási tevékenységet is folytattak, a korábbi szokásjogot írásban is szentesítették. Csak a székely nemzetgyűlés dönthetett a királynak felajánlható ököradó ügyében. Az ököradó, - melyet szokás szerint akkor adtak a székelyek, amikor a magyar királyt megkoronázták, vagy amikor a királynak megszületett az első fia -, volt eleinte a székelyek egyetlen adóterhe. Ezt az adóterhet is azonban úgy viselték, hogy gyakorlatilag ajándékként ajánlották fel a királynak. A szabadságszerető székelység ezzel is jelezni akarta, hogy nem kötelezettségként, hanem segítségképpen adja az ököradót. A székely nemzetgyűlést az ispán, de a magyar király is összehívhatta, ugyanakkor tudunk nem egy nemzetgyűlésről, amelyet nem az ispán hívott össze, sőt éppen az ispán intézkedései, túlkapásai miatt hívták össze. A gyűlésekre a székely férfiak fegyveresen jelentek meg, így aki a többség akaratával nem értett egyet, akár a helyszínen is megölhették, sőt ha elmenekült házát lerombolták

és az egész Székelyföldről száműzték. Előfordult azonban az is, ha az elkövető megbánást mutatott, akkor ki is békültek vele és közös költségen házát újra felépítették.
A székelyvásárhelyi gyűlés kodifikálja az örökösödési eljárásnak azt az előírását, miszerint a székely örökség megnyílása esetén először a férfi örökösök örökölnek. Női örökösök csak abban az esetben örökölnek, ha a férfi ágon egyetlen férfi örökös sincsen.. A székely nőket sem lehetett kisemmizni jogos örökségükből, hanem ki kellett őket házasítani. A kiházasítás értéke pedig megközelíthette a fiúk örökségének értékét. A székely birtok gyökere a vérszerinti származás és gyakran használják a vérgyökér kifejezést is, ami azt jelentette, hogy ősi jogon valósították meg a birtoklást, ezért is nevezték a vérgyökért ősfiúnak, vagy röviden ősnek. Az ősfiúnak a templomban is megvolt a jól meghatározható üléshelye, az udvarhelyszéki Felsősófalván például még a XX. században is ilyen rend szerint foglalták el a templomban a férfiak üléshelyeiket, sőt használták az öss (székely örökség, bírtok) kifejezést is.

A hét székely szék közül a központi szerepet Udvarhelyszék játszotta. Itt volt letéve a székely nemzet pecsétje (egy kék mezejű pajzson ezüst páncélos kar, kezében aranymarkolatú, egyenes ezüstszínű kard, mely medvefejet és szívet szúr át, fölötte a Nap és a Hold), itt volt elhelyezve a székely nemzet levéltára és itt kellett összegyűljenek rendszerint hadiszemlére (lustra), tanácskozásra és törvényalkotásra. Ugyanakkor tudni kell azt is, hogy más akkor is fontos szerepe volt Székelyvásárhelynek, hiszen számos alkalommal gyűltek oda közgyűlésre. A későbbi korokban Marosvásárhelynek sokkal nagyobb szerepe lett a XVIII. századtól egyre inkább Székelyföld fővárosának kezdték tekinteni.
Az **1466. évi zabolai gyűlés** határozatai már arról szólnak, hogy a székelyek tisztségviselőit már nem az ősrégi hagyományok szerint, a nemek és ágak váltakozó rendjében töltik be évente a tisztségeket, hanem a főnépek és a közszékelyek egyenlő arányban tölthetik be ezeket. „Ha kiderülne, hogy valaki az állított vagy állítandó **esküdtek közül az előbb írt határozattal és rendelkezéssel ellentétesen tevékenykedik, vagy valakinek a jogait tudatosan eltitkolja vagy meghamisítja**, az igazság előbb bírt vizsgálatán felül kiérdemelje, hogy **az országlakosok közös véleményével megnyúzás büntetésére ítéljék, és bőrét szalmával kitömjék."** [6]
Nagyon fontos lépést jelentett a székely jog fejlődése és használata terén az 500 évvel ezelőtti, **1505. november 20-i székely nemzetgyűlés**. Ezen a székelyudvarhelyi nemzetgyűlésen döntöttek a székely igazságszolgáltatás és bíráskodás kijavításáról, azzal a céllal, hogy el lehessen kerülni az eddigi hiányosságokat és elhatározták az egész Székelyföldre kiterjedő **főtörvényszék** felállítását. A főtörvényszék felállítása, - mint fellebbviteli igazságügyi fórum -, azt is jelenti közvetett módon, hogy Székelyföld minden székében már léteztek széki bíróságok. A székelyföldi főtörvényszék létrehozását megelőzően léteztek tehát Udvarhelyszék, Marosszék, Csíkszék, Kézdiszék, Orbaiszék, Sepsiszék és Aranyosszék bíróságai.

A közgyűlésen alkotott jogszabályokon kívül a székek és fiszékek is hoztak saját határozatokat, melyeket az adott területen végrehajtani és alkalmazni kellett.
A székely nemzetgyűlés a törvénykezésben fellebbezési fórum is volt, addig ugyanis nem lehetett a magyar királyt képviselő székelyek ispánjához fordulni, amíg a közgyűlés nem tárgyalta meg az ügyet. Werbőczi István II. Ulászló király ítélőmestere 1514-re összegyűjtötte és rendszerezte a magyar jogszokásokat, melyet röviden Tripartitumnak, Hármaskönyvnek neveznek. A Tripartitumot a magyar országgyűlés elfogadta, a király is jóváhagyta, de a király második pecsétjének hiányában, formai okokból nem emelkedett jogerőre, ezzel szemben a erdélyi országgyűlés a Tripartitumot elfogadta és jogerőre is emelte. Werbőczy törvénygyűjteményében a következő szól a székelyekről:
„Vannak azonkivűl az erdélyi részekben *scythulok,* kiváltságos nemesek; kik a scytha néptől, ennek Pannoniába lett első bejövetelekor származtak és a kiket mi rontott szóval *siculoknak,* magyarúl *székelyeknek* nevezünk; teljesen különböző törvénynyel és szokással élők, a hadi dolgokban nagyon jártasok; kik az örökségeket és tisztségeket, nemzetségek, ivadékok és ivadéki ágak szerint (a régiek szokásához képest) rendezik és osztják föl maguk között.

1. §. Ezeknek díjok huszonöt forinttal rovatik le.
2. §. A nyelvváltság pedig közöttük tizenkét forintban és ötven dénárban van megszabva.
3. §. A székely ellen ispánjok előtt hozott főbenjáró itélet pedig ugyanannyi forintot érő huszonnégy girára terjed. Örökségét az elmarasztalt és elítélt nem veszti el, hanem örököseire és atyjafiaira száll. Fejét is, kivéve a hűtlenség eseteit és a bűnvádi ügyeket, bántatlanul megtartja.
4. §. Törvényszékökön pedig minden girát ötven dénárral szoktak letenni és kifizetni.
5. §. Továbbá, bármely pörben, mindjárt a meghozott és kihirdetett itélet után, ispánjok és alispánjok a maga birói részét (mégha az elmarasztalt egyezségre lépne is ellenfelével) behajthatja.
6. §. Továbbá, a köztük örökségek tárgyában indított, három forint értéket meghaladó ügyeket, la szokásos. fölebbezések megtartásával, tüzetesebb megvizsgálás ; végett föl szokták küldeni a királyi itélő-székre.
7. §. Ez országok és nemesek többi helyhatósági jogai pedig (mivel csupán körükben érvényesek és közöttük ismeretesek) nem kivánnak bővebb magyarázatot.” [7]

A Székelyudvarhelyen **1555** áprilisában összeült székely nemzetgyűlés korszakalkotó jelentőségű kodifikációs tevékenységet vitt véghez, amikor elfogadta a **székely perrendtartási és eljárásjog kódexét.** Azt is döbbenten állapíthatja meg a kutató, hogy a rendeletet magyar nyelven fogalmazták meg. A székelyek eredetileg földjeiket közösen birtokolták és használták és csak fokozatosan alakult ki a magán területű vagyonuk, melyet székely örökségnek is nevezünk.
A székely jog szerinti örökösödés elsősorban a leszármazókat preferálja és csak abban az esetben örökölhetnek az oldalági örökösök, ha nincs vér szerinti leszármazó. Ebből a jogelvből következik az, hogy a székely jog szerinti örökösödésnél amennyiben leszármazók vannak, nem ismerik a túlélő házastárs jogintézményét sem. Döbbenetes volt tapasztalni azt, hogy ez a székely jogszokás még a harmadik évezredben is él. A székely közbirtokosságok sajátos szabályozásában vannak olyan közbirtokosságok a Székelyföldön, amelyeknél az örökhagyó halála esetén csak a leszármazottak örökölnek, a túlélő házastárs örökösödési lehetősége nélkül. A Mezőségről Székelyföldre, székely férfihoz férjhezment asszony, aki később özvegyen maradt, nagyon elcsodálkozott, hogy csak a lányai örökölhetik 2005-ben az apjuk után maradt közbirtokossági erdőrészt.
Ugyancsak a székely jog századokon átívelő hagyományait jelzi az a székely jogszokás, hogy még a XX. század közepén is a székely lányokat kiházasították és a családi házat, valamint a mezőgazdasági földeket a fiú (fiúk) örökölték. Természetesen már nem volt általános az általános örökösödési jogtól való eltérés a Székelyföldön élők többségénél sem, de még jobbára faluhelyen elég gyakran előfordult az ősi székely jog szerinti örökösödés, szokásjogként való továbbélése.
A székely jognak egy igen széleskörű alkalmazását a falutörvények, falusi rendszabályok írott és íratlan szabályainak összessége teszi ki. A falutörvényeket behatóan és részletesen elemezte Imreh István, aki az 1569-től fennmaradt székelyudvarhelyi székely oklevéltár, bírósági jegyzőkönyveinek tanulmányozása során, mélyreható elemzéseket végzett. [8] A székely falusi bírót mindig a köznépből választották, mint ahogy az őt segítő hat esküdtet is. Az első ismert falutörvényt 1581-ből ismerjük, Gyergyóújfalu szabályzatán kívül számos falutörvény maradt fenn. Ebből az évből számos falutörvényt ismerünk. Ez azonban nem azt jelenti, hogy korábban ne készítettek volna hasonló szabályozásokat. Az utolsó falutörvényt 1881-ből Aranyoszékről ismerjük. Székelyföldön Coroi Artur kutatásai szerint összesen 269 falutörvény maradt fenn. Lényegében bírói jogmeghatározásokat tartalmaznak, amit az ún. *fogott közbírák* állítottak össze. A közbírák rendszerint nem a faluban élő írástudó székely emberek voltak, és 3–5-en vettek részt a jogi szokásokat lejegyző munkában, amihez a falubelieket tanúként hallgatták meg. A falubeliek azután az írásba foglalt határozatokat, szabályokat „kezük beadásá”-val, sokszor kötbér terhével ismerték el kötelezőnek a maguk részére. Coroi Artur alapos kutatásainak köszönhető, hogy a Székelyföldön milyen sok falutörvény létezett.[9]
Azt tudnunk kell azonban, hogy e falutörvények, közbirtokosságokra vonatkozó rendelkezéseit még a mai napig is alkalmazzák, mint ahogy olyan íratlan szabályok élnek még a mai napig a Székelyföldön, melyek azt bizonyítják, hogy a székely emberek jogtudatában még most is irányadó, s amelyet még most is tiszteletben tartanak. Itt meg kell említsem, hogy a Felsősófalva református templomában, az ülésrend még mindig a sok évszázados hagyományoknak, szokásrendnek felel meg. A szószéktől

balra, még most is az első sorban a férfi vendégek (ha vannak vendégek) ülnek, majd két sorban a presbiterek, akiket követik a lófő székelyek, majd a szabad székelyek. A rövid példa mellett megemlíthetem azt is, hogy a szokásjog szabályozza most is a Székelyföldön a tehenek, juhok mellé felvett pásztorok felfogadását, bérezését és a bér melletti juttatásait is. Ezen kívül még számos más szokásjog elemet is meg lehet említeni, amely a székely jogból a mai napig fennmaradt. E vázlatos rövid ismertetésből is látható az, hogy nem véletlenül nevezték évszázadokon keresztül a székelyek földjét Székelyországnak (regnum Siculorum), mert szinte önálló országként létezett a Magyar Királyságon belül, egy olyan közigazgatási, jogi, katonai, stb. szerkezettel rendelkezett, mely már több volt, mint egyszerű autonómia, hanem szinte egy valóságos ország volt. Sajnálatos módon épp a magyar parlament döntésével, az **1876. évi XXXIII. törvénycikk némely törvényhatóság területének szabályozásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről** szóló jogszabállyal, teljesen megszűnik a székely autonómia utolsó intézménye is. Pedig milyen jó lett volna 44 év múlva, amikor 1920-ban a trianoni diktátummal hazánk nagy részét Romániához csatolták, mely ország alig 42 évvel azelőtt született meg 1877-ben, mint független ország, ugyanis az orosz hadsereg kiűzte a törököket onnan.
A székelyföldi magyarok autonómiája feléledt Románia keretein belől is 1952-ben, igaz, hogy a Szovjetunió nyomására Magyar Autonóm Tartomány néven. Az is igaz, hogy a kommunista diktatúra rendszerének sajátosságai között, melyet többször áralakítottak, Maros Magyar Autonóm Tartomány lett. E sorok írója, aki e területen élt, tapasztalhatta, hogy 1968-ig, a székelyföldi magyaroknak sokkal több joguk volt önazonosságuk megőrzéséhez, mint manapság. A közigazgatásban, az oktatásban, az igazságszolgáltatásban, a gazdasági életben ebben az időszakban a magyar nyelv egyrangú volt a román nyelvvel. A székelyföldi magyarok az egykori néptanácsok ügyintézőihez, nyugodtan magyar nyelven adhatták be kérelmeiket, az építési engedélyektől kezdve, bármely területen és úgyszintén magyar nyelvű határozatokat, értesítéseket kaptak. A bíróságokra bármilyen ügyet magyarul elő lehetett terjeszteni, mint ahogy magyarul folytak a bírósági tárgyalások. Manapság azonban ez nem lehetséges épp az un. rendszerváltást követően, az un. demokratikus jogállamban, amikor 1990 után, a magyar nyelven benyújtott bármilyen iratot, a bíróság elutasít, magyarul pedig nem lehet beszélni a tárgyaláson tolmács nélkül, csak románul, még akkor sem, ha a terület lakosságának 98% magyar, mint például Székelyudvarhely és környéke.
Az évezredes székely jog is hozzájárult ahhoz, hogy a Székelyföldön nem tudtak megtelepedni olyan nagy számban idegenek, ezért érdemes megemlíteni, hogy még a XX. század közepén is, a magyarul beszélő székelyek voltak többségben: „az 1948. január 25-én megtartott országos népszámlálás adatai szerint a négy székely megyének (Maros, Udvarhely, Csík és Háromszék), összesen 740.381 lakosa volt. Udvarhelyen 97,3%, Háromszéken 87,7%, Csíkban 86,9 százalékos volt a magyar anyanyelvűek aránya. A Mezőség felé terjedő, közel 330 ezres összlakosságú Maros megyében a magyarok csekély többségben voltak (50,8%)”[10]

Rövid kis tanulmányommal szeretnék hozzájárulni ahhoz, hogy minél több magyar fiatal alaposan tanulmányozza a székelyföldi magyarok autonómiáját, mert alapos tudással felvértezve, nemzettudatunk megerősödésével, összetartozással és következetes munkával elérhetjük megmaradásunk zálogát, a székelyföldi magyarok önrendelkezését.

Hivatkozások:

1.)Szekeres Lukács Sándor: *A székely jogról*, in: http://sznt.sic.hu/hu-sic/index.php?option=com_content&view=article&id=368%3Aa-szekely-jogrol&catid=19%3Atanulmanyok&Itemid=25&lang=fa URL:2006. május 3; Szekeres Lukács Sándor: *A székely jogról*, in: Székelyföld kulturális folyóirat, X. évfolyam, 5. szám, 2006. május, 102-125

2.) Szekeres Lukács Sándor: *Kodáros Kincsei. Fejezetek Felsősófalva és a Székely Sóvidék történelméből,* Székelyudvarhely, 2002., Szekeres Lukács Sándor: *A Székelyföld autonómiájáról,* in. Átalvető 51. sz. 2004. szeptember, Az Erdélyi Körök Országos Szövetségének és az Erdélyi Magyarok Tolna Megyei Egyesületének negyedévi lapja, 36-40. old.; Szekeres Lukács Sándor: *Székely Mózes Erdély székely fejedelme*, Székelyudvarhely, 2007;

3.) Magyar jogtörténet, írta: Beliznay Kinga, Horváth Attila, Kabódi Csaba, Király Tibor, Lőrincz József, Máthé Gábor, Mezey Barna, Révész T. Mihály, Zlinszky János; Szerkesztette Mezey Barna; Osiiris Kiadó, Budapest, 1996
4.) Benkő József: *Az Erdélyországi nemes székely nemzet képe*, Kolozsvár, 1806.; Kilyéni Székely Mihály - *A Nemes Székely Nemzetnek Constitucióí, Privilégiumai*, Pest, 1818.; Kállay Ferencz: *Historiai értekezés a' nemes Székely nemzet' eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben.* Nagyenyed, Ref. Kollégyom, 1829; Lőtsey Spielenberg László: *A nemes székely nemzetnek jussait világosító némely darab levelek, többek által magyar nyelvre fordítva, némelyek pedig eredetileg magyar nyelven,* Marosvásárhely, 1837; Connert János: *A székelyek intézményei a legrégibb időktől az 1562-iki átalakulásig,* Kolozsvárt, 1901; Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927; Csíkszentsimoni Dr. Endes Miklós*: Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története*, A M. Kir. Közigazgatási Bíróság Itélőbírája, A Szerző kiadása, Budapest,1935., Bónis György: *Magyar jog – székely jog*, Kolozsvár, 1942,, Balás Gábor: *Székelyek nyomában*, Budapest, Panoráma, 1984; Rugonfalvi Kiss István: *A székely nemzet története*, Attraktor kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004, Pál-Antal Sándor: *Székely önkormányzat története*, Mentor kiadó, Marosvásárhely, 2002, stb
5.) Bodor György: *A székely nemzetségi szervezet*, Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 2003, 18-19. old
6.) Székely Oklevéltár, szerkesztette: Szabó Károly, Szádeczky Lajos, Barabás Samu, Kolozsvár-Budapest, 1872-1934, III. kötet, 83-86. old.,
7.) Werbőczy István: *Tripartitum a dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve*, Téka Kiadó, Budapest, 1990, fordította, Csiky Kálmán; 485-487. old.,
8.) Imreh István: *Székely falutörvények*. (Bevezetéssel és jegyzetekkel közzétette, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Kolozsvár, 1947);
9.) Coroi Artur: *Kísérlet a székely falutörvények és rendtartások statisztikai módszerekkel való vizsgálatára*, in: Acta Siculica 2007, 373-404
10.) Az 1948. január 25-i népszámlálás adatai. Bukarest, 1948. április 16. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL), XIX-J-1-k (Külügyminisztérium, Románia 1945-1964, adminisztratív iratok), 10. doboz. Sz. n. 34/pol.; Stefano Bottoni. *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952-1960)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 22. old.;

Tanyiné Dr. Kocsis Anikó[501] *– Dr. Szerafinné Dr. Szabolcsi Ágnes*[502]**: Vállalkozói információs rendszer kialakítása a társadalmi versenyképesség növelésére**

„A közkönyvtáraknak használniuk kell az új technológiákat, hogy jobbá tegyék szolgáltatásaikat és újakat vezessenek be."
A közkönyvtári szolgálat : az IFLA és az UNESCO fejlesztési irányelvei (2005)

A társadalmi versenyképesség növelését nagymértékben elősegíti a magas szintű információs műveltség, melynek megléte elengedhetetlenül szükséges napjaink vállalkozásai számára is.

A hazai vállalkozások digitális kompetenciái

A hazai KKV-k internet használata nagymértékben függ a vállalkozás méretétől. A felmérések szerint a nagyvállalatok esetében 100%-ban használják az internetet munkavégzés során, a 10 főnél többet foglalkoztatók esetében 98, 8 % -ban, míg a mikro-vállalkozásoknál 78,8 %-os értéket mértek. Európai összevetésben hazánk a 20. helyen áll ebben a tekintetben.[503]

A weboldallal rendelkező vállalkozások aránya 2012-ben az Európai Unió 27 tagállamában: 71,1 %, (a 10+ főt foglalkoztató vállalkozások arányában, a pénzügyi szektor adatai nélkül) Magyarországon ez az érték 61,8 %. [504]

Sok cég saját honlapot ugyan nem üzemeltet, de jelen van a közösségi médián saját vállalati profillal.

A információs technológia szintjét vizsgálva megállapítható, hogy alacsony a vállalatok belső vállalati IT szintje. 2010-ben a vállalaton belül keletkezett információkat a magyar cégek 32,7 %-a kezelte elektronikus formában, szemben az Európai Unió 27 tagországában mért 51,5 %-os adatával. A magyar vállalkozások csupán 20 %-a cserélt adatot egy másik céggel elektronikus formában. [505]

E-szolgáltatások tekintetében a magyar vállalkozások az elmúlt években mind az online beszerzés, mind az értékesítés területén komoly fejlődésen mentek keresztül, de az uniós átlaghoz így sem sikerült felzárkózniuk. A korábban esetenként 50%-os lemaradást az EU27 átlagához (19,1%) képest az online rendeléseket leadó vállalkozások vonatkozásában (17,9%) sikerült 2-3 év alatt kb. 7%-ra mérsékelni. Az online értékesítők tekintetében azonban még mindig több mint 30%-os az elmaradás (9,7%) az EU27 átlagához képest (13%). [506]

Összegzésként negatívumként említhető, hogy a vállalkozások informatizáltsági szintje és részvétele a digitális gazdaságban egyelőre alacsony. A KKV-k jelentős része nem rendelkezik honlappal, illetve nem bonyolít le online tranzakciókat. Komoly növekedést produkált és jelentős fejlődés előtt áll ugyanakkor az e-kereskedelem, amely a pénzügyi válság ellenére lendületesen fejlődött az elmúlt években és a vállalkozások árbevételének egyre jelentősebb hányada származik az online értékesítésekből.[507]

---

[501] Nyíregyházi Főiskola, Matematika és Informatika Intézet, PhD, főiskolai docens
[502] Nyíregyházi Főiskola, Matematika és Informatika Intézet, PhD, főiskolai tanár
[503] Eurostat, 2012, URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-CD-12-001 [2014-06-30]
[504] Digital Agenda scoreboard, 2012 URL: http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/digital-agenda-scoreboard [2014-06-30]
[505] Internet Economy Outlook, 2012, OECD. URL: http://www.oecd.org/sti/ieconomy/ieoutlook.htm [2014-06-30]
[506] Digital Agenda scoreboard, 2012. URL: http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/digital-agenda-scoreboard [2014-06-30]
[507] Nemzeti Infokommunikációs Stratégia, URL: http://www.kormany.hu/download/b/fd/21000/Nemzeti%20Infokommunik%C3%A1ci%C3%B3s%20Strat%C3%A9gia%202014-2020.pdf p.45.

A magyarországi mikro- és kisvállalkozásokat jellemző, nemzetközi összevetésben alacsony internet-használat növelése mind nemzetgazdasági szinten, mind az érintett vállalkozások versenyképessége és hatékonysága szempontjából meghatározó jelentőségű célkitűzés.

A továbbiakban azt tekintjük át, milyen eszközökkel biztosítható a KKV-k infokommunikációs kultúrájának fejlesztése.

A Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014-2020 jövőképe

A kormányzat kidolgozta a Nemzeti Infokommunikációs Stratégiát, melynek központi eleme a lakosság, a vállalkozások, a civil szervezetek és a közigazgatás összefogásával megvalósuló, kiegyensúlyozott fejlődés. A digitális ökoszisztéma fejlesztése természetesen nem lehet öncél: az erre fordított források hasznosulásának hatékonysága elsősorban nem a nemzetközi statisztikákban elért jobb helyezésekben mérhető le, hanem a vállalkozások és a nemzetgazdaság versenyképességének erősödésében, az állami működés hatékonyságának növekedésében, a lakosság életminőségének javulásában, a széles értelemben vett fenntarthatóság mindenkori biztosításában, illetve az esélyegyenlőség javulásában és a digitális megosztottság mérséklésében.

A stratégiában foglaltak megvalósítását csak partnerségben, a piaci szereplők és a civil szervezetek bevonásával, és az *Európai Unió célkitűzéseivel összhangban* érdemes megkezdeni, az alábbi főbb kritériumok figyelembe vételével:

- Legyen elég felhasználó,
- épüljön ki a szükséges infrastruktúra,
- legyen elérhető sok hasznos és felhasználóbarát szolgáltatás és
- legyen erős, a gazdaság más területeinek fejlődését is katalizáló infokommunikációs szektor.[508] Ennek a partneri együttműködésnek a felelőssége, hogy a digitális ökoszisztéma ne billenjen ki tartósan az egyensúlyi állapotból

Igazodás a Digitális Menetrendhez – DAE

Az Európai Unió által 2010-ben elfogadott Digitális Menetrend (Digital Agenda for Europe, DAE[509]) megállapítása szerint:

- vonzó szolgáltatások válnak elérhetővé egy határok nélküli internetes környezetben,
- majd ezek rendelkezésre állása és használata megteremti a gyorsabb internet iránti keresletet;
- ez a kereslet megteremti a gyorsabb hálózatokba való beruházás lehetőségeit,
- a gyorsabb hálózatok pedig még több innovatív szolgáltatás előtt nyitják meg az utat.

Távlati kitűzött célok között az internet használat szempontjából kívánatos, hogy lendületesen növekedjen az internetet használó mikro- és kisvállalkozások aránya:

- 2016-ra a mikro- és kisvállalkozások 90%-a, 2020-ra pedig 99%-a rendelkezzen internet-hozzáféréssel.
- 2016-ra a mikro- és kisvállalkozások 50%-a, 2020-ra pedig 80%-a rendelkezzen internetes jelenléttel (honlap, Facebook-profil stb.) .

Fejlesztők

A lakosság és a kisvállalkozások digitális kompetenciáinak fejlesztéséhez kulcsfontosságú, hogy a köznevelésben és a felnőttképzésben résztvevő pedagógusok és képzők, illetve a közszolgálati alkalmazottak és tisztviselők maguk is magas szinten használják az elektronikus (közigazgatási és egyéb) szolgáltatásokat, ezért az ő digitális kompetenciáik fejlesztése is kiemelt stratégiai cél. A cél

[508] u.a.p.71

[509] Digital Agenda scoreboard, 2012. URL: http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/digital-agenda-scoreboard [2014-06-30]

elérése érdekében a digitális kompetencia elsajátításában fontos szerepet kap az **eMagyarország** és **eTanácsadó** hálózat, valamint a könyvtárak.[510]
Külön ki kell emelnünk a könyvtárak szerepét, lehetőségeit ezekben a folyamatokban.

A könyvtárak, mint az információs és tudásalapú társadalom alappillérjei
A könyvtár megőrzi, feldolgozza, hozzáférhetővé teszi a közösség és az egyének történetére vonatkozó ismeretek és információk anyagi megtestesítőit, a dokumentumokat.
A XXI. század elejére a könyvtárak küldetése és feladatköre jelentősen átalakult a digitalizáció hatására: az információs ipar egyik elemeként olyan információtároló, - visszakereső, felhasználásra alakító és újjárendező szervezet lett, amely a közvetett kommunikáció lehetőségét időtényezőtől függetlenítve teszi elérhetővé a címzettek nagy tömegei számára.
Ide kívánkozik témánkhoz az irányadó törvény (Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről) néhány paragrafusának ismertetése:

- *g)73* a könyvtárhasználókat segíti a digitális írástudás, az információs műveltség elsajátításában, az egész életen át tartó tanulás folyamatában,
- *h)74* segíti az oktatásban, képzésben részt vevők információellátását, a tudományos kutatás és az adatbázisokból történő információkérés lehetőségét,
- *i)75* kulturális, közösségi, közművelődési rendezvényeket és egyéb programokat szervez,
- *j)76* tudás-, információ- és kultúraközvetítő tevékenységével hozzájárul az életminőség javításához, az ország versenyképességének növeléséhez" [511]

A különböző könyvtártípusok közül (nemzeti, iskolai, felsőoktatási, köz- és szakkönyvtár) különösen a közkönyvtárak esetében nagyjelentőségű a fent említett tevékenységek tudatosítása a társadalomban.

A közkönyvtárak és a vállalkozások együttműködése az infokommunikációs kultúra jobbításáért
A közkönyvtáraknak hozzáférést kell biztosítaniuk saját, valamint más könyvtárak és információs szolgálatok forrásaihoz azzal, hogy hatékony elektronikus hálózatot hoznak létre és tartanak fenn, valamint együttműködnek ezekben a helyi szinttől a nemzetközi színtérig.
Az IFLA (Nemzetközi Könyvtáros Szövetség) és az UNESCO közös, közkönyvtárakra vonatkozó dokumentuma[512] szorgalmazza, hogy a szolgálat váljék *tartalmak előállítójává* is. A tartalomalkotás magába foglalja információs kiadványok közzétételét, továbbá *hálótartalmak kifejlesztését* a könyvtárra vonatkozó információkból és a könyvtár nyomtatott formátumairól.
Adott település *speciális közösségét jelentik a vállalkozók*. Magyarországon a gazdasági-politikai átalakulás hatására, 1990 után nőtt meg a vállalkozások száma. Az egyéni és társas vállalkozások elterjedésével egyidejűleg a könyvtáraknak is szembesülniük kellett azzal a ténnyel, hogy megjelent egy új olvasói-használói réteg, amely azonnal igényli az információt, ráadásul a pontos, megbízható, naprakész és megfizethető üzleti-vállalkozói információt.
A vállalkozások alapítása és sikeres gazdasági szereplése rendkívül információigényes. A középvállalkozások, ill. a nagyvállalatok saját információs bázissal rendelkeznek, mely garantálja az üzleti életben való naprakészséget, tájékozottságot. A mikro- és kisvállalkozások számára azonban megfizethetetlenek azok a szolgáltatások, amelyeket információbrókerek, ill. információs irodák kínálnak. Információigényük kielégítésére jelenleg *három csatornát* vehetnek igénybe. Így:

- *az állam* által működtetett intézményeket,

[510] Nemzeti Infokommunikációs Stratégia, URL: http://www.kormany.hu/download/b/fd/21000/Nemzeti%20Infokommunik%C3%A1ci%C3%B3s%20Strat%C3%A9gia%202014-2020.pdf p.76
[511] 1997. évi CXL. Törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. URL: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV [2014-06-30]
[512] A közkönyvtári szolgálat 2005, URL: ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/.../ifl**a_kozkonyvtariszolgalat**_iranyelvei.pdf [2014-07-01]

- *a szakmai* szervezeteket, alapítványokat, képviseleteket,
- valamint *egyéb*, profitorientált, ill. non-profit szervezeteket.

Ez utóbbi kategóriába tartozik a *könyvtár* is, amely – amint azt láttuk - *állampolgári jogon* biztosítja az információkhoz való szabad hozzáférést.
A könyvtárak szerepe és jelentősége nem kerülte el az Európai Unió döntéshozóinak figyelmét sem, az összeurópai könyvtári struktúra számol az egyre fokozódó üzleti információs éhség kielégítésével. Jó példa erre az Európai Bizottság által az Information Society Technologies (IST) program keretében, - erkölcsileg és anyagilag – támogatott, az eEurope kezdeményezéshez kapcsolódó PULMAN (Public Libraries Mobilising Advanced Networks) project. A PULMAN Digital Guidelines[513], azaz a PULMAN Digitális útmutató egy külön fejezetet szentel az üzleti információs szolgáltatásoknak.

Amint az látható, az üzleti információ és az e-gazdaság népszerűsítésében a közkönyvtárak sokkal nagyobb szerepet vállalhatnának, elsősorban az adott település és/vagy régió szintjén.

- **Egyik lehetséges út, ha a helyi vállalkozóközpontokban információs szakemberek (tájékoztató könyvtárosok) részvételével olyan *tanfolyamok indulnának*, melyeknek célja az információtechnológia alkalmazásának elsajátítása mellett, a vállalkozói információs eszközök és lehetőségek bemutatása lenne.[514]**
- Másik alternatíva, ha a régió közkönyvtárai összefogással olyan ***webalapú könyvtári vállalkozói információs rendszert (Magyar Közkönyvtárak Vállalkozói Információs Rendszere – MAKK-VIR)*** hoznának létre, amely meglévő erőforrásaikat mozgósítaná, az információ-visszakeresés hatékonyságát növelné, ez által az üzleti információs igényeket intenzívebben kielégítené.

A Magyar Közkönyvtárak Vállalkozói Információs Rendszere (MAKK-VIR)

A MAKK-VIR létrehozása egy olyan Web-alapú információs portál kialakítását jelentené közkönyvtárakban (megyei könyvtárakban), amely a gazdasági élet szinte minden területét érintené. Elsősorban mikro- és kisvállalkozók számára készülne, akik nem rendelkeznek az önálló információszerzés képességével, vagy nincs elég pénzük források beszerzésére, adatbázisok előfizetésére.[515]
A rendszer elsősorban már meglévő erőforrásokra támaszkodna, így a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat (pl. állománygyarapítás: beszerzés; olvasószolgálat: kölcsönzés, előjegyzés; szak- és általános tájékoztatás) is mozgósítaná. A hozzáférés kizárólag *regisztráció útján*, online történne. A rendszert *regisztrált vállalkozók ingyenesen* használhatnák, de a sokszorosítás, másolás, adatletöltés költségeit maguknak kell állniuk.
A projekt kivitelezése meghaladja egy adott könyvtár kereteit, ugyanakkor országos kezdeményezést egyelőre nem remélhetünk a döntéshozóktól. Két, vagy három könyvtár regionális összefogása, munkája azonban már kivitelezhető.
A szükséges anyagi, technikai és személyi háttér megteremtése leginkább pályázat útján érhető el. A projekt/pályázat elkészítése során számba kell venni a kialakítandó rendszer erőforrásigényeit.
Az információs rendszer kidolgozásával és implementálásával a következő eredmények érhetők el:

I. A mikro-és kisvállalkozások alapításával és működtetésével kapcsolatos információk és könyvtári szolgáltatások *online módon történő eljuttatása* a vállalkozókhoz, mint speciális felhasználói körhöz.
II. A *közkönyvtárak szerepének növelése* egy adott település/régió információs hálózatában.

---

[513]PULMAN Digital Guidelines. URL: http://mek.oszk.hu/html/irattar/ajanlas/pulman/ [2014-07-01]
[514] Ennek a kezdeményezésnek szép példája valósult meg 2005 júniusában és novemberében, amikor a nyíregyházi PRIMOM Tanácsadó és Információs Hálózat és Euro Info Centre, valamint a Nyíregyházi Főiskola Matematika és Informatika Intézete Könyvtár és Alkalmazott Informatikai Csoportjának két oktatója – Tanyiné Kocsis Anikó és Dr. Szerafinné Szabolcsi Ágnes – közös 6 órás képzést szervezett *Mikro- és kisvállalkozások információellátása: elektronikus források* címmel.
[515] A célcsoport kiegészülhet még a munkanélküliek, Gyes-en lévő anyukák és munkahelyváltók csoportjával is.

III. Közkönyvtárak *összefogása más* – vállalkozásfejlesztéssel kapcsolatos –*szervezetekkel.*
IV. A könyvtárak *meglévő állományának és digitális tartalmainak bevonása* a vállalkozók információellátásába.
V. A vállalkozók tájékoztatása *gyorsabb és hatékonyabb* lesz.

Ennek megfelelően a rendszernek – többek között - a következő *követelményekkel és jellemzőkkel* kell bírnia:

- Egységes, egyszerű, felhasználóbarát kezelői felület (használata ne igényeljen előzetes speciális számítástechnikai ismereteket).
- Kommunikáció más rendszerekkel: adatimport és adatexport.
- Biztonságos adattárolás, hiba esetén lehetőség legyen a rendszer helyreállítására.
- Adatarchiválási lehetőség.
- Többszintű, szabadon paraméterezhető jogosultsági rendszer.
- Biztosított legyen a rendszer folyamatos fejlesztése, újabb tartalmak és felhasználói igények beépítése.

Mint minden új megoldásnak, a MAKK-VIR bevezetésének is meg vannak az előnyei és hátrányai. Ezek a következők:

Előnyök:

- Jól szervezett Web-portálon könnyebb megtalálni a releváns információt
- A megszerzett információ teljesebb
- A felhasználót nem sürgeti az idő, az információs hálót saját tempójában járhatja be

Hátrányok:

- Az információt jól strukturált információtartalom ellenére is nehéz lehet megtalálni
- *Elveszhet a személyes kapcsolat* a könyvtáros és a felhasználó között.
- Az információ nem minden esetben érhető el offline

Megállapíthatjuk, hogy sikeres tervezés és implementáció esetén a MAKK-VIR egy olyan *információforrás-központú rendszer* lenne, amely a felhasználó szempontjából segít a releváns információk megtalálásában, ezáltal a döntéshozatalban, a szolgáltató (könyvtár) oldaláról pedig idő-, pénz-, és emberi erőforrás kímélő.

A MAKK-VIR tartalmi szerkezete

A következő elemek határozzák meg döntően a tartalmat:

A. A vállalkozások információigénye

Ezt több tényező is befolyásolhatja. Először is, a kisebb cégek *más és más típusú információt* igényelnek tevékenységükhöz. Például azok a vállalkozások, amelyek erősen exportorientáltak, vagy termelésük fejlett technikára alapozott, általában több tájékoztatást igényelnek a piacról és versenytársaikról, vagy a gazdasági-politikai háttérről. Gazdasági ágazatonként is változhat, hogy mennyire információéhesek a vállalkozások.

Másodsorban döntő lehet az is, hogy a vállalkozás *életciklusának melyik szakaszában* van: kezdeti stádium, kibontakozás, virágzás, avagy hanyatlás.

B. Az információs piac kínálata

A releváns információ megtalálása pénz- és időigényes feladat, hiszen az információs piac igen heterogén, „sokszereplős". Míg 10-12 évvel ezelőtt kifejezetten kevés dokumentum jelent meg (az is elsősorban céginformációval kapcsolatos nyomtatott kiadvány volt), addig az elmúlt néhány évben az üzleti információval foglalkozó források száma ugrásszerűen megnőtt, tartalmilag specializálódott, előtérbe kerültek az elektronikus források. A neves nemzetközi kiadók, előállítók mellett megjelentek a hazai piac képviselői is.

C. Időszerű témák

A vállalkozások életében döntő fontossággal bír az aktualitás, a frissesség, a releváns információ minél hamarabbi birtoklása.

Az 1. sz. diagram szemlélteti a rendszer tartalmi komponenseit, mely alapvetően 3 részre tagolódik: főrész, mellékrészek és segédrészek.

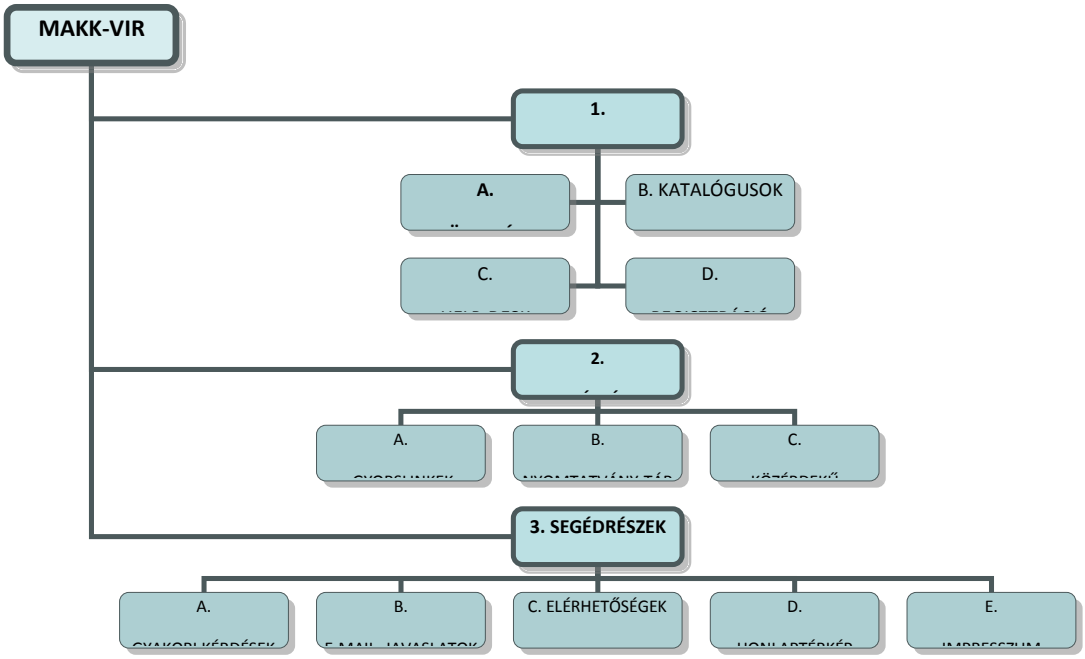

1. sz. diagram: ***A MAKK-VIR tartalmi komponensei***

Nézzük meg röviden, hogy milyen jellemzőkkel bírnak az egyes elemek!

1. FŐRÉSZ

A főrészben találhatóak meg mindazok az *alapinformációk*, melyek önmagukban, a többi komponens használatának mellőzésével is alkalmasak arra, hogy kielégítsék a felhasználók igényeit.

Ezek az ismeretek alkalmasak arra, hogy mind a kezdő, mind a „gyakorló"vállalkozók számára áttekintést adjanak egy-egy témáról, kiinduló alapot szolgáltatva döntéseikhez.

A. Törzsrész

A Törzsrész egyik legjellemzőbb eleme, hogy forrásközpontú, elsősorban elektronikus információforrásokhoz vezeti el a használót.

B. Katalógusok

A következő komponens épít a könyvtárakban már meglévő erőforrásokra, a dokumentumokra vonatkozó bibliográfiai adatokra. Alkalmazásuk a tájékoztató munkában elengedhetetlen a szakemberek számára.

Gyakori, hogy használatukat mellőzik a felhasználók, mondván, hogy nem nyomtatott dokumentum olvasására van szükségük, hanem azonnali információra. Szakismeretek, műszaki leírások, helyismereti információk stb. esetében azonban jó szolgálatot tesznek a könyvtári integrált rendszerek OPAC-jai, azaz az online katalógusok. Fontos megjegyezni, hogy nemcsak a könyvtárak

saját katalógusai alkalmasak információ-visszakeresésre, de a közös építésűek is, mint pl. a MOKKA[516] (Magyar Országos Közös Katalógus).

C. Help-desk

A help-desk célja, hogy sürgős, de nem azonnali választ igénylő referensz kérdésre adott időkereten belül online választ adjon. A szolgáltatás mintájául a LIBINFO szolgálhat, mely évek óta a magyar könyvtári tájékoztatás egyik legszebb példája. Lényege, hogy a felhasználók e-mailben feltett kérdéseire szakkönyvtárosok válaszolnak.

D. Regisztráció

A regisztráció bevezetése egyfajta biztonságot jelent mind két fél részéről. Az intézmény számára marketing és statisztikai szempontból is jelentős.

2. MELLÉKRÉSZEK

A. Gyorslinkek

E komponens a legfontosabb, érdeklődésre leginkább számot tartó linkek gyűjteménye. Ez tartalmazhatja helyi és országos szervezetek, vállalkozás-fejlesztéssel, finanszírozással stb. kapcsolatos portálok kapcsolatait. Fontos, hogy folyamatosan módosuljon, frissüljön a felhasználói igényeknek megfelelően.

B. Nyomtatvány-tár

Mivel a vállalkozók életében igen gyakori, hogy adminisztrációs kötelezettségeik vannak, nagy jelentőséggel bír, ha a rendszer tartalmaz ilyen jellegű komponenst. Aktualizálása szintén fontos.

C. Közérdekű információk

Hírek, helyi aktuális események, rendezvények megjelenítésével a könyvtár szintén a figyelem központjába kerülhet.

3. SEGÉDRÉSZEK

A. Gyakori kérdések

A leggyakoribb kérdések feltüntetése számos előnnyel járhat, hiszen a használó azonnal választ kaphat az általa érdekelt problémára. Folyamatos frissítése elengedhetetlen.

B. E-mail, javaslatok

A kapcsolattartás fontos eszköze az e-mail. Egyaránt reagálni kell a könyvtárosnak a felhasználók javaslataira, kívánalmaira, valamint reklamációira.

C. Elérhetőségek

Ez a menüpont tartalmazza a szolgáltatást végzők adatait (név, telefonszám, faxszám stb.) és a könyvtár nyitvatartási időpontjait

D. Honlaptérkép

Segíti a tájékozódást, eligazodást a honlapon.

E. Impresszum

Az előállítással kapcsolatos intézményi és személyi információk megadása.

Összegzés

[516] Magyar Országos Közös Katalógus. URL: http://www.mokka.hu [2014-07-01]

Jelen tanulmányban a szerzők a társadalmi versenyképesség növelésére hatékony eszköznek találják egy komplex vállalkozói információs rendszer kialakítását, valamint hazai megismertetését, elterjesztését.
A könyvtári vállalkozói információs rendszer – MAKK-VIR - létrehozásának törekvése *egyedülállónak, előzmények nélkülinek* tekinthető Magyarországon. Sem a szakmai szervezetek (Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Informatikai és Könyvtári Szövetség stb.) részéről, sem az egyes könyvtárak részéről nem történt ez idáig említésre méltó, korszerű információs technológián alapuló kezdeményezés.
A helyzetelemzés alapján biztonsággal kijelenthető, hogy a Rendszer kivitelezhető, igaz nehézségek árán. Számolni kell technikai, emberi, anyagi erőforráshiánnyal, valamint szemléletváltásra is szükség van. Ez utóbbi jelenti

- *a vállalkozókat,* akiknek a könyvtár sokszor egyet jelent a könyvkölcsönzéssel,
- *a könyvtárosokat*, akik közül sokan úgy vélik, hogy az üzleti információnak nincs tere a könyvtárban,
- a társadalmat, amelyben tudatosítani kell, hogy a könyvtár képes változni, új szolgáltatásokkal jelentkezni.

Terek, O, Lapshyna, O, Velychko, O, Bunyo, L, Dovgaiuk-Semeniuk, M: **Crude oil contamination and plants - Kőolajszennyeződés és a növények**

Abstract

The objective of this study is to investigate the physiological mechanisms of plant adaptation under crude oil contamination of soil. Different plant species used in the study sedge (Carex hirta L.), bean (Faba bona Medic.), alfalfa (Medicago lupulina L.) and clover (Trifolium pratense L.) showed various biochemical and morphological reactions under oil pollution. The effect of crude oil on root elongation, shoot growth and dry matter accumulation of the four species was evaluated. All investigated plant species under oil contamination formed powerful root system, however the growth of plant aboveground part was diminished.

Results of phytohormones content investigation in C. hirta confirmed that the morphological growth reactions occurred due to changes in phytohormonal balance of plants. Crude oil reduced amount of main growth activator auxin in sedge leaves and stimulated the increase of abscisic acid amount. In sedge roots auxin accumulation occurred under oil contamination.

We studied antioxidant system of C. hirta and F. bona plants under oil pollution. Results of our investigations show that for adaptation under oil pollution sedge plants accumulate low molecular weight antioxidants, e.g. polyphenols and maintain reduced cell status due to high reduced/oxidized glutathione ratio in root system. In roots of F.bona activation of antioxidant enzymes catalase and peroxidase under oil effect occured.

It was shown that crude oil effects nitrogen metabolism in alfalfa and clover plants. The amount of non-protein and amine nitrogen in plants increased, while the proportion of protein nitrogen decreased under oil contamination. To improve soil nitrogen supply we inoculated the seeds of alfalfa and clover with 348a, BN9 and A91 strains of Rhizobium leguminosarum bv. trifolii for intensification of nodulation in oil contaminated soil. Although the number of nodules on plant roots in oil contaminated soil decreased, their weight was greater than in the control. Improvement of plants nitrogen nutrition in oil contaminated soil requires further investigations.

Introduction

The scale of oil spills all around the world increases each year. A terrestrial oil spill perturbs both the abiotic and biotic portions of the environment. Soils may become hydrophobic, exhibit altered albedo and possess high carbon to nitrogen ratios. Plant, animal, bacterial and fungal abundance and diversity are generally reduced in polluted soil [Amadi et al., 1996, Freedman, 1996]. One of the most prospect techniques for restoration of oil contaminated soils is environmentally friendly, cost effective phytoremediation [Frick et al., 1999, Banks et al., 2003]. Long-rootage grasses, known with their high adaptive potential under oil pollution, are often used for phytoremediation of oil contaminated sites [Xia, 2004]. During the monitoring of plant communities of Boryslav oil region in Western Ukraine sedge (*Carex hirta* L.) plants showed substantial recovery from crude oil spills. Sedge plants penetrate to oil spills due to strong rhizomes and form pioneering plant communities on first stages of oil contaminated sites overgrowth. Legumes adapt to oil contamination because of an advantage in nitrogen poor oil polluted soil due to nitrogen symbiotic fixation with nodule bacteria [Merkl et al., 2005]. We studied *F. bona*, *M. lupulina* and clover *T. pratense* for their ability to adapt under oil pollution. Physiological basis of plant adaptation mechanisms under oil influence remain to be elucidated. A better understanding of these mechanisms will lead to improve remediation traits of resistant plants.

We investigated main growth parameters of 30-days-old *C. hirta*, *F. bona, M. lupulina, T. pratense* plants grown in soil containing 5 % crude oil. Plant growth depends on phytohormonal balance. The hormones are part of an intrinsic genetic network controlling organ development and growth [Kende, Zeevaarth, 1997]. Phytohormones mediate the responses to variable extrinsic factors and play a crucial role in the response to biotic and abiotic stressors [Khan et al., 2012, Fraire-Velazquez

et al., 2011]. The effect of crude oil on main phytohormones – auxine (IAA), cytokinins (CKs) and abscisic acid (ABA) amount in *C. hirta* plants was studied in this work.
The equilibrium between the production and the scavenging of ROS may be perturbed by various biotic and abiotic stress factors such as salinity, UV radiation, drought, heavy metals, temperature extremes, nutrient deficiency, air pollution, herbicides and pathogen attacks [Gill, Tuteja, 2010].These disturbances in equilibrium lead to sudden increase in intracellular levels of ROS which can cause significant damage to cell structures. Stress-induced ROS accumulation is counteracted by antioxidant systems that include a variety of scavengers, such as superoxide dismutase, catalase, peroxidase et al. and non-enzymatic low molecular metabolites, such as ascorbic acid, glutathione, carotenoids flavonoids et al. [Haliwell, 2006]. InIn this work we also investigated physiology-biochemical parameters of oxidative stress and activity of antioxidant defense system of sedge and bean plants under oil contamination of soil.
An important condition of the oil polluted soil qualities restoration is an improvement of its nitrogen regime. The nitrogen lack in oil polluted soil arises as a result of dramatic changes of the microbiological processes forced by acquired anoxity of the soil. In such soil conditions, the vital functions of aerobic ammonificators and nitrificators are depressed, while the anaerobic denitrificators activate [Ismajlov, Dulherova, Hilyazov, 1980]. At the same time the microorganisms which use hydrocarbons as the source of nutrition intensively propagate in the soil, also requiring significant amounts of nitrogen [Zelenko, 2003; Miroshnichenko, 2000]. A valuable tool for oil polluted soil's nitrogen regime improvement could be the cultivation in such soil of legume plants, which are able to fix molecular nitrogen in the symbiosis with nitrogen-fixing bacteria. In this paper we provide the results of investigation of the nodulation ability of clover plants in oil polluted soil after seeds inoculation with active stains *Rhizobium leguminosarum bv. trifolii.*

Materials and methods

All plants were grown under concentration of crude oil in soil 5%. Sod-podzolic soil samples were artificially contaminated with crude oil obtained from Boryslav region of Lviv area (Ukraine) to yield a concentration of 50 g/kg of soil (5%). After 30 days period necessary for evaporation of the most toxic volatile hydrocarbons sedge plants were transplanted from uncontaminated sites, bean, clover and alfalfa plants were grown from seed.
At 30 days the plants were harvested, their length and that of their roots were measured, the plants were dried at 70°C for 3 days, and the plant biomass dry weight was recorded [Dorn and Salanitro, 2000].
Determination of total antioxidant activity was carried out in reaction of methanol plant extracts with 1,1-diphenyl-2-picrylhydrazyl (DPPH) [Cervato G. et al., 2000]. Glutatione was measured in reaction with Ellman's reagent [Lay M., Casida J., 1976]. Determination of polyphenols was carried out by a modified method of Folin-Ciocalteu [Shetty K., 2004]. The activity of catalase was evaluated by a decrease in color intensity of the complex of hydrogen peroxide with ammonium molybdate [Goth, 1991]. Peroxidase activity was determined by the intensity of oxidation of benzidine by hydrogen peroxide [Мусієнко М., 2001].
Analytical determination of phytohormones was performed by HPLC on Agillent 1200 LC with diode-array detector [Musatenko et al, 2003].
Alfalfa and clover seeds bacterization was conducted with the standard stain 348a and active stains BN9 and A91 from the *Rhizobium* collection of the Institute of Plant Physiology and Genetics, National Academy of Science, Ukraine. These stains are known for their resistance under unfavorable ecological conditions, in particular lack of moisture [Kots, 2011]. The nodulation ability was measured by the quantity and weight of the root nodules. The content of protein, non-protein and amine nitrogen in the plants was determined by the chloramine method [Pochynok, 1988].
Standard error of the means were calculated for the replicate readings. Data were analyzed to detect significant differences between the treated and control groups, followed by Student's t-test (a *p value of* ≤ 0.05 was considered to be statistically significant).

Results and discussion

Table 1 shows the effect of oil components on the seedling growth (stem and root elongation), and dry weight of the sedge *(Carex hirta L.),* bean *(Faba bona Medic.),* alfalfa *(Medicago lupulina L.)* and clover *(Trifolium pratense L.)* plants species. In relation to the stem elongation, the most significant toxic effect of oil components on this parameter was observed in *C. hirta* L. (40%) and *T. pratense* L. (58%) plants. The plant height decreased relative to the controls for each plant species. The length of *C.hirta* roots increased 17% and volume of *F.bona* roots increased 64% compared with the control. The roots of *M. lupulina* and *T. pratense* plants in oil polluted soil were shorter then control.

Dry matter production in leaves was reduced in contaminated soil in all examined plants after 30 days. (tab. 1). Crude oil caused the greatest reduction (25%) of dry matter accumulation in sedge leaves compared with the control. Crude oil effected dry mater accumulation in leaves and roots of alfalfa and clover plants. However dry matter yield in roots of sedge and bean plants under oil pollution significantly increased.

	Plant height, cm		**Root length, cm**		**Leaves dry matter, %**		**Roots dry matter, %**	
	Control	**5% oil**	**Control**	**5% oil**	**Control**	**5% oil**	**Control**	**5% oil**
Carex hirta L.	28,5 ± 2,7	17,1 ±2,4	15,7 ± 2,1	18,9 ± 1,9	31,5± 0,8	23,5 ± 0,6	20,0± 1,3	38,4± 1,8
Faba bona Medic.	24,1 ± 0,8	22,7 ± 0,8	1,7 ± 0,4 *	4,8 ± 0,2*	10,23± 0,5	9,21± 0,3	9,8± 0,4	16,5± 0,6
Medicago lupulina L.	12,5 ± 1,1	9,5 ± 1,1	10,5 ± 8,7	8,8 ± 6,6	25,1±2,1	24,1±3,0	29,2±2,5	21,6±1,6
Trifolium pratense L.	8,5±0,7	3,6±0,4	7,3±0,8	5,8±0,9	13,3±1, 1	10,9±1, 4	14,1±0, 7	13,1±1,2

Table 1 Growth parameters of plants under crude oil contamination (M ± m; n=30)

*- volume of roots, cm^3

In general, crude oil had a significant toxic effect on dry weight and also on stem elongation of all examined plants. For adaptation under deterioration of air, water and mineral feed conditions in oil contaminated soil plants bean and sedge plants formed the powerful root system.

Growth reactions occur due to accumulation, redistribution and activation of phytohormones. Under oil contamination significant changes in phytohormonal balance occurred in both above and underground organs of *C. hirta* plants. The character of this changes depended strongly on oil effect on different plant organs. In sedge leaves, which are not subjected to the direct impact of oil (at the time of sampling the most toxic volatile hydrocarbons evaporated from the soil) total content of auxin was 7-fold lower compared with control (tab. 2). The content of other phytohormones stimulators of plant growth - cytokinins in sedge leaves under oil pollution increased 3 times compared with the control (tab. 2) Results of our work show that in *C. hirta* leaves under oil stress accumulation of abscisic acid occurred.

Underground organs (root and rhizomes) of *C. hirta* plants, affected directly by crude oil showed another character of hormonal changes than leaves. Total amount of cytokinins and abscisic acid (ABA) in *C. hirta* roots under oil contamination remained on a control level. However auxin content in sedge roots increased more than 6 times compared with plants from not contaminated sites (tab. 2). In *C. hirta* rhizomes content of ABA and cytokinins decreases relative to control. And as well as in the roots IAA content in rhizomes increased more than 2-fold relative to control (tab. 2).

Carex hirta L. organs		IAA	ABA	CKs
Leaves	Control	39,8 ± 1,80	2,3± 0,07	6,2 ± 0,06
	5% oil	5,8 ± 0,05	3,5 ± 0,06	19,2 ± 0,30
Roots	Control	0,3 ± 0,08	1,6 ±0,02	4,7 ± 0,07
	5% oil	1,9 ± 0,09	1,9± 0,08	4,9 ± 0,06
Rhizomes	Control	9,2 ± 0,30	8,5 ± 0,01	14,4 ± 0,60
	5% oil	19,8 ± 0,20	5,8 ± 0,06	89,6 ± 0,30

Table 2. IAA, ABA and CKs amount (ng/g RW) in C. hirta plants under 5% oil contamination

Such phytohormones amount changes can explain inhibition of aboveground part growth. Auxin is the main stimulator of root growth, thus its accumulation in rhizomes can serve for support of growth activity under oil stress.

Generation of reactive oxygen species (ROS) is a universal non-specific answer reaction to many stressors. Now hydrogen peroxide and other ROS are increasingly viewed as a signal molecule rather then the cell damaging agents. Under 5% of crude oil in soil the concentration of hydrogen peroxide and thiobarbituric acid (TBA) reactive substances did not change and even decreased in some organs of bean and sedge plants [Karpyn, 2012]. Presumably under 5% of crude oil in soil hydrogen peroxide in plants can be considered as a signal molecule that runs antioxidant defense reactions and lead to adaptation of plants.

Parameters of antioxidant system considered in *C. hirta* and *F. bona* plants under oil pollution were concentration of glutathione, polyphenols and total antioxidant activity as well as activity of catalase and peroxidase.

Polyphenols are one of the most important antioxidants in plant organism. Under oil pollution of soil polyphenols content in bean and sedge plants increased several times (fig. 1)

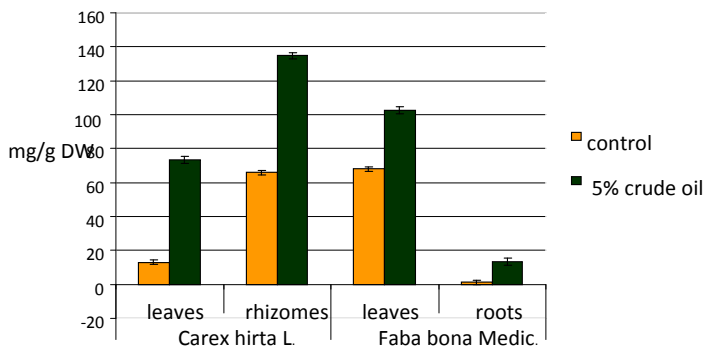

Figure 1 Polyphenols content in F.bona and C.hirta plants under oil pollution of soil (mg/g DW)

It is known that reduced/oxidized (GSH/GSSG) glutathione ratio may have a greater impact on the metabolism of cells rather than the individual effect of each. High GSH/GSSG ratio (9-10) increases adaptation potential of plants [Tausz et al., 2004]. In roots of *F. bona* plants under 5% of crude oil in soil this ratio was 23,16. Reduced state of cells medium causes ROS scavenging and als stimulates

mitotic activity. Bean roots under 5% of crude oil in soil accumulate high biomass and have the largest volume.
Integral parameter of total antioxidant activity of *C. hirta* plants under oil contamination increased while in *F. bona* plants this parameter remained on a control level. Activity of main antioxidant enzymes catalase and peroxidase increased in *F. bona* roots under oil contamination 5%.
Thus in *C. hirta* and *F. bona* plants for support of oxidation processes at stable level under 5% of crude oil in soil different mechanisms function. In *C. hirta* rootage the increase of general antioxidant activity and considerable growth of polyphenols content is marked, while in *F. bona* a pro/antioxidant equilibrium is related to the activity of catalase and peroxidase and increase in reduced/oxidized glutathione ratio.
It was found that alfalfa and clover plants adaptation in oil polluted soil resulted in phenotype and metabolic changes. In particular, changes in alfalfa sprouts structure were in shortening of internodes length. Modifications of roots morphological structure were expressed by reduction of the main root diameter (3,4 ± 0,2 mm in control vs 1,9 ± 0,2 mm under 5% oil in soil) and by appearance of numerous lateral roots which increase the suction roots surface in conditions of oxygen, nutrition and moisture deficiency in oil polluted soil.
Results of our investigations show that oil pollution caused the accumulation of nonprotein nitrogen compounds in particular free amino acids in the sprouts clover plants At the same time the protein nitrogen content decreased under oil contamination (tab.3). Similar changes of nitrogen metabolism were observed under crude oil action in alfalfa plants [Velychko, 2011].

	Control		5% oil in soil	
	Root	leaves	root	leaves
Content of protein nitrogen, *% by weight of dry matter*	2,4±0,10	3,8±0,50	2,5±0,20	3,5±0,20
Content of nonprotein nitrogen, *% by weight of dry matter*	0,4±0,01	0,5±0,01	0,6±0,02	1,1±0,02
Content of amine nitrogen, *% by weight of dry matter*	-	12,6±1,20	-	19,1±2,30

Table 3 Contents of protein and nonprotein nitrogen in T. pretense plants organs on the stage of first trifoliate leaf under oil contamination of soil

Low-molecular weight nitrogen compounds play important role in the cell osmotic potential formation, have protective and regulatory functions [Jiang, Huang, 2002]. Among the studied non-protein nitrogen compounds (amino acids, amides, ammonia, nitrates) in clover leaves under oil pollution most significant was increasing the content of amine nitrogen (tab. 3). Increase in the amine nitrogen amount may indicate the inhibition of protein synthesis or activation of proteolysis processes in plants. The role of free amine acids in the plant's adaptation to unfavorable conditions in oil polluted soil is an object of our current investigations.
It was shown that alfalfa and red clover plants form symbiosis with nodule bacteria in oil polluted soil. However the number of nodules on plant roots significantly decreased under oil contamination. At the same time nodules mass in oil treated soil was greater than mass of nodules in control (tab. 4). In oil polluted soil the vast majority of nodules formed on lateral roots while nodules in the soil without oil concentrated mainly closer to main root and laid closer to soil surface.
In this study we biostimulated the native process of nitrogen fixation in soil contaminated with crude oil by inoculation with nodules bacteria *R. leguminosarum bv. trifolii*. It was defined that seed inoculation *T. pratense* seeds with highly active strains of nodules bacteria significantly increased nodulation ability (tab. 4).

	Stain *R. legumino-sarum bv. trifolii*	Amount of nodules, items / plant	Mass of 10 nodules, Mg
Control	–	79 ±5,5	1,7±0,23
	348a	98 ±5,5	1,4 ±0,12
	BN9	194 ±6,6	1,6 ±0,14
	A91	138 ±6,6	2,4 ±0,25
5 % oil	–	43 ±5,5	1,8 ±0,19
	348a	80 ±5,5	3,4 ±0,27
	BN9	88 ±5,5	2,8 ±0,31
	A91	112 ±6,6	3,6 ±0,41

Table 4: Bacterization effect on legume - rhizobial symbiosis of T. pratense plants with Rh. leguminosarum bv. trifolii in the oil polluted soil

Clover seed bacterization with *Rh. leguminosarum bv. trifolii* stains 348a and BN9 increased the nodulation ability index of clover plants in oil polluted 2-fold (tab. 4). The seed inoculation with the stain A91 was proved to be the most effective.

Inoculated plants have advantage in the oil polluted soil over not inoculated ones due to their own additional source of nitrogen. The following mineralization of their remains (roots and nodules together with aboveground part) will provide guaranteed and stable enrichment of polluted soil with organic nitrogen.

Conclusions

Thus studied physiological parameters of *sedge (Carex hirta L.), bean (Faba bona Medic.), alfalfa (Medicago lupulina L.) and clover (Trifolium pratense L.)* plants show their high adaptive capacity under oil pollution. For adaptation in oil contaminated soil *C. hirta* and *F. bona* plants inhibited the growth of aboveground organs. At the same time developed root system, which accumulates antioxidants contribute to plant adaptation under oil stress. *C. hirta* and *F. bona* posses high adaptive potential under crude oil pollution and can be recommended for phytoremediation of oil contaminated sites.

The adaptive reconstructions on the phenotype level of *M. lupulina* and *T. pratense* consisted in the morphological root structure modification. Under oil contamination nitrogen metabolism of clover plants displayed in accumulation of the amine nitrogen. Positive influence of artificial bacterization of alfalfa and clover seeds on the formation of symbiotic partnership with *Rh. leguminosarum bv. trifolii* strains in oil polluted soil was showed. For improvement of nitrogen nutritional conditions in oil contaminated soil additional bacterization of *M. lupulina* and *T. pratense* plants can be applied.

References

AMADI, A., ABBEY, S., NMA, A. [1996] Chronic effects of oil spill on soil properties and microflora of a rainforest ecosystem in Nigeria. Water, Air Soil Pollut. 86: pp. 1-11.

BANKS, M.K., SCHWAB, P., LIU, B., KULAKOW, P.A., SMITH, J.S., KIM, R. [2003] The effect of plants on degradation and toxity of petroleum contaminants in soil: A field assessment. Adv. Biochem. Eng. Biotech. 78: pp. 75-96.

CERVATO, G. CARABELLI, M., GERVASIO, S., CITTERA, A., CAZZOLA, R., CESTARO, B. [2000] Antioxidant properties of oregano (Origanum vulgare) leaf extracts. J. Food Biochem. 24: pp. 453465.

DORN, P., SALANITRO, J. [2000] Temporal ecological assessment of oil contaminated soils before and after bioremediation. Chemosphere 40: pp. 419-426.

FRAIRE-VELAZGUEZ, S, RODRIGUEZ-GUERRA, R., SANCHEZ-CALDERON, L. [2011] Abiotic and biotic stress response crosstalk in plants, abiotic stress response in plants. Physiological, Biochemical and Genetic Perspectives, Prof. Arun Shanker (Ed.), ISBN: 978-953-307-672-0.

FREEDMAN, B. Environmental ecology (The impacts of pollution and other stresses on ecosystem structure and function) [1996] / New York : Academic Press: pp. 54-62.

FRICK, C.M., FARRELL, R.E., GERMIDA, J.J. [1999] Assessment of Phytoremediation as an In- Situ Technique for Cleaning Oil-Contaminated Sites, Petroleum Technology Alliance of Canada, Calgary.

GILL, S.S., TUTEJA, N. [2010] Reactive oxygen species and antioxidant machinery in abiotic stress tolerance in crop plants. Plant Physiology and Biochemistry 48: pp. 909-930.

GOTH, L. [1991] A simple method for determination of serum catalase and revision of reference range. Clin. Chim. Acta 196: pp. 143-152.

HALLIWELL, B. [2006] Reactive species and antioxidants. redox biology is a fundamental theme of aerobic life. Plant Physiol. 141: pp. 312-322.

ISMAJLOV, N. [1998] Microbiology and Enzymatic Activity of the Oil Polluted Soil, Restoration of the Oil Polluted Soil's Ecosystems. Moscow: Science, pp 42-56. (in rus)

JIANG, Y., HUANG, B. [2002] Protein Alterations in Tall Fescue in Response to Drought Stress and Abscisic Acid. Crop Sci.: pp 202-207

KARPYN, O., TSVILYNYUK, O., TEREK, O. [2012] Plants oxidative stress under crude oil pollution of soil. Abstracts of 3rd International Symposium "Intercellular signaling and Bioactive Molecules Design" Lviv, Ukraine. P. 123.

KENDE, H., ZEEVAART, J.A.D. [1997] The five «classical» plant hormones. Plant Cell. 9: pp. 1197-1210.

KHAN, N.A., NAZAR, R., IQBAL, N., ANJUM, N.A. (Eds.) [2012] Phytohormones and Abiotic Stress Tolerance in Plants, VIII, 308 p.

KOTS, S. [2011] Current State of the Investigations of Biological Nitrogen Fixation, Physiology and Biochemistry Cult. Plant 43 (3): pp 212-225. (in ukr)

LAY, M., CASIDA, J. [1976] Dichloroacetamide antidotes enhance thiocarbamate sulfoxide detoxification by elevating corn root glutathione content and glutathione-S-transferase activity. Pesticide Biochem. Physiol. 18 (6): pp. 442-456.

MERKL, N., SCHULTZE-KRAFT, R., INFANTE, C. [2005] Assessment of tropical grasses and legumes for phytoremediation of petroleum contaminated soils. Water, Air, and Soil Pollution 165: pp. 195-209.

MIROSHNICHENKO, M. [2000] Influence of the Oil Polluted Soil on the Properties of Soil of Different Grain Content, Agrochemicals and Edaphology. Kyiv. Agricultural Science: pp 91-96. (in ukr)

MUSATENKO, L.I., VEDENICHEVA, N.P., VASIUK, V.A. et al. [2003] Phytohormones complex in seedlings of resistant under high temperatures corn hybrids. Plant physiology. 50 (4): pp. 499-504. (in rus)

MUSIENKO, M.M., PARSHYKOVA, T.V., SLAVNYI, P.S. [2001] Spectrophotometrical methods in practice of plant physiology, biochemistry and ecology. Kyiv: Phytosociocenter. 200 p. (in ukr)

POCHYNOK, H. [1988] Methods of the Biochemical Plant Analysis. Kyiv: Scientific Thought, pp 72-95. (in rus)

SHETTY, K. [2004] Role of proline-linked pentose phosphate pathway in biosynthesis of plant phenolics for functional food and environmental applications; a review. Process Biochem. 39: pp. 789-803.

TAUSZ, M., SIRCELJ, H., Grill, D. [2004] The glutathione system as a stress marker in plant ecophysiology: is a stress-response concept valid? Journal of Experimental Botany 55 (404): pp. 1955-1962.

VELYCHKO, O. [2011] Morphological Structure of *Medicago lupulina* L. roots and ability to form root nodules in oil polluted soils. Biological Systems 3(4): pp 370-375. (in ukr)

XIA, H.P. [2004] Ecological rehabilitation and phytoremediation with four grasses in oil shale mined land. Chemosphere. 54(3): pp. 345-53.

ZELENKO, J. [2003] Studies of the penetration processes of the heavy petroleum products through the soil at transport for the ecological consequences forecast. Interregional Ecological Safety Problems (17-20 Sept., 2003), pp 507-510. (in ukr)

Dr. Tóth Judit: **Versenyképesség és történeti alkotmány**

A gazdaság a jogrendszertől általában nem vár többet, mint a piacgazdaság joguralmi alapfeltételeinek biztosítását, vagyis azt, hogy a jogrendszer biztosítsa a magántulajdon törvények által garantált sérthetetlenségét és biztonságát, a szerződések tekintetében a pacta sunt servanda[517] elv következetes betartását és betartatását, valamint a jogrend stabilitását.
Az Alaptörvény hatályba lépése[518] óta egy eddig mostohán kezelt szemszögből is megközelíthetjük a jog és a gazdaság kapcsolatát, mégpedig a történeti alkotmány szemszögéből.
Az Alaptörvény „Nemzeti Hitvallás" című bevezetője rögzíti.
„Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét."
Mennyiben mélyítheti szemléletünket, és adott esetben milyen ú megközelítésekre ad lehetőséget az ha például versenyképesség tekintetében próbálunk valami újat megtudni ha a témát a Történeti Alkotmány bevonásával vizsgáljuk?

Tény, hogy a gazdaság stabilitásának, optimális esetben növekedésének kulcstényezője a versenyképesség. A Világgazdasági Fórum[519] (WEF) szerint a nemzeti versenyképesség egy országnak az a képessége, hogy fenntarthatóan magas rátáját érje el az egy főre eső GDP-nek. Ebből a meghatározásból egyértelműen következik, hogy a versenyképesség nem egyenlő a tőkevonzó képességgel.
A tőkevonzó képesség kétségbeesett növelésére irányuló erőfeszítések - többek között az olcsó munkaerő felkínálása, a környezet szennyezés terén enyhébb kötelezettségek előírása, a külföldi cégek jelentős állami támogatása – következménye hosszú távon mindenképpen a versenyképesség csökkenése. A nemzetközi tőke ugyanis előbb-utóbb talál olyan nemzetgazdaságot, ahol még olcsóbb a munkaerő, még olcsóbban szennyezhető a környezetet, és még nagyobb a külföldi befektetések támogatása. A rövid távú előnyöket előtérbe helyező, a helyzeti versenyképességet preferáló gazdaságpolitika tehát, amely a jövő megalapozása helyett az erőforrások gyors kiszivattyúzásában érdekelt a nemzeti versenyképesség csökkenését eredményezi.

A cél tehát a fenntartható versenyképesség, amelynek „feltételei között egyre inkább a 'puha tényezők': az innováció, a tanult, egészséges és megelégedett emberek, a minőségkultúra a vezetési színvonal és a társadalom értékrendje játszik döntő szerepet."[520] Az egyik legfontosabb puha tényező a társadalmi integráció, azaz a társadalom tagjainak együttműködési hajlandósága, a tagok közötti szolidaritás és bizalom, mely a közös cselekvés hatékonyságát is növeli.
A bizalom hiánya viszont erodálja a társadalmi tőkéket, izolálja, atomizálja a társadalmat. Fukuyama a bizalomnak, mint a társadalmi tőke legfontosabb elemének egy egész könyvet szentel[521]. A gazdaságot és a versenyképességet meghatározó tényezők között egyre fontosabb szerepet kap az egyének önazonossága, társadalomban betöltött stabil szerepe(i), azok pozitív megélése, és a közös értékek. Az „Animal Spirits Avagy a lelki tényezők szerepe a gazdaságban és a globális kapitalizmusban"[522] című ikonikus mű szintén meghatározó szerepet tulajdonít az identitásnak, a normának és az értékeknek.

---

[517] Pacta sunt servanda – a szerződéseket teljesíteni kell - a római jog egyik alapelve
[518] Magyarország Alaptörvénye 2012. január 1-én lépett hatályba
[519] World Economic Forum (WEF) – 1971-ben alapított svájci nonprofit szervezet
[520] Csath Magdolna. A magyar versenyképesség és puha tényezői in: Valóság 2013. I.-VI.
[521] Francis Fukuyama: Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity, Free Press 1995). magyarul: *Bizalom*. A *társadalmi erények* és a *jólét megteremtése 1997. Európa Kiadó ford: Somogyi Pál László*
[522] G. Akerlof - R. Schiller: Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism (Princetown University Press 2009) magyarul: *Animal Spirits - avagy* a lelki tényezők szerepe a gazdaságban és a globális kapitalizmusban. ford: Felcsuti Péter, Budapest: Corvina Kiadó 2011.

A versenyképesség puha tényezői – identitás, értékek, koncentráltan jelennek meg Történeti Alkotmányunkban. Talán ellentmondásnak tűnik, de éppen a történeti alkotmány egyik pillérének számító ősiséget érdemes megvizsgálni ebből a szempontból. Bár az ősiséget sokáig a magyar gazdaság modernizálását akadályozó legfőbb tényezőként tartották számon, mégis érdemes Alaptörvényünk Nemzeti Hitvallásának szellemében megvizsgálni ezt a még ma is mostohán és idegenkedéssel kezelt jogintézményünket.
Az ősiséget Nagy Lajos 1351-ben kiadott törvénye alapozta meg, mely éles határt vont az ősi és a szerzett vagyon között. Az ősi jószágok és birtoki jogok tekintetében a törvény megtiltotta a szabad rendelkezést – azaz az ősi birtokot sem elidegeníteni, sem megterhelni nem lehetett, örökölni pedig csak a nemzetség örökölhette.
Az ősi birtok jogközössége a leszármazottak végtelen sorát quasi *társaságként* kezelte. „Szabad tehát úgy fogni fel az ősi jogközösek viszonyát, mint társaságot, melyet megalapít a szerzőnek abbeli szándéka, miszerint maradékának végtelen iziglen része maradjon a vagyonban, s mely *társaságnak mintegy csak alapszabálya* az, mit az *ősi öröklés rendéül* ösmerünk."[523]
Az ősiség szerepe és jelentősége akkor válik igazán érthetővé, ha végig gondoljuk a tulajdonjog fogalmát.
A tulajdonjog a legteljesebb dologi jog, a legfőbb hatalom a dolog fölött. A tulajdonjog az alábbiakat foglalja magában: a birtoklás joga, a használat joga, a hasznosítás, másképpen gyümölcsöztetés joga, valamint a rendelkezési jog, amely áll az elhasználás, átalakítás, megsemmisítés jogából, az elidegenítés és megterhelés jogából, valamint a tulajdonról való lemondás jogából.
A tulajdonosi jogosítványok közül a rendelkezési jog részjogosítványait érdemes elemezni. Az elhasználás, átalakítás, megsemmisítés joga nem rendelkezik különösebb jelentőséggel, ha ezt a jogosítványt tulajdonosa egy ruhadarab fölött gyakorolja. Azonban rendkívül súlyos következményei vannak annak, ha a fenti jogosítványt ingatlan vagyon, például termőföld vonatkozásában gyakorolják.
A termőföld az emberiség számára a legfőbb termelési eszköz, mely mással nem helyettesíthető, gyakorlatilag életben maradásunk legfőbb feltétele. Mit jelent a termőföld elhasználása? Magyarországon a termőtalaj vastagsága a legtöbb helyen 70-100 cm, azonban vannak a világon olyan területek, ahol a termőtalaj átlag vastagsága a 20 cm-t sem éri el. Az utóbbi ötven évben a termőtalaj pusztulása-pusztítása mind Magyarországon, mind az egész világon ijesztő méreteket öltött. Történelmi példák bizonyítják, hogy a talaj kizsákmányolása hosszú távon a termelés mennyiségi és minőségi visszaesését, sok esetben teljes civilizációk eltűnését eredményezte. Vitathatatlan, hogy jogszabályokkal megpróbálja a jogalkotó biztosítani a földvédelmet, gyakorlatilag azonban megállíthatatlan a talajpusztulás. Az intenzív gazdálkodás elhasználja, az iparosítás átalakítja a termőföldet. Továbbá például az ólom, kadmium, higany, és radioaktivitás már nemcsak átalakítja, hanem meg is semmisíti a termőföldet. Ne felejtsük el, hogy a tulajdonosnak minderre joga van, azaz joga van elhasználni, átalakítani és megsemmisíteni tulajdonát. Azonban a történelemben nem volt még példa arra, hogy 2-3 generáció teljes egészében a jövendő nemzedékre hárítsa át azt a végzetes kárt, amelynek következményei beláthatatlanok.

Az elidegenítés és a megterhelés joga szintén nem okoz megrázkódtatást, ha azt egy gépjármű, vagy egy üdülő telek vonatkozásában vizsgáljuk. Súlyosabb a helyzet, ha lakó ingatlanokat érint negatívan a megterhelési jog, hiszen szinte az egész magyar társadalom érintett a deviza hitelek következményeinek elszenvedésében. Ez a családokat romboló teher azonban még fokozható, hiszen ma már egész nemzetek vannak totálisan eladósodva. Az eladósodás hosszú távú következményei beláthatatlanok. A tulajdonjog tehát kétélű jogosítvány, mely lehet a fejlődés motorja, ugyanakkor utat nyithat az önmegsemmisítés felé. A tulajdonjog teljességéhez képest az ősiség korlátozott tulajdont jelentett, mely gyakorlatilag birtokjog (possessio) volt. Az ősiség célja az volt, hogy az ősi vagyont (aviticitas) nemzetségen kívüliek ne szerezhessék meg. Az ősiség alapján az ingatlanok és az

[523] Zsögöd Benő /Grosschmid Béni/ Öröklött s szerzett vagyon- Budapest, 1897

alapvető termelőeszközök nagy részén tulajdonjog teljességét megszerezni nem lehetett, mivel a rendelkezési jogot az ősiség korlátozta. A nemzetséget, azaz az osztályos atyafiakat valójában birtokjog illette meg, de az - a magszakadás és a hűtlenség esetét kivéve - elvileg korlátlan ideig. Az ősi birtokot *eladni, jelzáloggal megterhelni, szabadon örökíteni gyakorlatilag nem lehetett*.
‚Az ősi jószág — mond Frank[524] — nem azé egyedül, a ki bírja, hanem az egész nemzetségé, értvén mindazokat, kik . . . . törvényes oknál fogva az örökségre számot tarthatnak, nemcsak a most élőket, hanem egyetemben a jövendőbeli maradékot.' Innen folyik, hogy ősi örökséget sem idegen kézre adni, sem terhelni nem szabad. De ezekből következik tovább az is, hogy ősi örökségét mindenki csak az első adakozónak vagy a szerzőnek köszönheti, nem a kimúlt utolsó birtokosnak S ezt a *köztulajdont*, mely illeti a nemzetség élő, s leendő tagjait együttvéve, s a melyhez a mindenkori birtokos a haszontartást kapja, hívják jogközösségnek (iuris communio, közös igazság). Egyébiránt a megosztott ősi örökség a nemzetség ősi tulajdona volt is, maradt is; és e gazdálkodás (a használás) rendjén kívül a jószágban semmiféle változás nem történt. Maguk az osztozó atyafiak a felosztott egész örökségre nézve úgy maradnak, mint voltak, a tulajdonos nemzetség tagtagjai, tehát az egésznek társurai ; csakhogy ha ők életöket leélik, utánuk lesznek majd mások, a kikre az örökség átszáll, mivel ezek is az első szerzőtől származnak."[525]
Az ősiségen alapul Szent Korona tan „Sacra Corona radix omnium possessionum" alapelve, amely szerint a birtok a Szent Koronából háramlik és magszakadás vagy hűtlenség-hazaárulás esetén a Szent Koronához tér vissza.

Mi a célja az ősiségnek? Az ősiség célja a nemzetségi vagyon (termőföld, föld méhének kincsei, termelőeszközök) *megőrzése*. A nemzetségi vagyonnak ugyanis nemcsak a múltban és jelenben, hanem a távoli jövőben is biztosítani kell a nemzetség fizikai fennmaradását, jólétét, gazdasági és politikai függetlenségét. Figyelemre méltó, hogy Arisztotelész csak azt a városállamot tartotta „államnak", azaz függetlennek, amely rendelkezett az autarkeia, azaz az önellátás képességével, azaz semmiféle vonatkozásban nem volt idegen, külső hatalomra utalva. Érdemes a fentiek alapján végiggondolni, hány államot nevezne ma függetlennek Arisztotelész.
Az ősiség fogalma a nemzetségek s a szállások fogalmában gyökeredzik s így még a vezérek korára megy vissza. Midőn honszerző őseink hazánkban letelepedtek, a hét hunnszkitha törzs egyesüléséből alakult magyar nemzet nemzetségekre (generationes) oszlott.
„… A nemzetségek földbirtokot, úgynevezett szállást (descensus) nyertek, mert már a *Vérszerződés* 2. pontja rendelte, hogy *'Ami jószágot közösen szereztek, mindenkinek része legyen abban'* … Az ezen nemzetiségi jogon alapuló birtok, …a szó eredeti értelmében ősi birtokot (aviticum) képezett. …Szabad rendelkezési joga e megszorítások folytán a birtokosnak csak akkor volt, ha senki sem létezett, aki az ősi vagyonra jogközösség alapján örökjoggal bírt. A szabad rendelkezési jognak megszorításai az Anjou-királyok alatt vették kezdetöket."[526]
A vezérek korától szokásjogi alapon, majd 1351-től 1848-ig törvény előírása alapján, a Magyar Királyság jellegadó tulajdonformája a *közösségi kötöttségű* tulajdon volt, amelyet az ősiség védett. Tulajdonképpen ez a rendkívül korlátozott tulajdonjog birtokjog volt. Talán ezért is a „földbirtokos" volt a megnevezése azoknak a személyeknek, akik jelentősebb termőfölddel bírtak. Természetesen létezett ebben az időszakban is magántulajdon, azaz proprietas, de ennek mértéke gazdaságilag nem volt meghatározó.
Az ősiség tágabb értelemben a Szent Korona javainak védelmét, azaz a nemzeti vagyon védelmét biztosította a jog eszközeivel. Történeti jogunk több forrása rendelkezik a kiterjesztett értelemben felfogott nemzetségi vagyon, azaz a magyar ingatlanvagyon védelméről. Már az Aranybulla kimondja: *„Fekvő birtok az országon kívülieknek ne adományoztassék."*[527]

---

[524] Frank Ignác: Ősiség és elévülés. Buda, 1848. 264
[525] Zsögöd Benő /Grosschmid Béni/ Öröklött s szerzett vagyon- Budapest, 1897
[526] Pallas Nagylexikon
[527] II. András király 1222-ben kiadott dekrétuma „Aranybulla" 26.§

Valamint az 1550:77.tc. 2. §[528], mely szerint **:**
„… mindenki, a kit Ő felsége az előre bocsátott módon az országon belül, vagy azon kívül a magyarok közé fölvett, eskü̈t tartozzék tenni, hogy az ország törvényeinek mindenben engedelmeskedni fog. Ennek az országnak *a szabadságait* tehetségéhez képest meg fogja védeni, azok ellenére semmit sem fog elkövetni, *az országból annak semmi várát és semmi részét sem fogja elidegeníteni, hanem egész igyekezettel azon lesz, hogy az elidegenítetteket is visszaszerezze."*
Az ősiség és a magántulajdon egymást kizáró fogalmak. „Mert látni, hogy tiszta mai tulajdon csak a szerzeményen van, ellenben ősin egyéni tulajdon nem lehet." (Zsögöd im. i.m. 95. old)
Az ősi birtok nem magánvagyon, hanem nemzetségi vagyon, amelynek vonatkozásában a mindenkori birtokos rendelkezési joga az *utódok érdekében* korlátozva van. Az ősi birtokot az eredeti állapotban kellett megőrizni, hogy a család, a nemzetség megmaradása a távoli jövőben is biztosított legyen. „Az ősi örökséggel átvett kötelesség t. i. abban áll, hogy az ősi örökséget az ember kevesbítlen köteles hátrahagyni." Tehát a magyar földbirtokost a Szent Korona javai – azaz az ősi javak – vonatkozásában az átalakítás, az elhasználás és a megsemmisítés joga nem illette meg
Az ősiséghez hasonló elvek érvényesültek a jobbágyi birtokra vonatkozó szokásjogban is. A jobbágy birtoka (házhely, szőlő, telek stb.) is gyökeres jog volt, nem szabad rendelkezésű tulajdon. Bevonni a majorba tilos volt, elidegeníteni, zálogjoggal terhelni ugyanúgy nem lehetett, mint az ősi birtokot. A magyar jobbágyot tehát a földjétől, alapvető termelőeszközeitől megfosztani nem lehetett, védettséget élvezett az olyan típusú tulajdonosi rendelkezésektől, amelyek életét fizikailag veszélyeztették. (Pl. bekerítés - enclosure)

A modern értelemben felfogott jogállamiság és alkotmányosság eszméje valamint az ősiség nem egymást kizáró fogalmak. A törvény előtti egyenlőség, a nemek egyenlősége, a faji megkülönböztetés tilalma stb., az ősiség intézményének – kis túlzással – alapfeltételei. Az osztályos atyafiak között lehettek rendi különbségek, hiszen az azonos őstől leszármazók társadalmi helyzete az idők folyamán igen különböző lehet. ugyanez vonatkozik a felekezeti kérdésekre is. Házasság révén a nagycsalád egyrészt magába olvaszthat különböző nemzetiségeket, vagy külföldieket, másrészt a honfiúsítás (indigenatus) egyenesen lehetővé teszi, hogy maga az eredeti szerző ne magyar származású legyen. A nemek közötti egyenlőségre pedig a fiúsítás (praefectio) jogintézménye ad lehetőséget.

A modern értelemben felfogott jogállamiság és alkotmányosság eszméje valamint az ősiség nem egymást kizáró fogalmak. A törvény előtti egyenlőség, a nemek egyenlősége, a faji megkülönböztetés tilalma stb., az ősiség intézményének – kis túlzással – alapfeltételei. Az osztályos atyafiak között lehettek rendi különbségek, hiszen az azonos őstől leszármazók társadalmi helyzete az idők folyamán igen különböző lehet. ugyanez vonatkozik a felekezeti kérdésekre is. Házasság révén a nagycsalád egyrészt magába olvaszthat különböző nemzetiségeket, vagy külföldieket, másrészt a honfiúsítás (indigenatus) egyenesen lehetővé teszi, hogy maga az eredeti szerző ne magyar származású legyen. A nemek közötti egyenlőségre pedig a fiúsítás (praefectio) jogintézménye ad lehetőséget.
Az már felfogás kérdése, hogy a korlátlan és korlátozhatatlan magántulajdon uralmát a demokrácia alapismérveként fogjuk-e fel, vagy elképzelhetőnek tartunk egy olyan demokratikus berendezkedést, ahol a közjog, és a közösségi kötöttségű tulajdon a meghatározó, az egyébként ebben a rendszerben is létező magánjoggal és magán tulajdonnal szemben. „Nem is ütközik az ősiség sem felvilágosodásba, sem a mai eszmékbe, megférve szépen szabadsággal, jogegyenlőséggel stb. És könnyű elgondolni a felvilágosodottabb, nemesebb társadalmat, s államot: ősiséggel… (ahol a) közérdek, mintegy fékéül tekinthető a magánjogeszmének"[529]
Az ősiség intézménye gyakorlatilag semlegesíti az olyan, jelenleg növekvő számú társadalmi és egyéni disszociatív rendellenességeket, mint amilyenek például a deperszonalizáció és az önazonosság zavar.

[528] Corpus Iuris Hungarici - 1000 év törvényei Szent Istvántól a rendszerváltásig internetes adatbázis http://www.1000ev.hu/
[529] Zsögöd Benő /Grosschmid Béni/ Öröklött s szerzett vagyon- Budapest, 1897

Az ősiség által összekapcsolt közösségben nem merül fel például a „ki vagyok én?” kérdése, hiszen az egyén pontosan ismeri azt a leszármazási láncot, amelynek mint közösségnek, ő maga is felelős tagja. „ A 17. század végétől szép számban fennmaradt iratokban, contractusokban, ’osztálj’ levelekben, zálogleveleken a helybéli lakosok szigorú következetességgel jelölik meg saját azonosságukat:
’mü kik vagyunk Nemes Udvarhely Széki Homoród Almási ...minnyájan Nemes Személyek, vagy: egy vérből való osztályos atyafiak’[530] Az atomizáltság bizonyos értelemben fogalmilag kizárt, ugyanis az egyén egy olyan nagycsalád tagja, amely őt számon tartja.
„Érdeme az ősi törvénynek egyéb örökjog felett, hogy a sírba szállt elődök szándékára az ősi vagyonhoz kötött következések által az ősi birtokost ébren tartja. Ez által a jogi érdekek lánczszemein a család emlékei vonzzák az élő nemzedéket a családi múlt s a családi jövő felé, felszítván az érzésnek azon titkos rugóit, melyek a *jelen önérdekével szemben a családra gondolást* támogatják. Minden osztályos rokonban az osztályrész átvételétől életfogytiglan végig él a kötelességnek érzete, a mely arra int, hogy az átvett osztályrésszel a többi ágaknak, s azok maradékának holtául beszámolni tartozik. … *Mivel ennyi az, mit nem magadnak, hanem eleidnek köszönsz, s mert ezt ezek - nem csupán neked, hanem a többi maradéknak is szánták.”*[531]
Nyilvánvaló, hogy a 21. században az ősiség intézménye gazdaságban, jogban nem alkalmazható. Azonban az Alaptörvény „Nemzeti Hitvallása” alapján, mint vívmány, az ősi, közösségi kötöttségű tulajdon szellemisége átemelhető lenne, melynek pozitív hatása nemcsak a nemzeti vagyonnal való felelős(ebb) gazdálkodásra ösztönözne, hanem az identitás erősítésével, az összetartozás biztonságot adó érzésével a versenyképesség puha tényezőit is erősítené.

[530] Oláh Sándor Magyar görögkatolikus románok. Régió - Kisebbség, politika, társadalom 1993. 4.évf. 2.szám
[531] Zsögöd Benő /Grosschmid Béni/ Öröklött s szerzett vagyon- Budapest, 1897

Dr. Totth Gedeon[532]***: Az élelmiszervédjegyek szerepe a versenyképességben***

A kínálat bővülésével a kereslet egyre átláthatatlanabbá válik és a fogyasztói döntéshozatal megnehezedik. A fogyasztók vásárlási döntéseik során számos kockázattal szembesülnek, és különböző stratégiákat alkalmaznak annak érdekében, hogy a vásárlás során felmerülő funkcionális, pszichológiai, társadalmi stb. kockázatokat csökkentsék. A kockázat csökkentésének többféle eszköze ismert, lehet a bővebb információgyűjtés az adott termékről, az ismert márka választása, esetenként garanciák (pl.: visszavásárlás) keresése vagy éppen valamilyen védjeggyel ellátott termékek választása. A védjegyek nyújtotta információk segítik a döntéshozatalt és csökkenthetik a vásárlás során felmerülő kockázatokat. Jelen dolgozat a védjegyeknek a marketingben betöltött szerepét elsősorban a tanúsító védjegyeken, és főleg élelmiszeripari példákon keresztül kívánja bemutatni, valamint arra válaszolni, hogy valóban a védjegyek dzsungelében él-e a magyar fogyasztó?

A marketing gyakorlatában a védjegyeknek sok és fontos szerepük van, a legfontosabb funkció kettős: segíti az azonosíthatóságot, és könnyíti a megkülönböztethetőséget. A már említett kínálatbővülés, a piaci verseny fokozódása közepette egyre kevésbé adhatók el névtelen termékek, és egyre kevésbé lehetnek sikeresek névtelen, önálló karakterrel nem rendelkező vállalkozások. Ha egy termék nem rendelkezik olyan tulajdonsággal, vagy jellemzővel, ami megkülönbözteti őt a többitől, akkor nem adja meg a fogyasztó/vásárló számára a lehetőséget a megjegyezhetőségre és a más termékektől történő megkülönböztethetőségre. A fogyasztói döntést nagymértékben megkönnyíti, ha ismeri az adott terméket, arról pozitív véleménnyel bír, vagy tud valami pozitív, akár mások által tanúsított jellemzőt hozzákapcsolni.

A védjegynek fontos feladata tehát marketing szempontból, hogy lehetővé tegye a fogyasztók számára egy adott vállalkozás termékének azonosítását azért, hogy meglehessen különböztetni a versenytársak által előállított más azonos, vagy hasonló terméktől. Azoknak a termékeknek, melyek nem rendelkeznek markáns, a konkurens termékektől jól megkülönböztethető jegyekkel eleve hátrányban vannak a piacon a fogyasztókért folytatott versenyben. A védjegy az előbb említetteken túl jelentős szerepet tölt be a vállalkozás márkavédelmi és marketingstratégiájában, hozzájárul az arculat és a termék hírnevének a fogyasztók által történő behatárolhatóságához. Ez utóbbiak bizalmat indukálnak, megteremtve a lehetőségét az érzelmi kötődés és ennek következtében a vállalathoz hűséges ügyfélkör kialakulásának és ez számos anyagilag is kimutatható előnnyel jár. A védjegyhasználat, túl azon, hogy segíti a termék előállítóját a piaci versenyben és orientálja a fogyasztók döntéseit, munkahelyeket teremt, a kereskedelem számára is kézzelfogható előnyöket kínál. A védjegy ismertségének és a hozzákapcsolódó fogyasztói pozitív érzelmek következtében a vállalat, úgy a termelő, mint a kereskedő csökkentheti marketingköltségeit és az adott védjegyes termék választékon tartása a kereskedelemben kevesebb kockázattal jár.

Az élelmiszerek területén a védjegyek szerepe különösen fontos. Egyrészről azért, mert sok a tömegtermék, ahol igen nagy a megkülönböztetés igénye. Az alapanyag termelésben, a termelés, termesztés helyében, valamint az előállítás módjában ugyanakkor jelentősen különbözhetnek és ezekre a különbségekre fel kell hívni a figyelmet. A különböző termékek, különböző értékek hordozói lehetnek, melyeket a potenciális vásárlókkal, fogyasztókkal meg illetve el kell ismertetni. Ugyancsak fontos, hogy a védjegyek pozícionálják is a terméket, segíthetik, hogy a fogyasztó fejében a megfelelő helyre kerüljön.

A védjegy a fogyasztó számára fontos előnyöket hordoz: bizalmat kelt, garanciát nyújt, állandó minőséget sugall, a példaként említett élelmiszerek esetében pedig az utóbbi évek élelmiszerbotrányai emelik tovább a fontosságát. Valaki a nevét adta hozzá, felelősséget vállalt érte. Egy szóval összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a védjegy érzelmi kötődést alakít, alakíthat ki. Marketing szempontból pedig olyan értékek hordozója, amelyek a marketing eszközrendszerével jobban tudatosíthatók és érvényre juttathatók.

[532] főiskolai tanár, intézetvezető, BGF, KKK, Kereskedelem és marketing Intézet

A gyakorlatban számos védjeggyel találkozhatunk. A legfontosabb védjegyfajtákat az 1. táblázat tartalmazza.

Áruvédjegyek	Meghatározott vállalkozások által előállított termékek megkülönböztetésére szolgálnak.
Szolgáltatási védjegyek	Meghatározott vállalkozások által nyújtott szolgáltatások megkülönböztetésére szolgálnak.
Együttes védjegyek	Olyan védjegyek, melyek valamilyen csoport áruit vagy szolgáltatásait különböztetik meg minőség, származás vagy egyéb tulajdonság alapján. Hasonlít a tanúsító védjegyre, de csak az adott szervezet tagjai használhatják.
Tanúsító védjegyek	Olyan védjegyek, melyek meghatározott minőségű vagy egyéb jellemzővel bíró árukat vagy szolgáltatásokat különböztetnek meg, más termékektől vagy szolgáltatásoktól oly módon, hogy az adott minőséget vagy jellemzőt tanúsítják.
Közismert védjegyek	Olyan védjegyek, melyek a piacon közismertnek tekinthetők és ennek eredményeként az erősebb oltalom előnyével rendelkeznek. Adott országban nem lajstromozott „világmárkák" védelmét szolgálja.

1. táblázat. A védjegyek fajtái, Forrás: Hogyan szerezzünk védjegyet?, Magyar Szabványügyi Hivatal (2006) lapján, saját szerkesztés

Az Európai Unió a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek minőségének javítása, a fogyasztók jobb tájékoztatása és a versenyképességük javítása érdekében hozták létre 1992-ben az EU-ban az eredetvédelem valamint a hagyományos és különleges tulajdonságok tanúsításának rendszerét. A két rendszer három különböző megnevezés alkalmazásával (OEM, OFJ, HK) biztosítja a fogyasztóknak a jobb megkülönböztethetőséget, a mezőgazdasági termelők, élelmiszert előállítók számára pedig lehetővé teszi, hogy a fent említett kategóriákba tartozó termékek előállításával növelhesse versenyképességét, biztosítsa megélhetését. Az Európai Unió tagországai közül Olaszország, Franciaország és Spanyolország rendelkezik a legtöbb földrajzi árujelzővel. Magyarországon, jóllehet növekszik a számuk, de a fogyasztói ismertségük, és ennek következtében a vásárlási döntést orientáló szerepük csekély.[533]

Úgy az Európai Unióban, mint Magyarországon a tanúsító védjegyeknek számos fajtájával találkozhatunk. Ennek kapcsán joggal merül fel a kérdés, hogy ez a védjegy-dzsungel orientálja-e a fogyasztót, segíti-e a döntésében vagy éppen ellenkezőleg, megnehezíti azt. Ugyancsak kérdés, hogy a sok védjegy ellenére megmarad-e ezeknek presztízse, pozícionáló hatása vagy pedig devalválódik. Magyarországon az élelmiszerek és agrártermékek körében az utóbbi években jelentősen bővült a védjegyek száma. A Magyar Termék védjegy létrehozása tette aktuálissá hogy a védjegyeknek a szerepét átgondoljuk. Kérdés, hogy egy termelőnek érdemes-e védjegystratégiában gondolkoznia, akár saját védjegyet létrehoznia, akár kapcsolódnia valamilyen tanúsító védjegyhez, vagyis tevékenységét úgy alakítania, hogy elnyerje adott védjegyhasználat jogosultságát.

Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszolni tudjunk, tekintsük át először fejlett mezőgazdasággal és élelmiszeriparral rendelkező Európai Uniós országok gyakorlatát, és ebből próbáljunk meg következtetéseket megfogalmazni a hazai helyzetre.

[533] Aki 2014. Az Európai Uniós és a nemzeti élelmiszer-minősítő rendszerek és védjegyek helyzete Magyarországon Munkaanyag 31.o.

Az általunk példaként követhető országokban a védjeggyel rendelkező termékek és gyártóik a védjegyhasználat következtében jelentős gazdasági eredményeket mondhatnak magukénak.

Tanúsító védjegyek jelölése Franciaországban

Franciaország hagyományosan jelentős mezőgazdasági és élelmiszeripari nagyhatalom. A francia állam mezőgazdaságát stratégiai ágazatként kezeli. A nagy konkurencia közepette a versenyképesség megőrzése szempontjából a követendő útnak minőségi termékek előállítását tekintik. Ma Franciaországban közel minden második gazdálkodó alkalmaz valamilyen minőségjelzőt, melynek minél szélesebb megismertetése a fogyasztóval nem csak a termelők, hanem az állam feladata is. A francia jogszabályok lehetőséget biztosítanak arra például, hogy a közétkeztetésben a beszállított alapanyagok tekintetében 20%-ig ne a legolcsóbbat, hanem a helyben előállított terméket válasszák, ami hatalmas esélyt jelent a helyi termelőnek.

A védjegyes termékek számának alakulása kihatott a munkahely megtartó képességre is. 1997 és 2001 között 14%-kal nőtt a földrajzi eredetvédelemmel rendelkező területeken a gazdálkodók száma, a Loué-i csirke eredet megjelölés 3000 új munkahelyet teremtett.[534]

Az erős fogyasztói etnocentrizmus jól segíti a védjegyes termékek iránti preferenciát. A Morbier sajt 2000-ben szerezte meg az AOC jelölést, (2009-ben az OEM-t). Az eredet jelölés előtt 25 termelő évi 2500 t. sajtot állított elő, az eredetjelölés megszerzése következtében a termelők száma 60%-kal növekedett, a termelés megduplázódott.[535]

A francia védjegyek közül Magyarországon, főleg a gasztronómiában, leggyakrabban a Label rouge-t említik a sikeres és követendő példaként.

Le Label rouge

A védjegyet 1960-ban alapították a francia agrár, és élelmiszeripari termékek védelmében. Létrehozásában nagy szerepet játszott a tradíciók védelme, megbecsülése valamint a minőségi garancia nyújtása. A védjegy igazolja, hogy a termék a hasonló termékeknél magasabb minőséget képvisel, és kiváló termékjellemzőkkel rendelkezik. Használatára pályázhatnak az élelmiszeripari termékek (beleértve a tengeri eredetű termékeket is) valamint a mezőgazdasági feldogozott és feldolgozatlan termékek. A védjegyhasználattal bíró termékeknek a termelés valamennyi szakaszában meg kell felelniük a vállalt követelményeknek. Az ellenőrzésük rendszeres és dokumentált, beleértve az érzékszervi vizsgálatot, amely azt bizonyítja, hogy a termék minősége íz alapján is megfelel a címkén jelölt minőségnek. Ezt a védjegyet megkaphatják azok a termékek is, amelyek valamilyen EU-s oltalom alatt állnak, de maga a védjegy nem szolgál eredet-megjelölésre. Napjainkban 45 ezer termelő és mintegy 6 ezer vállalkozás rendelkezik védjegyjogosultsággal és a védjegyes termékek forgalma az elmúlt években megközelítette a 1,5 milliárd Eurót.[536]

---

[534] www.loue.fr.

[535] Élelmiszerjelölések fogyasztói megítélése Magyarországon, Kutatói részjelentés, Kaposvári Egyetem KE-GK, Marketing és Kereskedelem tanszék, 2010

[536] www.labelrouge.fr.

Label Rouge

AOC

A védjegy földrajzi eredethez kötött, azt tanúsítja, hogy Franciaország valamely régiójából származik a megvásárolt termék. A logó földrajzi helyhez kötődő termelési hagyományt és szaktudást igazol. Eredetileg a borok származásának igazolását szolgálta, később azonban bővült a termékek köre és valamennyi mezőgazdasági, tengeri, élelmiszeripar termék stb. viselheti. A védjegy gyakorlatilag megegyezik az Unió oltalom alatt álló eredet-megjelölés védjeggyel. A védjegyet viselő termékek esetében az ellenőrzés nem csak magára a termékre, hanem a teljes gyártási eljárásra is vonatkozik.

Tanúsító védjegyek Németországban

Németországban, nem utolsó sorban a nemrég tevékenységét felfüggesztő CMA (Közösségi Agrármarketing Szervezet) jóvoltából a védjegyeknek nagyon széles körével találkozhatunk. Ezek a védjegyek két nagy csoportba sorolhatók, lehetnek ágazat specifikusak, illetve ágazatspecifikáció nélküliek. Mindkét esetben beszélhetünk helyi, regionális és országos védjegyekről. A QS – Ihr Prüfsystem für Lebensmittel jelölést 1991-ben először a sertéshúsra alkalmazták. Ma több mint 18 ezer vállalkozás használja, elterjesztését és megismertetését erős kommunikációs kampánnyal segítették. A védjegy használata segíti a termelőket a belistázásban és a kereskedelemmel való elfogadtatásban. A védjegy a német fogyasztók több mint harmadának egyet jelent a frissességgel és megbízhatósággal.[537]

QS – Ihr Prüfsystem für Lebensmittel

QS - Ihr Prüfsystem für Lebensmittel

Az említetteken túl lehetne olasz, vagy osztrák példát hozni, Olaszországban a legmagasabb az EU-s védjeggyel rendelkező termékek száma, meghaladja a kettőszázat, és úgy a termelők, mint a fogyasztók körében megbecsülésnek örvendenek. A szomszédos Ausztriában is elterjedtek az élelmiszervédjegyek, és hasonló kedveltséggel rendelkeznek.

A minőségi jelek zűrzavara Magyarországon

Magyarországon 1967-ben elkezdték a termékeket minőségtanúsító megjelölésekkel ellátni. Az első ilyen jelölés a Kiváló Áruk Fóruma volt. Az ehhez hasonló megjelölések nem feleltek meg maradéktalanul a mai gyakorlatban elterjedt tanúsító védjegyeknek, mivel még nem jött létre egy egységes, független követelményrendszerük, és a reklámozásuk sem volt sem igazán koncepciózus, sem hatásos. A nagyobb és ismertebb élelmiszeripari termékeknél főleg a húsiparban maga a márka volt az, ami a minőségre utalt (pl.: Pick), ennek azonban a legfőbb hátrányát az jelentette, hogy a termék népszerűsége önmagában nem elég garancia a termék minőségére. Idő közben kezdtek

[537] Élelmiszerjelölések fogyasztói megítélése Magyarországon, Kutatói részjelentés, Kaposvári Egyetem KE-GK, Marketing és Kereskedelem tanszék, 2010

kialakulni a követelményrendszerek és létrejöttek újabb és újabb minőségtanúsító jelzések (2. táblázat), amelyek már jobban hasonlítottak a mai gyakorlatra. Végül a rendszerváltás után az Európai Unióban egy új irányelv, a 89/104/EGK rendelet kötelezte a tagországokat, hogy bevezessék a tanúsító védjegy oltalmát. Ezt a rendeletet 1997-ben Magyarországon is beiktatták, ezáltal létrejöhetett a Kiváló Magyar Élelmiszer védjegy 1998-ban. Hazánkban ez volt az első hivatalos tanúsító védjegy, ami mögött egy független egységes, szakmailag megkérdőjelezhetetlen követelményrendszer alakult ki. 18 élelmiszeripari szakágazatra dolgozták ki azt, mely megfelel a Magyar Élelmiszerkönyv előírásainak, valamint az EU szabványoknak. A védjegy 3 értéket közvetít a fogyasztók felé, a magas minőséget, amely azt jelenti, hogy az előbb említett Élelmiszer könyv előírásainak nem csak, hogy megfelel, hanem 2 paraméter tekintetében meg is haladja azt. A másik érték a biztonság, a védjegyhasználók vállalják, hogy terméküket évente kétszer az ő költségükre független laboratórium megvizsgálja, hogy megfelel-e a már említett minőségi követelményeknek. És végül a magyarországi forgalmazás megléte, amely az EU igényeinek megfelelően „finomodott" az eredetileg elképzelt magyarországi előállításból. A KMÉ védjegy sokban hozzájárult az országimázs építéshez, hiszen a magyar termelők termékeit támogatja, biztosítja a fogyasztókat azok minőségéről, ezáltal egy pozitív képet kialakítva a hazai termékekről.

Jel megnevezése	Tulajdonos	Bevezetés
Kiváló Áruk Fóruma (KÁF)	Országos Piackutató Intézet	1967
KERMI Tanúsító Címke (KTC)	KERMI	1976
Rendszeresen Ellenőrzött Kiváló Magyar Termék (REKMAT)	NGKM és FM	1992
Kiváló Magyar Élelmiszer (KMÉ)	FVM AMC Kht.	1998

2. táblázat: Élelmiszereken alkalmazott hazai minőségtanúsító jelzések, Forrás: Vörös G., Védjegypolitika és fogyasztói etnocentrizmus a magyar élelmiszeriparban, Szakdolgozat BGF-KKK, Budapest, 2010

A magyar fogyasztó is mind több védjeggyel találkozhat vásárlásai során. Ugyanakkor a különböző felmérések azt bizonyítják, hogy a védjegyeknek a szerepe a fogyasztói döntésekben, napjainkban még nem éri el az előbbiekben említett országok gyakorlatát. A vásárlás során viszonylag alacsony még azoknak az aránya, akik tudatosan keresik pl.a tanúsító védjeggyel ellátott termékeket, inkább csak utólag fedezik fel azokon a termékeken, amelyeket vásárolni szoktak. A védjegyes termékek preferenciája kapcsolódik a termék fogyasztásával kapcsolatos kockázathoz. Azoknál a termékeknél nagyobb a védjegyek figyelembevétele a vásárlási döntés során, ahol a rossz termékválasztás nem csak bosszúságot okoz, de az egészségre is veszélyes lehet.
A Kaposvári Egyetem munkatársai az Agrármarketing Centrum megbízásából felmérést készítettek 2008-ban, melynek során vizsgálták a védjegyekkel kapcsolatos fogyasztói attitűdöket.

Azonos termék tulajdonság	Magyart választom	Termék függő	Nem a magyart választom	Nem tudja
Azonos ár	76,8	21,1	1,2	0,9
Magyar drágább	25,9	59,1	13,9	1,7
Drágább, védjegyes	31,2	49,0	19,3	0,5

3. táblázat: A hazai és a védjegyes termékek iránti fogyasztói preferencia, Forrás: Élelmiszerjelölések fogyasztói megítélése Magyarországon, Kutatói részjelentés, Kaposvári Egyetem KE-GK, Marketing és Kereskedelem tanszék, 2010.

A fenti eredményekből is látszik, hogy a magyar fogyasztók (még) elsősorban ár érzékenyek, a védjegy nyújtotta biztonság másodlagos, illetőleg terméktől függő, feltehetően a termék megvásárlásában rejlő kockázat mértéke az, ami döntést befolyásolja.
A védjegyekkel kapcsolatos fogyasztói preferenciát két fontos tényező befolyásolja, amelyekről talán kevesebb szó esik. A bizalom és a hitelesség. A bizalom, egy külső tényező, a fogyasztó többször kipróbálta az adott védjegyes terméket és mindig ugyanazt kapta, nem csalódott benne. A hitelesség egy belső tényező, amely a mögöttes szervezet megítélését jelenti, vagyis egy tanúsító védjegy akkor töltheti be maradéktalanul a szerepét, ha a tanúsított tulajdonságok meglétén túl a tanúsító szerv iránt is él a bizalom. A magyar helyzetet ismerve, amikor a bizalom ritka kincs, különösen oda kell figyelni arra, hogy a tanúsító szerv imázsában a bizalom fontos alkotóelem legyen. Hazai példát hozva, a Kiváló Magyar Élelmiszer védjegy általános ismertsége az elmúlt évek felmérései alapján 30 % körül mozog (bár a felmérések eléggé eltérő eredményeket mutatnak) és jelentős hatást a fogyasztói döntésekre nem gyakorol, ami jórészt a tanúsító szerv (tavalyelőttig az Agrármarketing Centrum) hiányos ismeretére és ennek okán is, nem túl magas presztízsére enged következtetni. Azokban az országokban, ahol erős a fogyasztói etnocentrizmus, lásd ez előzőekben példaként hozott országok, az általános bizalom a tanúsító szervek iránt erősebb és a két tényező, nevezetesen a hazai termékek preferálása és ezen szervezetek társadalmi tőkéje kölcsönösen erősítik egymást, és ez erősíti a védjegyek szerepét. Ebben segíthetnek a jövőben, a hazánkban az örvendetes módon terjedő közösségi regionális védjegyek.
Kérdés tehát, hogy van-e létjogosultsága új tanúsító védjegy bevezetésének? A vizsgálatok pro és kontra érveket egyaránt felsorakoztatnak. Új védjegyet marketing szempontból akkor érdemes létrehozni, ha van egy jól definiálható és világosan kommunikálható érték, amely releváns valamilyen jól meghatározható célcsoport számára és a célcsoport preferenciái nem változnak gyorsan. Fontos továbbá, hogy az új védjegy ne eredményezzen kannibalizmust vagy az értékek erodálását. Ugyanakkor a különböző felmérések azt mutatják, hogy a fogyasztók jelentős részét nem igazán orientálják a védjegyek vásárlási döntéseik során, sőt a védjegyekkel kapcsolatos vélemények a gyakorlatban nem olyan arányban igazulnak, mint „verbálisan". Sőt, a jelenlegi védjegykínálat a fogyasztók többsége számára áttekinthetetlen, és vizuálisan sem mindig találkoznak a fogyasztók tetszésével. A fentiek tükrében, figyelembe véve a jelenlegi hazai élelmiszervédjegy struktúrát, valamint a marketing szerepét és súlyát a különböző területeken a legnagyobb realitása és esélye a regionális élelmiszervédjegyeknek van. A marketing szakirodalom egyre többet foglalkozik a régió és településmarketing területével, az egyes régiók márkázásával és versenyképességük növelésével. Az egészséges lokálpatriotizmusra és természetesen a valós értékre alapozva a régiós védjegyek létrehozása jól segítheti a régiómarketing hatékonyságát, erősítheti a helybéliek lojalitását és orientálhatja az ott élők vagy az oda látogatók vásárlási döntéseit.
Az ismertség és a bizalom megteremtése folyamatos kommunikációt és imázsépítést igényel. Egy védjegy akkor tudja maradéktalanul ellátni marketing szerepét, ha megfelelő marketingtámogatásban részesül, vagyis kellő hangsúlyt fektetnek a megismertetésére, a mögöttes értékek kommunikációjára, és a védjegy tulajdonos imázsának a folyamatos erősítésére.
Összefoglalás:
A védjegyek segítik a fogyasztói döntések meghozatalát, csökkentik a vásárlás során fellépő kockázatot. Az élelmiszerek területén a védjegyek szerepe különösen fontos, mivel jelentősen különbözhetnek különböző értékeket hordozhatnak, melyeket a potenciális vásárlókkal, fogyasztókkal meg illetve el kell ismertetni. A védjegyek mind a termelő, mind a fogyasztó, valamint a közvetítő számára potenciális előnyöket hordoz. A tanulmány külföldi példákon keresztül bemutatja a tanúsító védjegyek nyújtotta lehetőségeket, a tanúsító élelmiszervédjegyekkel kapcsolatos fogyasztói attitűdöket, tárgyalja egy új védjegy bevezetésének a lehetőségét és javaslatot fogalmaz meg arra, hogy mely területen van a legnagyobb esélye egy sikeres védjegy bevezetésének.

Irodalomjegyzék:

GFK Hungária, , A KMÉ védjegy hatékonysági vizsgálata, Budapest, 2008

Kaposvári Egyetem – Marketing és Kereskedelmi tanszék, Élelmiszerjelöléssel fogyasztói megítélése Magyarországon – kutatási részjelentés 2010.

Dr. Szakály Zoltán - Pallóné Dr. Kisérdi Imola - Dr. Nábrádi András Marketing a hagyományos és tájjellegű élelmiszerek piacán, Kaposvár, Kaposvári Egyetem, 2010: 144-145. oldal

Totth G.: Stratégia és arculatváltás, egy új közösségi védjegy bevezetése, MOK BME Budapest, 2006.

Totth G. – Fodor M.: Közösségi védjegypolitika, esélyek és lehetőségek az élelmiszergazdaságban VI. Erdei Ferenc Tudományos konferencia „Válságkezelés a tudomány eszközeivel" 2011. augusztus 25. Kecskemét

Totth G.: A védjegyek dzsungelében, Szakmai konferencia Foodapest, Budapest. 2012.

Vörös Gabriella : Védjegypolitika és fogyasztói etnocentrizmus a magyar élelmiszeriparban, szakdolgozat, BGF KKK Budapest, 2012.

Internetes források:

www.loue.fr. 2014. 04.20.

www.labelrouge.fr. 2014. 04.20.

Dr. Totth Gedeon[538]**: Marketing együttműködések az agráriumban és az élelmiszeriparban**

Magyarországon az agrárgazdaság hosszú ideig meghatározó szerepet játszott a nemzeti jövedelem létrehozásában, a foglalkoztatásban és végül, de nem utolsósorban a külkereskedelmi egyenleg alakulásában. Az agrárkivitel a magyar export jelentős hányadát tette ki hosszú időn keresztül, a magyar élelmiszerek, kertészeti, állati vagy növényi termékek jó minőségükkel és versenyképes áraikkal méltán élveztek kedveltséget azok között, akik tudatában voltak származási helyüknek.
Az extenzív piacbővülési lehetőségek kimerülése az agrártermékek piacán és egyáltalán a piaci verseny erősödése és nemzetközivé válása komoly kihívást hozott a magyar agrárium számára, amely hagyományos komparatív előnyeinek a jelentős részét elvesztette. A versenyképesség növelése tehát létszükséglet az ágazat életben maradása, túlélése számára, amely exportpiacai beszűkültek, vagy az ottani versenyben lemaradtak. Ebben a helyzetben minden olyan eszköz alkalmazása létfontosságú, amellyel a versenyképesség tartható vagy fokozható. Az agrárium helyzetét súlyosbítja, hogy számos tényező, ágazati sajátosság miatt a folyamatosan változó piaci viszonyokhoz való vállalati szintű alkalmazkodás nehéz. Vonatkozik ez marketing eszközök tudatosabb és hatékonyabb alkalmazására is. A vállalatok közötti marketing együttműködések, integrációk jelenthetnek perspektívát a versenyképesség megőrzésére.
Az ágazaton belüli helyzet speciális marketingtevékenységet igényel az ágazat szereplőitől.
A közösségi marketing gondolata a múlt század első felében a gazdasági világválság után az Amerikai Egyesült Államokban merült fel, ahol is a farmerek jövedelmük biztosításának a céljából „marketing order”-eket és „marketing agreementeket” hoztak létre, amelyek elsődleges feladata a termelés szabályozása, a termelés piachoz való mennyiségi és minőségi igazodásának a biztosítása volt. Az amerikai példát később számos európai ország átvette és kialakította azokat a szervezeteit, amelyek valamilyen formában foglalkoztak a közösségi agrármarketinggel.
Hollandiában mind vertikálisan kialakított, termékszervezetek születtek, amelyek a termelés, feldolgozás és étékesítés területét fogták össze (születésüket nagymértékben segítette, hogy ott a szövetkezeti értékesítésnek jelentős hagyományai voltak), mind pedig horizontális szervezetek jöttek létre, amelyek a vertikum egy-egy adott szintjén funkcionáltak. A termékszervezetek ún. kényszertársulások voltak, melyekben valamennyi, az adott területen tevékenykedőknek kötelezően tagjainak kellett lenniük. Közülük elsősorban a vertikális termékszervezetek foglalkoztak piaci kérdésekkel. Franciaországban a jelentős élelmiszer külkereskedelmi deficit vezetett a SOPEXA létrehozásához a ’60-as évek elején, melyek alapvető célja a francia agrár és - élelmiszervállalkozások versenyképességének az erősítése volt a marketingeszközök közös alkalmazásának a segítségével. Hasonló megfontolásokból alakult meg Németországban a CMA.
Magyarországon a közösségi agrármarketing ideája a ’70-es évek elején vetődött fel. Tomcsányi, 1973-ban megjelent „Piacos kertészet”c. korszakalkotó munkájában [539]túl azon, hogy széleskörű külföldi példák figyelembevételével Magyarországon elsőként dolgozott ki átfogó ágazati marketinget, ugyancsak elsőként írta le az ágazati marketing-együttműködés szükségességét, és mutatta be ennek a nemzetközi gyakorlatát, amely egyúttal egy hazai mezomarketing tevékenység és lehetséges struktúra kialakítását is magába foglalta. Az ekkor megjelentek nagy része, elsősorban a koncepcionális elemei ma is érvényesek és alapját képezik a témában megjelent könyveknek, előadásoknak, vitaanyagoknak, és a gyakorlat számára is aktualitással bírnak.
A hazai közösségi marketing tevékenység azonban nem fejlődött szinkronban a szakirodalmi megjelenéssel. Az ez irányú próbálkozások a’80-as évek elején elhaltak az együttműködési készség hiánya miatt Az elmélet hosszú ideig jelentősen a gyakorlat előtt járt, a gazdasági, társadalmi és nem utolsósorban a politikai környezet, de főleg a már említett együttműködési hajlandóság hiánya, amit tekinthetünk bizonyos mértékben a marketing szemléletmód gyengeségének nem kedvezett az ilyen

[538] főiskolai tanár, intézetvezető, BGF, KKK Kereskedelem és marketing Intézet
[539] Tomcsányi P. Piacos kertészet 1973. 591.o.

típusú integrációk kialakulásának. Áttörést jelentett a ’80-as évek közepe, amikor lehetőség nyílt a német CMA-val történő szakmai kapcsolat felvételre, ami elsősorban elvi segítséget jelentett a hazai szakemberek számára. Jó tíz évvel a kapcsolatfelvétel után a német példa alapján, jelentős német szakmai és anyagi segítséggel 1996-ban egy miniszteri rendelet hozta létre a hazai közösségi agrármarketingért felelős Agrár Marketing Centrumot. Tehát csak az utóbbi bő évtizedben beszélhetünk magyarországi szervezett közösségi agrármarketingről. Az élelmiszerfogyasztási trendek alakulása, a fogyasztói magatartásban bekövetkezett változások, a fogyasztói patriotizmus válság utáni felerősödése, a hazai beleértve a kézműves termékek iránti növekvő érdeklődés mind fontosabbá tette az ágazat valamilyen, nem vállalati szintű marketingtámogatásának a kérdését.
A jelenlegi gyakorlat azonban nem felel meg teljes mértékben az elvárásoknak, az elmélet és a gyakorlat egyaránt keresi a helyes megoldásokat, sokszor indokolatlan mértékű és az ügynek inkább ártó, semmint használó médianyilvánosság mellett.

A marketing együttműködések szükségességének az okai
A marketing együttműködések szükségességét az ágazatban számos tényező indokolja. Alapvetően a piachoz való aktív alkalmazkodás kényszere[540], illetve annak a felismerése eredményezte a kooperációra való hajlandóság megjelenését és erősödését. Részletesebben elemezve az okokat, a legfontosabbakat az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- az azonos szemlélet, illetve az arra való történő törekvés szükségessé teszi egy közös nyelv kialakítását,
- a piaci verseny erősödése valamennyi, a versenyben történő helytállást biztosító, segítő marketingeszköz bevetését szükségessé teszi,
- az alkuerő jelentőségének a növekedése megköveteli az alkupozíció minden eszközzel történő lehetséges erősítését,
- a stratégiai szövetségek, kapcsolatok és kooperációk felértékelődése motiválja ilyenek létrehozását. A közvetlen konkurensekben az érdek azonos partner felismerése, és a közös érdekek mellett való kiállás, stratégiai előnyhöz, többek közt az előbb említett alkuerő növeléséhez vezet,
- a marketing akciókban történő együttműködés növeli azok gazdaságosságát,
- az ágazat, de a marketing bizonyos sajátosságai ezt indokolják.

A közösségi marketing szükségessége megközelíthető az állami szerepvállalás szükségességének az oldaláról is. Itt abból indulhatunk ki, hogy az állami szerepvállalással támogatott közösségi agrármarketing jellemzi a fejlett agráriummal rendelkező országokat, elég, ha csak a már említett CMA, vagy a SOPEXA példájára gondolunk, és ezzel az állami támogatással végül is növelik az ágazat versenyképességét. Másrészről bizonyos egyéb, nevezhetjük marketing tendenciáknak is, szükségessé teszik az állami szerepvállalást. Az ország- illetve ország-eredet imázs jelentőségének a felértékelődése a pozitív kép kialakulása és fenntartása érdekében az államra legalább is koordináló, támogató szerep hárul. Az agrárium szinte mindenütt, így hazánkban is nagyon erős, és hozzátenném, hatékony ország imázs formáló tényező, tehát erről az állami segítségről az ágazat, függetlenül az amúgy is támogatásra szoruló struktúrájától, nem mondhat le.
Az eddigiekben többször történt említés az ágazat azon sajátosságairól, amelyek indokolják a közösségi marketing nélkülözhetetlenségét. Ezeket az alábbiakban foglalhatjuk össze.

- - a mennyiségi problémák. Az agráriumban a termelés zömmel szétaprózott, a kis vagy közép méretű vállalkozások kibocsátása nem teszi lehetővé a hatékony piacbefolyásolást,
- - a termelés szétaprózottsága, megnehezíti az együttműködést, és gyengíti a szereplők alkupozícióját. Vagyis, az előző pontra is visszautalva, sokan termelnek sok félét és sokan termelik ugyanazt. Ezért könnyű a termelők egymással szembeni kijátszása,

[540] Tomcsányi P. – Totth G.: A kertészeti és élelmiszeripari marketing alapjai , 1987. 56.o.

- - a magyar agráriumnak, ellentétben a nyugat-európai tapasztalatokkal gyenge az érdekérvényesítő képessége,
- - az ágazatot kevéssé jellemzi az együttműködési hajlandóság,
- - a magyar történelmi hagyományok következtében erős az ágazati elvárás az állami szerepvállalásra, napjainkban is tovább él a paternalista szemlélet.

A szakirodalom foglalkozik a marketing tevékenység folytatásának bizonyos előfeltételeivel. Tomcsányi, [541]a marketing tevékenység folytatásához funkcionális, illetve nagyságrendi feltételeket rendel. A piachoz igazodás lehetősége feltételezi az önálló termékpolitikát, vagyis a piaci igényekhez alakított termék kifejlesztésének a képességét. A marketing tevékenység szükségessége másrészről összefügg a kockázatviselés kényszerével, vagyis minél nagyobb a kockázat a termelésben, annál inkább elengedhetetlen a marketing. Ezek tekinthetők funkcionális feltételeknek. A nagyságrendi feltételek közül, a piacbefolyásolás lehetősége a marketing aktivitásoknak a piacra gyakorolt tényleges hatását jelenti, vagyis hogy az alkalmazott marketing megoldás befolyásolta a piaci viszonyokra, megváltoztatta azokat. A marketing költségek viselésének képessége azt a méretet tételezi fel, amely elbírja a marketing aktivitások költségeit. Ezen követelményeknek az agrárium vállalkozásai nem, vagy csak részben képesek megfelelni, ezért a közös marketing valamilyen formája az ágazatban elengedhetetlen.
Más művek az agrármarketing lehetőségeinél az előzőekhez némileg hasonlóan a vállalat méretéből, illetve az általa előállított termék differenciáltsági fokából kiindulva az alábbi lehetőségeket vetítik fel.

	Termékdifferenciáltság kicsi	Termékdifferenciáltság nagy
Gazdálkodó egység mérete kicsi	Korlátozott marketing	Piaci résre irányuló marketing
Gazdálkodó egység mérete nagy	Ár és elosztás orientált marketing	Teljes marketing

1. Táblázat: Az agrármarketing típusai[542]

Az ágazat szereplőinek a nagy része a fentiek alapján csak a korlátozott marketingre képes ezért szükséges az ágazati közösségi marketing.
A közösségi marketing fogalmának, mint a marketingben annyi mindennek számos definíciója létezik. A sajátosságok számbavétele, elemzése és rendszerezése alapján a következőképpen definiálhatjuk a közösségi marketinget.
„A közösségi marketing olyan marketingtevékenység, amely túllép a vállalati marketingmunkán, és egy adott ágazat, termelői csoportosulás számára, annak szereplőivel együttműködve végez el marketingfeladatokat." Totth 2006.[543]

A közösségi marketing formái, céljai és eszközrendszere
Az együttműködés napjainkban Magyarországon, de a nemzetközi gyakorlatban is elsősorban különböző feladatok közös végzésére irányulnak. Pl.: közös piackutatás, közös reklám, együttes megjelenés kiállításokon stb. Magának a közös marketingnek két formáját különböztetjük meg:

- a társasági/társult marketinget, amelyben a csoportosulás önkéntesen vállalt kötelezettségek alapján szerződésileg jött létre,
- a közösségi marketinget, amelyben a csoportosulás kényszertársulás jellegű lehet, és az egész ágazat részt vesz benne.

Magyarországon az agrármarketing törvény hiányában a kép kicsit zavaros. A társult marketingre való törekvés több ágazatban is megfigyelhető, ez azonban nem zárja ki a másik forma kifejlesztését. A külföldi gyakorlat is eltérő: Németországban a CMA kényszertársulás formájában működött,

[541] *Tomcsányi P.: Piacos kertészet 1973. 32.o.*
[542] *Lehota szerk.: Élelmiszergazdasági marketing 2001 24.o.*
[543] *Totth: 2006.*

valamennyi termelő kötelezően résztvevője volt és a termelési produktuma alapján járult hozzá a közösségi marketing finanszírozásához. A SOPEXA esetében a közösségi marketing irányítása részvénytársasági formában történik.
A közösségi marketing célkitűzéseinek a meghatározásakor Magyarországon a realitások talaján maradva, részben a rendelkezésre álló jelenlegi és várható jövőbeli forrásokból, és a marketing lehetőségekből kell kiindulni. Az Agrármarketing Centrum (napjainkban Magyar Turizmus Zrt. Agrármarketing Centrum Vezérigazgatóság) eddigi tevékenysége során az alábbi célokat tűzte maga elé:

- imázs építés
- a hazai és külföldi ismertség növelése
- a piaci megjelenés elősegítése
- a termelők piac és fogyasztó ismeretének a növelése
- az ágazati marketingorientáció erősítése
- márkaépítés
- -„zászlóshajók" kiválasztása és menedzselése.

A célok kitűzése során a prioritásokat az adott ágazat anyagi lehetőségei, piaci versenypozíciója és nem utolsósorban marketingkultúrája, marketinggyakorlata határozza meg. A prioritások között említhetjük az imázs építést, valamint a hazai és külföldi ismertség növelését.
A közösségi marketing eszközrendszere értelemszerűen nem tér el a vállalati szintű marketing tevékenységétől, azonban a környezet jellegéből következően bizonyos súlypont eltolódások természetesek. A szakirodalom ezzel a kérdéssel viszonylag keveset foglalkozik, inkább az egyes mix elemek elemzése során az elősegítő és a gátló tényezőket veszi számba Alvensleben[544] Ha az előzőekben megfogalmazott közösségi marketing definíciót elfogadjuk, akkor láthatjuk, hogy bizonyos mértékig egy, a közösségi marketing szervezet által nyújtott marketingszolgáltatásról van szó. Ebben az esetben az eszközrendszer meghatározása tekintetében bátran kiindulhatunk a szolgáltatásmarketing 7P-jéből. A marketing terminológia a szolgáltatásmarketinget a P-vel jellemzi az angol szavak kezdőbetűi alapján: product, price, place, promotion, peuple, process,physical evidence, vagyis a termékpolitika, árpolitika, értékesítés, promóció, emberek, folyamat, fizikai megjelenés. Ennek a megközelítésnek egyetlen problémája van, nevezetesen az ár, mint marketing eszköz szerepe a közösségi marketingben elhanyagolható erre a közös marketingnek csak nagyon csekély ráhatása van. A többi elem szerepe azonban markánsan megjelenik a közösségi marketingben, tehát bátran definiálhatjuk a közösségi marketing eszközrendszerét a 7-1 P-vel.
Az elméleti megközelítés mellett legalább ennyire fontos a gyakorlat oldaláról történő megközelítés. Összehasonlítva a számunkra releváns külföldi gyakorlatot a magyarral, jelentős különbség nem tapasztalható. A leggyakrabban alkalmazott marketing eszközök és módszerek a közös márka kialakítás, ilyen (volt) pl. Magyarországon a Kiváló Magyar Élelmiszer védjegy létrehozása és menedzselése, közös reklámkampányok, SP kampányok, áruházi bemutatók otthon és külföldön, hazai és nemzetközi kiállításon, vásárokon való részvétel, in store marketing, eseménymarketing. Mivel ezen aktivitások nagy része a marketingkommunikáció területéhez tartozik, érdemes foglalkozni ezen eszközök használatának a koncepcionális vonatkozásaival is. A kommunikációs intézkedéseknek, a termékek ismertségének a növelése mellett az imázs építést is szolgálniuk kell, amelynek, mármint az imázs építésnek fontos eleme az imázs transzfer. A kommunikáció hatékonyságának növelése érdekében, továbbá a pozitív imázs transzfer megteremtése érdekében fontos, hogy a közös kommunikációs feladatok megvalósítása során törekedni kell:

- a kommunikáció azonosságának és koherenciájának a megteremtésére,
- a közös kommunikációnak a kiterjesztésére,
- a kommunikációs intézkedések ágazati és közösségi összehangolására,
- a közösségi szintű integrált kommunikáció kialakítására

[544] Alvensleben L.R.:Socialwissenschaftliche Methoden der Agrarmarkt-forschung, Schriften der Gesellschaft für Wirtschafts- und Socialwissenschaten des Landbaus Band 25. Landwirtschaftsverlag, Münster-Hiltrup.1989 96.o

A paradigma váltások hatása a közösségi marketingre

A marketing fejlődését kísérő paradigmaváltások nem hagyják érintetlenül a közösségi marketing területét sem. A marketing diszciplína fejlődésének a figyelemmel kísérése és az eredmények folyamatos adaptálása biztosítja a közösségi marketing létjogosultságát. A vállalati marketing gyakorlatban már jó ideje elfogadott, a tranzakciós szemléletet felváltó relationship marketing kell, hogy uralkodóvá váljon, az úgynevezett kapcsolati, a hosszú távú együttműködésen alapuló marketing, már csak azért is, mert a közösségi marketing főbb céljait tekintve hosszabb távú, szoros és bizalmon alapuló együttműködést kíván meg. A szolgáltatások nyújtásában is ennek hangsúlyt kell kapnia, egyrészt a szolgáltatásmarketing eszközrendszerének, illetve bizonyos elemeinek (process, peuple) a tudatos és szisztematikus fejlesztésével. A közeljövőben a szolgáltatás jelleg erősödésével az ágazat szereplői számára nyújtott marketing tanácsadás és egyéb marketingszolgáltatások jelentősége növekedni fog, hasonlóan más. a közösségi marketingben előttünk járó országok gyakorlatához. A már nem funkcionáló német CMA működésének utolsó éveiben bevételeinek közel negyedét, a tagjai számára végzett egyedi szolgáltatások (marketing tanácsadás, marketing aktivitások kidolgozása és szervezése) tették ki.

Az állami szerepvállalás szükségessége a magyar közösségi agrármarketingben

Az idézett külföldi marketingszervezetekre jellemző volt, hogy megalapításuk törvényhez kötődött, és a tevékenységük állami támogatással kezdődött, mely folyamatosan csökkent és helyét a termelői befizetések vették át. Magyarországon más volt a helyzet és ez a jövőbeni szervezeti forma és az ehhez kapcsolódó finanszírozás megoldásának a kérdését veti fel. A tanulmány előző részében már per tangentem szóltunk az állami szerepvállalás szükségességéről, bizonyos marketing vonatkozások és ágazati attitűdök kapcsán.

Van azonban egy, pillanatnyilag az említetteknél fontosabb szempont is, amely a működési környezet feltételrendszerére vonatkozik és a törvényhozás mulasztására vezethető vissza. Nevezetesen a mai napig nem született meg az Agrármarketing Törvény, amelynek feladata lenne olyan fontos kérdések tisztázása, mint a termelői hozzájárulások szabályozása, vagy a közösségi marketing szervezet jogi formájának a meghatározása. A fentiek hiányában a szervezet, jelesül az Agrármarketing Centrum állami költségvetésből, úgy tűnik, a maradék elv alapján kapja az éves költségvetését, lehetetlenné téve ezzel a szakmailag evidens több évre közép és hosszútávra történő tervezés lehetőségét. Ugyancsak állami szerepvállalás szükségeltetik a minőségi termelés elősegítésére és a minőségi termékek védelmére. A már említett ország eredet imázs fontossága, pontosabban az ország, és ország eredet imázsban való agrárérintettség, ágazaton kívüli együttműködést és koordinációt igényel, amelyben az államnak szintúgy van szerepe.

Az állami szerepvállalás kapcsán szólni kell egy, a közösségi marketing eredményességét számottevően befolyásoló tényezőről, nevezetesen az ágazati stratégia hiányáról. Az átfogó agrárstratégia hiánya megnehezíti a piaci munkát, a marketingeszközök felhasználását, a megfelelő hatékonyság elérését, az eredmények mérését, mérhetőségét, és nem utolsó sorban a jövő tervezését. Sokan elfelejtik, hogy a marketing – a szemléletmódtól eltekintve- egy eszközrendszer, amit a stratégia megvalósításának a szolgálatába állítunk, és azt a bizonyos marketing-mix-et a stratégia megvalósításának az érdekében mixeljük. Ha nincs világos stratégia a marketing eszközök felhasználása esetleges és kevéssé hatékony.

A másik lehetőség az önkéntes, ágazati, vagy területi alapon szerveződő marketingszervezetek lennének. Ezek, megerősödve jól egészíthetnék ki az állami szintű közösségi marketinget, növelve a közösségi marketing hatékonyságát. az „állami" közösségi marketingszervezetnek ekkor is meglenne a létjogosultsága, hiszen olyan feladatok ellátására nagyobb energiákat mozdíthatna, mint például a tanácsadói rendszer kialakítása, marketingszolgáltatások nyújtása, marketing információs rendszer, MIR üzemeltetése, amely feladatok hatékony ellátására az említett ágazati, vagy területi szervezetek kevésbé lennének képesek. Így lehetőség nyílna a közös érdeken alapuló hatékony együttműködésre.

A közösségi agrármarketing Közép-kelet Európában még gyermekcipőben jár, most kezd kilépni belőle. Helyzeti előnyünk megtartása sürgős és határozott lépéseket követel valamennyi, az ügyben érintettől.
A lóversenyben jól ismert kifejezés a „várásra lovaglás" ami azt jelenti, hogy a lovas a hajrára tartalékolja a ló minden erejét, és elsöprő hajrával kívánja megszerezni az áhított győzelmet. Aki helytelenül méri fel lova képességeit, és túl későn hajrázik, az gyakran a verseny vége után jön lendületbe. Tomcsányi Pál, a magyar agrármarketing kiemelkedő alakja szerint:"egy túl hosszúra nyúló operálás előbb utóbb boncolássá válik." Ugyanez igaz a közösségi marketinggel kapcsolatos feladatok halogatására is.

Összefoglaló

Az agrárium számos olyan jellemzővel rendelkezik, amely sajátos marketingalkalmazást tesz szükségessé. A termelés szétaprózottsága, a termelők gyenge alkupozíciója, az ágazatra általában jellemző alacsony marketingkultúra és marketinggyakorlat, a marketingvégzés funkcionális, de különösképpen a nagyságrendi feltételek hiánya a marketing együttműködés speciális formáját, egyfajta mezomarketing alkalmazását teszi szükségessé. A közösségi marketing egy olyan marketingtevékenység, amely túllép a vállalati marketingmunkán, egy adott ágazat, termelői csoportosulás számára, annak szereplőivel együttműködve végez el marketingfeladatokat. A közösségi marketing tevékenység legfontosabb céljai az imázsépítés, a hazai termelők és termékeinek bel és külföldi ismertségének az erősítése a piaci megjelenés elősegítése a termelők piac és fogyasztó ismeretének a növelése az ágazati marketingorientáció erősítése és a hatékony márkaépítés. A marketing diszciplína fejlődése a marketing együttműködésekre, így a közösségi agrármarketingre is kihat, és a kapcsolati marketing elveinek és gyakorlatának a figyelembe vételét és alkalmazását teszi szükségessé, nem csak a tevékenység során, hanem a szervezetközi kapcsolatokban egyaránt.

Irodalomjegyzék

Alvensleben, L. R: Socialwissenschaftliche Methoden der Agrarmarkt-forschung, Schriften der Gesellschaft für Wirtschafts- und Socialwissenschaten des Landbaus, Band 25. Landwirtschaftsverlag, Münster-Hiltrup.1989

Gaál, B: A magyar közösségi agrármarketing és az EU csatlakozás,

Berács – Lehota – Piskóti – Rekettye: Marketingelmélet a gyakorlatban, KJK- KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest. 2004

Lehota J. – Tomcsányi P.. Agrármarketing, Mezőgazda Kiadó Budapest, 1994

Meulenberg M: The evolution of Agricultural Marketing Theory of towards Better CoOrdination with General Marketing Theory Netherlands Journal Agricultural Sciences ,1986

Strecker O. Reichert J. Pottebaum P. Marketing für Lebensmittel, DLG- Verlag Frankfurt am Main, 1989

Tomcsányi P. : Piacos kertészet, Mezőgazdasági kiadó Budapest (1973):

Tomcsányi P. – Totth G.: Kertészeti és Élelmiszeripari Marketing, Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Budapest, 1987

Totth G.: Az állam szerepe a közösségi agrármarketingben, MTA Agrárökonómiai Bizottság, Agrármarketing Albizottság Budapest, 2006

Ujvári István Norbert[545]***:* Gazdálkodási stratégia a Semmelweis Egyetemen**

Bevezető

Napjainkban a változó környezethez való gyors alkalmazkodás abszolút prioritást élvez a gazdaság minden területén – a költségvetési intézményeket is beleértve. A stratégia egyik speciális eleme a gazdálkodási stratégia, amelynek révén az egyes szervezetek a hosszabb távú stabilitást, likviditást és működőképességet kívánják elérni és fenntartani.

A kutatás témáját képező, költségvetési szektorban működő intézményben olyan szerteágazó tevékenységek kapnak helyet és szerepet (egészségügyi szolgáltatás, köz- és felsőoktatás, kutatás, tudományos tevékenységek stb.), amelyek adottságaikból fakadóan különböző költségigénnyel és eltérő finanszírozási/fenntartási formákkal, jellemzőkkel rendelkeznek. Ugyanakkor a legtöbb esetben ezek a tevékenységek nem tekinthetők önfenntartónak, gyakran egymás mellett és egymást kiegészítve képeznek intézményesített formát (pl.: orvosképzési felsőoktatás és egészségügyi szolgáltatás). Az egyes intézmények működési költségszintje – a jogszabályokban megállapított és előírt finanszírozási technikák miatt – gyakran elszakad a realizált bevételektől, emiatt folyamatos forráshiány és tömeges adósságállomány képződik, így minimálisan sem tudnak eleget tenni a kiegyensúlyozott gazdálkodás követelményének.

A vizsgált intézmény – a Semmelweis Egyetem (SE) – ebben a környezetben működik és próbálja a gazdálkodását egyensúlyban tartani. A gazdálkodás kulcskérdéseit a teljesítmény-orientáció, a jelenlegi kapacitások hatékonyabb kihasználása és a többletbevételek realizálása jelenti. Ennek megnyilvánulási formái közé tartozik a tudás, mint befektethető tőke, amelynek közvetítése (értékesítése) mára már nemzetközi szinten versenyképes és üzleti alapon működő szegmenssé vált.

Témaválasztás

Globális trendek a felsőoktatás és az egészségügy területén

A *felsőoktatás* helyzetét figyelve megállapítható, hogy az a gazdasági és társadalmi kontextus, amelybe a felsőoktatási intézményrendszer illeszkedik, sokkal *gyorsabban változik*, mint korábban. A változások hátterében *globális trendek* állnak, amelyek világszerte kikényszerítik a felsőoktatási intézmények modernizációját.

A globalizáció fogalma egyrészt utal a nemzetközi gazdasági terjeszkedésre, másrészt pedig az emberek, a tőke, a termékek, az információ, illetve koncepciók, nézetek, elméletek és értékek határokon átívelő mozgásához kapcsolódó független gazdasági, politikai és társadalmi folyamatokra. (Messias DK. 2001)

A politika-tudományban évekig a globalizáció szó szinonimájaként használták a nemzetköziesítés kifejezést. Manapság azonban a globalizációt, mint a nemzetköziesítés elősegítőjét aposztrofálják. (Baumann A-Blythe J. 2008)

A felsőoktatásban már évtizedekkel ezelőtt kezdődött, és ma is meghatározó szerepet játszik a *globalizáció és a nemzetköziesedés*. A felsőoktatás fejlődése következtében nemcsak a hallgatóság létszáma nőtt meg, hanem a különböző szociális jellemzők szerinti heterogenitása is. Az oktatási intézmények nemzetköziesedése pedig maga után vonta egyes, különböző országokban található egyetemek képzéseinek egymással való harmonizációját, akkreditációját is.

Meghatározott kezdeményezések – mint a székhelyen kívüli képzések, határon túli együttműködések, a nemzetközi hallgatóknak kínált programok angol nyelvi környezetben és feltételek mellett létrehozott formák és fokozatok – mind-mind részei a nemzetköziesítési

[545] kontrolling igazgató, Semmelweis Egyetem

folyamatnak. A hagyományos nemzetköziesedés ritkán profitorientált tevékenység, habár növelheti az adott egyetem versenyképességét, tekintélyét és stratégiai együttműködéseit.
Manapság azonban a nemzetköziesítés a felsőoktatásban egyértelműen profitorientált vállalkozássá vált, amelynek mára az alapvetően non-profit intézmények is részesei lettek. (Altbach PG.-Knight J. 2007)

Baumann és Blythe megfogalmazásukban már a tudás irányultságának egyik eleme felől közelítik meg a jelen témakört: ennek oka az, hogy a know-how, a szellemi tőke a tudás-alapú gazdaságban értékes „vagyontárggyá"/tőkévé vált, ennek következtében pedig a tudás oktatás általi előállítása egyre inkább piaci versenyen alapuló iparággá fejlődött. Az *oktatás* tehát a globalizált világ egyik *fontos* üzleti területévé lett *mind befektetés, mind exportálható szolgáltatás szempontjából*. (Baumann A-Blythe J. 2008)
A tanulás jellegével kapcsolatos kutatási eredmények jelentős változásokat hoztak a tanulásról alkotott gondolkodásmódban, melynek eredményeként számos ország meghatározó oktatáspolitikai paradigmájává vált az *élethosszig tartó tanulás*. Mára ez már *fontos szempontnak számít a vezető egyetemek képzési stratégiáiban* is. Gyakorlati megvalósulásának sokszor nélkülözhetetlen eszközei azok az *infokommunikációs technológiák*, amelyek az egyetemi oktatás és ügyintézés számos aspektusát is átformálták (Pop 2013).
Az informatika területén, az utóbbi évtizedekben végbement fejlődés *az internet és az intranet* alkalmazását oly mértékben elterjesztette, hogy több olyan funkciót „életre keltett", amelyek közül néhányat érdemes kiemelni:

- Tartalom-megosztás, fogadás
- E-mail, azonnali üzenetváltás (chat), internetes telefonálás, web-konferencia
- Marketing eszköz
- Világ távoli pontján is közvetlen elérhetőség

Andrew Wileman (2009, 143-150. o.) stratégiai költségcsökkentő programként közelíti meg az internetet, amely a bürokratikus világunk (közszféra) túlzott költségigényét hivatott kiváltani. Az oktatás terén ez leginkább a kapcsolattartásban és a tartalmak megosztásában látszik kikristályosodni. Napjainkban az e-learning (interneten keresztüli tanulás) alkalmazások már ennek mezsgyéjén fejlődnek és teszik lehetővé a távolságtól független tanulást.
A felsőoktatás egyik speciális megjelenése az *egészségügyi felsőoktatás gyakorlati, klinikai háttérrel történő fúziója*. Az egészségügyi szakemberek nemzetközi színvonalú felkészítése lehetőséget kínál a jelenleg érvényes, reaktív, a betegség megszüntetésére összpontosító stratégia felszámolására és egy új, proaktív stratégia kidolgozására; az egészségügyi oktatás révén akár azonnal és látható módon hozzájárulhatunk az egészségügyi egyenlőtlenségek csökkentéséhez. (Koehn PH. – 2006). A magyar egészségügyi felsőoktatásban nagy előny, hogy míg külföldön a jogi szabályozás sok országban megnehezíti, hogy az orvostanhallgatók maguk is végezhessenek betegvizsgálatokat, addig nálunk a hallgatók is bekapcsolódhatnak a betegekkel folyó munkába. Ez *a külföldi egyetemekhez képest jelentős előnyt jelent a diákok* számára, hiszen így már az egyetemi évek alatt *több és alaposabb gyakorlati tapasztalathoz jutnak hozzá*.

Gyakran változó környezet gazdálkodásra gyakorolt hatása a költségvetési intézményekben
Az ebben a szektorban tevékenykedő intézmények tulajdonosa, fenntartója az állam, amely intézményrendszerén keresztül különböző mértékű állami beavatkozások útján gyakorolja jogait (Nyiry 2003, 37. o.).
A költségvetési intézmények gazdálkodását leginkább befolyásoló tényezőkre, az egyes tevékenységek finanszírozási formáira vonatkozóan az alábbi általános megállapítások emelhetők ki:

- A finanszírozási rendszerek nem a tényleges költségeket veszik figyelembe
- Átlagokkal, relatív súlyokkal számolnak
- Bonyolultak
- Nem kompenzálják az ellátás/oktatás minőségéből adódó különbségeket
- Gyakran változnak

- Gátolják az operatív tervezést és a racionális működtetést.

Itt fontos megemlíteni a jogszabályalkotás magyar sajátosságát is, miszerint az állami szektorra vonatkozó jogi szabályozás változásai későn készülnek el és nincsenek tekintettel a végrehajthatóság átfutási idejére. Vannak olyan szakterületek, ahol gyakran havi rendszerességgel változnak a jogszabályok, ez nagyban megnehezíti a merev költségvetési struktúra és intézményi rendszer hatékony működtetését.

Az utóbbi években jelentősen beszűkülő állami források

A *felsőoktatás* állami finanszírozásában az utóbbi 4 évben jelentős átalakulásnak lehetünk tanúi, amely leginkább a struktúra és a kapacitás mérlegelése nélküli *forráskivonás*ban nyilvánult meg. Ez a folyamat mindinkább rákényszerítette és rákényszeríti ma is a felsőoktatási intézményeket egyéb források (pl.: pályázati források, egyéb bevételek stb.) szerzésére és az alapfeladatok forráshiányának kiegészítésére.

A magyar egészségügyben látható egyenlőtlenségek egy része finanszírozási, másik része pedig orvos-szakmai okokra vezethető vissza. A *teljesítmény-finanszírozás* bevezetése óta megfigyelhető az a törekvés, hogy – az indokolatlan igénybevétel és a szolgáltatók által indukált kereslet visszaszorítására – az egészségügyi kormányzat, illetve az Országos Egészségbiztosítási Pénztár (OEP) a bevételnövelő törekvéseket folyamatosan korlátozza, amely *az egészségügyi szolgáltatók gazdálkodási mozgásterét a bevételi oldalon rendre szűkíti*. Emiatt egyre jobban *fókuszba került a kiadási oldali mozgástér szerepe*, amely arra készteti az egészségügyi szolgáltatókat, hogy *fajlagos költségeiket csökkentsék*. Ez a folyamat azonban egy bizonyos szinten túl már minőségromlással, a várólisták növekedésével és a szolgáltatók rohamos eladósodásával járhat. Ugyanakkor a megnövekedett arányú célfelhasználású (pl.: bérkompenzáció, egészségügyi dolgozók kereset-kiegészítése stb.) támogatások ténylegesen nem segítik elő a mindennapi működést.

Forráshiány és tömeges adósságállomány, mint állandó létforma

Az egészségügy teljesítmény, míg a felsőoktatás normatíva alapú finanszírozása is működési támogatás, ezért nem teszi lehetővé az infrastruktúra állagmegóvását, fejlesztését, amely nagymértékben megnehezíti a korszerű ellátási színvonal biztosítását. Egyes intézmények sajátos struktúrájukból fakadóan ebben a finanszírozási rendszerben nem tudnak rentábilisan működni (kevés-szakmás kórházak, térségi sajátosságok stb. miatt). Így nemhogy a fejlesztésekre nem tudnak áldozni, de a napi működés biztosítása is problémát okoz. Gyakran halljuk, hogy az egészségügy válságban van, hogy *az egészségügyi intézmények jelentős adóssággal és adósságfelhalmozási potenciállal küzdenek*. Ez a probléma nem minden esetben strukturális, hanem esetenként gazdálkodás-menedzsment probléma. Hiszen, ha az érintett intézmények élén nem *válságmenedzsmentben* (Ivády 2010) gyakorlott *felsővezetők* dolgoznak, akkor nem várható el bármilyen hathatós intézkedés a hiányok felszámolására. Inkább csak *kormányzati közvetlen intézkedések*ben – mint például az intézményi *adósságkonszolidáció* – lehet bizakodni. Az ilyen formában történő adósságrendezések legtöbb esetben *csak időleges megoldások*, mivel a szükséges változtatások nélkül az intézményi adósságok újratermelődnek. Jelenleg tehát *hiányzik a hatékony állami szerepvállalás és a költségvetési intézmények gazdálkodási stratégiája* a helyzet feloldására.

Az előzőekben leírt trendek alapjaiban formálták át a költségvetési intézmények, köztük az egyetemek működését.

Az egyetemeket irányító, egyre inkább professzionalizálódó menedzsmenteknek a *minőségi oktatás* biztosítása mellett *gazdasági és hatékonysági szempontok*at is fokozottan mérlegelniük kell a működésük során.

A fentiek ismeretében a Semmelweis Egyetemen folytatott *vizsgálat célja* a következőkben foglalható össze:

- A SE-n kialakított sajátos gazdálkodási módszertan elemzésén keresztül új stratégiai célok megfogalmazása
- Gazdálkodás kulcskérdéseinek vizsgálata:
- Környezeti változók és szereplők hatása a gazdálkodásra
- Kapacitások hatékonyabb kihasználásának lehetőségei
- Nem állami források, hanem (saját) egyéb többletbevételek realizálása
- Előállított tudás hasznosításának további dimenzióinak meghatározása.

A Semmelweis Egyetem (SE) rövid bemutatása[546]

A Semmelweis Egyetem hosszú múltra visszatekintő intézmény, amely napjainkban *kutatóegyetemként* nemcsak Magyarország egyik vezető egyeteme, hanem *Közép-Kelet Európa egyik meghatározó egyetemi központjává vált*.

Az itt folyó kutatások szakmai minősége csaknem mindenben megegyezik a legjobb nemzetközi kutatóhelyekével.

Alapító okirata szerint *alap- és kiegészítő tevékenységeket folytathat, mint* – működési formáját tekintve – *költségvetési intézmény, amely éves szinten közel 65 milliárd forintos költségvetési előirányzattal rendelkezik*. Az Egyetem felsőoktatási alaptevékenysége magába foglalja az alapképzést, a mesterképzést, illetve egyes karain az osztatlan képzést, a doktori képzést, a felsőfokú szakképzést, a szakorvosképzést, szakfogorvos-képzést, klinikai szakpszichológus-képzést és a szakirányú továbbképzést.

A Semmelweis Egyetemen[547]

- oktatási, tudományos kutatási (kar, klinika, intézet, tanszék)
- szolgáltató (gyógyító-megelőző-, informatikai-, szociális-, kulturális-, kollégiumi-, sport-, könyvtári-, levéltári- és egyéb feladatot ellátó)
- funkcionális (gazdasági-, belső ellenőrzési-, igazgatási és szervezési-, műszaki szolgáltató- és egyéb feladatot ellátó) szervezeti egységek működnek.
- 2014. júniusában az alábbi *struktúra* szerint működik a Semmelweis Egyetem:
- Egyetemi karok (6):
- Általános Orvostudományi Kar (ÁOK)
- + ezen belül a klinikák Klinikai Központba szerveződve
- Fogorvostudományi Kar (FOK)
- Gyógyszerésztudományi Kar (GYTK)
- Egészségtudományi Kar (ETK)
- Egészségügyi Közszolgálati Kar (EKK)
- Testnevelési és Sporttudományi Kar (TSK, korábbi nevén TF)
- Centralizált szervezeti egységek:
- Rektori Hivatal
- Gazdasági Főigazgatóság
- Pénzügyi Igazgatóság
- Kontrolling Igazgatóság stb.
- Operatív Főigazgatóság

A struktúra szemléltetése mellett fontos kiemelni azt, hogy bár *az egyes tevékenységek* (szakfeladatok) finanszírozása az állam szempontjából elkülönítésre kerülnek, de azok *szervesen nem választhatók külön ebben az intézményben*. Hiszen például az orvosképzés gyakorlati oktatását a klinikákon végzik, ott ahol a betegellátás is folyik.

[546] Semmelweis Egyetem Intézményfejlesztési Terve (IFT) 2012-2017 alapján

[547] Semmelweis Egyetem Szervezeti és Működési Szabályzata (SZMSZ) alapján.

Az Egyetem struktúráját az 1. számú *összefoglaló ábra* szemlélteti:

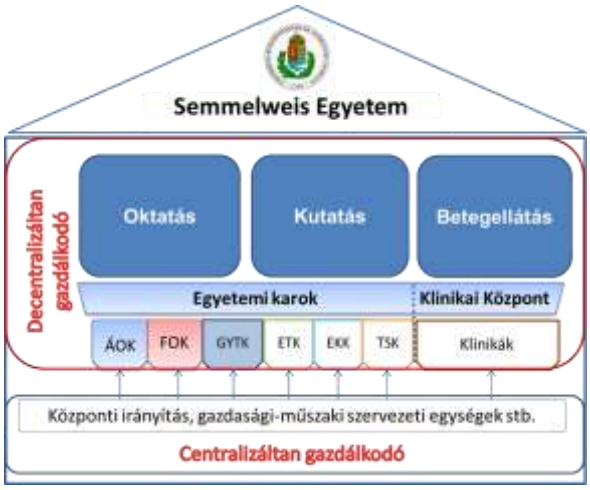

7.ábra Semmelweis Egyetem struktúrája, saját szerkesztés

A háttérszolgáltatói apparátus – amely a centralizáltan gazdálkodó szervezeti egységeket foglalja magába – a karok, klinikák és az egyéb szervezeti egységek munkáját segítik.
A felsőoktatási tevékenység és az egyéb oktatási tevékenységek gazdasági és hivatali ügyeit kari szinten, illetve a karok alá tartozó szervezeti egységek szintjén végzik.

Idegen nyelvű oktatás a Semmelweis Egyetemen
Az idegen nyelveken folytatott képzések kétpólusúak, egyrészt ide sorolhatók a Magyarországon idegen nyelven oktatott képzések, másrészt a külföldön teljesített, szervezett képzések. A két pólus között mozogva az Egyetemen eddig elért eredmények tükrében lehet további, reális stratégiai célokat kitűzni. Az elmúlt évek alatt az idegen nyelvű oktatás terén a következő eredményeket sikerült az Egyetemnek elérnie[548]:

- Mobilitás programok (Erasmus/Socrates/LLP/Leonardo)
- Hallgatói és oktatói mobilitás:

A legnépszerűbb programoknak a Socrates és az Erasmus csereprogramok mondhatóak. Magyarország 1997-ben csatlakozott teljes jogú partnerként az uniós országok felsőoktatási hallgatóinak mobilitását segítő ***Erasmus-***, majd 2000-ben a ***Socrates/Erasmus*** action-2, majd 2007-től az ***Egész életen át tartó tanulás*** (Lifelong Learning Program, rövidítve LLP) elnevezésű *programok*hoz. Az Egyetemről évente több mint 160 hallgató utazik külföldre a felsorolt programok segítségével. A *Leonardo da Vinci program*ban nemcsak a hallgatók, hanem az oktatók, szakemberek is tanulmányutakon vehetnek részt, valamint számos külföldi szakember látogat a Semmelweis Egyetemre ösztöndíjjal.

Pályázat útján elnyerhető ösztöndíjak
Hazai és külföldi hallgatók saját maguk is kereshetnek pályázati forrásokat kiutazásaikhoz, ilyenkor a hallgatók a fogadó intézet kiválasztásához és kapcsolatfelvételhez kapnak segítséget az Egyetemtől. Külföldi egyetemekkel való együttműködés, közös képzések indítása (székhelyen kívüli képzések) helyszínek szerint:

[548] SE IFT 2012-2017 alapján

- 2007 – Rochester (USA-NY) és Tikkurila (Finnország): kettős ápolónőképzés a Rochesteri Nazareth Főiskolával és a Laurea Egyetemmel, a végzett hallgatók egyszerre kapnak magyar és amerikai diplomát.
- 2008 – Hamburg: székhelyen kívüli orvosképzés létesítése közösen a Németországban 44 ezer embert foglalkoztató, 140 kórházat és egyéb egészségügyi intézményt üzemeltető Asklepios Kliniken GmbH-val amely elsősorban az orvos-utánpótlás biztosítása céljából alakította ki az együttműködést. A hallgatók az SE tanterve alapján tanulnak és magyar professzorok előtt teszik le a vizsgákat. A diplomát a végzett hallgatóknak a Semmelweis Egyetem állítja ki.
- 2009 – Svájc: gyógytornász (B.Sc.) székhelyen kívüli képzés a Luganói Egyetemen az Egészségtudományi Kar (ETK) közreműködésével valósult meg. Az akkreditált képzést az ETK saját oktatóival folytatja és az itt végzett hallgatók Európában elismert diplomát szereznek, amellyel az Európai Unió országaiban bárhol munkát tudnak vállalni.
- 2010 – Szlovákia: egészségügyi menedzserképzés tréning (M.Sc) indítása Pozsonyban (Bratislava) példaértékű a Kárpát-medencében lévő országok között.
- 2010 – Kína: hagyományos kínai orvoslás-képzés a Heilongjiang Egyetemmel közösen (B.Sc.) Európában egyedülálló kezdeményezés megvalósulását jelentette. Az Egészségtudományi Kar szervezésében a kínai hallgatók első négy évüket töltik Magyarországon és az utolsót Kínában.

Hálózati munka

Két hálózat építésében és munkájában vesz részt a Semmelweis Egyetem. Az egyikben az *Orvosképzés Európai Hálózatában* (Medical Education In Europe) alapító tagként szerepel az intézmény, amelynek munkáját az Európai Bizottság az egyik legjobban működő Tematikus Hálózat minősítéssel ismerte el. A másikban, a *„Consortium of Institutes of Higher Education in Health and Rehabilitation In Europe" (COHEHRE)*, az egészségügyi felsőoktatást folytató intézmények együttműködésének fórumában vesz még részt, amelynek egyik fő feladata a képzési programok módszertani fejlesztése. Ugyanakkor más haszna is van a tagoknak, úgymint a kapcsolatépítés, innovatív tapasztalatok szerzése és megosztása, valamint a mobilitás fejlesztése.

Külföldi hallgatók oktatása a Semmelweis Egyetemen

A 2. számú ábrából jól látszik, hogy az elmúlt tíz évben a felsőoktatás összes hallgatói létszáma folyamatos csökkenést mutat. Ugyanez a csökkenő tendencia látható a – kategórián belüli – magyar hallgatók létszámának alakulásában. Viszont a Magyarországon tanuló *külföldi hallgatók létszáma dinamikusan emelkedett* az elmúlt időszakban, a tíz évvel korábbi szinthez képest 2010/2011. évi tanévben már 60%-os növekedést.

Összességében mind a magyar, mind pedig az idegen nyelvű oktatás eredményei mentén megfogalmazható az a cél, amely szerint *tovább kell fejleszteni a nemzetközi kapcsolatokat és az itthoni infrastruktúrát*. A magyar nyelvű oktatás költségtérítéses bevételeit leszámítva, *a külföldi hallgatók budapesti és székhelyen kívüli képzése üzleti alapon tud tartós és kiszámítható bevételi forrást adni.*

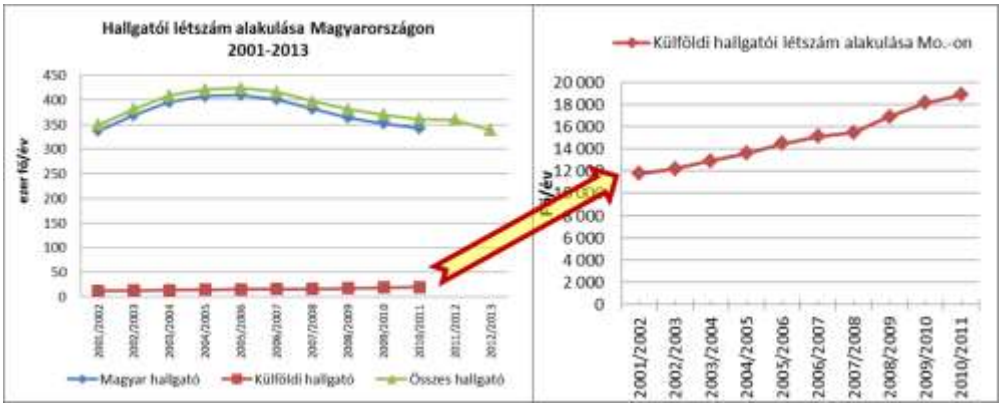

8. ábra Hallgatói létszámok alakulása Magyarországon 2001-2013. között

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal és az Oktatási Statisztikai Évkönyv 2010-2011. alapján

Korlátozó tényezők

Az előző gondolatmenetet folytatva, elmondható, hogy a Semmelweis Egyetemen a felsőoktatás és az egészségügyi szolgáltatás szervesen összekapcsolódik, számos komponense van mindkét szakterületnek, amelyek összefonódása miatt nem szétválaszthatóak. Ugyanakkor a külföldi hallgatók egészségtudományi oktatása további bevételszerzési lehetőséget hordoz magában, ellentétben a magyar felsőoktatás csökkenő állami támogatásával. *Ezért a korlátozó tényezőket kizárólag a külföldi hallgatók képzésének további bővítésén keresztül vizsgálom*. *A külföldi hallgatói létszám – jelenleg több mint 2800 fő* – mára már elérte a meglévő infrastruktúra által behatárolt kapacitáskorlátot. Összefoglalóan az *itthoni képzésben a külföldi hallgatók létszámbővítését* <u>*akadályozó*</u> legfontosabb *tényezők és azok jellemzői* az alábbiak:

- Oktatási és klinikai infrastruktúra állapota
- Kevés a rendelkezésre álló oktatóterem, laboratórium, állapotuk fejlesztésre szorul
- A világ élvonalától elmarad az egyes klinikák felszereltsége, műszaki állapota, eszközparkja
- Hiányos a hallgatókat kiszolgáló egyéb infrastruktúra
- Kevés a jó minőségű kollégium, sportlétesítmény
- Könyvtári férőhelybővítésre lenne szükség
- Hiányoznak a hallgatókat idegen nyelvű szolgáltatásokkal segítő ügyfélszolgálatok
- Idegen nyelven magas szinten beszélő oktatók korlátozott száma

Német nyelven oktatókból van szűk keresztmetszet. Ez azért is jelent nagy problémát, mert különösen a német hallgatók várják el, hogy anyanyelvi szintű oktatás kapjanak az általuk megfizetett térítési díj fejében. Számos országból érkező hallgatók nem beszélik elfogadható szinten az angol nyelvet (Szaúd-Arábia, Dél-Közép-Kelet Ázsia egyes országaiból).

A *székhelyen kívüli képzés korlátai*ra – a teljesség igénye nélkül – a következők lehetnek befolyásoló hatással:

- Nyelvi környezet
  A kihelyezett képzések létesítését egyfelől megkönnyíti az a tény, hogy napjainkban az angol nyelv az egyik, ha nem az egyetlen világnyelv,
  Ugyanakkor egyes országok más nyelveket preferálnak: ilyen például a francia, német vagy a spanyol nyelv.
- Kulturális és vallási környezet
  Az orvostudomány és a vallás, illetve a különböző nemzetek kultúrája között sok esetben évszázadokra visszavezethető ellentétek húzódnak, ezért az orvoslás néhány ága nem tud egyes országokban versenyképes lenni. Például az iszlám országokban nem támogatják a halottak boncolását.

- Infrastrukturális korlátok
  Az elmaradottabb térségekben, kevésbé fejlett országokban hiányoznak az alapvető orvosi ellátáshoz szükséges feltételek, de vannak olyan helyek, ahol például még kórház sincs több száz kilométeres körzetben (pl.: India, Kambodzsa néhány régiójában).
- Politikai érdekek
  Itt nemcsak a fogadó, de a küldő (jelen esetben hazánk) ország külkapcsolati és érdekviszonyait kell megemlíteni. Ez annyit jelent, hogy a Semmelweis Egyetemnek a globális piacokon való érvényesülése nemcsak intézményi, hanem politikai szintű támogatással jöhet csak létre.
- Anyagi viszonyok
  A környező országokat leszámítva, célpiacként az Egyetem számára a közel-keleti, közép-kelet-ázsiai országok jelenthetnek potenciális piacot az orvos- és egészségtudománnyal kapcsolatos oktatás nemzetköziesítésében. Ezt jelentősen befolyásolják a célországok elérési és az ott töltött idő/munka költségei is.

Ide sorolható az Egyetemen meglévő oktatói állomány bérezési rendszere is, amely sok esetben jelentősen elmarad egyes, jó hírnevű külföldi egyetemétől.
A *kormányzat* és szerveinek feladatellátásából nem az ellenőrzési funkcióját, sokkal inkább a fenntartói, az intézmények működését segítő, *közreműködői szerepét szükséges hangsúlyozni*, amely megjelenési formáját tekintve *egy hosszabb távú és üzleti alapú állami szerepvállalásban* ölt testet.
A felmerülő korlátokat figyelembe véve elmondható, hogy a globalizáció által indukált, a felsőoktatásban lejátszódó dinamizált folyamatokat a Semmelweis Egyetemnek is követnie kell. El kell szakadni attól a tévhittől, hogy a közfinanszírozás és a közszférában való munkálkodás anyagi és létbiztonságot ad. *Behatolt a felsőoktatásba is az üzleti alapú (for profit) egészségtudományi oktatás igénye, amelynek révén biztosítható az intézmény hosszú távú versenyképessége*.

Hipotézisek és használt elemzési eszközök
Az előző fejezetek rövid áttekintéséből levezethetően, a vizsgálat kezdetekor az alábbi hipotéziseket lehetett megfogalmazni:
A Semmelweis Egyetem rendelkezik olyan exportálható termékkel, amely hosszú távon képes kompenzálni a csökkenő állami forrásokat és hozzájárul az intézmény fenntartásához. A szokásos vezetői hozzáállás, miszerint az állam majd rendezi a felhalmozott adósságokat és segít a „bajban", hosszú távon nem életképes. Üzleti gondolkodás alapú gazdálkodás folytatása teheti versenyképessé nemzetközi szinten az intézményt.
A hipotézisek helytállóságának vizsgálatát több szempontból, több elemzési módszerrel (PEST analízis, SWOT analízis, Stakeholder elemzés, McKinsey féle 7Smodell) végeztem el. Közülük jelenleg – *a terjedelemi előírások betartásával* – csak kettővel foglalkozom.
Az intézmény belső sajátosságaiból kiinduló, egyszerűsített (2x2) SWOT elemzés egyes elemei a következők:

9. ábra SE SWOT analízis, saját szerkesztés

Az intézménynek a gyengeségeket és a veszélyeket egyértelműen kerülnie kell. Tisztázni szükséges a szervezeten belül, hogy melyek azok a tevékenységek, szervezeti egységek, amelyek a hiány keletkezéséhez hozzájárulnak, tehát a veszteségpontokat azonosítani kell. Emellett pénzügyi és finanszírozási technikákkal (pl.: új szerződések kedvezőbb feltételekkel történő megkötésével, árengedmények elérésével stb.) a likviditási csapdahelyzeteket – amennyire lehet – el kell kerülni. Az állag megóvása mellett, a piaci igényeknek megfelelően (pl.: igény van további külföldi hallgatók oktatására) *külön forrásokat szükséges teremteni az infrastruktúrafejlesztésekre.* Ennek egyik eszköze a *felsővezetői elkötelezettséggel szakmai (orvostudományi és pénzügyi) lobbytevékenység erősítése.*
Az Egyetem menedzsmentje tisztában van azzal a tudás-potenciállal, amelyet a Semmelweis Egyetem nem csak itthon, hanem nemzetközi viszonylatban is képvisel. Ezért *az itt „előállított", alkalmazott és megosztott tudást elsősorban tőkének tekinti*, amelyet – a magyar felsőoktatás és egészségügy finanszírozásának beszűkülése mellett – nemzetközi szinten is piacképesen tudott és tud értékesíteni.
Az Egyetem McKinsey-féle 7S modelljét szemlélteti a 4. számú összefoglaló ábra:

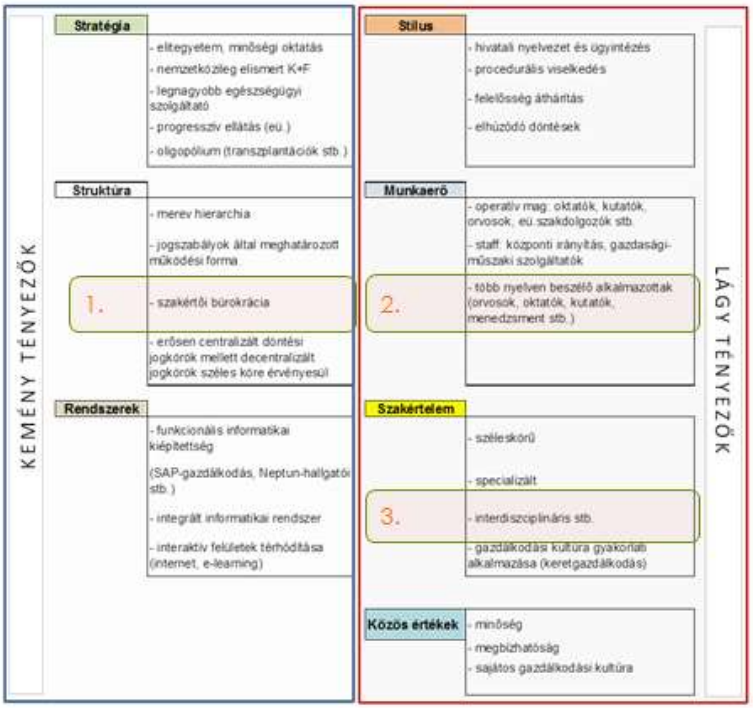

10. ábra SE McKinsey féle 7S modell, saját szerkesztés

A *kemény tényezők* jól szemléltetik a korábban már részletesen taglalt strukturális és működési sajátosságokat (szakértői hierarchia, legnagyobb egészségügyi szolgáltató, integrált informatikai rendszer stb.). Ezek közül fontos kiemelni a stratégiával összefüggő jellemzőket (elitegyetem, minőségi oktatás, nemzetközileg elismert K+F stb.) is. Ugyanakkor a *lágy tényezők*nek, amelyek leginkább megkülönböztethetik a versenytársakétól a szervezetet, lehetnek nemcsak pozitív (minőség, interdiszciplináris, sajátos gazdálkodási kultúra stb.), hanem negatív jellemzői is. Ilyenek például a bürokratikus ügyintézésből fakadó hátrányok, mint például a felelősségáthárítás, az elhúzódó döntések.

Az 4. ábrából a *szakértői bürokrácia* strukturális tényező meglétére szeretném felhívni a figyelmet, amelynek tipikus szervezetei az egyetemek és a kórházak. Definícióját tekintve: az operatív mag magasan képzett szakemberekből áll, akik tevékenységüket maguk standardizálják, koordinálják, emiatt a középvezetés és a technostruktúra nagysága és szerepe viszonylag csekély (Réthelyi 1997).

A Semmelweis Egyetemre is igaz az, ami a legtöbb költségvetési intézményre, miszerint működési költségszintje – a jogszabályokban megállapított és előírt finanszírozási technikák miatt – gyakran elszakad a realizált bevételektől. Ezért minden ilyen intézménynek fel kell készülnie a környezeti változásokra, tisztában kell lennie saját korlátaival és erősségeivel, valamint egy saját, működőképes gazdálkodási modellt kell kialakítania a rövid és a hosszú távú céljainak elérésére.

Következtetések

A Semmelweis Egyetem *legfőbb gazdálkodási célkitűzése az, hogy a likviditását olyan szinten biztosítsa, hogy az kezelhető mértékű és fenntartható* legyen. Emellett ugyanilyen fontos az is, hogy *biztosítsa a megfelelő működési feltételeket, fenntartsa azon kapacitásait, amelyek valós, szakmailag elismert oktatási és betegellátási igényt elégítenek ki.*

Piacvezető szerep megőrzése az egészségügy területén
Szakmai szempontból piacvezetőként a Semmelweis Egyetem a progresszív ellátási szint csúcsán helyezkedik el. Jó néhány olyan orvosszakmai tevékenység kap helyet az intézményben, amely fővárosi szinten is megkülönbözteti a többi kórháztól. Ez abban is megnyilvánul, hogy a legtöbb szakma esetében az ügyeleti ellátást az Egyetemnek kell biztosítania és vannak bizonyos betegségek, amelyeknek kezelését csak itt végzik el.

A piacvezető pozíció megőrzése és növelése érdekében *az alábbi célok kitűzése javasolható*:
Új szubspecialitások létesítése és működetése

Intézmények esetleges átvétele, amelyek további profilbővülést jelentenek (pl.: traumatológia, idegsebészet stb.). Természetesen rendezett gazdálkodási formában működő tevékenységekről, intézményekről lehet itt szó, hiszen ha ezek csak adósságátvállalás kötelmével valósíthatók meg, akkor az jelentős gazdálkodási terhet és kockázatot jelent az egész szervezetre.

Az új térségi ellátó rendszerben a Dél-Közép-Magyarország régió ellátásának megszervezése

Üzleti alapú bevételek növelése

A fenntartó által alkalmazott folyamatos forráskivonás nincs tekintettel a kialakult felsőoktatási kapacitásokra és azok működési költségeire. Lényeges kiemelni, hogy az egyetemen mára már a külföldi hallgatóktól származó bevételek szintje meghaladja a magyar nyelvű oktatás képzési állami támogatásának összegét:

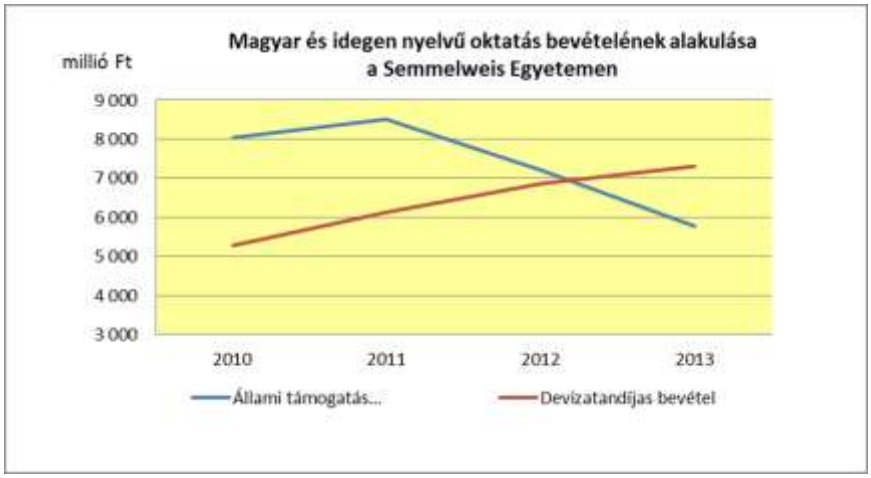

11. ábra SE magyar és idegen nyelvű oktatás bevételeinek alakulása, saját szerkesztés

A külső körülmények és belső lehetőségek, illetve a jövőbe mutató célok elérése kijelöli az alkalmazható gazdálkodási stratégiát. Megfogalmazható, hogy a kapacitás-visszafejlesztési, versenyképességet csökkentő döntések meghozatalát a jövőben is kerülnie kell az Egyetemnek.

Javaslatok: kitörési pontok az egészségügy és a felsőoktatás terén
Intenzív stratégiák meghatározása

Az alkalmazott részletes üzleti módszertani elemzés (SWOT, PEST analízis, McKinsey féle 7S modell, Stakeholder analízis) alapján továbbra is abból a megállapításból kell kiindulni, hogy az *Egyetem által felhalmozott és gondozott tudást tőkének tekintjük*. Ezt a tőkét többféleképpen tudja „kamatoztatni" az intézmény. A lehetségesnek tartott és *ajánlott SE intenzív stratégiák* komponenseit a 6. számú ábra foglalja össze:

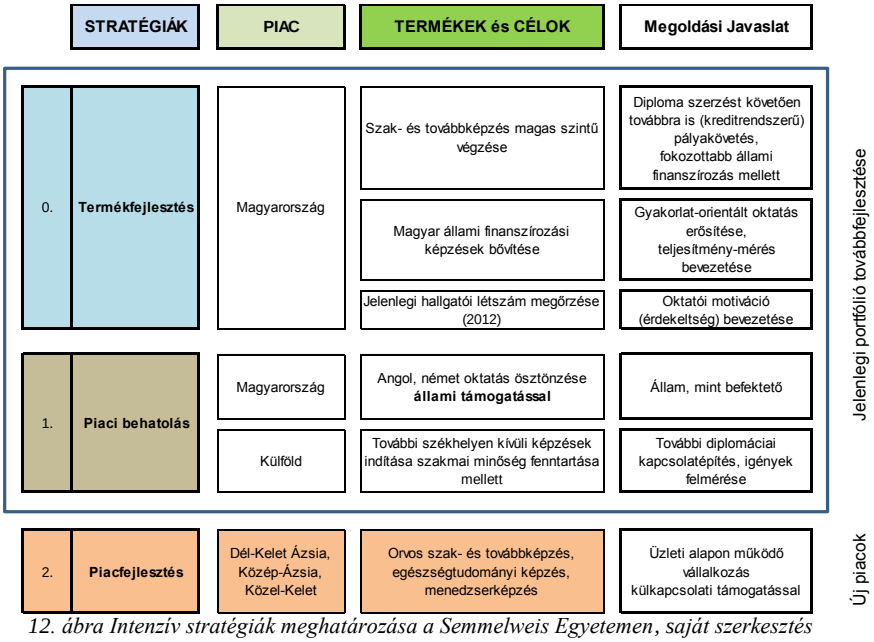

12. ábra Intenzív stratégiák meghatározása a Semmelweis Egyetemen, saját szerkesztés

Az egyetem *jelenlegi portfóliójának továbbfejlesztése* több esetben is – üzleti alapon történő – *állami szerepvállalást kívánna meg*, amely nagyban elősegítené a jelenlegi struktúra fejlesztését és a további piaci lehetőségek kiaknázását. Az állami szerepvállalás ellentételezése üzleti oldalról az állam számára a külföldi hallgatók által indukált hazai fogyasztást és munkahelyteremtést, tehát lényegében GDP növekedést jelent. A fentieken túl *további ajánlásokat szükséges tenni* a hosszabb távú működés megalapozására a következők szerint:

Magyar felsőoktatás:

Szükséges a gyakorlati képzések további erősítése a *minőség fenntartása/javítása* mellett

Teljesítménymérés bevezetése a másokkal való összehasonlítás érdekében nélkülözhetetlen

A teljesítménymérés megvalósításával egy időben *érdekeltségi rendszer* bevezetése (munkavállalók megtartása, jobb teljesítményre való ösztönzés stb.)

Külföldi hallgatók képzése:

- Fokozottabb *állami szerepvállalás*:
  az állam kizárólag, mint befektető vegyen részt a további fejlesztésekben (infrastruktúra), így bármilyen állami forrás igénybe vétele üzleti alapon (GDP növekmény, többletbevétel, foglalkoztatás növelése) történjen.
  külpolitikai kapcsolatok építése a székhelyen kívüli képzések és az új piacok felé nyitás elősegítésére
  A külföldi hallgatók oktatása csak stabil és felsőfokú (szakmai) nyelvismerettel rendelkező oktatói bázissal lehetséges. Ennek fejlesztésére *nyelvi kurzusok, karrier programok indítása javasolt az oktatók számára.*
- *Orvos szak- és továbbképző központok létesítése* más (pl.: ázsiai) országokban tudásközvetítés céljából.

A tudásexport várható eredményei

Az üzleti befektetői „hozzáállás" az állam részéről nemcsak anyagi áldozatot, hanem hasznot is hoz. Erre világított rá a 2010-2011 években a Semmelweis Egyetem Gazdasági és Műszaki Főigazgatósága által készített tanulmány, amely részletesen tárgyalja az egészségügyi felsőoktatás akkori helyzetét,

azon belül is azokat a lehetőségeket, amelyek segítségével generálhatók többletbevételek (Ivády 2011, Pop 2013). A tanulmány jól összefoglalja azt, hogy az állam által infrastrukturális fejlesztésekbe befektetett összegek (kvázi hitelek), több év viszonylatában milyen csatornákon és összegekben (többszörösen) térülnek meg.

Az *állami szerepvállalás aktivizálásáig, az intézménynek nem maradhat más megoldása, mint az önerőből történő bővítés és a jelenlegi szakmai portfóliójának diverzifikálása*. Ebben olyan *eszköztárak felépítése* jelenthet kitörési pontokat, amelyek a jelenlegi tudás kiaknázásán túl az egyes logisztikai funkciókat és az intenzív marketing tevékenységet hivatott elősegíteni. Ezek közül néhány fontosabb emelhető ki:

Azokat az *új szakmai programokat, tudáscsomagok*at, amelyekkel az Egyetem bővíteni kívánja a portfólióját, *projektként kellene kezelni* és ehhez több évre vonatkozó projekttervet és *külön finanszírozást kellene biztosítani* (pl.: a szakmai tervek mellett például cash-flow tervet is készíteni). *Tudásprojekt vezetője, tudásmenedzser*: aki kapcsolattartó és a tudás műhelyében fő szervezőként is részt vesz az új programok, képzések kialakításában és felelősséggel tartozik ezek iránt (Szeghegyi 2013).

A különböző hálózatok és az E-learning segítségével a távoktatás adottságait kihasználva *a jelenlegi kapacitáskorlátok áthidalása*.

Baumann és Blythe korábban idézett, a felsőoktatásra tett megalapításának - miszerint az oktatás befektetéssé és exportálható szolgáltatássá vált – felismerése önmagában még nem elegendő, hiszen a földrajzi távolságok áthidalása, a kulturális és társadalmi jellemzők ismerete, valamint külpolitikai kapcsolatok támogatása nélkül nem lehet sikeresen megvalósítható a cél.
*További külföldi piacok felé nyitás*hoz alapos piacfelmérés és ezt követően részletes projekttervek szükségesek. A Semmelweis Egyetem számára, ismerve a globális trendeket az *alábbi ábra foglalja össze a jelenleg ismert célpiacokat* és az ehhez kapcsolódó indokokat:

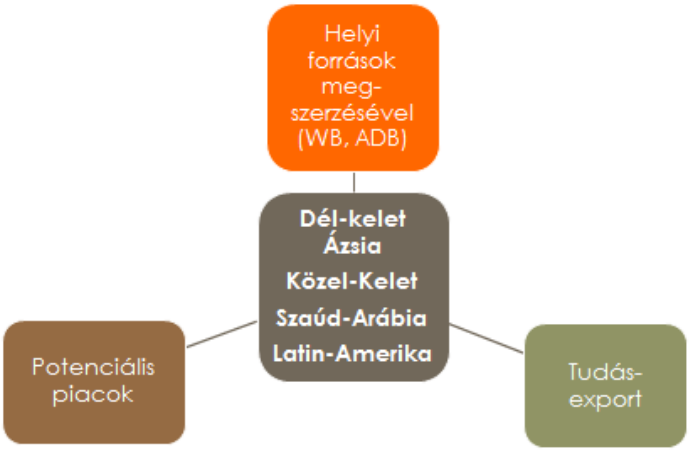

13. ábra SE számára potenciális piacok, saját szerkesztés

Székhelyen kívüli képzés előnyei:

- Nem saját infrastruktúrát és oktatói létszámot használ
- Többletbevétel jelentős beruházások nélkül
- Hírnév továbbterjesztése

Az említett célországoknak lehetőségük van Világbanki és Ázsiai Fejlesztési Banki céltámogatások, projektfinanszírozások lehívására, amelyek a helyi egészségügyi ellátó rendszer, vagy akár a felsőoktatás fejlesztésére fordíthatók. Ezért a Semelweis Egyetemnek ezen *célországok irányába projektek indítása szükséges, nemcsak a tudás-export megvalósítására, hanem a hozzá kapcsolódó források hasznosítására is.*
Globális szinten *az orvos- és egészségtudománnyal kapcsolatos képzések,* olyan *tudás-export potenciálokat jelentenek a Semmelweis Egyetem számára*, amelyeknek egyes részei tartós szakmai és gazdasági hasznokat hozhatnak. Ezek közül néhányat kiemelve:

- egészségügyi menedzserképzés
- egészségügyi finanszírozási rendszer gyakorlati alkalmazása
- orvos szak-és továbbképzés rendszere (kreditrendszer/5 éves ciklusban)
- további képzések, tevékenységek, eljárások, technológiák kiajánlása más célországok számára.

Mindezek jól beilleszthetők az Egyetem jelenlegi és jövőbeli portfoliójába és együttes hatásuk nem csak a gazdálkodás mozgásterét bővítik, de a szakmai elismerés spektrumát is növelik. Az infrastruktúra fejlesztése a magyar hallgatók képzési feltételeit is javítja.

Összefoglaló

A Semmelweis Egyetem speciális helyzetét mutatja, hogy alaptevékenységei – a felsőoktatás, a kutatás és az egészségügyi szolgáltatás – rendkívül összefonódtak és elválaszthatatlanok egymástól.
A kutatás arra irányult, hogy a költségvetési szektorban működő intézmény számára *milyen kitörési pontok találhatók a beszűkülő állami finanszírozás kompenzálására.*

Egyértelműen megállapítható, hogy *az orvos- és egészségtudományi tudás, mint tőke jól „exportálható termék”*, amelyet több dimenzióban tud hasznosítani az intézmény.
A menedzsment elkötelezettsége és az eddig elért eredmények is mind ezt bizonyítják.
A bemutatott javaslatok a következő lépések feltérképezésére irányultak, amelyek az Egyetem képességeit és a globális trendeket veszik figyelembe.

A megoldási javaslatok két pólus között mozogtak: egyrészt a jelenlegi portfólió továbbfejlesztése és bővítése terén (egészségügyben és felsőoktatásban egyaránt), másrészt – a leglényegesebb kihívást jelentő – új piaci szegmens felé nyitás mezsgyéjén, amely leginkább a Dél-Kelet-Ázsia, Közel-Kelet, Szaúd-Arábia és Latin-Amerika országai felé történő tudás-exportot valósíthatná meg. A Semmelweis Egyetem tevékenységében jelenleg több olyan elem is található (pl.: orvos szak-és továbbképzés, egészségügyi menedzserképzés, egyes tevékenységek, eljárások, technológiák kiajánlása stb.), amelyek export-termékként alkalmazhatók.

A felvázolt lehetőségek tudatos stratégiai lépésekkel és állami szerepvállalással üzleti alapon működő tudás-fejlesztés és tudás-export sikeres megvalósításának fundamentumai lehetnek.

Irodalomjegyzék

Altbach PG, Knight J. (2007): The internationalization of higher education: Motivations and realities. J Stud Int Educ, 11(3-4): 290-305p.
Baumann A, Blythe J. (2008): Globalization of Higher Education in Nursing. OJIN, [Internet]. 13(2) Manuscript 4.
Ivády Vilmos (2011): Egészségügyi felsőoktatás nemzetgazdaságot dinamizáló szerepe tanulmány; Semmelweis Egyetem – Budapest

Ivády Vilmos (2010.12.01.): Válságmenedzsment előadás; IME konferencia – Budapest.
Koehn PH. (2006): Globalization, migration health, and educational preparation for transnational medical encounters; Globalization Health; 2(2) doi:10.1186/1744-8603-2-2
Messias DK.(2001): Globalization, nursing, and health for all. J Nurs Scholarship; 33:1; 9-11p.
Molnár Mária Judit (2013. április 22.): Határon túli oktatás a Semmelweis Egyetemen előadás; AAHC International Forum – Washington, D.C.
Nyiry Attila (*2003):* A vállalat és gazdálkodási rendszere; Bíbor Kiadó – Miskolc.
Pop Marcel (2013): A nemzetközi kapcsolatok fejlődésének vizsgálata a Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Karán; Phd értekezés, Semmelweis Egyetem – Budapest.
Porkoláb Lajos (1999): Környezeti kihívások és alkalmazkodási lehetőségek egy tradicionális egészségügyi intézményben; Semmelweis Orvostudományi Egyetem, Egészségügyi Menedzserképző Központ – Budapest.
Réthelyi Miklós (1997): A magyar kórházak szerkezetének elemzése Mintzberg rendszerében. Kórház, IV. évfolyam, 2. szám, 11-15. o.
Szeghegyi Ágnes (2013): Tudásmenedzsment című tantárgy órai anyaga (ppt bemutató); Óbudai Egyetem, Keleti Károly Kar Vállalkozásmenedzsment Intézet – Budapest.
Semmelweis Egyetem (2012): Intézményfejlesztési Terv 2012-2017 (Rövidítve: IFT); Semmelweis Egyetem – Budapest.
Semmelweis Egyetem (2011-2012-2013): 2011/2012/2013. évi vezetői költségvetés; Semmelweis Egyetem – Budapest.
Semmelweis Egyetem: Szervezeti és Működési Szabályzata (rövidítve SZMSZ); Semmelweis Egyetem – Budapest.
Wileman Andrew (2009): Költségmenedzsment; HVG Kiadó Zrt. – Budapest.

Internetes források
Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/
http://www.oktatas.hu/felsooktatas/felsooktatasi_statisztikakk
http://semmelweis-egyetem.hu/hirek/2012/07/13/vegzett-az-elso-evfolyam-a-semmelweis-egyetem-hamburgi-kepzesen/
http://semmelweis-egyetem.hu/
http://semmelweis-egyetem.hu/oktatas/palyazati-lehetosegek/europai-programiroda/leonardo-da-vinci/
http://www.kormany.hu/download/4/45/50000/Oktatási Évkönyv-2010.pdf

Úz Kovács Gyula: **A tordosi naptár-csillagtérképkő (napóra) és a tartariai (tatárlakai korong) jeleinek párhuzamai a magyar és rokon törzsek kultúráiban**

A két korong rajzolata kb. 45 ével ezelőtt került először a kezembe, Torma Zsófia régésznő monográfiájából, és Nicolae Vlassa régész anyagából. [549]

A leletek egymástól 1 napi járásra kerültek elő a Maros völgyéből.
Azóta is foglalkoztat az a gondolat, hogy vajon mire használhatták őseink a korongokat. és melyik lelettel használható együtt? Ezért több helyszínen tanulmányoztam a Nap útját, pld. csiksómlyon, (2 db 28 cm átmérőjű 13 osztású - *szerintem* – hold naptárt), s ezzel együtt a kőr alakú építménymaradványok tájolását is pld. Stonhange, Csíksomlyón, Veszprém m-i Somló-hegyen, a bp-i Szemlő-hegyen (Somnium jelentése pedig: álom, Solyóm-hegy, Álom-hegy). A Somogy-megyei Ménostoron hasonló építményt a mai térképen Monostornak nevezik.

Időközben számtalan rovásírást, régészeti leletet, kőfaragványt, (pld. pilisszántói életfa faragványt, erdélyi Öreg-lik-at), ezer évnél régebbi énekeket, művet tanulmányoztam, hogy megfejtsem a korongon lévő jeleket és a gyakorlati hasznukat.
A kutató munkámban, először értelmezni kellett a jeleket, majd következtetni a használhatóságra.
Feltételeztem, hogy a két lelet a készítés idejében a kor napórája és csillagtérképe, valamint az „urálás”[550] abc-s mondókájával egy oktatási rendszer része lehetett.

1. ábra: Csónak alakú fejfa sírfelírattal „ABIRA”

Az uráláshoz hasonlóak, Szergej Kulár altáji kobzos Hunbaj denbaj kezdetű éneke, amelyben az abc-t torokhangképzéssel énekli, valamint az Ujgur mondókák első sora: A, Az, Ból, Cél, Csap, Dél, Eb, Éj, Föld (nem fordítás, hanem az egymás után halható hangok). Továbbá érdekes egyezést mutatnak e mondóka utolsó sorának hangjai „ABIR-a Hun, ABIR a Hun, Ken” a Szatmár-Bereg megyei temetőkben még ma is használatos csónak alakú fejfákra vésett sírfelirattokkal:
„ABIRA”, mint fogalomhalmaz. (Jelentése a köztudatban:
A Boldog Igaz Ragyogásban).
Az urálás szövegének és a leletek karcolt jeleinek kép vagy fogalomírásként való értelmezése, fogalomhalmazként való olvasata a korongok megfejtéséhez segítséget nyújtott. Az alábbi két táblázatban szemléltetem a hangok, szavak hasonlóságát és értelmét.

[549] Torma Zsófia Tordosi őstelep Hunyad vm. monográfiája Budapest, 1897. , N. Vlassa régész, http://rovas.info/index.php/hu/tudomany/1221-ujabb-koenyv-tatarlakarol
[550] Urálás: (Úr állás, jó kívánságos ördög üző a-z-ig, a mindenségen az Úr a Ragyogó = a NAP)

A táblázatban felsoroltakat a - teljesség igénye nélkül – készítettem, a saját megfejtéseim és az irodalom jegyzékben felsorolt szakirodalom alapján.

A B C-s mondókák összehasonlító táblázata

Haj rege rejtem = urálás	Ujgur mondókák
Szarvam vagyon, ezer vagyon	-
Szarvam hegyin vadnak, ezer sövény csillag	-
Gyullaszlag, gyullaszlag, holtatlan alusznak	-
Haj Rege rejtem, Rege rejtem	-
Ennek a gazdának, legyen jó Anyja	A
Álló Belsőd, Celőkéd Csapjon	Az, Bél, Cél, Csap
Délben Ebéded, Éjjel Földel	Dél, Eb, Éj, Föld,
Éggel Egyé, Hallal Iszákodban	Egy, Hal, Íz
Jó vízből Kobakkal, Lovaddal elje (eléje)	jóóóóóóóóóóóó
-	Óóó, Népünk, Óóó ,Népünk, Ímádáááááá
Madarad Nap Nyugaton, Oldalvég Pillantva	Sólymos, Sólymos szép országunk
-	mindig a holnapért imádkozunk
-	Ó Mag - aram, Ken - ba dara, tó Bán
-	Ó magas a Mén – ta, tó van
-	Ó Mag ara-ta, tészé karam
-	Honba dara, hanno, hon - ta kő
-	Ó Mag - ara javát jó szőni szabadon
-	Sza - to magar földön, Mag, Föld
-	Ó Magas a Mén Aba, Szereda, szent Ana
-	akarata (e) setén, só, tea, Umtata-ka, Mén
-	Síkságon jó, Ó Madaram
-	ABIR-a Hun, ABIR a Hun, Ken
Ragyogó sarjakban, Szárat Teljességbe	-
Atyádnak Útján, Ünővel -üdvel Vigyázz vigadj	-
Zugolva, Zsendülve, Körösnek Tipródj	-
Dzsungária Dámunk, Dámunk Világunk	-
Haj rege rejtem, rege rejtem.	-

A fenti szöveg éneklése során, sok helyen a vesszőknél hangemelés történik.

Pilisszántói életfán fogalom képjelek:

„A” oldal: két sejt

2x két sejt,

33 Sarjadzó (rügy),

3x az I(z)

Nagy

Nap

Kobak (mellképen)

„B” oldal: Két felnőtt sólyom, két kissólyom, 33 Sarjadzó (rügy) az Egy a Nagy a Nap és egy Kobak.

Hun fejedelmi fejdísz fogalom képjelei:

A-Z-Ú-R Kék fejű Sólyom (Madár)
Nyitott szárnyú álló sólyom,
Föld v. Nap, Nagy (v. mindhárom)

Indás-palmettás díszítés, Íz, Zsenge,
Tudás fája és a szár

2 térdelő oroszlán
2 térdelő ló,
2 térdelő kos,

Összehasonlító táblázat az urálás szövegében lévő fogalmak, valamint Sz. Kulár ABC-s hangjai és más leleteken, rovásokban található jelekkel

Képírásban, fogalomírásban	Előfordulása leleteken és rovásírásban	Betűírásban betűvé csökken
Anya, Alvás	szatmári sírfelirat, pilisszántói sarjadzó/rügyező élet- fás kőn, énlakai kazettán, kisunyomin, csikrákosin	A
Áll, Álló	tászoktetőin, Hun fejedelmi fejdíszen	Á
Bél, Belső	tászoktetőin, gelencein, kilyénin	B
Celőke	tartarai korongon 2, tászoktetőin, boszniai piramison	C
Csap, Csapjon, találjon	tordosin	Cs
Dél, Délben	tordosin, tartarain, tászoktetőin, boszniain	D
Et,(evett) Ebéded	énlakain	E
Éj	-	É
Föld	tordosin, Hun fejedelmi fejdíszen	F
eG (ég)	tordosin, tászoktetőin, boszniain, nándorvályain,	G
eGy	tordosin, énlakain	Gy
Hal	tordosin, kisunyomin	H
Íz-szak íz-szákod (haltartó zsák)	tordosin, tászoktetőin, boszniai piramisban, szatmárin, pilisszántóin, énlakain, kilyénin, kisunyomin, Hun fejedelmi fejdíszen.	I
Jó	tordosin, tászoktetőin,	J
Kob (ak)	tordosi 2x, piliszsántói 5x, tászoktetőin, boszniai, bajótin	K
Ló	tordosin 2x Hun fej fejdíszen 2x, boszn.nándorvályai	L
Luk (forrás) jó víz	tordosin, boszniai piramisban, gelencein, dálnokin	Ly
Madár (sólyom)	tordosin, boszniai, pilisszántói 4. Hun fejedelmin 2	M
Nagy (Nap)	tordosin 3-6x tartarain 8x pilisszántóin 2x boszniain Hun fejedelmi fejdíszen	N
Nyugat	tartarain, boszniain	Ny
Oldal (vág) Ős	tordosin,csíkrákosin,bajótin	Ó Ő
Pill (pillancs), nézz	tartarain,gelencein	P
Ragyog-ás	szatmári sírfeliraton, tordosin, boszniain, tászoktetőin	R
Sarj-adzó, sar-ok	tartarain 3-5x, tordosin 2x, pilisszántóin 5ox, énlakain, boszniain.bajótin 4x,kilyénin, csíkrákosin	S
Szár (szúr)	tartarain 10x, tordosin 4x, tászoktetőin, boszniai piramisban, bajótin 2x	Sz
Tud-ás (fája)	pilisszántóin 2x, tordosin, énlakain, tászoktetőin, boszniai piramisban, Hun fejedelmi fejdíszen	T
aTa, Tata (Atya)	tordosin, bajótin	Ty
Ús	énlakain, firtosin	Ú
Ünő (szarvas) Üdv	tordosin	Ü
Vigyázni, vígadni	-	V
Zúgolva (zsivajogni)	tartarain,énlakain	Z
Zsendül	tordosin, tászoktetőin, boszniai piramisban, Hun fejedelmi fejdíszen	Zs
Dzsungária	helyrajzi elnevezés a mai Kína terűleten.	Dzs
Megjegyzés: 2 esetben nincs adatom a leleteken való megjelenésére.		

Mássalhangzó torlódásos jelek:	Előfordulás	Idegen kiejtéssel
KRS (Kör-ős = NAP) Nap szimbóluma a kör.	tordosin, boszniai piramisban,	KRiStus KRiSna
TPRU tiprudni maradni	-	?
DámUNK (szarvasunk)	tordosin,	?

A két lelet külön-külön is „használható”, de megerősíti, kiegészíti egymást, amely nappal felhőtlen időben szemléletesen mutatja az idő múlását és a Nap látszólagos csillagképben tartózkodásának irányát.
A tordosi naptárkő két oldalán karcolt, vésett, (átmérője: 28 cm, középen, 6 cm-es lyukkal,) amely alkalmas arra, hogy egy kihegyezett (árnyékvető) oszlopra helyezzük. A 6 cm-es lyukba pontosan bele illik, nem esik át rajta, megtartja a 6,5 cm-es átmérőjű tartarai korongot, amelyen szintén van egy lyuk amibe, ha árnyékvetőt helyezünk a tordosival együtt használható eszköz. A tordosi korong élei íveltek, jelei részben a rovásírás betűinek előképei.

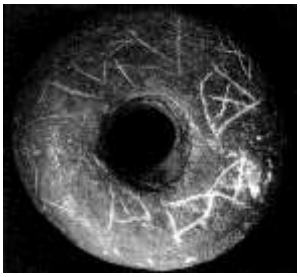

„ A” oldalán fogalom-képjelek láthatók, (saját másolat) feltételezem, hogy ez egy használati utasítás.

„B” oldalán csillagképek vannak. Csillagképek sematikus rajza Torma Zsófiától, amelyről 1 csillagkép hiányzik.

Hét csillagkép mondáinkban, fogalom-képjeleinek egy része énekeinkben (urálásban) kifejezéseinkben, szófordulatainkban, jelképrendszerünkkel megegyezik, vagy hasonlóságot mutatat.

A „B” oldalán az éjszaka csillagképei, 7 „vezér” a belső körív mentén (a körív egyben a Föld forgástengelypont 25.920 éves változását leképezi „precesszió)[551] továbbá 7 csillagkép a külső körív mentén, 1 csillagkép a középső sávban és 1 a belső körív mentén található.

Elsőnek a mindenki által könnyen felismerhető égi iránytűre a Nagy Göncölre hívom fel a figyelmet, ez a tordosi leleten egy Hátra figyelő Szarvas képével beazonosítható. Megjegyzem, hogy Hunor s Magor két dalia - véleményem szerint- az Ikrek csillagképpel azonosíthatók- két egytestvér Nemrud (a Nemző Rudas az Ős Atya) fiai, ezt a Szarvast követik, mikor is alkonyatkor „megállanak” tábort verni, feltűnik Nékik egy szarvas, melynek szarvain vannak „ezer csillagok”. (Haj rege rejtem), ami majd hajnalban eltűnik a szemük elől, s a monda szerint, itt végleg letelepedtek. (Megjegyzem az 5o-ik

[551] http://hu.wikipedia.org/wiki/Precesszi%C3%B3

szélességi fok + 15 fok közelében a Sárga folyó nagykanyarulatától a Brit szigetekig, lehet akár a Kárpát medence is).

*1.Orion (Nem Rud a Nemző Rudas az Ős Atya,) 2. Lynx (Hópárduc), 3. Ikrek (Hunor – Magor), 4. Kisoroszlán, 5. Nagy Göncöl (Hátra figyelő szarvas) 6. Herkules Szarvas Ünő) 7. Ophiuchus (Kob-Uz) 8. Lyra (sarj-sarok). 9. Nyilas (Tudás Fája v Égig érő Fa). 10. Cassiopeia (Madár v. Sóylom –Turul) 11. Pegasus (Parazsat Evő eGi AZ ŐS) 12. Hal (Íz) 13. Kos 14. Bika 15. Szeke**res.***

4. 5. 6. 7. 8. 9-10. 11. Szemei, orrnyerge,

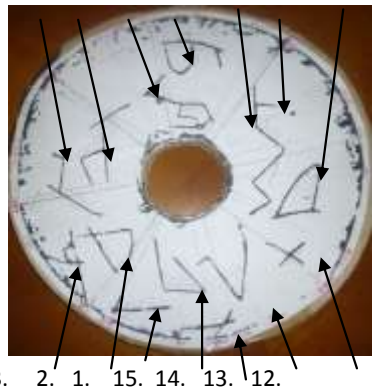

5. 3. 2. 1. 15. 14. 13. 12. 2. etelközi (pofája)

A Nap útja a tordosi naptárkő „B" oldalára karcolt csillagképek újkori elnevezéseivel, zárójelben a régebbi magyar megfelelői.

A tordosi kő" B" oldalán a teljes Orion csillagképből (1), csak a Vadász öve és a karja ábrázolt, ez arra enged következtetni, hogy az 50. szélességi fok közelében készülhetett és semmiképpen sem délebbre, mert e csillagkép teljes egészében látható egész évben még akkor is, amikor kb. 12.800 évvel ezelőtt - *látszólagosan* - az égbolton 15 fokkal északabbra a sarkcsillaghoz képest az Altenin csillag körül forgott. Mivel az Orion ebben az időben a nyári csillagképek egyike volt, így következtethetünk a korong készítésének idejére, ami 11.000-14.000 évvel ezelőtt lehetett. Némelyik csillagkép a székely-magyar rovásírás betűinek, korai megfelelője, lásd a fenti táblázatot.
A Nap útját követve a tordosi kő **„B" oldalán**, a kép és fogalomírás olvasattal a csillagképek elnevezései, magyarul beszédesebbek és jobban értelmezhetők. A korong jelei, a mondákban való megjelenése, mint szimbólumok hasonlóságot mutatnak, ezért a tanulmányomban ezeket az elnevezéseket használom.

1. **Nemrud:** a **Nemző Rudas** (az Ősatya fogalma, „Ty" betűvé válik a rovás és latin írásunkban).
2. (Hó) **Párduc:** a csillagkép, palást formájú és mint szimbólum uralkodói jelvény. Pld. párduc kacagány (palást) látható a Képes krónikában. Látható még párduc (fej) az etelközi kétoroszlános életfás és a bodrogi párducfejes mintás tarsolylemezen is.
3. **Hunor, Magor:** Nemrud fia**.**
4. **Kisoroszlán:** amikor ebben csillagképben delelt a Nap, ie. kb. 136-körül a nyári napforduló idején (augusztus 19-21) körül. Feltehetően ebben az időpontban lehetett a Hun fejedelem beiktatásának vagy pajzsra emelésének az időpontja. Feltételezésemre abból következtettem, hogy amikor a Hun Fejedelmi fejdísz másolatát egy csillagtérképre helyeztem úgy, hogy a fejpántos koronadísz térdelő kosa és a lova a Kos és a Pegasus (Ló) csillagkép felező pontjában legyen (Hal csillagkép). A fejdísz sólyma a Kisoroszlán csillagképre mutatott. Megjegyzem, hogy ezt a kísérletet különböző korokban készült csillagtérképekkel is elvégeztem és ugyanezt az eredmény kaptam. (Talán nem véletlen, hogy Vajk illetve István király koronázásának Augusztus 20.-i egybeesése sem).
5. **Hátra figyelő Szarvas:** minden évezredben jól látható a Föld É-i részén az 50. szélességi fok

magasságában, ezért több törzs, népcsoport kultúrájában megjelenik.

6. **Szarvas Ünő:** (Enéh, Emse) az ülő Szarvas
7. **Kob Úz**: Kob/ak „K" betűvé válik rovásírásunkban. Úz = Fény, más néven Fej Fény a jelentése és a kobozhoz, kobzához, kobúzhoz, lanthoz hasonló csillagkép. minimum 11.000 éves a Kárpát-medencei ábrázolása. Húros hangszerek elnevezése, (keleten kobúz), (eredetileg Európából került Ázsiába a Japán-Koreai változat samisen (sámánszem) elnevezésű.
8. **Sarok**: (a Nap sarkaiból kifordul, ismert népi mondás) Sarj, „S" betűvé válik rovásunkban
9. **Tudás Fája:** a Tudás képjele, „T" betűvé válik a rovásírásunkban (Égig érő Fa a mesékben)
10. **Madár:** („M" betűvé válik rovásunkban) Sólyom, más néven Turul. (Sólyom elnevezésű hegyek -szerintem- Somnium = Álomhely) pld. Csíksomlyó, Somló, Szemlő, Szemlélő hegyeink régen csillagászati megfigyelő helyek voltak (a kövek még néhány helyen megtalálhatóak pl. Csíksomlyón 2 db 28 cm átmérőjű 13-as osztású holdnaptárt és néhány követ a hegytetőn őriznek, Budán a Szemlőhegyen még néhány kő a helyén. Remélem támogatóim lesznek az Önkormányzatok abban, hogy ismét csillagászati megfigyelő helyekké váljanak és a hiányzó kövek pótlásával, az érdeklődök szabad szemmel tapasztalhassák meg az égi eseményeket.(Megj. Stonhange-en 3o.ooo ember is kíváncsi a nyári Napfordulóra)
11. **Táltos Ló: (**lófej a tordosi kövön „L" betűvé válik írásunkban), más néven Csőrös-szárnyas Ló.(ebben a csillagképben született ujjá a Nap kb. 2.5oo, 3.000 ével ezelőtt, feltételezhető, hogy a nyári napforduló , Augusztus 05-15 között lehetett . Ebben az időben tölti az éjszakát a Nap a Szarvasünő és a Sólyom (Turul, talán, tőről fakad) csillagképben és kettejük nászából születik ujjá a Ló, talán inkább az Álmos Ló-napfelkelte előtt, majd egyre inkább vörösebb lesz a Parázsló a Parazsat Evő Égi Ős A-tól Z-ig (a mindenség) Ős (Pegazus = fogalomhalmaz egy betű = egy fogalom), amely megtáltosodik és Táltos Ló-vá válik. 2.500-3.000 éves e –mese monda, szájhagyomány útján terjedő tananyag a Nap útja, s amely így érhetőbb megjegyezhetőbb. Álmos születése előtt is lehetett, e csillagászati esemény égi származásként való említése, más szellemi vezetők esetében is, ez nemcsak Árpád-háziak kiváltsága. Erdélyben s Zengő-csengőföldön / és nem csángóföldön/ élő hagyomány, Lófő[552] titulus a mai napig is használatos. A „T" a Tudás és az „L" a Ló fogalom-képjele, (Marosszékben ma is használatos. ez a mondás, hogy „van benne lópor, az okos, bölcs emberre mondják.) A két jel egymás mellet a „T", „L" - latinosan semmit sem jelent- régiesen Nekünk eTeL = Etele-Attila véleményem szerint egy Tudó Ló = Ménfő (a Skytia elnevezés más néven Ménfő-ország Lófő-ország Első Ló, azaz egy Hím Ló = az Első Ló mely Hímes, azaz E LÓ HIM. ELÓHÍM olyan kultúrához köthető, amely ló tisztelet és tenyésztés s ennek tudása nélkül elképzelhetetlen, vagy a (Szárnyas) Ló korában születhetett. Olyan kultúráknál,- ahol bika és kos szerepel (t) áldozati állatként rituálékon 3.ooo éve a Kos korhoz, 4.000 éve a Bika korhoz köthető-, s Elóhímhez vajmi köze van.
12. **Hal:** ujguroknál is, a Harmónia fogalom képjele „H" betűvé válik. Egyben az Íz fogalom jele is amely „Í" betűvé válik. Duna legrégebbi elnevezése Ístár (Íztár, haltár)
13. **Kos:** (előfordulása magyar szavakban, fő, kos, fokos, fok (mérő) os, ős, ősi mérőeszköz.
14. **Bika:** egyenlő Belső, B betűvé válik,
15. **Nap Szekér:** (Szekeres),

A körforgásban ismét a Nemző Rudas következik: (előzőekben már ismertetett)

A tordosi korong **„ A" oldalán** képírás, fogalomírás jeleit véltem felfedezni. Összesen 18 jelből 1o jel összevonás. Vannak jelek, pl. 5 x a **Szár** (karó), **Szúr**, **Szúrás**, illetve többször fordul elő a **Dél**, 10 x a **Nap, Nagy**. (a jelek kiemelve a következtetésben).

[552] Lófő jelentése: http://lexikon.katolikus.hu/L/l%C3%B3f%C5%91.html

Következtetés: naponta egyszer **Dél**ben, s egy évben **6-14** napon át a nyári „**NAP** forduló" idejét megelőző napokban, amikor is a leg **Nagy**obb szögben láthatjuk a **Napot** a látóhatárhoz viszonyítva egyazon helyen kél É-keleten, és nyugszik É-nyugaton.
A többi jel megerősíti, kiegészíti az előbbieket pld. **Dél, Belső=Délben**, **10 Szár vagy 10 x.** A fentiek bizonyítékát összevetve a ma használatos csillagtérképekkel a legújabb forgatható, dátumozott, órabeosztású, 1o perc pontosságú csillagtérképpel megállapítható, hogy ez egy csillagászati megfigyelő-bemutató- és kiváló oktató- eszköz. Árnyékvetőként kezdetben a kihegyezett **szár-oszlop** vége,

Csillagképek állása
Hátrafigyelő Szarvas
Kis oroszlán
É-D-i tengely (12-24 óra)
Hópárduc
Ikrek
Szekeres
Nemrúd (pontozott a teljes kép)
(későbbi fejlesztés) a **tartarai**

Tordosi lelet másolata, működés közben, kihegyezett oszlop árnyékával, 2012.08. 02. 14 ó. 30 p- Adatok egyezősége a planiszféráva

korong árnyékvetővel szemléletesebben mutatja a Nap árnyéka a valamely csillagképben való tartózkodásának irányát, ha kitakarnánk a Napot. Fontos az É-D-i tengelyre való pontos állítás!
Nyugvó pont a
Hátrafigyelő Szarvas csillagképben

Tordosi lelet másolat É-D kelő és nyugvó pont irányában kikötve, közepében a Tartarai lelet másolat árnyékvetővel. 2010. 06. 11.

Tartarai (Tatárlaka csak az utóbbi évtizedekben) egyik felületén karcolt, égetett agyag korong 6.5 cm átmérőjű, szélei íveltek. Megtalálója Nicolae Vlassa[553] régész. A korongon 27-28 jel látható ebből nyolc karcolt rovásösszevonás van, így csak 15-16 jel, látható.
Képírás-fogalomírás értelmezésével, melyből a **Szár** vagy **Szúr** 6 vagy 9 x fordul elő, a **Nap** 3x, a **Nagy** 3-7x, a **Sarok** 2-4x (a **Nap Sark**aiból kifordul=**Nap**kelte és **nyug**ta), az **öt** 2x, azaz 5+5=10**, Célozd** 2x, továbbá **Dél** (**délnek keresztje** = É-D-i tengely**) Szentülés** (moldvai nyelvjárásban Napnyugta) **Nyugat** (on) **Zárás** (Napnyugta).

[553] Nicolae Vlassa The Danube Script in light oft he Turdas and Tartaria discoveries, Kolozsvári Erdélyi Történeti Múzeum 2009

Következtetés: 6 Szárból ha 1 szárnak megfelelő botocskát helyezünk a korong lyukába, napóraként használható. Egy szárral, vagy oszloppal jelöljünk meg egy megfigyelő pontot. A megfigyelő pontból 2 db. szárral, vagy oszloppal a **Napkelte** és **nyugvó** pontokat jelöljük meg, (ez változó) ezek felezőpontjai adják az É-D-i tengelyt, (ami állandó) 2 botocskával vagy oszloppal jelöljük meg ezt is. Ha a korongunkat az É-D-i tengelyre helyezzük úgy, hogy Déli irányban legyen a korong lyukában lévő szár,- ami árnyékvetőként működik- akkor, ha fedésbe kerül a nap árnyéka az É-D-i tengellyel biztosak lehetünk abban, hogy Dél van.

Más megközelítésben:
Jobbra fent: **Cél**ozd (a felkelő) **Nap Sark**át (pontját, jelöld), majd a **Nap**, **Nap**ról **Nap**ra, **Delel,** a kereszt középen az árnyék mutathatja minden napnak a felét (12 órát.)
Balra fent: **Nyugat**on **Szentűl**ve **Zár** (ja) **Sark**át (**Sark**ából kifordul a **Nap**, jelöld)
Jobbra lent: **Nap** (felkelte után) a **Nap Útja** (a) **Nap** Alaposan (**nagy**on) **Szúr, Del**el.
Nagy (**nagy**on-**nagy**on), a **kereszt**ben az É-D-i tengely fedésében, lásd délben.
Balra lent: 10 (napon át,) **Egy** (naponta egyszer, egy a) **Cél, (**figyelni a nap felkeltét**,) és amikor az előző naphoz viszonyítva később kel fel, az a nyári napforduló ideje.** A tordosi, vagy bármelyik csillagtérképről leolvasható a Nap Útja, mondáink egy részében szereplő események, beazonosíthatóak keletkezésük idejével (úgymint a Keops piramisok, Angkor, Stonhange építésének ideje).

Összefoglalás
A két lelet jeleinek vizsgálta és értelmezése során, nagyon sok szakirodalmat, leletet tanulmányoztam. A megszerzett információk birtokában az a feltételezésem, hogy a Tordosi naptárkő „A" oldalán használati utasítás a „B" oldalán csillagtérkép van, ami beigazolódni látszik. A „B" oldalon lévő jelek nagy része megegyezik a csillagjegyekkel. Felismerésemet, a gyakorlatban is kipróbáltam az eredeti leletek másolataival. A csillagtérképpel megállapítható a Nap tartózkodási iránya ugyanúgy, mint a mai „Planiszférával."[554]

Az ősi magyar mondák szimbólumai megfeleltethetők a 16 jelből 13 estben.
A jelek megfejtéséhez használt hangok, dallam világ, szöveg összehasonlítása segített a feltételezésem igazolásához, ezt megerősíti Grandpierre A zene, dallam kutatása is.[555]

A Tartarai korong jeleinek megfejtésénél arra következtettem, hogy ez is egy használati utasítás.
Önmagában is használható mindkét lelet, de együtt használva, összeillesztve pontosabb eredmény hozott a gyakorlatban.

Irodalomjegyzék

1. Sebestyén Gyula: Magyar rovásírás hiteles emlékei, 1915.
2. Magyarság Tudományi Füzetek: Kisenciklopédia 7. 2014
3. Ókori Tradicionális Ujgur énekek
4. Thelegdi János: Rudimenta, Priscae hunnorum linguae 1598
5. Makkai János: Tartarai leletek, Akadémiai Kiadó 1990
6. Debreczenyi Miklós: Az ősi magyar írás néhány hazai és oroszországi emléke 1914
7. Horkovics-Kovács János dr.
8. www.magtudin.org/Szoparhuzamok.htm

[554] PLANISZFÉRA Budapest,Geobook 2010
[555] http://www.grandpierre.hu/site/2008/08/a-kinai-es-a-magyar-nepzene-hasonlosagarol-2008-augusztus-a-magyar-kult-het-a-sanghaj-i-muveszeti-fesztivalon/

Dr. Veszprémi Bernadett: **Az e-közigazgatás fejlesztésének uniós forrásai**[556]

Ahogy az Európai Unió Japánnal és az Egyesült Államokkal, úgy Magyarország is lépést akar tartani a többi uniós tagállammal mai információs társadalmunkban. Ennek egyik garanciája, ha tisztában van a legújabb technológiai fejlesztésekkel és alkalmazza azokat. Az ehhez kapcsolódó stratégia-alkotás már a 90-es években megkezdődött hazánkban is, azonban jogszabályi szintre csak 2005-ben emelkedett, amikor az e-ügyindítás lehetősége bekerült a Ket-be[557].
Helye állandóan változott, hol a Ket-ben, hol külön törvényben tárgyalták a jogalkotók az e-közigazgatás szabályait, de egyértelműen megállapítható, hogy jelen volt, alapvető jogává vált az ügyfeleknek és folyamatosan fejlődött és bővült a terület.

Terjedésében számos akadályozó tényezővel kellett számolni. Ilyen volt a digitális szakadék, amely a különböző (életkori, földrajzi, szociális, végzettségbeli) dimenziók között húzódott, de ilyen volt a nem megfelelő informatikai írástudás, tájékozatlanság, félelem az ismeretlentől. Ezek a gátak mind az ügyfelek, mind a közigazgatásban dolgozó ügyintézők részéről felfedezhetők, ezért változásra volt szükség mindkét oldalon.
A változás, egy új dolog bevezetése több irányból megközelítéssel lehetséges. Pszichológiai vonalat képvisel a meggyőzés, a megfelelő tájékoztatás, ismeretbővítés, a szükséges előképzettség megszerzésének támogatása. Ugyanilyen pszichológiai (negatív) ösztönző lehet valamely kötelezettségkénti előírás pl. képzéseken való részvétel, informatikai rendszerek bevezetése és alkalmazása. A pszichológia mellett hasznos eszközt jelenthet a jog is, amely bizonyos területeken követelményeket támaszthat az informatikával és a közigazgatással szemben. Talán ennél hatékonyabb lehet a megfelelő pénzügyi fedezet biztosítása támogatások, pályázatok formájában.

Az Európai Unióban valamennyi eszközre találunk példát. A stratégia-alkotás három szakaszát szokták elkülöníteni: a remény éveit, a tervezés időszakát és a realitás, kijózanodás fázisát. A nevek beszédesek, a sok tervből mára elérkeztünk oda, hogy belátjuk, mit tudunk megvalósítani energia, pénz, eszköz, technológia és munkaerő terén.
A számtalan stratégia közül csak a legjelentősebbeket emelnénk most ki, amelyek leginkább jelentőséggel bírtak az e-közigazgatás fejlesztésében.
A „remény éveiből" a ***Bangemann jelentés***t emelhetjük ki[558], amely bevezette az információs társadalom fogalmát. Foglalkozott a digitális szakadék dimenzióival és a megoldási lehetőségekkel is. Felsorol számos olyan intézkedést, amelyeket a kormányzatnak kell felvállalnia.
Az eEurope akciótervek[559] készítése a 90-es évek végén kezdődött és 2005-ig tervezett. Az ***eEurope2005*** által nevesített akciócsoportok a következők voltak: a szolgáltatások, alkalmazások és tartalom fejlesztésének ösztönzése, mind az elektronikus kereskedelemre, mind az elektronikus közszolgáltatásokra kiterjedően, és a szélessávú infrastruktúra és biztonság kérdéskörébe tartozó projektek pénzügyi támogatása. Az akcióterv eszközei a szabályozás, a legjobb gyakorlatok megismerésének támogatása és a hatásvizsgálat, visszacsatolás voltak.

---

[556] A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.
[557] A közigazgatási és hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény.
[558] Ezt Korfuban fogadták el.
[559] http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52000DC0783:EN:HTML COM (2000) 783 http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52001DC0140:EN:HTML COM (2001) 140 http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52002DC0263:EN:HTML COM (2002) 263 [2014. június 1.]

A ***CLBPS*** (Common List of Basic Public Services) az eEurope részeként jelent meg. Szerepe kettős volt: egyrészt meghatározta az elektronikus ügyintézés szintjeit[560], másrészt egy listát (tizenkettő a magánszemélyek, nyolc a vállalkozói szféra számára)[561] tartalmazott azon közszolgáltatásokról, amelyek elektronikussá válását előnyben részesíti.

2005-ben nyilvánosságra hozták ***Európai Információs Társadalom a növekedésért és foglalkoztatásért program***ot[562] (i2010 stratégia), amely a szélessávú Internet kiterjesztését és az on-line szolgáltatások széleskörű bevezetését tűzte ki célul, például az e-business, e-kormányzat, e-learning, e-health vagy az e-aláírás elterjesztése terén. Prioritásai a következők voltak: egy Egységes Európai Információs Tér létrehozása, az információ- és kommunikációtechnológiai kutatás-fejlesztésre irányuló beruházások növelése, innováció ösztönzése, és egy befogadó európai információs társadalom létrehozása.

Az ***Európa 2020***[563] az EU új növekedési stratégiája. Kiemelt kezdeményezései közé tartozik az európai digitális menetrend és az innovatív Unió létrehozása vagy az új készségek és munkahelyek menetrendje is.
Hazánk legújabb stratégiája a ***Nemzeti Infokommunikációs Stratégia***, amely a 2014-2020-as új uniós tervezési távval megegyezően tartalmaz terveket, intézkedéseket a digitális állam, gazdaság, infrastruktúra, kompetenciák, és horizontálisan az e-befogadás, biztonság és K+F+I tekintetében.
Véleményem szerint elsősorban akkor tudunk eredményeket elérni, ha az emberek hozzáállásán változtatunk és ezt az ügyintézési módot beépítjük a mindennapjainkba. Az ügyfelek esetében ezt megfelelő marketinggel, hatósági oldalon pedig jogi előírásokkal, kötelezővé tétellel tudjuk elérni. Viszont hangsúlyoznunk kell, hogy nem csak a közigazgatás személyzetének szemléletmód-váltására van szükség, hanem egy teljes megújulásra, egyfajta államreformra. Ez a fogalom már az ÚMFT-nél[564] is megjelent, mint operatív program, ami az EU-nak való megfelelést is jelenti. Az elavult intézmények átalakítására, a személyi állomány megújítására, a folyamatok reformalizálására kell sort keríteni a következő években a hatékony, szolgáltató állam kiépítése érdekében.
Ez az átalakulás magával hozza a jogszabályi háttér átfogó reformját is, és az e-közigazgatás személyi, tárgyi, informatikai feltételeinek megteremtését követően és azzal párhuzamosan a részletszabályok kialakítására is sor kerülhet.
Mindezt a keretet be kell emelni egy integrált megközelítést lehetővé tevő, állandó fejlődésre képes, ügyfélbarát informatikai rendszerbe, ami kezelni tudja mind az ügyfél-ügyintéző, mind a szervek közti elektronikus kommunikáció termékeit.

---

[560] információ / hozzáférés – online információk nyújtása, portál létrehozása, adatok, ügyleírások hozzáférhetővé tétele, interakció – űrlapok, nyomtatványok letölthetővé tétele, kétirányú interaktivitás / tranzakció – adatlapok online kitöltése, elektronikus ügyindítás, teljes elektronikus ügyintézés / integráció, a proaktivitás, azaz a folyamatos tájékoztatás és az ügyfélbarát ügyintézés.

[561] **az állampolgárok vonatkozásában**: személyi okmányok (személyi igazolvány, útlevél, gépjármű vezetői engedély), lakcímváltozás bejelentése, hatósági igazolások (születési, házassági, halálozási anyakönyvi kivonatok), gépjármű-regisztráció, súlyadó-fizetés, építési engedélyezés, szociális juttatások, támogatás fizetése, társadalombiztosítással kapcsolatos ügyintézés, helyi adózás, jövedelemadóval kapcsolatos ügyek, az egészségüggyel kapcsolatos szolgáltatások (interaktív tanácsadás, az egyes intézményekben elérhető szolgáltatások, bejelentkezés stb.), a munkaügyi hatóságok álláskereső szolgáltatásai, rendőrségi bejelentések, könyvtári szolgáltatások, anyakönyvi ügyintézés, egyetemi és főiskolai beiratkozás. **az üzleti szféra szervezetei vonatkozásában**: a munkavállalók járulékaival kapcsolatos ügyintézés, a társasági és a jövedéki adóval kapcsolatos ügyintézés, a cégnyilvántartáshoz kapcsolódó szolgáltatások, a statisztikai adatszolgáltatási kötelezettségek teljesítése, a vámügyintézés, a környezetvédelmi engedélyek beszerzése, a közbeszerzési eljárások lefolytatása.

[562] http://europa.eu.int/information_society/activities/egovernment_research/doc/highlights/egov_action_plan_en.pdf [2013. május 1.]

[563] COM (2010) 2020 http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:HU:PDF [2013. május 1.]

[564] Új Magyarország Fejlesztési Terv. 207-2013 közötti időszakra határozott meg prioritási tengelyeket, fejlesztési irányokat, amelyek alapján pályázatok kiírására került sor.

Mint azt korábban is említettem, ezek megvalósulását különböző eszközökkel segíthetjük elő (pszichológiai, jogi, pénzügyi). Jelen tanulmány keretében átfogóan vizsgálom, az Európai Uniós milyen irányokat ad nekünk a fejlesztések terén, milyen követelményeket támaszt és ezek megvalósításához milyen pénzügyi eszközöket biztosít.

A lakosság szerepe az elektronikus közigazgatásban

Már az eEurope akciótervek is felismerték a lakosság szerepét az infokommunikációs fejlesztésekben. Mindenekelőtt az ügyfél igényeinek szem előtt tartása, a **folyamatos kapcsolattartás**, és felmérések készítése jelenti az első lépést, mivel ezek alapján egy átfogó képet tudunk alkotni arról, hogy milyen irányban és ütemben történhet a fejlődés az elektronizáltság bevezetése terén és így kialakítható a legjobb gyakorlat.

Külön említést érdemel az **esélyegyenlőség** kérdése, amelyet nemcsak a front-, hanem a back-office oldalon is biztosítani kell. Az állampolgárok oldaláról ez az internetkapcsolatok, e-pontok kistelepüléseken történő kialakításával, nagyvárosokban való bővítésével, a fogyatékkal élők számára biztosított elektronikus hozzáférés lehetőségének garantálásával és az iskolákban a gyerekek internet-használatra való felkészítésével, oktatásával egyenlő.

A közigazgatás személyi állományának szerepe az e-ügyintézésben

A jelenlegi szervezetrendszer már önmagában is elavult, lassú az információ-áramlás, nem mindenhol működőképes a feladatelosztás. Az eEurope 2005 külön célként emelte ki az eGovernment fejlesztését. Átképzésekkel, számítógépes oktatások, továbbképzések biztosításával lehet ezt a folyamatot előmozdítani, ahol szintén megjelenik az **esélyegyenlőség**, diszkriminációtilalom. Az elektronikus ügyintézés jellege (helyhez kötöttség) lehetőséget kínál a fogyatékkal élők foglalkoztatására is és ez által az informatika adta lehetőségek kihasználása munkahely-teremtésre is alkalmas.

A közigazgatás feltöltése szakképzett, **diplomás fiatalokkal** is hatékony lehet, amely lehetővé teheti az ott dolgozóknak az állampolgárok online kiszolgálására való képesség kialakítását, javítását.

Az informatika felkészítése, egységes rendszer kiépítése

Harmadik lépésként jelentkezik az informatikai oldal erősítése, **az elektronizáltság növelése** a közigazgatásban. A már említett CLBPS ajánlás meghatározta azon szolgáltatásokat, amelyek elektronikussá tételét követelményként írta elő az Unió, emellett már a 2000-es évek elején definiálta az e-ügyintézés szintjeit és ezen előírásokhoz próbálta igazítani az e-közigazgatással foglalkozó pályázati kiírásokat is. A front és back office oldal hozzáállásának átalakításához egy **stabil technikai háttér**re van szükség, amely megfelel a korszerű igényeknek és alkalmazkodni tud a folyamatosan változó körülményekhez.

Ezen a területen elsődleges cél a **technológiai fejlesztések**, az infokommunikáció erősítése, javítása a **jobb minőségű, jobban hozzáférhető szolgáltatások** nyújtása érdekében.

Egy az információ áramlását biztosító **központi gerinchálózat** továbbfejlesztése a távlati cél, amely már ma is létezik. Ezen rendszer funkcióinak bővítésére, hibáinak, problémáinak kiküszöbölésére kell törekedni. Ez **felhasználóbarát, dinamikus, interaktív szolgáltatások** kidolgozását teszi szükségessé. Mind a nyújtott szolgáltatások minőségében, mind terjedelmében meg kell felelnünk az EU elvárásainak. A front-office oldalon elérhető tevékenységkörnek és információhalmaznak áttekinthetőnek, érthetőnek, könnyen és bármikor elérhetőnek, mindig naprakésznek kell lennie a jogszabályi kötelezettségeket szem előtt tartva. Ezért szükségesnek tartom a települési portálok és a központi elektronikus tájékoztató felületek fejlesztésének pénzügyi támogatását és üzemeltetéséhez önálló, hozzáértő személyi állomány létrehozását.

A kifejlesztésre váró rendszereknek **illeszkedniük kell** a szintén kidolgozás alatt levő **páneurópai szolgáltatások**at és **interoperabilitás**t támogató rendszerekhez. Fontos elemek az **információmenedzsment**, dokumentumkezelés, archiválás, iktatás, hozzáférhetőség, hiteles másolatkészítés.

Prioritást kell, hogy képezzen az infokommunikációs technológiák és e-közigazgatási szakrendszerek kialakításánál az **adatvédelem** és a biztonsági szempontok érvényesítése. Az ügyfél-azonosítás feltételeinek kiépítése elengedhetetlen az elektronikus ügyintézés korlátainak lebontásához.
Mindemellett ma már nemcsak az ügyindítás teljes körű elektronizálása van napirenden, hanem a lezáró szakaszt képező **elektronikus fizetés** lehetőségének garantálása. Az adott hatósági ügyhöz kapcsolódó fizetési kötelezettségekről vezetett nyilvántartásoknak és a tényleges ügyintézésnek össze kell érnie.
Az informatika adta lehetőségek alapvetően a back-office oldalon tevékenykedő ügyintézők munkájának könnyítését is szolgálják. Ezért olyan rendszerek kiépítését kell mindenekelőtt elősegíteni és pályázati pénzekből, központi vagy önkormányzati pénzügyi forrásokból finanszírozni, amelyek a szigetszerű fejlesztések összehangolását tűzték ki célul; megvalósítandó terveik között szerepel a **szakrendszerek összekötése** és az **intézmények közötti együttműködés, kommunikáció erősítése**.

Szintén a hatékonyabb munkavégzést és feladatelosztást szolgálja a párhuzamos nyilvántartások vezetésének áthidalása, technikai hátterének megoldása az elektronikus ügyintézés mellett.
Az átfedések kiszűrése és előzetes tanulmányok, helyzetfelmérések nélkül nem hozható létre egy hosszú távon működőképes rendszer. A legújabb technológiai ismeretek felhasználása mellett elsődleges szempontként a folyamatok egyszerűsítésére kell törekedni.
A rendszer működtetéséhez, a front office oldal technikai, informatikai igényeinek, szükségleteinek kielégítéséhez a közigazgatási IKT fejlesztések tervezéséhez és megvalósításához szükséges **ismeretek és képességek bővítésé**re van szükség. Ennek egyik lehetséges megoldása a képzéseken túlmenően **informatikai szolgáltató-központok kialakítása**.

A folyamatok, szolgáltatások megújítása a közigazgatásban, államreform
Megvizsgálva az Európai Unió politikáját és célkitűzéseit, illetve tanulmányozva az Új Magyarország Fejlesztési Terv Operatív Programjait, kitűnik, hogy kiemelt helyet foglal el az a tagállamok felzárkóztatása, a munkahelyteremtés, az életszínvonal növelése és az esélyegyenlőség megteremtése. Ez nálunk magával vonta az Államreform prioritás beépítését és azon belül az AROP és EKOP[565] létrehozását, támogatását. Megfigyelhető, hogy Magyarországon az utóbbi évtizedekben óriási változások zajlottak le, mind a gazdaságban, mind a politikai életben. Azonban azt mondhatjuk hogy a közigazgatás ezzel a fejlődéssel, változással nem tudott, vagy legalábbis nem minden területen tudott lépést tartani. Ezért mindenekelőtt az államigazgatási alrendszer és intézményrendszer felülvizsgálatára van szükség. Nemcsak a közszolgálati személyzet állományán, összetételén és hozzáállásán kell változtatni, hanem a már említett munkamegosztáson, feladatelosztáson és esetlegesen az szervezeten is, hogy a közigazgatási szolgáltatások hatékonyságának növelni tudjuk.
Eszközként jeleníthetjük meg az államreformban a szolgáltatások integrált kiépítését és megközelítését. A komplex vizsgálat lehetővé teszi, hogy az ügyfél ne elszeparáltan, bonyolult és hosszú időt igénybe vevő ügyintézéssel tudja elérni a célját, hanem az egyes intézmények összekapcsolódása és elektronikus kommunikációja által az „egyablakos” és „otthoni” ügyintézés egyre szélesebb körben valóvá válhasson.[566]

Az államreform első jeleivel már most is szembesülnünk kell. Az átalakulás üteme és mértéke megjósolhatatlan, de egyértelműen a szolgáltató állam megerősítését célozza.
Ezen beavatkozási területen a **számon kérhető szolgáltatásokat nyújtó, eredményorientált közigazgatás létrehozása** határozható meg távlati célkitűzésként. Az itt használt eszközök a közigazgatás **átláthatóságának, hatékonyságának, eredményességének erősítését**, javítását

[565] AROP: Államreform Operatív Program.
EKOP: Elektronikus Közigazgatás Operatív Program.
[566] Ennek kialakítása a kormányablakokkal folyamatban van.

támogatják. Ilyen eszközként említhető meg az **intézményfejlesztés** és egy **ügyfélorientált kultúra kiépítése**. Ez viszont elválaszthatatlan az előbb már hivatkozott személyi állomány szemléletmódjának átformálásától. Az elektronikus és a papíralapú ügyintézés közötti különbségek csökkentése érdekében egy mindkét területre alkalmazható **új logika kidolgozása** szükséges. Ennek feltétele egy **egységes, integrált emberi erőforrás-gazdálkodási rendszer létrehozása** is.

A komplex megközelítés kialakítása a szakigazgatásban - amely egyenlő a **szakigazgatási rendszerek folyamatainak informatikai eszközökkel támogatott racionalizálásával** - az ágazati rendszerek (beleértve az informatikai és a humánerőforrás oldalt is) feletti koordinációt és egyfajta metamorfózist hívhat életre. Nagyon fontos elem az **interoperabilitás** feltételeinek megteremtése. Ezáltal sokkal egyszerűbb és gyorsabb lesz a hatósági ügyintézés, megkönnyíti az intézményeknél dolgozók munkáját.
A komplex megközelítés jelenti egyrészt tehát az interoperabilitást, a hatékony információ-áramlást intézményközi viszonylatban (**információmenedzsment**), másrészt hozzájárul az **egységes és megbízható gazdálkodás alapjainak megteremtésé**hez és a hatékony adatvédelemhez is (**adatmenedzsment**). Alapvető követelmények a **szabványosítás, egyszerűsítés**, átláthatóság, átjárhatóság, korszerű, könnyű iratkezelés, biztonságos dokumentumtárolás, dokumentumok visszakereshetősége.
A biztonság tekintetében említést kell tenni a közigazgatásban használt, jogilag védett adatok korszerű bekérésének, továbbításának, megőrzésének technikai háttér kialakításáról és az **adatbázisok átjárhatóságának, összekapcsolódásának** biztosításáról.

Stratégiák megalkotása és a jogszabályi háttér hozzáigazítása az új helyzethez
Az államreform és az informatikai fejlesztések maguk után vonják a megfelelő jogszabályi háttér kialakítását és az előbb felsorolt célcsoportok bevonására és megvalósítására összpontosító feladatok ütemtervének meghatározását. Hiszen jelenleg is számtalan jogszabály érinti az elektronikus közigazgatást és foglalkozik a jogi szabályozás kialakításával, de vagy csak keretjelleggel vagy elrugaszkodva a valós tényektől és lehetőségektől. Ezért a részterületeket is lefedő szabályokra, a meglevők **konkretizálására** van szükség.
Első lépésben ezeket **át kell vizsgálni** és **egyszerűsíteni**, vagy éppen **részletezni** kell. Emellett mindezen **szabályok regionális és helyi szintű lebontása** is elengedhetetlen. Ez egyrészt a központi szint (Országgyűlés, Kormány, minisztériumok) felől érkező „kényszert" kell, hogy jelentse, másrészt felveti az **önkormányzati igazgatási alrendszer szorosabb együttműködését** is a koherens szabályozás kiépítésében. Az egységes információgazdálkodás kialakítása jelentős mértékben javíthatja a közigazgatási tevékenység hatékonyságát.
A folyamat részét kell, hogy képezze **a megyei, járási döntési szint megerősítése és az együttműködés elősegítése** ugyancsak a hatékonyság növelése érdekében. Ez az államreformhoz is szervesen kapcsolódik és az általa támogatott fejlődési irányba mutat.
Az elmaradottabb térségek felzárkóztatása nélkül az elektronikus közigazgatás teljes mértékű elterjesztése nem képzelhető el, ezért ezt a területet is egy új logika mentén haladó szabályozásnak kell alávetni.

Szó esett az államreform szükségességéről és a szervek informatikai jellegű fejlesztésének szerepéről. Mindezen kérdések szabályozásának alapját szintén a megfelelő jogszabályi háttér megléte képezi. A **közigazgatás intézményrendszere és a szakigazgatás a kooperációjának kiépítését** és **interoperabilitásának megteremtését** is ezen a területen kell elkezdeni.
A **jogszabályi háttér pontosításának** igénye nem elhanyagolható tény. A jogalkotók már észlelték a problémát és elkezdték orvosolni az itt kialakult joghézagokat. Fel kell vállalni a feladatot, pénzügyi forrást kell elkülöníteni, illetve végrehajtó szervet kell kijelölni az **önkormányzatok elektronikus aláírással** való **ellátására.**
A közigazgatás területén nem elég lefektetni az e-ügyintézés általános szabályait, hanem **speciális elektronikus ügyintézésre vonatkozó** (konkrét ügyek vonatkozásában is alkalmazható) **jogi,**

informatikai szabályozási környezet és politika kiépítésére van szükség. Kiindulási pontként jelentkezik a Ket. által megfogalmazott, **szolgáltató állam kiépítését támogató alapelvek érvényre juttatása**, illetve hasznosítható és átvehetők fejlett szomszédaink **legjobb gyakorlata, stratégiái és tapasztalatai.** Ez mind a négy célcsoport tekintetében irányadó, Megfontolandó, hogyan viszonyulnak az Európai Unió más tagállamai a közigazgatás személyi állományának hozzáállásához, mit szándékoznak változtatni a lakosság nagyobb mértékű bevonása érdekében és milyen elképzeléseik vannak az informatikai, technikai és a jogi, szervezési oldalt tekintve.
Információs társadalomra vonatkozó stratégiával már rendelkezünk, ezen túlmenően az elektronikus közigazgatás fogalma sem ismeretlen számunkra, a büntetőjog, polgári jog, kereskedelmi jog és közigazgatási jog is használja a kifejezést és tartalmaz normákat erre vonatkozóan. Az ÚMFT is kiemelt szerepet juttatott a fejlesztésének. Azonban mindezeken felül **informatikai biztonsági, iratkezelési, e-ügyintézésre vonatkozó szabályzatok** megalkotására is szükség van. Ezt már nem jogszabályi környezetbe ágyazva képzelem el, hanem az egyes szervekre levetítve, azok felépítéséhez alkalmazkodva, belső szabályzatok formájában.

A rövidtávú tervek között szerepel a leggyakrabban keresett **EU 25 szolgáltatás teljes körű elektronizáltságának** megteremtése, megfelelve a CLBPS ajánlásnak. Az országos szintű elektronizált ügyintézés megvalósítását a központi ügyfélkapu fejlesztésével, funkciónak, **elérhető szolgáltatásainak továbbbővítéséve**l kell elkezdeni; **integrált kormányzati, önkormányzati funkciók kiépítése** a cél. Ezt követően következhet az **egységes integrált back-office rendszerek kidolgozása** és azok támogatása.

Pénzügyi eszközök a fejlesztésre
Az Európai Unió pénzügyi alapjaiból rendelkezésre álló források lehívása pályázatok keretében történik. A konkrét pályáztatást azonban megelőzi egy tervezési időszak, amikor a tagállamok előre, tervdokumentumban rögzítik azokat a prioritásokat, amelyek mentén a konkrét pályázatokat ki kívánják írni. Nálunk ez már a harmadik ciklusát éli. A **Nemzeti Fejlesztési Terv** (NFT) a 2000-2006-os, az **Új Magyarország Fejlesztési Terv** (ÚMFT) a 2007-2013-as és a **Széchenyi 2020** a 2014-2020-as időszakra határozta meg operatív programjait.
Az NFT-nél e-közigazgatási fejlesztésekre még a **GVOP** (Gazdaság- és Vidékfejlesztés Operatív Program) keretében volt lehetőség (önállóan nem). A **GVOP 4.3.1.** pályázati kiírás a CLBPS ajánlás e-ügyintézési szintjeinek megvalósítását célozta, nyertesei önkormányzatok vagy társulások voltak.[567]
Az ÚMFT-nél már érzékelhetően erősödött a terület fontossága, két OP-ből is lehívhatók voltak források. Az **AROP** (Államreform Operatív Program) a folyamatok megújítását és a szervezetfejlesztést támogatta, az eljárások egyszerűsítését az elektronikai támogathatóságra való átalakítását tűzte ki célul, míg az **EKOP** (Elektronikus Közigazgatás Operatív Program) az elektronikus szolgáltatások nyújtásának képességéhez szükséges belső fejlesztések végrehajtását, az online közigazgatási szolgáltatások számának növekedését várta az elnyert pályázatoktól. Az 1. számú melléklet az e-közigazgatás és az ÚMFT kapcsolódási pontjait mutatja be.
Ezen időszak nagy kezdeményezése volt egy **regionális ASP központ** létrehozása, amely szabványosítást és interoperabilitást tett volna lehetővé az önkormányzati alrendszerben régiós szinten. A pályázat nyertesei szakrendszereket ajánlottak volna a régióban elhelyezkedő önkormányzatok számára, amelyek a pályázatban meghatározott minimumszámban kötelesek lettek volna ezeket a rendszereket használni. A feltételes múlt annak szól, hogy sor került a pályázat kiírására és az eredményhirdetésre, de sajnos a legutolsó pillanatban a pályázatot visszavonták. Jelenleg hasonló kiírással találkozhatunk a Közép-magyarországi régióban.

A korábbi hétéves periódusokhoz képest az EU más célkitűzéseket vállalt. Ezekhez igazodik a **Széchenyi 2020**, amely már egységesen kívánja kezelni az e-közigazgatással kapcsolatos pályázatokat.

[567] Az e-közigazgatás fejlesztésére a GVOP 4.3.1. keretében 10 911 383 778 Ft került kifizetésre. www.palyazat.gov.hu [2014.június 1.]

A **GINOP**[568] **6. prioritás** (pénzügyi eszközök az IKT projektekre), a **GINOP 2. prioritás** (tudásgazdaság fejlesztése) és a szakágazati IKT fejlesztések kapcsán az **IKOP, KEHOP, VP, EFOP**[569] is tartalmaz kapcsolódó forrásokat, ám a **GINOP 3. prioritás** (infokommunikációs fejlesztések) a „főtengely"[570], amelynek mentén lehívhatók az e-közigazgatás fejlesztésére szánt összegek (majdnem 300 milliárd Ft). 2014. június 1-től új prioritásként jelent meg a **KÖFOP**[571], amelynek véleményezésére június 30-ig volt lehetőség. Ez szintén érintheti az e-közigazgatási fejlesztéseket.

*A lakosság bevonása, a közigazgatási személyzet szerepének kialakítása és erősítése az e-közigazgatásban, az informatikai célú fejlesztések, a folyamat- és szervezet-átalakítás, -megújítás, a jogszabályi háttér átformálása és hozzáalakítása az új környezethez, életviszonyokhoz **stratégiai szemléletmódot** követel és **rövid-, közép- és hosszú távú stratégiák** megalkotását igényli. A stratégiáknak viszont éppen a terület, a folyamatos fejlődés és az infokommunikációs technológiák követhetetlensége következtében **flexibilisnek, alkalmazkodó- és folyamatos megújulásra képesnek** kell lenniük.*
*Az információs társadalom adta kihívások és lehetőségek már beivódtak mindennapjainkba, és egyben az adott ország versenyképességének szerves elemét képezik. A fent felsorolt feladatok megvalósításához azonban pénzeszközökre van szükség, amelyet sajnos egyik ország sem tud saját önerejéből biztosítani. A **stratégiai tervezés** az uniós források pontos megtervezését is jelentik, amely hét évre előre meghatározza azokat az irányokat, amelyek támogatások lehívására képesek és alkalmasak. A **Széchenyi 2020** jelentősége az e-közigazgatás terén abban rejlik, hogy önálló prioritást rendelt ennek a területnek.*

Melléklet
EKOP:
1.A. A közigazgatási szolgáltatások elektronizálása
1.1. A közigazgatási szolgáltatások folyamatainak elektronizálása
1.2. A közigazgatás hatékony működéséhez szükséges központi elektronikus szolgáltatások kialakítása
2.A. A közigazgatási szolgáltatásokhoz történő hozzáférést támogató fejlesztések (szolgáltatások eljuttatása az ügyfelekhez) prioritás előkészítési tevékenységeinek támogatása
2.1. Ügyfelek számára szolgáltatási felület biztosítása
2.2. Központi elektronikus hálózati és biztonsági infrastruktúra továbbfejlesztése
2.3. Állampolgárok intelligens azonosítása
3.1. Közigazgatási belső folyamatok megújítása
- 3.1.A.3-2013. Kormányzati felhő, NTG csatlakozás, intézményi működtetés, iratkezelés
- 3.1.1.1-07. A cégbírósági rendszerek korszerűsítése
- 3.1.1.3. Földhivatali adatok elektronikus non-stop szolgáltató rendszere ügyfélkapun keresztül
- 3.1.2-2011. Egységes központi elektronikus irat- és dokumentumkezelés megvalósítása
- 3.1.2.3-07. Biztonságos elektronikus összeköttetés kiépítése
- 3.1.2.10-2011. Központosított kormányzati informatikai rendszer kialakítása
- 3.1.2.15-2011. E-közigazgatási Szabad Szoftver Kompetencia Központ létrehozása
- 3.1.2.18-2012. Kormányhivatalok műszaki, gazdasági integrációja
- 3.1.2.26-2013. A járási hivatalok informatikai infrastruktúrájának fejlesztése

[568] GINOP: Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program.
[569] IKOP: Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program
KEHOP: Környezeti és Energiahatékonysági OP
VP: Vidékfejlesztési OP
EFOP: Emberi Erőforrás Fejlesztési OP
[570] Célkitűzései: Versenyképes IKT szektor, digitális gazdaság, elektronikus közigazgatás és állami informatikai fejlesztések, infokommunikációs ismeretek, készségek növelése, szélessávú infrastruktúra fejlesztése.
[571] KÖFOP: Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési OP.

3.1.6-2012. Önkormányzati ASP központ felállítása

3.2. A hozzáférést szolgáló fejlesztések

3.2.A.3-2013. Központi elektronikus fizetési és elszámolási rendszerhez való kapcsolódás

3.2.1.1-07. Elektronikus fizetés megvalósítása

3.2.1.3-09. Belső piaci szolgáltatásokról szóló irányelv végrehajtása

3.2.1.7-09. Elektronikus anyakönyvi nyilvántartás megvalósítása

3.2.1.11-10. Elektronikus ügysegédi rendszer kialakítása

3.2.1.15-2012. Az integrált ügyfélszolgálatok interoperabilis informatikai infrastruktúrájának kialakítása

3.2.2.6-2013. A Nemzeti Távközlési Gerinchálózat fejlesztése

AROP:

1.2. Eljárások és munkafolyamatok megújítása, valamint szervezetfejlesztés

GOP:

2.1. Vállalkozások technológiai korszerűsítése

2.2. Vállalati szervezetfejlesztés, korszerű folyamatmenedzsment ösztönzése

3.1. A modern üzleti környezet elősegítése prioritás keretében korszerű infokommunikációs infrastruktúra kiépítése

TIOP:

1.1. Az iskolarendszerű oktatás informatikai fejlesztése

1.2. Az oktatási és kulturális intézmények együttműködését támogató infrastruktúra fejlesztése

2.3. Információtechnológiai fejlesztések az egészségügyben

Janus és Galeotto Marzio

A magyar renaissance atyja Zrednai Vitéz János volt, akit nem hiába ünnepeltek már életében, mint Lux Pannoniae-t,[572] hiszen nagyváradi udvarában gyülekeztek először hazánkban a renaissance múzsái. 1451-től 1459-ig nagyváradi kanonok volt unokaöccse Janus Pannonius,[573] s minthogy Bonfini szerint Vitéz János volt az ifjú Hunyadi Mátyás felügyelője és tanítója,[574] maga Mátyás is kellett, hogy Nagyváradon tanuljon.
Aligha vitatható, hogy Vitéz János arcélét mutatja annak a ***Plautus codexnek a címlapja***, melyet ma Bécsben őriznek.[575] Az ugyanis láthatóan középkorú püspököt ábrázol *(1.a kép)* , s közvetlenül a kép mellett Vitéz János címere *(1.b kép)* azonosítja az ábrázolt főpap kilétét.[576]

1.a kép

1.b kép

1.c kép

[572] Caspar Tribachus Murinensis: Eclogae ad archiepiscopum Strigoniensem Iohannem Vitez. Országos Széchényi Könyvtár, Codices latini maedii aevi, (a további jegyzetekben Clmae) 416, 1. levél előoldalán Vitéz János arcképét a „Lux Pannoniae" felirat díszíti. Színes képet lásd Johannes Grundler (ed.): Schallaburg '82: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458-1541 (az 1982. május 8. és november 1. között tartott kiállítás katalógusa, Bécs 1982., 24. kép a 126. oldal után. Fekete-fehér képét Domanovszky Sándor kiadásában megjelent Magyar Művelődéstörténet II. kötetének 454. oldalán találjuk.
[573] Schallaburg '82, op. cit. 155. oldal.
[574] Igaz ugyan, hogy Bonfini szerint Hunyadi János „fia, Mátyás Erdélyben, Kolozsvárott született, s ott nevelkedett első ifjúsága idejéig" (Mathias eius filius in Transylvania ad Colosvarum natus et ad tironici usque tempus etiam immaturi educatus est (Antonii Bonfinii Asculani Rerum Hungaricarum Decades. Decas III. Liber X 289. A Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum sorozatban kiadta I. Fogel, B. Iványi, L Juhász. Tomus III. Lipcse 1936., 224. oldal))
Ugyancsak Bonfini szerint azonban Vitéz János váradi püspök Hunyadi János fiainak felügyelője és tanítója volt: Joannes Varadiensis episcopus… filiorum quoque moderator et magister" (ibidem, Decas III. Liber VIII. 235 (Tomus III (1936) 196. oldal)). Márpedig Vitéz János 1443-ban váradi nagyprépost s 1445-ben váradi püspök lett (Schallaburg '82 op. cit. 139. oldal) és Janus Pannonius „Búcsú Váradtól" című s talán a legszebb verse szerint Nagyváradon volt a püspök híres könyvtára. Ezért az 1443. február 23-án született (Zofia Ameisenowa: The Globe of Martin Bylica of Olkusz, Varsó 1959., 4. számú kép az 59. oldal után) Mátyást Vitéz János aligha taníthatta másutt, mint Nagyváradon.
[575] A codex a bécsi Hofbibliothekba 1806-ban jutott, ahol Cod. Lat. 111. számot kapott. 1806-ig a kötet Salzburgban volt, ahova nyilván akkor került, amikor Beckensloer János kifosztotta az esztergomi kincstárat és könyvtárat.(cf.: Csaba Csapodi: The Corvinian Library, Budapest 1973., 321. oldal 511. szám.).
[576] A címlap fekete-fehér képe megtalálható eléggé gyenge nyomatban Kardos Tibor és V. Kovács Sándor (ed.): Janus Pannonius (Tanulmányok) (Memoria saeculorum Hungariae 2). 244. oldalán, valamint Domanovszky: Magyar Művelődéstörténet (op. cit.) II. kötetének 455. oldalán, amelyen azonban az arcéleket láthatóan és meglehetősen retusálták.

A címer másik oldalán szőke hajú ifjú ajánlja föl nyilván ugyanezt a Plautus codexet a nagyváradi püspöknek *(1.c kép).* Balogh Joláné az érdem,[577] hogy Fraknói Vilmos korábbi megállapítását[578] elfogadva, következetesen hirdette minden ellenvélemény[579] ellenében, hogy a codexet felajánló személy a miniatúrán Janus Pannonius. Ez az arcmás ugyanis betű szerint megfelel Zsámboky János leírásának, aki szerint Janus Pannonius törékeny termetű, eléggé hosszú nyakú és világos arcú volt.[580] Zsámboky feljegyzését illetően Kardos Tibor joggal állapította meg, hogy „meglepő biztonsággal írja le Janus külsejét", s hogy ez feltételezi, hogy 1559-ben Páduában (vagy környékén) Janusnak ismert s eredeti arcképe volt, s így hitelesíti leírását.[581]
A bécsi Plautus codex miniatúráján Janus Pannoniust szőke haja is azonosítja.[582] „Búcsú a Múzsáktól" című elégiájában ugyanis maga Janus írta, hogy:

Iam satis est; depono lyram, depono coronam,
ac flavis hederas detraho temporibus.[583]

Márpedig arra már Huszti József is rámutatott, hogy ezekben a sorokban a „flavis …temporibus" kifejezés annyit jelent, hogy Janus haja szőke volt.[584] Így a Plautus codexben szőke haja is mutatja a magyar költőt s kilétét csak megerősítheti az, hogy nagybátyjával a kettejük miniatúrája éppen Vitéz János címerét veszi közre, mert Janus Pannonius is Vitéz János címerét használta[585] *(2a-b kép).*

---

[577] Balogh Jolán: Mantegna magyar vonatkozású portréi. Századok 1925., 234-243. oldal; Századok 1926. 890-893. oldal.
Balogh Jolán: Janus Pannonius képmásai in: Kardos, V. Kovács: Janus, op. cit. 87-90. oldal.
[578]Fraknói ugyan előbb ifjabb Vitéz Jánosra gondolt, de végül is Janus Pannoniust látta a szőke hajú ifjúban (Fraknói Vilmos: Vitéz János könyvtára. Magyar Könyvszemle 1878., 17. oldal.)
Fraknói Vilmos: Vitéz János esztergomi érsek élete, Budapest 1879., 241. oldal.
Mátyás emlékkönyv (szerkesztette Márki S.) Budapest 1902., 203. oldal.
[579] Lásd például Huszti József: Mantegna és Janus Pannonius, Századok 1926., 613-619.; Századok 1927. 110-111. oldal. Domanovszky, op. cit. II. kötet, 658. oldal; Csaba Csapodi: The Corvinian Library, op. cit., 321-322. oldal.
A Schallaburg '82 156. oldalán a 33. szám alatt 1982-ben Balogh Jolán még mindig hirdette, hogy a kérdéses miniatúra Janus Pannoniust ábrázolja (cf.: 143. oldal 15. szám és XI. oldal a J.B. monogramot illetően).
[580] „Habito totius corporis satis tenui ac modico facie liberali et candida, collo non nihil oblongo" Iani Pannonii deinde Episcopi Quinqueecclesiarum facti lusus quidam et epigrammata nunc primum inventa et excusa opera Ioannis Sambuci Tirnaviensis Pannonii. Padua 1559. Zsámboky levele Lezentius Marianusnak a kiadvány első oldalán.
[581] Kardos Tibor: Janus Pannonius reneszánszkori értelmezése és költői metódusa. (Megjelent Zsámboky 1569. évi Janus Pannonius kiadása 1972-beli facsimile újranyomásának mellékleteként) 13. oldal.
[582] Ezt már Balogh Jolán is hangsúlyozta Huszti József ellenében: Századok 1926., október-december, 891. oldal.
[583] Végeztem; leteszem lantom, leteszem koszorúmat,
szőke halántékom már ne borítsa babér. (Kerényi Grácia fordítása)
Janus Pannonius munkái latinul és magyarul, Budapest 1972, 312-313. oldal.
[584] Huszti József: Mantegna és Janus Pannonius, Századok 1926., 614. oldal.
[585] Janus Pannoniusnak Budán 1466. október 9-én kiállított oklevelén teljesen épen maradt meg pecsétjének lenyomata, s azon címerének rajza teljesen megegyezik Vitéz Jánoséval. Ezt az oklevelet jelenleg Zágrábban az Archiv Hrvatske gyűjteményében őrzik, Documenta Mediaevalia Varia, 429. jelzettel. Fényképmásolata a Magyar Országos Levéltárban U 206. számon található. Képe megjelent Rokay Péter tanulmányában: „Egy ismeretlen Janus Pannonius-oklevél" (Kardos, V. Kovács: Janus, op. cit. 188. oldal 2. számú képmelléklet.

2.a kép

2.b kép

Balogh Jolán ugyancsak észrevette, hogy a Vitéz János címerén levő érseki keresztet a szóban forgó Plautus codexben csak utólagosan festették hozzá a püspöksüveghez, s az eredetileg nem volt a képen.[586] Ez a kereszt ugyanis egészen egyszerű kétkiterjedésű ábrázolás éles ellentétben az eredeti címer igen magas színvonalú háromkiterjedésű távlati mesterművével, s teljesen kizárt az, hogy a kettőt ugyanaz a festő festette volna *(2.2 kép)*. Ez viszont annyit jelent, hogy a codex elkészültekor Vitéz János még nem volt érsek. Ebből természetesen az következik, hogy azt Janus Pannonius nem 1465. évi római útjáról hozta ajándékba nagybátyjának, hanem korábban; minden valószínűség szerint 1451-ben, amikor hazalátogatott, hogy beiktassák a megkapott váradi kanonokságba.[587] Ezt mutatja először is Ianus Pannonius fiatalsága a miniatúrán, hiszen 1451-ben mindössze 17 éves volt[588] *(1.c kép).*

Másodszor a szóban forgó miniatúrának ezt a keltezést a címertani vizsgálat is megerősíteni látszik. A Kotromanicsoknak a jajcai királyi várban igen jó állapotban fönnmaradt faragott kőcímere[589] *(3.a1 kép)* ugyanis félreérthetetlenül bizonyítja, hogy Mátyás királynak 1463. évi jajcai győzelmét követően a pecsétein megjelenő pajzson (a magában) levő korona volt Bosznia címere *(3.b2 kép)*.[590]

3.a1 kép

3.b2 kép

---

[586] Balogh Jolán in: Kardos-V. Kovács: Janus, op. cit. 88. oldal.
Manapság a Plautus codexben látható egyágú kereszt a püspökök címertani jele, s az érsekeké a kettős „patriarcha" kereszt. A XV. században azonban még csak az érsekek használhatták az egyágú keresztet címerpajzsuk mögött: erdődi Bakócz Tamás prímásnak is csak egyágú a keresztje a Bakócz-kápolnában 150(6)7-ben. Lásd Horler Miklós: A Bakócz-kápolna, Budapest 1987, 54-55, 58. oldal.; cf,: Bruno Bernhard Heim: Heralds in the Catholic Church, Gerards Cross 1981, 73-74. oldal.

[587] Huszti József: Janus Pannius, Pécs 1931, 139., 192-193. oldal;Fügedi Erik: A X. századi magyar püspökök, Történelmi Szemle 1965, 487. oldal.

[588] „Fraknói szerint, amikor 1451-ben hazalátogatott, megkapta a nagyváradi kanonokságot"Tóth István: Janus Pannonius genealógiája in Kardos Tibor, V. Kovács Sándor (szerk.): Janus Pannonius tanulmányok, Budapest 1975, 68. oldal.

[589] Lásd: Enciklopedija Jugoslavije, 2. kötet, Zágráb 1956., 40. oldal.

[590] Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában, Budapest 1966. II. kötet, 296. oldal (428. kép); 297. oldal (429. kép); 300. oldal (433. kép); 302. oldal (436. kép).
Szilágyi Sándor (ed.): A magyar nemzet története. IV. kötet (Fraknói Vilmos: A Hunyadiak és a Jagellók kora) Budapest 1896, 191. és 671. oldal, valamint 353. és 677. oldal.

Ugyanezt mutatja Újlaky Miklós bosnyák királynak (1471-77 *3.c1 kép*)[591] és fiának, Újlaki Lőrinc hercegnek (†1524) a sírköve[592] *(3.e1 kép)* , amelyen nem lehet a későbbi kardot tartó kart mutató boszniaink tartott címert találni.[593] Bosznia címere ugyanis azokon a síremlékeken is koronás pajzs, amin azonban a corvinákból is ismeretes magyar címergyakorlatnak megfelelően a kék címermezőben a koronát megkettőzték,[594] *(3.c2 kép)*, illetve megháromszorozták[595] úgy, hogy a koronák egymás fölé kerültek[596] *(3.e3 kép).*

3.c1 kép

3.e1 kép

3.c2 kép

Ennek alighanem csak az lehetett az oka, hogy azt az országot kettős illetve hármas királyságnak tartották, aszerint, hogy abba Rámán kívül[597] a Boszniától délre eső (Nagy-)Oláhországot is beleszámították, hiszen Újlaky címében Bosznia és „Valachia" királyának nevezte magát.[598] Ezt a

---

[591] ibidem, 195. oldal; 671-672. oldal.
[592] ibidem, 476. és 681. oldal.
[593] A kardot tartó kar, úgy látszik, a Jagellók korában világosan ilyen formában jelenik meg a társországok címerei között II. Lajosnak 1525-ben Körmöcön vert ezüstérmén (Lásd.: Schallaburg '82, op. cit. 513. oldal 548. szám), s azt megelőzően II. Ulászló erkélyének címerdíszítésein a prágai székesegyházban. Egyik szóban forgó Jagelló címeren se jelölik meg azonban, hogy azt kifejezetten Bosznia, vagy Ráma címerének tartották-e. A kardot tartó kar azonban egyetlen egyszer sem tűnik föl Mátyás király címerei között sem pecsétjein, sem pénzein sem pedig a corvináin, sőt még Thuróczy János Chronica-jának címlapja előtti oldalon sem, amely a királyi pár által használt címerpajzsok rajzának gyűjteményét mutatja. Ugyancsak hiányzik Mátyás fönnmaradott halotti pajzsainak díszítéséből, melyek közül az egyiken még az említett jajcai várbeli egyetlen arany korona van kék pajzson (Schallaburg '82, op. cit. 5. kép a 126. oldal után (Nr 128.)). Ha a kardot tartó kar lett volna Bosznia címere Mátyás korában, ez teljesen érthetetlen lenne Mátyás boszniai győzelme s ottani befolyása miatt, nemkülönben Bosznia stratégiai jelentőségének a tekintetbe vételével. Ezért Bosznia címere nem hiányzott Mátyás címerei közül, s az viszont egyedül a pajzson levő korona lehet a fölsorolt forrásokban.
[594] Csapodi Csaba, Klára Csapodi-Gárdonyi, Tibor Szántó: Bibliotheca Corviniana, Shannon 1969., 127., 147., 241., 317. oldal.
[595] ibidem 119. oldal.
[596] A címertanban korántsem mindegy, hogy a koronák egymás fölé kerülnek-e, mint a magyar XV. századi címergyakorlat felsorolt eseteiben, vagy pedig háromszög alakban találjuk őket, mert az volt s az is maradt mindenkor Svédország címere. Az utóbbit jól tudták Magyarországon Mátyás király korában, amint az a bártfai Szent Egyed templomnak 1483-ból való s a Nemzeti Múzeumban őrzött padsorán látható. (Lásd Domanovszky, op. cit. II. kötet, 591. és 663. oldal.) Ezért helytelen a Gácsország későbbi címerén háromszögben levő három koronából arra következtetni, hogy a corvinákon az egymás fölött levő koronás pajzs Gácsország címere lett volna (Csapodi, Gárdonyi, Szántó: Bibliotheca Corviniana, op. cit. 89-90. oldal, Csaba Csapodi: The Corvinian Library, Budapest 1973., 491. oldal, 8. ábra).
[597] A magyar királyok már az Árpádok korában Ráma királya címével is éltek. Mátyás király korában azonban még tudták, hogy Bosznia királysága Rámában volt, hiszen Thuróczy szerint „Boznense regnum Ramam vocamus" (Johannes de Thwrocz: Chronica Hungarorum, Agosta 1488, folio 151 verso).
Horváth János magyar fordításában (Thuróczy János: A magyarok krónikája, Budapest 1978.) a megfelelő hely a 446. oldalon található. Rá kell azonban mutatni, hogy a két név még sem lehetett teljesen synonim, mert ha pontosítani akartak, kitették, hogy Bosznia és Hercegovina, ami annyit jelent, hogy Hercegovina nem tartozott a szorosan vett Bosznia fogalmába. Ráma folyó történetesen Hercegovina határán folyik.
[598] A Vatikán közelében levő Szent Lélek-kórház egykorú festményének a feliratán Újlaky Miklósnak a címe „Bosniae et Valachiae Rex" (Lásd Florio Bánfi: Ricordi ungheresi in Italia. Annuario 1940-41. Studi e

magyarázatot maga a jajcai várban fönnmaradt említett kőcímer igazolja, azon ugyanis a pajzson levő címerbe a címer fölötti sisakon levő királyi korona került[17] *(3.a1 kép)* , ami különben szintén megfelel Vajay Szabolcs megállapításának, aki rámutatott arra, hogy a magyar Szent Korona területén a mellékországok címere a sisakcímerből lett.[599]
Mátyás király korában, az 1478. október 25-én elhalt Katalin („Mária") bosnyák királynénak (Tamás fia István bosnyák király (1461-1463)) hitvesének a római „Ara coeli" bazilikában elhelyezett síremlékén található pajzson[600] *(3.a2 kép)* Mátyás király Párizsban őrzött halotti pajzsáról ismert és kék címermezőben megjelenő egyetlen arany korona[601] *(3.b1 kép)* az első és második negyedben jelenik meg.

3.a2 kép

3.b1 kép

A kardot tartó kart a szívpajzson találjuk a szóban forgó sírkövön, amiből kitűnik, hogy az a bosnyák uralkodóház családi címere volt, aminthogy a szípajzson látható Hunyadiak hollója se volt sose Magyarország címere. Katalin királynénak római sírkövén ezenkívül az is jelentős, hogy a szívpajzson fölül félhold fölött feltűnő keresztet találunk, ami annak rajzát megkülönbözteti *(3.a2 kép).* A ma is látható, a címerpajzson egyetlen koronát ábrázoló címer a jajcai váron*(4.a1 kép)*, amit Mátyás király maga visszafoglalt, és az azzal teljesen azonos címerek Mátyás király pecsétein (4.b2 kép) és a kassai dómon *(3.b3 kép)* , valamint az azon a címeren alapuló több koronás címer változatok a korvinákon *(3.c2 és 3.e2 kép)* , valamint Thuróczy ausburgi kiadásában 1488-ban *(3.d1 kép)* , nem különben Újlaky Miklós bosnyák király (+1477 3.*c1 kép*) sírkövén azt mutatják, hogy a címerpajzson levő koronát Hunyadiak korában Bosznia címerének tartották.

---

documenti italo-ungheresi della R. Academia d'Ungheria di Roma. IV. Roma 1943., 247-248. oldal, XXV. tábla).
Újlaky Miklósnak semmi köze sem volt az Oláhországnak is mondott Havasalföldhöz, vagy a Kis-Oláhországnak mondott szörényi bánsághoz, mely országokat Boszniától Szerbia és Bulgária, tehát két ország választott el. Bosznia viszont határos volt a románok őshazájával, ahol Albánia környékén a román nyelv kialakult, és ahol még 1912-ben is 500 000 cincárnak nevezett román élt. (cf.: Révai Nagy Lexikon, IV. kötet, Budapest 1912, 508-509. oldal.) Ezek könnyen áthúzodhattak Boszniába a török elől, ahogy a pesti Petőfi téri templom alapítói között is voltak cincárok.
[599] Szabolcs de Vajay: Das Archiregnum Hungaricum und seine Wappensymbolik in der Ideenwelt des Mittelalters. Josef Gerhard Farkas „Uberlieferung und Auftrag." Festschrift für Michael de Ferdinándy Wiesbaden 1972., 652-660. oldal.
[600] Alphonsius Ciaconius: Vitae et res gestae Pontificum Romanorum et S.R.E. Cardinalium (edidit Augustinus Olduinus). III. kötet, Róma 1677., 41. oldal. Egyébként Vajay Szabolcs már arra is rámutatott, hogy a kardot tartó kar Hervoja spalatói herceg „dessen Titel in der Benennung „Hercegovina" verewingt ist"(1403-1416) sisakcímere volt eredetileg (Überlieferung und Auftrag, op. cit. 656-660. oldal.). Ráma folyó pedig Hercegovina határán folyva utóbb az Adriába ömlő Neretvába torkolik. Hozzá tehetjük még, hogy a kardot tartó kart például az 1618. július 1-én tartott koronázáskor használt zászlókon valójában Ráma címerének minősítették a kancelláriai levéltárnak a MOL-ban őrzött színes rajza szerint, sőt az 1790 november 15-én tartott koronáskor Ráma nevét bele is hímezték a szóban forgó zászlóba.(Decsy Sámuel: A magyar Szent Koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak históriája, Bécs 1792, Tab(ula) 7 a 75. „lapnál" vagyis oldalnál.
[601] Schallaburg '82, op. cit. 5. kép a 126. oldal után (Nr 128.).

4.a1 kép

3.b3 kép

3.e2 kép

3.c1 kép

Elképzelhetetlen ugyanis, hogy Újlaky bosnyák királynak*(3.c1 kép)* és fiának sírkövén *(3.e1 kép)* található számos címer között hiányozhatna Bosznia címere; márpedig ott csak a koronákat ábrázoló pajzs alkothatja csak Bosznia címerét, mert a kardot tartó karnak semmi nyoma sincs. Bertényi Iván érvelése, hogy Újlaky pénzein Mátyás király címere jelenik meg,[602] nem változtatja meg a tényt, hogy mind Újlaky, mind fia Lőrinc sírkövén és a corvinákon csak a koronákat ábrázoló boszniai címert találjuk, s a kardot tartó karnak nincs nyoma. Újlaky Miklós és Újlaky Lőrinc sírkövei azt is világosan mutatják, hogy ez a kék mezőben koronát illetve koronákat ábrázoló pajzs nem lehetett az ő korukban Galicia címere, mert Újlaky Miklós nem Galicia király volt, s Galiciához semmi köze se volt soha egész életében, éppúgy mint fiának Újlaky Lőrincnek se. Az pedig már Vajay Szabolcs kimutatta, hogy a magyar hűbéres tartományok, mint Moldva vagy Havasalföld pénzein is a magyar címereket használták, s úgy a sisakcímerben jelent meg a tartomány címere.[603]
Az előbbi megfontolások miatt a bécsi Plautus codex jobb oldalán a kardot tartó kart mutató címer *(4.b kép)* tehát nem lehet sem Katalin bosnyák királyné családjának a címere, mert azon nyoma sincs a félholdnak s a keresztnek, s még kevésbbé lehet Bosznia címere, mert azon semmiféle korona sincs. Ezért az a címer aligha kapcsolja a codexet és keltezését Mátyás király 1463. évi jajcai győzelmét követő időszakhoz.

4.b kép

A XIV. századbeli spanyol „Libro del conoscimento" terminus ante quem non-ját az adja, hogy az Franciaország zászlóján már csak 3 liliomot ábrázol (Madrid, MS 1997, folio 3^{recto}), amit 1375-ben vezetett be V. Lajos. Terminus port quem non-ja pedig 1395, mert Magyarország zászlójának a felét még mindig az Anjou lilimok foglalják el.(Marid MS 1997 folio 14^{verso}) Ezen „Libro del conoscimento" szerint az Anjouk korában a pajzson levő kard Erdély címere volt[604] *(4.a kép)* s a kardot tartó kar a

[602] Bertényi Iván: I. Mátyás király címerváltozatai, Levéltári Közlemények, 2008, 87. oldal.
[603] Szabolcs de Vajay: Das „Archiregnum Hungaricum" und seine Wappensymbolik in der Ideenwelt des Mittelalters. Josef Gerhard Farkas „Uberlieferung und Auftrag." Festschrift für Michael de Ferdinándy (kiadta) Wiesbaden 1972., 654 oldal Abb.5, 656 oldal, Abb7.
[604] „Book of Knowledge… written by a Spanish Franciscan in the middle of the XIV Century, published first by Marcos Jiménez de la Espada in 1877, translated and edited by Sir Clements Markham, K.C.B." printed for the Hakluyt Society in London 1912, Plate 20, 93. számú kép a 61. oldalnál, amely a következő leírást adja „…I went to the kingdom of SILUANA, which they call SEPTEN CASTRA and the Greek call it HORGMIL….The king has for a device a green flag with a red scimitar…" Az idézett 93. kép a madridi Biblioteca Nacional-ban

székelyek ősi pajzsán[605] heraldikailag *(4.d, 4.e1, 4.e2 kép)* valójában ugyanannak a címerrajznak további változata. Az ugyanis aligha lehet véletlen, hogy az erdélyi fejedelmeknek Bocskai Istvántól II. Rákóczi Györgyig következetesen visszatérő és a három nemzet címeréből álló pajzsukkal párhuzamosan használt jelvénye a kardot tartó kar volt[606] *(4.f1 4.f2 4.f3 kép).* Nagy Lajos koronázásáról följegyezték, hogy koronázásakor a kardot az erdélyi vajda (Thomas de Széchény) nyújtotta át a királynak.[607] Történetesen Koller József Erdély címerében is föltüntette a kardot tartó kart még 1734-ben is[608] *(3.g kép).*

4.a kép

4.d kép

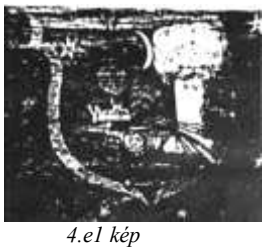
4.e1 kép

4.e2 kép

4.f1 kép

4.f2 kép

4.f3 kép

Bertényi Iván fölvetése, hogy a Washingtonban őrzött Marti fautori érmen a kardot tartó kar *(4.c2 kép)* Bosznia zászlóját jelölné,[609] homlokegyenest ellentmond a tényeknek, mert Mátyás király pecsétein, korvináin, és kassai dómon csak Bosznia koronás címerét használta *(3.b1-2-3, 3.c2 és 3.e3 kép)*, éppenúgy mint Ujlaky Miklós Bosznia királya *(3.e1 kép)* , és a kardot tartó kar egyetlen korukbeli

---

őrzött kéziraton alapul, mely betű szerint a következőket írja: „Sali del reynado de maxar et entré luego en el Reyno de silvana que dizen septen castra et los griegos dizen le horgiml que es todo cercato dee dos rios muy grandes que dizen al vno flumen turbo et al oltro flumen lusim Eneste reynado es vna grand ciudad que dizen sarax E el rey dende ha por señales un pedron v[er]de con vn alfanje bermejo…" Libro del conoscimento, Madrid MS 1997, fol 48[recto] *(4.a kép).*

[605] A kardot tartó kar ősi székely címer, felismerhető az Udvarhely vármegyei Székelydálya templomának mennyezetén levő falfestményeket mutató képen: Domanovszky, op. cit. II. kötet, 545. oldal.
Ugyanazt a címert mutatja a csíksomlyói (csobotfalvi) oltár predellája, amely az Erdélyi Közművelődési Egyesület kolozsvári múzeumába került. Arról Gerevich Lászlóné 1975. február 14-én fekete-fehér fényképet küldött*(4.f1 kép)* Huszka József 1882-3-ban készült színes rajzának reprodukcióját lásd: Mikó Árpád és Verő Mária (szerk.): Mátyás király öröksége, Budapest 2008, 65. oldal I-7c kép *(4.f2 kép).*

[606] Kardot tartó kart találunk Bocskai István erdélyi fejedelem 1605-ből való aranyérmén, és Bethlen Gábor 1616-ból való érmén, nemkülönben Bethlen Gábor zászlaján 1620-ban. A kardot tartó kar a három nemzet címeréből álló pajzzsal egyenrangú helyet kapott Bethlen Gábor és II. Rákóczi György képein (lásd: Szilágyi Sándor (ed.): A magyar nemzet története, V. kötet, Budapest 1897, 603., 675. oldal; VI. kötet, Budapest 1898, 164., 587., 125., 256., 281., 527., 598. oldal).

[607] Emericus Szentpétery: Scriptores rerum Hungaricarum, I. kötet, Budapest 1937, 504 oldal,15-22 sor.

[608] Erdély címere, [Josephus Koller:]Cerographia, Nagyszombat 1734, Tavola I., 6-7 oldal¸cf.: Carolus Palma: Heraldicae regni Hungariae specimen, regia, provinciarum, nobiliumque scuta complectens, Vindobonae 1766, 76. oldal..

[609] Bertényi Iván: I. Mátyás király címerváltozatai, Levéltári Közlemények, 2008, 87. oldal.

magyar emléken sem jelenik meg, mint Bosznia címere vagy jelképe. Bertényi sajnos teljesen féltreérti a Marti fautori érem ábrázolását, mert teljesen elképzelhetetlem, hogy Mátyásnak ezen a reprezenattiv érmének közepén a magyar király a bosnyák seregekkel ékeskedjék, nem beszélve arról, hogy Szent László király sohasem segítette a bosnyákokat, hanem Lackfi Endét székely seregeivel.

4.c2 kép

3.b1 kép

3.b2 kép

3.b3 kép

3.e1 kép

Lackfi Endrének pedig soha semmi köze nem volt Boszniához, hanem a székelyek ispánja volt 1342-ben és így seregei csak a székelyek zászlóját hordozhatták a tatárok elleni küzdelemben, aminek a történetét a Váradon tanuló Hunyadi Mátyásnak jól kellett ismernie. (Bonfini 3.10.289). Ezért a Marti fautori érmen a kardot kar a székelyek zászlója. Attól, hogy „Erdély nem számított volna önálló magyar tartománynak (nem szerepel a magyar uralkodó intitulatiójában)”,[610] a székelyeknek még volt zászlójuk és így címerük is; nem beszélve arról, hogy például a magyar városok sem szerepeltek a magyar királyok intitulációjában, mégis volt címerük. Mindez arra mutat, hogy Erdélyben nem felejtették el ennek az ősibb címernek az emlékét, ami a bécsi Plautus codexben is az erdélyi vajdára vonatkozhat, így például Hunyadi Jánosra.[611]

A szóban forgó bécsi Cod. Lat 111 címlapjának felső részén a hollós címer *(5. a kép)* ugyanis egyrészt arra utal, hogy Vitéz János, és így Janus Pannonius is a Garázda-nem révén a Hunyadiakkal rokonságban illetve atyafiságban[612] állott, másrészt pedig arra, hogy amikor a miniatúra keletkezett 1451-ben, Hunyadi János volt Magyarország kormányzója 1446 és 1453 között, és ezért van címere kétszer is a miniatúrán.

---

[610] Bertényi, loco citato.

[611] Hunyadi Jánosra erdélyi vajdaként emlékezett még 1490-ben is például a raguzai Aelius Lampridius Cervinus (lásd Irodalomtörténeti Közlemények 1905, 437. oldal) és az olasz Johannes Garsoni (Irodalomtörténeti Közlemények 1901, 300. oldal).

[612] Vitéz Jánosnak az anyja a Garázda-családból származott (Tóth István: Janus Pannonius genealógiája. Kardos, V. Kovács: Janus, op. cit. 73. odal), aminthogy Szilágyi Erzsébet is Garázda nemzetségből való volt (ibidem 73-74. oldal).

Janus Pannoniusnak az anyja, Vitéz Borbála, Vitéz János esztergomi érsek testvére volt. (cf.: Petrovich Ede: Janus Pannonius Pécsett in Kardos, V. Kovács: Janus, op. cit. 127., 172. oldal; Schallaburg '82., op. cit. 155. oldal).

Mátyás király korvináin Magyarország negyedelt címerén mindig koronát találunk *(például lasd az 5. képet)*, ezért a bécsi Plautus kódex címlapjának fölső sávjában megjelenő koronátlan címer Hunyadi János korámnyzónak a címere, jóllehet a kézirat miniatúráján ábrázolt címer negyedei Mátyás király aranyain mindig ilyen sorendben következnek[613] *(5.b kép)* Hunyadi Jánosén azonban soha[33] *(5.c kép)*. Ez a Plautus kódex ugyanis az 1450-es években készült, s így ha az Mátyás uralkodásáank első éveiben keletkezett volna, a koronát annál inkább kitették volna címerére, azzal jelezvén, hogy a trónt éppen elnyerte.

5.a kép

5.b kép

5.c kép

Ennek a koronátlan címernek mind a négy címernegyede megjelenik Hunyadi János kormányzói címerének negyedeiben, amint azt aranypénzei mutatják,[614] A Plautus codex címerén levő oroszlánt azonban rosszul azonosítják általában a besztercei oroszlánnal,[615] mert sem a színek, sem a címerrajz nem vág egybe.[616] A szóban forgó címerrajzú oroszlán viszont rendszeresen megjelenik Hunyadi János pénzein, még mielőtt besztercei gróffá lett volna.[617] Így az csak V. Miklós pápától kapott hercegségét mutathatja.[618]

Mindebből az következik, hogy a Bécsben levő Plautus kodexen ábrázolt és azt átnnyújtó 17 éves ífjú csak Janus Pannonius lehet *(1.c kép).* Ennek ellenére Szentmártoni Szabó Géza azt szeretné föltételezni, hogy ez a szóbanforgó miniatúrán ábrázolt személy ifjú Vitéz János lehetne, Janus Pannonius-on kívül.[619] Ez elég neki arra, hogy a továbbiakban eleve elvese hogy azon Janust

---

[613] Artur Pohl: Ungarische Goldgulden des Mittelalters, 1325-1540, Graz 1974, Tabelle 23-27.

[614] ibidem, Tabelle 19-20.

[615] Csaba Csapodi: The Corvinian Library, Budapest 1973, 322. oldal (511. szám): „the one tailed lion proper may suggest the arms of the Hunyadis (lion of Beszterce) in spite the faulty tinctures"
„az egyfarkú besztercei oroszlánnal" Balogh Jolán in Kardos, V. Kovács: Janus op. cit. 88. oldal.

[616] A besztercei oroszlán vörös volt ezüst mezőben, s a koronát a mancsában tartva fején koronátlanul ábrázolták (Lásd például: Csapodi: The Corvinian Library, op. cit. 492. oldal, 12. számú címer; Domanovszky, op. cit. II. kötet, 43. és 649. oldal).
Ezzel szemben a Plautus codexen az oroszlán vörös mezőben van, természetes a színe, s ezenkívül a korona nem a mancsában, hanem a fején van.
Ez nem lehet tévesen festett címerrajz, mert pontosan ugyanezt a címerrajzot találjuk, megint csak természetes színű oroszlánnal, a Ludovicus Carbo corvinán 1473-75-ből, s az éppen Mátyás király dícséretéről szól. Ezért azon egykorú példány díszítőjének legalábbis ismernie kellett volna Mátyás király címerét (Lásd: Ilona Berkovits: Illuminated Manuscripts from the library of Matthias Corvinus, Budapest 1964, Plate XIX.).

[617] Ladislaus Réthy, Günther Probst: Corpus Nummorum Hungariae, Graz 1958., XXXI. képtábla, 155-157. számú pénzek (1452 előttről!).
Ugyanígy lásd még: Artur Pohl: Ungarische Goldgulden des Mittelalters 1325-1540, Tabelle 19-20. Hunyadi János a besztercei grófi címét (és oroszlánt) csak 1453. évi február 1. napján kapta.

[618] V. Miklós pápa 1448. februárjában tette Hunyadi Jánost herceggé, arany nyakláncot küldve neki (Lásd az adományozás keltét a Révai Nagy Lexikon X. kötetében, Budapest 1914, 391. oldal).
Ennek megfelelően a kolozsmonostori konvent 1448-ban, az erdélyi alvajda pedig 1451-ben „princeps"-nek címezte Hunyadi Jánost, amint Mátyás király is ilyeténképpen említette atyját. (Lásd: Fraknói Vilmos: A Hunyadiak és Jagellók kora. in: Szilágyi Sándor (ed.) A magyar nemzet története, IV. kötet, Budapest 1896, 95. oldal.)

[619] „E kódex címlapján két miniatűr portré látható, egy idősebb férfié és egy gyermekifjúé, mégpedig egy olyan címer oldalán, amelyet Zrednai Vitéz János és ifjabb Vitéz János, valamint Janus Pannonius használtak. Ebből az következik, hogy az ábrázolt személyek kiléte is többesélyes. A címlap egyéb ábrázolásai itáliai

láthatnánk. Ez a föltételezés azonban, hogy a bécsi Plautus kóxcdexen ifjabb Vitéz Jánost ábrázolták volna, teljesen tarthatatlan. Először is ifjabb Vitéz Jánosnak öt kiváló arcmása maradt fönn a Vatikánban Giovanni Pietro da Birago pompás miniatúráin abban a Pontificalében, amelyet még életében részére készített, s azok arcát balról is[620] *(7.a1 kép)* és jobbról[621] *(7.a2 kép)* is ábrázolják . Ezekből a miniatúrákból kétségtelen, hogy ifjú Vitéz Jánosnak hosszú egyenes orra volt, ami teljesen elüt Janus Pannoniusnak a bécsi Plautus kódexen látható rövidebb és markáns körvonalú orrától és arcélétől, s fejalkatuk is különbözött.

7.a1 kép

7.a2 kép

7.b kép

Annak sincs semmi jele, hogy ifjabb Vitéz János haja szőke lett volna. Ezenkívül ifjabb Vitéz János egészen más címert használt *(7.b kép)* , mint Janus Pannonius és idősebb Vitéz János[622] *(1.b és 2a-b kép).*A Bécsben levő Plautus kéziraton Borzó d'Este fitalabb kori *(7.c1 és 7.c2 kép)* , valamint Hunyadi János cimerének ábrázolása arra mutat, hogy azt az 1450 körül készítették, ifjabb Vitéz Jánost viszont nagybátyja csak 1463-ben küldte Galeotto Marzióhoz Bolognába,[623] ezért nem jelenhet meg a Ferrarában 1450 körül készült miniatúrákon.

7.c1 kép

7.c2 kép

Ugyanígy ki kell zárnunk idősebb Vitéz János másik unokaöccsét, Garázda Pétert, mert 16 évvel volt fiatalabb Janus Pannoniusnál, és csak 1465-ben kezdte meg tanulmányait Guarino ferrarai iskolájában, és ha 1468-ban tett hazai látogatásakor ő hozta volna a Plautus kódexet, Vitéz János érseki keresztjét nem utólagosan festették volna a címerébe. 1471-től a páduai egyetemen tanult, s

---

vonoakozásúak." Szentmártoni Szabó Géza: Talányos Arcképek. „Kegyelmed-e a magyar Janus Pannonius?" Élet és Tudomány 209, 51-52. szám, 1444-1645. oldal. Ténylegesen a Plaatus kódex címlapjának legfölső címere a Hunyadiak hollóját mutatja és a székelyek illetve Erdély címerét se lehet itáliai vonatkozásúnak minősíteni.

[620] Ifjabb Vitéz János Pontificaléja, Vatikáni Könyvtár, Ottob. Lat. 501,folio11^{recto}, folio 15^{recto},folio 19^{verso}.

[621] op.cit. folio 35^{recto}.

[622]MOL DL 46.213 ifjabb Vitéz Jánosnak Bécsben 1493 március 23-án kelt oklevele a pozsonyi Weiss Márton subdiákonussá szenteléséről. Pecsétjének 1. és 4. negyede a bécsi püspökség címerét mutatja, az egyébként azonos 2. és 3. negyed azonban teljesen elüt idősebb Vitéz János és Janus Pannonius címeétől.
(cf.: Veszprémi püspökök listája- Wikipédia. Hu.wikipedia.org60 x 83Search by iamge
1489-1499 Püspöki címer, Vitéz János veszprémi pp.jpg, if)
Megjegyezhetjük, hogy az ott közölt címer 1. és 4. negyede a bécsi püspökség címerét mutatja, amelynek ifjabb Vitéz János adminisztárora volt 1493-99-ig.

[623] Sonnevend Gergely: Ifjabb Vitéz János verszprémi püspök, in Kilián László és Rainer Pál (szerk.): Veszprém reneszánsza, Veszprém 2008, 122. oldal. Magyar Katolikus Lexikon, XV. Kötet, Budapest, 265. oldal.

Magyarországra végleg nagybátyja halála után, 1473-ban tért vissza.[624] Így ő sem adhatta a Plautus kódexet Vitéz Jánosnak, amíg a nagybátyja még élt, nem beszélve arról, hogy Garázda Péter természetesen a Garázda címert használta a tűzből kiemelkedő kőszáli kecskével és fenyőfával[625] *(8a, 8b és 8c kép)* ,így az sem egyezik meg a bécsi Plautus kódexen található címerrel. Ezen megfontolásokbaól csak az következhet, hogy a vizsgát minitúrán Vitéz János unokaöccsei közül csak Janus Pannoniust ábrázolhatták.

8.a kép

8.b kép

8.c kép

9. kép

Janus Pannoniusnak a bécsi Plautus codexben levő arcvonásai *(9.b kép)* viszont meglepő módon megegyeznek ***Mantegnának Velencében őrzött festményén Szent György*** arcával *(9. kép)*. Mind a kettőnek ugyanolyan világosszőke haja van, gyakorlatilag igen hasonlóan nyírt hajviselettel, mindkettőnek ugyanolyan háromszögű az arcéle, s mindkettőnek hasonlóan elnyúló vékony nyaka van*(9.a kép.)* A Velencében őrzött képen ezenkívül Szent Györgynek éppolyan törékeny termete van, mint amilyen Janus Pannoniusnak volt Zsámboky szerint.[9]

Petrovich Ede már rámutatott arra, hogy a pécsi székesegyház kőtárában őrzött fiatal püspökfej kora csak Janus Pannonius életkorának felelhet meg a pécsi püspökök közül,[626] s ezen a püspökfejen a szemöldök ívelése, a szemek vágása, az orr alakja és arányai, valamint a hajviselet is *(9.c2 kép)* megegyezik Mantegna Velencében őrzött képén levő arcmással *(9.c1 kép)*, ami csak megerősítheti Janus Pannonius-szal való azonosításukat. *(9.b kép)* A pécsi kőtárban levő fejen Janus Pannonius félreismerhetetlenül mosolyog, mégpedig ugyancsak jól mosolyog, mint számos epigrammájában, s ezért szükségképpen szélesebbre húzódik a szája, mint Mantegna velencei képén, azonban a fejalkat a két ábrázoláson megegyeztethető, ha a szobrot megfelelő irányba fordítjuk.

9.a kép

9.c2 kép

9.c1 kép

9.b kép

[624] V. Kovács Sándor: Garázda Péter, Irodalomtörténeti Közlemények, 1957, 50-55. oldal
Klaniczay Tibor: Janus Pannonius-Magyarországi humanisták, Budapest 1981, 1328. oldal.
[625] Marcrobius, München, Clmae 15738 folio 1[recto]; Cicero, München, Clmae 15734 folio 1[recto].
[626] Petrovich Ede: Janus Pannonius Pécsett. Kardos, V. Kovács: Janus, op. cit. 170., 173. oldal (3. számú kép).

A legmeglepőbb talán az, hogy a Velencében őrzött Mantegna képen ábrázolt fej alkata alapjában megegyezik nemcsak a pécsi székesegyház kőtárában őrzött olyan ifjú püspökfejjel, amilyen Pécsett csak Janus Pannonius volt, hanem a bécsi Kunsthistorisches Muzeum Mantegna által festett 301-es leltári számú Szent Sebestyén képébe festett látszólag antik szobar fejalkatával és arcvonásaival is *(9.c3 kép).* Mantegna kedvét lelte abban, hogy barátait és ismerőseit szobor formában megörökítse festményein, így az Ovetari-kápolnában az Eremitani-templomban, ahol hatalmas szoborfejek formájában saját magának és festőtársának, Pizzolónak az ábrázolását megfestette.[627] Mantegna és Janus Pannonius barátságát tanúsítja a költőnek hamarosan idézésre kerülő elégiája, és Janusnak szoborfej formájában megjelenő ábrázolásának nyitja is kiderül az alábiakban.

9.c3 kép

9.d kép

9.d1 kép

9.d2 kép

Az előbbiekben kifejtett megegyezések aligha hagyhatnak kétséget afelől, hogy Mantegna Velencében levő képén Szent Györgyöt Janus Pannonius személyesíti meg. Ezt illetően igen jellemző, hogy a szóban forgó képet Kristeller a renaissance szelleme megtestesülésének tartotta,[628] mert a renaissance szellemét valóban senki sem testesíthette volna meg jobban, mint éppen Janus Pannonius, és így tulajdonképpen a kép tartalma is azonosítja ábrázolását.

Tekintetttel arra, hogy Janus Pannonius panegyriszt írt mind Guarinoról, mind Jacopo Marcelloról, mind pedig Anjou René királyról, Szentmártoni Szabó Géza joggal föltételezte, hogy az Albiban őrzött Stabon fordítás 1458 körül készült két miniatúráján, melyek az éppen említett mind a három említett személyt ábrázolja, Janus Panniousi is megleljük. A kíváló filológus azonban nem vette figyelembe, hogy mint arra már kitértünk, Janus szőke volt, s ezért sem lehet a sötéthajú s egyéként is egyenes orrú személlyel azonosítani.[629] Ábrázolásából az előbbiekben vizsgált Velencében őrzött Mantegna képen *(9.c1 kép)* azonban aligha lehet kétséges, hogy fejalkata, haj színe és viselete azonosítja *(9.d kép)*.az Albiban található Strabon fordításnak Anjou Renét ábrázoló miniatúráján[630] *(9.d1 kép).* Egyébként alighanem a folio 3^{verso}-n, ahol Guarino Jacopo Marcellonak nyújtja a kötetet, Guarino és a feketeruhás és fekete kalapos társa között megjelenő szőke félprofilú ifjú szintén Janus Pannonius, annál is inkább, mert itt a folio 3^{verso}-n is a vállán szintén zöld a ruhája, mint az Anjou Renét ábrázoló képen *(9.d2 kép).*

[627] Caravaglia, op. cit. 88-89. oldal, 14. D számú kép.

[628] „We seem to be in presence here of the Spirit of the Renaissance incarnate in a form of youthful beauty purified from the lower passions and revealing all its grander characteristics, its clearness of depth of feeling, its energy of action, individual independence of judgement and the will of which is a lawgiver into itself.” Paul Kristeller: Andrea Mantegna, London 1901, 226. oldal.

[629] Szentmártoni Szabó Géza: Talányos Arcképek. „Kegyelmed-e a magyar Janus Pannonius?” Élet és Tudomány 209, 51-52. szám, 1444.-1145. oldal.

[630] Bibliothèque municipale d’Albi, Ms 55 folio 4^{recto}. Egyébként alighanem a folio 3^{verso}-n Guarino és a feketeruhás és kalapos társa között megjelenő szőke félprofilú ifjú szintén Janus Pannonius, annál is inkább, mert a folio 3^{verso}-n is szintén zöld a ruhájának újja a vállán, mint a folio 4^{recto}-n.

Tietze-Conrat ezenkívül rámutatott arra, hogy az előbbiekben vizsgált Szent György-képen *(9 kép)* a fej beállítása, valamint nézésének iránya azt mutatja, hogy ahhoz eredetileg egy másik, jobb oldali kép tartozott.[631]
Ez azért fontos, mert Janus Pannonius Mantegna dicséretéről írott elégiája szerint Mantegna olyan appellészi ihletésű képet festett, amelyen, mint Nagy Sándor barátjával, Janus is egy ábrázolásra került barátjával, Galeotto Marzióval. Így Mantegna művének eredményeképpen arcuk élni fog évszázadokon át eltemetésük után is, s ezenkívül akkor is, amikor a földkerekség mérhetetlen távolságai választanák el őket egymástól, a kép révén mindegyikük a másik kebelére kerülhet:

Laus Andreae Mantegnae, Pictoris Patavini.[632]
  Qualem Pellaeo fidum cum rege sodalem[633]
Pinxit Apelleae gratia* mira manus,
  Talis cum Iano tabula Galeottus in una,
Spirat inabruptae nodus amcitiae.
.....
Tu facis ut nostri vivant in saecula vultus,
  Quamvis amborum copora terra tegat.
Tu facis, immensus cum nos disterminet orbis,
  Alter in alterius possit esse in sinu.

* A vers első mondatának az alanya csak gratia lehet, mert pinxit egyes számban van. Ezért a gratia szót nem lehet vesszővel elválasztani a pinxit-től, mint például V. Kovács kiadásában (op. cit.). A legrégibb kiadások különben nem tették ki a vesszőket.

Figyeljük meg: a költemény nem azt mondja, hogy a képen Janus és Galeotto ténylegesen egymás kebelén van, hanem, hogy Mantegna művének eredményeképpen egymásnak kebelén lehet is, meg nem is. Alter in alterius possit esse in sinu. Ez tehát pontosan az mondja, hogy a kettőjük ábrázolását össze is lehet hajtani, meg szét is lehet nyitni, mint egy dyptichont, és azért az elégia leírása szó szerint megfelel Tietze-Conrat megállapításának, hogy a Velencében fönnmaradt szóban forgó festmény tulajdonképpen csak a bal szárnya egy másik képnek. Különben ennek a szárnynak a méretei elég kicsinyek, mindössze 66 cm magas és 32 cm széles, és ezért alkalmas volt arra, hogy Janus az egészet minden különösebb nehézség nélkül magával vigye haza, Magyarországra, ahol a földkerekség roppant távolságai választották el Itáliától. Még jelentősebb talán, hogy az elégia szerint Mantegna appellészi ihletettségű művet festett. Appellész ugyanis az ifjabb Plinius szerint[634] olyan távlatot alakított képein, hogy azokon egyes, a kép felszínéhez közel eső tárgyak, mint például a

[631] Erika Tietze-Conrat: Mantegna, London 1955, 199. oldal.
[632] Mint ahogy Apelles csodaszép képén a királlyal,
  Nagy Sándorral együtt van a régi barát,
Úgy áll Jánusszal most egy vásznon Galeotto
  Szét nem tépheti semmi frigyüket
…….
Képeden élni fog arcunk sok-sok századon által,
  Bár testünket a föld mély öle nyelte be rég.
Képeden, álljon bár a világ roppant tere köztünk
  Mégis szomszédok, mégis együtt lehetünk (Kálnoky László fordítása.)
Janus Pannonius munkái latinul és magyarul. Kiadta V. Kovács Sándor Budapest 1972, 250-253. oldal.
[633] A pellai királynak, Nagy Sándornak a társa Héphasztion volt, amint azt V. Kovács op. cit. 536. oldali jegyzete is említi. A művészettörténészek azonban jelenleg Professor John Boardman szerint nem tudnak olyan Appellész-képről, amely mindkettejüket ábrázolta volna. Mindkettőjük megjelent viszont Lucian szerint Aëtion festményén, amely Nagy Sándor és Roxana menyegzőjét ábrázolta. Janus Pannonius viszont Guarino révén ismerhetett olyan bizánci vagy antik forrásokat, amik azóta elvesztek. Janus Pannonius azonban Appellész-i kezekről s nem Appellész kezéről beszél; s Aëtionnak a kezét is nevezhette költőileg Appellész-inek.
[634] Plinius Secundus maior: Historia naturalis XXXV 92.

villámok Nagy Sándor kezében, kiugrani látszottak az Ephesusban festett képből, és bizonyos fokig annak másolatán a Vettiusok házában Pompejiben *(10.a kép).* Pontosan ilyen távlatot festett Mantegna a kérdéses képen, mert ezen Szent György jobbja és lándzsája, a sárkánynak a feje, de tulajdonképen a gyümölcsfüzér is fölöttük, mind kiugrik a kép felületéből *(10.c kép).* Végül az is jellemző, hogy az elégiában Janus Mantegna művét Nagy Sándor ábrázolásával hasonlítja össze, már pedig az köztudott volt mindenkoron, hogy Nagy Sándor elsősorban katona volt és hadvezér, amint is a vizsgált festményen megint csak szó szerint harcra kész katonatisztet láthatunk: Szent Györgyöt. Mindez tehát mintha arra vallana, hogy Janus Pannoniusnak Mantegna dicséretéről írt elégiája a velencei Akadémián őrzött Szent György-képre utal.

9. kép

10.a kép

10.c kép

Ebből természetesen az a kérdés folyik, hogy hol lenne a Galeotto Marziót ábrázoló szárny? Ezzel kapcsolatban rá kell mutatni, hogy a bécsi Művészettörténeti Múzeumban van egy festmény, amely gyakorlatilag azonos nagyságú, mint a vizsgált kép Velencében, mert jelenleg 68 cm magas és 30 cm széles, és az is pontosan katonatisztet ábrázol, mégpedig ***Szent Sebestyén vértanúságát***[635] *(11.kép).* A legdöntőbb azonban az, hogy ennek a bécsi Szent Sebestyénnek a feje teljesen megegyezik a Narniból való Galeotto Marziónak szemmel láthatóan kerek holdvilág arcával, szélesen fekvő arccsontjával s előreugró állával, sas orrával *(11.a kép)*, különösen, mint látni fogjuk az ovetari kápolnában található ábrázolásával *(11.b kép).* Ugyanígy egybevág Galeotto Marciónak a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött érmével[636] *(11.c1 kép).*

[635] Niny Caravaglia introduced by Andrew Martindale: The Complete Paintings of Mantegna, London 1971, XI. képtábla.
[636] Lajos Vayer: Un ritratto sconosciuto di Galeotto Marzio. Acta historiae artium 1976, 115. oldal. Johannes Gründler (szerk.): Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458-1541, Schallaburg-Bécs 1982, 354. oldal 308. szám.
Mindkét említett arcmás Galeotto élete vége felé készült, amikor már megőszült, és láthatóan meghízott. Szent Sebestyénként Mantegna még derék ifjúkorában festette le.

11.a kép

11.b kép

11.c1 kép

Az is nyilvánvaló, hogy ugyanezen ifjú humanista arcvvonásai megegyeznek harminc évvel később ifjabb Vitéz János Pontificaléjába festett öregkori potréjával, amit Giovanni Pietro da Birago festett [637] *(11.d kép.)* Különben a Szent Sebestyénbe lőtt nyilak is éppúgy kiállni látszanak a bécsi kép felületéből *(10.d kép)*, amint azt az apellészi távlat esetén várhatnánk. Janus Pannonius Veronához írt epigrammájából világos, hogy ő azt a várost nagyon természetesen Veronai Guarinóval kapcsolta össze gondolataiban.[638] Ezért a bécsi Szent Sebestyén-képen levő veronai részletek *(10. kép)* is őrá utalnak, akinek az iskolájában kerül Janus Galeottóval barátságba és a görög műveltség igézetébe, amit a görög fölirat mutat.

11.d kép

10.d kép

A föltevést, hogy a Bécsben levő Szent Sebestyén-kép valójában Janus Pannonius számára készült, csak megerősítheti azt, hogy –mint már említettük,- a képen az egyik szoborfej az alacsony falmaradványhoz támasztva valójában Janust mutatja majdnem szembefordulva *(9.c3 kép)*, sőt az is lehetséges, hogy a másik szoborfej is a költő arcélét tükrözi *(9.d kép).*

Ugyanezt az ötletet használta Mantegna az Ovetari-kápolnában az Eremitani-templomban, ahol hatalmas szoborfejek formájában saját magának és festőtársának, Pizzolónak az ábrázolását festette, -mint arra szintén utaltunk.[639] Így tehát a szoborképmás korántsem véletlenül egyezik meg a magyar

[637] Bibliotheca Apostolica Vaticana, Ottob lat. 501, fol38[recto].
[638] Janus Pannonius munkái, op. cit. „Commendat Veronae suum libellum" 25. oldal 13. szám.
[639] Caravaglia, op. cit. 88-89. oldal, 14. D számú kép.

poéta arcvonásaival, s az aligha jelezhet mást, minthogy a Szent Sebestyén-kép Janus Pannoniushoz tartozott, s az adott időszakban és az adott körülmények között az aligha választható el a föntebb idézett elégiában említett Mantegna-dyptichontól.
Mindazonáltal a bécsi Szent Sebestyén nem lehetett a velencei Szent György képnek a jobb szárnya, mert azt fára festették, a Velencében levő pedig vásznon van, legalábbis jelenleg,[640] bár már a XIX. században is áttették vászonra a veszélyeztetettebb táblaképeket.
Azonkívül a Szent György-képen az ég topázosan világoskék, a Szent Sebestyénén indigókék. Az utóbbi viszont igazában a naplementének, míg a világosabb ég a korábbi napszaknak felel meg; máskülönben a felhők mind a két ábrázoláson igen közeli rokonok. Legfőképpen azonban a Szent György-kép festett kerete a virágfüzérekkel *(9.a kép)* az, ami aligha engedi meg, hogy a szóban forgó Szent Sebestyén-képpel egy egészet alkothatott volna.

Mindez arra vall, hogy Mantegna a két barátnak: Janus Pannoniusnak és Galeotto Marziónak a dyptichonból két változatot festett; mégpedig egyet vászonra, a másikat pedig fára, de mindkét dyptichonból csak az egyik szárny maradt fönn. Minthogy az elégia szerint Janus képe „tabula" volt és nem „tela", úgy látszik, hogy az övé volt a fára festett változat, amit az azon levő görögül írt aláírás *(11.e kép)* is jelez.

11.e kép

11.c2 kép

Janus Pannonius ugyanis azt írta 1465-ben Galeotto Marziónak, hogy „Dic melius, quod nemo vestrum Graece scit!"[641] vagyis, hogy „Mondd inkább, hogy közületek senki sem tud görögül", jóllehet Galeotto szerint együtt tanult görögöt Janus-szal Guarinonál.[642] Különben erre vall az is, hogy Galeotto érmén Boëtiust idézi: „Superata tellus sidera donat"[47] *(11.c2 kép).* Márpedig Boëtius akármilyen ihletetten is, de csak tükrözi a görög bölcselőket, s ezért ha valaki a görög művelődés

[640] ibidem, 99-100. oldal, v.ö. 82. oldal.
[641] Janus Pannonius 1465-ben, Italiából való hazatérte után írt levelét Csapodi Csaba idézi „Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára" című tanulmányában. Kardos Tibor és V. Kovács Sándor (kiadók): Janus Pannonius (Tanulmányok) (Memoria Saeculorum Hungariae, szerkeszti V. Kovács Sándor 2.) Budapest 1975, 203. oldal, latinul - magyarul lásd Janus Pannonius munkái, op. cit. 481. oldal.
[642] Nam sub Guarino preceptore meo..itemque sub Iano Pannonio poeta excellentissimo letteris Graecis dedimus opream. A második Invettiváből idézi Nagy Zoltán: Il fenomeno humano nel «De homine libri duo» e nella «Refutatio» A. G. Merula di Galeotto Marzio, „Galeotto Marzio e l'humanesimo Italiano ed Europeo", Atti di convegno di studio, Narni 8-11 novembre 1975, Narni 1983,133. oldal.

igézete alatt állt volna, nyilvánvalóan Boëtius forrásait idézte volna eredetiben, s nem azoknak latin tükröződését. Galetto viszont azt írta, hogy „Severinus Boëtius oly sokat írt, hogy őt nemcsak minden görögg el össze lehet hasonlítani, hanem eléjük is helyezni……midőn már a görögök semmi jót nem tudnak, hacsak a latinok könyvének görög nyelvű fordítása révén."[643] „Nem olyan idők vannak most, nincs szükségünk a görögök segítségére a mi koriunkban."[644] Galeottonak ezen irtózása a görögtől mutatja, hogy kizárt az, hogy a görög föliratú kép számára készült volna. Ugyanezt a következtetést igazolja a fönnmaradt szárnyak őrzési helye is: az olasz humanista változata olasz nyelvterületen maradt fönn. A magyar humanistáé pedig Bécsben, ahol Mátyás király és annyi utóda is megfordult, s ahová a magyar művelődésnek annyi kincse került.
Fönti következtetésünket megerősíti még, hogy akkoriban szokásban volt az ilyen kettős arcképekből két példányt készíteni, valamint hogy egészen más megfontolásból kiindulva Kardos Tibor is arra a következtetésre jutott, hogy a szóban forgó képnek két változata volt.[645]
Janus Pannoniusnak Mantegna dicséretéről írott idézett elégiája a művészettörténet számára azért is fontos, mert azt Janus Zsámboky 1569. évi bécsi kiadása szerint 1458-ban, Páduában keltezte,[646] és ezt a keltezést az irodalomtörténészek elfogadják.[647]
Következésképpen az elégia szükségképpen megadja legalábbis a Janus Pannonius számára készült Szent Sebestyén terminus post quem non-ját 1458-ban, és az nyilvánvalóan nem sokkal előbb készült el, s az serkentette Janust az elégia írására.
A legújabb művészettörténeti kutatás keltezése gyakorlatilag aligha egyezhet meg jobban Zsámboky János évszámával, mert Lightbown Mantegna-monográfiájában a Szent Sebestyén kép keletkezési évét 1458-59-re tette,[648] a Szent György képet pedig 1456-57-re.[649] Ez a két évszám éppen Zsámboky 1458-as éve körül lebeg, s megegyezik azzal, hogy Mantegna az 1457-59-ben festett a paduai San Zeno oltárképére fölül pontosan olyan gyümölcsfüzéreket festett *(9.e kép)*, mint Velencében őrzött Szent György képére *(9.a kép).* Az 1458-as évszám megegyeztethető azzal is, hogy föntebbi feltételezésünk szerint Mantegna ebből a diptychonból két változatot festett bizonyos időkülönbséggel. Mindenesetre 1458-ban Galeotto Marzio 31 éves volt,[650] ami megfelel életkorának a Szent Sebestyén-képen való ábrázolásán.

Janus Pannonius az Ovetari kápolnában

1458-ban Janus Pannonius a 24. esztendejében volt[651] s a Velencében levő képen valóban néhány évvel idősebbnek tűnik, mint Mantegna egy másik festményén, amit a művész Páduában, az Ágoston-rendi szerzetesek ***Eremitani nevű templomának Ovetari-kápolnájában*** festett 1452-1457 körül.
Vasari ugyanis följegyezte, hogy Mantegna az egyik falképen ebben a kápolnában egy bohém életű magyar püspök arcképét örökítette meg.[652] A művészettörténészek általában megegyeznek abban, hogy ez a magyar püspök Janus Pannonius volt.[653]

---

[643] Sed Severinus Betius tot tantaque scripsit, ut hic omnibus Graecis possit non modo comparari, sed anteponi….cum iam Graeci nihil boni sciant, nisi per libro Latinorum in Graecam linguam traductos. Nagy , op. cit. 134. oldal.
[644] Non sunt nunc illa tempora, non indegemus Graecorum auxilio tempestate nostra. Nagy, op. cit. 133. oldal.
[645] Kardos Tibor: Janus Pannonius reneszánsz kori értékelése és költői metódusa. Budapest 1972, (Megjelent a Zsámboky-féle 1569. évi Janus Pannonius-könyv 1972. évi facsimile kiadásához kapcsolva) 13. oldal.
[646] Iani Pannonii episcopi Quinqueeccles(iarum) illius antiquis vatibus comparandi, recentioribus certe anteponendi, quae uspiam reperiri adhuc potuerunt, omnia. Opera Ioannis Sambuci. Bécs 1569, (Facsimile. Budapest 1972.) „I. kötet", 118. levél hátlapja: Laus Andreae Mantegnae pictoris. Patavini 1458."
[647] Janus Pannonius munkái, op. cit. 536. oldal, ahol V. Kovács rámutat, hogy a Mantegna-elégia megelőzte az 1458. június 9-én írottat (lásd: 321. oldal).
[648] Roland Lightbown: Mantegna, Oxford 1986, 408. oldal, 10. szám.
[649] ibidem, 406. oldal, 8. szám.
[650] Schallaburg '82, op. cit. 354. odal, 307. szám szerint Galeotto 1427-ben született.
[651] ibidem 155. oldal 31. szám szerint Janus Pannonius 1434. augusztus 29-én született.

Az Eremitani-templom a páduai vasútállomás közelében van, és 1944. március 11-én jóformán az egész templom elpusztult, Mantegna freskóival egyetemben, az angolszász légibomba-támadás következtében. Szerencsére azonban Mantegnanak azt a falképét, amely Vasari szerint a magyar püspököt is ábrázolta, a légitámadást megelőzően elvitték helyreállításra.[654] Így az azon ábrázoltak átvészelték az évszázadok viszontagságait, mert a képről korábban készült másolat azt is mutatja, hogy az Ovetari-kápolnában a nedvesség, ami miatt a kép 1944-ben helyreállításra szorult, főként az ábrázolás alsóbb részét pusztította. Az arcmások a fejek magasságában azonban viszonylag épen maradtak, mert a kápolna falképeinek legalsó sorának felső része sokkal jobb állapotban maradt *(12.kép).* A párizsi Musée Jacquemart-André Museumban levő másolaton *(13. kép)* jobban kivehetjük Mantegának a padlókockákkal és fölül az egyenes ágakból álló rácsozattal épített távlat rendszerét és egész kompozicióját, amelyben a piros és vörös színek fontos szerepet játszanak.

12. kép

13. kép

A szóban forgó falképen Janus Pannoniust Balogh Jolán igyekezett azonosítani. Már 1925-ben azzal az ifjúval azonosította, aki félig piros félig fehér nadrágban Szent Kristóf lábát tartja az ábrázolás előterében jobboldalt[655] *(14.a kép).*Ennek az ifjúnak a nadrágja azonban világosan mutatja, hogy viselője a Gonzaga-családhoz tartozott, mert éppen a Gonzagák címerének a színeiből szabott nadrágot visel, mint a Gonzaga-családhoz tartozók Mantagnának a mantuai palota nászházában levő festményén *(14.b1 és b2 kép)*. Ezenkívül a Szent Kristóf lábát tartó személynek egyáltalán nincs olyan világos szőke haja, mint Janus Pannoniusnak a bécsi Plautus codexben, vagy a velencei Szent György-képen, hanem meglehetősen sötét barnás. Legfőképpen azonban az is világos, hogy a szóban forgó ifjút az arcvonásai és arcéle, anyjától, Brandenburgi Borbálától örökölt jellegzetes orrhegyével és kibuggyanó ajkával, erősen ívelt sötét vonalú szemöldökével a fiatal Gonzaga Ferenccel azonosítják aki abban az időben szintén Páduában tanult *(14.c kép)*.

---

[652] „Ott (a Szent Kristóf freskón) lefestette messer Bonramino lovagot és egy bizonyos püspököt Magyarországból, egy teljesen hóbortos embert, aki egész nap Rómában kószált, és azután éjszaka az istálókba húzódott vissza aludni, mint a barmok."
Balogh Jolán fordítása (G. Vasari: Le piu eccelenti architetti, pittori e scultori. (ed. G. Milanesi III. Firenze 1878. 391. oldal alapján) in Kardos-V. Kovács: Janus, op. cit. 85. oldal.

[653] Balogh Jolán: Janus Pannonius képmásai in Kardos, V. Kovács, op. cit. 85-87. oldal. Lightbown: Mantegna, op. cit. 399. oldal. „Vescovo ungherese. This must be Janus Pannonius" Caravaglia, op. cit. 91. oldal 14 K számú kép.

[654] Lásd Terizio Pignatti bevezetését: Giuseppe Fiocco: The Frescoes of Mantegna in the Eremitani Church Padua. Oxford 1978, 5. oldal.
Franca Zava Boccazzi Mantegna, London 1971, 30. oldal.

[655] Balogh Jolán: Mantegna magyar vonatkozású portréi, Századok, 1925, 234-243. oldal; 1926, 890-893. oldal.

14.a kép

14.b kép

14.c kép

Mantegna Szent Kristóf falképén valóban suhanc korban van, az óriás Szent Kristóf lába miatt azonban alighanem magasabbra festette valódi koránál, bár a mantuai freskók is mutatják, hogy Gonzaga Ferenc meglehetősen magas növésű volt. *(14.d kép).* Gonzaga Ferenc az antik szövegeket lelkesedéssel tanulmányozó s a költészetet pártoló bíboros lett hamarosan, de nem volt Janus Pannonius. Újabban Szentmártoni Szabó Géza[656] és Kustár Ágnes[657] az Ovetári kápolna Szent Kristóf frekójának a jobboldali felén a középső oszlophoz legközelebb álló piros kalapos férfival szerették *(15.a kép)*volna azonosítani Janus Pannoniust 2009-ben, mert annak fejalkata megegyezni látszott a pécsi székesegyház altemplomában 1991 március 22-én II. Pál bullájával kiásott koponya rekonstrukciójával *(15.b kép).*

14.d kép

15.a kép

15.b kép

15.c kép

A pécsi székesegyház altemplomában a föltárásról készült fölvételek azonban világosan mutatják, hogy a szóban forgó föltárt sír kettős sír volt[658] *(15.c kép)*, viszont Bonfini megírta, hogy Mátyás király Janus Pannonius temetéséről gondoskodott,[659] ami önmagáabn kizárja hogy kettős sírba temették

[656] Szentmártoni Szabó Géza: Talányos Arcképek. „Kegyelmed-e a magyar Janus, Élet és Tudomány 2009 51-52. szám, 1644-1645. oldal.
[657] Kustár Ágnes: Janus Pannonius arcrekonstrukciója. „Melyik az igazi?" Élet és Tudomány 2009, 51-52. szám, 1643. oldal, 5-7 ábra.
[658] 1991 március 22-én az Altemplomban készült 6. számú felvétel.
[659] Cum ob regis iracundiam is quasi hostis reipublicae haberetur, et sollemnia viro iusta nemo persolvere audiret, sacerdotes clam eius corpus in sacellum Quinqueeclesiense retulere, idque picato scrinio diu reconditum habuere. Cum multo post tempore Mathias forte urbem illam et basilicam inviseret, sacerdotum regi collegium suppklicavit, ut Ioannis poetae corpus, quod diu insepultum asservarant pro metu iracundiae eius, debito sepulture honore iam honestare pateretur. Indoluit rex tanti viri casum, falsam eorum opinionem ac metum increpuit et ne poeta insignis sepulchri honore fradaretur, honestissimas mox exequias edixit. Pannonicus

volna. A pécsi káptalan pedig Janus sírjáról világos szavakkal megírta: cuius [scilicet Jani] corpus tandem ad nos usque delatum sarcophago lapideo honorifice est reconditum, in cuius laudem et futuram memoriam tumulus suus certis epigrammatum versibus locum diem et annum transitus sui modo pretenso continendo mirifice cernitur adornatus :„akinek végül hozzánk jutott testét kőszarkofágba helyezték ünnepélyesen,[valamint] dícséretére és jövő emlékezetére sírját saját epigrammáinak verseivel s halála helyének évével s napjával föltűnő módon csodálatosan díszítették”.[660] Janus Pannonius teste tehát kőszarkofágban nyugodott, és nem a pécsi altemplom padlója alatt 1991-ben megtalált kettős sírban! Szarkofagjára 30. „De se aegrotante in castris” című Elegiájának 117-120 sorát vésték:

Hic situs est Janus, patrium qui primus ad Istrum Duxit laurigeras ex Helicone Deas Hunc saltem titulum, livor, permitte sepulto, invidiae non est in monumenta locus.	Itt nyugszik Janus, kivel ősi Dunánkhoz először Jöttek a szent Helikon zöldkoszorús szűzei, Ezt a dicsőséget add meg a holtnak,irígység, Rosszakarat, kíméld hült porait legalább.[661]

Ezt a szóban forgó föliratot az 1503-ban ott járó Ludovicus Tubero is olvasta Commentaria suorum tempora című munkája szerint,[662] majd 1574-ben Tobias Fendt Boroszlóban kiadta szarkofágjának képét az azon található sírversével[663] *(15.e kép).*

15.e kép

1684-ben Pápai Páriz Ferenc a következőket írta: „Pécs városa két lakosára lehet büszke, akiknek az egyikét Janus Pannoniusnak nevezték, minthogy ott lévén püspök, Magyarország irodalmát gyarapította, amint sírföliratával is, melyet temetése hattyújaként halála előtt énekelt, és ma is márványba vésve ott látható, ilyeténképen az utókorra átmentve:

Itt nyugszik Janus, kivel ősi Dunánkhoz először
Jöttek a szent Helikon zöldkoszorús szűzei.”[664]

---

igitur hunc vates exitum sortitur. „Mivel a király haragja miatt mintegy közellenségnek tartották, és senki sem merte neki a szokásos végtiszteséget megadni, testét a papok titkon bevitték egy pécsi kápolnába, és sokáig egy szurkos ládában tartották. Hosszú idő mulva, midőn történetesen a király meglátogatta a várost és a bazilikát, a papi kollégium megkérte őt, hogy engedje meg végre méltó temetséggel megtisztelni János poéta testét, melyet haragjától való féltükben régóta őriznek temetetlenül.A király elbúsult a nagy férfiú sorsán, alaptalan vélekedésük és félelmük miatt mewgdorgálta őket, és aztán pompás gyászszertartást rendezett neki, hogy a költőt ne fosszák meg a temetés végtisztességétől. Ez a vég jutott a pannoniai dalnoknak.” Bonfini 4.3.111-112

[660] Iványi Béla. Egy 1526 előtti ismeretlen formula könyv.Történelmi Tár 1904, 529.o (MOL DL 39101. számú Formularium 111. oldala, 182.szám); Huszti József Janus Pannonius 409 oldal, 71. lábjegyzet.

[661] V. Kovács Sándor (szerk.): Janus Pannonizs munkái latinul és magyarul, Budapest 1972, 360-361. oldal, 117-120. verssor

[662]Ludovici Tuberonis [...] Commentariorum de rebus, quae temporibus eius in illa Europae parte, quam Pannonii et Turcae eorumque finitimi incolunt, gestae sunt, libri undecim, Frankfurt 1603. 62. oldal.

[663] Tobias Fendt: Monumenta sepulcrorum, Boroszlóban (Vratislaviae) 1574, 22. számú metszete.

[664] Pápai Páriz Ferenc: Rudus redivivum, Cibini (Nagyszeben)1684(az 1589-es évnél)

Janus Pannoniust tehát szarkofágba temették, és nem temethették a pécsi székesegyház altemplomába kettős sírba. Történetesen Zsámboki János szerint „ (E[gytemes] P[hilologiai] K[özlöny] XII 772. oldal) estque apud D. Joannem Quinqueecclsiis sepultus" Valószínüleg a bazilika Kerr. Szt.János (később Fájdalmas Szűzanya) kápolnáját és nem a Székesegyház melletti Ker Szt Jánosról elnevezett tempolomot kell értenünk. V. ö. Koller, prolegomena, 88, 94, 129, 148 lk." -teszi hozzá Huszti József. [665] Ezenkívül Janus Pannoniust aligha temethették el II. Pál bullájával, mert őt nem II. Pál, hanem II. Pius nevezte ki pécsi püspökké 1459 november 5-én,[666] és így az ő bullájával temették volna el, de semmi esetre sem II. Páléval. Janus ugyanis II. Piust 303. 322. és 323. epigrammái tanusága szerint nagyra becsülte.[667] II. Pálról ugyan 1465-ös követjárása kapcsán eleinte kedvezően ír epigramáiaban.[668] II. Pálnak azonban hamarosan megromlottak a kapcsolatai a humanistákkal, akik Rómában 1468-ban összeesküvést is szőttek ellene. Ritoókné Szalay Ágnes szerint Gregor von Heimburg nyomán[669] Janus 328, 329, és 330.[670] számú epigrammáiban rosszmájúan becsmérli, és így aligha hordozta magával a bulláját, hogy azzal temessék. Huendler Vitus karmelita, korábbi pécsi segédpüspök azonban éppen 1465-ben otthagyta Pécset, és Beckensloer nagyváradi püspök joghatóságába szegődött.[671] Így Janus Panniusnak zászlósúri elfoglaltsága miatt más segédpüspökre volt szüksége, és így azé lehetett II. Pálnak a pécsi székesegyház altemplomában 1991-ben talált bullája.

Ezenkívül azt is hozzá kell tennünk, hogy az anthropológusok szerint a szóban forgó Pécsett talált csontváz 40-46 éves volt, amikor meghalt. Ezzel szemben Janus 38 éves korában távozott az élők sorából. Ezért a Pécsett talált csontváz életkora valójában nem egyezik meg Janus Pannonius-szal.

A sírból rekonstuált fej továbbá mindennek kinéz, de aligha költőnek; s legkevésbbé sem négy, vagy öt nyelven beszélő lángésznak, mint maga Kustár Ágnes megírta: „most sokan csalódottan vagy kétkedve szemlélik humaista költőnk"[-nek gondolt fej] „kissé erőteljes, sőt kissé durva arcvonásait."[672] *(15.f kép).* Valójában a rekonstruált fej profilja *(15.g kép)* teljesen elüt Janus Pannoniusnak Bécsben őrzött Plautus kéziratában (*15.h kép* ÖNB Cod 111 fol 1) levő arcélétől, ami kizárja, hogy az 1991 március 22-én a pécsi székesegyházban talált koponya Janus Pannonius koponyája lett, vagy lehetett volna.

15.f kép

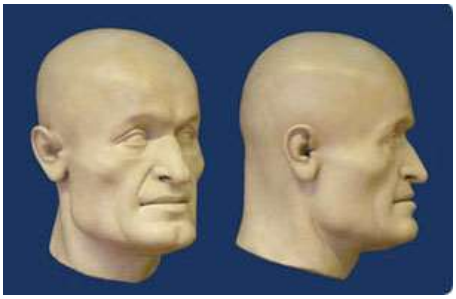

15g kép

15h kép

[665] Huszti József: Janus Pannonius, Pécs 1931, 409-410 oldal, 71. lábjegyzet.
[666] Conradus Eubel: Hierarchia catholica medii aevi, II. kötet, Regenbergianae 1901, 219. oldal.
[667] V. Kovács Sándor (szerk.): Janus Pannonizs munkái latinul és magyarul, Budapest 1972, 303. De Aenea Pio summo pontifice, 196-7 oldal; 322. De Pio pontifice maximo qui obiit in expeditione contra Turcos 206-209 oldal; 323. Epitaphium Papae Pii II. 208-9. oldal.
[668] op.cit. 327. De Paulo summo pontifice 210-211 oldal.
[669] Ritoókné Szalay Ágnes: Janus Pannonius és II. Pál pápa in: Jankovics József (szerk.) „Nem sűlyed az emberiség!" 245. oldal.
[670] V. Kovács Sándor (szerk.): Janus Pannonizs munkái latinul és magyarul, Budapest 1972, 328.De Paolo summo pontifice; 329. De eodem; 330. Ad eundem 210-213. oldal.
[671] T. E.: Huendler Vitus, Magyar Katolikus Lexikon, V. kötet, Budapest 2000, 91. oldal.
[672] Kustár Ágnes: Janus Pannonius arcrekonstrukciója. „Melyik az igazi?" Élet és Tudomány 2009, 51-52. szám, 1643.oldal.

Ehhez még hozzá kell tennünk, hogy az Ovetari kápolnában Szent Kristóf falképén az oszlop mellett álló vörös kalapos személynek kifejezetten fekete a haja *(15.a kép)*, ami szintén kizárja, hogy Janus Pannonius ábrázolása lehetne.

15.a kép

16. kép

16.a1 kép

16.b1 kép

Janus Pannonius azonosításához a falképen éppen abból kell kiindulni, hogy Janusnak meglehetősen szőke haja volt,[673] s úgy látszik, hogy az egész kompozíción csak két világosabb hajú ifjút találhatunk. Az egyik a kompozíció bal oldalán, Szent Kristóf vértanúságánál, Mantegna önarcképének megfelelő helyet kapott, az arcéle azonban jellegzetes, kissé pisze orrvégével nem egyeztethető meg a magyar költő ábrázolásával a bécsi Plautus codexben s a velencei Szent György-képen. Ezenkívül nincsen olyan hosszú nyaka, mint Janusnak *(16 kép)*. A másik világosabb hajú ifjú fönt a (nekünk) jobb oldali ablakból hajol ki a falfestménynek talán éppen a legjobban fönnmaradt részén. Ennek az ifjúnak háromszögletű arcéle, szemöldökívei s fejalakja *(16.a1 kép)* általában megegyezik Janus Pannoniusnak a az Albiban őrzött Strabon fordítás Anjou Renét is ábrázoló minitúráján található ábrázolásával *(16.b1 kép)*, s hajviselete pedig félreismerhetetlenül a Plautus codex képével vág egybe *(16.c kép).* Ezenkívül mind a három ábrázoláson ugyanazt a vékony elnyújtott nyakat találjuk, ami Zsámboky János szerint megkülönböztette Janus Pannoniust.[674]
A legmeglepőbb talán az, hogy az Ovetari kápolnában ábrázolt szóban forgó fej alkata alapjában megegyezik Janus Pannoniusnak az Ernst-gyűjteményben volt ábrázolásával, *(16.d kép)*. annak ellenére, hogy az meglehetősen gyatra ábrázolás, s úgy gondolják, hogy csak a XVIII. században készült[675] Mindazonáltal a szemek vágása, az orr alakja és a fej körvonala eléggé megközelíti egymást. Ez arra vall, hogy az Ernst gyűjteményhez tartozó ábrázolás jobb Janus arcképen alapulhatott, s az azon megjelenő bajusz és szakáll nem szükségképen rontja megbízhatóságát és hitelét, mert Janus nagybátyjának, Vitéz János prímásnak is bajusza van síremlékén, jóllehet Vitéz Jánosnak nincs még bajusza korábbi arcmásain .Az Ovetári kápolna falképén a szóban forgó szőke hajú ifjúnak az arcvonásai megegyeztethetők még Janus Pannoniusnak a pécsi székesegyházi kőtárban levő szoborfejével, *(16.d kép)* ha azt megfelelő irányba fordítjuk.

Janus Pannonius előbbiekben adott azonosítását az Ovetari kápolna falfestményén megerősíti, hogy az ablakban közvetlenül mellette álló ifjú arcvonásai jellegzetes görbe vonalú orra arcélével és kerek arcával *(17.a kép)* világosan fölismerhetők Galeotto Marzio arcmásán ifjabb Vitéz János Pontificaléjában *(17.c kép)*, a két ábrázolás közt levő 30 év különbség ellenére is. Természetesen sokkal nagyobb a megegyezés Galeotto Marziónak az ovetari kápolnában és a bécsi Szent Sebestyén-képen levő arcmása között*(17b. kép)*, hiszen az utóbbi kettő között az időbeli távolság mindössze

[673] Janus Pannonius munkái latinul és magyarul, Budapest 1972, 312-313. oldal.
Huszti József: Mantegna és Janus Pannonius, Századok 1926., 614. oldal.
[674] „Habito totius corporis satis tenui ac modico facie liberali et candida, collo non nihil oblongo" Iani Pannonii deinde Episcopi Quinqueecclesiarum facti lusu quidam et epigrammata nunc primum inventa et excusa opera Ioannis Sambuci Tirnaviensis Pannonii. Padua 1559. Zsámboky levele Lezentius Marianusnak a kiadvány első oldalán.
[675] ibidem 169. oldal és 172. oldal 2. számú kép.

mintegy öt esztendőnyi lehetett. Galeotto Marzio, aki heliodínamizmusával megelőzte Kopernikust a heliocentrikus világkép hirdetésében,[676] Janus Pannonius legjobb barátja volt, ami világos a költő verseinek és levelezésének még felületes olvasásából is.

17.a kép

17.c kép

17.b kép

18. kép

Galeotto Janus-szal való barátsága révén először 1460-61-ben járt Magyarországon. 1465-ben, mikor kieszközölte a pozsonyi egyetem alapítólevelát II. Pál pápánál.[677], Galeottót ismét hazánkba hozta, hogy „a tudatlanokat oktassa, s a szomorúakat felvidítsa s magát pézzel megszedje," s itt a magyarországi renaissance egyik legfontosabb személyiségévé vált. Galeotto Kopernikust megelőzve megírta, hogy a nap a bolygók között középen helyezkedik el, s bolygók csatlósként követik.[678]

Az a tény, hogy Mantegna Janust és Galeottót az Ovetári kápolnában közvetlenül egymás mellett ábrázolta, nem csak kölcsönösen megerősíti azonosításukat, hanem barátságuk révén jellemzi is őket,

---

[676] Prof. Miskolczy Gyula: Galeotto Marzio. Enciclopedia Italiana, XXII. kötet, Róma 1934, 471. oldal; Benedek Marcell (ed.): Magyar irodalmi lexikon, I. kötet, Budapest 1963, 377. oldal.

[677] II. Pál pápa 1465. május 19-én adta meg az engedélyt a pozsonyi egyetem fölállítására, amikor Janus Pannonius követként Rómában tartózkodott.
Lásd: Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. I. kötet, Budapest 1966, 690. oldal (ahol Császár M.: Az Academia Istropolitana, Pozsony 1914, 101-104. oldalát idézi). Széchy Dénes 1465. február 1. napján halt meg. Janus Pannonius Rozgonyi János erdélyi vajdával, 300 lovassal és 20 000 magyar arannyal február 20-án indult el követségére Budáról. Április 9-én volt Velencében, ahol a dogéval is beszélt, majd Ferrara és Firenze érintésével május elején ért Rómába. Ott május 15-én megkapta Vitéz János primási kinevezésének megerősítését, s május 19-én az egyetem fölállításának engedélyét. Janus követsége május 28-án hagyta el Rómát, és június 27-én volt megint Velencében. (Fraknói Vilmos: Mátyás király magyar diplomatái. Századok 1899, 774-779. oldal.)

[678] „Galeotto, már a Filelfo-vita-iratban is[Invectivae in Franciscum Philelphum. Ed Ladislaus Juhász, Lipsiae MCMXXXII, p15], de még részletesebben a De doctrina promiscua-ban, Lucanusra hivatkozva hangsúlyozza, hogy „a nap erős sugaraival a csillagokat járásukban meggátolja és állással késlelteti." Ez azt jelenti, hogy a csillagok járását a nap a saját fizikai erejével kormányozza. Ugyanazt jelentik e sorok, mint Janus Guarino-dicsénekében az, hogy a nap „a csillagok ura [dominus astrorum 923. sor]", vagy amit -időben Janus éneke és Galeotto vitairata között – Regimontanus írt Bianchinihez szóló levelében, hogy t.i. „a csillagok a naphoz vannak láncolva." Ezt a kifejezést Galeottónál is megtaláljuk, aki a De doctrina promiscua-ban Martinus Capella és Vitruvius nyomán kiemeli, hogy a Venus és a Mercurius nem tudnak két konstellációnál nagyobb távolságra eljutni a naptól, minthogy „nem tudni mely hatalomnál fogva, hozzá vannak láncolva."
Nagy Zoltán: „A Nap diadala a Mátyás Kálvária talpazatán", Filológiai Közlöny 1968, 3-4. ünnepi szám a 60 éves Kardos Tibor tiszteletére, 452-453. oldal.
Sed cum Sol, cui aurum dedimus et unde initium sumpsimus, ***medium inter planetas locum obtineat***, expulsa Platonis Aristotelisque sententia qui statim supra Lunam locaverunt, rector et gubernator omnium est. Nam Luna nihil profecto luminis, nisi a Sole menstruis motibus receperit, habet, et Venus et Mercurius numquam ab eo duobus signis abesse possunt, quasi imperio quodam catenati; ***fidissimi Solis comites esse noscuntur***, ita ut precedant quandoque et sequantur aliquando. Tres autem superiores, Saturnus Iuppiter Mars, nutum Solis verentur: non enim ex opposto esee possdunt. Nam hoc certissimum est: Saturnus Iuppiter Mars , oppositi Soli, sunt retrogradi; quod et Lucanus non tacuit, cum de Sole ait: „radiisque potentibus astra – ire vetat, cursusque vagos statione moratur."Galeottto Marzio da Narni: Varia dottrina (De doctrina Promiscua), Mario Frezza kiadásában, Nápoly 1949, 91. oldal, 2. 112 sor.

a közmondásnak megfelelőleg: „madarat tolláról, embert barátjáról ismerni meg.” *(18. kép)* Azt is megfigyelhetjük, hogy Janus és Galeotto a náluk föltehetően némileg idősebb személyt előbbre engednek az ablakban a falképen *(19.a kép).* Ennek a személynek a hosszú hegyes orra, s orrvonalát folytatóan rézsútos homloka meglehetősen emlékeztet Galeotto mesterének, veronai Guarinónak az arcélével Mattheus de Pastis aláírt érmén[679] *(19.b kép)*. Guarino a bizánci egyetemen tanulta a görög szerzők csodálatát,[680] amit azután oly sikerrel ültetett Janus Pannonius lelkébe. Veronai Guarino azonban éppen 80 éves volt 1454-ben, amikor Mantegna az Ovetári kápolna festésébe kezdett. Így a Janus Pannoniusszal és Galeottóval együtt az ablakban ábrázolt sokkal ifjabb személy csak Guarino fia lehet, Battista Guarino, aki Janusszal gyakorlatilag élete végéig barátságban maradt.

19.a kép

19.b kép

Mantegna és Mátyás király

A vatikáni könyvtár Codex Barberini Lat. 4423 számú kézirata 73. (más számozással 75.) levelének hátoldala *(20. kép)* mutatja annak a falfestménynek a rajzát,[681] amely eredetileg ***Mátyás királyt ábrázolta lóháton,*** és amely Balogh Jolán szerint a középkori és renaissance Róma főterén, a Piazza dei Fiori-n volt látható az egyik ház falán, a Via del Pellegrino torkolatánál. Guilio Mancini, aki látta még az eredeti falfestményt 1619-1621-ben, azt is följegyezte, hogy azt szintén Andrea Mantegna festette.[682] A képen látható angyal hordozta fölirattáblák *(21.a és 21.b kép)* is megerősítik ezt mert ezek, úgy látszik, egy időben tipikusan Mantegna stílusához tartoztak, amint azt a mantuai Camera dei Sposi-ban láthatjuk[683] *(21.c kép)*. Ez a mantuai tábla arra mutat viszont, hogy a római felirattáblák is nyilván hasonlóan aranyszínűek voltak az ég kék hátterében, és ebből érezhetjük a római falkép egykori szép színösszhangját.

---

[679] Geirge Francis Hill: A Corpus of Italian Medals, London 1930, II. kötet, Plate 29 no 158; cf.: I. kötet, [38.] oldal.

[680] „…mindez aligha választható el a keletrómai császárság, Bizánc bizonyos gyakorlatától. A Konstantinápolyban görögül tanuló Guarino úgy vallja, hogy mesteréről, a „nagyszerű filozófustól”, Manuel Khrüszolorasztól tanulta a tettek mindenek fölötti tiszteletét” Kardos Tibor: Janus Pannonius hivatástudata és költészete. Kardos, V. Kovács: Janus, op. cit. 19. odal.
„A Costantinopoli remese cinque anni (1403-08) e dopo brevi fermate nel viaggio di retorno a Scio a Rodi ripatrio nel 1409” Prof. Remigio Sabbadini: Guarino di Verona. Enciclopedia Italiana, XVIII. kötet, Róma 1933, 27. oldal.

[681] Balogh Jolán: Mantegna magyar vonatkozású portréi. Századok 1925, II. tábla a 244. oldalnál.

[682] Balogh, A művészet Mátyás király udvarában, Budapest 1966, I. kötet 707. oldal.

[683] Ettore Camesasca: Mantegna, London 1981, 45. oldal.

21.a kép

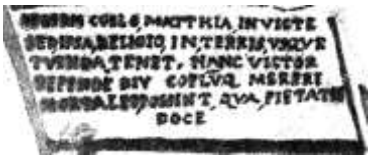

21.b kép

21.c kép

Ugyancsak Mantegnára üt a ló ábrázolása is, mert ugyanilyen lóval találkozunk Mantuában készült Diadalmenet sorozatán *(22.a és b kép)*. Ezenkívül a falfestmény eredeti fölirata közvetve szintén bizonyítja, hogy azt Mantegna festette. Jóllehet ennek a föliratnak a szövegét már többször kinyomtatták,[684] eddig azonban senki sem vette még észre, hogy az versben van, mégpedig disztichonban. A vatikáni könyvtár kéziratába másolt szövegben az oxfordi egyetem szakértőjének, John Sparrownak véleménye szerint[685] valójában pusztán három kisebb hiba van. A versformába szedett szöveg a hibák nélkül a következő:

22.a kép

22.b kép

Deberis coelo, Matthi(a) invicte, sed ipsa
religi(o) in terris usque tuenda tenet;
hanc victor defende diu coelumque mereri
mortales possint qua pietate doce.

Véled az égnek adós, Mátyás, diadalmas, a föld, de
éppen a vallás tart fogva e földön, alant.
Óvd ezt győztesen, és a halandóknak te mutasd meg,
hogy mily erénnyel kell végül elérni a mennyt.

Tartara te cupiunt, sed te sibi vendicat aeter,
ips(a)[686] adeo virtus, rex bone, cara tu(a) est.
Dum neq te sperant in ea regna nec astra exposcunt
imperio terras inter utrumque rege.

Vágyik rád a pokol, de a mennyek ugyancsak akarnak,
mert a te virtusod oly drága nekik, kegyes úr.
Míg ama lenti vidék s a nagy ég csak várja a jöttöd,
Addig a kettő közt légy te – a földeken – úr.

(Kőrizs Imre műfordítása)

- - | - - | - - | - - | - ∨ ∨ | - ∨
Debe | ris coe | lo, Mat | thi(a) in | victe, sed | ipsa
- ∨ ∨ | - - | - | - ∨ ∨ | - ∨ ∨ | ∨
religi | (o) in terr | is | usque tu | enda te | net;

[684] Fraknói Vilmos: Eugene Münzet követve in: Szilágyi, op. cit. IV. kötet 672. (és 219.) oldal. Umberto Gnoli: Facciate graffite e dipinti in Roma. Il Vasari IX. 1938, 34-35. oldal. Florio Banfi: Ricordi Ungheresi in Italia. Studi e documenti italo-ungheresi della Regia Accademia d'Ungheria di Roma. Annuario 1940-1941, 249-251. oldal. Balogh, op. cit. I. kötet 707-708. oldal.
[685] Ezúton szeretném megköszönni szíves segítségét.
[686] Ez a szó a kéziratban erősen romlott. Gnoli „DIPO”-nak olvasta.

- - | - - | - ∨ ∨| - - | - ∨ ∨ |- -
hanc vict | or de | fende di | u coe | lumque me | reri

- -| - - | - | - ∨∨| - ∨ ∨ | -
morta | les pos | sint | qua pie | tate do | ce.
-∨ ∨ | - ∨ ∨| - - | - ∨∨ | - ∨ ∨ | - -
Tartara | te cupi | unt, sed | te sibi | vendicat | aeter,
- ∨ ∨| - - | - | - ∨ ∨ | - ∨ ∨ | -
ips(a)[687] ade | o virt | us, | rex bone, | cara tu | (a) est.
- ∨ ∨ | - -| - - | - ∨∨ | - ∨ ∨ | - ∨
Dum nequ(e) | te spe | rant pos | cuntqu(e)[688] ea[689] | regna nequ(e) | astra,
- ∨∨| - - | - | - ∨ ∨ | - ∨ ∨| ∨
imperi | o ter | ras | inter ut | rumque re | ge.

A vers értelmét így fordíthatjuk magyarra:

Az ég kíván, legyőzhetetlen Mátyás,
de maga a vallás tart a földön, hogy védjed.
Védelmezd, győzedelmes, sokáiglan és tanítsd a halandókat
kegyességre, amivel az eget kiérdemelhetik.

Az alvilág vágyna Rád, de az ég követel magának,
hiszen virtusod, Jóságos Király, annyira értékes.
Midőn tehát sem az alvilág, sem a csillagvilág
se nem remél(het), se nem követel(het)
a kettő között parancsoddal uralkodjál a földön.

Ezeknek a disztichonoknak a versformája azonos Janus Pannoniusnak elégiai dalaival John Sparrow szerint[690] és a kozmikus ellentétek a hasonlataiban is tipikusan az ő stílusához tartoznak, amint azt már Mantegna dicséretéről írott elégiájában is láthattuk: „arcunk élni fog századokon át eltemetésünk után is” s „ámbár a földkerekség roppant távolságai választhatnak el egymástól, egymás kebelén lehetünk”.[56] Ezért nincs okunk kételkedni abban, John Sparrow szavai szerint,[691] hogy ezt a verset Janus Pannonius írta. Ezt az is megerősíti, hogy a kép eredetileg Róma főterénél állott, s így az országnak nyilván a legnagyobb költőjére bízták a fölirat szövegét. Mindez tehát azt jelenti, hogy itt ezideig valójában föl nem ismert Janus Pannonius-költeményre bukkantunk. Az a tény viszont, hogy a szóban forgó római falfestmény viszonylag hosszú fóliratát Janus Pannonius költötte, nemcsak azt mutatja, hogy annak elkészültében a pécsi püspöknek lényeges része volt, hanem azt is, hogy annak megfestésével Janus aligha bízott meg mást, mint régi jó, jóformán az egyetemről ismert barátját, Mantegnát. Tehát ez is megerősíti, hogy ez a római falkép Mantegna műve volt, és ez egyúttal új, eddig ismeretlen fejezetet nyit Mantegna és Janus Pannonius kapcsolatának és együttműködésének történetében.

[687] Ez a szó a kéziratban erősen romlott. Gnoli „DIPO”-nak olvasta.
[688] Ez a szó a kéziratban a sor végén levő „ASTRA” szó után következik és azt Gnoli „EXPOSCUNT”-nak olvasta. John Sparrow úgy találta, hogy az „EX” téves hozzátoldás, s hogy a „QU” betű hiányzik a szó végéről.
[689] A kéziratban „FA” áll, de azt mindenki „EA”-nak olvassa, mert a latinban nincs „FA”.
[690] John Sparrow szerint „The metre is elegiac couplets” (Oxfordban) 1982 szeptember 29-én kelt levele.
[691] John Sparrow: „I see no reason to doubt the attribution to Janus Pannonius” ibidem

A falképen volt Janus vers természetesen megadja a freskó festésének terminus post quem non-ját a pécsi püspök Medvevárott 1472. március 27-én történt halálában.[692] Korai keletkezési időre látszik vallani Mátyás királynak legalábbis a meglevő vázlaton látható rendkívül fiatalos megjelenése. A falkép terminus ante quem non-ját az határozza meg, hogy az ábrázoláson a király kardjával az égben levő sárkányt darabokra szabdalja, ami kézzelfoghatóan a magyar királyoknak a koronázási dombon lóháton végzett kardvágási szertartására utal *(23. kép)*, amikor is az újonnan megkoronázott király kardjával a négy világtáj felé sújt.[693] Ezen ábrázoláshoz igen hasonló Topuszkói György az 1490-es években Budán készült misekönyvében Szent György harca az égben tekergő sárkánnyal, ami különleges magyar ikonográfia *(24.a kép).* Ebben a felfogásban ugyanis úgy értelmezték, hogy a látóhatár körül tekergőző „napfogyatkozást okozó" sárkányt[694] *(24.b kép)*, mint a gonosz jelképét rontják meg ilyeténképpen, hiszen a sárkányos lovagok avatása is közvetlenül megelőzte a kardvágási szertartást a koronázási dombon.[695]

---

[692] Rózsa György: Janus Pannonius síremléke. Kardos, V. Kovács, op. cit. 209. oldal. Zsámboky is írta a jegyzetben idézett bevezető levelében, hogy Janus „in exilium missus, cum quadragesimum octavum aetatis annum attigisset in Medvewara, prae dolore animi e vivis discessit…"

[693] 1490 szeptember 21-én, Bonfini szerint, (valójában 18-án) II. Ulászló koronázása során Székesfehérvárott az esküttétel után „fenséges királyi ruhában, Szent István palástjában, fején koronával csodás látványt nyújtott. Amikor a szent jelvényekkel felövezték, nem tudta könnyeit visszafojtani. A gyűlés végeztével visszafelé indult (föltehetően lóháton), a külvárosi dombon megragadta a meztelen kardot, amelyet (a temesi gróf Kinizsi) Pál vitt előtte, az ország védelmében háromszor megrázta napkeletre és napnyugatra, azután délre és északra, és az előírás szerint a kijelölt consul a Mars mezei oszlopnál lándzsáját szokta volt elhajítani a világrészek felé" (Kulcsár Péter fordítása Katona Tamás kiadásában: A (Szent) Korona kilenc évszázada, Budapest 1979, 181. oldal).
Bonfini 4.10.126-127: Cum in habitu regiae maiestatis et coronatus in pallio divi Stephani esset, mirabile de se spectaculum exhibuit. Dum sacris insignibus initiabatur nunquam se lacrymis abstinere potuit. Soluta concione reversus, haud procul in suburbii tumulum accepto stricto gladio, quem Paulus praeferebat ad solis exortum et occasum, item ad meridiem et septentrionem pro defensando regno ter eo vibrato bellum ex more interminatur: Romanamque consuetudinem imitatus cum apud columnam campi Martii in partem futuri belli consul hastam iacere consuevisset." Antonius Bonfinius: Rerum Hungaricarum decades. Decadis IV. Liber X, Francofurti 1581, 681. oldal.
I. Fogel, B. Iványi, L. Juhász kiadásában Tomus IV. Budapest 1941, 202. oldal 125-127. szám (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum).

[694] Mátyás király az égbolton levő sárkánnyal való küzdelmének a képzőművészetben alighanem csak egy párja van, Ropuszkói György zágrábi püspöknek a misekönyvében, amit, mint látni fogjuk Budán díszítettek. Azon Szent György harcol az égbolton levő sárkánnyal (Domanovszky: Magyar művelődéstörténet II. kötet, 409. és 655. oldal). Ez az égbolton levő sárkány úgy látszik magyar ikonográfiai különlegesség volt. Az állatövön belül az égboltot átfogó nap- és holdfogyatkozást okozó sárkány elméletét megtalálhatjuk Georgius de Pubach „Theoricae novae planetarum," című könyvében, amit már 1472-ben kinyomtattak.
de Purbach V. László magyar királynak volt a csillagásza, és különböző csillagászati munkákat írt Vitéz János számára. Ezek közül fönnmaradt a „Canones pro compositione et usu gnomonis geometrici pro reverendissimo domino Iohanni (Vitéz) archiepiscopo Strigoniensi compositi" és a „Tabula eclypsium seu Tabulae Varadiensis." Mindez valamint az a tény, hogy nevét általában „de Purbach" illetve „Purbachius"-nak írta, arra vall, hogy ő valójában a Fertő-tó mellett lévő Purbachon (másként Fekete-városon), Sopron megyében született.
„Theoricae novae planetarum" című műve, amit Budán kötöttek be, még kézirat formában fönnmaradt Vitéz János csillagászati könyvei között a krakkói egyetem könyvtárában: Bibl. Jagell. Rsp. 599.
Lásd: Csaba Csapodi: The Corvinian Library, Budapest 1973, 314. oldal, 495., 496., 497. szám. Erhard Ratholt 1482. évi velencei kiadásában Iohannes de Sacrobosco és Regiomontanus művével egybekötve de Purbach „Theoria draconis lunae a 40. levélen van. (v.o. 16., 17.31 levél" a ventre draconis).

[695] A Sárkányrend 1408. december 12-én kelt oklevelében Zsigmond király a követekzőket írta: „arra fogunk törekedni, hogy Magyarország más következendő királyai is e mondott társaság jelvényét koronázásuk alkalmával vegyék fel és nyerjék el, és hogy e királyok a korona elnyerésére és az ország törvényeinek és szokásainak megtartására teendő eskü letétele alkalmával maguk is jó lélekkel esküt tegyenek és fogadalmat, hogy e társaságot minden szabályában és cikkelyében megtartják és megerősítik." (Baranyai, op. cit. Századok 1926, 580. oldal.) Nyilván ezért előzte meg az esküttételt a koronázások alkalmával az úgy nevezett „aranysarkantyús lovagok" avatása, akik tehát eredetileg és tulajdonképpen sárkányos lovagok voltak, amint ez kitűnik 1916. évi érmükből is. Történetesen Bonfini följegyezte, hogy pédául Mátyás koronázásakor 1464 március 29-én (Multos eo die viros equesris ordinis dignitate donavit, Bonfini 4.1.7) és II. Ulászló koronázásakor

23. kép

24.a kép

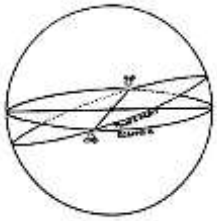

24.b kép

Ez az értelmezés különben koránt sincs alapvető ellentmondásban az újabb közjogi tankönyvekben találhatókkal, amelyek szerint az új király „koronázási dombra lovagolván, onnan a világ négy tája felé Szent István kardjával négy keresztvágást tesz, jeléül annak, hogy a hazát bárhonnan jövő ellenségtől megvédelmezi."[696] A gonoszt jelképező sárkány rejlett ugyanis a haza ártalmára törő minden támadásban.

Ezért alig lehet kétséges, hogy Mantegnának római falképét, amin Mátyás király lóháton kardjával az égbe sújtott, nyilvánvalóan magának Mátyásnak 1464. március 29-én történt[697] koronázása ihlette, már csak azért is, mert Mantegna falképén tulajdonképen éppen angyal helyez koronát Mátyás király fejére, mint a Képes Krónikában Szent László[698] *(25.a kép)* és Géza koronázásának látomásában[699] *(25.b kép)* és mert a Szent Koronát a Képes Krónika angyali koronának nevezi (OSZK Clmae 404, folio 68^{verso}). Mátyás koronázását megelőzően ugyanis csak 24 évvel korábban volt ilyen szertartás 1440. július 17-én, de akkor I. Ulászló király nem lóháton hajtotta végre a kardvágásokat, hanem egy templomtorony tetején.[700] Ez tehát a szóban forgó római falfestmény terminus ante quem non-ját 1464. március 29-ére teszi. Az 1359-ben kezdett Képes Krónikában II Géza 1141 február 16-án történt koronázásakor a kardvágásra indulásnak ábrázolása[701] *(25.c kép)* azonban tanúsítja, hogy a magyar királyok koronázásakor a lovon végzett kardvágás szertartása még az Árpádkorról fönnmaradt ősi hagyomány.[702]

1490 szeptember 18-án (Multi eo die equestris ordinis dignitate donati,Bonfini 4.l10.129) a koronázással kapcsolatban lovagokat avattak.

[696] Kmety Károly: A magyar közjog tankönyve, Budapest 1907, 39.§ 208. oldal.

[697] Fügedi Erik: Uram, királyom… Budapest 1974, 230. oldal.

[698] OSZK, Clmae 404 folio 46^{verso}

[699] OSZK, Clmae 404 folio 42^{recto}

[700] Callimachus Experiens (Filippo Buonaccorsi) a következőket írta:

> „Tandeum sublatus in equum postquam civitatem lustraverit, progreditur extra portam ad divi Martini aedem, turrimque illic altissimam conscendit et quam maxime potest protenso extra turrim brachio, ad quatnor mundi partes nudatum ensem porrigit, quasi undique regnum tutaturus aut certe illius fihes et ditionem propagaturus"

Philippi Callimachi (Experientis) De rebus gestis liber I. (Jaques Bongars, szerkesztő): Rerum Hungaricarum Scriptores varii, Frankfurt am Main, 1600, 307. oldal Vladislao, (Bibliotheca Latina medii et recentioris aevi, III. kötet) Varsó 1961, 70. oldal, 8. sor.

[701] OSZK Clmae 404, folio 59^{recto}.

[702] Nagy Lajos koronázásakor 1342 július 21-én az erdélyi vajda, Széchényi Tamás (Thomas de Széchény) a kardot nyilván éppúgy, ugyanennek az ősi szokásnak megfelelően, s annak a céljából nyújtotta az új királynak.Cf.: Emericus Szentpétery: Scriptores rerum Hungaricarum, I. kötet, Budapest 1937, 504 oldal,15-22 sor.

25.a kép

25.b kép

25.c kép

A falkép keletkezését még közelebbről is meghatározhatjuk, mert Janus Pannonius a királyi kancellárián dolgozott[703] és az a kormányszék a mai külügyminisztériumok feladatát is betöltötte. Így azután 1465-ben követséget vezetett Pál római pápához, hogy a törökkel folytatandó háború részleteit megtárgyalják, s hogy Vitéz János pozsonyi egyetemére a pápai alapítólevelet megszerezze. Ez utóbbit a pápa Janus római tartózkodása során 1465. május 19-én tényleg ki is állította.[704] Nyilvánvaló, hogy Mantegna szóban forgó római falfestménye is Janusnak ugyanezen római tartózkodása kapcsán jött létre, mert Janus aligha mulasztotta el, hogy olaszországi útja során régi jó barátjával, akinek dyptichonját otthon őrizte, érintkezésbe ne lépjen.

Mantegna 1488-1490. évi római tartózkodása alatt VIII. Ince pápának dolgozott, és ezért az kizárt, hogy azidőtájt Mátyás királynak Rómában közhelyen falképet festhetett volna, mert akkor Mátyás, apósa védelmében, majdnem hadilábon állott Rómával.[705] Mindebből szükségképpen az következik, hogy 1488-1490. évi római tartózkodását megelőzően is volt már Mantegna Rómában. A legvalószínűbb az, hogy az 1468. év első felében, amikoris „a művész holléte ismeretlen,”[706] és ezért Mantegna római Mátyás király-falképét 1468. első felére kell tennünk. Ez az időpont ugyancsak megfelel annak az időszaknak is, amikor Janus Pannonius 1467-től 1469-ig Magyarország főkincstárnoka volt,[707] s amikor a falfestmény festését könnyen fedezhette. Ezt a keltezést és föltevést megerősíti, hogy Mantegnanak a mantuai nászházban 1465. és 1474. között festett híres falképein számtalan római és Róma környéki részlet van, beleértve a Teatro Marcello-t *(26.a kép)*,

---

[703] Kubinyi András: Adatok a Mátyás-kori királyi kancellária és az 1464. évi kancelláriai reform történetéhez In: Lendvai L. F, Horváth Z. (szerk.). Tíz éves a bölcsészképzés a miskolci egyetemen. 212 p. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó, 2004.(Publicationes Universitatis Miskolcinensis Sectio Philosophica; IX 1.) (ISBN:HU ISSN 1219 - 543X), 30-31. oldal.

[704] Fraknói Vilmos: Mátyás király magyar diplomatái. Századok 1899, 774-779. oldal.) Balogh, op. cit. I. kötet 690. oldal.

[705] VIII. Ince meg akarta fosztani Mátyás király apósát trónjától, pedig Anjou René akkor már nem élt. Mátyás támogatta Ferrente királyt, akinek az unokáját Este-i Hyppolitot már korábban magyar prímássá tette. Ezen viszálykodások során, amelyek teljesen elfordították Mátyás figyelmét a török háborúktól, Ancona, az Egyházi Állam fő kikötője, 1488. áprilisában fölhúzta a magyar lobogót, ami Raguzának Firenzével való kereskedelmét könnyítette volna meg, (Lásd Hóman Bálint, Szekfű Gyula: Magyar történet, II. kötet 1936. 518., 680. és 682. oldal), amely már az Anjouk korában is fontos volt (Wenzel Gusztáv: Magyar diplomácziai emlékek az Anjouk korában, Budapest 1876, 38. oldal, 36. levél 1372. okt. 22., 317. oldal 146. levél 1379. okt. 5.).
A VIII. Ince és Mátyás apósa közötti ellentét feszültségét a király még halála hetében is érezte, (lásd a ferrarai követ levelét 1490. április 1-jén: Nagy Iván, báró Nyáry Albert: Magyar diplomácziai emlékek Mátyás király korából. IV. kötet. (Monumenta Hungariae Historica IV. osztály) Budapest 1878. 152-158. oldal (112. levél)) jóllehet Fraknói szerint Mátyás lemondott Anconáról 1489. végén (Szilágyi Sándor (szerk.) A magyar nemzet története, IV. kötet, Budapest 189. 280-281. oldal).

[706] Caravaglia, op. cit. 84. oldal.

[707] Balogh, op. cit., I. kötet 695. oldal.

Cestius piramisát *(26.b kép)*, a Nomentán hidat *(26.c kép)*, Claudius vízvezetékét, a palestrinai Fortuna-templomot és II. Pius pápa várkastélyát, a Rocca Piát. Az, hogy Mantegnát annyi római részlet ihlette meg, csak azt jelentheti, hogy időközben Rómában járt, hogy ott Mátyás falképét megfesse. Ugyanerre mutat az is, hogy ugyanazon a mantuai falon levő Mantegna freskó fehér lováról *(27. kép)* kimutatták, hogy az magyar ló,[105a] amely aligha került máshogy oda, mint hogy Janus Pannonius gondoskodott arról, hogy Mantegna a magyar királyt, Mátyást Rómában, magyar lovon fesse le.

26.a kép

26.b kép

26.c kép

27. kép

„Pannoniának azon részéről származott, merre a Dráva
Árját s rég nevét a Dunába veszíteni készül”[67]
Árját s rég nevét a Dunába veszíteni készül.”[708]

Janus Pannonius személyével kapcsolatban még két megfigyelést kell tennünk. Egyrészt a későbbi spekulációkkal ellentétben Janust kortársai mind kifejezettren magyarnak tartották, így Veronai Guarino, akinél négy évig tanult, azt írta róla 1453-ban, hogy „észjárásában és nemzetiségére nézve magyar”.[709] A firenzei Vespasiano Bisticci pedig 1458-ban így szólitotta meg: „Kegyelmed-e a magyar Janus?”[710] Másrészt Janus azt írta Guarinóról szóló dicsőítő költeményében, hogy

Ezzel kapcsolatban Oláh Miklós azt írta, hogy Janus szülőfaluja „Drazád városától” nem messze volt.[711] Tóth István viszont, aki ezt a kérdést 1975-ben vizsgálta, azt állította, hogy Drazád város nem létezik.[712] Az igazság azonban az, hogy helyét Erdődi Bakócz Tamás prímás titkárának, Lázár deáknak meglepően gondosan készített térképe feltüntette és pontosan ott, ahol azt Janus Pannonius megjelölte, és ahol egyébként maga Oláh Miklós is megjelölte Drazád városkájának a helyét, mégpedig Baranyának és a Dunántúlnak a legvégső csücskénél, a Dráva torkolatánál *(28. kép)*;[713] s

---

[105a] Ronald Lightbown: Mantegna, Oxford 1986, 415. oldal 20. szám, ahol idézi Luigi Coletti (Ettore Camasca függelékével): La Camera degli Sposi del Mantegna a Mantua, Milano 1959, 56. oldalnál. Janus 300 magyar lóval ment Rómába (cf.: 64. jegyzet), de az, hogy ezt a lovat többször lefestették, arra mutat, hogy híres ló volt, talán éppen Mátyás lova a koronázásnál.

[708] Me simul hos inter, fatis et sorte Deorum
Pannoniae tellus tenero tibi misit in aevo
Qua mox Danubio mixturus nomen et undas
Pinguia culta secat leni iam gurgite Dravus.*

…S én magam is kit az Isten
s jósorsom küldött hozzád még zsenge koromban
pannon föld ama szép tájékáról, hol a Dráva
átszeli lágyan a szántóföldeket, és már
habját és régi nevét a Dunába veszíteni készül.**

*lásd Zsámboky 1569. évi kiadásában „I. kötet” 11. levél előoldala.

**lásd Janus Pannonius Kiadta munkái latinul és magyarul V. Kovács Sándor Budapest 1972, 442. oldal 484-488. sor.

[709] Szentmártoni Szabó Géza: Talányos arcképek, Élet és Tudomány, 2009 51-52. szám, 1645. oldal.

[710] ibidem

[711] Tóth István idézi Janus Pannonius genealógiája című tanulmányában Kardos, V. Kovács, op. cit. 67. oldal.

[712] ibidem

[713] Tabula Hungarie ad quatuor latera per Lazarum quondam Thomae Strigoniensis Cardinalis Secretarium… congesta. Halála után Peter Apianus metszette fába és nyomtatta ki Ingolstadtban, 1528-ban.

ugyanott jelölte meg legalább hét másik, 1644-ig kiadott térkép.[714] Drazád különben Drávaszádnak, ami úgy látszik a Dráva torkolatát jelentette, lehetett a változata vagy inkább eltorzulása.[715]

Ez tehát azt jelenti, hogy nincs jogunk kétségbe vonni Oláh Miklós tanúbizonyságát, akit ez a kérdés nemcsak mint korának egyik legnagyobb magyar humanistáját érdekelte, hanem aki mint Szathmáry György pécsi püspöknek (1505-1521) korábban titkára,[716] ebben a kérdésben nem tévedhetett, hiszen Janus is pécsi püspök volt, Drazád ugyanabban a vármegyében feküdt, mint Pécs, s a Dráva torkolata Pécstől csak 80 kilométerre fekszik.

28. kép

Ezenfelül Oláh Miklós, mint a Hunyadiak rokona, a Garázda-Szilágyi-Hunyadi atyafisághoz tartozott, mint maga Janus Pannonius is, akinek idősebb kortársaival még beszélhetett. Oláh Miklós versében meg is mondja, hogy Janus rokona. „Pannonii mei”.[717] Ezért Oláh Miklós nyilvánvalóan jobban ismerte ezen oly híressé vált atyjafiának szülőhelyét, mint akármely XX. századbeli kutató. Egyébként Bonfini szerint „…Magyarország esetében jelenleg a Duna és a Dráva közére teszik mindkét Pannoniát: …quamvis Ungarie ratione utramque Pannoniam inter Dravam et Danubium nunc collocant.”[718] Ezért Janus nem lehetett volna Pannonius, hacsak a Dunántúlon nem született, és ott írt a mandulafáról éneket.

Facsimile kiadásban megjelent Nemes Klára Cartographia Hungarica I. 1. számú térkép. - Nicolaus Olahus: Hungaria-Athila (C. Eperjesy és L. Juhász kiadásában, Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum) Budapest 1938, 7. oldal (4, 6, 4, 12).

[714] Nemes Klára idézett kiadásában a 2. számú térkép 1567-ből, a 3. számú 1570 körüli időből, a 4. számú 1579-ből, az 5. számú 1585-ből, a 6. számú 1626-ból, a 7. számú 1647-ből és a 8. számú 1664-ből. „Eszék, Hagymás és Drá(va)szád városokban” Magyar Katolkius Lexikon, Valkó Vármegye.

[715] „Eszék, Hagymás és Drá(va)szád városokban” Magyar Katolkius Lexikon, Valkó vármegye.
Györffy György: Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza, I. kötet, harmadik kiadás, Budapest 1987, 225. oldal, valamint „Bács vármegye a XIV. század elejéig” és „Baranya vármegye a XIV. század elejéig” térkép „Drvaszád”ot jelöl meg a Dráva Dunába való torkolatánál.

[716] Petrovich Ede: „A pécsi Káptalani Levéltár épületének története.” A Janus Pannonius Múzeum évkönyve 1963. Pécs 1964, 177.

[717] Vitéz János anyja és Janus Pannonius nagyanyja Tóth István szerint Garázda-leány volt, viszont Mátyás anyja, Szilágyi Erzsébet szintén a Garázda-nemzetségből való volt, hiszen a Garázdák címerét, vagy annak változatát használta a horogszegi Szilágyi család. Oláh Miklós szerint nagyanyja Hunyadi János nővére volt. Ezt Karácsonyi János azzal cáfolta, hogy Hunyadi 68 éves lett volna 1456-ban (Az oláhországi (havaselvi) vajdák családfája. Századok 1910, 191-192. oldal). Karácsonyi érve azonban meglehetősen valószínűtlen, mert a XV. század hadviselése aligha hagyott valakit aktív hadvezérnek 68 éves korában a lovaglás, de különösen a páncél súlya miatt.
cf.: Olahus: Hungaria, op. cit. 21. oldal, 12, 7; Nicolaus Olahus: Carmina (I. Fogel és L. Juhász kiadásában, Lipcse 1934, (Bibl. Script. Medii Recentisque Aevorum) 18. oldal, 24, 16; 10. oldal 19, 37-40.

[718] Bonfini, op. cit. Tomus I. Lipcse 1936, Liber I. 288, (27. oldal).

Vincze Szilvia: **Felsőoktatás–gazdaság kétoldalú kapcsolat? A diplomás munkaerő-kereslet és kínálat**

Az előadás hátterét A felsőoktatás és a munkaerőpiac inkongruenciája című, az ELTE Eötvös Kiadóban 2013-ban megjelent könyvünk képezi[719]. Az ebben a munkában bemutatott kutatás eredményeit tekintjük át a felsőoktatás–gazdaság kétoldalú kapcsolata szempontjából.

Az új gazdaság

A '90-es évektől kezdődően egyre több olyan szakmai írás jelenik meg, amely a gazdaság újfajta sajátosságaival, megváltozott természetével foglalkozik. Ezt a megváltozott gazdaságot többféleképp nevezték el: például David C. Korten[720] új gazdaságnak, Almási Miklós[721] és Galló Béla[722] újkapitalizmusnak, Robert B. Reich[723] szuperkapitalizmusnak. Munkánkban az új gazdaság elnevezést használjuk.

Az új gazdaság kialakulása sokféle okra vezethető vissza, de általában egyetértenek a kutatók a digitális forradalom, a globalizáció (benne kiemelten a multinacionális vállalatok), a gazdasági, illetve pénzügyi, tőkepiaci dereguláció, valamint a posztmodern pénzügyi eszközök megjelenésének kiemelkedő szerepével. Ezen indikátorok következményeiként jelenik meg a gazdaság egyfajta megkettőződése. Például Korten megkülönbözteti a valódi és a fantomgazdaságot. „A valódi gazdaságnak belső, elválaszthatatlan értéke van, ellentétben a csereértékkel. (…) A gazdaság legfontosabb megnyilvánulási formái nem árazhatók be, és nem is vásárolhatók meg a piacon. (…) A fantomvagyon gazdaságával ellentétben a pénzt a valódi jólét (vagy inkább »jóllét«) gazdaságában nem az érték tárolására vagy mérésére használják, hanem csakis a cserék közvetítőjeként."[724] A fantomgazdaság „általában olyan pénzt jelöl, amelyet a bankok hoznak létre könyvelési tételként, vagy valamilyen vagyontárgyak inflációs buborékai, amelyeknek nincs semmi közük valós érték vagy haszon létrehozásához."[725] Stiglitz[726] és Almási[727] pedig konkrétan reál és spekulatív tőkéről ír.

A gazdaság megkettőződésének következményeképp a gazdasági teljesítőképesség már nem csupán a nemzetgazdaság teljesítőképességétől függ, hanem a nemzetközi pénzmozgásoktól is, így instabilabbá vált.[728] Ugyanekkor az új gazdaságot jelentős ellentétek feszítik. Mivel a fantomgazdaságban sokkal gyorsabban és sokkal nagyobb profit keletkezhet, mint az árutermelésben, szembe kerül egymással az áru- és a pénztermelés, s így a termelés és a profit is. A „verseny" eredményeképp a termelést egyfajta tőkehiány, a financiális szektort egyfajta tőkefelesleg jellemzi. A spekulatív szféra pénzforgalma például 1984 és 1989 között az OECD országok GDP-jének négy százalékáról több mint negyven százalékára nőtt, miközben – ehhez képest – a reálberuházások szinte alig változtak.[729]

---

[719] Vincze Szilvia: *A felsőoktatás és a munkaerőpiac inkongruenciája.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 165.
[720] Korten, David C.: *Gyilkos vagy humános a gazdaság?* Kairosz Kiadó, Budapest, 2009. 208.
[721] Almási Miklós: *Napóra a Times Square-en. A pénz forradalma az ezredvégen.* T-Twins, Budapest, 1995. 213.
[722] Galló Béla: *Az újkapitalizmus régi világa. Biztonság, geopolitika, nemzeti mozgástér a globalizáció korában.* Napvilág Kiadó, Budapest, 174.
[723] Reich, Robert B.: *Szuperkapitalizmus. Az üzlet, a demokrácia és a mindennapi élet átalakulása.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2009. 346.
[724] Korten, 2009. i. m. 30.
[725] Korten, 2009. i. m. 29.
[726] Stiglitz, Joseph E.: *A viharos kilencvenes évek. A világ eddigi legprosperálóbb tíz évének új története.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2005. 335.
[727] Almási, 1995. i. m.
[728] Ld. pl. Stiglitz, Joseph E.: *Tőkepiaci liberalizáció, gazdasági növekedés és instabilitás.* In: Scheiring Gábor–Boda Zsolt (szerk.): *Globalizáció és fejlődés. Kritikai fejlődéstanulmányok szöveggyűjtemény.* Védegylet–ÚMK, Budapest, 2011. 544-561.
[729] Almási Miklós: *Hová tűnt az a rengeteg pénz? Válságkönyv.* Athenaeum, Budapest, 2009. 207.

Bár néhány közgazdász vitatja, megfigyelhető a gazdaságban a deindusztriálódás folyamata is: a nemzetgazdaságokból egész iparágak költöztek más kontinensekre, elsősorban Ázsiába. Egyes szerzők ennek a folyamatnak tulajdonítják a fejlettebb országokban a munkanélküliség növekedését és 8-10 % körüli állandósulását.[730] Bár elméletben a neoliberális gazdaságpolitika hosszabb távon a folyamatok egyfajta kiegyenlítődését hirdeti, megfigyelhető a társadalmi osztályok távolságának, de a regionális (országon belüli, országok és kontinensek közötti) különbségeknek a növekedése is.

A munkaerő-piaci kereslet néhány általános jellemzője

A munkaerő-piaci kereslet alapvető meghatározója a gazdaság változása, így a fentiekkel párhuzamba állíthatók a munkaerő-piaci kereslet jellemzői. Összhangban a deindusztriálódási folyamattal, a fejlettebb országokban megfigyelhető a gazdasági szférák átrendeződése: kezdetben a mezőgazdaság, majd az ipar mint foglalkoztató szerepének a csökkenésével, a szolgáltató szféra (benne többek között a kereskedelmi, tanácsadási, pénzügyi szolgáltatások) dominánssá válása. Révész András kutatásai alapján a pénzügyi-kereskedelmi, szolgáltató tevékenységekben a legjelentősebb a belső munkamegosztás bővülése.[731] A gazdaságban a tudás, az információ felértékelődésével emelkedik a bonyolultabb ismereteket igénylő, tudásigényes ágazatok részesedése,[732] ugyanakkor változott a kvalifikált szakemberek szakterületi összetétele iránti igény is, például nőtt a kulturális és menedzser foglalkozásúak aránya. Mindezzel összhangban módosultak a foglalkoztatási struktúra tartalmi elemei is. Kiszorulni látszanak a manuális, végrehajtó-kivitelező tevékenységek, velük szemben nő a bonyolult tervező-irányító feladatok jelentősége. Utóbbi tevékenységek között növekszik az ügyintéző, ellenőrző, megvalósítást szervező munkáknak a volumene.[733] A foglalkozási struktúra tartalmi elemeit tekintve kimutatható az ún. „transzverzális" tudás[734] jelentősége is. Ebbe a tudásba tartoznak többek között a számítógépes, az idegen nyelvi ismeretek és a szociális-kommunikatív képességek. Közös sajátosságuk, hogy a foglalkoztató gazdasági ágazattól függetlenül felhasználhatók.

A munkaerő-piaci kereslet néhány hazai jellemzője

Néhány sajátos eltéréssel Magyarországon is megfigyelhetők a fenti változások. A gazdasági szférák átrendeződése hasonló utat járt be, mint a fejlettebb országokban, azonban a változás ütemét és a kialakult arányokat tekintve, meghaladtuk a nálunk gazdaságilag jóval fejlettebb országokat.[735] A rendszerváltást megelőzően a fejlettebbeket meghaladó foglalkoztatottságot[736] az időszakot követően a foglalkoztatottság példátlan méretű csökkenése jellemezte.[737] Ezzel azonban nem nőtt fordított arányban a munkanélküliek száma, ugyanis az állásukat elvesztők jelentős arányban áramoltak az inaktivitás státuszába is.[738]

---

[730] Uo.

[731] Révész András: *Munkaerő-struktúrák nemzetközi összehasonlítása és előrejelzése 2010-re.* In: Gállos János (szerk.): *Munkaerő-kereslet és kínálat 1995-2010.* I. kötet. Munkaügyi Minisztérium–Világbank Emberi Erőforrás Fejlesztési Program, Budapest, 1996. 239-326.

[732] Meusburger, Peter: *Bildungsgeographie. Wissen und Ausbildung in der räumlichen Dimension.* Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg-Berlin, 1998. 569.; Tímár János: *Munkaerő-kereslet és kínálat 1995-2010.* In: Gállos János (szerk.): *Munkaerő-kereslet és kínálat 1995-2010.* I. kötet. Munkaügyi Minisztérium–Világbank Emberi Erőforrás Fejlesztési Program, Budapest, 1996. 9-70.

[733] Révész, 1996. i. m.

[734] Simonyi Ágnes: *Gazdasági szervezetek és a szakmai képzés.* Edutacio, 1997/2. sz. 210.

[735] Tímár, 1996. i. m.; Tímár János: *A munkaerőpiac változásai 1997 és 2002 között.* Közgazdasági Szemle, 1997/11. sz. 987-999.; Polónyi István–Tímár János: *A népesség, a gazdasági aktivitás és a nemzetközi migráció távlatai Magyarországon, 1950-2050.* Közgazdasági Szemle, 2002/11. sz. 960-971.

[736] Polónyi István–Tímár János: *Tudásgyár vagy papírgyár.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.

[737] Tímár, 1996. i. m.

[738] Tímár, 1997. i. m.

A nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan hazánkban ugyancsak megfigyelhető a regionális különbségek növekedése. A folyamat eredményeképp sajátos „sűrűsödési pontok”[739] jöttek létre többek között a foglalkoztató ágazat, a regionális elhelyezkedés, a munkaadók méretkategóriája, tulajdonszerkezete szempontjából. Minden régióban a kereskedelem, majd pedig a közigazgatási ágazat a domináns, ezt követően azonban jelentősek az eltérések. A foglalkoztatott népesség regionális elhelyezkedését tekintve is egyenetlenség figyelhető meg, ugyanis a foglalkoztatottak közel 40 %-a a közép-magyarországi régióhoz kötődik, míg a többi régió között relatíve hasonló a megoszlása.[740] A vállalatok méretkategóriáját tekintve a mikro-, majd pedig a nagyvállalkozások a fő foglalkoztatók, a tulajdonszerkezet szempontjából pedig a külföldi tulajdonnal rendelkező vállalkozások a dominánsak.[741]

A felsőoktatás és a gazdaság kapcsolata

A felsőoktatás és a gazdaság kapcsolatának vizsgálatához érdemes bevezetnünk a kongruencia és az inkongruencia fogalmát. „A kongruencia a diplomás egyén szempontjából azt jelenti, hogy a szakterületének (pl. oktatási, egészségügyi, műszaki, agrár) és a végzettségi szintjének (pl. főiskola, egyetem) megfelelően foglalkoztatják. A felsőoktatás és a munkaerőpiac oldaláról a kongruencia azt feltételezi, hogy a felsőoktatásból a munka világába vezető utak strukturáltak, relatíve kiszámíthatóak, azaz a foglalkozásokhoz, illetve munkakörökhöz tipikus képzési utak tartoznak.”[742]
Az inkongrencia ennek az ellenkezője, azaz az „inkongruencia esetében a diplomás munkavállalót nem a szakterületének és nem a végzettségi szintjének megfelelően foglalkoztatják. A felsőoktatás és a munkaerőpiac szempontjából az inkongruencia azt jelzi, hogy az oktatásból a munka világába vezető utak nem vagy kevésbé strukturáltak. A nem vagy kevésbé kiszámítható átmenet esetében a foglalkozásokhoz nem tipikusnak mondható képzési utakon is el lehet jutni, mert a foglalkozások, illetve az ezekhez kötődő munkakörök többféle szakterülettel és/vagy végzettségi szinttel is betölthetők (pl. orvoslátogató, hitelügyintéző, állami vagy önkormányzati tisztségviselő).”[743]

Áttekintve az oktatás-gazdaságtani elméleteket, a felsőoktatás képzés-szerkezetét vizsgáló kutatásokat, a szakértői és vállalati megkérdezéseket, a pályakezdő diplomásokat vizsgáló kutatásokat, az oktatás–gazdaság, a felsőoktatás–munkaerőpiac és a diplomás egyén–munkaerőpiac kapcsolata szintjén kongruens és inkongruens foglalkoztatási elemeket is találunk.

Kongruens elemek. Az oktatás-gazdaságtani elméletek és a hozzájuk kapcsolódó kutatások többsége kongruens szemléletű. Az elméletek közül ez a legmarkánsabban a ’60-as években elterjedt munkaerő-szükségleten alapuló elméletben tükröződik. Az elmélet alapvetése „szerint a gazdaság fejlődése prognosztizálható. A prognosztizált fejlődésből pedig levezethető a felsőfokú végzettségű munkaerő-állomány mennyisége és összetétele szerinti szükséglet. A szükségletet összevetve a felsőoktatás kibocsátásával és képzés-szerkezetével, következtetések vonhatóak le a felsőoktatás strukturális sajátosságaira vonatkozóan.”[744] Ugyancsak e szemléletet tükrözi a ’70-es években megjelenő szűrő-elmélet egyik ága, amely abból a feltételezésből indul ki, hogy „a magasabb iskolai végzettségűek magasabb keresethez jutnak, ezt azonban a már eleve meglevő képességbeli

[739] Adler Judit: *A munkaerő-struktúra alakulása 2015-ig.* In Borbély Tibor Bors–Fülöp Edit (szerk): *Munkaerő-piaci kutatások.* Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, Budapest, 2008. 30.
[740] Uo.
[741] Kállay László–Kőhegyi Kálmán és mtsai: *A kis- és középvállalkozások helyzete 1998. Éves jelentés.* Kisvállalkozás-fejlesztési Intézet, Budapest, 1998.; Kállay László–Kőhegyi Kálmán és mtsai: *A kis- és középvállalkozások helyzete 2000. Éves jelentés.* Kisvállalkozás-fejlesztési Intézet, Budapest, 2000.; Kállay László–Kissné Kovács Eszter és mtsai: *A kis- és középvállalkozások helyzete 2005–2006. Éves jelentés.* Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, Budapest, 2007.; Kállay László–Kissné Kovács Eszter és mtsai: *A kis- és középvállalkozások helyzete 2008. Éves jelentés.* Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Budapest, 2009.
[742] Vincze, 2013. 113.
[743] Uo.
[744] Uo. 97.

különbségekkel magyarázzák. A különböző munkahelyek különböző képességeket igényelnek. Ahogy az egyének különböznek képességeikben, úgy a termelékenységükben is. A szűrés eredményezi azt, hogy a megfelelő képességű munkaerő a megfelelő munkahelyre kerüljön. Ha a szűrés hatékonyan működik, akkor a gazdasági kibocsátás is növekedhet. Az elmélet szerint a szűrésnek azért az oktatás a fő terepe, mert azt feltételezik, hogy a jobb iskolai előmenetelhez szükséges képességek közel azonosak azokkal, melyek a munkavégző-képességet javítják."[745]

A felsőoktatás a transzferálható tudáselemekkel szemben jellemzőbben szak-specifikus ismereteket közvetít, így maga is a kongruens foglalkoztatást preferálja. A pályakezdő diplomások többségére a korábbi évtizedek kongruens foglalkoztatási munkaattitűdje jellemző. Ezt tükrözi a domináns kongruens elhelyezkedési szándék, de ezt támasztja alá közvetetten az is, hogy „a pályakezdők a munkájukban nagymértékben tudják használni a tanulmányok során szerzett szakma-specifikus ismereteiket, továbbá, hogy a pályakezdő évek során növekszik a kongruensen foglalkoztatottak aránya. Közülük is a legkedvezőbb kongruencia-arány az egészségügyi területen végzetteknél mutatatható ki."[746]
Természetesen a munkaadókat is jellemzi a kongruens foglalkoztatási szándék. „Némely szakterületen a specifikus ismeretek hiánya kizárja az alkalmazást (pl. szaktanárok, szakorvosok, szakmérnökök esetében). A jellemző kongruens foglalkoztatási területeken szorosabb is az együttműködés a felsőoktatási intézmények és a munkaadók között."[747]

Inkongruens elemek. Az utóbbi évtizedek oktatás-gazdaságtani elméletei, kutatásai között találhatunk olyan megközelítéseket, amelyek már nem feltétlen tartják a gazdaság normál állapotának a kongruens foglalkoztatást. Az új gazdaság kialakulására utalnak azok a szakmai írások, amelyek implicit vagy éppen explicit módon fogalmazzák meg az inkongruencia létét. A már említett szűrő-elmélet másik ága a bizonyítvány-hipotézis vagy allokációs oktatáselmélet, amely szerint az oktatás nem növeli a gazdasági kibocsátást, csupán jövedelem-elosztó szerepe van. Az iskolai végzettségek belépőjegyet biztosítnak egyes foglalkozásokba: a magasabb iskolai végzettségűek a magasabb beosztású és magasabb bérrel járó, az alacsonyabb végzettségűek az alacsonyabb beosztású és bérezésű állásokba kerülnek.[748] Jánossy Ferenc ugyanebben az évtizedben már explicit módon megfogalmazza a szakmastruktúra és a munkahelyi struktúra feszültségét. Elmélete szerint minden fejlődés leáll, ha ez a feszültség megszűnik.[749] A '80-as évek végén implicit módon Vámos Dóra is megfogalmazza az inkongruenciát, amikor is egyik kutatásában a végzettségek és a munkakörök szoros kapcsolata mellett a nem tipikus kapcsolódásról is ír.[750] Az évezredfordulót követően Mártonfi György szerint a munkavállalói és a munkaadói oldalon is nőtt az inkongruencia igénye, s a kongruencia már csak a munkakörök egy szűkebb csoportjára érvényes.[751]
A diplomás keresletet vizsgáló álláshirdetés-elemzések közül néhány rávilágított arra, hogy a hirdetők egy része nem nevezi meg a munkakörhöz szükséges végzettségi szintet és/vagy szakterületet. A munkaadók általában olyan diplomást szeretnének alkalmazni, aki rendelkezik az ún. transzverzális tudással, azaz munkatapasztalattal, idegennyelv-tudással, szociális-kommunikatív kompetenciákkal, s használja a számítógépet. A vállalati megkérdezések is megerősítik a transzverzális tudás jelentőségét és az inkongruens foglalkoztatást, amely a versenyszférában, azon belül is a nagyvállalatoknál

[745] Varga Júlia: *Oktatás-gazdaságtan.* Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 1998. 162. Idézi: Vincze, 2013. i. m. 53.
[746] Vincze, 2013. i. m. 113.
[747] Uo.
[748] Varga, 1998. i. m.
[749] Jánossy Ferenc: *A gazdasági fejlődés trendvonaláról.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1975. 388.
[750] Vámos Dóra: *A képzettség vására. Közgazdasági szempontok az oktatásszervezésben.* Közoktatási kutatások. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 131.
[751] Mártonfi György: *Szakmák, foglalkozások és a gazdaság igényei a változó munkaerőpiacon.* Educatio, 2006/2. sz. 215-231.

mutatkozik jellemzőbbnek. A versenyszférában alkalmazott – a szakmai köztudatban konszenzusosan jól konvertálható tudással rendelkező – pedagógus diplomával rendelkezők jelentős arányát inkongruensen foglalkoztatják.
Az inkongruencia megjelenik a felsőoktatás olyan, képzései között is, mint amilyen az Európa tanulmányok, a szabadbölcsészet vagy akár a kommunikáció. Ezeknek a szakoknak a közös sajátossága, hogy sokféle szakterületen, foglalkozásban, munkakörben felhasználhatók.
Az inkongruencia irányába történő elmozdulás az oktatás-gazdaságtani elméletek, a munkaadói igények és a felsőoktatás képzései mellett megfigyelhető a diplomás munkavállalóknál is. A spekulatív tőke destabilizáló hatása, a 2000-es évtized végére kialakuló pénzügyi válság a termelő ágazatoknál nagymértékű elbocsátásokkal, a jelzáloghiteleseknél tömeges fizetésképtelenné válással járt együtt. „Ilyen körülmények között a már korábban megindult törekvése a munkavállalók egy részének, hogy magasabb bérért megváljanak a diplomájuknak megfelelő munkakörüktől, vagy éppen eleve jobban fizető állást keressenek, csak erősödött azzal a tapasztalattal, hogy a legfontosabb mégiscsak az, hogy munkájuk legyen. A diplomájuk és a munkakörük megfeleltetésének szándéka, mely a kutatások szerint azért a tanulmányok befejezésekor legtöbb esetben igény volt, a teljes egzisztenciális elbizonytalanodás következtében lényegében másodlagossá vált. Sőt, egyre inkább azokat a szakokat kezdték a hallgatók előnyben részesíteni, melyek tanulmányi anyaga a több lábon állást segítette.”[752]

A kutatási adatok, nem egyértelműek abban a tekintetben, hogy „az inkongruens foglalkoztatás tendenciának tekinthető-e vagy sem. Egy dolog azonban valószínűsíthető. Az inkongruenciának az a megítélése, mely szerint a felsőoktatás feladata a kongruens foglalkoztatás elősegítése (ld. túlképzés-viták), a munkaerő-piaci gyakorlatot nézve meghaladottá vált. És ez mégiscsak felveti a kérdést. Lehet, hogy az inkongruencia már az Új Gazdaság normál állapota?”[753]

Összefoglaló

Napjainkban, miközben az új, megváltozott természetű, a korábbiakhoz képest jóval instabilabb, s egyúttal kiszámíthatatlanabb gazdaságban élünk, s a reál vagy valós gazdaság működését leíró közgazdaságtani, illetve oktatás-gazdaságtani elméletek nem vagy kevésbé működnek, Magyarországon még mindig domináns az a szemlélet, amely a felsőoktatást, s egyáltalán az oktatást egyoldalúan a gazdaság igényeihez szándékozik igazítani. Tanulmányunkban, döntően A felsőoktatás és a munkaerőpiac inkongruenciája című, az ELTE Eötvös Kiadóban 2013-ban megjelent könyvünkre támaszkodva, áttekintettük az új gazdaság, majd az általa meghatározott munkaerő-piaci kereslet néhány általános és hazai jellemzőjét. Ezt követően, áttekintve az oktatás-gazdaságtani elméleteket, a felsőoktatás képzés-szerkezetét vizsgáló kutatásokat, a szakértői és vállalati megkérdezéseket, a pályakezdő diplomásokat vizsgáló kutatásokat, az oktatás–gazdaság, a felsőoktatás–munkaerőpiac és a diplomás egyén–munkaerőpiac kapcsolata szintjén elemeztük a kongruens és inkongruens foglalkoztatási elemeket.

Irodalom

Adler Judit: *A munkaerő-struktúra alakulása 2015-ig.* In Borbély Tibor Bors–Fülöp Edit (szerk): *Munkaerő-piaci kutatások.* Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, Budapest, 2008. 27-51.

Almási Miklós: *Hová tűnt az a rengeteg pénz? Válságkönyv.* Athenaeum, Budapest, 2009. 207.

Almási Miklós: *Napóra a Times Square-en. A pénz forradalma az ezredvégen.* T-Twins, Budapest, 1995. 213.

Galló Béla: *Az újkapitalizmus régi világa. Biztonság, geopolitika, nemzeti mozgástér a globalizáció korában.* Napvilág Kiadó, Budapest, 174.

[752] Vincze, 2013. i. m. 115.
[753] Uo.

Jánossy Ferenc: *A gazdasági fejlődés trendvonaláról.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1975. 388.

Kállay László–Kissné Kovács Eszter és mtsai: *A kis- és középvállalkozások helyzete 2005–2006. Éves jelentés.* Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, Budapest, 2007.

Kállay László–Kissné Kovács Eszter és mtsai: *A kis- és középvállalkozások helyzete 2008. Éves jelentés.* Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Budapest, 2009.

Kállay László–Kőhegyi Kálmán és mtsai: *A kis- és középvállalkozások helyzete 1998. Éves jelentés.* Kisvállalkozás-fejlesztési Intézet, Budapest, 1998.

Kállay László–Kőhegyi Kálmán és mtsai: *A kis- és középvállalkozások helyzete 2000. Éves jelentés.* Kisvállalkozás-fejlesztési Intézet, Budapest, 2000.

Korten, David C.: *Gyilkos vagy humános a gazdaság?* Kairosz Kiadó, Budapest, 2009. 208.

Mártonfi György: *Szakmák, foglalkozások és a gazdaság igényei a változó munkaerőpiacon.* Educatio, 2006/2. sz. 215-231.

Meusburger, Peter: *Bildungsgeographie. Wissen und Ausbildung in der räumlichen Dimension.* Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg-Berlin, 1998. 569.

Polónyi István–Tímár János: *A népesség, a gazdasági aktivitás és a nemzetközi migráció távlatai Magyarországon, 1950-2050.* Közgazdasági Szemle, 2002/11. sz. 960-971.

Polónyi István–Tímár János: *Tudásgyár vagy papírgyár.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. 165.

Reich, Robert B.: *Szuperkapitalizmus. Az üzlet, a demokrácia és a mindennapi élet átalakulása.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2009. 346.

Révész András: *Munkaerő-struktúrák nemzetközi összehasonlítása és előrejelzése 2010-re.* In: Gállos János (szerk.): *Munkaerő-kereslet és kínálat 1995-2010.* I. kötet. Munkaügyi Minisztérium–Világbank Emberi Erőforrás Fejlesztési Program, Budapest, 1996. 239-326.

Simonyi Ágnes: *Gazdasági szervezetek és a szakmai képzés.* Edutacio, 1997/2. sz. 209-223.

Stiglitz, Joseph E.: *A viharos kilencvenes évek. A világ eddigi legprosperálóbb tíz évének új története.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2005. 335.

Stiglitz, Joseph E.: *Tőkepiaci liberalizáció, gazdasági növekedés és instabilitás.* In: Scheiring Gábor–Boda Zsolt (szerk.): *Globalizáció és fejlődés. Kritikai fejlődéstanulmányok szöveggyűjtemény.* Védegylet–ÚMK, Budapest, 2011. 544-561.

Tímár János: *A munkaerőpiac változásai 1997 és 2002 között.* Közgazdasági Szemle, 1997/11. sz. 987-999.

Tímár János: *Munkaerő-kereslet és kínálat 1995-2010.* In: Gállos János (szerk.): *Munkaerő-kereslet és kínálat 1995-2010.* I. kötet. Munkaügyi Minisztérium–Világbank Emberi Erőforrás Fejlesztési Program, Budapest, 1996. 9-70.

Vámos Dóra: *A képzettség vására. Közgazdasági szempontok az oktatásszervezésben.* Közoktatási kutatások. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 131.

Varga Júlia: *Oktatás-gazdaságtan.* Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 1998. 162.

Vincze Szilvia: *A felsőoktatás és a munkaerőpiac inkongruenciája.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 165.

Vizi László Tamás[754]**: A Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvény parlamenti vitája**

A Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvényjavaslat beterjesztése

A Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvényjavaslatot Dr. Kövér László (FIDESZ), és Dr. Semjén Zsolt (KDNP) parlamenti képviselők nyújtották be 2010. május 19-én Dr. Schmitt Pálnak, az Országgyűlés Elnökének a Fidesz — Magyar Polgári Szövetség és a Kereszténydemokrata Néppárt Képviselőcsoportja nevében.[755] A dokumentumot az Országgyűlés Hivatala T/39. szám alatt vette nyilvántartásba.[756] A törvényjavaslat egy rövid bevezetőből, mindössze öt paragrafusból és néhány soros indokolásból állt:

„Mi, a Magyar Köztársaság Országgyűlésének tagjai, azok, akik hiszünk abban, hogy Isten a történelem ura, s azok akik a történelem menetét más forrásokból igyekszünk megérteni, hazánkért és a magyar nemzet egészéért, az Alkotmányban rögzített felelősségünk jegyében, a magyarság egyik legnagyobb történelmi tragédiájára, a történelmi Magyarországot szétdaraboló, s a magyar nemzetet több állam fennhatósága alá szorító, 1920. június 4-én aláírt[757] békediktátumra emlékezve, számot vetve e békediktátum által okozott politikai, gazdasági, jogi és lélektani problémák máig tartó megoldatlanságával, egyaránt tiszteletben tartva a magyar nemzet érdekeit és más nemzetek jogát arra, hogy a magyarság számára fontos kérdésekről másként gondolkodjanak, attól a céltól vezettetve, hogy e cselekedettel hozzájárulunk a Kárpát-medencében együtt élő népek és nemzetek kölcsönös megértésén és együttműködésen alapuló békés jövőjéhez, s egyúttal a XX. század tragédiái által szétdarabolt Európa újraegyesítéséhez, a következő törvényt alkotjuk

1. §

A Magyar Köztársaság Országgyűlése tisztelettel adózik mindazon emberek, közösségeik és azok vezetői, illetve az ő emlékük előtt, akik 1920. június 4., a magyar nemzet külső hatalmak által előidézett igazságtalan és méltánytalan szétszaggattatása után áldozatvállalásukkal és teljesítményükkel lehetővé tették, hogy e tragédiát követően a magyarság mind szellemi, mind gazdasági értelemben képes volt újra megerősödni, s képes volt túlélni az ezt követő újabb történelmi tragédiákat is. Az Országgyűlés fejet hajt mindazon nők és férfiak, illetve az ő emlékük előtt, akik e küzdelemben az elmúlt kilencven év során magyarságukért hátrányt, sérelmet szenvedtek, külön megemlékezve azokról, akik az életüket kényszerültek áldozni nemzeti önazonosságuk vállalásáért.

2. §

A Magyar Köztársaság Országgyűlése megállapítja, hogy a trianoni békediktátum által felvetett kérdések történelemből ismert eddigi megoldási kísérletei — *mind az idegen hatalmak segítségével végrehajtott újabb határmódosítások, mind a nemzeti önazonosságnak a nemzetköziség ideológiája jegyében történt felszámolására irányuló törekvések* — kudarcot vallottak. Ebből kiindulva az Országgyűlés kinyilvánítja, hogy a fenti problémák megoldását csak a nemzetközi jogi szabályok által kijelölt keretek között, demokratikus berendezkedésű, szuverenitásuk birtokában lévő, polgáraik és

[754] A szerző, Dr. Vizi László Tamás PhD. Történész, jogász, a Kodolányi János Főiskola oktatási rektorhelyettese, főtitkára, az intézmény főiskolai tanára.

[755] Az iromány adatait lásd http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_irom.irom_adat?p_ckl=39&p_izon=39 [2014.06.29.]

[756] http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039.pdf (a letöltés dátuma 2014. május)

[757] A trianoni békediktátum aláírására és az aláírók személyére vonatkozó polémiát és vitát lásd Vizi László Tamás: A trianoni diktátum aláírója: a politikus Benárd Ágoston. *Közép-Európai Közlemények*, 2010/3. sz. 67-79.; Vizi László Tamás: Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak a személyéről. *Közép-Európai Közlemények*, 2010/4. sz. 109-132.; Vizi László Tamás: Ki írja alá a trianoni békét? *Rubicon*, 2014/6. sz. 70-76.

közösségeik számára gyarapodó jólétet, jogbiztonságot és a gyakorlatban is érvényesülő jogegyenlőséget biztosító, egyenrangú országok kölcsönös tiszteleten alapuló együttműködése eredményezheti, melynek kiindulópontja csak az egyének — a nemzeti önazonosság megválasztását is magában foglaló — szabadsága, s a nemzeti közösségek belső önrendelkezéshez való joga lehet. Az Országgyűlés ugyanakkor elítél minden olyan törekvést, amely az adott állam területén kisebbségben élő nemzetrészek asszimilációjának előidézésére irányul.

3. §

A Magyar Köztársaság Országgyűlése kinyilvánítja, hogy a több állam fennhatósága alá vetett magyarság minden tagja és közössége része az egységes magyar nemzetnek, melynek államhatárok feletti összetartozása valóság, s egyúttal a magyarok személyes és közösségi önazonosságának meghatározó eleme. Ebből kiindulva az Országgyűlés megerősíti Magyarország elkötelezettségét a magyar nemzet tagjainak és közösségeinek egymással való kapcsolatuk fenntartására és ápolására, és az Európában elfogadott gyakorlatot alapul vevő közösségi autonómia különböző formáira irányuló természetes igényének támogatására.

4. §

A Magyar Köztársaság Országgyűlése kötelességének tekinti arra inteni a nemzet ma élő tagjait és a jövendő nemzedékeket, hogy a trianoni békediktátum okozta nemzeti tragédiára mindörökké emlékezve, más nemzetek tagjaiban okkal sérelmeket keltő hibáinkat is számon tartva, s ezekből okulva, az elmúlt kilencven esztendő küzdelmeiben az összefogás példáiból, a nemzeti megújulás eredményeiből erőt mentve, a nemzeti összetartozás erősítésén munkálkodjanak Ennek érdekében az Országgyűlés június 4-ét, az 1920. évi trianoni békediktátum napját a Nemzeti Összetartozás Napjává nyilvánítja.

5. §

Jelen törvény 2010. június 4-én lép hatályba."[758]

A törvénytervezetet beterjesztő képviselők a következő rövid indokolást fűzték javaslatukhoz: „Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátum kitörölhetetlen, máig feldolgozatlan nyomot hagyott Közép-Európai nemzeteinek tudatában, generációk óta a régió történelmének és politikai eseményeinek közvetlen vagy közvetett befolyásolója. Közép-Európa államai és nemzetei a döntés rájuk vonatkozó következményeinek megfelelően eltérő módon viszonyulnak a szerződéshez. Egyes nemzetek önazonosságuk megteremtése és kiteljesítése szempontjából meghatározó és előremutató eseménynek tekintik, ám a magyarság számára Trianon a XX . század legnagyobb tragédiája.
A nemzeti emlékezés, a Kárpát-medence népei közös jövőjének elősegítése és az európai értékek érvényesülése azt a feladatot rója ránk, hogy segítsük Trianon döntéseinek megértését és feldolgozását. Ugyanakkor lehetőséget ad arra is, hogy bebizonyítsuk: a nyelvéből és kultúrájából erőt merítő magyarság e történelmi tragédia után képes a nemzeti megújulásra, az előtte álló történelmi feladatok megoldására."[759]

A benyújtott törvényjavaslatot az Országgyűlés alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága még aznap megtárgyalta, és 17 igen szavazattal tárgysorozatba vételre javasolta. Egyúttal támogatta az emléktörvény[760] általános vitára bocsátását.

A törvényjavaslat általános vitája

[758] Uo.
[759] Uo.
[760] Emléktörvénynek nevezzük a jelentős történelmi eseménynek vagy személynek az emlékét megörökítő törvényt. Legkorábbi ilyen emléktörvényünk az 1827. évi XII. törvény, amely azoknak a neveit örökíti meg, akik a magyar tudós társaság fölállítására, illetve a hazai nyelv terjesztésére felajánlásokat tettek.

A törvényjavaslat általános vitája 2010. május 21-én kezdődött meg. A napirendi pont előadója Dr. Kövér László volt, akinek 25 perces időkeret állt rendelkezésére,[761] hogy a törvényjavaslatot bemutassa és annak meghozatalának szükségességét indokolja. Kövér László, a napirend előadójaként az alábbi előterjesztéssel élt: „Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Ház! Képviselő Hölgyek és Urak! Megtiszteltetés számomra, hogy a választók bizalmából fakadóan ma itt állhatok önök előtt, és egy olyan törvényjavaslat előterjesztőjeként szólhatok, amely a trianoni békediktátum által okozott nemzeti tragédia 90. évfordulójáról hivatott megemlékezni.

Az emléktörvény régi műfaja a törvényhozásnak. Nemcsak a dualizmus kori vagy a két világháború közötti parlamentek alkottak ilyen jellegű, deklaratív jogszabályokat, de az 1990 óta működő demokratikus Országgyűlés is élt már jó néhányszor ilyen lehetőséggel. Mi több, a rendszerváltozás parlamentjének első törvényhozási aktusa 1956 forradalma és szabadságharca jelentőségének törvénybe iktatása volt, mintegy kinyilvánítva: a rendszerváltozás új politikai elitje e világraszóló teljesítményben keresi önnön történelmi gyökereit.
Azóta számos hasonló törvény született, közöttük Nagy Imre mártír miniszterelnök emlékéről, az 1944-es Ideiglenes Nemzetgyűlésről, a Szent István-i államalapításról vagy éppen május 9-e Európa napjává nyilvánításáról. Mindezekkel az volt a törvényhozás szándéka, hogy jelezze, melyek azok a múltunkban felhalmozódott értékek, amelyeket a maga számára és az általa képviseltek számára egyfajta útjelzőként számításba vesz, mérceként használ. E törvények sorában, meggyőződésem szerint, a most önök elé terjesztett javaslat különlegesnek mondható. Különleges annyiban, hogy míg a többi törvény alapjául valóban történelmivé vált események szolgáltak, még akkor is, ha például 1956 megítélésében inkább csak a felszínen volt egyetértés a különböző politikai erők között, addig a 90 évvel ezelőtt történtek mind ez ideig nem tudtak történelemmé sűrűsödni. Azaz nem váltak kitörölhetetlen részévé a múltnak, vitathatatlan elemévé a jelennek és eligazító erejű tanulságává a jövőnek, hanem feldolgozhatatlan kollektív traumaként nehezednek nemcsak a magyarság, de szemlátomást a szomszéd népek közgondolkodására is.
Az elmúlt 20 esztendőben valahányszor, amúgy ritkán, szóba került e Ház falai között Trianon kérdése, a vita mindannyiszor a feldolgozatlanságot, a közös történelemmé válni nem tudást demonstrálta. Akkor hát mi végre terjesztettük most be a szóban forgó javaslatot Semjén Zsolt képviselőtársammal? - kérdezik önök közül talán néhányan. A magam válasza erre röviden pedig az, hogy éppen ezért. Miután a magyar nemzet tragédiái között a trianoni történelmünk legmeghatározóbb, legmesszebb ható és legösszetettebb következményekkel járó eseménye, nem folytatható, hogy nem nézünk szembe a kérdéssel: egy emberöltő után, a XXI. század második évtizedének kezdetén a 20 éve hiányzó új nemzetstratégia megalkotásáért is felelős Országgyűlés képes-e meghaladni végre azt a korszakot, amelyre Trianon teherként való kezelése volt jellemző? A Trianon-tabu pedig egyet jelent, jelentett egy negatív nemzetstratégiával, a vélt vagy valós nemzetközi elvárásoknak való megfelelés védekező kényszerével, a magyar állam határain kívülre rekesztett magyar közösségek felett a szomszédok nacionalista politikai elitjével való összehajolással, az alapszerződés-politikával, a „tanuljunk meg kicsik lenni" szégyenteljes doktrínájával, a szociális irigységre politikát építő 23 millió románozással, a 2004. december 5-ét megelőző gyalázatos, nemzetellenes uszítással.
Természetesen, tisztelt képviselőtársaim, az általunk beterjesztett törvényjavaslat nem pótolja, nem is pótolhatja, és nem is volt szándékunk, hogy pótolja 20 esztendő mulasztását. Nem hisszük, hogy elegendő az ország és a nemzet feldarabolásával előidézett trauma feloldására, nem hisszük, hogy egymagában pozitív nemzetstratégiát adna. Ellenben megkísérli megtenni az első lépést ebbe az irányba, ugyanis Trianon és következményeinek őszinte és nyílt számbavétele, a politikai viták szalonképes témái közé történő beemelése nélkül nem lehet a jövő, nemzetet érintő kérdéseire sem választ találni.

[761] Az előterjesztő nem használta ki a rendelkezésére bocsátott időkeretet. Expozéja alig haladta meg a tizenöt percet.

Miért éppen most? - következhetne az újabb kérdés. Azért, mert a békediktátum kerek, 90. évfordulója kikerülhetetlen kényszert jelent, kötelezettséget ró ránk. Kényszert, mert a jelen politikai tagoltság mellett ha akartuk volna, sem tudtuk volna kikerülni az évfordulóhoz való viszonyulásunk egyértelművé tételét; s kötelezettséget, mert egyrészt ennyivel tartozunk az önbecsülésünknek, másrészt – *e helyről most a legteljesebb jóhiszeműség és tárgyilagosságra törekvés hangján fogalmazva* – a jelen politikai tagoltság mellett nekünk, a Fidesz és a keresztényidemokraták szövetségének mint nemzeti jobbközép erőnek látszik a legtöbb esélyünk arra, hogy e kérdésben a politikai szereplők minél szélesebb köre számára kínáljunk vállalható álláspontot.

Ugyanakkor nemcsak kötelezettséget és kényszert, de lehetőséget is jelent e kerek évforduló. Azt a lehetőséget, amellyel élve nem csupán az anyaország történelmének elmúlt húsz esztendejét zárhatjuk le, s kezdhetünk egy új korszakot, de a Trianon utáni emberöltőnyi korszak lezárásával az egész nemzet számára is új időszakot kezdhetünk. Legyen ez az esztendő az új kezdet éve ne csak a belpolitikában, ne csak a mai magyar állam területén élők, de a magyar nemzet minden közössége, minden tagja számára! Új nemzetpolitika kell, amely értelmetlenné teszi a „határon túli" s a „határon inneni" jelzős szerkezetek használatát, hiszen csak egy magyar világ, csak egy magyar nemzet van, csak magyar emberek vannak, s „minden magyar felelős minden magyarért". *(Taps a Fidesz, a KDNP, az LMP és a Jobbik padsoraiban. - Szórványos taps az MSZP soraiban.)*

Tisztelt Ház! Mit üzen az előbbieken kívül e törvényjavaslat? Azt, hogy az Európai Unió tagállamaként le kell zárnunk a 90 évvel ezelőtti ország- és nemzetdarabolás tudomásul nem vételének korszakát, kimondva: ahogy sikertelen volt a nemzeti célok elérése szempontjából a revizionizmus politikája, ugyanúgy sikertelen és folytathatatlan az elhallgatás, az önmegtagadás szocializmust is túlélt politikája is.
A történelmi Magyarország nem támasztható fel. De nem is szükséges, hogy feltámadjon, hiszen él: a lelkünkben, a kultúránkban, a nyelvünkben, az általunk épített templomokban, emberi kapcsolatainkban. A közép-európai rendszerváltozások és Európa újraegyesítésének folyamata bár csalódást keltett a nemzeti problémáknak automatikusan sikeres demokratikus megoldásában reménykedők számára, mégiscsak az eddigi legkedvezőbb kereteket kínálják a nemzeti érdekérvényesítési törekvéseink számára. Az ebben rejlő kihasználatlan lehetőségek megragadásához magunk mögött kell hagynunk a trianoni traumát, és el kell szakadnunk attól a fatalista, tragikus történelemszemlélettől, amely az európai civilizáció védelmében hozott - amúgy valóban óriási - áldozataink és amúgy valóságosan és joggal létező sérelmeink tényeiből próbálja megálmodni a mindig csak az - egyébként ellenségesnek tekintett - külső környezeten múló jövőt. S vissza kell térni a Millennium kísérletéhez, a „merjünk nagyot álmodni" szemlélete által vezetett cselekvéshez, a nemzet határok felett megvalósuló újraegyesítésének programjához. *(Taps a Fidesz, a KDNP és a Jobbik padsoraiban.)*
Merítsünk erőt abból, hogy a trianoni tragédia után meg tudtuk őrizni nemzetünket, gazdasági és kulturális fejlettségét tekintve Európa középmezőnyének élére vittük a békediktátum által pusztulásra szánt országunkat, s hogy mindez olyan anyagi és erkölcsi tartalékokat jelentett a magyar élet számára, amelyet egy újabb világégés és majd fél évszázadnyi idegen megszállás és kommunista diktatúra sem volt képes teljesen felemészteni. Tartsuk számon és tiszteljük mindazok teljesítményét és áldozatvállalását, akik nélkül talán mi sem lehetnénk ma itt. Állítsunk emléket minél több helyütt a helytállás hőseinek, a Kratochvill Károlyoknak és katonáiknak, a Márton Áronoknak és Esterházy Jánosoknak! Ne felejtsük el azokat, akik Golgotára mentek a magyarságukért! De legyen mégis június 4-e gyásznap helyett a nemzeti összetartozás napja! *(Nagy taps a Fidesz, a KDNP és a Jobbik padsoraiban.)*

Tisztelt Képviselőtársaim! Azt üzeni e törvényjavaslat, hogy a magyarság nem mások ellenében kívánja megélni nemzeti önazonosságát, hanem a szomszéd államok és a magyar állam területén élő, saját önazonosságukat szintén őrizni kívánó népekkel együtt közös hazájának tekinti a Kárpát-medencét, amely több mint ezer esztendőn át közös állami kereteket is adott az együttélésnek. A

magyar nemzet érdekeit az szolgálja, ha a szomszéd népek államainak demokratikus fejlődése jólétet, jogbiztonságot és jogegyenlőséget hoz polgáraik - köztük a magyar nemzet ezen országok fennhatósága alatt élő tagjai - számára.
Ugyanakkor a magyarság fenntartja magának a jogot, hogy a nemzet tagjai bármely, a trianoni békeszerződés eredményeképpen vagy azután létrejött új állam fennhatósága alatt éljenek is, igényt formálhassanak mindazon garanciákra, amelyek nemzeti önazonosságuk, illetve közösségeik megtartását és erősítését célozzák, ideértve az Európában gyakorlatként működő autonómiaformáknak megfelelő közösségi önrendelkezést.
A magyar állam a Kárpát-medence államaiban és a diaszpórában élő magyar közösségeket az egységes magyar nemzet részének tekinti, és vitathatatlan feladatának tartja a nemzet államhatárok feletti újraegyesítését, e közösségek és tagjaik emberi és polgári jogainak, nemzeti önazonosságának és méltóságának védelmét.

A magyarság tisztában van azzal, hogy a trianoni békeszerződés számunkra tragikus következményei más nemzetek történelmi céljainak beteljesülését is jelentették. Ugyanakkor kifejezzük azon meggyőződésünket, hogy a fegyverek békéje után a lelkek békéje csak akkor valósulhat meg, ha az egymás mellett élő népek megértik és elfogadják a különböző történelmi kiindulópontokból származó eltérő lelki viszonyulások létjogosultságát. Demokratikus politikának csak az tekinthető, amelyiket ez a megértés vezérel.

Tisztelt Képviselő Hölgyek és Urak! Szeretném felhívni figyelmüket a javaslat 4. §-ának egy fordulatára, amely arra hív fel mindnyájunkat, hogy tartsuk számon más nemzetek tagjaiban okkal sérelmeket keltő hibáinkat is. Én most ezt megtoldom azzal, hogy tartsuk számon azon hibáinkat is, amelyek nem mások, hanem a mi kárunkra voltak, s vannak, s forduljunk bátran szellemi életünk azon volt nagyjaihoz, akik ezeket már számba vették.
Engedtessék meg nekem, hogy - *mondandójukban az előttünk álló négy esztendő törvényhozási vitáihoz alapgondolatokul is szánva* - most közülük kettőt idézzek, akik Trianon tanulságairól írnak. Németh László ekképpen A magyar élet antinómiái című, 1934-ben megjelent tanulmányában: "A magyarságnak Trianon után nem volt nagyobb feladata, mint hogy idegen kézre került testvéreit ott, ahol voltak, életben tartsa. A határokat szerződések csinálják és szerződések mossák el. Az államformáknak, a nemzetről és nemzetiségről alkotott felfogásoknak megvan a divatjuk: amint az utolsó században vesztünkre változtak, megváltozhatnak még a javunkra is. De hogy egy népcsoport van-e vagy nincs, meg tud-e kapaszkodni földjén és hagyományaiban: az az élet alapténye; a népnek, mely elfogyott, szerződések sem szerezhetnek országot, s a népet, melyben bő természet terjeszkedik, szerződések sem tudhatnak ki az országból."

A következő sorokat pedig Móricz Zsigmond vetette papírra 1926-ban: "A magyarság a történelem folyamán öt krisztusi sebet kapott: Muhi, Mohács, Kismajtény, Világos és Trianon. Ez az öt seb nem a kiválasztottság isteni szimbóluma volt, hanem valóságos öt halálos szúrás, mindenik elég arra, hogy egy faj elvérezzen bele, hacsak az életereje nem oly roppant szívós, hogy kiheverje. A magyarság idegen erők játékának lett áldozatává, s a maga erejéből heverte ki, amint békén hagyták ezek az idegen erők. Egyetlen hibánk, hogy nincs alapgondolatunk egy valódi nemzeti életre. Magyar ember nem tekinthet a világra hódító szándékkal, és nem tekinthet szolgai kishitűséggel. A magyarságnak egy lehetősége van: birtokba venni az országot, s kitermelni belőle a legmagasabb értéket, amit lehet. A magyar faj eddig a história folyamán öt krisztusi sebet kapott. A Krisztus életét azonban a hatodik oltotta ki, a lándzsaszúrás a bordák közt a szívbe. Vigyázzon a magyarság, hogy ezt a hatodik szúrást meg ne érje."

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Képviselőtársaim! Az előttünk álló négy esztendőnek az a tétje, hogy vajon megtaláljuk-e az alapgondolatunkat egy valódi nemzeti életre, megtaláljuk-e azokat a válaszokat, amelyeket a XXI. század kihívásai jelentenek számunkra, és megtaláljuk-e magunkban az erőt, hogy megfeleljünk ezeknek a kihívásoknak. Ez a törvény erre hívja önöket.

Kérem megtisztelő támogatásukat. *(Hosszan tartó taps a Fidesz, a KDNP, a Jobbik és az LMP soraiban.)*"[762]

Az előterjesztő expozéját követően az alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság előadójaként Dr. Cser-Palkovics András (Fidesz) jelentette be az Országgyűlésnek, hogy „Az alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság május 19-ei ülésén megtárgyalta az előttünk fekvő emléktörvényt, és azt 17 igen szavazattal tárgysorozatba vételre javasolta, valamint általános vitára alkalmas törvényjavaslatként támogatta."[763] Majd hozzátette: „Tisztelt Országgyűlés! Az előttünk fekvő javaslat egy emléktörvény. Ahogy az már el is hangzott, korábban többször került már sor hasonló jellegű emléktörvény elfogadására, tárgyalására itt, a Parlament falai között. Mint minden emléktörvény, ez is politikai emelkedettséget igényel tőlünk, országgyűlési képviselőktől.
Az alkotmányügyi bizottság többségének álláspontja szerint természetes, hogy az Országgyűlés foglalkozzon a trianoni békediktátum 90. évfordulójával. Az emléktörvényből egyértelműen látszik, azon túl, hogy történelmi tényeket rögzít, üzenettel bír a jövőre vonatkozóan is. Így van jól egy emléktörvény esetében.
Az emléktörvény egyértelműen mutatja, hogy a XXI. században mire kötelez bennünket az a 90 év, amelyet magunk mögött hagytunk. A nemzeti összetartozás melletti tanúságtételnek gondoljuk ezt a 90 évet, ezért - álláspontunk szerint - a nemzeti sorstragédiáinkból erőt kell merítenünk. Nekünk ma az a feladatunk, kötelességünk, hogy a XXI. században a nemzeti összetartozás jegyében éljünk, cselekedjünk, dolgozzunk itt, az Országgyűlés falai között. Erről szól a nemzeti összetartozás napja és az előttünk fekvő emléktörvény is."[764]

Ezt követően a pártok vezérszónokainak a felszólalásai következtek. A Fidesz képviselőcsoportja nevében L. Simon László Karinthyt, Kosztolányit, Duray Miklóst és Bibó Istvánt idézve hívta fel a figyelmet arra, hogy „[…] próbáljuk együtt megérteni a magyarság egyik legnagyobb történelmi tragédiáját, a történelmi Magyarországot szétdaraboló s a magyar nemzetet több állam fennhatósága alá szorító békediktátum következményeit […]" „Számot vetni nemcsak a negatív következményekkel kell, hanem a sikerekkel is; azzal is, ahogyan a megmaradt ország egy elvesztett háború után képes volt gazdaságilag és lelki értelemben talpra állni, megerősödni, oktatási rendszerét újjáépítve szellemileg, kulturálisan is Közép-Európa meghatározó szereplőjévé válni. Ehhez nagyformátumú, hazájukért minden áldozatra kész államférfiak kellettek, olyanok, akik példát adtak a most kormányt alakító konzervatív többségnek is."[765]
Hiller István, az MSZP vezérszónoka miközben Trianont igazságtalannak, megalázónak és elhibázottnak minősítette, bírálatot mondott a két világháború közötti revíziós politikáról, és egyúttal elítélte a második világháborút követő, Trianont elhallgató politikai rendszert is. Kölcsey Ferencet idézve „a haza és haladás" gondolatát a magyarság és európaiság dichotómiájával azonosította. Ennek megfelelően azt javasolta, hogy „[…] a nemzeti összetartozást, a haza és haladás ügyét, a magyarság összetartozását, a magyarság és európaiság összetartozását fejezzük ki együtt. Fejezzük ki együtt ugyanazon kifejezéssel, és nevezzük Trianon dátumát, június 4-ét és Európa napját, május 9-ét a nemzeti összetartozás napjának."[766]

---

[762] Kövér László felszólalásának szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=2&p_szoveg=&p_felszig=2 [2014.06.29.]
[763] Dr. Cser-Palkovics András felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=4&p_szoveg=&p_felszig=4 [2014.06.29.]
[764] Uo.
[765] L. Simon László felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=6&p_szoveg=&p_felszig=6 [2014.06.29.]
[766] Hiller István felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=8&p_szoveg=&p_felszig=8 [2014.06.29.]

Simicskó István a KDNP részéről kiemelte „Ma, amikor a schengeni határokról oly sok szó esik, erről sokat beszélünk, Trianon sorompói még mindig közrefognak minket, önsorvasztó, önmarcangoló, önkéntes Trianonok sokaságával. Ma itt, tisztelt képviselőtársaim, ezekben a napokban tehetünk ez ellen. Ez a törvényjavaslat segít ezeket a sorompókat, az önkéntes, önsorvasztó sorompókat lebontani."[767] A felszólalás végén Simicskó Klebelsberg Kunó gondolatait idézte: „Klebelsberg Kunó azt fogalmazta meg rendkívüli bölcsességgel, hogy háromféle hazafiság létezik: a szónokló, a kesergő és az alkotó hazafiság. Klebelsberg Kunó az alkotó hazafiság jegyében kezdte meg munkáját akkor. Ő pontosan tudta, hogy a magyarságot csak a kultúra tarthatja meg, és el is indult valami, nem is akármi, tisztelt képviselőtársaim […] Tehát egy világos nemzetstratégia mentén a magyar kultúra, a magyar nyelv ereje legyőzi az államhatárokat, és a Kárpát-medence magyarlakta területein egységesen érvényesül.[768]

A pártok vezérszónokainak sorában Vona Gábor következett. A Jobbik elnöke a kettős állampolgárságról szóló törvény méltatásával kezdte hozzászólását, amelyet történelminek nevezett. Áttérve a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvényjavaslatra, a felszólaló többek között a következőket mondta: „Meghajlok a történelmi pillanat előtt, hogy végre ennek a lehetősége előállt, hogy úgy tűnik, ennek is nagy támogatottsággal meglesz a többsége az Országgyűlésben, meghajlok a törvényjavaslat célja előtt, ugyanis mi, jobbikosok, jobbikos képviselők először vagyunk magyar emberek, és csak utána vagyunk ellenzékiek. Úgyhogy én a Jobbik frakcióvezetőjeként 47-ünk nevében felajánlom a támogatásunkat a törvényjavaslat elfogadásához. De egyben volna is egy kérésem az Országgyűlés képviselőihez, volna egy kérésem a jobbikos képviselőtársaimhoz, frakciótársaimhoz. Nagyon sokat dolgoztunk azért, hogy ez a törvényjavaslat elfogadásra kerülhessen. Talán nem veszik sértésnek a többi frakcióban ülők, ha azt mondom, hogy mi dolgoztunk meg ezért a legtöbbet. *(Moraj a Fidesz soraiból. - Közbeszólások a Fidesz soraiból: Jaj!)* De mégis arra kérem a jobbikos képviselőtársaimat, hogy ne tekintsük ezt a jobbikosok sikerének, és ugyanezt kérem a fideszesektől és a KDNP-s képviselőtársaimtól is, hogy bár önök terjesztették be ezt a törvényjavaslatot, az önök többsége fogja adni az elfogadásához szükséges támogatás gerincét, dandárját, de önök se tekintsék ezt a Fidesz, a KDNP sikerének, mert ha ez a törvény megszületik, ez a nemzet sikere lesz."[769]
Mile Lajos az LMP képviselőcsoportja részéről kiemelte: „A nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvényjavaslatot a Lehet Más a Politika elemezte, és álláspontját úgy alakította ki, hogy összességében az előterjesztést támogatni tudjuk. Maga a címadás is rokonszenves, hiszen a nemzeti tragédiáról való megemlékezés kapcsán az összetartozás szükségszerűségét hangsúlyozza, a megemlékezés, a visszatekintés pozíciójából dicséretesen jut el a jelenben és a jövőben elérendő cél megfogalmazásáig. Valóban, egy ilyen emléknapnak akkor lesz igazán értelme, ha ténylegesen elindítja olyan kapcsolatok kialakulását a társadalom minden szintjén, amelyek nem csak egy nap emelkedett pillanataiban kívánnak megjelenni; akkor lesz igazán értelme, ha élő, tartalmas emberi viszonylatokat eredményez, és kiteljesíti a vágyott nemzeti összetartozást, szolidaritást, amely együtt munkálkodásra, közös cselekvésre készteti a nemzet tagjait."[770]
A pártok vezérszónokainak felszólalását követően az általános vita képviselői hozzászólásokkal folytatódott. Ebben legaktívabbak a Jobbik parlamenti csoportjának képviselői voltak, akik közül

[767] Simicskó István felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=10&p_szoveg=&p_felszig=10 [2014.06.29.]
[768] Uo.
[769] Vona Gábor felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=12&p_szoveg=&p_felszig=12 [2014.06.29.]
[770] Mile Lajos felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=14&p_szoveg=&p_felszig=14 [2014.06.29.]

négyen is szót kértek. (Balczó Zoltán,[771] Zagyva György Gyula,[772] Szávay István[773] – két alkalommal is – Gaudi-Nagy Tamás,[774] aki a híres Teleki-féle „vörös térképet" is felmutatta felszólalásakor) Az MSZP részéről Gőgős Zoltán szólt hozzá, s folytatott vitát a jobbikos Szávay Istvánnal az előző MSZP-SZDSZ kormány határon túli magyarokat érintő támogatási rendszeréről és politikájáról.
Balog Zoltán a Fidesz képviselője felszólalását azzal kezdte, hogy „először fordul elő az újabb kori magyar törvényhozásban, hogy egy törvényt - és éppen egy emléktörvényt - vocatio Deivel, Isten nevének a segítségül hívásával kezdünk."[775] Ez a gondolat a képviselői hozzászólás egészét meghatározta. Balog Zoltán felszólalásában idézte a lengyel alkotmány azon részét, miszerint Istenre úgy kell tekinteni, mint az igazságnak, a szépségnek és a jóságnak a forrására. Beszédét a következő gondolatokkal zárta: „[…] úgy gondolom, hogy a gazdasági felemelkedésnek, annak a nyomorúságos helyzetnek a végét, amiben ma Magyarország nemcsak szociálisan, hanem lelkileg is van, egyszerre kell hogy jelentse egy ilyen emléktörvény, egy ilyen összefogás, ami ebben a törvényben kifejeződhet, és természetesen ugyanakkor a gazdasági bajok orvoslása, mert a test és a lélek és a szellem összetartozik, nemcsak a keresztény ember felfogásában, hanem más emberképekben is. Erre a közös munkára hívjuk azokat, akik támogatják ezt az emléktörvényt."[776]

A törvényjavaslat általános vitáját a beterjesztő Kövér László előadói válasza zárta. Mielőtt tételesen válaszolt volna a pártok vezérszónokainak és elsősorban az ellenzéki felszólalóknak, az általános vita hangneméről, tartalmáról megállapította, hogy annak „[…] fő hangja […] mégiscsak az egyetértésről szólt, mégiscsak a méltóság keretei között maradt […]"[777] Ezt követően először Hiller István felszólalásának a haza és haladás, a nemzet és Európa egységéről alkotott véleményére reflektált. A haza, a haladás és a nemzet kapcsán kiemelte: „[…] nem jelenti például a haza a közösségvállalást azokkal, akik fegyvert emeltek a saját népükre, idegen megszállók tankjainak az árnyékában. Mit jelent a haladás; nem jelenti például azt, hogy egyfajta aufklérista,[778] jakobinus vagy éppenséggel bolsevista dühvel boldoggá lehet verni egy társadalmat, ha belepusztul, akkor is. Nem jelenti természetesen a nemzet azt, hogy mindaz, aki magát a nemzetbe sorolja önként, és fenntartja magának a jogot arra, hogy ő maga határozza meg, hogy része-e a nemzetnek, vagy sem, az konzekvencia nélkül nekironthat saját fajtájának, és egy olyan uszító kampányt folytathat, mint amilyen december 5-ét megelőzte 2004-ben, és […] akiknek nemzeti méltóságát és alapvető érdekeit

[771] Balczó Zoltán felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=16&p_szoveg=&p_felszig=16 [2014.06.29.]
[772] Zagyva György Gyula felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=18&p_szoveg=&p_felszig=18 [2014.06.29.]
[773] Szávay István felszólalásainak teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=20&p_szoveg=&p_felszig=20 [2014.06.29.]
http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=26&p_szoveg=&p_felszig=26 [2014.06.29.]
[774] Gaudi-Nagy Tamás felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=22&p_szoveg=&p_felszig=22 [2014.06.29.]
[775] Balog Zoltán felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=28&p_szoveg=&p_felszig=28 [2014.06.29.]
[776] Uo.
[777] Kövér László előadói válaszának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=30&p_szoveg=&p_felszig=30 [2014.06.29.]
[778] A kifejezés a német Aufklärung szóból származik, és a felvilágosodás képviselőinek, különösen II. József (1780-1790) támogatóinak megnevezésére szolgált.

ezzel a kampánnyal sárba tiporták."[779] Hiller István azon megjegyzésére, mely május 9-ét és június 4-ét egyfajta közös megemlékezéssé javasolta tenni, Kövér László így válaszolt: „[…] nem egészen világos, hogy hogyan kerül ide május 9-e, a győzők napja, amelyet persze, hogy mindenki számára elfogadható legyen, a vesztesek számára is, átkereszteltünk Európa napjává, ami számunkra azért mégiscsak egy újabb iszonyatos megszállást és annak minden következményét jelentette, hogyan kerül ez a nemzeti összetartozáshoz."[780]

Mile Lajos hozzászólásából és javaslataiból Kövér László támogathatónak ítélte azt, amelyik arra tett indítványt, „[…] hogy emlékezzünk meg azokról is, akik nem magyarként, nem magyar önazonosságú emberekként szolidaritást vállaltak Trianon kapcsán vagy Trianon óta velünk, éljenek vagy éltek akár a Kárpát-medencén belül, vagy akár lehettek, mondjuk, külföldi államférfiak, diplomaták […]"[781]
A jobbikos képviselők – különösen igaz ez Zagyva György Gyula felvetéseivel kapcsolatban, aki hozzászólásában június 4-én tiltakozó demonstrációkat javasolt szervezni az utódállamok követségeinél – az előterjesztő egyértelműen kifejezte azon véleményét, miszerint „[…] a látszólagos egyetértés mögött azért vannak alapvető különbségek a felfogásunkban és a gondolkodásunkban, akár még a Trianonhoz fűződő viszonyunkat illetően is. Nem lehet egyszerre a meg nem értés ódiuma nélkül ennek a törvénynek a támogatását kilátásba helyezni, és ezt a törvényt támogatólag megszavazni, és közben azt mondani vagy úgy tenni, mintha az általunk vezetett, egyébként alapvetően valóban a történelmi ismereteket tekintve talán tájékozatlannak mondható ifjak gyülekezetével Trianon napjain, Trianon emléknapjain vagy Trianon évfordulóin a szerb, a szlovák meg a román követség előtt tüntetni, mert a kettő nem ugyanarról szól. Mert, ha mi azt gondoljuk, hogy ezzel a törvénnyel rokon az utódállamok nemzetei, követségei előtti tiltakozó demonstráció, akkor, kérem tisztelettel, tévedünk, mert akkor éppen azt nem értettük meg ebből az előterjesztésből, ebből a javaslatból, ami pedig szó szerint benne van, hogy ugyanazon tényekből kiindulva, különböző megközelítésekben különböző következtetésekre lehet jutni. És akkor tesszük magunknak meg a jövőnek is a legjobbat és a legtöbbet, ha ezzel megbarátkozunk Budapesten, Pozsonyban, Bukarestben és Belgrádban, és ilyen értelemben a kölcsönös megértés és a kölcsönös tisztelet alapján próbálunk egymáshoz közelítve valami közös álláspontot elfoglalni, amelyben a Kárpát-medencében valaha a Szent István-i állam fennhatósága alatt élő népek újra megtalálják a harmonikus együttműködés lehetőségeit."[782]
Az előterjesztő az alábbi gondolatokkal fejezte be az általános vitában felvetett kérdésekre adott válaszát: „És hogy pozitív módon fejezzem be a válaszokat, az összefoglalómat, ez a leginkább reményt keltő ebben a mai vitában, hogy ennek senki nem mondott ellent. Tegnap, tegnapelőtt, az elmúlt nyolc évben, az elmúlt húsz évben, az elmúlt hatvan évben nagyon sokat tettek ellene azok is, akik ma nem szóltak ellene. Én most igyekszem nagyon őszintén kifejezni azon reményemet, hogy ezt a változás esélyének és jelének látom. Tehát remélem azt, hogy itt nem csupán egy taktikai megfontolásról van szó, nem csupán arról van szó, hogy itt és most jobb üzletnek tűnik ennek a törvénynek meg a törvény szellemének a támogatása mellett felszólalni, mint ahogy ott és akkor pillanatnyilag jobb üzletnek tűnt az úgynevezett státustörvény, a határon túli magyarok jogállását rendező törvény megszavazása mellett állást foglalni, majd utána rá néhány hónapra 23 millió románozni, és azóta sem föloldani ezt a konfliktust, azóta sem levonni sem a személyes, sem az erkölcsi, sem az elvi konzekvenciákat.

Tehát mindezzel együtt azt remélem, hogy ez most itt egy valóságos változás kiindulópontja, amelynek reményeim szerint lesz folytatása. Miután a legjobb külpolitika a jó belpolitika, szokták mondani, ezt átfordítva nyugodtan alkalmazhatjuk a nemzetpolitikára is: a legjobb nemzetpolitika a

[779] Kövér László http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=30&p_szoveg=&p_felszig=30 [2014.06.29.]
[780] Uo.
[781] Uo.
[782] Uo.

jó belpolitika, a jó gazdaságpolitika, a jó oktatáspolitika, a jó kultúrpolitika, a jó szociálpolitika, a jó mezőgazdasági politika, és így tovább, hadd ne soroljam végig."[783]
Ezt követően az elnöklő Lezsák Sándor az általános vitát lezárta, és bejelentette, hogy mivel az előterjesztéshez módosító javaslat érkezett, a részletes vitára bocsátásra és a részletes vitára az Országgyűlés következő ülésnapján kerül majd sor.[784]

A törvényjavaslat részletes vitája

A törvényjavaslat részletes vitára történő bocsátásáról 2010. május 25-én szavazott az Országgyűlés, és egyhangúan, 352 igen szavazattal támogatta azt.[785] Az általános vita első vitaszakaszban a normaszöveget módosító javaslatok szerepeltek, míg a második vitaszakaszban az Országgyűlés elnökének javaslata szerint a preambulum módosítását kezdeményező indítványok vitájára került sor.[786]
Először Hiller István (MSZP) kért szót, és mint politikus-történész adott reális történeti elemzést a 19-20. századi békék lényegéről, jellemzőiről, természetrajzukról. Majd megismételte az általános vitában elmondott érveket: „[…] az indítványunk kiegészítő jellegű, a nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről […] úgy emlékezzünk meg, hogy megemlékezve Trianon napjáról, ezt kössük össze az összetartozást szimbolizáló európai összetartozás napjával, május 9-ével, amely e tekintetben Európa napja, amelyben mindenütt az Európai Unió tagjai, az oda igyekvők az Unió születésnapját látják, annak a folyamatnak a lehetőségét, amely a nemzeti összetartozást a magyarság számára is a legjobb lehetőségként biztosítja."[787]
A Fideszes László Tamás Hiller Istvánnak válaszolva megjegyezte: „A módosító indítványok egyik rétege gyengíteni akarja a törvény gondolatait, mint az imént hallottuk, az európai összetartozás számunkra nem annyira pozitív napját emelné be abba a törvénybe, amelynek nem ez a célja."[788]
Majd szintén Hiller István gondolataira reagálva határozottan megfogalmazta a kormánypártok véleményét: „Trianon kapcsán mindig az anyaország, a szomszédos államok, a határon túlra szakadt magyarság hármasában, összefüggésrendszerében gondolkodunk, holott ez európai kérdés is, csak másképp, mint ahogy Hiller úr mondja. Itt az európai elhelyezkedésünk is fontos összefüggésrendszer. Európa az öntudatos országokat becsüli. Európa számára nemcsak érthetetlen, hanem lenézés tárgya az a magyarság, amelyik megtagadta a határon túlra rekedt honfitársait 2004. december 5-én. Európa számára negatív meglepetés, hogy a magyar állam nem tiltakozik határozottan és markánsan a köztársasági elnökét ért sérelem, Szlovákiába történő be nem engedése miatt. Ezért nem állnak mellénk. Ha viszont helyreállítjuk az ép, hű és valós emlékezetünket, fény- és árnyoldalainkat ismerő önbecsülésünket, akkor Európa is tisztelettel néz ránk. Új nemzeti közmegegyezés kell, amelyben számba vesszük a nemzeti megújulás eredményeit, és munkálkodunk a nemzeti összefogás erősítésén."[789]

---

[783] Uo.
[784] Az elnöklő Lezsák Sándor bejelentését lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_szoveg?P_CKL=39&p_uln=5&p_felsz=31&p_szoveg=&p_stilus= [2014.06.29.]
[785] A törvényjavaslat általános vitára történő bocsátásának szavazási eredményét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_szav.szav_lap_egy?p_szavdatum=2010.05.25.13:14:37&p_szavkepv=I&p_szavkpvcsop=I&p_ckl=39 [2014.06.29.]
[786] Az országgyűlés elnökének a vita menetére tett javaslatát Földesi Gyula jegyző ismertette. Az előterjesztést lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=209&p_szoveg=&p_felszig=209 [2014.06.29.]
[787] Hiller István felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=211&p_szoveg=&p_felszig=211 [2014.06.29.]
[788] László Tamás felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=213&p_szoveg=&p_felszig=213 [2014.06.29.]
[789] Uo.

Lenhardt Balázs Jobbikos képviselő szintén Hiller István felvetésére reagált, amikor megjegyezte, hogy „A május 9-ei győzelem napján többek között Magyarország legyőzését is ünnepelik a háborúban győztes szövetséges hatalmak, mert igenis a vesztes oldalon vettünk részt a szerencsétlen második világháborúban, amelyben a háborús vereségek megerősítették azt a helyzetet, hogy az egyébként jogosan, nemzetközi döntőbíróságok határozata által visszacsatolt felvidéki, délvidéki és erdélyi területeket újra elvesztettük."[790] Lenhardt Balázs felszólalásában utalt arra is, hogy álláspontja szerint az Európai Unió nem alkalmas a trianoni sebek begyógyítására: „[…] óriási félreértést jelent az a megfogalmazás, hogy majd a határok légiesülése meg az európai egyesülés megoldja a problémákat […] Láthatjuk a mostani Szlovákia esetében – amely ugyanúgy európai uniós tagállam, mint Magyarország – mennyire oldotta meg ezt a problémát, és hogy az Európai Unió milyen ölbe tett kézzel figyeli azt, hogy nyelvtörvényben gátolják a saját állampolgáraik anyanyelvhasználatát, illetve most különböző nemzetközi fenyegetéseket vetnek be a magyar állampolgárság visszaadásával szemben.[791]

Schiffer András, aki elmondása szerint nem akart hozzászólni a vitához, Hiller István felvetésére mégis reagált, s jegyezte meg, hogy „[…] nagyon szerencsétlennek tartom azt, hogy a Trianon-emléktörvény kapcsán ide kanyarodunk el."[792]

Az LMP-s Mile Lajos visszautalt az általa az általános vitában elmondottakra és ismételten támogathatónak nevezte a törvényjavaslatot. Álláspontja szerint a törvénytervezet „egy korszak lezárását jelentheti", amely „segíti a szembenézést a múlttal, elősegíti a traumák kibeszélését, [és] egy korszerű nemzetkép kialakításának az esélyét teremtheti meg."[793] Egyben ismételten megerősítette azon véleményét, hogy a törvénynek feltétlenül el kell ismernie „azoknak az érdemeit […] akik nem magyar emberként szolidaritásukat fejezték ki a magyarság iránt […]"[794]

Szávay István Jobbikos képviselő annyiban kérte a törvényjavaslat kiegészítését, hogy tekintettel arra a tényre, „hogy a mai fiatal nemzedékeknek milyen kevés fogalmuk van erről a kérdésről, és mi magunk is mennyire kevéssé ismerjük a saját múltunkat, a felnövekvő generációk mennyire nincsenek tisztában azzal, hogy az ország határain kívül él a magyarság egynegyede a mai napig is, és ez minek köszönhető. Talán egy szűk, vékony kis történelemórának néhány perce, néhány tíz perce az, ami hivatalos tananyagban pusztán a száraz tények ecsetelésével foglalkozik. Ezért nagyon fontos az oktatás. Mi azt szeretnénk, hogy az oktatásban jelenjen meg, a felnövekvő generációk az iskolában is, valamifajta iskolai foglalkozás keretében közösen tudjanak erről a kérdésről megemlékezni. Ezzel kapcsolatban akár emlékező műsort, akár egy osztályfőnöki órán beszélgetést tartani, de mindenképpen valamilyen formalizált keretben úgy indítani el őket az úton és az életben, hogy hasonlóan ahhoz a másik két nemzeti tragédiához, amelynek önök az indítványozói, illetve támogatói voltak, a holokausztról és a kommunizmus áldozatairól való megemlékezésről, szeretném, ha ebbe a sorba illeszkedne bele a trianoni tragédiáról és máig ható következményeiről való megemlékezés is az oktatási intézményekben."[795]

---

[790] Lenhardt Balázs felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=215&p_szoveg=&p_felszig=215 [2014.06.29.]Itt kell megjegyezni, hogy az 1941-ben Magyarországhoz visszacsatolt délvidéki területeket nem nemzetközi döntőbírósági határozatok alapján szerezte vissza Magyarország.

[791] Uo.

[792] Schiffer András felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=217&p_szoveg=&p_felszig=217 [2014.06.29.]

[793] Mile Lajos felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=219&p_szoveg=&p_felszig=219 [2014.06.29.]

[794] Uo.

[795] Szávay István felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=221&p_szoveg=&p_felszig=221 [2014.06.29.]

A szintén Jobbikos Gaudi-Nagy Tamás megerősítette az előtte szóló azon igényét, hogy a törvény „tegye megkerülhetetlenné, [és] kormányzati kötelezettséggé, hogy az oktatási rendszeren belül […] találkoztassa össze a magyar embereket azzal a gondolatkörrel, amelynek valóban az a fundamentuma, hogy a magyar állam és a magyar nemzet határai nem esnek egybe."[796] A képviselő további javaslattal is élt, amikor kifejtette: „[…] nem elég az oktatási rendszerbe való átvitele, emléknapok, megemlékezések tartása, hanem olyan jellegű kultúrpolitikát kell folytatni, ahol intézmények, kiadványok, médiatermékek, tudományos kutatások, konferenciák, találkozók, viták folyamata indul el. Sőt mi több, továbbmegyünk: a Jobbik programja kifejezetten tartalmazza azt a kitételt, hogy el kell indítani egy olyan hagyományt az általános iskolai és középfokú oktatási rendszerben, hogy az osztálykirándulások egy része vagy legalább egy évben egyszer elcsatolt területen működő magyar közösséghez vezessenek."[797] Gaudi-Nagy felszólalását azzal zárta, hogy „[…] igenis ki kell mondanunk azt, hogy nekünk magyaroknak ez a trianoni békediktátum és annak 1947-es jóváhagyása elfogadhatatlan. És minden egyes esetben szükséges arra is rámutatni, hogy nem elég önmagában az emlékezés, nem elég a szép szavak deklarálása, hanem a békerendszer felülvizsgálatára, ha úgy tetszik, revíziójára kell törekedni abban az értelemben, hogy ez összeegyeztethető legyen a nemzetközi joggal, akár a békés határváltoztatások lehetőségével, de mindenképpen a legmagasabb szintű önrendelkezési jog követelése formájában kell megnyilvánuljon elszakított sorba élő testvéreink számára és velük egyeztetett módon."[798]

Lendvai Ildikó (MSZP) hozzászólása elején a történelemoktatás kapcsán előbb Károlyi Mihályt vette védelmébe, mint aki szerinte nem felelős a trianoni békediktátumért, majd ezt követően az MSZP módosító indítványai mellett érvelt. Ennek kapcsán kiemelte: „[…] módosító javaslatainknak három fontos eleme volt, amelyek mind, kivétel nélkül nem a bagatellizálást, hanem a közös és a még nagyobb felelősséget kívánták szolgálni. Az első az, hogy mondjuk is ki, hogy nem konfliktust élezni, hanem konfliktust megoldani, nem a határon túli magyarság helyzetét nehezíteni, hanem könnyíteni szeretnénk. Számos olyan javaslatunk van, ami ezt konkrét mondatokban teszi bele a nyilatkozat szövegébe. Nem hiszem, hogy ez gyengítene, szerintem ez erősít, ez a közös szándékot erősíti. A második törekvés, ami módosító indítványainkban megmutatkozik, hogy tegyük világossá, mik a rossz megoldások, és mik a jó megoldások. Mondjuk ki szavakkal, hogy most az Európai Unió keretei között egyikünk sem határrevízióra, egyikünk sem erőszakos megoldásokra gondol, túl vagyunk ezen. Ki szabad mondani: tudniillik, ha a parlament többsége nem erre gondol, akkor mi akadályozná meg abban, hogy módosító javaslatainknak megfelelően ezt meg is mondja? Természetesen el kell mondani azt is – *folytatta a felszólaló* – és erre utaló részek vannak a nyilatkozatban, hogy rossz megoldásnak nemcsak egymás sértegetését, nemcsak az erőszakos határrevízió emlegetését, nemcsak egyenruhában a másik országba való bemasírozást tekintjük, hanem rossz megoldásnak tekintjük azt is, amit olykor némelyik szomszéd országban tapasztalunk, azt, hogy nehézzé teszik a szülőföldön magyarként való megmaradást, nehézzé teszik a szabad nyelvhasználatot, lásd éppen Szlovákia példáját, hogy nehézzé teszik, és nem segítik a saját kultúra és a saját történelmi tradíció tiszteletét. Ez is rossz megoldás, de rossz megoldás az elmúlt évtizedek jó néhány erőszakos megoldáskísérlete is." [799]

[796] Gaudi-Nagy Tamás felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=223&p_szoveg=&p_felszig=223 [2014.06.29.]
[797] Uo.
[798] Uo.
[799] Lendvai Ildikó felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=225&p_szoveg=&p_felszig=227 [2014.06.29.]

Lendvai Ildikó felszólalására először a Fideszes László Tamás, majd a Jobbikos Gaudi-Nagy Tamás reflektált. Előbbi visszautalt a 2004. december 5-i népszavazásra, s azt jegyezte meg, hogy akkor „kellett volna ilyen húrokat pengetni”.[800] Majd azzal Jobbikos felvetéssel kapcsolatban, hogy az iskolákba kerüljön be megemlékezésként a Trianon-emléknap gondolata, megjegyezte: „[…] azt hiszem, nem szabad leszorítani az iskolákra, és különösen úgy gondolom, hogy ennek az emléknapnak sokkal komplexebbnek, sokkal szélesebb indításúnak kell lennie, amelyben részt vesznek a családok, a szülők, a nagyszülők, a civil szervezetek, az egyházak, az önkormányzatok, a határon túli kapcsolatok, a testvérvárosi kapcsolatok, a sajátos turizmus. Egy sokkal komplexebb megközelítésre van szükség, ezt nem szabad beszorítani csak az iskolák dolgára, mert akkor mindenki azt mondja, hogy kérem szépen, ez az iskolák dolga, csinálják, nekünk nincsen feladatunk ezzel kapcsolatban.”[801]
Gaudi-Nagy Tamás reflexiója Lendvai Ildikó felszólalására a következőképpen hangzott: „[…] nem jelent egyet a határrevízió az erőszakos megoldásokkal. Tessék tanulmányozni a történelemkönyvet, gazdag példatárat mutat arra, hogy a népszavazás útján a helsinki záróokmány előírásai szerint lehetőség van arra, amennyiben az ott élő népek ilyen vágyat fejeznek ki, a nemzetközi közvélemény és az európai biztonsági szervezet, illetőleg más szervezetek erre keretet adnak, akkor igenis, lehet határváltoztatást elérni. Erre a legjobb példa az, hogy lényegében szinte minden európai határ megváltozott ebben a régióban 1990 környékétől kezdve, kivéve a Kárpát-medencei magyar nemzetrészeket szétszabdaló trianoni békediktátum határait. Tehát azt gondolom, nem kell feltétlenül ijedeznünk és hüledeznünk ennek a szónak a hallatán, hanem el kell gondolkodni a lehetőségeken.”[802]

Ezt követően egy rövid, a napi politikai aktualitásoktól sem mentes, éles vita bontakozott ki. Előbb Ivanics Ferenc (Fidesz) szögezte le, hogy „[…] ha együttműködőek vagyunk a környező országokkal, akkor ez a kérdés világosan és tisztán rendezhető a nemzetközi jog alapján.”[803] Lendvai Ildikó az erőszakos, illetve erőszakmentes határrevízió kérdését feszegette, s a törvény hiányosságának rótta fel, hogy nem tesz hitet az utóbbi mellett, majd a kettős állampolgárság témáját elővéve feltette a kérdést: vajon „[…] a nemzethez tartozást az állampolgársággal kell-e kifejezni vagy nem.”[804] Szávay István (Jobbik) továbbra is az iskolákban történő kötelező megemlékezést kérte számon a törvényjavaslattól. Indítványában leszögezte: „Mi azt mondjuk, teljesen egyetértve azzal, amit ön [ti. Ivanics Ferenc] az előbb elmondott, persze, minden más területen szükség van ezeknek a szálaknak az erősítésére és az összetartozás-tudat erősítésére és a saját történelmi tudatunk elmélyítésére, mi pusztán azt kérjük, hogy támogassák azt, hogy legyen nevesítve, hogy erre ezen a területen [azaz az iskolai megemlékezések sorában] is szükség van.[805]

---

[800] László Tamás felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=229&p_szoveg=&p_felszig=229 [2014.06.29.]
[801] Uo.
[802] Gaudi-Nagy Tamás felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=231&p_szoveg=&p_felszig=231 [2014.06.29.]
[803] Ivanics Ferenc felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=233&p_szoveg=&p_felszig=233 [2014.06.29.]
[804] Lendvai Ildikó felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=235&p_szoveg=&p_felszig=235 [2014.06.29.]
[805] Szávay István felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=237&p_szoveg=&p_felszig=237 [2014.06.29.]

A részletes vita utolsó felszólalója, a Fideszes Ivanics Ferenc ismételten visszautalt a Hiller István (MSZP) által javasoltakra, miszerint „az európaiság a Trianonra adott válasz”.[806] Ezzel kapcsolatban a képviselő egyértelművé tette: „Ez azt jelenti, hogy gyakorlatilag megint belekeverünk valami mást, megint nem a saját ügyünkkel foglalkozunk, megint nem azzal nézünk szembe, ami a miénk. Csak ha biztos alapokon állunk, csak ha saját magunkban rendeztük a kérdést, akkor lehet kifele tekinteni.”[807] Tekintettel arra, hogy további képviselők nem jelezték hozzászólási szándékukat, az elnöklő Latorcai János a részletes vita ezen szakaszát lezárta. Miután pedig a törvényjavaslat második vitaszakaszához, a preambulum módosításához kapcsolódóan sem kívánt senki hozzászólni, a részletes vita e szakaszát és ezzel a vita egészét az elnöklő Latorcai János lezárta.[808]

Végszavazás a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvényjavaslatról

Az Országgyűlés házbizottsága 2010. május 27-i ülésén a Házszabálytól való eltérésre tett javaslatot, s azt kezdeményezte, hogy az Országgyűlés a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről törvényjavaslat döntéshozatala során úgy térjen el a Házszabálytól, hogy a módosító javaslatokról történő szavazásra, és módosító javaslat vagy módosító javaslatok elfogadása esetén is a zárószavazásra még a 2010. május 31. napon kerüljön sor. Ezt az elnöklő Schmitt Pál jelentette be az Országgyűlés május 31-i ülésnapján. Tájékoztatta továbbá az Országgyűlést arról, hogy a Házszabály értelmében képviselőcsoportonként egy képviselő és a független képviselő felszólalására van lehetőség ötperces időkeretben. Miután ezzel a lehetőséggel azonban senki sem kívánt élni, az elnök határozathozatalt rendelt el. Előtte azonban felhívta a képviselők figyelmét arra, hogy a Házszabálytól való eltéréshez a jelen lévő képviselők négyötödének igen szavazata szükséges. A szavazást követően Schmitt Pál megállapította, hogy az Országgyűlés 355 igen szavazattal, egyhangúlag elfogadta a Házszabálytól való eltérést.[809]

A döntés értelmében a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvényjavaslatról 2010. május 31-én szavazott az Országgyűlés. A jelen lévő 369 képviselőből 302-en igennel, 55-en nemmel voksoltak, míg 12-en tartózkodtak. Igennel szavazott a Fidesz frakció mind a 222 jelen lévő tagja (5 fő, köztük az elnöklő Schmitt Pál nem szavazott), a KDNP képviselőcsoportjának mind a 36 tagja, a Jobbik frakció jelen lévő 42 tagja, valamint az LMP-s Schiffer András és minden bizonnyal tévedésből az MSZP-s Juhász Ferenc. Az MSZP frakció jelen lévő 56 tagjából ugyanis 55-en – kivéve az említett Juhász Ferencet – a „nem” gombot nyomták meg. Azaz az MSZP képviselőcsoportja a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvényjavaslattal kapcsolatban elutasító álláspontra helyezkedett. Az LMP jelen lévő képviselői közül 12-en tartózkodtak, s csak Schiffer András szavazott igennel. Az egyetlen független országgyűlési képviselő, Molnár Oszkár nem vett részt a szavazásban.[810]

A törvény sürgősséggel történő kihirdetése

Az elfogadott törvény sürgős kihirdetésének a kéréséről is szavazott az Országgyűlés, s azt 304 igen, 59 nem és 6 tartózkodás mellett támogatta. A szavazás részeredményei a törvény elfogadásához

---

[806] Ivanics Ferenc felszólalásának teljes szövegét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=239&p_szoveg=&p_felszig=239 [2014.06.29.]

[807] Uo.

[808] A részletes vita lezárására vonatkozóan lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=6&p_felsz=240&p_szoveg=&p_felszig=240 [2014.06.29.]

[809] A Házszabálytól történő eltérésről szóló előterjesztést és a szavazás menetét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=9&p_felsz=13&p_szoveg=&p_felszig=13 [2014.06.29.]

[810] A Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvényjavaslatról történő szavazás részletes eredményét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_szav.szav_lap_egy?p_szavdatum=2010.05.31.13:49:22&p_szavkepv=I&p_szavkpvcsop=I&p_ckl=39 [2014.06.29.]

hasonlóan alakultak. A sürgős kihirdetés mellett foglaltak állást a Fidesz, a KDNP és a Jobbik frakciók jelen lévő képviselői, összesen 300-an. A sürgős kihirdetést támogatta további 4 LMP-s képviselő is. Közülük hárman (Karácsony Gergely, Kukorelly Endre és Szabó Tímea) a törvény végszavazása során tartózkodtak, míg Schiffer András következetes maradt, s a törvény megszavazása mellett annak sürgős kihirdetését is támogatta. Ezzel szemben a sürgős kihirdetés ellen foglalt állást a teljes MSZP frakció – köztük Juhász Ferenc is, a ki a törvényt, ha tévedésből is, de megszavazta – valamint három LMP-s képviselő (Jávor Benedek, Szilágyi Péter, Vágó Gábor) akik a törvény végszavazása során tartózkodtak. Az LMP frakciójának tétova, hezitáló és a törvényhez való ambivalens viszonyát jelzi, hogy a többi LMP-s képviselő tartózkodott.[811]
Az államfő 2010. június 2-án írta[812] alá a törvényt, amely a trianoni békediktátum aláírásának 90 évfordulóján, 2010. június 4-én a Magyar Közlöny 2010. évi 92. számában[813] meg is jelent. Kihirdetésével megszületett a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvény,[814] amely – mint azt a törvény előterjesztője is kifejtette – nyíltan és őszintén szembe kívánt nézni Trianonnal, és annak következményeivel, s ezáltal jelentős lépést tett egy pozitív nemzetstratégia megvalósításának irányába.

Összefoglaló

„A Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvény parlamenti vitája" c. tanulmány azt a 2010. május 19-e és június 4-e közötti időszak politikai vitáját kívánja bemutatni, amelynek eredményeként megszületett a Nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV törvény. Bemutatja és részletesen ismerteti az előterjesztés eredeti szövegét, az előterjesztő Kövér László Fideszes parlamenti képviselőnek a törvénytervezet melletti felszólalását, majd a törvény általános és részletes vitájában felszólaló politikusok és parlamenti frakciók álláspontját. Elemzi az egyes felszólalásokat, s ezen keresztül mutatja be a kormányzat és annak baloldali ellenzéke közötti politikai nézetkülönbségeket, miközben a kormánypártok jobboldali ellenzékének kritikáit és az azokra adott válaszokat is vizsgálat tárgyává teszi. A tanulmány befejező része részletesen ismerteti a törvénytervezetről szóló végszavazás eredményeit, a törvény sürgősséggel történő kihirdetésének politikai szempontjait, s a parlamenti pártoknak ezekhez a kérdésekhez fűződő viszonyrendszerét.

[811] A Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvény sürgős kihirdetésének tárgyában történő szavazás eredményét lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_szav.szav_lap_egy?p_szavdatum=2010.05.31.13:50:31&p_szavkepv=I&p_szavkpvcsop=I&p_ckl=39 [2014.06.29.]

[812] A Magyar Köztársaság elnöki tisztét a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvény 2010. június 2-i aláírásakor Dr. Sólyom László töltötte be. (Elnökségének időszaka: 2005. augusztus 5. – 2010. augusztus 5.)

[813] Magyar Közlöny, 2010. június 4. 92. szám, 21379-21380. old. http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK10092.pdf [2014.06.29.]

[814] A Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvény. http://www.vajma.info/docs/Nemzeti-osszetartozas-torveny.pdf [2014.06.29.]

Péter Krisztián Zachar: **Gesellschaftliche und wirtschaftspolitische Antwortversuche auf die Krise des Kapitalismus in Ungarn in der Zwischenkriegszeit – Ein Überblick**[815]

Resümee
Der Autor beschreibt in seiner vorliegenden Studie die wichtigsten Entwicklungen auf dem Gebiet einer konservativ-katholisch ausgelegten Sozial- und Wirtschaftsreform in Ungarn in der Zwischenkriegszeit. Der Hauptaugenmerk gilt dabei den Organisationen und Theoretikern, die sich dem Ständegedanken angenommen haben. Dabei wird vor allem dargelegt, dass es sich dabei um eine europäische Tendenz handelte, dass die Ständeidee in den Theorien zahlreicher Ideologen dieser Epoche präsent war und dadurch der Ständegedanke eine zum politischen Mainstream gehörende Debatte auslöste. Den Verfechtern war eindeutig, dass nur eine neue Gesellschafts- und Wirtschaftslenkung mit Elementen des Ständesystems dazu beitragen konnte eine allgemeine Vertretung der Interessen zu ermöglichen. Nur dadurch könnte mithilfe der Interessenvertretungen ein organisches Staatswirken herbeigeführt und durch den inneren Interessenausgleich ein Konkordanz-System geschaffen werden. Mithilfe von Solidarität, Subsidiarität und christlicher Gesellschaftsethik könnten die allgemeinen Probleme der Krisenzeit überwunden und zwischen Kommunismus, Faschismus und Nationalsozialismus ein neuer, starker ungarischer Staat geschaffen werden.

Wie in diesem Gedenkjahr zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges in zahlreichen Studien und an fast jeder Tagung festgehalten wird: stellte der Große Krieg nicht nur in der Politikgeschichte, sondern auch in der Wirtschafts- und Sozialgeschichte eine Zäsur dar. Für die Bürger der 1920er Jahre sah die Entwicklung Europas nach den Friedensdiktaten keineswegs friedlich und erfolgreich aus: verschiedenen Krisen folgten rasch aufeinander und es schien als ob ganz Europa auf der Suche nach einem Ausweg aus dieser krisengeschüttelten Epoche wäre. Als eindeutige Aufgabe erschien die Überwindung des liberalen, laissez-faire Manchester-Kapitalismus, dem der Ausbruch der Krise, sowie der damit verbundenen Ausbeutung der Arbeiter, und das soziale Abrutschen des Mittelstandes zugeschrieben wurde; ebenfalls sollte anstelle der damit Hand in Hand gehenden politischen Ordnung, anstelle des liberalen Staates etwas Neues gestellt werden.
Diese Problematik finden wir neben zahlreichen europäischen Staaten auch im Ungarn der Zwischenkriegszeit. Die bekannten tiefgreifenden historischen Veränderungen: die sozialistisch-liberale Herbstrosenrevolution mit der Leitung von Mihály Károlyi, die mit der Ermordung von Ministerpräsident Tisza Hand in Hand ging, die darauf folgenden 133 Tage kommunistischer Diktatur unter Béla Kun und der Räterepublik, die Besetzung durch rumänische, serbische und tschechische Truppen, sowie der Ungarn aufgezwungene Friedensdiktat von Trianon[816] stellten die Politik, die Wirtschaft und die Bevölkerung des verbliebenen Restungarns vor fast unlösbar scheinende Aufgaben. Es war nur natürlich, dass man sich zunächst nach einer starken Hand und bekannten Regelungen zur Sicherung des inneren Friedens und einer konsolidierten Wirtschaftslage sehnte, was auch Wunsch der Entente-Mächte war, um den Schlussstrich unter den Text des Friedensdiktates[817] ziehen zu können und die ersten Reparationszahlungen auch aus Ungarn zu erhalten.

---

[815] Péter Krisztián Zachar, PhD. Kodolányi János Hochschule, Leiter des Lehrstuhls für Internationale Beziehungen und Geschichtswissenschaften (KJF Nemzetközi Tanulmányok és Történelem Tanszék). Die vorliegende Studie entstand im Rahmen des Forschungsprojektes OTKA K-100546 „Wirtschaftliche und soziale Reformkonzepte und Gesellschaftsmodelle in der Zwischenkriegszeit in Ungarn".

[816] Über den Frieden siehe: Ignác Romsics: *Der Friedensvertrag von Trianon*. Schäfer, Herne 2005.

[817] Über die Unterzeichnung des Friedensdiktates siehe: Vizi László Tamás: Ki írja alá a trianoni békét? *Rubicon. Történelmi magazin*. 2014/6. (24. évf.) 70-76. sowie auch noch: Vizi László Tamás: Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak személyéről. *Közép-Európai Közlemények*, *Történészek, regionalisták és geográfusok folyóirata*. 2010/4. (3. évf. 11 sz.) 109-132.

Die unter Reichsverweser Horthy und Ministerpräsident Bethlen begonnene Neubelebung eines unabhängigen, um Zweidrittel seines Territoriums und um fast 60% seiner Bevölkerung gekürzten Ungarns, führte bis zur Mitte der 20er Jahre zu einem erfolgreichen Stabilisationsprogram. Gerade als Ungarn auch international wieder aktiv wurde, in den Völkerbund aufgenommen auch wirtschaftlich Verknüpfungen nach Großbritannien und Italien verstärkte, schlug die bekannte Weltwirtschaftskrise die Pläne einer revisionistischen Politik herbe zunichte.
Die Folge war in ganz Europa ein verstärktes Suchen nach Auswegen aus der sich lang hinziehenden Krise der herrschenden Wirtschafts- und politischen Ideologie, des liberalen Kapitalismus. Diese Tendenzen führten neben zahlreichen autoritären Versuchen auch zur Herausbildung einer spirituell, kirchlich beeinflussten ideologischen Antwort: des Ständegedankens.[818]
Die ungarische Entwicklung fügte sich eindeutig in diesen europäischen Trend: von Anfang an war ein öffentlicher und weiter Disput über die Implementierung europäischer Ideen auch in Ungarn an der Tagesordnung. Zahlreiche Forscher, Soziologen, Wirtschaftswissenschaftler und Geistliche nahmen sich den verschiedenen europäischen Lösungsvorschlägen an und versuchten diese auch in Ungarn der Sphäre der Politik näher zu bringen und als Lösungen auf die Herausforderungen auch im Donaubecken anzubieten. Die Rahmen dieser Studie ermöglichen keine tiefgreifende Analyse dieser wissenschaftlichen Arbeiten, aber wir wollen versuchen im Folgenden einen kurzen Überblick über die bedeutendsten ungarischen Vordenker dieser Epoche zu geben, die sich von den totalitären Lösungsvorschlägen eindeutig abwandten und die soziale-wirtschaftliche Krise durch neue, selbst in Europa noch zumeist unbeschrittene Wege zu überwinden trachteten. Dabei soll diesmal nicht die Erneuerung des Liberalismus im Vordergrund stehen[819], auch wollen wir diesmal die sozialistischen Tendenzen zur Verstaatlichung und dem Staatskapitalismus außer Acht lassen.[820] Ebenfalls soll nicht auf die Versuche einer Wirtschaftsunion im Donaubecken in dieser Epoche eingegangen werden.[821]
Im Mittelpunkt unserer weiteren Ausführungen steht der sogn. Ständegedanke in Ungarn. Die Rahmen dieser Arbeit ermöglichen keine tiefgreifende Beschreibung der theoretischen und religiösen Grundlagen des modernen Ständegedankens, aber wir können die Entwicklungen des 20. Jahrhunderts nicht ohne einen kurzen Ausblick auf die früheren Entwicklungen verstehen. Die wichtigste Stütze des Ständegedankens ist die Philosophie und Religionsethik von Thomas von Aquin. Der Mensch sei seiner Natur nach ein geselliges Wesen, seine grundsätzlichen Bedürfnisse können nur in Gemeinschaft mit anderen befriedigt werden. Daraus ergibt sich eine organische Gesellschaftslehre, die nicht das Individuum, sondern verschiedene Personengruppen in den Prozessen mit dem Staat aufstellt. Diese versehen verschiedene Funktionen, tragen dadurch zum Gemeinwohl beitragen und bilden eine Einheit. Diese gesellschaftliche Gliederung (Adel, Bürgertum, Volk) stellt in seiner Dreiheit zugleich auch das „corpus Christi mysticum“ dar.[822]

---

[818] Siehe dazu Zachar Péter Krisztián: Kiútkeresés a liberális gazdaság- és államszervezés válságából a 20. század első felében Európában. In: *Gazdaság, társadalom, hivatásrendiség a 20. századi Európában.* Szerk. Zachar Péter Krisztián. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 13-36. sowie in Deutsch: Péter Krisztián Zachar: Alternative Wege der Gesellschafts- und Wirtschaftslenkung im Ständegedanken. In: *Változó világ: gazdasági és társadalmi útkeresés.* Szerk.: Beszteri Béla - Majoros Pál. Veszprém, MTA VEAB - Széchenyi István Egyetem, 2012. 347-355.

[819] Dazu siehe tum Teil die Studie: Zachar Péter Krisztián: A „klasszikus neokorporatizmus“ elméleti háttere. In: *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században.* Szerk.: Dobák Miklós. L'Harmattan, Budapest, 2011. 221-239.

[820] Zur letzteren Frage siehe: Zachar Péter Krisztián: A liberális gazdaságszervezés alternatívái Közép-Európában a két világháború között. *Közép-Európai Közlemények. Történészek, regionalisták és geográfusok folyóirata.* 2013/3. (VI. évf. 3. sz. No. 22.) 194-204.

[821] Siehe dazu: Vizi László Tamás: Duna-völgyi együttműködési kísérletek az 1930-as évek első felében. Fejeztek a közép-európai integrációs törekvések történetéből. In: *Civil társadalom és érdekképviselet Közép-Európában.* Szerk.: Simon János. L'Harmattan CEPoliti Kiadó, Budapest, 2012. 17-33.

[822] Mayer-Tasch, Peter Cornelius: *Korporativismus und Autoritarismus. Eine Studie zu Theorie und Praxis der berufsständischen Rechts- und Staatsidee.* Frankfurt am Main, Athenäum Verlag, 1971. 5-6.

Diese Gedanken wurden im Späteren von der Renaissance und der Aufklärung in den Hintergrund gerückt, der neu aufkommende Liberalismus verstand die einzelnen Mitglieder der Gesellschaft als Individuen, die voneinander unabhängig, bloß durch ihre Summe ein Ganzes bilden. Alleine in der katholischen Lehre des Personalismus blieb der Gedanke des Menschen als geselliges Wesen erhalten. Die Kohäsionskraft, die diesen Menschen innewohnt ist der Dienst des Gemeinwohls; das „bonum commune" ist das Interesse jedes einzelnen Gesellschaftsmitglieds, es ist sittliches Postulat und das Ziel jeder Gesellschaftsinstitution. Nur dadurch wird verständlich, dass die christliche Auffassung die Menschen durch die Solidarität in Mikrogemeinschaften (Familien) bzw. in weitere Rahmen gemäß ihrem Beruf zusammenfasst und diese schließlich zur Ganzheit der Gesellschaft zusammenfügt. Diese organische Gesellschaftsauffassung schließt das Vorhandensein und die Funktion von Klassen und dadurch des Klassenkampfes, die im modernen Staat des Kapitalismus erscheinen, aus.[823] In der katholisch-konservativen Entwicklung, die den Liberalismus, die Revolution und die Beginne der marxistischen Ideologie ablehne, wurde aus den geburts-, besitz- und machtständisch geprägten sozialen Strukturen eine sowohl vertikal, wie auch horizontal offene, berufsständisch gegliederte Gesellschaftsordnung.[824]

Der atomisierten Gesellschaft von Hobbes, Locke und Rousseau setzten im 19. Jahrhundert zahlreiche Denker Alternativen entgegen[825], die in der katholischen Soziallehre verstärkt ihren Niederschlag fanden. Allen frühen Ständegedanken war gemeinsam, dass sie statt der „mechanischen Konfliktlösung durch Mehrheitsentscheid" zur „organischen Harmonisierung kontroverser Interessen" beitragen wollten. Statt der Demagogie des allgemeinen Stimmrechts sollte die konkrete Sachdiskussion, anstelle der Vertretung von Partikularinteressen die Durchsetzung des Gemeinwohls treten. „Durch eine differenzierte Auffächerung des Wahlrechts nach gesellschaftlichen Interessenkreisen (Berufsständen bzw. Berufskorporationen) hofft man die gerügten Konsequenzen des allgemeinen Stimmrechts ebenso vermeiden zu können wie die Mängel der in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Theorie und Praxis vorherrschenden, altständischen Repräsentationsmodelle, die lediglich die Vertretung weniger allgemeiner Bevölkerungsgruppen vorsahen und daher gleichfalls keine zureichende Repräsentation der sozialen Interessen garantieren konnten."[826]

Die sozialen Interessen wurden auf der konservativen Seite zuerst durch den politischen Katholizismus aufgegriffen: gekennzeichnet werden kann diese Bewegung durch die Namen von Adolph Kolping bzw. Wilhelm Emmanuel Ketteler. Letzterer hatte auch großen Einfluss auf die Entstehung der Enzyklika *Rerum novarum* von Papst Leo XIII aus dem Jahre 1891.[827] Die große Bedeutung der Enzyklika ist darin zu sehen, dass durch sie der erste eindeutige Aufruf zur Humanisierung der modernen, bürgerlich-kapitalistischen Gesellschaft verkündet wurde. Basierend auf der christlichen Nächstenliebe, dem Gedanken der Solidarität und Subsidiarität sollte der infolge der Industrialisierung entstandene Klassenzwiespalt überbrückt werden. Einerseits sollten im Sinne der Selbsthilfe christlich gesinnte Institutionen zur Interessenvertretung geschaffen werden, andererseits mahnte er auch den Staat an seine Wohlfahrtspflichten. Hier finden wir auch die „organische Auffassung" von Kapital und Arbeit, die als zwei Seiten derselben Medaille aufgefasst

[823] Gergely, Jenő: *A keresztény szindikalizmus története a XIX-XX. században.* Budapest, MTA, 2007. 10.
[824] Mayer-Tasch, 1971. 7.
[825] Zachar, 2012. 347-355.
[826] Mayer-Tasch, 1971. 22-24.
[827] Siehe dazu: Zachar Péter Krisztián: A hivatásrendiség eszmei háttere. In: *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században.* Szerk. Dobák Miklós. Budapest, L'Harmattan, 2011. 89-99. und Kék Emerencia: A hivatásrendiség és előzményei a katolikus egyház szociális tanításában a Rerum novarum és a Quadragesimo anno enciklikák alapján. *Gazdaság, társadalom, hivatásrendiség a 20. századi Európában.* Szerk. Zachar Péter Krisztián. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 37-46.

werden und einander bedingen und ihr Ausgleich durch die christliche Gesellschaftslehre unterstützt werden könnte.[828]
Entscheidend war die Enzyklika auf jeden Fall für die Weiterentwicklung der Ständeidee im konservativen Lager, sie übte großen Einfluss auf die katholischen Theoretiker und die radikalen Politiker aus. In Ungarn finden wir die Übersetzung dieser Gedanken auf den politischen Katholizismus in erster Linie im Wirken des päpstlichen Prälaten Sándor Giesswein (1856-1923), dem theoretischen Begründer der christlich-sozialen Politik in Ungarn[829]; ebenfalls nicht vernachlässigt werden darf der Bischof von Székesfehérvár, Ottokár Prohászka (1858-1927), der sowohl als Philosoph, als auch als Abgeordneter im ungarischen Reichstag sich der sozialen Frage annahm.[830] In dieser Reihe sehen wir in der Bethlen-Ära ebenfalls noch den Domprobst von Kalocsa, József Vass (1877-1930), der nach dem Zusammenbruch von 1918/19 unter anderem als Minister für Kultus und Unterricht und ab 1922 als Minister für Volkswohlfahrt und Arbeit die Grundlagen für ein modernes Sozialsystem in Ungarn in die Wege zu leiten versuchte.[831]

Bei den Autoren zu Beginn des 20. Jahrhunderts wurde „Kritik an der oligarchischen Entartung des Parteiwesens, an dem Einbruch der Wirtschaftsinteressen in den Kernbereich der politischen Willensbildung und an dem in politischen Kreisen weitverbreiteten ‚Mangel an Staatsmetaphysik'" immer lauter.[832] Man wollte die Fehler des Parteienparlaments beheben und bei den Gesetzen über Wirtschaft, Gesellschaft und Soziales durch die Betroffenen selbst ein Machtwort sprechen. Mit der Darstellung des Gemeinwohls sollte statt der „Formaldemokratie" nunmehr eine wahre Demokratie verwirklicht werden können. In einigen Werken traten dabei auch schon die Berufsstände in den Vordergrund: sie sollten Unternehmer und Arbeiter zu solidarischen Körpern verbinden, die ihre gemeinsamen – im Ausgleich und durch Konkordanz errungenen – Interessen gemeinsam zum Ausdruck bringen können und deren interne widerstreitende Interessen durch Kooperation selbständig entschieden werden sollten. Damit waren neue Wege für die Gesellschafts- und Wirtschaftslenkung im 20. Jahrhundert vorgezeichnet[833], die „Hilfe weder von Liberalismus noch vom Sozialismus [entlehnen wollten], da ersterer zur Lösung der sozialen Frage sich völlig unfähig erwiesen hatte, letzterer aber ein Heilmittel anempfahl, das schlimmer als das zu heilende Übel selbst die menschliche Gesellschaft nur noch näher an den Abgrund herangeführt hätte."[834]

Durch die Weltwirtschaftskrise, die den erst kürzlich konsolidierten ungarischen Staat besonders stark erschütterte, wurden Forderungen zu neuen Lösungen nur verstärkt. Unterstützung erhielten

---

[828] „Ein Grundfehler in der Behandlung der sozialen Frage ist sodann auch der, daß man das gegenseitige Verhältnis zwischen der besitzenden und der unvermögenden, arbeitenden Klasse so darstellt, als ob zwischen ihnen von Natur ein unversöhnlicher Gegensatz Platz griffe, der sie zum Kampf aufrufe. Ganz das Gegenteil ist wahr. Die Natur hat vielmehr alles zur Eintracht, zu gegenseitiger Harmonie hingeordnet; und so wie im menschlichen Leibe bei aller Verschiedenheit der Glieder im wechselseitigen Verhältnis Einklang und Gleichmaß vorhanden ist, so hat auch die Natur gewollt, daß im Körper der Gesellschaft jene beiden Klassen in einträchtiger Beziehung zueinander stehen und ein gewisses Gleichgewicht darstellen. Die eine hat die andere durchaus notwendig. So wenig das Kapital ohne die Arbeit, so wenig kann die Arbeit ohne das Kapital bestehen. Eintracht ist überall die unerläßliche Vorbedingung von Schönheit und Ordnung; ein fortgesetzter Kampf dagegen erzeugt Verwilderung und Verwirrung. Zur Beseitigung des Kampfes aber und selbst zur Ausrottung seiner Ursachen besitzt das Christentum wunderbare und vielgestaltige Kräfte." Rerum Novarum, Kap. III. §. 15.

[829] Siehe dazu unter anderem: Gergely Jenő: *A politikai katolicizmus Magyarországon (1890-1950).* Kossuth Könyvkiadó, 1977. und Sáfrány Attila: Giesswein Sándor emlékezete. *Vigilia.* 69. évf. 2004/6. sz.

[830] Siehe dazu unter anderem: Pápai Lajos: *A Napba öltözött ember – Prohászka Ottokár.* Előadások a Szent István Társulatnál – XXVIII. Szent István Társulat, Budapest 2006. und Gergely Jenő: *Prohászka Ottokár "A napbaöltözött ember".* Helikon, Budapest, 1997.

[831] Tóth István: Vass József (1877-1930). *Honismereti Híradó* 1991/1. sz.

[832] Mayer-Tasch, 1971. 60.

[833] Vgl.: Strausz Péter: Érdemes-e újra felfedezni a hivatásrendiséget? In: *A felfedező tudomány.* Szerk: Beszteri Béla. SZIE, Győr, 2013. 1-10.

[834] Enzyklika Quadragesimo Anno, II. Kap. § 10.

die Denker und Philosophen einer konservativen Krisenlösung durch die katholische Elite[835], die die katholische Gesellschaftslehre umzusetzen trachteten und dabei sich auf die im Jahre 1931 veröffentlichte Enzyklika *Quadragesimo Anno* von Papst Pius XI. stützten. „Das große Verdienst der Enzyklika war, dass sie gegenüber der bereits verwirklichten bolschewistischen und der vor den Türen stehenden nationalsozialistischen Ideologie einen Drittweg aufwies, der selbst mit den Ideen zur Organisation der Gesellschaft in der gemäßigten Diktatur des faschistischen Korporatismus kaum Gemeinsamkeiten aufzeigte."[836] Das päpstliche Rundschreiben bildete tatsächlich den Grundstein für die intensive Auseinandersetzung mit dem Ständegedanken zur Zeit der Weltwirtschaftskrise, aber sie bot kein Allheilmittel für die Lösung der sozialen Frage. „Die allgemeine Formulierungsweise der Enzyklika bot im Späteren Raum für zahlreiche Interpretationsmöglichkeiten."[837]

Somit wollen wir hier nicht auf die Bewertung und Analyse der einzelnen Umsetzungsversuche eingehen, sondern auch im Weiteren die Theorie einer neuen Gesellschafts- und Wirtschaftslenkung im Ständegedanken besonders in Ungarn untersuchen. Dabei sollen vor allem drei herausragende Persönlichkeiten hervorgehoben werden: Vid Mihelics, Béla Kovrig und László Varga.
Neben diesen bedeutenden Theoretikern gab es natürlich in den 30er Jahren zahlreiche Versuche den Ständegedanken in Ungarn zu verbreiten und dabei auch in die Praxis umzusetzen. Dabei spielten die verschiedenen, dem Ständegedanken nahe stehenden zivilen Vereinigungen eine bedeutende Rolle. Dabei stand die Entwicklung in Ungarn wieder mal in Parallele zu den europäischen Tendenzen. Die Geistlichen, die sich durch die Radikalisierung der Politik - gemäß den Erwartungen des Vatikans - sich aus der Alltagspolitik zurückzogen, konnten sich nämlich auf Massenorganisationen stützen, die der kirchlichen Hierarchie unterstellt waren und gesellschaftliche Aufgaben übernahmen. Dazu gehörten unter anderem die seit 1930 in Ungarn aktive Actio Catholica, die sich vor allem in der Sozialpolitik engagierte.[838] Eine zweite zu erwähnende Organisation, die jedoch nicht vom hohen Klerus aus organisiert wurde, sondern „von unten", also von den Kirchengemeinden, von den Mitgliedern landesweit verbreitet wurde, war der Landesverband katholischer Burschenvereine (KALOT) sowie die Schwesternvereinigung Bund Katholischer Mädchenzirkel (KALÁSZ). Die Fundamente dieser schon fast berufsständischen, auf die Agrarjugend konzentrierenden Bewegung wurden von Jenő Kerkai SJ und Töhötöm Nagy SJ in Szeged niedergelegt und fanden Unterstützung bei Bischof Gyula Glattfelder.[839]

Eine weitere besonders erfolgreiche und politisch besonders aktive Organisation wurde von ebendiesen Jesuiten aus Szeged ins Leben gerufen: ebenfalls von den Kirchengemeinden aus organisiert wollten sie die Arbeiterschaft für die katholische Sozialpolitik gewinnen und riefen dazu – ebenso mit Unterstützung von Bischof Glattfelder – die Ständeorganisation von Szeged ins Leben. Diese als Quasi-Gewerkschaft fungierende, Ende der 30er Jahre landesweit in Ungarn verbreitete Organisation konnte bis zu 70% der Kleinhandwerker und Arbeiter aus Szeged und landesweit bis zu 100.000 Mitglieder für sich werben (Zentren waren vor allem in den Arbeiterstädten Miskolc, Debrecen, Győr, Budapest)! Insgesamt wurden 31 Berufssektionen erfolgreich aufgestellt, zahlreiche Kollektivverträge durch die Organisation erkämpft und die Regelungen der Überstundenarbeit, sowie

---

[835] Siehe zu diesen Fragen zuletzt detailiert: Petrás Éva: Társadalmi tanítás és szociális kérdés. Az egyház társadalmi tanításának recepciója a katolikus értelmiség körében, 1931 – 1944. *Egyháztörténeti Szemle.* XIV/2. (2013) 3-19.

[836] Strausz Péter: A Quadragesimo Anno és a hivatásrendiség. In: *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században.* Szerk: Dobák Miklós. Budapest, L'Harmattan, 2011. 110-111.

[837] Strausz, 2011. 111.

[838] Siehe dazu: Norbert Spannenberger: *Die Katholische Kirche in Ungarn 1918-1939. Positionierung im politischen System und „Katholische Renaissance".* Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2006. 99-100. In Ungarisch: Gianone András: *Az Actio Catholica története Magyarországon 1932-1948.* ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2010.

[839] Siehe Spannenberger, 2006. 102-104. In Ungarisch: Balogh Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935-1946.* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998.

des Akkordlohns für gesamte Sparten erreicht. Die Nationale Ständeorganisation war jedoch nicht mehr konfessionell katholisch geprägt, sondern ausgesprochen interkonfessionell und trat insgesamt für den wirtschaftlichen und sozialen Interessenschutz der Mitglieder auf.[840]

Theoretische Grundlagen erhielten diese Bewegungen von den bereits oben genannten Vordenkern des konservativen katholischen Lagers. Einer der wichtigsten war dabei mit Sicherheit Vid Mihelics, der sich in zahlreichen Arbeiten mit den Fragen der Enzyklika *Quadragesimo anno* auseinandersetzte und die Verwirklichung einer modernen Sozialpolitik durch den Ständegedanken beschrieb. Wie darauf sowohl von Zoltán Frenyó, als auch von Péter Strausz hingewiesen wurde, kannte sich Mihelics im theoretisch-politischen Leben Europas bestens aus. Er untersuchte nicht nur die grundlegende Enzyklika in ihren Tiefen, sondern auch den italienischen Korporatismus, den österreichischen Ständestaat und den Estado Novo in Portugal. Dabei wies er auf zahlreiche Missstände in Italien und Österreich hin und stellte vor allem Portugal als mögliche Lösung vor die Öffentlichkeit Ungarns. Er vergaß jedoch nie, dass der Ständegedanke in erster Linie eine soziale, die Gesellschaft formende, erneuernde Idee war und keine Staats- oder Wirtschaftsordnung. Er konnte jedoch als starke Stütze eines modernen Staates sowohl gegen die Übergriffe der totalitären Diktaturen (des Faschismus, Nationalsozialismus oder Bolschewismus), als auch gegen die Übergriffe des individuellen Liberalismus im neuen Europa erfolgreich ankämpfen.[841]

Diese Idee wurde auch von Béla Kovrig vertreten, der neben seiner Universitätslaufbahn auch die Höhen und Tiefen der ungarischen Staatsadministration kennen lernen konnte. Als Jurist wurde er unter anderem ins Kabinett von Ministerpräsident Bethlen als persönlicher Sekretär desselben berufen und nahm später in den Arbeiten des Ministeriums für Volkswohlfahrt und Arbeit teil. In den 30er Jahren war er stellvertretender Direktor des Nationalen Instituts für Sozialversicherung (OTI) und einer der Ausarbeiter der neuen Alters- und Invalidenrente. Somit beschäftigte er sich in erster Linie von der praktischen Seite her mit den Ergebnissen des Ständegedankens. Hinsichtlich seiner Sozialpolitik war sein Credo, dass hier nicht in erster Linie die religiöse Caritas zu wirken habe, sondern der Staat eindeutig für das Gemeinwohl auftreten müsse. Der Staat habe für eine menschengerechte Existenz jedes Bürgers sorge zu tragen und dazu muss das Sozialversicherungswesen für jede Berufs- und Altersgruppe ausgebaut werden. Dabei sollen die Arbeitgeber an der Finanzierung des Systems Sorge zu tragen haben und diese Lasten dürfen nicht auf die Arbeitnehmer (Lohnkürzungen) übertragen werden. Um dies zu erreichen, müsse in allen Berufsgruppen und Sparten ein Kollektivvertragssystem ausgearbeitet werden, deren Grundlage die berufsständische Gliederung der Gesellschaft und die Schaffung der entsprechenden Organisationen nach *Quadragesimo anno* wäre. Die ersten Schritte in diese Richtung konnte er selbst in der Leitung des Nationalen Instituts für Sozialversicherung vornehmen, aber die historische Entwicklung ließ auch ihm keine Möglichkeit zur Verwirklichung der Reformpläne.[842]

Ebenfalls wenig Raum für die Umsetzung eventueller Reformen hatte der Jesuitenpater László Varga. Der Soziologe nahm an den Vorbereitungen zu einer Staatsreform unter Ministerpräsident Pál Teleki teil und arbeitete dazu mehrere grundlegende Schriften über das Ständesystem aus. Im Jahre 1941 veröffentlichte er seine in ein System zusammengefassten Thesen unter dem Titel „Soziale Reform und Ständegedanke“, wobei er die wirtschaftlichen, sozialen, gesellschaftlichen und auch

---

[840] Darüber siehe: Rigó Balázs - Zachar Péter Krisztián: Hivatásrendiség másképp – A szegedi Hivatásszervezet mint szakszervezet. In: *Gazdaság, társadalom, hivatásrendiség a 20. századi Európában.* Szerk. Zachar Péter Krisztián. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 125-146.

[841] Frenyó Zoltán:*Egy katolikus gondolkodó. Mihelics Vid életműve.* METEM Könyvek 35. Budapest, 2002. 45-58. Strausz Péter: Szociális érdekegyeztetés és gazdaságirányítás – Útkeresés a két világháború közötti Magyarországon. In: *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században.* Szerk: Dobák Miklós. L'Harmattan, Budapest,2011. 178-181. Frenyó Zoltán: A keresztényszociális doktrína Mihelics Vid munkásságában. In: *Gazdaság, társadalom, hivatásrendiség a 20. századi Európában.* Szerk. Zachar Péter Krisztián. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 91-106.

[842] Siehe detailliert: Strausz Péter: Szociális érdekegyeztetés és gazdaságirányítás – Útkeresés a két világháború közötti Magyarországon. In: *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században.* Szerk: Dobák Miklós. L'Harmattan, Budapest, 2011. 181-184.

staatsrechtlichen Konsequenzen der Ständeidee darlegte.[843] Für Pater Varga war eine Rückkehr zu den Sitten der erste Schritt einer weitreichenden Reform, denn als Ursache der Wirtschaftskrise sah er auch die Abkehr im Kapitalismus von den Sitten (damit konnten die Spekulationen überhand nehmen und die Verantwortung für die Gemeinschaft, für das Gemeinwohl in den Hintergrund gerückt werden). Der ungebremste liberale Kapitalismus führte laut Varga eindeutig zur Wirtschaftsdiktatur, denn im Manchester-Kapitalismus siege immer der Stärkere über den Schwächeren, da blieb kein Platz für die Soziallehre der Kirche. Dem Individualismus und dem Profitstreben kann nur ein neuer Ansatz Einhalt gebieten und dieser kann nur die soziale Gerechtigkeit sein. Die rechtlichen Regelungen müssen also die Verantwortung des Einzelnen für das Gemeinwohl wieder herstellen und dabei auf die päpstlichen Rundschreiben zurückgreifen. Die Organisationen, die beim Ausbau der Solidarität, bei der Verwirklichung der Subsidiarität und der Durchsetzung der sozialen Gerechtigkeit mitwirken sollten, wären die Stände gemäß des neuen Gesellschaftsmodells. Als aber sich die Politik, besonders die immer stärker werdende nationalistisch-radikale, mit dem Nationalsozialismus kokettierende Partei der Pfeilkreuzler sich diesem Gedankengut näherte, distanzierte sich Pater Varga sofort von dieser Politik und zog sich aus der aktiven Kreis des Ministerpräsidenten zurück.[844]
Zusammenfassend können wir festhalten, dass die Vorstellungen über eine neue Gesellschafts- und Wirtschaftslenkung in der Zwischenkriegszeit auch in Ungarn sehr divergierend und selbst im Bereich des Ständegedankens sehr unterschiedlich waren. Der Ständegedanke erhielt Einzug in die Theorien zahlreicher Ideologen dieser Epoche und es war keine enge, rechtsradikale oder faschistische „lunatic fringe“, die sich damit auseinandersetzte, sondern ein Kreis von zahlreichen einflussreichen Vordenkern, wodurch die Ständeidee eine zum politischen Mainstream gehörende Debatte auslöste. Den Verfechtern war eindeutig, dass nur eine neue Gesellschafts- und Wirtschaftslenkung mit Elementen des Ständesystems dazu beitragen konnte eine wirkliche allgemeine Vertretung der Interessen zu ermöglichen. Nur dadurch könnte mithilfe der „paritätisch“ organisierten Interessenvertretungen ein organisches Staatswirken herbeigeführt und durch den inneren Interessenausgleich ein Konkordanz-System geschaffen werden. Mithilfe von Solidarität, Subsidiarität und christlicher Gesellschaftsethik könnten die allgemeinen Probleme der Krisenzeit überwunden und zwischen Kommunismus, Faschismus und Nationalsozialismus ein neuer, starker ungarischer Staat geschaffen werden.

In der geschichtlichen Entwicklung Ungarns blieb jedoch für die praktische Ausführung dieser Ideen kein Raum. Mit dem Eintritt Ungarns in den Zweiten Weltkrieg und spätestens durch die Besetzung Ungarns durch die Truppen des nationalsozialistischen Dritten Reiches war die traditionelle Entwicklung eines in Europa eingebetteten, aber selbständigen Landes gebrochen. Durch den Einzug der sowjetischen Truppen und dem langsamen Ausbau der neuen Volksdemokratie nach kommunistischem Muster blieb für die Vertreter einer konservativ-katholischen Denkweise ab 1945 kaum Platz mehr im politischen Leben Ungarns. Die kirchlich unterstützten Organisationen wurden aufgelöst, sogar zwei mal: die Ständeorganisation und die KALOT wurden bereits 1944 von der Regierung von Szálasi und in Folge des neuen Staates vom kommunistischen Innenminister László Rajk zusammen mit der ungarischen Pfadfinderorganisation und der KALÁSZ 1946 aufgelöst. Pater Varga emigrierte 1952 nach Eegenhoven, in Belgien, wo er bis zu seinem Tode im Jahre 1974 unter anderem Soziologe an der Hochschule der Jesuiten unterrichtete. Béla Kovrig entschied sich ebenfalls für die Emigration und verließ 1948 Ungarn um in die USA zu reisen. Bis zu seinem Tode im Jahre 1963 unterrichtete er als anerkannter Soziologieprofessor an der katholischen Jesuitenuniversität Marquette University in Milwaukee. Demgegenüber versuchte Vid Mihelics am Aufbau eines unabhängigen, christlichen Ungarns teilzunehmen und stieg als Kandidat der (christlichen)

[843] Varga László S.J.: *Szociális reform és hivatásrendiség.* Stádium, Budapest, 1941.
[844] Siehe dazu detailliert: Rigó Balázs: A szociális igazságosság Varga László S.J. munkásságában. In: *Történelem és politika — Régen és ma.* Szerk.: Strausz Péter és Zachar Péter Krisztián. Modern Minerva Könyvek 6. Heraldika Kiadó, 2013. 20-57.

Demokratischen Volkspartei in die Wahlkämpfe ein und war bis 1948 Abgeordneter im ungarischen Parlament. Danach zog er sich – unter ständiger Beobachtung durch die Staatssicherheit ÁVH – zur Zeitschrift *Vigilia* als Mitarbeiter zurück und veröffentlichte bis zu seinem Tod im Jahre 1968 kaum noch politikbezogene Schriften.

Infolge dieser Tendenzen gab es in Ungarn nach 1945 kaum mehr Raum zur Diskussion alternativer Lösungen der Wirtschafts- und Sozialproblematik.[845] Alles wurde dem neuen sozialistischen Modell untergeordnet und die Übertreibungen, Fehler des Manchester-Kapitalismus wurden durch den völligen Abbau desselben und durch die Einführung des kommunistischen Gesellschafts- und Wirtschaftsmodells behoben.

[845] Über die Wirkungen der Ständeidee nach 1945 in Westeuropa siehe unter anderem: Botos Katalin: A hivatásrendiség relevanciája a 20. század második felében. In: *Gazdaság, társadalom, hivatásrendiség a 20. századi Európában.* Szerk. Zachar Péter Krisztián. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 161-170.

Záhonyi András: **Számítógépes lehetőségek a bölcsészet szolgálatában**

A műszaki életben, a nyelvészetben, az írástörténetben szerzett tapasztalataink alapján elmondhatjuk, hogy a természettudományos hozáállás igen távoli szakterületeken is segíteni tudja az eredményességet, gyorsítani képes a megoldás megtalálását.
Mivel a filozófusok, nyelvészek, irodalmárok, orientalisták stb. képzése során a matematika, a kibernetika, a csillagászat, a logika és a mesterséges intelligenciakutatás módszerei nem kapnak kiemelt szerepet. Így még akár a bölcsész professzorok számára is komoly nehézségbe ütközhet olyan kérdések eldöntése, amit az ELTE TTK-n vagy a műszaki iskolákban végzettek rutinszerűen megoldanak.

Ilyen eset pl. annak eldöntése, vajon bizonyításról vagy /csak/ beláttatásról, esetleg csupán a feltevést megerősítő példáról van-e szó.
A táblázatos összehasonlításból pl. azonnal kiderül, hogy két adatállomány mennyiben fed át, illetve az is, ha az adott kérdésről (pl. a hipotetikus ősnyelvről, az adott nép nyelvéről, vallásáról) nincs még megbízható adatunk. Nagyobb méretű adatbázis esetén természetesen számítógépes programok segíthetik az adatszűrést és az összehasonlító vizsgálatokat.

> *A diák gyakran blöffölni próbál, ha egy kérdésre nem ismeri a helyes választ.*
> *A „ravasz" vizsgakérdések közé tartozik, ha olyan dologra kérdez rá az oktató, amit nem ismerünk. Ilyenkor a „blöff" igen mosolyt keltő – az őszinte beismerő válasz /nem tudjuk, nem tudom/* akár telitalálat is lehet...

A következő oldalakon olyan példákat mutatunk be, amelyek az írásfejtés, a hamisítások leleplezése, az ősi nevek rendszerbe foglalása terén bizonyítják, hogy a számítógépes és természettudományos módszerek komoly segítséget nyújthatnak a bölcsészeti problémák megoldásában.

A Szigetszentmiklósi agyagtáblák
Szigetszentmiklóson, a Városháza udvarán 2001. szeptember 28-án vízcsőfektetés közben agyagtábla-töredékeket találtak.

1. ábra A szigetszentmiklósi agyagtáblák

A gondnok szedte össze az árok betemetése után, s adta át az arra járó nyugalmazott múzeumigazgatónak, Vöó Imrének. Ő úgy vélte, hogy sumer ékírásos és rovásírásos felirat található rajtuk. A Turán c. folyóirat 2001. okt.-nov.-i száma címlapján közölte az agyagtáblák fényképét.

Felvetődött, hogy gyűjtést indítsanak egy tudományos vizsgálatra, melynek célja a táblák korának pontos meghatározása.

Hogyan kezd hozzá egy mérnök, ha még fogalma sincs a megoldás megtalálásának módjáról? Beszkenneli a 3 írástípus képét, majd egyesével elkezdi a hasonló képek felkutatását a Google keresővel! A meglepően ép felirat-részek és párhuzamaik elemzése során felismertük, hogy azok perzsa ékírást, kora kínai proto-rovást tartalmaznak. A másik tábla jelei római számokra vagy a székely-magyar rovásírás számaira emlékeztettek.

Vajon mit kereshet ennyi eltérő rendszerű és korú felirat egy leleten belül?
Egy rendszerszemléletű mérnök számára mindig gyanús, ha a feliratnak nincs értelmesen kiolvasható üzenete, vagy készítője távoli helyek jeleit írja egymás mellé. Újságírói tanulmányaink egyik szakkönyve segített a válasz megtalálásában. Kéki Béla közismert írástörténeti könyvét[846] lapozgatva a 14. oldalon meglepő ábrára bukkantunk. Az ott látható ausztráliai hírnökpálca és jeleinek képe kísértetiesen megegyezett a csónak alakú (hosszúkás) szigetszentmiklósi agyagtábláéval!

2. ábra: Egy feliratos ausztráliai hírnökbot (Kéki B., 14. o.)

A nagyobbik táblán igen eltérő jelek szerepelnek, s ez alaposan megtévesztette a kutatókat. Így ők a nyilvános szakmai fórumokon nem jutottak egyezségre, mikoriak is lehetnek a táblák. Már-már azt fontolgatták, hogy el kéne vinni a táblákat egy radiokarbonos kormeghatározásra...

Kéki könyvét tovább lapozgatva aztán fény derült a ravasz „hamisító” trükkjére. A 31. oldalon az óperzsa írás szemléltető példájában Darheus neve szerepel – pontosan úgy, ahogy a szigetszentmiklósi táblán!

3. ábra: Dárius király neve óperzsául (Kéki B., 31. o.)

Izgalommal vártuk az összefüggéstelen kínai jelek felbukkanását. Nem csalódtunk: a 64. oldalra eljutva ott állt az a 6 (és csak az a 6) ókínai jel /mai megfelelőjével/, amelyet az ügyes kezű tréfacsináló a nagyobbik táblára átrajzolt... *Megj.*: Egy esetben a „táblakészítő” véletlenül felcserélte a két sort.

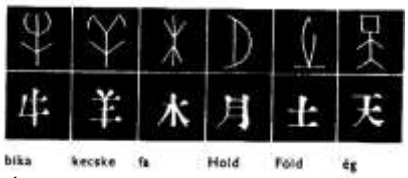

4. ábra: Ókínai írásjelek és mai megfelelőik (Kéki B., 64. o.)

[846] Kéki B.: *Az írás története*, Gondolat, Bp., 1975.

Ezúton is gratulálunk az „elkövetőnek”, aki a tankönyvből a jeleket ügyesen kimásolta, majd „véletlenül” a csőásás helyszínén „felejtette”! Külön dicséret illeti azért a saroktörésért is, amivel öregbíteni próbálta a leletet. Mindezek miatt szeretettel várjuk az íráskutatók táborába!

Tette ismét rávilágított arra, hogy mekkora veszélyt jelent a felszínes hozzáállás: a média és az érdeklődők többsége is vagy gyanakvó, s mindent elvet, vagy hiszékeny, s mindent elhisz. Pedig van egy harmadik lehetőség is: alaposan utánanézni, és megkeresni a forrást vagy a bizonyítékot![847]

A Nikolsburgi ábécé záró jeleinek új hangzósítása és olvasata

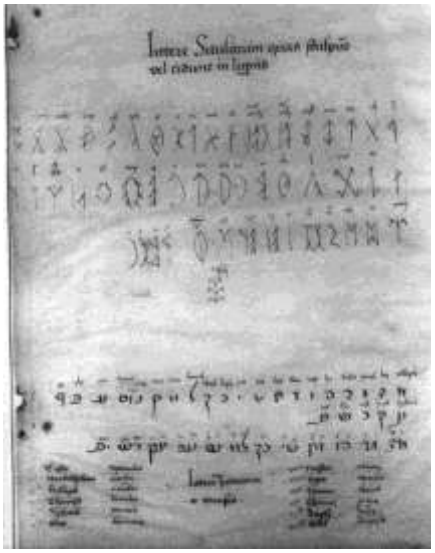

5. ábra: A Nikolsburgi (mikulovoi) rovásábécé (15. sz.)

A **Nikolsburgi ábécé** két olyan jelet („us”, „tprus”) is tartalmaz, amely csak itt szerepel (azok más írásemlékben nem bukkan elő).
Tisztázandó kérdés: vajon a „tprus” jel kimaradt-e és végül külön sorba került – vagy (pl. aláírásként) tényleg külön sorban van-e a helye?

Mandics György[848] remekül összerakja a mozaik-elemeket
Vékony Gábor kinyomozta, hogy a Nikolsburgi lap Janus Pannonius kézírása!

Mandics utána nézett, és megállapította, hogy a 3 püspökjelölt, **Nyujtódi M., J. Pannonius** és **B. Protaziu**s, Padovában tanult együtt.

Friedrich Klára felismerte, hogy az „eNT” rovásligatúra „SzeNT”-nek is olvasható.
Mivel a **Nikolsburgi ábécé** „TPRUS” jele az „eNT” megháromszorozása, ezért hangzósítása: „SzeNT, SzeNT, SzeNT”.
Mandics szerint ez a 3 „szent” nem más, mint a 3 püspökjelölt!

De illik ez a megjelölés Kájoni szentjeire is:
ANT/us/ vagy ANTonius/, PeTR/us/,OMB/rus/[849].

---

[847] Záhonyi A.: *Ősi titkok nyomában*. MBE, Miskolc, 2005.
Záhonyi A.: *A tatárlakai csillagóra*. Fríg K., 2011.
[848] Mandics Gy.: *Róvott múltunk I-III*. Irodalmi Jelen, Arad, 2010-2012.
[849] A névrövidítés takarhatja az Ambrosius (magyarul Ambrus) nevet is!

6. ábra: Kájoni II. ábácéjének utolsó 3 jele: „ant”, pthru” és „omb”

A 3 naptári szent névünnepe[850] az **évkezdés** idejére esik:

Szt. **Antal** remete jan. 17.,
Iszekes Szt. **Péter** febr. 22.,
Szt. **Amborus** doktor ápr. 4. (Halála átkerült XII. 7-re.)

A Három szent időszaka /T(em)P(o)RUS tertium Sanctis/ tehát egybeesik **a három püspökjelölt padovai tartózkodásá**nak idejével. Mandics ennek alapján (is) feltételezi, hogy DÁTUMról és ALÁÍRÁSról van szó a Nikolsburgi ábécé végén.

Megj.: Nyujtódi kivételével mindegyik leírt latin név „**us**”-ra végződik – csoda-e hát hogy a szilvamag formájú jelhez az „US” hangértéket kapcsolták?
(Ám Nyujtódi keresztneve Miklós – azaz Nicola**us**, Pannonius-é pedig Jan**us,** a Boskovič morva név latin megfelelője pedig lehet Pedibus vagy Nudus[851]. Így már minden szóba jöhető latinos keresztnév is /kiejtve, magyar átírással/ ***–usz***-ra végződik!)
A latin „s” ejtése magyarul: „sz” – így már minden rendben van.
Ezért tisztelettel javasoljuk, hogy **a kutatók** és **a rovásszövegeket olvasók a Nikolsburgi ábécé két záró jeléhez ezentúl** a **„TPRUSZ”** és az **„USZ” hangértéket** (s ne a „tprus”-t és az „us”-t) **társítsák!**

A „tprusz” hangérték kialakulásának indoklására több magyarázat is adódik:
1., a TiBeRiUS, TiBuRtiUS (ápr. 13., magyarul Tibor) név;
2., a hangugratás vagy rontott másolás miatt (a PTRU” jelhez hasonlóan) „PTRUSZ”-ról van szó, s ez a PeTruS név jelölésére szolgált;
3., a latin T(em)P(o)RUS szó rövidítése, s az **idő**t jelzi.

Friedrich Klára szerint a „TPRUS” jel nyilvánvalóan külön áll a Nikolsburgi ábécé alatt, úgy, mint egy aláírás. Ezért nem helyes, ha valaki ezt a jelet felemeli /és beilleszti/ a többi jel közé![852]

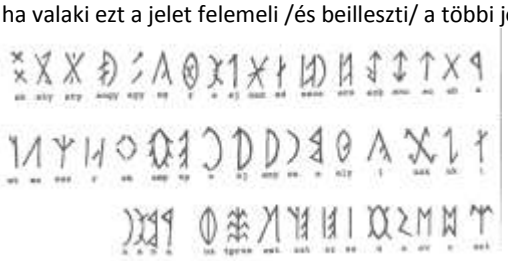

7. ábra: Az „átrajzolt” Nikolsburgi ábácé (a „TPRUS” jel bekerült a 3. sorba)

[850] A névünnepeket az egyes zsinatok gyakran helyezték át máshová, és fokozatosan iktattak be új szenteket. A Bolognai rovásnaptár pontos készítésének idejét úgy lehetne meghatározni, hogy összevetjük a zsinati határozatokkal. Ha egy adott zsinaton beiktatott új szent még nem szerepel a botnaptáron, akkor biztos, hogy a naptár régebbi, mint az adott zsinat időpontja!
[851] boszikóm /orosz/ = mezitláb
[852] Mandics Gy.: *Róvott múltunk* I., 438.

Megj.: Az átrajzolt ábécé alapján 2013-ban a következő záró mondatot olvastuk ki, felhasználva, hogy az „US" jel alakja a Napra emlékeztet: *„Háromszor szent a Nap. Amen*."
A végére inkább az „Áldás" illene – úgy, ahogy a Bolognai rovásábécében áll.
Természetesen a hivatalosan is elfogadott „US" hangérték felhasználásával az olvasat már kereszténybb: *„Háromszor szent az Us(ten). Amen*."

Mandics szerint is aláírásról és dátumról van szó: PADOVA, 1565 áprilisa.
Megj.: pontosabban 1565 jan. eleje-ápr. vége közti időszakról.

Egy kis „statisztika"
A táblázatos rendszerezés során azonnal kitűnik, hogy melyik kutatói megoldás a „kakaukktojás".
Példánk a rovásfeliratos szarvasi tűtartó négy oldalán található jelek statisztikai összehasonlítását mutatja be.
A kutatói hozzáállás dönti el, hogy pl. egy összetett jelet (pl. ligaturát) tételez fel, vagy különálló jelek sorozatát azonosítja. A kutatási eredmények táblázatos összevetése kimutatja, hogy az értelmezések közül melyik „lóg ki"[853], vagyis melyik a legkevésbé valószínű.

A szarvasi tűtartó becsült jelszáma és a kutatók által azonosított jelek száma

Becsült jelszám	***V**ékony G.*	***R**óna-Tas A.*	***H**armatta J.*	***Z**omora M.*	***F**rigyesi P.*
1,	8-12	7	9	8	21
2,	25-30	21-27		25-30	42
3,	12-15	12	14	12	28
4,	22-27	22-24		27	25
Össz.	67-82	62-70	62	*nem teljes*	67-84	**116**

Az ábrák sorrendje a Magyar Tudomány 1985/2. számában leírtakat[854] követi.

A Szarvasi tűtartó olvasata Szondi M. rovásírásos ismeretterjesztő könyvében az 1. kiadásban[855] (2008) csak Zomora Márta olvasata szerepel,
a 2. kiadásban (2012) már csak egyedül Frigyesi Piroska értelmezése jelenik meg:

Vajon helyes-e, hogy csak egy-egy megfejtést közöl? Válaszunk: nem.
Frigyesi megfejtése pontosabb-e, mint Zomoráé? Válaszunk: nem.

Indoklás (statisztikai összehasonlító táblázatunk alapján):
Frigyesi Piroska értelmezésének **jelszám**a **jelentősen eltér** a többi kutatóétól /akiké viszont jelszámban kb. megegyezik!/.
Ezért a statisztikai vizsgálat alapján „kilógó" eredményének kizárólagos közreadását /és a szabványügyi előterjesztésben való említését szakmailag megalapozatlannak tartjuk.

A sumer és akkád Pantheon istenei
Az összehasonlító táblázatból azonnal látható néhány kivétel. Ugyanis három esetben nem **NIN**-nel[856] kezdődik a sumer istennő neve.

---

[853] A ZMTE-tag **Fejes** Pál szólétra-elvű, Frigyesiénél is jóval hosszú „megfejtését" most csak megemlítjük.
M. Gy. is kifejezte kétségeit a Fejes által is alkalmazott „szólétra-elv" hitelességével kapcsolatban (Mandics Gy. *Rovott múltunk II.* Irodalmi J., 2010, 121-123.o.)
Igaz, hogy a bölcsészek „tudományosnak" deklarálták ezt az írásfejtésre használatos módszert – ám a matematikusok, a régészek hiányolják a hitelesítést (jellemzően nem végezték el a más módszerrel kapott megfejtésekkel való összehasonlítást, illetve ha igen, akkor az összehasonlítás/ok/ eredményének kiértékelése nem kapott tudományos nyilvánosságot.).
[854] lásd még: Forrai S.: *Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig*. Antológia K., Lakitelek, 1994.
[855] Szondi M.: *Történelmünkhöz magyarul*". Szondi, Solt, 1. kiadás, 2008, 121. o.

Vajon mi lehet ennek az oka? Ennek jártunk utána – mérnöki szemmel.

A főisten és a **hierarchia** városonként eltért. Pl. ENLILt Nippurban, ENKIt Eriduban, ANt Urukban, NINGIRSZUt Lagasban tisztelték főistenként.
Mi most a legjellemzőbb, gyakrabban előforduló isten(ség)eket foglaljuk össze.
Az istennőket kék színnel jelöltük.
ANnak két hitvesétől is született utódja, így az „isteni családfát" AN.KI és NAMMU utódai szerint két oszlopban tüntetjük fel. Érdemes megjegyezni, hogy mindkét ágon megjelennek ugyanazok a „minőségek" (isteni szerepkörök).

Megj.: A görög Pantheon ismerői számára jelezzük, hogy AN Uranos, EN.LIL Kronos, NIN.GIRSZU és Marduk pedig Zeusz megfelelője a mezopotámiai istenségek között. A római mitológiában az ő megfelelőik Coelum, Saturnos és Jupiter[857].

AN+**AN.KI** (^{d}**KI**)	***vagy*** **AN** + **NAMMU**
EN.LIL+NIN.LIL	+EN.KI+**DAMKINA** +**ISKUR** +**ERES.KI.GAL**
	(+NINHARSZAG, **INNANA**, **UTU**, NISZABA)
NIN.GIR.SZU+BA.U	**Marduk** (ASZALLUHI) – Assur
vagy NIN.URTA+GU.LA	
NANNAR (Szin)	**Marduk fia**: **Nabu** (írnok, bölcs)
UTU (**testvére: INNIN**)	DUMU.ZI (Tammuz)
NERGAL	„hitvese" **ERES**.KI.GAL
NAMTAR	GESTIN.AN.NA
NISZABA	NANSE (jósnő?)
NUSZKU (**fény, tűz**)	BIL.GI
(INNANA-Istár)	(INNANA-Istár)

A rendszerből kilógó három női istennőnév helyébe megtaláltuk a logikus, és a szakszótárak szerint létező névváltozatot:

ERES.KI.GAL helyett: **NIN**.KI.GAL
DAMKINA helyett: **NIN**.KI
INNANA helyett: **NIN**.AN.NA

Ehhez komoly segítséget adott digitális sumer-akkád-magyar szó- és jeltárunk, mely 2014-ben került fel a világhálóra (az NKA támogatásával):
www.sumer.hu
Az öt mezopotámiai szakszótár eredményeit táblázatosan összesítő szó- és jeltár a wikipédia programozási rendszerét felhasználva biztosítja a jelek és olvasataik gyors keresését.

A következőkben a rendszerszemléletű megközelítésben elkészített szó- és jeltárunk Ajánlóját és Előszavát mutatjuk be.

Digitális sumer-akkád-magyar szó- és jeltár
AJÁNLÓ
A **T. Olvasó** most egy sumer-akkád-magyar (kép)jel- és szótárat tart a kezében. Ennek elkészítése elvileg az asszириológusok feladata lett volna – ők azonban idejüket inkább a könnyebben azonosítható ékjelek és a folyamatosan olvasható babiloni-asszír feliratok kutatására fordították, szótáraikban pedig az ősibb jelalakokat általában már fel sem tüntetik.

---

[856] Jelentése: úrnő, számos istenség /főleg istennő/ nevének első eleme – lásd L.556, a jel másik olvasata: ERES.
[857] Záhonyi A.: *Ősi titkok nyomában*. MBE, Miskolc, 2005, 143. és 148.

A népek és a nyelvek rokonságvizsgálatához szükség van egy olyan jeltárra és kisszótárra is, amely a sumer jelek ősi formáinak keresését, pontos azonosítását gyorsítja. Ez a könyv ezt a hiányt igyekszik pótolni.

Meg lehet-e gyorsan találni Labat epigráfiai kézikönyvében egy sumer képjelet?
A válasz: **NEM**.
(Ugyanis Labat az ékjelek formai sajátosságai alapján rendezte epigráfiai kézikönyvét, így az ősi képjelek keresésekor minden esetben végig kell lapoznunk a 332 oldalas könyvet.)

Ha Labat szó- és jeltáraiban felismerünk egy ősi képjelet, ugyanazon jelzetszámnál találjuk-e azt Deimel *Sumer Lexikonában?*
A válasz: **NEM**. (Ugyanis Deimel a *Pantheon Babylonicum* és a *Sumer Lexikon I.* esetében egy másik számozási rendszert alkalmaz, a *Planetarium Babylonicum*ban pedig a csillagképek-égitestek nevei ábécébe rendezve találhatók meg.)

Elvárható-e, hogy minden, a magyarság és Mezopotámia kultúrája iránt érdeklődő embertársunk jól beszéljen franciául, németül, angolul, oroszul?
A válasz: **NEM**. (Számukra nagy segítséget jelent, ha egy mezopotámiai kisszótár és jeltár magyar nyelven is bemutatja a legfontosabb olvasatokat-jelentéseket, és emellett átjárást biztosít az eltérő rendszerű szakszótárak között.)

Záhonyi András eredeti foglalkozása mérnök. A fizika kultúrtörténetét megíró polihisztor, Simonyi Károly tanítványa. Professzorától tanulta a rendszerszemléletű megközelítést, melyet a táblázatos összevetések, statisztikai (gyakorisági) vizsgálatok során a bölcsészettudományban, a holt nyelvek kutatása során is felhasznál.
Mint tudományos kutató tagja az Agyagtábla Baráti Körnek, a Filozófiai Vitakörnek és a Zürichi Magyar Történelmi Egyesületnek. 2002 óta oktat a Miskolci Bölcsész Egyesületben, ahol R. Labat, A. Deimel, N. Kramer, Varga Zs. és Badiny J. F. eredményeit felhasználva, a természettudományok módszereivel kezdett hozzá az ősi mezopotámiai jelek, nevek, feliratok újrarendszerezéséhez, újraelemzéséhez, egy áttekinthető, könnyen és gyorsan használható szó- és jeltár létrehozásához.
Szó- és jeltárához nem tett hozzá egyetlen saját értelmezést sem, így szótárkészítési munkája objektívnak tekinthető.
Új (kép)jel- és szótára segítette abban, hogy új összefüggéseket ismerjen fel, újszerű megközelítéseket próbáljon ki, az eddigi olvasatokhoz kiegészítéseket készítsen. Ezeket azonban külön tanulmányokban – a Kapuban, a Turánban, az Ősi Gyökérben és megjelent könyveiben (*Ősi titkok nyomában, Hol vagy, Mezopotámia?, A tatárlakai csillagóra*) – közölte.
Záhonyi András új könyve az *asszirológusok* és a *sumerológusok* munkáját egyaránt segíteni tudja. Ennek reményében ajánlom ezt a hiánypótló szó- és jeltárat a szakemberek és a T. Olvasó figyelmébe.

Tábori László keletkutató

ELŐSZÓ
Miért fontos számunkra a sumer nyelv tanulmányozása?

Minden nemzet tudósai keresik hagyományaik, nyelvük, írásrendszerük ősi kapcsolatait. Mi, magyarok is szeretnénk minél jobban megérteni a mai és a nyelvújítás előtti nyelvünk ősi gyökereit.
Az özönvíz előtti „ősnyelvről” nem maradt fenn írásemlék. Tanulmányozni csak azt lehet, ami megőrződött. Az egyik legősibb nyelv, a **sumer** már gazdag írásemlékekeben. A nagyszámú, agyagtáblákon, pecséthengereken fennmaradt felirat olvasatai segítik a Folyamközben (Mezopotámiában) élő ember gondolkodásmódjának, istenképének, az ókori tudomány (pl. építészet, csillagászat, asztrológia, matematika /számrendszer, egyenletek, időszámítás, közelítő formulák/ eredményeinek megértését.

Az eddigi tudományos eredményeket rendszerező, azokat táblázatokban összefoglaló könyvünk jó kiindulásul szolgálhat a világ nyelveinek (köztük a magyarnak) összehasonlító vizsgálatához. Ebbe beletartozik a nyelvtani, hangalaki párhuzamok keresése, az írások jelkészletének, eredetének, párhuzamainak tanulmányozása is.

A bibliai történetek többségének megvan a mezopotámiai előképe (pl. a vízözön története a Gilgames-eposz 11. tábláján, Mózes és Szargon király gyermekkorának párhuzama: mindkettőjüket kosárban tették ki a folyóra, a „véletlenre" bízva túlélésüket).
Számos vallás – köztük természetesen a kereszténység, a manicheizmus, a Mithrász-kultusz – tanai és hitbeli megközelítései (pl. reinkarnáció, feltámadás, újjászületés) mélyebb megértését, tágabb összefüggés-rendszerbe helyezését segíti, ha ősi kultúrákat, vallásokat tanulmányozunk.

Ebben a szó- és jeltárat tartalmazó könyvben a sumer írásemlékekben fellelhető jelekről és jelentéseikről lesz szó – azonban a mélyebben érdeklődők számára feltétlenül ajánlanánk, hogy ismerkedjenek meg a védikus tanokkal (a szanszkrit és a dravida nyelvvel), valamint az egyiptomi kultúrával és nyelvemlékeivel (a hieroglifákkal, a hieratikus és démotikus írással) is.
A következőben a (hasonló sumer képjeleket egymás mellett feltüntető) jelkereső táblázatokból mutatunk be egyet, majd a szó- és jeltár egy oldala következik, a szemléltetés céljából.

JELKERESŐ TÁBLÁZAT

A mezopotámiai képjelek csoportosítása formai tulajdonságaik alapján

(Elkészítése azért vált szükségessé, mert a szakszótárak a babiloni-asszír nyelvű írásemlékek tanulmányozásához készültek, a jelek (és a hozzájuk kapcsolódó jelentések) pedig a késői ékjelek geometriai tulajdonságai alapján vannak rendszerezve.

Jeltárunk tehát egy akkád-sumer jeltárból készült sumer-akkád jel- és szótár, mely az ősibb, sumer nyelvű írásemlékek fejtőit /a sumerológusokat/ segíti.)

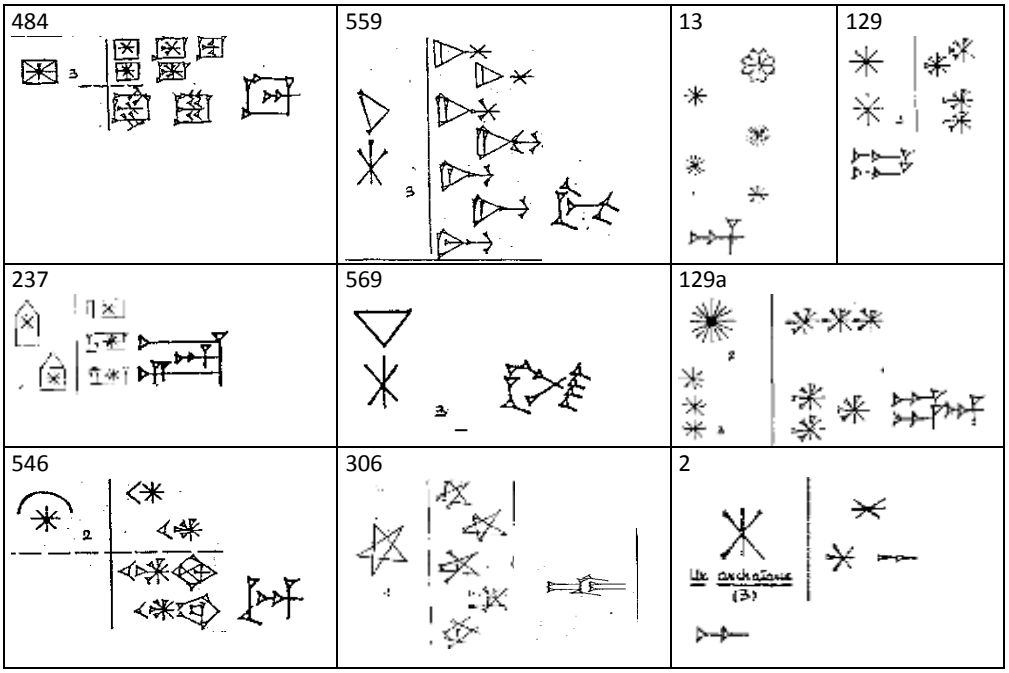

376	376*	
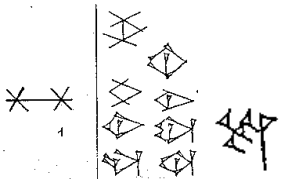	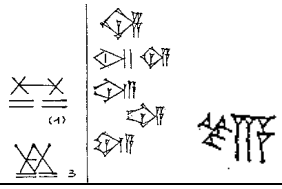	

8. ábra: CSILLAG formát tartalmazó jelek

Az egyes (kép)jelekhez tartozó jelentéseket a jelzetszám (pl. L.376) alapján a szótárrészben (szó- és jeltárban) tudjuk kikeresni.

Labat epigráfiai kézikönyvének[858] 10. jelzete (L.10)
Részlet a sumer-akkád-magyar szó- és jeltárból

Ősi klasszikus
KÉPJEL ÉKJEL

L.10

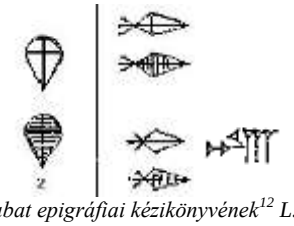

9. ábra: Labat epigráfiai kézikönyvének[12] L.10 jelzete

fonetikai Babylonicum érték (istenségek)	sumer olvasat	akkád olvasat	magyar jelentés	Deimel I. és II. szótárainak jelentései[859]	Planetarium Babylonicum (égitestek nevei)	Pantheon
gír	GÍR	patru	tőr	11. gi-ru-u_2	91. GIR_2 Skorpió	11. ^{d}GIR
		namsaru	kard	G= tövis, tőr harc, öv GIR.SU^{ki} = Lagas városrésze	92. GIR_3 Szűz β-ja	
		birqu	villám			
		padânu,	út			
		urhu	út			
		agrabu	skorpió, Skorpió csill.kép	(U= skorpió)		
		esemtu	csont			
		asu	mirtusz			
	ád	mâlaku	út (mellékút)			

[858] Labat, R.: *Az akkád epigráfia kézikönyve (Jelek, szillabáriumok, ideogrammák).* I. N., Párizs, 1948.
[859] A Deimel I. és II. rovatban a „G=" az alapjelentést, az „U=" az ősi jelentést jelöli (az U és a G német rövidítések: Grundbedeutung, Urbedeutung).

Ozsváth Judit: **Versenyképes kisebbség víziója a két világháború között – Márton Áron népnevelői programja**

„És szülőt és felnőttet az iskola hatása alá kell vonnunk azért, hogy minél többen legyenek, akik műveltségük értékeit s nevelésük eredményeit az iskoláink körén kívül maradt tömegekhez is elviszik.”[860]

Márton Áron

Az első világháború utáni határmódosulás után nemcsak politikailag és gadaságilag, de – érthető módon – lelkileg is mélypontra került az erdélyi magyarság. A trianoni traumából felocsúdva többen felismerték, hogy eldősleges feladat a nép lelki erősítése, majd az építkezés megkezdése. Ehhez viszont mindenek előtt nevelni kell, s ennek a nevelésnek azokra a kivételes gazadgságú kulturális és lelki értékekre kell alapoznia, amelyekkel az erdélyi magyarság rendelkezik.

Márton Áron volt az egyik szellemi nagyság, aki a népnevelés ügyét felvállalta, sőt, annak irányításában is meghatározó szerepet vállalt. Már kolozsvári egyetemi lelkészi munkálkodása idején (1931-től) elkezdte ezt a munkát, és a fiatal értelmiség bevonásáról, ilyen jellegű képzéséről is gondoskodott. Lassan aztán egyre szélesedett horizontja, és a népnevelés igényes munkájához minden erdélyi értelmiségit igyekezett megszólítani. Ehhez egyik fóruma az általa is életbe hívott és közel hét éven át szerkesztett Erdélyi Iskola című oktatásügyi és népnevelő folyóirat volt. Amint ennek alcíme is jelezte, hasábjain az iskolai oktatás és nevelés mellett az iskolán kívüli népnevelés kapta a legfontosabb szerepet. A népneveléshez kapcsolódó írások a folyóirat második részében kaptak helyet. Ezt a részt püspökké szenteléséig Márton Áron szerkesztette. Népneveléssel kapcsolatos gondolatait főleg itt tette közzé, így azok az elsődlegesen pedagógusokat, lelkészeket tömörítő széles olvasótábor minden tagjához eljutottak. Előadásomban Márton Áron népnevelési elveit az Erdélyi Iskolában közölt írásai alapján összegzem.

A folyóirat indítói (a fiatal egyetemi lelkész Márton Áron és a katolikus egyetemi ifjúság egyetemen kívüli tanulmányait felügyelő nyelvész György Lajos) jól látták, hogy a nemzeti erőt nem a létszám, hanem a minőség, a belső erő határozza meg. Az első lapszámtól kezdve hirdették, hogy fáradtságot nem ismerve kell az ifjúság és a nép neveléséhez fogni, hivatás- és felelősségtudatot kell ébreszteni, megragadva a szellemi váltás kínálta lehetőségeket.

Abban az időben Erdélyben (is) elavult nevelési módszerek éltek, az újak pedig nehezen jutottak be az országba, és nem is volt aki feldolgozza őket. Az iskolához is oly szorosan kapcsolódó népneveléssel se sokan foglalkoztak. Ezért is hirdette rendszeresen az Erdélyi Iskola a nevelésügyi programokat, vázlatokat, a népközösségi életbe szervesen beépülő népiskola tervét. Márton Áron első perctől a „kiszélesített iskola”[861] mellett tette le voksát, hiszen jól tudta, hogy az iskolapadból kikerülő fiatal is nevelésre szorult, mivel fizikai, erkölcsi, lelki érettségét még nem érte el. Nem is beszélve azokról, akik nem vagy csak alig jutottak tanulási lehetőséghez. Márton Áron számára nemcsak a tanuló ifjúság nevelése volt fontos, hanem a szülőké is. Az iskolai nevelés „fából vaskarika”, ha azt a gyermek otthonában a család nem igazolja és folytatja tovább. Véleménye szerint az ifjúság erkölcsi züllésének is itt van a gyökere. „Panaszkodunk – újabban elég sűrűn –, hogy népünk elmaradott és rossz, hogy különösen az ifjúság elveszítette az apák tisztes erkölcsi érzékét, faji és keresztény tájékozódó

[860] Márton Áron: Iskola kitárt ajtókkal. *Erdélyi Iskola,* 1935–36/1–2. sz., 1.
[861] Márton Áron: A kiszélesített iskola. *Erdélyi Iskola*, 1933–34/1–2. sz., 5–8.

képességét. Romlik s az ősök hagyományaihoz mind hűtlenebb lesz. Gyökértelenül, a vallásos talajból kiszakadva, romboló eszmék hátán a romlás lejtője felé sodródik."[862] Ennek okaként éppen a megfelelő családi nevelés hiányát hozta fel, hiszen a háborútól súlytott nehéz időben a szülők nem végezhették (megfelelően) ezt a munkát, a harcos helyzet pedig végképp nem az értékekre mutatott rá. Márton Áron reális számol mindezzel, s egyúttal e nehéz időket megélt ifjúság védelmére is kel. „Apja kint verekedett a nagy mészárszék valamelyik frontján. Az iskola háborús iskola volt s itthon háborús, megbomlott erkölcsök. Szülői felügyelet és rendes oktatás nélkül kezdte az öntudatos életet"[863] – írja. De ha mindazok meglettek volna is, amiket fájó hiányként említett, szükség lett volna a további nevelésre, hiszen a jellem és a lelki alkat folyamatos formálása nélkülözhetetlen a fiataloknál.

Márton Áron tehát az Erdélyi Iskolán keresztül is útmutatást, gyakorlati tanácsokat kívánt nyújtani az Erdélyben sokfelé dolgozó, de egymásról mit sem tudó népművelőknek.

A népnevelésben következetesen alkalmazott két gyakorlati szempontot. Mivel a nép lelki világképe egyszerű, de nagyfokú igényesség jellemzi, ezért erre kell építeni. A népnevelő világos, szabatos magyar beszéddel, jó felkészültséggel kell közelítsen hozzá, a primitivizmus és nyegleség nem kaphat teret itt. A népnevelés mint alkotó szellemi munka nehéz, igényes és körültekintő gondosságot és felkészülést kíván, lelkiismeretességet az anyag megválasztásában és művészetet annak közvetítésében. Másik szempontja a népnevelő szellemi magatartására vonatkozott. Mivel a nép nyelvében, zenéjében, költészetében, díszítőművészetében, építésmódjában, közösségi életformájában, gondolkodásában, világnézetében az ősi magyar kultúra emlékeit őrzi és továbbítja, a magyar hagyományoktól idegen lelkülettel rontás nélkül nem lehet közeledni a néphez – hirdette Márton Áron. A népnevelőnek tehát erősítenie kell a gyökereket, miközben a műveltség terén haladást hirdet.

Márton Áron nem elégedett meg a pusztába kiáltó meddő szerepével, tetteket kívánt látni, gyakorlati formákat keresett. Az Erdélyi Iskola hasábjain a népnevelés gyakorlatát szolgálta minden: irodalom és történelem, földrajz és népismeret, tudomány és művészet. Azért is értett ehhez ilyen jól, mert ő nép természetét, hajlamait és gondolatvilágát nem hosszas figyelés után ismerte meg, hanem a nép életét élte, természetét magában hordozta, hajlamai abból sarjadtak, gondolatvilága ezekre az alapokra épült.

Az ő népnevelő elveit fiatal munkatársa, Venczel József a püspökké szentelése alkalmából szerkesztett Erdélyi Iskola lapszámában közzétett írásában[864] a következőképpen foglalta össze. A népnevelés célja kettős: gyarapítani az egyéni, társadalmi műveltséget, tökéletesíteni az individuumot és a társadalmi viszonyokat, hiszen – hirdette Márton Áron –„a népnevelés az embert egyéni és társadalmi vonatkozásában akarja tökéletesebbé tenni".[865]

Egyéni műveltségre mindenkinek joga van. Az értelem művelése a népnevelés feladati között is az első helyen áll, ezért hát a népet meg kell tanítani gondolkozni, hogy el tudjon igazodni az összevisszaságban. Ismereteit gyarapítani kell hivatása körében is. A tudás átadása mellett a népnevelés az akarat és kedély tökéletesítését sem hanyagolhatja el.

Mivel a társadalmi vonatkozások az ember társas természetéből következnek, s a társas lét alapsejteje a család, első helyen a családi érzés és családias gondolkodás nevelése áll. Második feladat – hirdette Márton Áron – a honismeret bővítése, mert a honismeretnek gyökérkötő ereje van. A népnevelés társadalmi irányban harmadik feladata és egyben legmélyebb értelme, hogy nemzetté nevelje azokat, akiket a közös származás, nyelv, történelmi múlt, közös műveltség és közös sors köt össze. Márton Áron jól tudta, hogy leghatékonyabb nemzetalkotó és fenntartó erő maga a kultúra: a

[862] Uo.
[863] Uo.
[864] Venczel József: Márton Áron püspök népnevelő rendszere. *Erdélyi Iskola*, 1938–39/5–6. sz., 361–371.
[865] Márton Áron: Az iskolán kívüli népnevelés feladatai. *Erdélyi Tudósító*, 1935/szeptember, 310–316.

nemzet kultúrájában él. „Minden nép annyit ér, amennyi értéket magából ki tud termelni. S addig él, ameddig életét a saját erejével tudja táplálni.”[866]

Szerinte a népművelés feladatainak megvalósítására elsősorban az egyház hivatott. Ezt bizonyítja az egyház több évszázados praxisa is. A természetközeli életet élő embertől pedig nincs messzi a hit és a vallás, hiszen „a nép, amelyik a természetben él, és a természet erőit közvetlen közelről szemléli, lelke mélyén mindig vallásos. (…) Ha jót akarunk, ne rontsuk mi se őt. Népművelést csak az csináljon, aki maga is lelke mélyéig vallásos.”[867] Másodsorban az elemi iskola az a természetes alap, melyre ráépülhet a népnevelés. Ám a templomi és az iskolai nevelés csak akkor lesz igazán hatékony, ha azt a család is támogatja. Ha végre megvalósulhat az, ami a háborús időkben nem adatott meg. Márton Áron szerint a nevelőnek, bármilyen címen és bárhol működjék is, tisztában kell lennie az erdélyi iskola sajátos hivatásával, így minden iskolának és minden nevelőnek az előírásokkal meghúzott munkakörön túl a lehető legnagyobb sugarú területet kell átfognia, hogy a helyzet és az idők által jelzett kötelességét teljesítse. A népnevelés harmadik tényezője a társadalom értelmiségi rétege, akinek kötelessége lenne megszerzett tudását a népe érdekében önzetlenül értékesíteni. „Ha nem lesz vezető rétegünk, mely az erkölcsi felelősség eleven tudatával él és tanít a nép között, s ha népünk, tudatlansága következtében, a hajszás életversenyen alul marad, ha műveltségében megfogyatkozik, ha múltjának az emlékeit nem tudja átvenni, s nem lesz számára lehetséges, hogy belső gazdagsásának kibontott pompázatában rangosan, egyenlő félként jelenhessék meg a többi népek között, a kultúrtenyészet kellős közepén bűnökbe nyomorodik, lelkileg is elbitangolódik.”[868] – vallotta – Márton Áronnal együtt – György Lajos az új püspök elveit méltató írásában. Hasonlóképpen fel kell vállalnia ezeket az egyesületeknek, a gazdasági és közművelődési szerveknek és a sajtónak is. György Lajos az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet (EMKÉ-t) nevezi meg a különböző szervezeteknél folyó népnevelői munka összefogását és irányítását koordináló szervként, de nem odázza el a munkát, hanem hangoztatja, hogy az Erélyi Iskola kezdettől fogva ennek a központosító szándéknak a szolgálatában állt, megfelelő közművelődési anyaggal látta el az egyesületeket, ápolta a közösségi lelkületet.

A *Templom és iskola* című írásában Márton Áron Erdély figyelmét a kereszténységben és az európai kultúra tekintetében nagyobb jártassággal és mélyebb kereszténységgel rendelkező Nyugatra, Dánia példájára, a népművelés hazájára tereli, ahol a világon elsőként honosították meg a népművelést a társadalom és a nemzet kulturális életében. Dánia értette meg először, hogy azok az erkölcsi és tárgyi ismeretek, amelyeket egy gyermek az elemi iskola elvégzéséig megtanul, nem elegendők ahhoz, hogy felnőttként – éljen bár a legegyszerűbb életkörülmények között is – akár egyéni, akár társadalmi feladatokban bővelkedő útjain a családját vagy a társadalmat megfelelőképpen szolgálni tudja. „A nevelés felmérhetetlenül nagy horderejű ügye megérdemelné, hogy a külföldi példával – mutatis mutandi – kísérletet tegyünk. (…) Az anyagiaknak igen szűkén vagyunk, de azt hisszük, egy jól átgondolt terv megvalósítható volna és megérné az áldozatot.”[869]

Annak idején, a Norvégiától való elszakadás után, Dánia is szegényen és műveletlenül, minden kísértő bűnnek kiszolgáltatva állt. Az új helyzetben az értelmiségi réteg is idegenül, hideg közönnyel szemlélte a pusztulást. Helyzetük sokban hasonlított a korabeli erdélyi állapotokhoz. A dániai népművelés eszméje *Nicolai Frederik Severin Grundtvigtól (1783-1872)*, a nagy dán püspöktől származik, aki haladó művelődéspolitikai munkásságával nemcsak a skandináv államok mai magas színvonalú (nép)műveltségének, gazdasági és szociális jólétének alapját vetette meg, hanem az egész világ haladó nemzeteinek népművelési törekvéseit megtermékenyítette s új utakra terelte.

Grundtvig püspököt Dánia ellanyhult és válságba került nemzeti életének felismerése vezette a népfőiskola megalapításának gondolatához. Az értelmiség szégyellte a dán nyelv

[866] Márton Áron: A kiszélesített iskola. *Erdélyi Iskola*, 1933–34/1–2. sz., 8.
[867] Uo.
[868] György Lajos: Márton Áron – Erdély nevelő püspöke. *Erdélyi Iskola*, 1938–39/5–6. sz., 289.
[869] Márton Áron: A tanító munkája és kenyere. *Erdélyi Iskola,* 1936–37/5–6. sz., 293–294.

„pallérozatlanságát”, ezért németül beszélt. A dán középiskola nem terelte a műveltebb középosztály figyelmét a dán nemzet sorsdöntő problémáira, s az a műveltség, amelyet oktatott, nem a dán nemzeti szellemből fakadt, nem a dán nép kultúrájából táplálkozott. Grundtvig látta, hogy a dán nemzetnek olyan új művelődési eszményre van szüksége, amely visszhangra talál minden dán lélekben, s amely testvéri közösségbe fűzi a széles néprétegeket a felettük álló társadalmi osztályokkal. Grundtvig elsősorban a dán nyelv tiszteletét és szeretetét oltotta bele honfitársaiba. A dán irodalomból és a néphagyományokból kihámozta a sajátos nemzeti eszményt, elképzelte az „ideális dán embert”. Megcsillantotta honfitársai előtt a dán néplélek szépségeit, erényeit, jó és rossz hajlamait, amelyek egy-egy író, tudós, kutató vagy felfedező életében koncentrálódtak. Missziót vállalt, melynek során tanította, lelkesítette a népet. „Tanított nekik irodalmat. A dán irodalom művein át eléjük varázsolta a dán ember eszményi alakját, megmutatta a néplélek halálrejtő nagy bűneit és életet hordozó erényeit; feltáratta a nyelv szépségeit, összefogó erejét. Tanított történelmet. (…) A múlt eseményeiben, tanulságaiban meglátták a társadalmi rétegek, hogy összetartoznak, a tanult ember felismerte a tanulatlanban vér szerinti testvérét, akivel együtt a jövőért kell dolgoznia, ha élni akar. Tanított földrajzot. A szülőföld és a honismeret megszeretette a hazai rögöt. Nevelte a népet. A keresztény erkölcsök és az Istenben való hit felszításával megvilágosította a sötét jelent, belenyúlt a lelkekbe s a boldogabb, szebb élet megteremtésére képes és alkalmas új erőket vert fel.”[870] Grundtvig a 18 éven felüli dánok iskolájává tette meg a népfőiskolát, amely nem adott semmiféle diplomát, de sokkal magasabb célokat tűzött eléje: az általános emberi és nemzeti kultúra megalapozását, hogy a népfőiskolából az eke szarvához, a műhelybe vagy a családi életbe visszatérő emberek azon a helyen s abban a munkakörben, ahová a sors őket küldte, emberibb életet éljenek a nemzeti közösség javára és szolgálatában. Amikor a dánok a népfőiskola kapuján kiléptek, megpillantották a maguk és nemzetük nyomorát. A tettre felajzott lelkek nem tétlenkedhettek ezentúl, hanem elhatározták, hogy életük sarokpontja a tisztesség, a becsület és a hit lesz, mellette pedig az összefogás a haladásra, egy szebb és boldogabb jövő kiépítése érdekében. Megtanultak helyesen és szakszerűen gazdálkodni, a terményeket szövetkezve értékesíteni, a közügyekben önzetlen szolgálatot vállalni. A föld termőerejét megsokszorozták, a hozadékból fajállatokat szereztek be, villanytelepeket létesítettek, utakat építettek, falvaikat vízvezetékkel látták el, berendezkedtek a földterületek gépi megmunkálására. A tiszta eszméket hirdető főiskolára pedig gyakran visszatértek. Így lett Dánia a világ egyik leggazdagabb, legrendezettebb és legműveltebb állama.[871]

Ugyanezeket szerette volna szorgalmazni Márton Áron is Erdélyben, az egységes népi gondolkodás, az egy cél felé irányuló népakarat kialakulását tartva szem előtt. Bátor apostolokat kért, akik – Grundtvighoz hasonlóan – fáradtságot nem ismerve tanítják az elkeseredett, önmagára találni nem tudó erdélyi népet.

Ismét csak külföldi modellekre hivatkozott, amikor a tanítók, tanárok továbbfejlesztését, előléptetését szorgalmazta. Jól látta a pedagógusok kiszolgáltatott, anyagilag sem kielégített helyzetét, s félt, hogy ez előbb-utóbb a hivatástudat elvesztéséhez vezet. „…sok helyen csak fél kézzel foghatja meg a hivatásával járó munkát, mert gazdagság, mellékfoglalkozás, apró üzletelések után kell néznie, hogy a szűkös kenyeret kipótolja. Ami természetesen a tekintély rovására is megy, a vezető szerepet, a nép bizalmát és megbecsülését eljátszotta, mihelyt önmagának él.”[872] Többletmunkát kért, viszont ennek jutalmazására is javaslatott tett. Fő- vagy mesteretanító címet és több fizetést javasolt az évente sorra kerülő képességfelmérő vizsgákon jól teljesítő, a közért is munkálkodó pedagógusoknak. A fizetésemelést is fontosnak tartotta, hiszen az „természetesen kemény sarkantyú, állandóan reszeli a tanító lelki bordáit”.[873] Ilyen módon – fejtegette ugyanott – valószínűbb, hogy „egész lélekkel belefekszik a munkába, bárhol legyen is,

[870] Márton Áron: A kiszélesített iskola. *Erdélyi Iskola*, 1933–34/1–2. sz., 5.
[871] Novágh Gyula: A népművelés hazája. *Erdélyi Iskola*, 1933–34/5–6. sz., 246.
[872] Márton Áron: A tanító munkája és kenyere. *Erdélyi Iskola*, 1936–37/5–6. sz., 294.
[873] Uo.

mert tudja, hogy a sártenger közepén vagy egy istenhátamögötti faluban sincs eltemetve, főhatósága a szemét rajta tartja s ha hivatását jól tölti be, megkapja jutalmát." Őszintén hitt benne, hogy „egyetlen tanítói élet elég ahhoz, hogy átformálja a falu lelkét."

Márton Áron tehát biztos alapokra helyezett, a jól bevált példákból is táplálkozó, ám az erdélyi sajátosságokat szem előtt tartó, az igazi felemelkedést szolgáló, tervszerűen átgondolt népnevelést hirdetett az Erdélyi Iskola hasábjain. Az elvek mellé a heti rendszerességgel tartott népművelő előadások tartásához szükséges háttéranyagot is társított. Ilyen módon valóban hatékony segítséget nyújtott az erdélyi magyar népnevelési munkához.

Krasznainé Kovács Enikő[874]*:* **Az órásmesterség oktatása Magyarországon a kezdetektől napjainkig**

„Panta rhei" /Herakleitosz/
(A világon minden állandó mozgásban van.)

Absztrakt:

Az órásmesterség oktatása Magyarországon a kezdetektől napjainkig. Az idő meghatározása. Az órásoktatás kezdetei. Magyarországi történetének főbb állomásai: Iskola-alapítás: 1892, tanonc-tanfolyam, szakiskolai képzés. Új iskola-épület, tanárok, tantárgyak, műhelyek, oktatási színvonal. Oktatás a történelem viharaiban. A Magyar Órásipari Szakiskola Egyesület működése, tanfolyamai. Főbb események az első és a második világháború után. Gyakorlati és elméleti képzés az 1980-as évektől. Órásoktatás 2007-től. Az előadást több fénykép színesíti.

Mi az idő?

Életünk eseményeinek egymást követő összefüggő folyamata. Világunkban az egyetlen állandó a változás maga. Az idő e változás értelmezésére és mérésére kialakult fogalom. Múlása egyirányú: a múlttól a jelenen át a jövő felé tart, mely megfordíthatatlan. Akaratunktól független, érzékszerveinkkel nem érzékelhető. Már a történelem előtti időkben felmerült az igény e végtelen időfolyamban valamilyen rendszer megteremtésére. Ez az időmérés tudománya. Az emberi élet bonyolulttá válása miatt az idő pontos meghatározására lett szükség. Ehhez az igen nagy állandóságú atomi sugárzást alkalmazták. A Nemzetközi Súly- és Mértékügyi Hivatal **1967-ben** a**z SI mértékegységrendszerben a cézium-133 atom 9 192 631 770 rezgéseként határozta meg a másodperc hosszát.**[875] Ez a mérési mód ezer évekig nem fog változni. Az időmérés eszköze az óra, mellyel a **horológia** tudománya foglalkozik. Az egy napnál rövidebb idő mérőeszköze az **óra**, az egy napnál hosszabb időhöz **naptár**t használunk. Jelen írásmű az órákkal foglalkozik. Az ember hihetetlenül sokféle órát készített. Néhány látható az 1-7. sz. képeken.

14. ábra: Napóra. Szarvas, Szent István Egyetem, Mezőgazdasági Kar épülete

[874] okl. könyvtáros, ny. könyvtárigazgató, *krasznai.mihalyne@lib.uni-obuda.hu*

[875] Magyar László: Időmérés és időszámítás. Bp., Műszaki K., 1976. 12-28. p.

15. ábra: Hordozható napóra *16. ábra: Homokóra és tűzóra*

17. ábra: Ezüst-tokú zsebórák *18. ábra: A zsebórák szerkezete*

19. ábra: Szecessziós kovácsoltvas ingaóra, 1900. Nagybecskerek, Városháza

20. ábra: Barokk bútoróra, 1780. Fiume, Városi Múzeum

Az óraszerkezetek működésének oktatása

A szakirodalom szerint az első mechanikus órát **1240-ben készítette Villard de Honnecourt** francia építőmester.[876] Tehát a 13. században már ismerte az emberiség az óra szerkezetét. Az órákat nem csak előállítani, de karbantartani, majd javítani is tudni kellett, e tudást átadni a következő generációnak. Elmondható, hogy az óraszerkezet megtanulása, tanítása az előállításával egyidős. Az első órások lakatosok és kovácsok voltak. A 19. századi Európában Németországban (Furtwangen, 1850), Svájcban (Le Locle, 1868), és Ausztriában (Karlstein, 1873) alakultak ki nagy óragyártó központok és iskolák.[877] Az órásoktatásnak igen szerteágazó a története, itt csak a magyarországi oktatás bemutatására van lehetőség.

Hazánkban az órásipart a bevándorolt német mesterek terjesztették el a 17. század elején. Az 1867-es kiegyezés Magyarország számára hosszú békeéveket hozott és ez kedvezően hatott az ország fejlődésére. Gyors ütemben indult fejlődésnek a gazdasági élet minden szférája, így az ipar is, ezen belül a mechanikai ipar.

A magyarországi órásoktatás kezdetei

1884-ben új ipartörvény jelent meg, mely szorgalmazta az ipartestületek megalakulását. Ennek hatására jött létre a Budapesti Órás Ipartestület 1885 decemberében. Első elnöke Lechner József volt, majd 1890-től Hoser Viktor. Az alapszabályban rögzítették, hogy csak becsületes munkával és

[876] Horváth Árpád: Órák és órások. Bp., Gondolat, 1982.
[877] Vályi Huba: Óra. Internetes anyag. 2010. [Letöltés: 2012. aug. 15.]

szakértelemmel bíró órások kapjanak iparengedélyt. E szakértelem elsajátításához szükség volt tanfolyam és iskola megszervezésére. Ezért szorgalmazta az Ipartestület egy iskola felállítását, mely egyúttal elősegítette a kontárság és a zugárusok visszaszorítását.

Hosszas előkészítés után Hoser Viktor 1891 májusában kapott megbízást a kultuszminisztertől, hogy készítsen tervet egy szakiskola létesítésére, vezetésére, és költségvetésére. A terv elkészült, az Ipartestület támogatta, a kultuszkormány elfogadta azt. Ez volt a „**Szaktanoda**" terve.

Az első tanfolyamot 2 évesre tervezték, heti 4 órás oktatással. **A tanfolyam feladata a gyakorlati órakészítés megtanítása volt.** Az igazgató dr. Kiss Gábor tanár lett, a számtant, mértant, természettant Szerbák Emil tanította. Az órás tanári állásra kiírt pályázatot Palasovszky Ödön órásmester nyerte el. A tanítás megindításához a karlsteini órás szakiskola szakrajzmintákat adott, a szükséges felszerelésekre a Kereskedelemügyi Minisztérium kiutalt 500,- Ft-ot. A tanfolyami oktatás a Magyar utcában kezdődött meg ünnepélyes keretek között **1892. november 23-án,** 21 hallgatóval.[878]

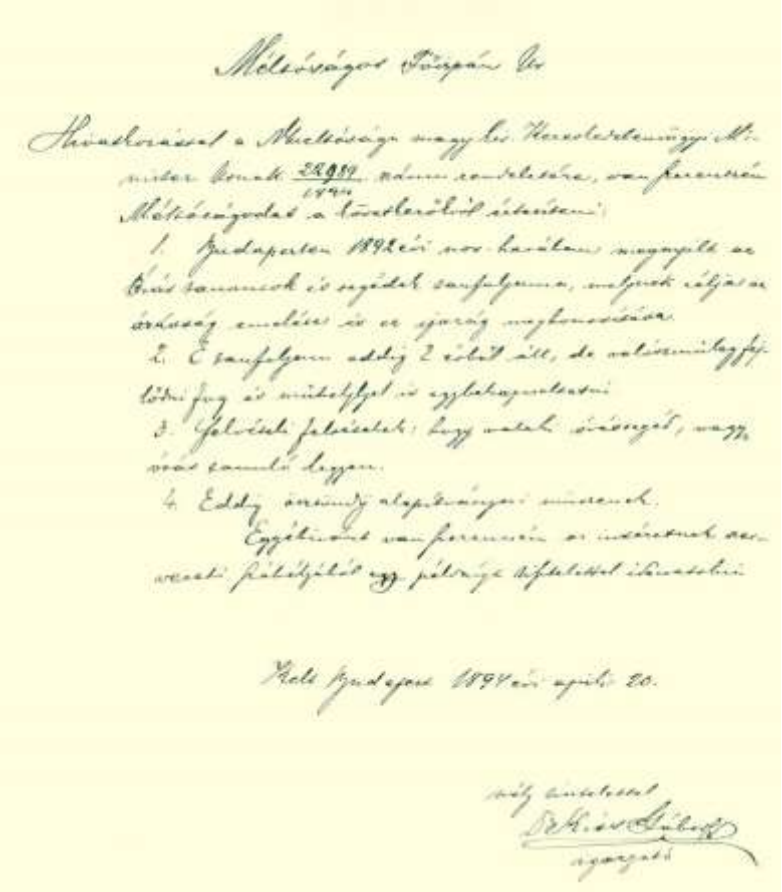

21. ábra: Dr. Kiss Gábor 39/1894. sz. levele a Tanonciskoláról

[878] A Budapesti Órás Ipartestület 50. éves közgyűlése. Elnöki beszámoló. = Magyar Óra- és Ékszeripar, 13. évf. 1935. 7. sz. (ápr. 1.), 3-12. p.

Az igazgató tájékoztatja a levélben (8. kép) a főispánt a tanfolyam megnyílásáról és céljáról, mely „az órásság emelése és az iparág meghonosítása”. A levél rögzíti az iskola továbbfejlesztési tervét is. Az intézmény neve: **Magyar Királyi Állami Órás Tanonciskola**. Felvételi követelmény a 12 év betöltése és 6 elemi iskolai osztály sikeres befejezése. Tanonc-szerződés, anyakönyvi kivonat és újraoltási bizonyítvány kellett a beiratkozáshoz. A következő években felmenő rendszerben másod- és harmadév is alakult, növekvő hallgatói létszámmal. A második tanévben átkerült az iskola a Kisfaludy utca 26. számú házba (9. kép).

22. ábra: Kisfaludy utca 26.

A kereskedelemügyi miniszter az 1894/1895-ös tanévben **állami fenntartásúvá** tette a Tanonciskolát. Szervezete különbözött a hazai szakiskoláktól, mert ide csupán órásinasok jártak elméleti órás-képzésre és rajzbeli szakszerű képzésre. Az 1895/1896-os tanévtől a székesfővárosi órásinasoknak kötelező volt az iskola látogatása. **Az oktatás hétköznapokon a délutáni órákban és vasárnap délelőtt volt,** mely nem volt magas szintű, mert tanoncokat képeztek, de minden olyan ismeretet magában foglalt, amire a tanulóknak szükségük volt a gyakorlati életben.

Tantárgyak	**Évfolyamok**		
	I.	**II.**	**III.**
Magyar nyelv- és ügyirálytan (helyesírás és stílusgyakorlat)	**2**	**1**	**1**
Számtan-mértan, mértani rajz	**3**	**3**	**2**
Természettan – vegytan	**2**	**2**	**2**
Könyvviteltan	**-**	**2**	**2**
Óraszerkezettan és szakrajz	**3**	**3**	**4**
Összesen:	**10**	**11**	**11**

4. Táblázat: A Tanonciskola tantárgyai és heti óraszámai

A Tanonciskola szervezete kezdettől fogva ideiglenes jellegű volt, mert a Kereskedelemügyi Minisztérium szándéka szerint műhelyekkel felszerelt szakiskolává kívánta fejleszteni. 1 igazgató, 3 óraadó tanár és 1 iskolaszolga látta el az intézményi teendőket. Az intézet leltári vagyona 2 602,82 Ft értéket képviselt az 1895/1896-os tanév végén.[879] A tanonciskola életéről, a tanulók előmeneteléről, nemzetiségi hovatartozásukról, életkorukról kimutatás készült a rendszeresen megjelenő Iparoktatási évkönyvekben. Az 1897/1898-as beszámolóban jelenik meg először adat a könyvtár vagyonáról: 480,71 Ft. – Tehát már a tanonciskolának is volt könyvtára.[880]

Órásipari tanoncképzés 1892-től 1914-ig működött az intézményben. Az 1911/1912-es tanévben indítottak utoljára 3 éves képzési idejű tanonctanfolyamot, mely kifutó jelleggel 1914-re megszűnt.

Egyedülálló dokumentum a 10. sz. kép: egykori hallgatónk – Csámer Ernő – bizonyítványai 1899-1901-ből.

23. ábra: Tanonciskolai bizonyítvány 1899-1901.

Az 1897/1898-as tanévben a kereskedelemügyi miniszter rendeletére megkezdődött a Tanonciskola órás szakiskolává való átszervezése. A leendő igazgatót és órás művezetőt – Szegedi Árpád és Palasovszky Ödön – visszarendelte a miniszter a külföldi tanulmányútról, akik svájci és németországi szakintézetekben készültek fel itthoni munkájukra. Az ő nevükhöz fűződik a szakiskola megszervezése. Elkészítették a szervezeti szabályzatot, megtervezték, beszereztették az iskolai műhelyek berendezési tárgyait, szerszámait. Az iskola középfokú tanintézet lett, 4 éves képzési

[879] Szterényi József: Az iparoktatás Magyarországon. Bp., A „Magyar iparoktatás” kiadóhivatala, 1897. 530-31. p.
[880] Magyar iparoktatási évkönyv. 1898. Szerk.: Szterényi József. Bp., Pesti Könyvnyomda Rt. 1899. 225-26. p.

idővel. **Ez az intézmény az Óbudai Egyetem Kandó Kálmán Villamosmérnöki Karának első jogelődje**.[881]

Neve: **Magyar Királyi Állami Órásipari Szakiskola**. Az 1899-ben megjelent évkönyvben olvasható: „E szaktanfolyam czélja az órás és a mechanikai ipar számára szakképzett munkásokat, segédeket, önálló iparosokat növelni s ezáltal a hazai órás– és mechanikai ipart fejleszteni, különösen pedig annak korszerűvé tételéhez szükséges szakképzettséget terjeszteni. A szaktanfolyamon a tanulók elméleti és gyakorlati kiképzést nyernek az órás-finommechanikai és elektromechanikai iparágakban."[882] – A rendszeresen megjelenő évkönyvek tájékoztatójában olvashatjuk: „Az Intézet finom mechanikusokat (műszerész) és nagyórásokat képez ki elméletileg és gyakorlatilag. A tanulók a négy évfolyam sikeres elvégzése után végbizonyítványt kapnak, mely a finom mechanikai (műszerész) és nagyórás iparágakban munkakönyv váltására jogosít; ezenkívül elvégezhetik még az intézetben rendezett 8 hétig tartó dinamógép-kezelői tanfolyamot is."[883] Az iskola főhatósága a Kereskedelemügyi Minisztérium, felügyelő bizottság segítette a tantestület munkáját.

A szakiskola első igazgatója Szegedi Árpád okl. gépészmérnök volt (11. kép). A szaktanfolyamon számtan–mértant, a tanonctanfolyamon órás szerkezettant tanított. 1865-ben született Kolozsvárott. 1888-ban végzett gépészmérnökként a Műegyetemen. A manchesteri szövőiskola után a szepsiszentgyörgyi szövőgyár műszaki igazgatója lett. A kereskedelemügyi miniszter megbízásából két évig tanulmányozta Svájc és Németország óraiparát és elvégezte a furtwangeni órásiskolát. Az 1898-ban Budapesten induló Magyar Királyi Állami Órásipari Szakiskola igazgatójává nevezte ki a miniszter. E tisztet 1924-ben bekövetkezett haláláig látta el.[884]

---

[881] A jogelődök: 1898-1900. Magyar Királyi Állami Órásipari Szakiskola,
1901-1920. Magyar Királyi Állami Mechanikai és Órásipari Szakiskola,
1920-1941. Magyar Királyi Állami Mechanikai és Elektromosipari Szakiskola,
1941-1946. Magyar Királyi Állami Kandó Kálmán Villamosipari Középiskola,
1946-1955. Neve évente változott, de mindig villamosipari technikumként működött,
1955-1962. Kandó Kálmán Híradás- és Műszeripari Technikum,
1962-1969. Felsőfokú Kandó Kálmán Híradás- és Műszeripari Technikum,
1969-1991. Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskola,
1991-1999. Kandó Kálmán Műszaki Főiskola,
2000-2009. Budapesti Műszaki Főiskola Kandó Kálmán Villamosmérnöki Kar,
2010- Óbudai Egyetem Kandó Kálmán Villamosmérnöki Kar.
E sorok írója 1980-tól közel 30 éven át volt alkalmazásban könyvtárigazgatóként az intézményben.
[882] A Budapesti M. Kir. Állami Órás Ipari Szakiskola értesítője az 1898/99-iki tanévről. Bp., 1899.
[883] A Budapesti M. Kir. Állami Mechanikai és Órásipari Szakiskola értesítője az 1908-1909-iki tanévről. Bp., Fisch Fülöp Könyvnyomdája, 1909. 14. p.
[884] Vályi Huba: Iskola. CD-ROM. Bánk, 2008.

24. ábra: Szegedi Árpád okl. gépészmérnök (1865-1924.)

Tanárok	Tantárgyaik
Dr. Lakits Ferenc okl. középiskolai tanár	természettan, vegytan
Tordai Imre okl. gépészmérnök	mértani rajz, ábrázoló mértan
Szerbák Emil okl. középiskolai tanár	számtan, mértan, mértani rajz
Zulawsky Andor szakiskolai tanár	szabadkézi rajz, könyvvitel
Dr. Gáspár Elek okl. középiskolai tanár	magyar nyelv- és ügyirálytan
Palasovszky Ödön órásmester	órás művezető
Balogh József mechanikus	mechanikai művezető
Dr. Horváth Ákos Pest vármegye főorvosa	iskolaorvos

5. Táblázat: A tanári kar 1898-ban

A tanárok mind a két tagozaton tanítottak. A két intézmény közös épületben, a Kisfaludy u. 26. szám alatti házban kezdte meg működését. Itt a hely szűkös volt, ezért a környező bérházakban rendezték be az igen jól felszerelt műhelyeket. Minden tanulónak külön munkaasztal állt rendelkezésére, 200 db különféle kéziszerszámmal.

A szakiskolai felvételi követelmény a 14. év betöltése és legalább 2 polgári iskolai osztály sikeres elvégzése. Tanévenként 1-1 osztályt indítottak a két tagozaton. Tandíjat és beiratkozási díjat nem kellett fizetni, csak 1913-tól, 10 koronát.[885]

[885] A Budapesti M Kir. Állami Mechanikai és Órásipari Szakiskola értesítője az 1913/1914-iki tanévről. Bp., Fisch Fülöp Könyvnyomdája, 1914. 14. p.

Általános tárgyak	Évfolyam			
	I.	II.	III.	IV.
Magyar nyelv- és irálytan	2	2	1	-
Számtan – mértan	4	2	1	-
Kísérleti fizika és kémia	3	-	-	-
Mértani rajz és ábrázoló mértan	6	-	-	-
Szabadkézi rajz	2	2	-	-
Ipari költségvetés és könyvviteltan	-	-	-	2
Összesen:	17	6	2	2
Szaktárgyak	I. évf.	II. évf.	III. évf.	IV. évf.
Mechanika	-	2	1	-
Technológia	-	1	2	-
Szerkezettan	-	2	3	2
Elektrotechnika	-	1	2	2
Szakrajz	-	4	6	6
Összesen:	-	10	14	10
Általános és szaktárgyak együtt	17	16	16	12
Műhelyi gyakorlati órák hetenként	37	38	38	42
Mindösszesen:	54	54	54	54

6. Táblázat: A szakiskolai tanterv, a heti óraszámokkal 1898-ban:

A táblázat mutatja, hogy mind a 4 évfolyamon a kötelező heti óraszám 54. A tanév szeptember 1-től július 31-ig tartott, a tanítási idő heti 6 napon, naponta 8-12 és 14-19 óráig volt (napi 9 óra!). A műhelygyakorlati óraszám a négy év alatt egyre emelkedett. Intézményünk egyedülálló volt hazánkban, mert **a gyakorlati oktatás dominált a tantervben**. Más szakiskolákban a négy évfolyamon 107-127 műhelygyakorlati óra volt hetenként, itt 155![886]

A tananyag

A Szakiskola tananyaga mindenre kiterjedő ismereteket nyújtott. Az iskolát elvégző diákok képesek lettek ellátni bármilyen bonyolult feladatot, akár iparvállalatnál, akár önálló iparosként álltak munkába. Az elméleti tananyag két nagy csoportból állt:

1./ Általános tantárgyak: magyar nyelv- és irálytan; számtan – mértan; kísérleti fizika – kémia; mértani rajz és ábrázoló mértan; szabadkézi rajz; 1905-től egészségtan.

[886] Az iparoktatás az 1899-1901. években. Bp., Kereskedelemügyi M. Kir. Minister, 1901. 119. p.

2./ Szaktárgyak: könyvviteltan és költségvetéstan; mechanika; technológia; szerkezettan és szakrajz; elektrotechnika – már a 2. tanévtől.

Az elmélet mellett igen nagy hangsúlyt kapott a **Műhelygyakorlati oktatás.**

Az általános tantárgyakból megszerezhették a kornak megfelelő általános műveltséget, a szaktárgyak és a műhelygyakorlatok magas óraszámából eredően kiváló szakemberekké válhattak a tanulók. A jól képzett oktatógárda a legújabb műszaki és tudományos ismereteket, technológiai felfedezéseket is megtanította az ifjúságnak.[887] Az első évfolyamra beiratkozott 20 tanulóból 16 fő végezte el az első tanévet. A diákok a műhelyekben több óratengelyt, esztergakést, óraállványt, villanycsengőt, körzőt, szögecselő tőkét és rudat, fúrót, tizedes mérőt, számos óra-alkatrészt, különféle mechanikai szerszámot állítottak elő. Készült Foucault-inga, jelfogó, kék-írógép, 1/10000 g pontosságú vegyi mérleg is.[888] Az év végén kiállítást rendeztek a műhelymunkákból, majd áruba bocsátották az eszközöket, így jelentős pénzforráshoz jutott az iskola. Igencsak növelte az intézmény amúgy is jó hírnevét, hogy **az 1906-os Világkiállításon Milánóban 2 db ingaórával vett részt az iskola**, melyeket a tanulók készítettek.[889] Minden tanév végén részletes **évkönyv** jelent meg, ismerteti a tanév eseményeit, a tanári kart, a felügyelő bizottságot, az igazgatói rendeleteket, a beiratkozott tanulók névsorát évfolyamonként. Statisztika készült a tanulókról: előképzettség, életkor, anyanyelv, nemzetiség, vallás, tanulmányi átlag, szülők foglalkozása, a tanulók végzés utáni elhelyezkedése szerint. Közli az évkönyv az iskola éves működési költségét, a fizetéseket, a házbérleti díjat, a felszerelések árát, az oktatási és ügyviteli költségeket, a műhelymunkák összértékét (1500-3800) Korona, és az iskola összes leltári vagyonát (15 290,- Korona) az első tanév végén.[890]

Az új épületben

Jelentős változásokat hozott a szakiskola életében az 1901-es esztendő:

- Neve **Magyar Királyi Állami Mechanikai és Órásipari Szakiskola** lett.
- A Kereskedelemügyi Minisztérium és a Székesfőváros építtetett a képzés céljára egy iskolát. Ez a Tavaszmező utca 15. számú épület (12. és 13. kép).

25. ábra: Tavaszmező utca 15. 1901.

26. ábra: Tavaszmező u. 15. 2013.

[887] Az iparoktatás az 1906-1908. években. Bp., Kereskedelemügyi M. Kir. Ministerium, 1909. 405-414. p.
[888] Az iparoktatás az 1899-1901. években. Bp., Kereskedelemügyi M. Kir. Minister, 1901. 370. p.
[889] A Budapesti M. Kir. Állami Mechanikai és Órásipari Szakiskola értesítője az 1905-1906-iki tanévről. Bp., 1906.
[890] A Budapesti M. Kir. Állami Órás Ipari Szakiskola értesítője az 1898/99-iki tanévről. Bp., 1899.

A Kereskedelemügyi Minisztérium által kiírt pályázatot Pártos Gyula[891] építőművész terve nyerte el. Az épület korabeli műszaki leírása: „Az Állami Mechanikai és Órásipari Szakiskola az 1900-1901. évben épült Budapesten a Szűz utca és a Tavaszmező utca sarkán, főhomlokzattal és bejárattal a Tavaszmező utca felé. Homlokzata nyers tégla építmény, magyaros jellegű terakotta és velencei üvegmozaik díszítéssel."[892] Az épület kétemeletes, alápincézett, nyers tégla borítású, impozáns, szecessziós elemeket tartalmaz, eklektikus stílusú. Főhomlokzatán az oromzati feliratot a 14. kép mutatja. Az épület díszítése különleges, az üvegmozaik Róth Miksa[893] üvegművész műhelyében készült 1901-ben.

27. ábra: Az oromzat díszítése

A díszítésben dominál az első emeleti ablaksor alatti nagyméretű, színes velencei üvegmozaik sor (15. kép). A fekvő téglalapokban középen, csúcsára állított, díszített oldalú négyzetben helyezkedik el kék mezőben: az egyikben a Nap (16. kép), másikban a Hold (17. kép), magyar szecessziós, hullámzó virág-motívumokkal körülvéve. A téglalap alapszíne téglapiros, a virágok színe arany, sárga, zöld. Róth Miksa, aki megálmodta az iskolaépület díszítését, a Nap és a Hold ritmikusan ismétlődő megjelenítésével, ennek egy órásiskola falára helyezésével megjelenítette a múló idő fogalmát! 1901-ben üvegmozaikban beszélte el a ma divatos „Long Life Learning", az élethosszig tartó tanulás folytonosságát.

[891] Pártos Gyula (eredetileg *Puntzman)* (Apatin, 1845. augusztus 17. – Budapest, 1916. december 22.) építész, a magyar szecesszió úttörője.
[892] A Budapesti Magyar Királyi Állami Mechanikai és Órásipari Szakiskola értesítője az 1901-1902-iki tanévről. Bp., 1902.
[893] Róth Miksa (Pest, 1865. december 26. – Budapest, 1944. június 14.) üvegfestő és mozaik művész.

28. ábra: A díszítőelemek és ablakok ritmikussága

29. ábra: A Nap az üvegmozaikban

30. ábra: A Hold az üvegmozaikban

A földszinten 60 tanulóra rendeztek be műhelyt (18. kép), gazdag gépparkkal (eszterga- fúró-, maró-, csiszoló-, köszörű-, gyalu-, maró-vágógép, körfűrész, acélfűrészelő, lemezolló), melyeket villanyáram működtetett. Az épületben voltak tantermek, rajztermek, kísérleti termek az elektrotechnika, fizika, vegytan oktatásához, szertárak, tanári és igazgatói szoba, tanácsterem, igazgatói lakás. Az alagsorba

került a ruhatár, mosdó, kazánház, kovácsműhely, gépterem transzformátorral. Az épület bekerülési költsége 250 ezer Korona volt.[894]

31. ábra: A Szakiskola műhelye. 1901.

Egy érdekesség: „Az intézet különleges berendezését képezi az udvaron felállított észlelő helyiség, melynek közepén az épület alapépítményénél mélyebben alapozott hatalmas betonoszlop emelkedik. Ezen egy passage készülék nyer elhelyezést és ugyancsak ez oszlop oldalán egy normál óra, miknek segítségével pontos időmeghatározásokra van képesítve az intézet. Ugyanezen oszlopon történnek a műszerek és órák szabályozása. – Az intézet órajelzése normálóra által szabályozott villamos mutató szerkezetekkel és csengő-készülékekkel történik. A világítás elektromos."[895] Az említett „passage készülék" az idők folyamán eltűnt, a helyét sem lehet megállapítani ma már. 1901-ben az iskola vezetésére és a tanárokra hárult az új épület berendezésének feladata, az eszközök, szerszámok beszerzése és a költözés megszervezése. 1901 nyarán zajlott le a költözés, a szeptemberi tanévkezdés már a **Tavaszmező utca 15**–ben volt. Új tanárok jöttek az intézethez: Sajóhelyi Béla okl. középiskolai tanár, Straub Sándor, Karlovitz László, Hídvéghy Kálmán, Tóry Gergely okl. gépészmérnökök, Rákosi Tibor felső kereskedelmi iskolai tanár, ifj. Babos Sándor órás szaktanár, Tschida Ferenc órás-művezető, Dús Árpád és Zier Kálmán mechanikusok, Brunner Nándor és Zintl Ödön mechanikusok, segédművezetőként. Az 1903/1904-es tanévben indultak a **rövidebb időtartamú (**8 hetes) térítéses, vizsgadíjas **tanfolyamok.** Az esti órákban, 18-21 óráig, felnőtt hallgatók részére szervezték ezeket, a legkülönfélébb témákban: órajavító, dinamógép-kezelő, nyomdász, textilipari, szerszámkészítő, szabóipari, gáz- és vízvezeték-szerelő, mozgókép–vetítőgép kezelő (mozigépész), elektrotechnikai, vaskereskedő. A tandíj és vizsgadíj jelentősen hozzájárult az iskola költségvetéséhez és anyagi jólétet teremtett az intézményben. A tandíj és vizsgadíj az évek során emelkedett.

Minden tanár rendszeresen publikált: Straub Sándor, Sajóhelyi Béla, Palasovszky Ödön, Karlovitz László, Szegedi Árpád tankönyvet írt. Dr. Lakits Ferenc, Zulawsky Andor, Tordai Imre, Sajóhelyi Béla rendszeresen írt cikket a tudományos szaklapokba (Természettudományi Közlöny, Magyar

[894] Értesítő a Budapesti M. Kir. Állami Mechanikai és Elektromosipari Szakiskola 1931-32. tanévéről. Közli Vígh Bertalan. Bp., Sárkány Nyomda Rt., 1932.
[895] A Budapesti Magyar Királyi Állami Mechanikai és Órásipari Szakiskola értesítője az 1901-1902-iki tanévről. Bp., 1902.

Iparoktatás, Matematikai és Fizikai Lapok, Magyar Órások Szaklapja, Polytechnikai Szemle). Karlovitz László és Tschida Ferenc Svájcban járt 2 éves ösztöndíjjal. A vagyon-nyilvántartásban szerepel 300 db könyv 1 240,- Ft értékkel. Leltárkönyv nem áll rendelkezésünkre, de minden évben gyarapodott a könyvtár állománya. Ez az állományrész ma is becses részét képezi a Könyvtárnak. A kor legújabb műszaki és természettudományos szakmai művei találhatók meg a gyűjteményben. Az iskola szakmai profiljának megfelelő alapművek, de repüléstechnikával, léghajózással, mikroszkóppal foglalkozó irodalom is van az állományban, a nívós tájékoztató apparátus (lexikon, kézikönyv, szótár) mellett, magyar és idegen nyelveken egyaránt. Néhány bibliográfiai tétel az akkori állományból:

- Schule: Lexikon der Uhrmacherkunst. Bautzen, 1902. (Az órakészítés lexikona.)
- Gellich: Uhrmacherkunst und die Betlandung der Präcisionsuhren. Berlin, 1892. (Precíziós órák készítése és tokba helyezése.)
- Zacharias: Elektrotechnik für Uhrmacher. Berlin, l908. (Elektrotechnika órásmesterek részére.)
- Saunier, C.: Atlas zu den Lehrbuch der Uhrmacherei in Theorie und Praxis. Bautzen, 1891. (Atlasz az órakészítés elmélete és gyakorlata tankönyvéhez.)
- Sievert, H.: Vorlagen für den unterricht im Fachzeichnen der Uhrmacher. Berlin, Kühl, 1886. (Utasítás az óraszerkezetek szakrajzának tanításához.)
- Dietzschold – Zarbl: Vorlagen für das Uhrmachergewerbe. Leipzig, Hartlebens, 1910. (Utasítás az órás kereskedelemhez.)
- A műveltség könyvtára. l-11. köt. Bp., Athenaeum, l905-1913.
- A Pallas nagy lexikona. 16+2 köt. Bp., Pallas, 1893-1900.
- Die Technik im zwanzigsten Jahrhundert. 1-4. Band. Herausg. Miethe. Braunschweig, 1911. (Technika a huszadik században.)
- Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monográfiája. 1-24. köt. Szerk. Borovszky Samu. Bp., Apollo, 1896-1913.
- Cavallo: Elektrizität. Leipzig, 1783. (Villamosságtan.) – Ez a mű a könyvtári gyűjtemény legrégibb darabja.

A karlsteini órásiskolától kapott táblaképeken láthatta a tanulóifjúság a precíziós zsebórát (19. kép) és az óra cilinderét (20. kép) az órakészítési atlaszban.

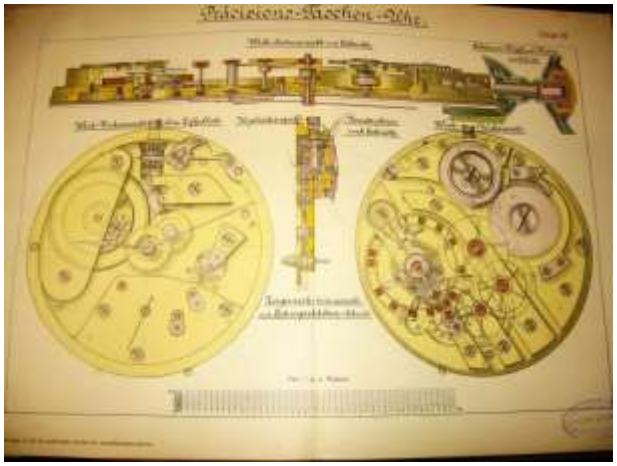

32. ábra: Táblakép: precíziós zsebóra

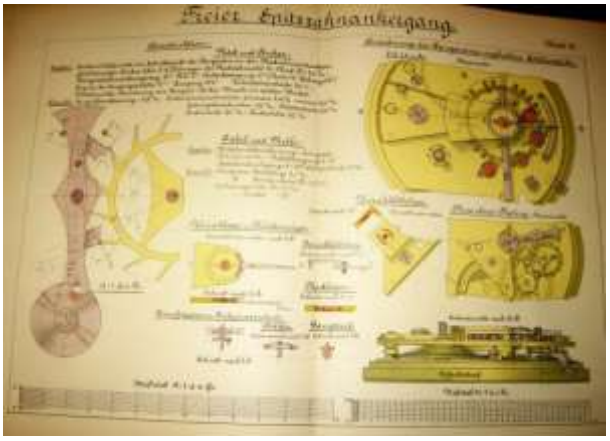

33. ábra: Táblakép: az óra cilindere

A Könyvtár előfizetett a német (Deutsche Uhrmacher-Zeitung, Berlin), és svájci (Schweizerische Uhrmacher-Zeitung, Arbon) szakfolyóiratokra is.[896] A jól felkészült tanári gárdának és a korszerű állományú könyvtárnak köszönhetően az oktatás magas színvonalú volt. Rendszeresen vitték tanulmányi kirándulásra a tanulókat a környező gyárakba, műhelyekbe, ahol a gyakorlatban láthatták az elméletben tanultakat. A hallgatók hazafias és vallási nevelésben is részesültek. A történelmi egyházak hitoktatói heti 1 órában tartottak foglalkozást minden évfolyamon. Az iskola vezetése szociális érzékenységét mutatja, hogy bevezette a segélyt, jutalmazást, ösztöndíjat a rászorulóknak és a szorgalmasoknak.[897]

Inter arma silent musae (Fegyverek közt hallgatnak a múzsák.) 1914-1920.

Az 1. világháború megakasztotta az iskola addig töretlen fejlődését. A kötelező katonai szolgálat miatt kevesebb lett a tanár, nem indultak a pénzes tanfolyamok, megcsappant az állami támogatás. Mindennek egyenes következménye lett az oktatás színvonalának csökkenése, amit csak több évi szívós munkával sikerült visszaállítani a régi és elvárt színvonalra. Tíz éven át nem jelent meg iskolai évkönyv sem.[898]

Az 1920-as esztendő Magyarország sorsában is és a Szakiskola életében is jelentős változást hozott:

- Elektromosipari Szakosztály néven új szakot indítottak;
- Elköltözött az épületből az órásoktatás.

A Tavaszmező utcában 30 éven át volt órásképzés. Az alábbi grafikon a beiratkozottak számát mutatja a több mint emberöltőnyi időszakban. Nyilvánvalóan a határok 1922-es lezárása miatt zuhant 104-ről 19-re a hallgatói létszám 4 év alatt...

[896] Krasznainé Kovács Enikő: A 100 év története. = In: Centenáriumi évkönyv. Bp., KKMF, 1998.
[897] Krasznainé Kovács Enikő: A 100 év története. = In: Centenáriumi évkönyv. Bp., KKMF, 1998.
[898] Értesítő a Budapesti M. Kir. Állami Mechanikai és Elektromosipari Szakiskola 1928-29. tanévéről. Bp., Stephaneum, 1929.

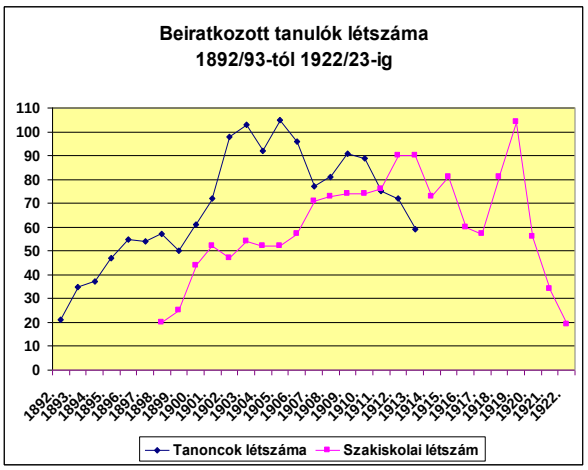

Két tárgyi emlék látható a 21-22. képen (ingaóra és óraszámlap) a Tavaszmező utcai órásképzés idejéből:

34. ábra: Ingaóra, 1910.

35. ábra: Óraszámlap, 1910.

A számlap felirata: „M. kir. áll. mechanikai és órásipari szakiskola Budapest”. Mindkét tárgyi emléket a tanulók készítették.

Az órás szakoktatás 1920 után

A következő évtizedek méltatlan sorsot hoztak az órásoktatás számára hazánkban. 1920-tól kezdődően **45 év alatt 16 különböző szakiskolában** tanították a szakmát más kézműves szakmákkal együtt. Az 1920-as évek elejéről igen kevés adat áll rendelkezésünkre. 1920-1925-ig bizonytalanok az ismereteink, nincs évkönyv, létszámadat, névsor. Az iskolák gyakori változását kísérhetjük figyelemmel a felsorolásban:

1920-1921: Budapest, IX., Bakáts tér 7. Az Órás Ipartestület kérelmezte a tanoncoktatás újrakezdését a minisztériumnál, de elutasították, mert az épületet felújítani és nagyobbítani kellett (volna).
1922-1923: VII., Wesselényi u. 52.
1924: IX., Bakáts tér 7. Itt indult meg újból a tanoncképzés.
1925: VII., Wesselényi u. 52.
1926-1931: Műszerész, órás, látszerész Tanonciskola. VII., Kertész u. 30.
1932-1934: Budapest Székesfővárosi Iparostanonc Iskola. VI., Bajnok u. 18.
1935-1939: Géplakatos, Órás és Látszerész Szakirányú Községi Fiú Iparostanonc Iskola. VI., Szondi u. 41.
1940-1944: Fiú Iparostanonc Iskola VI., Szinyei Merse u. 7.
1945: VIII., Erdélyi u. 2., XI., Váli u. 1., VIII., Szentkirályi u., és Dugonics u. 2-4.
1946- 1947: VII., Murányi u., XI., Váli u. 1.
1948-1949: VII., Nyár u. 9.
1950: VIII., Simor u. 10.
1951: Munkaerőtartalékok 3. sz. Ipari tanulóintézete, IX., Soroksári út 75.
1952: VII., Vadász u. 8.
1953: XIV., Cházár András u. 10.
1954: VIII., Práter u. 31.
1955: MüM. 30. számú Műszaki Intézete. VII., Wesselényi u. 52.
1956-1961: VII., Wesselényi u. 44.
1962: VIII., Práter u. 31.

1963-1978: 6. számú Ipari Szakmunkásképző Intézet. XIII., Huba u. 6.
1979-től: Szolgáltató- és Kézművesipari Szakiskola, VIII., Práter u. 31.

Megfelelő otthont a Práter utcában talált az órásoktatás 1979-ben, ma is itt működik. **Az iskola neve 1999-től: Budapesti Szolgáltató- és Kézművesipari Szakiskola.**[899] 1920-tól szünetelt a középfokú órásoktatás, csak a tanoncképzés működött. Iskolai évkönyvek híján az eseményeket a szaksajtóból ismerhetjük meg. 1899-1922-ig **Magyar Órások Szaklapja**, 1923-1944-ig **Magyar Óra- és Ékszeripar** a folyóirat címe. Hasábjain rendszeresen hírt adott a tanonciskolai eseményekről: záróvizsga, tanévnyitás és -zárás, beiratkozás, a tanulók kitüntetései és jutalmazása, kapcsolat a Karlsteinben lévő Osztrák Szövetségi Szakiskolával. Biztos adatunk az órásképzésről 1927-től van, amikor Vályi Ödön órásmester szakoktató megkezdte tanári tevékenységét az iskolában, akkor éppen a Kertész utcában. – 1929-ben Vályi Ödön és Babos Sándor megírták az „Órák szerkezettana" c. művet, mely a szakma első tankönyve. A kereskedelemügyi minisztérium és az Órás Ipartestület szorgalmazta az **órásmesterek és segédek továbbképzését** az újabb technológiák és ismeretek elsajátítása végett. Az 1920-as évek második felében több ingyenes, 2 féléves, felvételi vizsgához kötött esti továbbképző tanfolyam indult tanoncok és segédek részére. Az Ipartestület kötelezte a pár éve felszabadult segédeket a tanonciskola további látogatására.[900]

Az 1930-as évek elején jelentek meg a kereskedelemben az első elektromos órák. A szaksajtó azzal segített, hogy nívós cikksorozatot jelentetett meg a Magyar Óra- és Ékszeripar hasábjain **„Elektrotechnikai alapismeretek órások részére"** címmel Pillitz Dániel okl. gépészmérnök tollából.[901] Az Órás Iparegyesület egyre sürgetőbben lépett fel a középfokú oktatás visszaállításért az Ipartestületben és a szaksajtóban egyaránt. 1930-31-ben hét részes cikksorozatot írt Lettner Vilmos a „Magyar Óra- és Ékszeripar"-ban a szakiskola szükségességéről.[902] Az órásmesterek szorgalmazták a **Magyar Órásipari Szakiskola Egyesület** megalakítását. Célja a szakiskola felállítása és fenntartása. Hosszas szervezőmunka után 1932. július 12-én megalakult az Egyesület Budapesten, I., Úri u. 37-ben. Az iskola üzembe helyezéséig az Egyesület **esti tanfolyamokat** szervezett, külön tanoncok és külön segédek számára. A tanfolyam októbertől májusig, naponta 18.30-tól 21 óráig tartott, elvégzéséről bizonyítványt kaptak a résztvevők. A tanterv: szakrajz, anyagismeret, bevezetés az órásiparba. Gyakorlati órán nyersanyagból egy új, 8 napos ingaórát kellett elkészíteni a tanoncoknak, segédeknek egyaránt.[903]

1932-ben cikksorozat jelent meg a tanoncképzésről órásmesterek tollából a gyakorlati oktatás fontosságáról.[904] A szakmai újítások megismerése végett írt beadványt két órásmester az Ipartestülethez 1933-ban.[905] Eredményeként 1933. március 16-án megnyílt az első **továbbképző tanfolyam** „Elektrotechnika, villamosóra és szakrajz" címmel. A díjmentes tanfolyamot szerdánként tartották 19-21 óráig a VII., Wesselényi utca 38-ban.[906] A Székesfőváros Népművelési Bizottsága 1935-ben indított tandíjas, **20 hetes továbbképzés**t a VI., Bajnok utca 18-ban. Technológiai, természettani, szerkezettani alapismeretek, műhelygyakorlat, óraipari szakrajzoktatás volt a

[899] Vályi Huba: Óra. Internetes anyag. 2010.
[900] Magyar Óra- és Ékszeripar, 7. évf. 1929. 7. sz. (ápr. 1.) 176. p.
[901] Magyar Óra- és Ékszeripar, 8-9. évf. 1930. 1931.
[902] Lettner Vilmos: Magyar Órásszakiskola. 1-7. rész. 8. évf. 1930. 14-19. sz., 9. évf. 1931. 5. sz.
[903] A Magyar Órásipari Szakiskola Egyesület közleményei. Esti tanonciskola és továbbképző tanfolyam. = Magyar Óra- és Ékszeripar, 10. évf. 1932. 16. sz. (aug. 15.) 6. p.
[904] Cikksorozat a tanoncképzésről. = Magyar Óra- és Ékszeripar, 10. évf. 1932. 1-24. sz.
[905] Ébert Dezső – Szőnyi Imre: Az órásság továbbképzése. = Magyar Óra- és Ékszeripar, 11. évf. 1933. 5. sz. (márc. 1.) 5. p.
[906] Meghívó a továbbképző esti iskolába. = Magyar Óra- és Ékszeripar, 11. évf. 1933. 6. sz. (márc. 15.) 11. p.

tanterv.[907] Az 1935-ben jelentős változás következett: a Szakiskola Egyesület szervezőmunkája eredményeként megindult a 4 éves szakképzés, továbbá a vallás- és közoktatási miniszter az 1935. évi VI. törvénnyel a középfokú oktatási intézményekhez sorolta az iparostanonc iskolákat. Főhatóság a Vallás- és Közoktatási Minisztérium lett. Az órás szakoktatás ekkor a VI., Szondi u. 41-ben működött más szakmákkal együtt. Az intézménynek az 1938/1939-es tanévben összesen 1334 tanulója volt, akik elvégezték a tanévet. Ebből órás tanuló 56 fő.

Megoszlásuk:

I. évfolyam	II. évfolyam	III. évfolyam	IV. évfolyam	Összesen
4	18	16	18	56

Az 1938-tól ismét jelenik meg évkönyv, mely részletes statisztikát közöl a tanulókról, tanárokról és leírja az iskolai eseményeket.[908]

Az órás szakképzés helyzete a 2. világháború után

Budapest ostroma alatt szünetelt az oktatás. 1945 után változott legtöbbször az órásképzés helye. Lényeges változás volt 1950-től, hogy érettségizettek is jelentkezhettek az iskolába 2 éves képzésre, az általános iskolát végzetteknek 3 év volt az oktatás. Tizenöt esztendőn keresztül (1963-1978-ig) működött az iskola a XIII., Huba u. 6-ban (23. kép), az Ipari Szakmunkásképző Intézetben.

36. ábra: Iskolaépület, XIII., Huba u. 6.

[907] Magyar Óra- és Ékszeripar, 13. évf. 1935. 3. sz. (febr. 1.) 5. p.

[908] A Budapest Székesfővárosi VI. kerületi Szondy utcai Géplakatos, Órás és Látszerész Szakirányú Községi Fiú-Iparostanonciskola Évkönyve az 1938-1939. iskolai évről, az iskola fennállásának 7. évében. Közzéteszi: Jánosy Imre. Bp., 1939.

Az **1963/1964-es** tanévben 1400 tanulója volt az iskolának. 12 tanár és 16 szakoktató tanított a következő szakmákban:

- gyógyszergyártó,
- gumigyártó,
- műanyag-feldolgozó,
- ötvös,
- vésnök,
- **órás**,
- csőszerelő,
- rézműves.

A szakmák és képzési formák 1963-tól napjainkig sok változáson mentek keresztül. Számos oktatási reform és módosítás nehezítette a pedagógusok és tanulók életét. A változásokat egyenként ismertetni nincs lehetőség, csak a lényegeseket említem. Vályi Ödön nyugdíjba vonulás után fia – Vályi Huba – vette át az oktatást, 1962-ben kezdett tanítani. A Munkaügyi Minisztérium Szakoktatási Főosztályának felkérésére **1970-ben** megírta a szakma elméleti – módszertani alapjait. Lefektetésre került:

Az órás szakma feladata:

mindennemű időmérő eszköz kaliberének meghatározása, szerelése, javítása, alkatrészek beszerzése és beszerelése.

A képzési idő az általános iskolát végzetteknek 3 év, a középiskolát végzetteknek 2 év. Felvételi korhatár 14, ill.18 év.

Gyakorlatban amit ismerni kell a tanulónak:

- technológiai folyamatok,
- fémek alakítása kéziszerszámmal és géppel,
- esztergálás,
- óraszerkezetek szét- és összeszerelése.

A munkához szükséges eszközök, műszerek ismerete, kiválasztása, használata, készítése, karbantartása. A munkatermékek, nyersanyagok felismerése, alkalmazhatósága. Műszaki rajz-ismeret. Munka- és tűzvédelem, védőberendezések ismerete. Hibás órák javítása.

A szakma alapelve:
Az elméleti oktatás a gyakorlatra épül.

Elméletben amit ismerni kell: a technológiai folyamatok fizikai jelenségei, a munka elvégzéséhez szükséges szerszámok, eszközök, készülékek működési elve, az eszköz minősége, fizikai jellemzői, kezelése, karbantartása, alkatrészek készítése, azok rendeltetése. Munkahely megszervezése, berendezése, műszaki rajz készítése. Balesetelhárítási, elsősegély-nyújtási, munka-egészségtani, tűzrendészeti ismeretek. Alapvető természettudományi ismeretek (matematika, fizika, kémia).

Különleges **pszichikai** feltételek szükségesek:

- hallás-érzékenység,
- térlátás,
- átlagon felüli értelmi képesség,
- kézügyesség,
- türelem,

- jó megfigyelőképesség,
- technikai érzék.[909] – (Ezt eddig még soha nem fogalmazták meg.)

Az **1980-as években** a tanév 33 hétig tartott. 1978-tól a Práter utca 31-ben van a képzés a Szolgáltató- és Kézművesipari Szakképző Iskolában (24. kép).

37. ábra: Iskolaépület, VIII., Práter utca 31.

Ötvös, vésnök, fényképész, látszerész, fogműves képzés is van itt. Az általános iskolát végzettek számára 3 év, az érettségizetteknek 2 éves a képzés.

A 3 éves képzés tantárgyai

Közismereti tárgyak	Szaktárgyak
Magyar nyelv és irodalom	Munka- és környezetvédelem
Történelem és társadalomismeret	Szakrajz
Matematika	Anyag- és gyártásismeret
Fizika	Szakmai ismeretek
Testnevelés	Elektrotechnika
Osztályfőnöki óra	Szakmai etika

[909] Vályi Huba: Szakmai szint a szakmunkásképzés számára. 606. Órás. Bp., Munkaügyi Minisztérium Szakoktatási Osztály, 1970. In: Iskola CD-ROM, 2008.

A heti óraszámok

Heti óraszámok a 3 éves képzésben			
Tantárgyak	**I. évfolyam**	**II. évfolyam**	**III. évfolyam**
Közismereti	10	10	8
Szaktárgyak	8	8	4
Szakmai gyakorlat	21	21	28
Elmélet és gyakorlat összesen	39	39	40
Év végi gyakorlat 6,5 hét	42	42	-
Mindösszesen:	81	81	40

A gyakorlati oktatás hangsúlyos. A év végén kötelező volt a 6,5 hetes gyakorlat. A 2 éves képzés szintén 33 hétig tartott. Közismereti tárgyat nem tanítottak.

Éves óraszámokról van adatunk:

Éves óraszámok a 2 éves képzésben		
Tantárgyak	**I. évfolyam**	**II. évfolyam**
Testnevelés	33	33
Osztályfőnöki óra	33	33
Munka- és környezetvédelem	33	-
Szakrajz	66	66
Anyag- és gyártásismeret	66	33
Szakmai ismeretek	165	66
Elektrotechnika	33	-
Szakmai etika	33	-
Szakmai tárgyak összesen:	**396**	**165**
Elmélet összesen:	**462**	**231**
Szakmai gyakorlat	**1197**	**1155**
Mindösszesen:	**1659**	**1386**

A 2 év alatt is nagy hangsúlyt kapott a gyakorlati oktatás.[910] A rendszerváltoztatás után változott a világ. **1996-ban** az oktatási követelményrendszer ismét rögzítésre került, mely a Magyar Közlönyben is megjelent.[911] Vályi Huba írta meg a szakmai irányelveket, ezek az 1997/1998-as tanévben kerültek bevezetésre:

- A **szakmai gyakorlatban** cél: általánosan művelt szakemberek képzése.
- A **szakmai ismereteknél:** megfelelő történeti ismeretek az időmérés, a szakma területén, a tanuló fel tudja ismerni és megjavítani az ismertebb óraszerkezeteket.
- A **szakrajznál:** géprajzi alapismeret, óraalkatrészek felismerése rajz alapján, műszaki szemlélet és műszaki gondolkodás kialakítása.[912]

2007-ben következett ismét változás: megszűnt a tanműhelyi oktatás, a tanulmányi idő 2 év lett, az oktatás érettségire épül. Minimális iskolai végzettség: 10 osztály sikeres befejezése. Csak szaktárgyakat oktatnak iskolarendszerű képzésben. Ezek: szakismeret, szakrajz, anyagismeret, munkavédelem, kereskedelmi ismeretek.

A hallgatók tanulmányi idejük

- 3/5-öd részét műhelygyakorlaton,
- 1/5-öd részét iskolai gyakorlaton,
- 1/5-öd részét elméleti képzéssel töltik.

A tananyag szerkezetében a változás: **modulokban** foglalták össze a szükséges ismereteket. 18 modul került az oktatásba, mely már számítástechnikai, elektronikai ismereteket is tartalmaz:

- informatika,
- technológia,
- órásműhely szervezése, eszközök beszerzése, műhely ügyvitele,
- órák vizsgálata, szerelése,
- alkatrészek készítése,
- elektromos órák vizsgálata, szerelése,
- karbantartás,
- tartozékok cseréje.

2008-as változás: a szakképesítések közti átjárhatóság és a munkaerőpiaci igények jobb kiszolgálása érdekében módosították az OKJ-s képzést. A moduláris képzés megmaradt, vagyis a rokonszakmák közös tudásanyagát ugyanaz a követelménymodul tartalmazza és biztosítja a szakmák közti átjárhatóságot.

Az órásképzés újból **3 éves**, kétféle:

- iskolarendszerű,
- felnőttképzés.

Az iskolai rendszerben az elméleti és gyakorlati óraszámok arányát megváltoztatták az elmélet javára. Képzési hozzájárulást kell fizetni (200 000,- Ft/év). A felnőttképzésben feltétel az érettségi,

[910] Vályi Huba: Az órásképzés története. = In: Iskola CD-ROM, 2008.
[911] Magyar Közlöny, 1996. 23./II. sz. 1365-1371. p.
[912] Vályi Huba: Az órás szakmai gyakorlat, szakmai ismeret és órás szakrajz tantárgyak központi programja. Bp., Munkaügyi Minisztérium, 1996. In: Iskola CD-ROM, 2008.

egészségügyi alkalmasság, gyakorlati és külső munkahely megléte. Heti 2 napon van oktatás a II., Zivatar utca 9-ben, 14-19 óráig. Évente 1200 óra a képzési idő, tandíj 190 000,- Ft/év.

Vályi Huba szerint: **Az órás szakember időmérő eszközöket szerel, javít, karbantart, új és használt óra és óratartozék adás-vételével foglalkozik.**[913]

Befejezés. Nevezetes órák

Néhány különleges, míves órát láthatunk a 25-35. sz. képeken. Több szakember (órás, lakatos, kovács, asztalos, festő, iparművész) együttes alkotása. Általában mozgó figurák jelennek meg az óra előterében meghatározott időközönként és valamilyen dallamot is játszik az óra, többnyire harangjáték formájában.

38. ábra: London, Westminster palota óratornya, a Big Ben, 1834.

[913] Vályi Huba: Iskola CD-ROM, 2008.

39. ábra: Bécs, Ankeruhr, Hoher Markt, 1914.

Az Anker biztosítótársaság szecessziós díszórája, Franz von Matsch festő és szobrász munkája. Zene, bábjáték óránként: 1-1 Bécshez kötődő történelmi személyiség jelenik meg. Délben mind a 12 figura elsétál az óra előtt.

40. ábra: Strasbourg, Notre Dame, Világóra, vagy Csillagászati óra, 1842.[914]

[914] Jean-Baptiste Schwilgue készítette. Mutatja a csillagok, a Hold állását, az évszakokat. Minden órában előjön a Halál, és kaszájával üti el az órát. 12 órakor a 12 apostol vonul el Jézus előtt. December 31-én éjfélkor figurák játsszák el az emberi életet.

41. ábra: Prága, Városháza, Orjol, 1410. A legrégebbi működő óraszerkezet a világon.[915]

42. ábra: Pétervárad, Katonai erőd, Óratorony[916]

43. ábra: Genf, Virágóra[917]

[915] Óránként megjelenik a 12 apostol az ablakokban a csontváz kíséretében és kukorít a kakas
[916] Bolond órának is nevezik. Különlegessége: a nagymutató jelzi az órákat, a kismutató a perceket, hogy a Dunán messziről is látható legyen a helyi idő

44. ábra: Nürnberg, Főtér, Frauenkirche[918]

45. ábra: Szeged, Dóm-tér, zenélő óra, 1935.[919]

[917] A Genfi-tó partján, ahol 1898. szeptember 10-én meggyilkolták Erzsébet királynét
[918] Az órajáték naponta 12 órakor indul és a hét választófejedelem jelenik meg az óra alatt

46. ábra: Segesvár, Városháza, Óratorony, 1604.[920]

47. ábra: Székesfehérvár, Kossuth tér, harangjáték 12 órakor[921]

[919] Csúri Ferenc készítette. Szobrok: Klebelsberg Kunó, Brassai Sámuel, Herman Ottó, Dugonics András, Mikes Kelemen, Petőfi Sándor, Szemere Bertalan, Vasvári Pál, Barabás Miklós, Bercsényi Miklós, Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy Ferenc, Tinódi Lantos Sebestyén

[920] Johann Kirschel munkája. A hét napjait pogány istenek jelenítik meg az órajátékban

48. ábra: Pannonhalma, Bencés Főapátság, napóra[922]

Felhasznált irodalom

1. Szterényi József: Az iparoktatás Magyarországon. Bp., Magy. Iparokt. K., 1897.
2. Magyar iparoktatási évkönyv. 1898. Szerk. Szterényi József. Bp., Pesti Könyvnyomda Rt., 1899.
3. Az iparoktatás az 1899-1914. években. Bp., Kereskedelemügyi m. kir. Ministerium, 1901-1915.
4. A Budapesti Magyar Királyi Állami Mechanikai és Órásipari Szakiskola értesítői 1898-1918. Bp., Korvin Testvérek Könyvnyomdája. 1899-1919.
5. Értesítő a Budapesti M. Kir. Állami Mechanikai és Elektromosipari Szakiskola 1928-1934. tanévekről. Közli Vígh Bertalan. Bp., Stephaneum, 1929-1934.
6. Magyar Órások Szaklapja. 1-21. évf. 1899-1919. Kiad. A Magyarországi Órássegédek Szakegylete.
7. Magyar Óra- és Ékszeripar c. folyóirat. 1-25. évf. 1923-1947. Bp.
8. Palasovszky Ödön: Magyar óraipar. Bp., Orsz. Iparegyesület órásipari szakosztálya. 1904.
9. Vályi Huba: Óra. Internetes anyag. 2010. [Letöltés: 2012. aug. 15.]
10. Vályi Huba: Órás szakmai ismeretek. 1-4. db CD-ROM. Bánk, Vályi Oktatóra, 2007.
11. Vályi Huba: Iskola CD-ROM. Bánk, 2008.
12. A Budapest Székesfővárosi VI. kerületi Szondy utcai Géplakatos, Órás és Látszerész Szakirányú Községi Fiú-iparostanonciskola Évkönyve az 1938-1939. iskolai évről, az iskola fennállásának 7. évében. Közzéteszi: Jánosy Imre. Bp., 1939.
13. Krasznainé Kovács Enikő: A 100 év története. = In: Centenáriumi évkönyv. Bp., KKMF, 1998. 5-50. p.
14. Horváth Árpád: Órák és órások. Bp., Gondolat, 1982.
15. Magyar László: Időmérés és időszámítás. Bp., Műszaki K., 1976.

[921] Kovács Jenő órásmester, Ecsedi Mária képzőművész, Korompai Péter keramikusművész és Diós Tibor kovácsmester munkája 2000-ből. A figurák magyar szenteket és történelmi személyiségeket formáznak. Az óra napszakonként más-más zenét játszik

[922] Az óra felirata: „Una vestra ultima mea” (Óráim közül egy néktek az utolsó lészen.)

16. Varga Vera: Róth Miksa művészete. Bp., Helikon, 1993.
17. Magyar helyesírási szótár. Szerk.: Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka. Bp., Akad. K., 1999.
18. A magyar helyesírás szabályai. 11. kiad. Bp., Akad. K., 1984.
19. Fodorné - Fábián - Csengeri: Műszaki helyesírási szótár. Bp., Műszaki Kvk., 1990.
20. Kutor László: Az órásmesterség mint a kézművesség csúcsa. Vetítettképes előadás a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság Informatika Történeti Fórumán az Óbudai Egyetemen, 2012. dec. 18. http://Órásoktatás régen

A fényképek forrása: az ÓE Tavaszmező utcai Könyvtár fényképtára és a szerző adatbázisa.

Ajándék ez a virtuális rózsa (36. kép) az Olvasónak, aki eljutott e tanulmány olvasásában eddig.

49. ábra: Ajándék

Dr. Darai Lajos: **A magyar tudatot építő tények történelmi sorsa és igazsága**

A magyar tudat alkotja a nemzeti versenyképességünkhöz vezető út köveit, s azok keménységét, kopásállóságát történelmünk tényei, igazságai biztosítják. Bár az emberi tudatról sokat tudunk már, nem árt figyelembe vennünk, hogy itt ön-élveboncolásról van szó, mert ugyanazzal vizsgáljuk ugyanazt: tudattal a tudatot. E korláton a történelmi tapasztalat segíthet át, hogy az ismeretlen jövő ugyanúgy valósággá váljon, mint a megismert múlt.

Azt harsogják nekünk, hogy külön magyar tudatra nincs szükség, hisz az ember már meghódította a Földet, részecske szintű kezes hullámokkal elérünk mindenkit a földön. A tudományos technika minden nehézséget legyőz, minden problémát megold. De ennek ellentmond a valóság, mikor legerősebb nemzettudata épp az Amerikai Egyesült Államok polgárának van, s a tudományelmélet bizonyítja, hogy a tudományos megoldások során újabb problémák születnek, nagy bajokat hoz ránk eszközeink megnövekedett hatékonysága. S ahogy nincs egyetemes nyelv, úgy tudat se lehet egyetemes – csak valamely nyelvhez kötött. A magyar tudatot azonban – bár még valamennyire megvagyunk – megroppantotta az utóbbi félezer év történelme. Mert ekkor nem a sok vérveszteség volt a döntő veszély megmaradásunkra, hanem végig a kísérlet, hogy nemzeti műveltségi tudatunktól megfosztva, idegen hatalom érdekében kiagyalt múltat lássunk magunk mögött és ennek megfelelő jövőt magunk előtt. Ezt a hatalmat pedig itt az országon belül is képviselték azóta a vele együttműködők, külön magánérdeket érvényesítve, kivéve egy-egy tiszta időszakot, mozgalmat. Ezért nemzet- és a magyar tudatunk alapozását csak a legelfogulatlanabb és legkorszerűbb tudományra bízhatjuk. De ha a magyar tudat építéséből nem maradhatnak ki a tudományos tények, felmerül a jogos kérdés, mit tekinthetünk ilyen ténynek, mikor volt nálunk független a tudomány? Hiszen hányatott történelmi sorsunk átalakította a rólunk írott történetet. Ez azt jelenti, hogy nem magyar érdekek szerint írták meg történelmünket. Ezért igaz tények rólunk sokkal jobban építhetik a magyar tudatot, ebben bízhatunk, s hogy történelmi igazságunk egyetemes tudomány lesz. Odáig jutnunk az idegen tudat erősen akadályoz, viszont a tudományos vizsgálat lehetővé teszi, hiszen a tudományos hatékonyság igen jelentős eszközökkel bővült, amelyeket végre használatba kell vennünk a magyar nemzettudat építése érdekében. Az így feltárt igaz tényekre szeretném most felhívni a figyelmet: hogy a Kárpát-medence teljes múltjának mi vagyunk a gazdái; itt született tudás alapozta meg Európa előnyeit; földműves elődeink tömege a harci támadásokat kiiktatta, a katonákat békés célra rendelte; valamint hogy nemzeti értékeink egyetemes példaként szolgálhatnak.

Manapság igen pontos időrendet ismerünk az emberi korai műveltségekkel kapcsolatban *(1-6. ábra).* Az ember múltjába beletartozik minden Homo elnevezésű korszak embere, legalább a homo erectus kora óta. Ez minket, közép-európaiakat és magyarokat érint erősen, a Vértesszőlősi ember miatt, s ekkor Európából nincs más lelet *(2. ábra)*. A műveltségi nyomok értelmes lényre vallanak, amit a genetika is alátámaszt a férfi sejti tulajdonságörökítők helyre nem álló szakaszán a mutációs eltérések számát, sorrendjét tekintve. Az itt legelterjedtebb haplocsoport az M168-M130-M89-M9-M45-M173-M17, ebből 60 %-kal részesedünk. Közeli testi rokonaink is magas arányt mutatnak az európai környezethez képest: lengyel 56,4 %, ukrán 54, udmurt 37,2, macedón 35, horvát 29,3, szlovák 26,7, míg mari 13, görög 11,8, szír 10, albán 9,8, libanoni 9,7, lapp 8,3, grúz 7,9, török 6,6, német 6,2, holland 3,7, közép-észak-olasz 4, valamint kalábriai, szardíniai, francia, katalán, baszk és andalúz mind 0 %.[923]

[923] Lásd erről Cser Ferenc–Darai Lajos: Magyar folytonosság a Kárpát-medencében. Fríg Kiadó, Pilisszentiván, 2005; Cser– Darai: Az újkőkori forradalom népe. Fríg Kiadó, Pilisszentiván, 2006; Cser–Darai: Európa mi vagyunk I-II. Fríg, 2007-2008; Cser–Darai: Kárpát-medence vagy Szkítia. Fríg Kiadó, Pilisszentiván, 2008; Cser–Darai: Kárpát-medencei magyar ősiség. HUN-idea Kiadó, Budapest, 2000.

Idő (év)	Korszak	
700.000-90.000 éve	alsó	őskőkor (paleolitikum)
90.000-40.000 éve	középső	
40.000-12.000 éve	felső	
12.000-7000 éve	átmeneti kőkor (mezolitikum)	
7000-5000 éve	újkőkor (neolitikum)	
5000-3800 éve	kora	rézkor
	közép	
	késő	
	korabronzkor	
3800-3500 éve	középső bronzkor	
3500-3000 éve	késő bronzkor	
2900-2700 éve	kora vaskor	
2700-2000 éve	vaskor – ókor	

1. ábra. Időrend az alsó őskőkortól az ókorig.

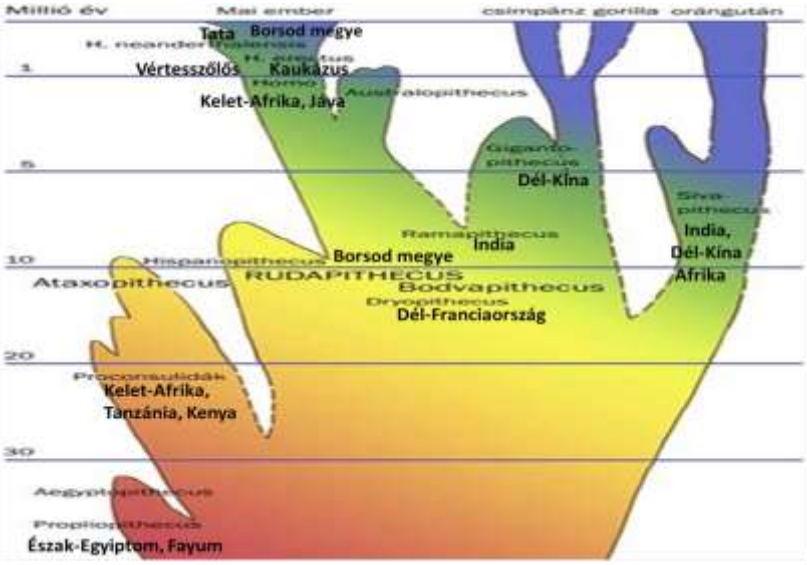

2. ábra. „Isten tenyerén." Kretzói Miklós törzsfája alapján.[924]

[924] Kretzói Miklós: Gondolatok az emberréválás korai szakaszáról. http://www.ace.hu/rudi/torzsfa.jpg [2014. 06. 20.]

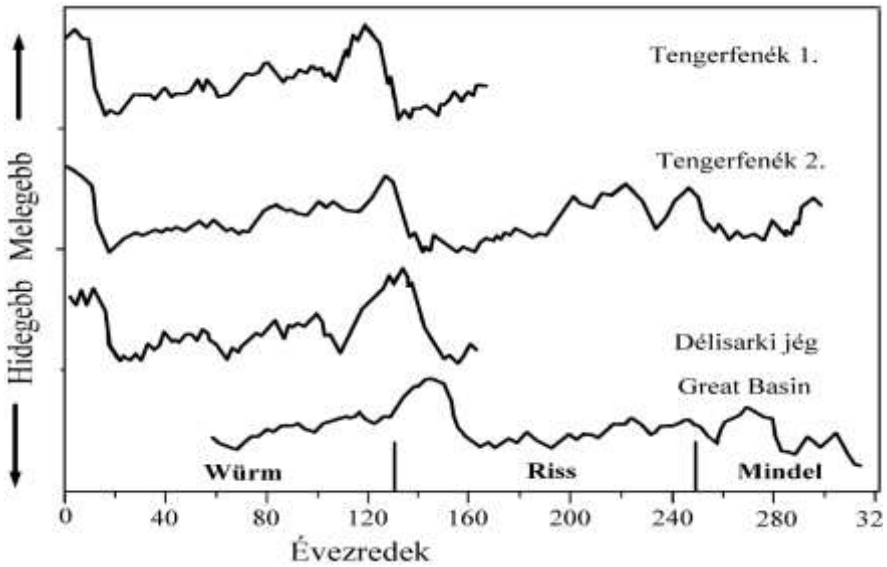

3.ábra. A Föld globális hőmérséklete és a jégkorszakok időrendje.

Idő (év)	Jégkorszak
2.000.000 1.600-660.000	dunai I-II. bieber
660.000-500.000	günz
550.000	*hidegcsúcs*
500.000-440.000	meleg szakasz (interglaciális)
330.000-250.000	mindel (korábbi 750.000-450.000)
270.000	*hidegcsúcs*
250.000-130.000	riss (korábbi 375.000-275.000)
230.000 és 187.000	*hidegcsúcs*
128.000-118.000	nagyon meleg szakasz (int.gl.)
115.000-18.000	würm
79.000, 65000	*hidegcsúcs*
75.000-65.000 22.000; 14000 és 11500	meleg szakasz (interstadiális) *hidegcsúcs, id. és ifj. dryas*

4. ábra. Jégkorszakok időrendje a műveltséget befolyásoló hidegcsúcsokkal.

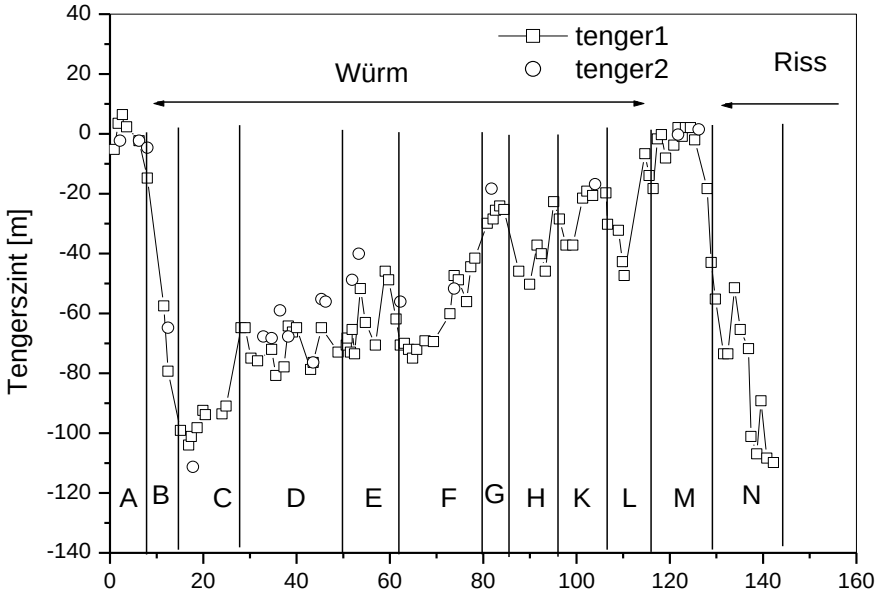

5. ábra. A würm jégkorszak időrendje (ausztráliai) tengerszintek elemzése alapján. A: jelenkor, B: fölmelegedés, C: hideg csúcs, D: 3. lehűlő szakasz, E: interstadiális, F: közbenső hideg mélypont, G-L: 2. lehűlő szakasz, L: 1. hideg mélypont, M: interglaciális, N: riss felmelegedő szakasza. Egy-egy lehűléshez köthető a túlélő műveltségek teljesítménye!

Idő: év	**Ember**	**Hely**	**Gén-mutáció**
1,5 millió év	Homo ergatras *(?)*	Kaukázus (afrikai)	M168
1,5 millió évtől több százezerig	Homo erectus	Dél-Ázsia	M130
	Modern ember: Homo erectus, acheuli, moustieri műveltség	Kaukázus	M89
		Kaukázus és Ázsia	M9
		Kaukázus, Európa	M45, M173
150.000–kb. 40-20 ezer	*Modern ember:* Homo sapiens neanderth., moustieri, aurignaci.	Európa	M173
Kb. 50.000-től	*Modern ember:* gravetti műv.	Európa, Ázsia	M17
20.000-től	Későbbi pásztor műveltségek	Európa	M170, M172
4000 éve	Halász–vadász–pásztor	Északkelet	TAT

6. ábra. Műveltségek megfeleltetése a genetikai jelzőknek.

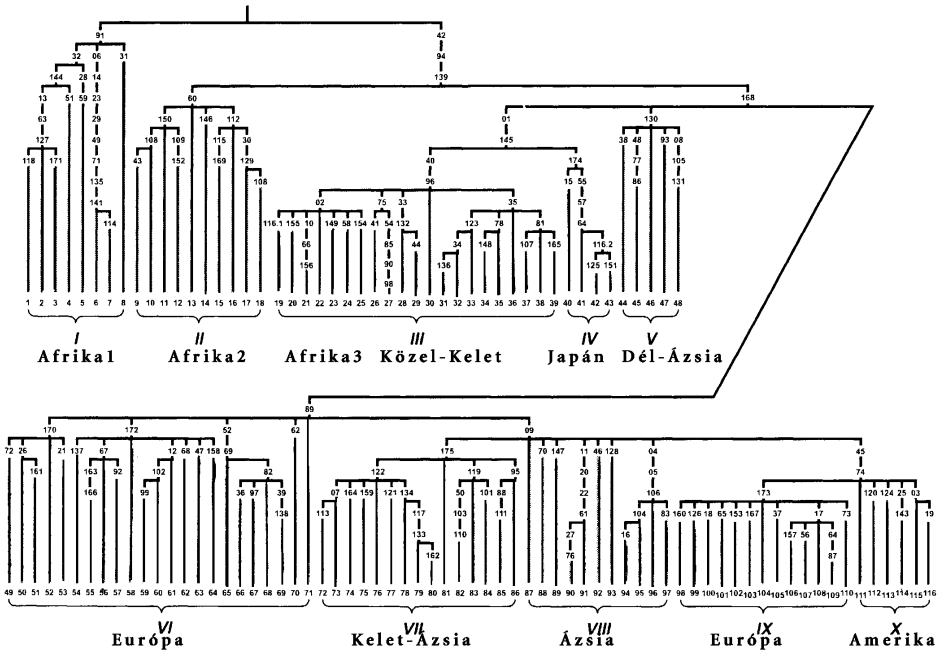

7. ábra. Az emberiség Y kromoszóma szerinti származási fája.[925]

Afrika: M91-M32(M06, M31)
M74-M94-M139-M60
M74-M94-M139-M168-M01-M145-M40-M96-M02
Közel-Kelet:
M74-M94-M139-M168-M01-M145-M40-M35
Japán: M74-M94-M139-M168-M01-M145-M174
Ázsia: M74-M94-M139-M168-M89-M09-M175
Dél-Ázsia:
M74-M94-M139-M168-M89-M09-M04
M74-M94-M139-M168-M130
Európa: M74-M94-M139-M168-M89-M09-M45-M74-M173-17
M74-M94-M139-M168-M89-M170(172,52,62)
Amerika:
M74-M94-M139-M168-M89-M09-M45-M74-M03

8. ábra. Az emberi mutációs leágazási egyezések.

Mindez arra utal, hogy ez a legalább ötvenezer éves mutáció, a Kaukázus térségéből északra kerülve, műveltségváltás miatt terjedt el, még Ázsia felé is, egészen Indiáig *(7-9. ábra)*. Ez a gravetti folyómenti műveltség, amely ugyan a Don mellett érte el csúcspontját, de születése a megelőző Kárpát-medencei műveltségekből származtatható. Csak ott volt pattintott kavics szerszámos műveltségi folytonosság, majd Szeleta lándzsahegyekkel, tatai csontcsiszolással, kézművességgel,

[925] Peter A. Underhill, Peidong Shen, Alice A. Lin, Li Jin, Giuseppe Passarino, Wei. H. Yang, Erin Kaufman, Batseva Bonné-Tamir, Jaume Bertranpetit, Paolo Francalacci, Muntaser Ibrahim, Trefor Jenkins, Judith R. Kidd, S. Quasim Mehdi, Mark T. Seielstad, R. Spencer Wells, Alberto Piazza, Ronald W. Davis, Marcus W. Feldman, L. Luca Cavalli-Sforza, Peter J. Oefner: Y Chromosome Sequence Variation and the History of Human Population. Nature Genetics, 2000/ 26. sz. 358-361.

stb., amiből tulajdonságai alapján egyáltalán eredeztetni lehet *(10. ábra)*. A vércsoport adatok mindezt alátámasztják, hiszen saját Kárpát-medencei mutáció látszik, amely az ős-európai 0-s vércsoport rovására nálunk nagyobb arányú minden más európai népnél, de a közvetlen szomszédaink szintén többet birtokolnak belőle *(11. ábra)*.

E haplocsoporthoz képest eggyel kevesebb elemet tartalmaz – vagyis az M17-et nem – egy régibb európai haplocsoport, amely a nyugat-európaiaknál magasabb arányú, mint itt. E két genetikai csoporthoz tartozó ember itt egyesült, amit embertani jegyek alátámasztanak. Azaz a gravetti meleg éghajlathoz idomult testű embere és az aurignaci, moustieri hidegövi ember keveredésének nyomait mutatják az utódok. Ez a beáramló gravetti embere mellett a bükki műveltség, azaz Szeleta és Istállóskő emberét jelenti. Utóbbiak hatását érzékeljük a nagy fej, vastag csontozat, hosszú törzs és rövid láb erőteljesebb előfordulásában, míg előbbiekét a vékonyabb csontozat, kisebb fej és a földtől távolabbi, azaz hosszabb lábon hordott rövidebb törzs esetében. Az új műveltség e kevert embere belakta a folyók menti sík területeket, és később földművelést folytatva igen megszaporodott, mivel a földművelő-állattenyésztő ember 400-szorosan termékenyebb a korábbi gyűjtögető-halász-vadász néphez képest. Ezekkel a folyamatokkal összefüggésben az M173 mutációval végződő haplocsoport – amint a 0-s vércsoport is – ős-európai alapként bennünk várhatóan kisebb arányú, 13,3 %, míg a nyugat-európaiakban, ahová a gravetti kevéssé terjedt el, magasabb: spanyol-baszk 88,9 %, francia-baszk 86,4, katalán 79,2, holland 70,4, közép-észak-olasz 62, andalúz 65,5, francia 52,2, német 50 % *(9. ábra)*.

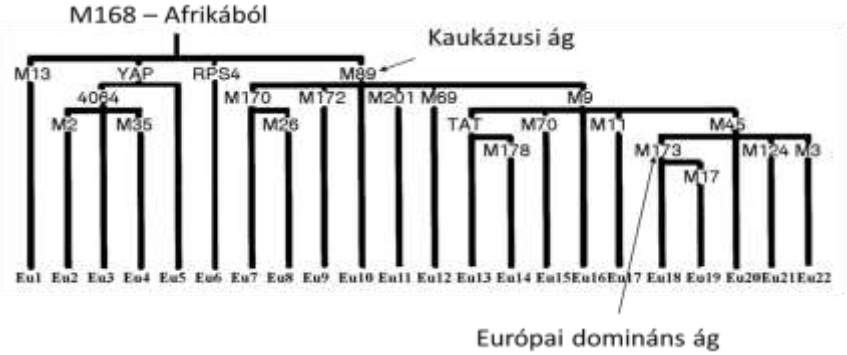

9. ábra. Az Y-kromoszóma mutációk európai-rendszere.[926] *M173 - az ősi aurignaciak utódai. M17 – az ősi gravettiek utódai: magyarok (60%), lengyelek (56,4%), ukránok (54%), macedónok (35%), horvátok (29,3%), szlovákok (26,7%), udmurtok (37,2%). YAP-M35 – déli földművelők utódai. M170 – a kurgán hódítók utódai. M172 – pásztorok. TAT – északi, késői, a 'finnugor' nyelvi kapcsolat után.*

A Kárpát-medencei emberi és néptörténeti egység és folytonosság azt jelenti, hogy ez a térség a kora kőkortól kezdve folyamatosan lakott. Túlnyomó többségében mindig ugyanazok által, a beáramlók beolvadtak vagy továbbálltak. A kultúrák egymást váltva, folyamatosan fejlődtek tovább. A Szeleta műveltség kulturális elemei mindvégig jelen vannak és a Subalyuk műveltség embertani jegyei is végig követhetők. A neandervölgyi embertípus itt ötvöződik a kaukázusival és az így kialakult crô-magnon B embertípus még az Árpád kori sírokban is nagymértékben jelen van. A jelenkor embertani képében a crô-magnon B típus a pamírival keveredve komoly tényező. Ezt a helyre nem álló sejti férfi tulajdonság-örökítőink, azaz Y kromoszómánk vizsgálati eredményei megerősítik: a medence lakói tulajdonság-örökítő állománya 73%-ban ősi európai, amit közel 9%-nyi még ősibb észak-afrikai

[926926] O. Semino, G. Passarino, P. J. Oefner, A. A. Lin, S. Arbuzova, L. E. Becknam, G. De Benedictis, P. Francalacci, A. Kouvatsi, S. Limborska, M. Marcikiae, A. Mika, B. Mika, D. Primorac, A. S. Santachiara-Benerecetti, L. L. Cavalli-Sforza, P. A. Underhill: The Genetic legacy of paleolithic Homo sapiens sapiens in Extant Europeans: A Y Chromosome Perspective. Science, 2000/290. sz. 1155-1159.

állomány egészít ki, mely csak későn, a földműveléssel érkezett ide. A magyarság jelenkori férfi tulajdonság átörökítő állományában a legkésőbben idejött ázsiai, közép-ázsiai állomány részesedése 18%-nál kevesebb *(9. és 11. ábra)*.

Acheuli	**Moustieri**	**Aurignaci**	**Gravetti**
Vértesszőlős I.	Subalyuk	Istállóskő I.	Bodrogkeresztúr
Vértesszőlős II.	Érd	Szeleta	Árka, Szegvár
Vértesszőlős III. és id. Buda	Bánhida	Istállóskő II.	Zalaegerszeg
	Tata	Dolni Vestonice	Szekszárd, Palánk
Vértesszőlős IV. és ifj. Buda	Észak-Alpok,		Ságvár
	Dél-német Síkság		Pilis-hegység
	Szeleta		Bükki Balla barlang

10. ábra. Régészeti műveltségek a Kárpát-medence térségében.

Vércsoport	**Vércsoportok aránya**	
	nálunk	**európai átlag**
0	27,23%	34-38%
A	43,65%	42-50%
B	19,12%	12 % (De: ruthének: 21,6% szlovákok: 17,7% horvátok: 17,72% szerbek: 15,6 % szlovének: 15,26 % Óegyiptom: 15-17% % mai Egyiptom: 20%)
AB	10% (a 0 rovására nagyobb az AB)	4% (De: szlovákok: 9,1% ruthének: 9,9% horvát és erdélyi román 6%, míg óegyiptomi: 12-17%)

11. ábra. Magyar és európai vércsoport arányok összehasonlítása.[927]

Első európai emberi megtelepülés a 450000 éves vértesszőlősi vadász, kinek telephelye hévforrás mellett volt. 150000 éve megjelent Európában, Nyugat-Ázsiában és majd egész Afrikában, az európai Homo erectusból kifejlődött robosztus, hideghez alkalmazkodott testű Homo sapiens neanderthalis, a modern ember egyik elődje. Fejlett társadalmi életet élt, etikával rendelkezett. A moustieri műveltséget tulajdonítják neki, amelyet hosszú idő alatt továbbfejlesztett. Ez az ősember sokáig együtt élt az Európába a Kaukázusból érkező – ott a mindel–riss átmenet óta szubtrópusi éghajlaton

[927] Nagy Ákos: A kor halad, a vér marad. A vércsoport jelentősége a magyar őstörténet kutatásában. Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó, Budapest, 2000.

hosszú idő óta kifejlődött – meleg égövi testalkatú, hosszúlábú és vékony testű ősemberrel, a modern ember közvetlen elődjével. Aztán keveredett vele, ezért harmincezer éve eltűnt, azaz kikopott, feloldódott az új, crô-magnon embertípusban. A keveredés egyik helyszíne a Kárpát-medence volt.

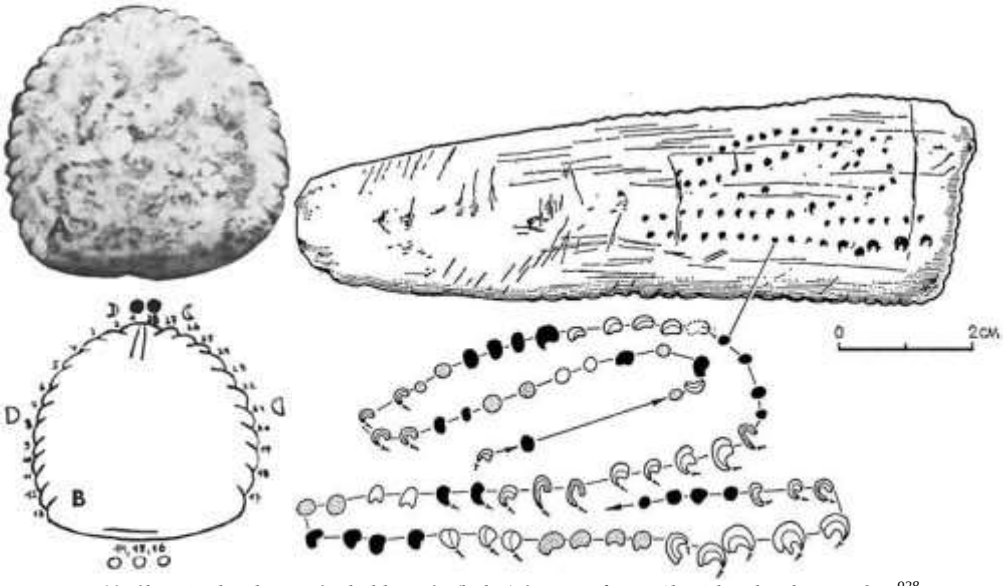

12. ábra. Bodrogkeresztúri holdnaptár (balra) és a megfejtett Abri Blanchard-i csontlap.[928]

35 ezer éve Európában megjelent a képzőművészet, részben a barlangok falán lévő festmények, részben kőből faragott vagy agyagból kiégetett, elhízott formájú asszonyszobrok, az ún. Vénusz-szobrocskák alakjában. Utóbbi a gravetti műveltséggel a Kárpát-medence közvetlen környezetében is megjelent. Ugyanakkor a Kárpát-medencén belül a délnyugat-európai barlangfestészet az antropomorf istenszobrokkal együtt, hiányzik – a bükki aurignaci műveltségű Hildebrand barlangi, a barlangrajzok kezdetét jelentő, kecskére emlékeztető falkaparások kivételével. Az emberszobrokat ugyan a bükki műveltségű Morva-medencében Dolni Vestonice telepén agyagból kiégették s majd összetörték, mintegy jelképesen feláldozták a termékenység jelképeként, de nem tekintették azokat istenségnek, hiszen arcuk sem volt.[929] Dolni Vestonice emberét a felső perigordi műveltséghez sorolják, kora kb. 5 évezreddel fiatalabb Bodrogkeresztúrénál.[930]

[928] Pásztor Emília–Priskin Annamária: Történelem előtti csillagászok? Modern mítosz alkotta ősi tudás. Természet Világa 141. évfolyam, 12. szám, 2010. december. http://www.termeszetvilaga.hu/szamok/tv2010/tv1012/pasztor.html. Módosítva: 2012. január 13. 17:42:34. René Noorbergen: Az elveszett fajok titkai. J. R. Jochmans kutatásai alapján. JÓSIÁS Könyv- és Lapkiadó Egyesület, Budapest, 1998. http://www.scribd.com/doc/58921706/24/Peldak-a-tortenelem-el%C5%91tti-szamtantudomanyra-es-csillagaszatra Módosítva: 2012. április 1. 20:02:56.

[929] Richard Rudgley: The Lost Civilizations of the Stone Age. The Free Press, New York, 1999. 153. William Ryan–Walter Pitman: Noah's Flood. The New Scientific Discoveries about the Event that Changed Histrory. Simon & Schuster, New York, 1998. 151.

[930] Francois Bordes: The Old Stone Age. World University Library, London, 1968. 176.

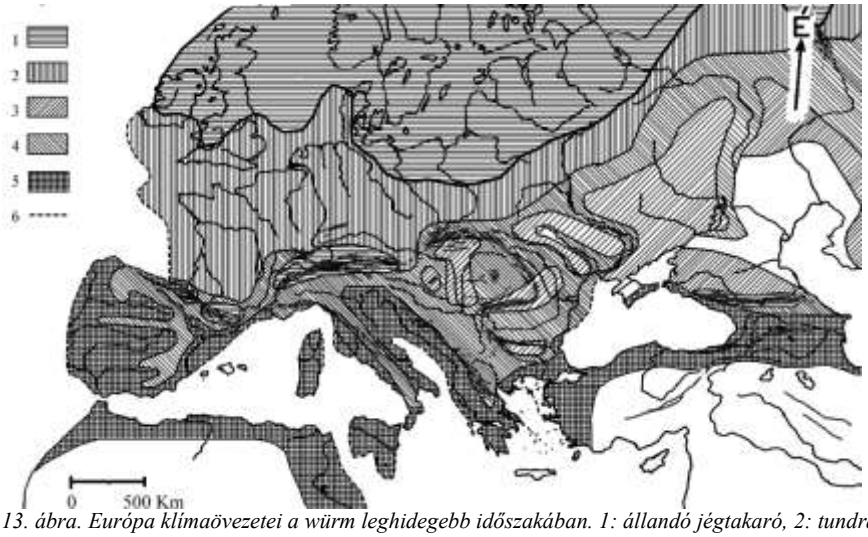

13. ábra. Európa klímaövezetei a würm leghidegebb időszakában. 1: állandó jégtakaró, 2: tundra, 3: sztyeppe, 4: parktundra, 5: erdőövezet, 6: tengerpart vonala.

A bodrogkeresztúri gravetti műveltségben talált, kalcit lemezre karcolt Hold-naptár viszont reális kozmikus szemléletet tükröz *(12. ábra)*. A Duna vonalától északra és keletre élt szögletes fejű, zömök, crô-magnon B típusú embernek és elődeiknek a hideg éghajlat kemény körülményeinek kellett ésszerűen megfelelniük, különben elpusztultak volna. Az a másik, a Dunától délre és nyugatra élt mediterrán embertípus pedig már ekkor hordozta magában az antropomorf istenségek elképzelésének hagyományát. Ennek a népességnek meleg éghajlati, mintegy édenkerti környezetből származtak az ősei, akiknek ezért hibás döntés ott kevésbé veszélyeztette a fennmaradását. Így a problémák átszellemített, anyagi jellegétől elvont megoldása, például az elemeket megtestesítő istenségekhez való imádsággal, az utódok számára is elfogadható szokás volt. Ez lehet a magyarázat a két műveltség eltérő reakciójára: nem volt azonos a gondolkozási módjuk! A hidegövi eredetűek folytatták a mellérendelő szemléletből fakadó szellemi életüket, míg a meleg övből származók hajlottak annak elvetésére és az alárendelő szemléleti módot alakították ki. Határozott szétválásuk a Fekete-tó feltöltődését követő időtől a temetkezési helyek tárgyi mellékleteiből egyértelműen látható *(13 és 14. ábra)*.

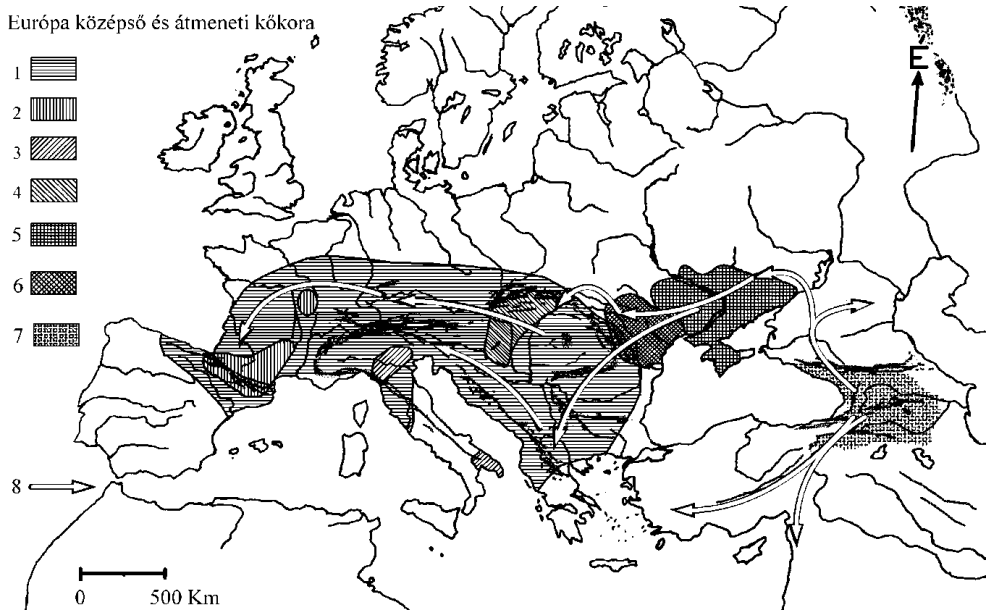

14. ábra. A würm utolsó hideg és felmelegedő szakaszának emberi települései, műveltségei Európában. 1: aurignaci, 2: chatelperoni, 3: uluzzi, 4: szeletai, 5: krími Muzra-Kobe, 6: Dnyeszter-Bug átmeneti kőkorszaki, 7: kaukázusi, 8: gravetti vándorlása.

2. Földműveseink európai (és ázsiai) elterjedése.

Korábban azt tartották, hogy a Kárpát-medence a würm utolsó fölmelegedésekor kiürült, műveltségei észak felé költöztek el.[931] Most úgy látjuk, maradtak bőven 'túlélők', akik néhány emberöltőn belül átvették és továbbfejlesztették a délről érkezett mezőgazdasági technikát. Sokan voltak, akik nem költöztek északra, mint a rénszarvas vadászok (a későbbi lappok, finnek elődei). Éles határvonal látszik ekkor a Kárpát-medencén belüli három műveltség között: a Körös–Tisza-i délről települt a Tisza mellé, ettől északra és keletre az újkőkori bükki műveltség, majd nyugatra az alföldi kerámia műveltsége,[932] azaz a dunántúli, később a lengyeli műveltség. Utóbbiak nem érkeztek sehonnan, ezek itt maradtak a jégkorszak fölmelegedésekor, s az élelmiszertermelés fölvételével párhuzamosan határozottan elváló műveltségeket mutattak. A háromból kettő meg is felel a középső és a felső kőkorszak egymással nem érintkező műveltségeinek. A Duna völgye és a Duna–Tisza-köze ősműveltséget tekintve lakatlan volt. A folyók mellé a gravetti műveltség érkezett, így a Tisza mellett Szegednél ismerünk gravetti telepet. Az újabb és újabb kerámia típusok ellenállás nélkül kerülnek – módosultan – az egyik műveltségből a másikba.

[931] Gáboriné Csánk Vera: Az ősember Magyarországon. Gondolat, Budapest, 1980. 248.
[932] Makkay János: A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1982. 42-67.

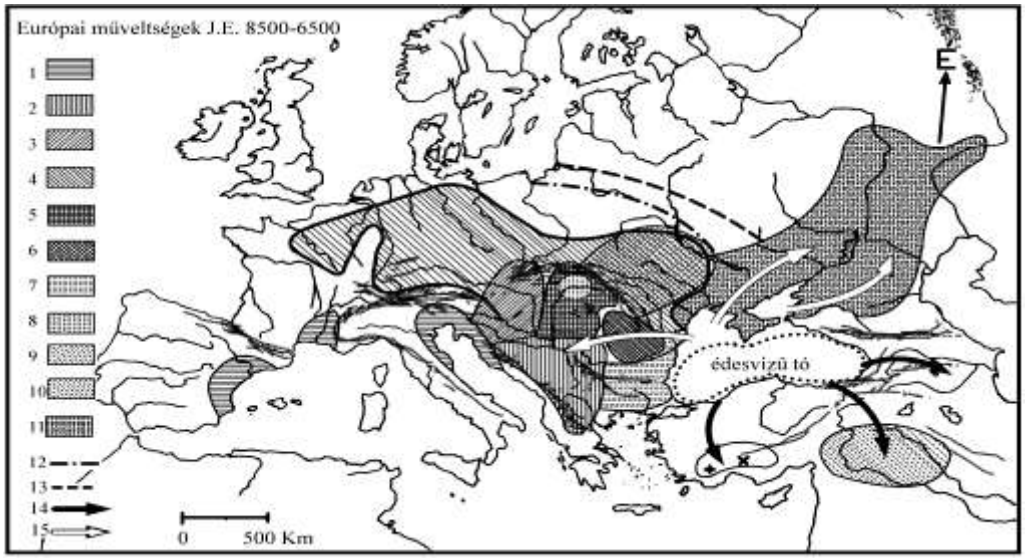

15. ábra. Európai műveltségek a würm fölmelegedését követő időben. 1: legkorábbi európai földművelés, 2: Vincsa, 3: lengyeli, 4: vonaldíszes kerámia legnagyobb kiterjedése, 5: Tisza, 6: bojan, 7: Karanovo, 8: bükki, 9: kukutyini (cucuteny-i), 10: folyamközi öntöző, 11: sztyeppei pásztor műveltségek, 12: Dnyeszter-Bug műv. északkeleti határa, 13: Nemuna műv. határa, 14, 15: Fekete-tó feltöltődésekor szétszóródott műv.-ek, +: Hacilar, X: Çatal Hüyük. Az édesvizű tó feltöltődését Fekete-tengerré korábbi expedíciók bizonyították. A hatalmas ár 155 méterre emelte a vízszintet, 155.400 km2-t öntött el. Tengergeológusok szerint az özönvíz hirtelen jött Kr. e. 5550 körül.

Az ifjabb dryast jelentő rövid eljegesedést hirtelen olvadás váltotta fel, majd még egy öt évszázados lehűlést követően a fölmelegedés állandósult. Ennek során a kanadai, mintegy 150 ezer köbkilométernyi olvadék vizet felduzzasztó ú. n. Laurentid-jégtömb megrepedt,[933] annyi vizet engedett a világóceánokba, aminek hatására azok vízszintje hirtelen mintegy öt métert emelkedett, s víz alá kerültek a part-menti területek Eurázsiában kiváltva az ott élőkben az özönvíz emlékképét.[934] E hirtelen vízszintemelkedést megelőzően a Fekete-tenger medencéje a mai vízszintje alatt 150 méterrel a jelenlegi területének mintegy a felére zsugorodott. A partvidéknek a korábbi mini-jégkorszakok alatti klímája azonban alkalmas volt emberi településre, ugyanakkor a Fekete-tót övező környező területeké nem. A Fekete-tenger sósvizes feltöltődése ezt követő időszakra esett. Geológiai, rétegtani vizsgálatok szerint ez végzetes hirtelenséggel történt a Boszporusz hirtelen átszakadása miatt *(15. ábra)*.[935] A felmelegedéssel felolvadt, s a csapadékos időjárásból fakadó sok víz a Kárpát-medencében kimosta a továbbélő műveltségek nyomait, korábbi leleteket rétegzett föléjük. A Kárpátok környékén és a Dunántúlon a népesség lecsökkent, különösen a síkvidéki területek ürültek ki. A barlangi kutatásokat sem követte a jóval költségesebb intenzív feltárás a nyílt színtereken. Ezért a fölmelegedés alatt helyben maradt műveltségeknek alig ismerjük a nyomait, bár későbbi időszakok egyértelművé teszik, hogy a dombvidéki műveltségek embere nem tűnt el.[936] A mostanában felfutó műholdas régészet azonban rengeteg eredményt hozott.

[933] Stephen Oppenheimer: Eden is the East. The Drowned Continent of Southeast Asia. Phoenix, London, 1999. 35.
[934] Oppenheimer (1999). 62-66.
[935] Ryan (1998). 128-134. Richard Stone: Black Sea Flood Theory to Be Tested. Science 1999/283. sz. Richard A. Kerr: Black Sea Deluge May Have Helped Spread Farming 7500 BP. Science, 19982/79. sz. 1132.
[936] Marija Gimbutas: The Goddesses and Gods of Old Europe 6500-3500 BC Myths and Cult Images. Thames and Hudson, London, 1982. 27. Marija Gimbutas: The Civilization of the Goddess, Harper, San Francisco, 1991. 43.

Az első újkőkori műveltséget folyó melléki megművelhető területekre érkezett új népesség alakítja, s az egyedülálló és magányos bükki műveltség északi és délkeleti irányban átnyúlt a Kárpátokon, hamarosan meglehetősen nagyszámú újkőkori telepet hozva létre.[937] Ez arra utal, hogy a korábbi lakosság megmaradt, csak a régészeti leletei tűntek el a fölmelegedés csapadékhozama miatt. Ezért is van a genetikai kutatásoknak nagy jelentőségük, mert részben pótolhatják az innét hiányzó adatokat. A Dunántúl továbbra is a mediterrán térségből töltődött fel emberrel. A Kárpát-medencének a Duna által elválasztott két részén élők eltérő mentalitást mutattak, eszközeik, kerámiájuk ez évszázadokban nem mutatja egymásra hatásukat. A földművelés kialakulásának itt két hulláma volt. Az első, amely déli hatásként terjedt, a még ma is 8,9%-ot kitevő déli embert hozta. Akik ugyan sokkal későbbiek itt a többséget képező helybeli eredetűekhez képest, de igen régi, még afrikai génmutációs jelzővel (M35) bírtak a natufi műveltségből. Velük az addigi 73,3 %-os őskori származású emberarány (13,3 % M173 + 60 % M17) még tovább növekedett itt 82,2 %-ra *(9. ábra)*. A második beköltözési hullám az említett világtörténelmi jelentőségű eseményhez kötődött: a vízözönt jelentő Kr. e. 5550 körüli Fekete-tavi tengerré áradás katasztrófája következtében, amikor az ott a megelőző pár évezredben kialakult magas szintű tudományos eredményeket adó műveltség, amely már társadalmi hierarchiát teremtett, ide menekülve fejlesztő hatással volt mezőgazdaságunkra. Ez ekkortól a dombvidéket is meghódította, áttért az esőztető és majd az erdőégetéses földművelésre, ami szinte végtelen termelési növekedést tett lehetővé. A katasztrófa alatt a Fekete-tótól déli irányba indult és kétezer év múlva Mezopotámiába jutott műveltség miatt látszódhat sok hasonlóság az ottani műveltség és nyelv és a miénk közt. Ezen túl azonban hangsúlyozandó, hogy az egész kelettel való további műveltségi hasonlóságunknak még régibb az eredete, az ősi emberi műveltség jellegzetességei, amit Ázsiában elég nagy arányban őriztek meg, míg Európában egyedül nálunk maradhatott meg.

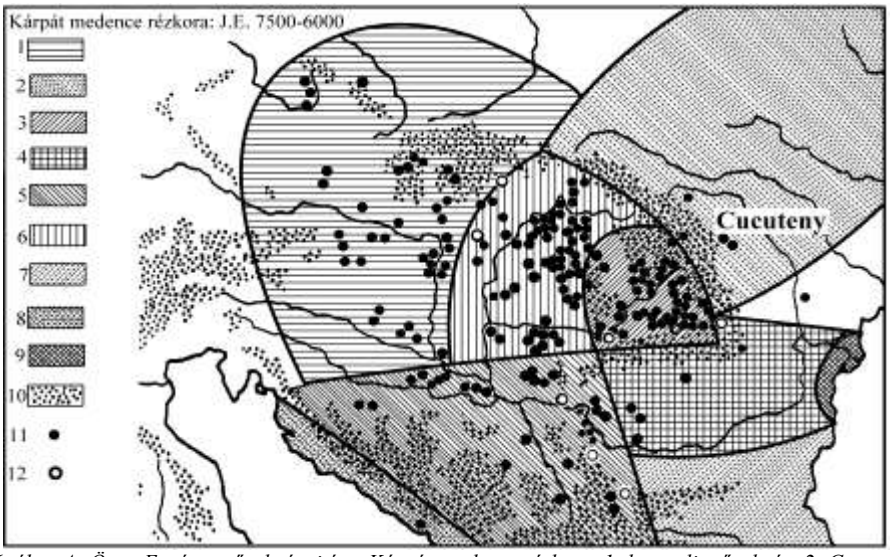

16. ábra Az Öreg-Európa műveltségei és a Kárpát-medence rézkora. 1: lengyeli műveltség, 2: Cucuteny műveltség, 3: Petresti műveltség, 4: boian műveltség, 5: Vinča műveltség, 6: Tisza műveltség, 7: Karanovó műveltség, 8: Danilo-Hvar műveltség, 9: Hanangia műveltség, 10: Hegyvidék, 11: rézfeldolgozó hely, 12: rézbánya.

A földművelés elszaporította a Kárpát-medence szalagdíszes kerámiájú népét, aki a felmelegedés nyomában északkelet és északnyugat felé kitelepülve kereste a földművelésre alkalmas földet. A kenyértörés intézménye az eltávozottaknak jogokat hagyott a szülőföld (anyaország) természeti

[937] Gimbutas (1991). 103.

kincseire (ékkövek, fémbányák, só, fűszerek, stb.) s a visszalátogatás a szent helyek felkeresését is jelentette (a búcsújárás előzménye). Később délre is történt terjeszkedés. Keletre a Kárpátokon túl a Dnyeperig volt földművelésre alkalmas löszös talaj: feketeföld *(16. ábra)*. Az oda kitelepült nép, a kukutyini (zabhegyező) műveltség egy része, a sorozatos sztyeppei harciasok támadásai idején több hullámban visszatelepült a Kárpát-medencébe. Először a szarmatákkal a jazigok, majd az avarok idején a griffes-indások és Árpád magyarjaiként legutoljára. És mivel ugyanazokkal a genetikai, vércsoporti és embertani jegyekkel rendelkeztek, mint a bentiek, viszonylag nagy számuk nem változtatott jellegzetes arányainkon. Ugyanakkor, mint a következő részben látjuk, az indoeurópai műveltségek és nyelvek egymáshoz való hasonlóságának egyik összetevő elemét is ezek az innen elterjedt földművelők adták *(18. ábra)*. Az esőztető földművelést folytató, összefoglaló nevén Duna menti műveltség – mely időnként odébb települve egyedülálló erdőégetéses technikával újította meg a föld termőképességét – második szakaszában a Duna mentén nyugatra terjeszkedik, s 6500 után a német síkságra érve megteremti Nyugat-Európa újkőkorszakát. Vitte magával az Eu19 (M17) jelzőt is, de minél távolabbra kerül, annál kisebb az aránya, részesedése az ott uralkodó Eu18 (M173) jelzővel szemben. Itt is hiányzik az ember embernek való alárendelése, semmiféle főnökség nem mutatható ki a dunai kultúra ma germánnak jegyzett falvaiban.

3. Az erőszakot terjesztő kurgán inváziók következményei

Első hullámukban felégetik, kiirtják, későbbi hullámaikban csak felőrlik, leigázzák a tőlük nyugatabbra települt védtelen, földműves közösségeket, valamint mind délen a Balkánon, mind északon a szvidéri műveltség területén, majd behatolva a Kárpát-medencébe annak a sztyeppei területein *(17. ábra)*. Magukkal hozzák a háborút, az emberölést és velük párhuzamosan terjedt az uraságnak kijáró halomsíros, azaz a kurgán típusú temetkezés is, és alakul át a kőbalta emberölő eszközzé, harci baltává. Ezer évvel később, a második hullámtól látható a rátelepülés. Ennek során nyomul a műveltség nyugatra és szorítja maga előtt ki a vonalkerámiás műveltséget, és váltja fel pásztorműveltséggel, ahogy ezt az *18. ábra* szemlélteti. A Kárpát-medencében ez elsősorban a Duna–Tisza-közét, majd a Dunántúlt érintette, aztán a harmadik hullámban történő mozgásnál települ be a Maros-völgye is, és válik a Tisza-völgye teljesen a kurgán pásztorok területévé. A kurgán emberei a Fekete-tenger északi pereméről eredtek, és ők vihették magukkal az M170 jelzőt. A bükki műveltség területe és az Északi-Kárpátok területe azonban sokáig érintetlen, ott később a két műveltség ötvöződése mutatható ki, kiirtódásuk nem látszik, s az M170 jelző sem dúsul fel. Nem jelent meg gazdag és szegény ember különbsége a temetkezésben. Erdély északi részében még a Kr. e. V. században is egalitárius a temetkezés. Mivel nem jelent meg az antropomorf kerámia, ez jelzi, hogy nem voltak a területnek néven nevezett istenei. Nincs nyoma templomgazdaságnak se. A nép kis közösségekben élt. Hérodotosz róluk mondhatta a szkítákkal kapcsolatban, hogy nem gyűjtenek vagyont, nincs semmijük, de meghódítani se érdemes őket, mert nem tűrik a rabszolgaságot, fellázadnak, s inkább meghalnak, pedig aranyuk annyi van, amennyit akarnak. Ez szintén illik a későbbi magyarnak nevezett kultúrára. A Duna–Tisza völgyében Baden–Vucedol műveltségként a II. kurgán invázió a tízezres települések lakosságát megritkította: megölték őket, vagy írástudásukkal együtt délre, a görög szigetekig, akár Egyiptomig menekültek. De a kisebb települések, különösen a kukutyini kultúra területén érintetlenek maradtak, kevésbé kurganizálódtak, mint a Duna–Tisza-mentén élők. Utóbbiak hódítóknak alárendelten éltek, rézeszközökkel megváltva életüket. A dombokon fémöntő és fegyvergyártó műhelyekkel ellátott erődök jelentek meg, s eltűntek a közösségi helyiségek, szentélyek.

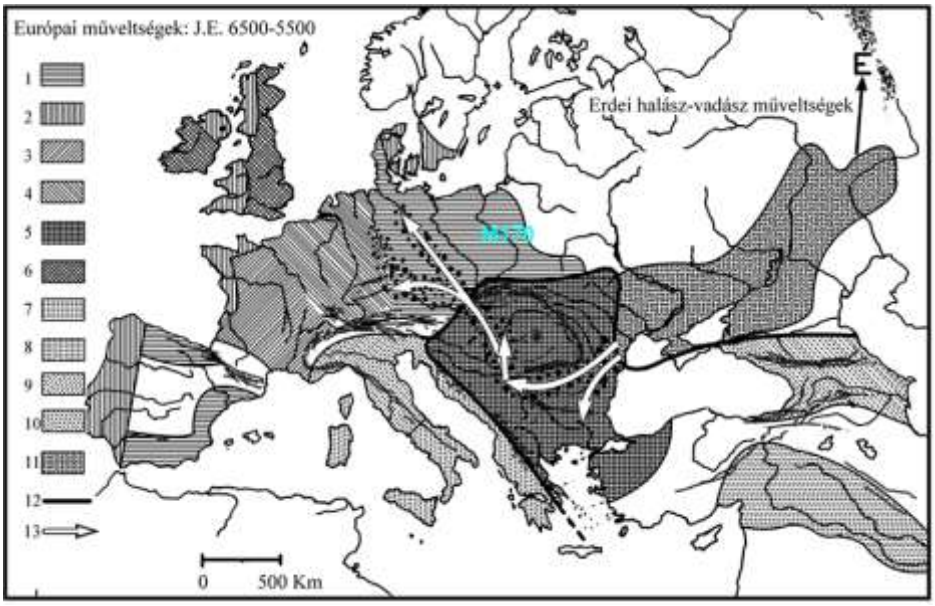

17. ábra. Európa rézkora, az első kurgán invázió. 1: északi földművelő műveltség, 2: megalítok, 3: nyugat-francia földművelők, 4: Rajna-Szajna földművelők, 5: közép-kelet-európai réz műveltség, 6: brit földművel, 7: ubaidi városiast megelőző műveltség, 8: dél-olasz földművelők, 9: észak-olasz és tirrén földművelők, 10: kaukázusi réz műveltség, 11: sztyeppei pásztor, kurgán síros műveltség, 12: rézművesség északi határa Kr.e. 3500 körül. 13. Vastag pontok, nyilak: kurgán temetkezés terj., helyi műv.-kel ötvöződése két hulláma.

4800 éve a kurgán műveltség a Kaukázus északi felén átalakult juhot és marhát tartó késő-jamna műveltséggé és ötszáz év múlva már a Balkánon volt. Feltűnő jellemzője a kerekes kocsi, aminek Budakalászon 5 ezer éves kerámia modelljét ásták ki. E műveltség indította el a tiszai kultúrát is felégető III. kurgán inváziót, aminek a végén a hódítók beolvadtak a helyben maradt leigázottakba. Ekkor távozott a Dnyepertől keletre települt szalagdíszes kerámia népének egy része az Urál környékére, és vitte magával addigi génjelzőit, amihez ottani elzárkózottságukban a TAT, azaz az Eu13 és az Eu14 jelzőt vették fel *(19. ábra)*, amely egyébként a magyarságból hiányzik. De az Észak-keleti-Kárpátok műveltsége és népessége még ekkor is viszonylag érintetlen maradt. Válaszlépésként mind az állattenyésztés, mind a rézművesség felértékelődött, a lakosság megtanulta megvédeni magát. A proto-indoeurópai hódító elit Kárpát-medencei beolvasztásával a sztyeppei hódítók felbukkanása itt ezer évre megszűnt. Ugyanakkor ez a hódító nép és nyelv más irányokban a későbbi indoeurópai népek és nyelvek kezdeményeit eredményezte.

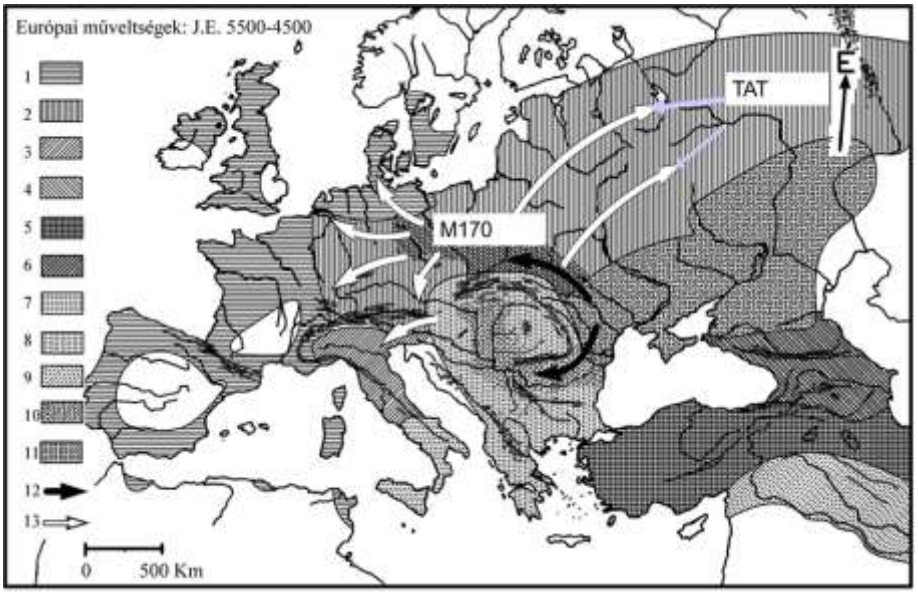

18. ábra. További kurgán inváziók. A vonaldíszes kerámia műveltségének 'menekülése' a kurgán betörés elől. 1: nyugat-európai megalit műveltségek, 2: szalagdíszes kerámia terjedése, 3: észak-olasz csoport, 4: a szalagdíszes, azaz a kottafejes kerámia műveltsége forrása, 5: anatóliai kora-bronzkori műveltség, 6: kaukázusi kora-bronzkor műveltsége, 7: dél-olasz műveltségek, 8: kárpát-medencei fémutánzó kerámia, bronz kori műveltség, 9: folyamközi városi műveltség, 10: kurgán műveltség terjedése a Kárpát-medencében, 11: sztyeppei kurgán műveltség, 12: második kurgán mozgás, 13: szalagdíszes m. menekülése.

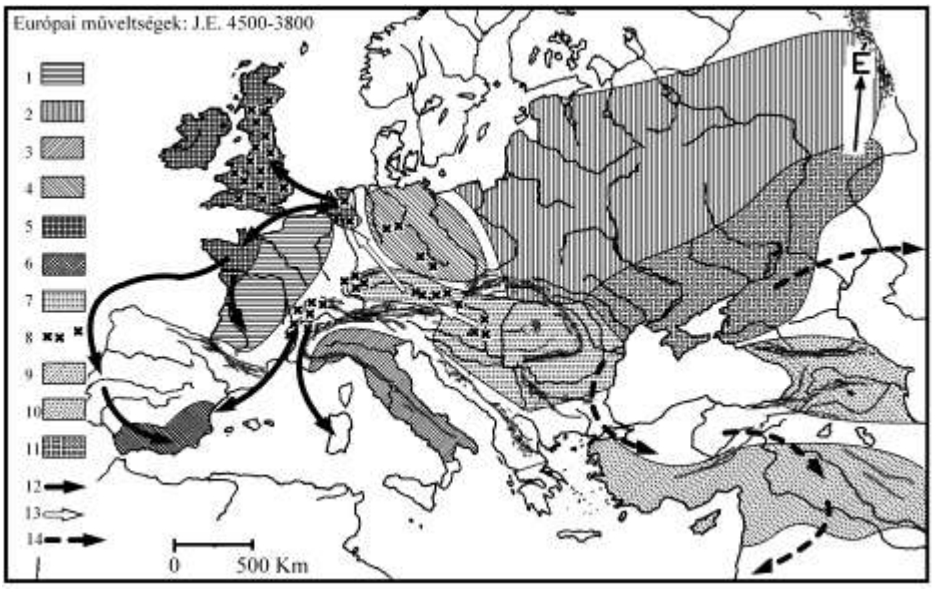

19. ábra. Ötvöződő kultúrák JE 4500-3800. Harangedény műveltsége. 1: Megalitok. 2: Késő szalagdíszes műveltség. 3: É-olasz műv. 4: Unetice m. 5: Wessex m. 6: El argar m. 7: Dunamenti bronz m. 8: Harangedény m. 9: Városias m. 10: Kaukázusi bronz m.11: Sztyeppei katakomba m. 12. Somogyvár-Vinkovci m. terjedése. 13. Harangedény m. terj.

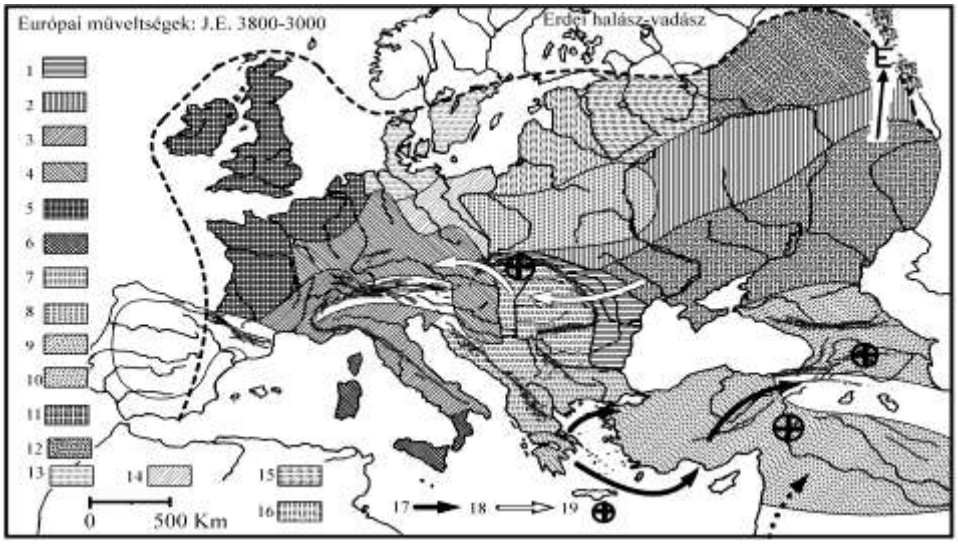

20. ábra. Európa a bronzkor végén. 1: Cucuteny műveltség. 2: Abasevó m. 3: Rhoni-Appennin m. 4: tumulus temetkezés m. 5: késői Wessex m. 6. dél-olasz m. 7: kárpáti és balkáni bronzművesség, 8: Trzciniec m. 9: városias m.-ek, 10. Kaukázusi m, 11: sztyeppei pásztor, gerendasíros (kurgán) m. 12: uráli bronzművesség, 13: északi bronzműv. 14. késői Unetice m. 15. észak-keleti bronzműv. 16. késői szalagdíszes m. 17. a harci szekér terjedését kísérő népmozgás, 18. harci szekér európai terjedése. 19. korai vasgyártás. Szaggatott vonal: bronzművesség határa. Pontozott nyíl: az egyiptomi XIX. dinasztia hódító útja.

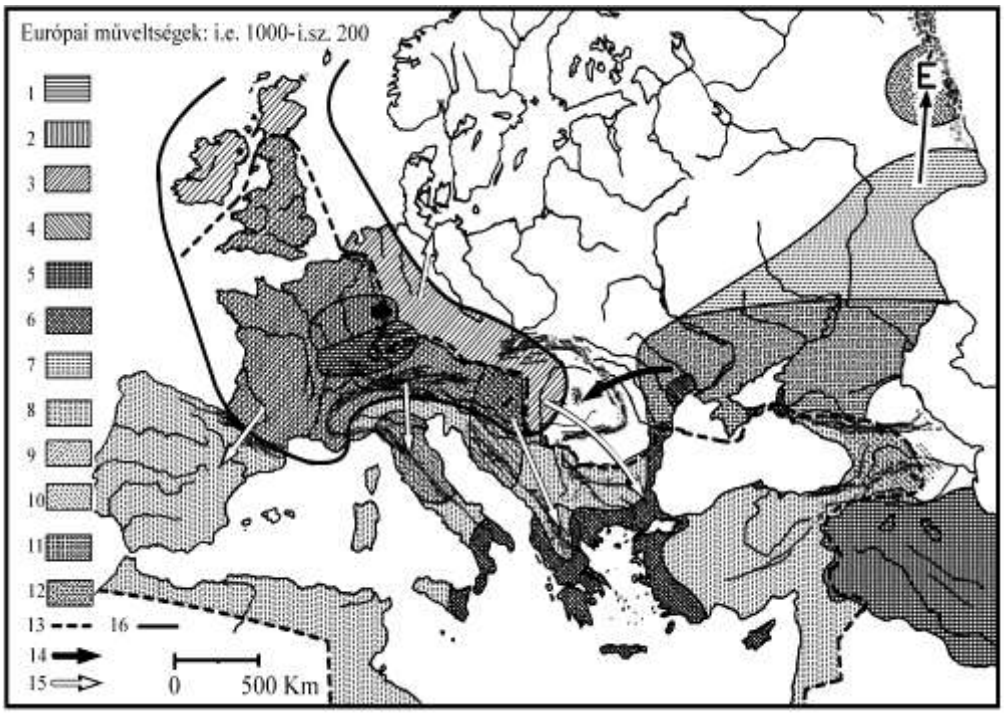

21. ábra. Ötvöződött kultúrák: Európa vaskora Kr. e. 100–Kr. u. 200. 1: Hallstadti műv. 2: Le Tène m. 3: kelták. 4: illírek, 5: Pártus birodalom. 6: görögök. 7: lovas-nomád m. 8. Római birodalom. 9: etruszkok. 10: örmény-grúz m. 11: szkíták. 12: ananyinói m. 13: a Római bir. határa. 14: lovas-pásztor m. terj. 15: kelták terj. iránya. 16: kelta m. határa.

Az európai népek műveltsége, nyelve átfedéses kereszteződéssel, ismertebb szóval: nyelvkiegyenlítődéssel alakult ki. Ennek során nyomon követhető a nyugatra vándorló-menekülő vonalkerámia népe és az őt üldöző-követő kurgán népe ötvöződése. Ez azonban a bükki-kukutyini műveltségben nem látszik, ott a magyar alapnyelv megmaradt. A nyelvkiegyenlítődés oka, ami a Kárpátoktól északra és nyugatra föllépett, hogy a hódítók lényegében megváltoztatták a társadalmi rendet. Ezért nem csak egyszerűen hódítókként léptek fel, akik aztán nyelvileg beolvadtak az alattuk lévőkbe, mint később az 1% elit, hanem itt a létszám arány is nagyobb volt. Fokozatosan haladtak nyugatra, s alakították át a társadalmat, és akik így a legtávolabbra 'menekültek,' ők őriztek meg legtöbbet az alapnyelvből, műveltségből: az írek. A kor megfelel az indoeurópai nyelvek kiszakadásának, de nem elágazó önálló csoportokkal, hanem rátelepülő, az őslakosokkal ötvöződő, nyelvkiegyenlítődő megoldással tehát. Figyelemre méltó, hogy a II. és a III. kurgán-mozgásnál a Balkán ősi kultúrája dél felé 'menekült.' Ekkor töltötte fel ez a műveltség a Kükládokat, majd kerülhetett át Egyiptom földjére is, már alárendelő műveltségként. A balkáni részen a társadalom kasztosodása már a II. kurgánvándorlás alatt megtörtént. Ugyan a Vinča műveltség is antropomorf szemléletű volt, de a templomgazdaság kialakulását korábban itt még nem lehet kimutatni. Tőlük joggal származtatható az egyiptomi uralkodó elit, akik nem a viszonylag közeli Folyamközben elterjedt hatvanas, hanem az Európában szokásos és elterjedt tízes számrendszert vihették magukkal, és hozták létre a történelem során az első területi államot, vihették magukkal a későbbi székely/magyar rovásírás ekkori jeleit. A kukutyini (Kárpátok-menti) műveltség azonban még ekkor is tovább őrzi eredeti jellegét, érintetlen maradt. A Kárpát-medencei réz és antimon bronz ötvözete Európa számára elsődleges forrás volt. A bronzkor elején a harcias, férfi istenséget tisztelő, a társadalmi egyenlőtlenségben érdekelt műveltség fokozatosan nyugatra vonult. Helyére, a Dunántúlra és a Tisza mellé visszatért a délre költözöttek egy része, s átmenetileg visszaállította az egyhelyben lakó falvas települést és az egyenlőség társadalmát. 4600 éve a Dunántúlról, a mai Somogy területéről indult meg a harangedényes műveltség ('nép'), mint hatalmi elit inváziója nyugati, dél-nyugati irányba, hogy teljessé tegye Európa indo-európaizálását *(20. ábra)*.

A Kárpát-medence hármas műveltségi tagozódása ekkor: a Dunántúl inkább Nyugat-Európához sorolható, a Tisza-mente a sztyeppéhez, a Felvidék és Erdély önálló. Az erdélyi sírok még mindig nem ismerik gazdag és szegény elkülönülését. A körépítmények eddig inkább csak a fellelt vagy sejtett kunhalmok miatt voltak érdekesek a nagyközönség előtt, s maga a kurgán embertelen emléknek bizonyult. De mostantól nem kell szemet hunynunk e felett, hiszen csak múló epizódnak tekinthetjük, s a hosszú évezredekből sorra előbukkannak sajátos felhasználású helyek, köralakú települések, házak, várak, városok *(21. ábra)*.

4. A hun-avar-magyar folytonosság és a nép: a türk honvédő harcmodor Európa építője és a római hatalom Európa rombolója

A hódításokra a letelepedett társadalmak egyik válasza, hogy elmenekültek a hódítók elől, másik, hogy népességük lecsökkent és az új társadalom harmadik, alantas rétegévé váltak. A Kárpát-medence s környéke nem esett a hódítások áldozatául, sokáig megőrizték mellérendelő műveltségüket, mert fémeket tudtak előállítani, megmunkálni: a kurgán embere isteni tiszteletben részesítette a kardkovácsot. A hunok még különálltak, de az avarok megvédték Kárpátia lakosságát, majd magyar hatalom egyesítette annak egyes részeit *(22, 23. ábra)*.

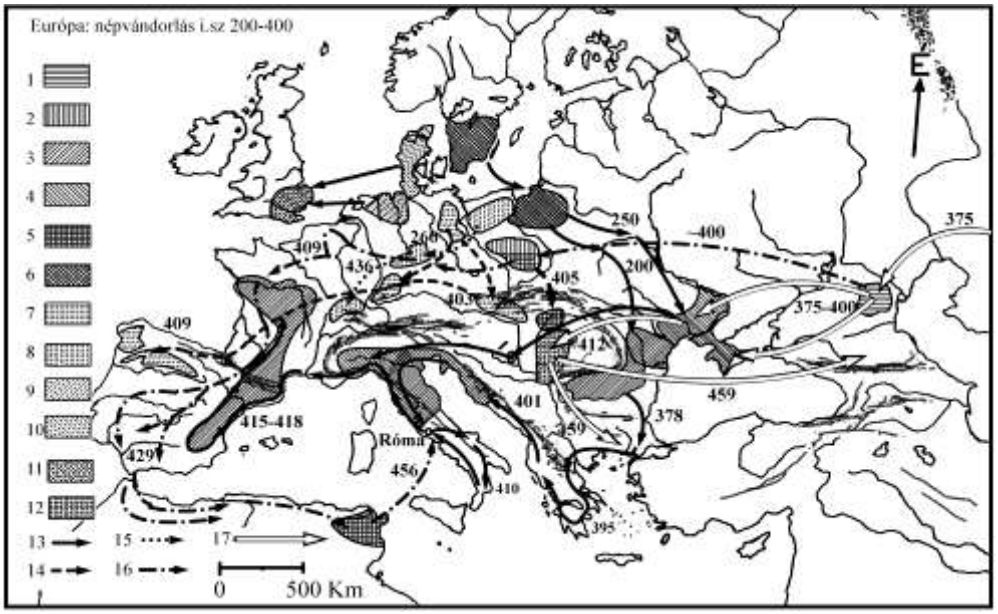

22. ábra. Európa, népvándorlások első szakasza. 1: alán. 376. 2: vandál (400). 3: vizi-gót (270-376, 401, 407 után). 4: ostrogót (200-375, 400, 452 u.) 5: alán-vandál szövetség. 6: gót szétválás előtt. 7: suevi (170, 200-403, 411 u.) 8: burgundi (160-250, 250-43,. 443 u.) 9: herules. 10: szaxon. 11: angol. 12: hun (412-454), 13: gót vándorlás. 14: suevi vándorlás. 15: burgundi vándorlás. 16: alán-vandál szövetség vándorlása. 17: hunok mozgása.

Árpád katonanépének érkezésekor a Kárpát-medencének másfél millió letelepedett földművelő lakossága lehetett. A hosszú ideig zártan, sűrűn lakott területű társadalomnak jól kifejlett nyelvvel kellett rendelkeznie, s ugyanezen a területen találunk magas szinten fejlett nyelvet. A logikus megoldás az, hogy a kettő összetartozik. Ez pedig a Kárpát-medencében ekkortól igazolhatóan jelen lévő magyar nyelv és magyar nyelvű népesség. A magyar nyelv hihetetlen mértékű fejlettségét az elérhető magyar nyelvű korai irodalom mutatja. A társadalom kettőssége egy ideig még látszik az Árpád-vezette bejövetelt követően. A beköltözők területi megoszlása azt mutatja, hogy a löszös területeken, a dombvidéken a Kárpát-medence eredeti lakossága élt, a bejövő katonanépek pedig az állattenyésztéshez előnyös folyóvölgyekben, sztyeppei jellegű területeken, folytatva hagyományos életformájukat. Itt lehet találni a sztyeppei nagyállattenyésztőket jellemző jelképeket, mialatt az ország hatalmas más részein a növényi jelképek maradtak továbbra is uralkodók. Ezzel szemben Róma hatalma kifejlődésekor arisztokratikus köztársasági formában uralkodó elit volt és városállamként indult, kezdetben nem voltak királyai.[938] Hatalma a Földközi-tenger teljes medencéjére való kiterjedésekor (Kr.e. 27.) váltott formát[939] és választott császárokat. Hatalma a birodalom szervezési technikájában gyökeredzett: óriási zsoldos hadserege a különböző meghódított területek lakosságából is szervezett légiókkal hódított. A hadsereg szabta az állami politikát és a római polgárokkal együtt jelölte a császárt. Európa belseje felé akkor fordult, biztosítani a Fekete-tengerhez vezető útjait, amikorra a teljes tengerpartot gyarmatosította (Kr.e. 190).[940] Szárazföldi gyors katonai akcióit a harci szekerekkel gyorsan bejárható útrendszer segítette. A meghódított területeken katonai állomásokat, támaszpontokat épített civilizációs elemekkel, így a lakosságnak kedvező városi életfeltételeket teremtett. A békés lakosságot nem bántotta, de a lázadást könyörtelenül eltiporta.

[938] Michael Grant: Myths of the Greeks and Romans. Meridian, New York, 1995. 249.
[939] Barry Cunliffe: Iron Age Societies in Western Europe and Beyond, 800-140 BC. In Prehistoric Europe, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford, 1988. 427.
[940] Grant (1988), 267.

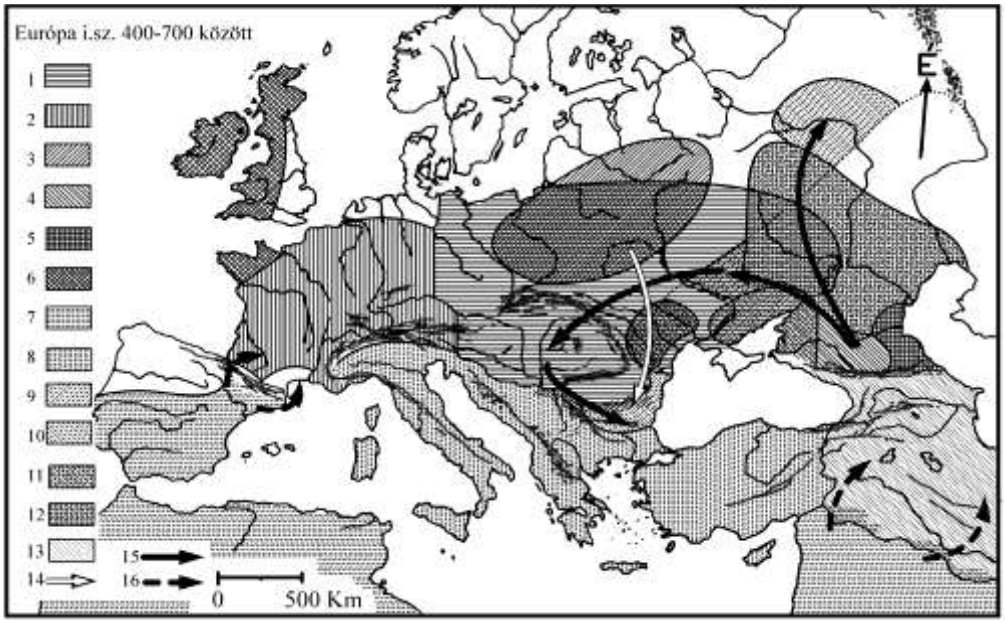

23. ábra. Európa, a népvándorlás második szakasza. 1: avar birodalom a legnagyobb kiterjedésekor. 2: frank birodalom. 3: szlávok, 4: alánok (szabirok?). 5: szabirok (?). 6: ír-kelta, 7: arab kalifátus. 8: bizánci római birodalom. 9: Dentu-Magyaria (Padányi).[941] *10: bolgár töredékek. 11. Etelköz. 12. kazár birodalom. 13. perzsa birodalom. 14. szláv mozgás. 15. bolgár törzsek telepítése. 16. muzulmán terjeszkedés.*

A római köztársaság azonban hamar megbukott és isteni rangú császárok következtek. Johann Gottfried Herder véleménye róluk igen lesújtó: Róma „csak úgy sajátíthatta el fokozatosan a szárazföldi és tengeri hadművészetet, hogy a világnyi térségben élő összes népet megtámadja, leigázza és eltapossa, végül, csak így válhatott ő maga saját dicsőségének határává és elmúlásának okává." Szerinte „a véres római történelem mögött" nincs a Gondviselés titkos terve, miszerint mintha Róma „azért emelkedett volna oly magasra, hogy szónokokat és költőket neveljen, hogy birodalma határáig terjessze ki a római jogot és a latin nyelvterületet, és képes legyen minden utat elegyengetni a keresztény vallás meghonosítása érdekében. … Méltatlan volna Istenhez, ha azt képzelnénk, hogy a Gondviselés, legszebb munkájához, az igazság és az erény terjesztéséhez, nem ismert más eszközt, mint a rómaiak véres, zsarnoki kezét."[942]

5. A magyar műveltség nélkülözhetetlen értékei az emberi jövő számára

Mivel az alárendelés természetföldrajzi okok következtében legkorábban a Fekete-tenger medencéjének katasztrofális feltöltődését követő időszakban akkor és ott jelent meg, ahol az évi csapadék 200 mm alá süllyedt, s e sztyeppei területeken folytatott állattenyésztés során élelmiszerhiány alakult ki, ami miatt megjelent a területvédelem: erő, fegyver alkalmazása, az elnyomó gyakorlat valójában eltorzult műveltségből eredt és nem az emberi természetből fakadt. Emiatt az ennek ellenálló műveltség mintaként felértékelődik. Magyar népi hagyomány az elvakult szabadságszeretet. Magyarországon a tripartitumot, a katonai-nemesi és papi osztály jobbágyokat rabszolgaként való birtoklását nem tudták bevezetni egészen a török kiűzése utáni időkig. De nagy volt az ellenállás vele szemben, s kivándorlással kitértek előle, különösen a székelyek. Addig a magyarok faluközösségekben közösen birtokolták a földet, egymást egyenértékűnek tartva. Az őket

[941] Padányi Viktor: Dentu-Magyaria. Turul Kiadó, Veszprém. 1989.
[942] Herder (1978), pp.: 399-401. Herder (1978), Johann Gottfried: *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról.* Ford.: Rathmann János. Gondolat Kiadó, Budapest.

ért sérelmet bármi áron megtorolták. Szent Korona-tagság erősítette az egyenrangúság mellérendelő tudatát. Társadalmi egyenértékűségre utal a kiemelkedő elsőszülött jog hiánya, ezt tükrözik a művészi elemek is. Ma globális emberi hatékonyság közben etikai megosztottság jellemzi az emberiséget. Az alárendelő, hierarchikus hatalmi örökség főként a nyugati hatalmi elit és annak érdekköre öröksége, működtetve az intrikák, háborúk, hódítások, sőt a gyarmatosítás gyakorlatát. Létezik azonban a mellérendelő, egyenrangú testvériség eszméje és együttműködési gyakorlatának történelmi emlékezete. Létezik még az egyenrangú mellérendeléses felfogást és nyelvet őrző magyarság, a Szent Korona Tana, Szent királyok emléke, a Mária Országa hit, és trianoni végzetünk megállításának szándéka. Ez az alkotó jellegű emberi társadalmi gyakorlat jövői mintául szolgálhat, tovább ütközve a támadó, romboló jellegű és eredményű vezérséggel, harcias műveltség és hódító civilizáció világegésznyi érvényesülésével. Egymásra hatva alakul tovább Európa és a világ sorsa, – ha megmaradunk.

6. Középkori történelmünk egyedülállósága, töröknek ellenállásunk és a modern kori (Habsburg) történelemhamisítás

Utóbbi 'eredménye' őstörténetünk állapota, középkori krónikáinkat hiteltelennek mondva, alaptalan finnugor, hamis uráli eredetelméletet erőltetve ránk *(24. ábra)*. Mire turáni elmélet válaszolt más túlzással: kizárólag a türk katonaréteget vizsgálva, mongol és sumér rokonságot álmodva. Végül az általunk is képviselt Kárpát-medencei magyar folytonosság elmélete legrégibb emberi műveltségektől vezeti le a helyben lakást, a mellérendeléses földműves, kézműves, fémműves letelepedett népesség mellé a lovas honvédők kisegítését megjelentetve, kettős kultúra egységét bemutatva. Az uralkodó nemesség lehet keleti eredetű, aránya 5%, ez a genetikában alig játszik szerepet. A magyar 85% ősi európai génállomány nem keleti.

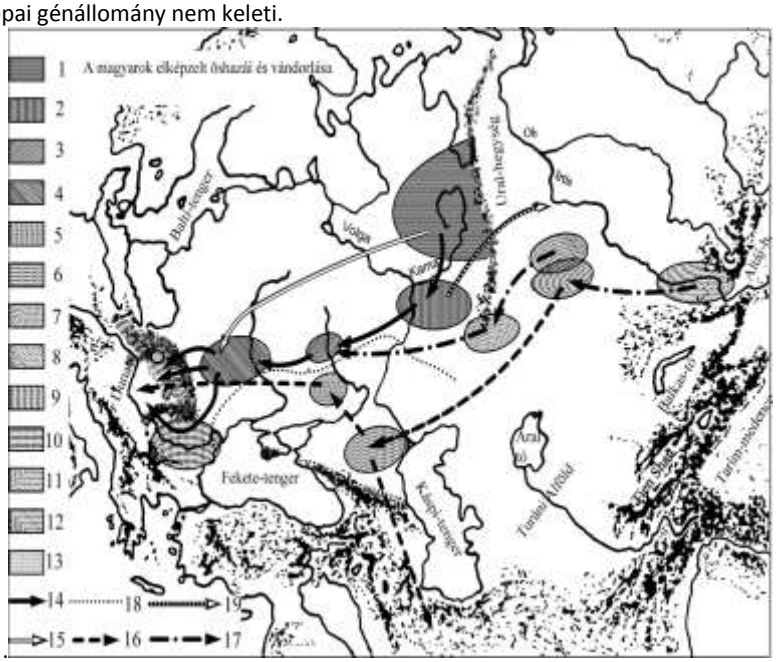

24. ábra. Elképzelt őshazáink és vándorlások. 1: Voloszovó. 2: Ananyinó. 3: Levédia. 4: Etelköz. 5: avarok (Dentu-Magyaria). 6: Ingusföld. 7: Magna Hungaria (Baskíria), 8: Ob, Kr. e. I. évezred. 9: Ob az Altájból. 10: dunai bolgárok. 11: altáji őshaza. 12: Kárpát-medencébe érkezés. 13: Bükki-műveltség. 14: út Nyugat-Urálból a Kárpát-medencébe. 15: út a Voloszovó műveltség Etelközbe. 16: az avarok útja. 17: altáji őshazából vezető út. 18: kazár uralom határa. 19: ugorok vándorlása az Ob-folyóhoz.[943]

[943] Az 3, 5, 11. és 13-24. ábra első megjelenése Cser Ferenc: Gyökerek. Töprengések a magyar nép és nyelv Kárpát-medencei származásáról (szerzői kiadás, Melbourne, 2000.) című könyvében.

A magyar tudatunkat sújtó történelemhamisítás ősi műveltségünket tagadva, idegen, főleg német hatásban látta felemelkedésünket. Középkori történelmünk lekicsinylése a helyrajzot is átírta, Árpád-kori nagyságunkat titkolta, a szent királyokat adó uralkodó ház egyedülállóságát s az ország török-kori teljesítményét hatalmi és gazdasági okokból meghazudtolta. Majd a világ XX. századi gazdag régészeti eredményei közben nálunk a középkor kutatást tiltották, s ma sincs támogatva őstörténetünk, ókorunk kutatása. Máshol a 19. századi hamis feltételezéseket megsemmisítették, nálunk azok két szélsőségét kívánja még mindig alátámasztani az állami és a magántámogatás egyaránt. Valós történetünkre emlékeztető leleteink és ismereteink megtagadása ma is folytatódik, történelmi és nemzettudatunkat megfosztva e tudománytól. Bár az igazság közlése megindult, Kárpát-medencei magyar eredetünk és folytonosságunk elméletét mellőzi az oktatás, nem juthat el ifjúságunkhoz.

Összefoglaló

Kárpát-medencei emberi-műveltségi folytonosság örökösei, földműves népe leszármazottai vagyunk. Megbecsüljük hazánk védelmének szervezőit, akik államot alkottak itt a hunok óta. Árpád Magyarországa a mai napig él, reményeink szerint hamarosan újra virul.

A Medence őskorát mellérendelő gondolkodás, földműves–kézműves-fémműves gazdagság jellemzi. A földművelés két hullámban lett általános, eredményessége az itteni műveltség európai elterjedését eredményezte.

A terméktöbbletük megszerzését célzó harci támadásokat a Kárpát-medenceiek kivédték, támadóikat beolvasztották a kurgán inváziótól a türk honvédelemig. Míg kivándorlóik alávetett sorsra jutva Európában, hozzájárulásuk az európai egység alapjaihoz nincs elismerve, mert az uralkodó csoportok írták a történelmet.

Műveltségünk egyetemes értékeit a szervezett önérdek tiporja. Nyelvünk lenézett hamis nyelvi családfák felől. Elveink eszmei rokonságban vannak ősi keleti hagyományokkal. Középkorunk eredetiségét, krónikáink igazságát saját tudósaink tagadják. Az Árpád-ház történelmi nagyságát az utóbbi 300 év eltemette.

A nemzeti tudat táplálékait megvonták tőlünk, idegen hatások kedvezőségét hirdették itt a török kor vége óta. Mai nehézségeink innen erednek, de reményteli kibontakozásra vezethet bennünket mellérendelő műveltségünk, történelmi alkotmányunk és nemzettársi, társnemzeti viszonylataink érvényesítése.

Neubauer Éva[944]**: Vízerőforrás-értékelés vízjáradék-együtthatóval**

Bevezető

A víz különleges erőforrás, mert a tisztán tartás mellett gazdálkodnunk is kell vele. Mivel úgy érezzük, viszonylag sok van belőle, gazdasági értéke ellentmondásban van életünkben betöltött szerepével. A szakemberek többsége úgy véli, a tulajdonjogok rendezése egyaránt csökkentené a víz pazarló felhasználását és a víztestek szennyezését. Amíg a víz közjóként jelenik meg a gazdaságban, addig viszont senkinek nem érdeke minőségének és mennyiségének megőrzése, és egy-egy szereplő viselkedésének, szokásainak megváltoztatása sincs számottevő hatással annak egészére nézve. „*A víznek közgazdasági értelemben vett homogén piaca nincs, épp ezért több amerikai közgazdász úgy gondolja, hogy igazi termelési erőforrásként történő számbavétele akkor lenne elképzelhető, ha a víznek a tőzsdei forgalmazása is elindulhatna. A vízhasználat komplex és rendkívül összetett, több olyan tulajdonsága van, ami miatt a rendelkezésre állás helyét és a felhasználási stratégiáját nem szabad elválasztani egymástól.*" A víz a klasszikus közgazdaságtan szerint termelési erőforrás, ami egyúttal megjelenik a szabad javak között is. Ezért a közgazdászok már évtizedek óta próbálják kifejezni a víz valódi közgazdaságtani értékét is.[945]

És miért különleges jószág a víz? Mivel alapvető fontosságú és véges, egyes gyűjtőterületeken vízhiány lép fel. Ez a szűkösség erősíti meg, hogy gazdasági javak közé sorolandó, abban az értelemben, hogy nem képes teljesen kielégíteni különféle célokra irányuló keresletét. Komplexitását tekintve is kezelhető gazdasági modellként, hiszen SAVENIJE-t[946] követve a víz nélkülözhetetlen, nem helyettesíthető semmivel, véges, mindig mozgásban van (ebből kifolyólag oszthatatlan), rendszerben jelenik meg és igen terjedelmes.

Ezek mellett a közjavak közé soroljuk, helye határok közé szorul és kötött, szállítása és raktározása bonyolult és költséges (inkább termék formájában történik, még nemzeti vagy regionális szinten is – pl.: gabona, gyümölcsök, hús…). Érdemi értéke azonban nagy (sokszor nem is pénzben kifejezve), hiszen kapcsolatban van a szépséggel, a jóléttel, az egészséggel. Az emberek szeretik a víz közelségét. A vizet gazdaságossági szempontból ott és úgy kell használni ahol és ahogy megjelenik, a gravitációt is figyelembe véve. A piaci kudarcok veszélye mindig fennáll a vízellátásban, így homogén piaca sincs, túl költséges – illetve az árképzés, vízdíj-meghatározás rendkívüli ellentéteket és feszültségeket okoz(hat). Nincs még egy ilyen komplikált tulajdonságokkal rendelkező gazdasági „termék", ha lehet ezt mondani.[947]

Az erőforrás értékelés szükségszerűségének alapja a víz esetében

Jelen munkából kimarad az érvek és ellenérvek ütköztetése. Néhány gondolatot azért mégis érdemes az erőforrásértékelés-pártolók oldaláról itt megemlíteni, hiszen ez a kiindulópontja ennek a cikknek is.

---

[944] Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Regionális és Vidékfejlesztési Intézet Klímagazdaságtani Elemző és Kutató Központ

[945] FOGARASSY Cs. – NEUBAUER É. (2011): Vízgazdaságtan, avagy a vízlábnyom mérése és gazdasági összefüggései, in: szerk. TAMÁS P. – BULLA M. (2011): *Sebezhetőség és adaptáció a reziliencia esélyei*, Budapest, MTA Szociológiai Kutatóintézete, pp. 215-236.

[946] SAVENIJE, H.H.G. (2002): *Why water is not an ordinary economic good, or why the girl is special,* Physics and Chemistry of the Earth 27, Delft, the Netherlands, pp. 741–744.

[947] SAVENIJE, H.H.G. – VAN DER ZAAG, P. (2006): *Water as an economic good: the value of pricing and the failure of markets*, „Value of Water Research Report Series No 19.", UNESCO-IHE, Delft, the Netherlands, pp. 10–16.

Abban a kérdésben, hogy *„Miért kell egyáltalán értékelni a vizet mint természeti erőforrást?"* a természeti erőforrás kifejezésen van a hangsúly. Ez ugyanis azt jelenti, hogy *„adott időpontban, illetve időszakban meghatározott közösség rendelkezésére álló azon erőforrások, amelyek vagy teljesen függetlenek az emberi akaratlagos tevékenységtől, vagy meglétük elválaszthatatlanul és döntő módon a természeti tényezők függvénye. Fizikai jellemzőik szerint elsődlegesen mint ki nem meríthetők (nap, szél) és kimeríthetők (ásványi nyersanyagok, faállomány) csoportosíthatók. A kimeríthetők ugyancsak két csoportba sorolhatók, megújuló (erdő), és nem megújuló (kőolaj) erőforrások."*[948] Más megközelítés szerint *„természeti erőforrásokon azok a természeti (földrajzi) adottságok értendők, amelyeket az ember (a társadalom) a termelés adott fejlettségi szintjén sajátos tulajdonságainál fogva anyagi szükségleteinek kielégítésére hasznosít."*[949]

„A közgazdaságtan környezeti problémákkal foglalkozó ágának, a környezet-gazdaságtannak az alapproblémája a külső gazdasági hatások kezelésének viszonyrendszeréből ered. Társadalmi szempontból az externáliák jelenléte a piaci folyamatokban akadályozza a szűkös erőforrások hatékony eloszlását. Az erőforrások szétosztása társadalmi szinten akkor lenne hatékony, ha minden esetben ismert lenne az adott tevékenység tényleges, teljes társadalmi haszna és költsége. Környezeti szempontból szabályozatlan piacon (ami például aránytalanul magas vízhasználatot vagy talajhasználatot jelent) az externális hatások túltermelést, ebből kifolyólag túl sok szennyezést generálnak."[950]

Gazdasági, közgazdasági megközelítésben vizsgálva tehát egy jól működő és externáliáktól mentes piaci rendszerben szükségesnek tartható a természeti erőforrások értékelése. Ennek elmulasztása makro és mikro szinten is negatív következményekkel járhat. Ha azonban látjuk ennek az értékelési rendszernek a szükségszerűségét, akkor az mindkét szinten, sőt globálisan is eredményeket hozhat.

A vízzel kapcsolatos fenntartható gazdálkodás szükségszerűsége ma már nem kérdés. A jelenlegi társadalmi, gazdasági és politikai rendszerek stratégiai központjai a világon egyre differenciáltabb elosztású és növekvő hiányú víztestek.[951] *„A természeti erőforrásokban és a környezetminőségben bekövetkező változások értékelésének célja a tervezési és döntéshozói folyamat racionalizálása azáltal, hogy a döntések releváns szempontjait rendezi. Az értékelés végeredményben a teljes döntési folyamatot áthatja, annak minden fázisában megtalálható."*[952]

„A természeti erőforrások szerepének és hatásmechanizmusának feltárásakor mindig az adott sajátos társadalmi környezet által meghatározott kölcsönkapcsolatokat kell elemeznünk. A természeti erőforrások hasznosításának egymással és a gazdaság más termelő ágazataival (feldolgozóipar) és a (termelő és nem termelő) szolgáltatásokkal való kapcsolatának ilyen értelmezése egyáltalán nem új keletű. A hangsúlyozása azonban mégis fontos, mert a termelési struktúra kialakításakor, a magyar gazdaság hosszú távú fejlődési irányvonalának megjelölésekor visszatérően (és a bonyolultságra, vagy mérhetetlenségre hivatkozva kitérően) nem foglalkozunk a reálfolyamatok kellő mélységű elemzésével, a magyar gazdaság különböző közgazdasági szituációk közepette valószínűsíthető értéktermelő képességével, illetve annak vizsgálatával."[953]

---

[948] LÁNG I. (1993): *Környezetvédelmi Lexikon,* Budapest, Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat, pp. 1010.

[949] BORA Gy. (2001): A természeti erőforrások definíciója és osztályozása, in szerk. BORA Gy. – KOROMPAI A. (2001): *A természeti erőforrások gazdaságtana és földrajza*, Budapest, Aula Kiadó, pp. 440.

[950] FOGARASSY Cs. – NEUBAUER É.: id. mű, 1.

[951] FOGARASSY Cs. – NEUBAUER É.: id. mű, 1.

[952] MARJAINÉ Sz. Zs. (2001): *A természeti erőforrások pénzbeli értékelése*, Közgazdasági Szemle XLVIII. évf., 2001. február, Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány, pp 114–129.

[953] SZŰCS I. – FARKASNÉ F. M. – VINOGRADOV Sz. (2007): *A természeti erőforrások új szemléletű értékelése*, at Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Agrárinformatika konferencia, NKFP–2004/4–014 számú kutatási feladat, Debrecen

A vízlábnyom és a vízjáradék-együttható

A vízlábnyom egy viszonylag új, környezetgazdasági index, ami új oldalról mutatja be a nemzeti és nemzetközi vízfogyasztással, -felhasználással és virtuális vízáramlásokkal kapcsolatos folyamatokat. A módszertan kidolgozása a holland Hoekstra professzor nevéhez köthető. A vízlábnyommutató felépítése, összetétele eltér a szokásos vízkivételezési mutatótól, mivel három fő tényezője van. A zöldvíz-lábnyom a talajban raktározódott esővíz, talajnedvesség fogyasztására utal. A kékvíz-lábnyom a felszíni és felszín alatti vizek fogyasztását mutatja. A szürkevíz-lábnyom a szennyezésre, illetve a szennyező hígításához szükséges vízmennyiségre utal. A vízlábnyomszámítás során ezeket összesítjük az alapanyagok feldolgozási vízszükségletével kiegészítve. *„A vízlábnyom egy termék előállítása vagy szolgáltatás során felhasznált édesvíz abszolút mennyisége, ami kiterjed az elszennyezett vizek mérésére is. Ez a mértékegység összetett, horizontális és vertikális ágazati adatokat integráló, soktényezős becslési eljárásokat tesz lehetővé. Alkalmazásával eddig nem ismert, néha még nem is sejtett gazdasági, társadalmi és politikai összefüggésekre derülhet fény, melyek új oldalról közelítik meg vízhez kapcsolódó személyes és közösségi hozzáállásunkat.”*[954] Az ilyen irányú kutatások feltárhatják a termékek előállításához szükséges tényleges vízigényt az egész termék-életciklusra nézve. Az index a pillanatnyi, közvetlen és közvetett vízfelhasználást mutatja a teljes értékláncon mérve – csak adott területre és időszakra érvényes. Ki lehet számítani többek között termékre, fogyasztóra, vállalkozásra, nemzetre és ezek csoportjaira valamint földrajzi területre nézve.

A vízlábnyom becslési rendszerét tovább gondolva került kidolgozásra a vízjáradék-együttható (VJE). Ez az édesvízerőforrás rendelkezésre állás potenciálja. Alapját Magyarországra nézve főként Neubauer[955] országos búzatermesztési vízlábnyombecslései előztek és alapoztak meg. Ezek alapján olyan vízjáradék-együttható következtethető, ami tehát meglévő búza-vízlábnyomszámításra alapozva határozható meg, elsősorban regionális szinten. A vízjáradék-együttható az alábbi egyenlet szerint alakul:

$$VJE_i = \frac{100}{WF_{búza,i}\ \%}$$

ahol:

VJE_i = Búza-vízlábnyomalakuláson alapuló vízjáradék-együttható az *i*-edik régióban.

$WF_{búza,i}$ = A búzatermesztés vízlábnyomalakulása az *i*-edik régióban, %.

A VJE régiónkénti értéke nulla és egy közé esik ($0 < VJE_i < 1$), ha a régióban termesztett búzavíz-lábnyomérték magasabb, kedvezőtlenebb az országosénál ($WF_{búza,i} > WF_{búza,nemzeti}$). Ha a régiós búzavíz-lábnyom alacsonyabb, kedvezőbb, mint az országos becslés értéke ($WF_{búza,i} < WF_{búza,nemzeti}$), akkor egy fölötti értéket mutat ($VJE_i > 1$). Minél kisebb a vízjáradék-együttható értéke egy régióban, vagyis minél jobban közelít a nullához, annál kedvezőtlenebb az adott régióban elérhető vízerőforrások értékelése. Más szavakkal, a nagyobb VJE-értékek növelik az adott régióban elérhető vízerőforrások monetáris értékét.

A víz természeti erőforráskénti monetáris értékelése a víz piaci árához kapcsolódik, bizonyos monetáris értéket hozzá kell ugyanis rendelni a kidolgozott együtthatóhoz. A KSH[956] adatai alapján

---

[954] NEUBAUER É. (2010): *Vízlábnyom Magyarországon*, Tudományos Diákköri Konferencia dolgozat, Szent István Egyetem GTK RGVI. Eredmények publikálva in: FOGARASSY Cs. – NEUBAUER É. (2011): Vízgazdaságtan, avagy a vízlábnyom mérése és gazdasági összefüggései, in: TAMÁS P. – BULLA M. (szerk.) (2011): *Sebezhetőség és adaptáció a reziliencia esélyei*, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, pp. 215–236.

[955] uő.

[956] *3.6.3. Egyes termékek és szolgáltatások éves fogyasztói átlagára (1996–)*, Táblák (STADAT) www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qsf003b.html

meghatározva a vízfogyasztás fogyasztói átlagára 331 Ft/m^3. Az alábbi egyenlet ezzel az értékkel és a KSH[957] adatai alapján feltölthető.

$$\bar{X}_{p,önt,i} = \bar{X}_{önt,i} \cdot \bar{X}_{p,fogy}$$

ahol:

$\bar{X}_{p,önt,i}$ = Az öntözővíz piaci átlagára az *i*-edik régió egy hektárára nézve (Ft/ha).

$\bar{X}_{önt,i}$ = Az öntözés átlagmennyisége az *i*-edik régióban (m^3/ha).

$\bar{X}_{p,fogy}$ = A vízdíj fogyasztói átlagára (Ft/m^3).

Eredmények

A vízerőforrás mezőgazdasági felhasználási irányát alapul véve az alábbi eredményekre juthatunk. A vízjáradék-együttható és a hozzárendelendő vízérték előző fejezetben leírt eredményeit összekapcsolva kaphatjuk meg az alábbi egyenleteket és az *1. táblázat* értékeiként a vízjáradék-együtthatóval korrigált régiónkénti eredményeket, kiegészítve a zöld-, kék- és szürkeegyütthatós értékekkel.

$$VEh_{green,i} = VJE_{green,i} \cdot \bar{X}_{p,önt,i}$$

$$VEh_{blue,i} = VJE_{blue,i} \cdot \bar{X}_{p,önt,i}$$

$$VEh_{grey,i} = VJE_{grey,i} \cdot \bar{X}_{p,önt,i}$$

$$VEh_{total,i} = VJE_{total,i} \cdot \bar{X}_{p,önt}$$

ahol:

$VEh_{green,i}$, $VEh_{blue,i}$, $VEh_{grey,i}$, $VEh_{total,i}$ = A vízjáradék-együttható hozzárendelt zöld, kék, szürke és teljes vízértékei az *i*-edik régióban (Ft/ha).

$VJE_{green,i}$, $VJE_{blue,i}$, $VJE_{grey,i}$, $VJE_{total,i}$ = Zöld, kék, szürke és teljes vízjáradék-együttható az *i*-edik régióban.

$\bar{X}_{p,önt,i}$ = Az öntözővíz piaci átlagára az *i*-edik régió egy hektárára nézve (Ft/ha).

7. táblázat: A vízjáradék-együttható hozzárendelt, korrekciós értékei régiónként és típusonként (VEh) (Ft/ha)

Régió	A vízjáradék-együttható hozzárendelt értékei (Ft/ha) (VEh)			
	VEh*green*	**VEh*blue***	**VEh*grey***	**VEh*total***
Közép-Magyarország	305 226	325 307	325 307	**317 275**
Közép-Dunántúl	254 561	218 195	236 378	**238 651**
Nyugat-Dunántúl	298 265	370 168	295 602	**316 906**
Dél-Dunántúl	214 462	253 642	253 642	**235 083**
Észak-Magyarország	252 591	355 590	228 068	**272 210**
Észak-Alföld	348 047	371 778	340 137	**352 002**
Dél-Alföld	378 848	285 073	371 346	**341 338**

Megjegyzés:

VEh*green*, VEh*blue*, VEh*grey*, VEh*total*: zöld, kék, szürke és teljes vízérték a vízjáradék-együttható hozzárendelt értékei alapján.

A kapott eredmények kismértékű kerekítési torzulást mutathatnak.

Forrás: alapján saját számítás

[957] *6.4.1.2. Szerves- és műtrágyázás, öntözés (2004-),* Táblák (STADAT) www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_omn010.html

A vízlábnyomértékek és a vízjáradék-együttható hozzárendelt értékei között beiktatott értékek és azok régiónkénti súlyai eltérők, ezért a VEh-k alakulása eltér a vízlábnyomértékek regionális alakulásának irányától. Az eredményekből kiderül például, hogy a csapadékvíz értéke a Dél-Dunántúlon a legkevesebb és a Dél-Alföldön a legtöbb. Kiderül továbbá, hogy a Közép-Dunántúlon fogyasztói átlagárral mérve az öntözővíz értéke igen kedvező a többi régióhoz és értékhez viszonyítva, 218 195 Ft/ha. A következő kedvező érték ebben a típusban körülbelül 35 000 Ft/ha-ral drágább értékű, a legdrágább pedig a Nyugat-Dunántúlon és az Észak-Alföldön az öntözővíz VEh-értéke (370 168 és 371 778 Ft/ha). Az is jól látható a táblázatból, hogy a szennyezőanyag hígításhoz szükséges víz, ami tulajdonképpen egy közvetett vízigény, Észak-Magyarországon a legalacsonyabb és Dél-Alföldön a legmagasabb.

A módszertan jellegéből adódóan nem lehet az össznemzeti vízerőforrást a regionális értékek összegeként megadni. A Magyarországi vízérték ezért a következőképp alakul a *2. táblázatból*.

8. táblázat: Vízlábnyomértékre alapozott és mezőgazdasági célra felhasznált vízérték-számítás és típusai, Magyarország

Vízlábnyom típusa	**Vízlábnyom-értékek** (m^3/t)	**Vízlábnyom-értékek alakulása** (%) (WF*total*=100%)	Vízlábnyom-alakuláson alapuló **vízjáradék-együttható** (VJE) (100/WF%)	A vízfogyasztás piaci átlagárán alapuló **mezőgazdasági célra felhasznált víz értéke** egy hektárára nézve (Ft/ha) (VEh)	**Hozzárendelt vízérték típusa**
WF*green*	593	47	0,47	170 920	**VEh***green*
WF*blue*	407	32	0,32	116 371	**VEh***blue*
WF*grey*	268	21	0,21	76 368	**VEh***grey*
WF*total*	**1 268**	**100**	**1**	**363 659**	**VEh*total***

Forrás: Neubauer[958] p. 43. alapján saját számítás

A *2. táblázat* adataival kalkulálva teljes értékként meghatározásra került Magyarországon az egy hektárra jutó mezőgazdasági célra felhasznált víz értéke, annak zöld, kék és szürke összetevőjével együtt. Országos átlagban elmondható, hogy legnagyobb értéke az esővíznek van, 170 920 Ft egy mezőgazdaságilag megművelhető hektárra nézve. Ez a teljes VEh-érték csaknem fele. A következő az öntözővíz, ami közel egyharmada a teljes értéknek. Legkisebb részt pedig a szennyezett víz hígításához szükséges víz értéke képvisel 21%-kal.

2012-es KSH[959] adatok alapján hazánk mezőgazdasági területe 5 338 000 hektár. Ezzel az adattal kiegészítve az országos, aggregált VEh értékeket a következő becslést kapjuk:

$$AVEh = VEh \cdot T_{mg}$$

ahol:

AVEh = VJE alapján hozzárendelt vízérték aggregátuma Magyarországon (Ft).
VEh = VJE alapján hozzárendelt vízérték Magyarországon (Ft/ha).
T_{mg} = Mezőgazdasági terület nagysága (ha).

[958] NEUBAUER É.: id. mű, 4.
[959] *4.1. Mezőgazdaság (1960-)*, Táblák (STADAT)
http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_omf001a.html?267

9. táblázat: A vízfogyasztás piaci átlagárán alapuló mezőgazdasági célra felhasznált víz értéke Magyarország egészére nézve

Hozzárendelt vízérték típusa	Vízlábnyom-alakuláson alapuló **vízjáradék-együttható** (VJE) (100/WF%)	A vízfogyasztás piaci átlagárán alapuló **mezőgazdasági célra felhasznált víz értéke** egy hektárára nézve (Ft/ha) (VEh)	VJE alapján **hozzárendelt vízérték aggregátuma** Magyarországon (Ft) (AVEh).
VEh*green*	0,47	170 920	912 369 518 740
VEh*blue*	0,32	116 371	621 187 757 440
VEh*grey*	0,21	76 368	407 654 465 820
VEh*total*	**1**	**363 659**	**1 941 211 742 000**

Forrás: KSH[960] alapján saját számítás

A *3. táblázat* végeredményeiből leolvashatók a vízlábnyomszámításokon alapuló, vízjáradék-együttható hozzárendelt értékeivel korrigált vízértékek Magyarország egészére nézve a mezőgazdasági vízfelhasználás alapján. E szerint az esővíz (zöldvíz) értéke megközelíti a 912,5 milliárd forintot. Az öntözővíz (kékvíz) értéke meghaladja a 621,18 milliárd forintot, a szennyezőanyag hígításához szükséges víz (szürkevíz) értéke pedig a 407,65 milliárd forintot. Ez alapján a becslés alapján a hazai aggregált vízérték meghaladja az 1 941,211 milliárd forintot.

Következtetések

A vízlábnyom további módszerek kidolgozására ad lehetőséget. Annak érdekében, hogy ezek pontos alapokon állhassanak, hozzá kell járulni a vízlábnyommódszer mielőbbi tisztázásához és növelni kell a hazai vízlábnyomkutatások mennyiségét. Továbbá a vízjáradék-együtthatóval kapcsolatos módszer kritikai elemzése szükséges, hogy minél hatékonyabb mutató kerülhessen általa használatba. Az eredeti gondolatmenethez nem szabad foggal-körömmel ragaszkodni, ha vannak, akkor hibáit ki kell javítani. A vízjáradék-együttható hozzárendelt értékkel lehetőséget ad, hogy például bizonyos részei referenciaértékként tájékoztassák a döntéshozókat a vízerőforrás mezőgazdasági felhasználásának értékéről. Erre azonban kártékony kvótakereskedelmet alapozni felelőtlen döntés lehet.

Értékes információkkal szolgál a régiónkéntin túl típusonkénti bontásban is vizsgálni a vízjáradék-együttható hozzárendelt értékeit és alakulásuk okait vagy bizonyos változókhoz kapcsolódó viszonyuk nagyságát és irányát. Valamint a vízjáradék-együttható hozzárendelt értékeinek további vizsgálata is szükséges bizonyos társtényezők bevonásával, mint például a népsűrűség, a bevételek, a beruházások vagy valamilyen időtényező. A vízjáradék-együttható más természetierőforrás-értékelési módszerekkel összekapcsolva korrekciós társtényezőként használható például a termőföldértékelésben.

Összefoglalás

Az 5. Báthory-Brassai Konferencián bemutattam a vízlábnyomszámításokra alapozható vízjáradék-együtthatót mint a vízerőforrás-értékelés egyik lehetséges módszerét. A vízlábnyom alapötletét továbbgondolva került kidolgozásra ez a módszer. A szakirodalom széles feldolgozása után ugyanis világossá vált, hogy eddig nem volt egységesen elfogadott és használható módszertana a természeti erőforrásokon belül a vízerőforrás értékelésének. A vízlábnyomszámításokon alapuló vízjáradék-együttható egy olyan korrekciós tényező, melyhez monetáris értéket rendelve kifejezhetővé válik az abszolút édesvízfelhasználás pénzbeli értéke. A számítások során pénzbeli értéket rendelhetünk az esővízhez, az öntözővízhez és a szennyezett vízhez országos és regionális szinten egyaránt. Ez azért kiemelkedően fontos, mert vízfelhasználási iránytól függően módosíthatja bizonyos tényezők, termékek vagy szolgáltatások piaci értékét. A mezőgazdasági vízfelhasználást például képes

[960] uo.

megállapítani egy mezőgazdaságilag művelhető hektárra nézve, így akár földármódosító szerepe is lehet a piacon. A módszert orientációs mezőgazdasági számításon keresztül szemléltetve egy fő eredményképp elmondható, hogy a hazai mezőgazdasági céllal felhasznált víz aggregált értéke meghaladja az 1 941,211 milliárd forintot. Ebből az esővíz (zöldvíz) értéke megközelíti a 912,5 milliárd forintot. Az öntözővíz (kékvíz) értéke meghaladja a 621,18 milliárd forintot, a szennyezőanyag hígításához szükséges víz (szürkevíz) értéke pedig a 407,65 milliárd forintot.

Köszönetnyilvánítás: A cikk nem jött volna létre *„Az oktatás és kutatás színvonalának emelése a Szent István Egyetemen”* TÁMOP−4.2.1.B−11/2/KMR−2011−0003 kutatási program eredményei nélkül.

Neubauer, Éva – Bakosné Böröcz, Mária[961]*:* **Water Allowance Coefficient as a tool for Hungarian water resource valuation**

Introduction

This publication exists as part of a greater research work. The project was no smaller than monetary valuation of Hungarian fresh water natural resource.

Optimizing tasks and working out effective strategies in connection to water resources goes back to historical ages because civilisation or cultural centres of humanity are settled down and developed near some kind of water body for generations. Economic approach of water management today is greater than before. The elementary growth of the number and needs of humanity, the growing rate of priority of sustainability in market mechanisms, the global climate change etc, are all request responsible answers and decisions from us considering water both in the present and future. Related to water usage externalities are significant in consumption habits of households, industrial water withdrawal, agricultural irrigation and livestock production also in relation to water treatment.

This is a global phenomenon. In those places where marginal costs of water exploitation and usage are beyond political boarders the existing water need satisfaction can be provided more economical from abroad. This can lead to sensitive diplomatic co-operations and market relations by showing transnational economic and social processes as well as dependency. This could be also true for relations between areas within national borders. In terms of sectors for example central support, taxation and regulation system and market incentives, the agricultural irrigation have big impact on water consumption and contamination. Thus in terms of water either horizontal or vertical cross-ties cannot be ignored. This means that optimizations and efficiency improvements related to water management can show further additional beneficial effects for example in reducing energy consumption, cutting back on carbon dioxide emission by the spread of the so-called low-carbon mechanisms or promoting adaption to climate change.

So it is necessary also from the point of water to ecological and social benefits be significantly appeared beside economic profitability. Optimization of water management and water use is necessary at all times, where centralised methods are inefficient the demand driven water resource management which can be understandable by market also can be interpreted. It is acceptable, that economic values and prices appear between availability and usage.

Natural resource valuation methods

When someone decides to scan and evaluate a natural resource, in our case water, she can choose from several existing methods depending on the aim of her investigation. The most important of these are the followings.

Total Economic Value (TEV)

TEV includes all reasons why people may attribute a value for a natural resource. Its parts belong to Marjainé[962]:

<u>Use values</u>: these are the value ingredients which are derived from the actual use of the environment. This use can be direct or indirect, present or future.

---

[961] Szent István University Faculty of Economics and Social Sciences Institute of Regional and Rural Development Climate Change Economics Research Centre

[962] MARJAINÉ Sz. Zs. (2001): *A természeti erőforrások pénzbeli értékelése*, Közgazdasági Szemle XLVIII. évf., 2001. február, Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány, pp 114–129.

- *Direct and indirect values* are related to present and future use of the resource.
- *Option value* expresses the preference if the resource is not used in the present; it is supported to be prevented for the opportunity of potential use in the future.

Non-use values: these are based on the assumption that people attribute monetary value to natural resources even regardless to their usage.

- Consists: *existence values*, *preservation values* or *non-use values*.
- Quasi option value is based on the assumption if a natural resource is not preserved, we lost values are not currently aware of, but with the growth of science and our knowledge those become evident in the future. Quasi option value is transition between use and non-use value components.
- *Heritage value* is attributed to preserve environmental resources for future generations even if we ourselves do not want to use them neither today nor tomorrow.
- *Pure existence values* include those which would lose if the resources cease to exist.
- In other category values are listed which are associated with the resources still exist, but degradation occur in their quality or volume.

There experts who attribute a so-colled *primary value* for the complete ecosystem. Thus discussed use and non-use values are listed in *secondary values* (*Table 1.*).

Table 1.: Summary table of economic valuation hierarchy

Value components					
Primary values	Secondary values				
	Total economic value (TEV)				
	Non-use values		Use values		
	Heritage value preserve for future generations	**Existence value** every living being has right for exist independently from humanity	**Direct use** hunting, fishing, logging, recreation ...	**Indirect use** protection against erosion, reduce flood risk, carbon sequestration ...	**Option value** ensure possibility of future use

Source: own editing according to Marjainé[963]

[963] MARJAINÉ Sz. Zs.: op. cit. 2.

Table 2. summaries the methods of TEV estimation above and classifies those by different dimensions.

Table 2.: Methodological foundations of TEV

Based on demand curve				**Not on the basis of demand curve** (meant for effect)
Stated preference		Revealed preference		
Indirect	Direct	Indirect	Direct	
Conditional choice	Conditional valuation	Travel cost method	Market prices	Lost income
Conditional ranking		Hedonic price method	Artificial market	Replacement cost
		Income differences		Substitute market goods
		Cost approach		Shadow project method
				Defence cost
				Change in porductivity

Source: own editing according to Marjainé[964]

Demand curve based elements of *Table 2.* are able to estimate values of natural resources in manageable ways for economic theories as not demand curve based methods, so these has particular importance in monetary valuation of natural goods. [965]

Monetary valuation methods
Revealed preference methods
According to Kerekes[966] and Marjainé[967] we can define some revealed preference methods.
These methods are based on current behaviours. One can estimate the demand for or the value of the natural resource by the real actions of consumers which are already taken place.

Travel cost method

Commonly one's assumption is based on that time is money. From this approach, one have to calculate in case for example a lake, a river, an aqua park or a spa how much is to arrive, to enter and to be there, getting home and in addition work is not processed. By collecting these data from the visitors one can prepare the demand curve, which can serve the base of examination like how quality changes of the destination change its demand.

Hedonic price method

[964] MARJAINÉ Sz. Zs. (2000): *A természeti erőforrások monetáris értékelésének lehetőségei Magyarországon, különös tekintettel a feltételes értékelés módszerére*, PhD. értekezés, BKÁE, Budapest.
[965] MARJAINÉ Sz. Zs.: op. cit. 4.
[966] KEREKES S. (1995): *A környezetgazdaságtan alapjai*, Budapest, Aula Kiadó, pp. 126.
[967] MARJAINÉ Sz. Zs. (szerk.) (2005): *A természetvédelemben alkalmazható közgazdasági értékelési módszerek*, A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatalának tanulmánykötete, BCE-KTT, Budapest, ISBN 963 218 307 x

When one examines the factors that affect price of a certain property (such as infrastructure, quality, neighbourhood...) and the properties sold in the area than she can calculate how much is the role of the environmental factor in the real estate price trends by a multivariate linear regression model that is determinates the value of natural environment (for example natural endowments, environmental pollution, distance to water, etc.).

This method has several statistical problems, such like the data are difficult to collect and in addition large numbers of variables are required to describe the difficult problem; with this it is cannot be ensured that variables are independent from each other, but these statistical difficulties are usually eliminated.

Income differences

For certain additional income employee agrees to work under health risk due to hazards of the workplace. If all the factors are disabled except from the environmental one, one can get the effect of the environmental factor on incomes. This method assumes free movement of workers. And wages contain ingredients that relates to environmental quality and dangerous nature of jobs.

Stated preference methods

In general, these methods are based on suspected reactions on hypothetical situations, not on real market behaviour.

Conditional valuation

This method is based on interviews on how much people are willing to pay for a certain benefit (for example for cleaner fresh water) or how much they willing to accept, how much compensation they need to be paid for the deterioration of the environmental quality. The results of this method are affected by both the interviewer and respondent. Reliability of results must be examined and should only be accepted if the same results are obtained using other methods or cross-analysis.

Conditional choice

This method is contains analysis of choice situations of certain characteristics of a given environmental good. Different features and their different levels (including 'price') are used for describing the situations. Respondents are then asked to choose the 'package' or situation which is most appreciated.

Conditional ranking

Respondents are given cards on which there are different quality levels of the environmental good along with other factors that are influence the choice. Respondents are asked to rank the situations on cards according to their preference. The value of the environmental good or its qualitative changes can be calculated by the rankings.

Before one decides which of the methods will be used in the main research she has to think, by following Marjainé[968] that 1) for what kind of decision making process does she want to use the results, 2) how much money and time is available for the research and 3) which components of the Total Economic Value are dominant in the decision making process.

Water Footprint and Water Allowance Coefficient

Water footprint is a relatively new environmental economic index, which shows new side of processes related to water consumption, use, and virtual water flows both at the national and

[968] MARJAINÉ Sz. Zs.: op. cit. 2.

international level. The development of the methodology is connected to the Dutch professor Hoekstra. The structure, the composition of water footprint is different from casual water withdrawal indicators, since it has three main factors. Green water footprint refers to the consumption of the total rainwater evapotranspiration (from fields and plantations) and the water incorporated into the harvested crop or wood. Blue water footprint shows the consumption of surface and groundwater. Grey water footprint refers to pollution with the quantity of water required to dilute pollutants. During the water footprint calculation these are combined and completed with the basic processing water needs of each step of the production process. Water footprint is the absolute amount of freshwater which is used during the production of a product or a service, and also includes the measurement of polluted water. This indicator makes integrated complex, horizontal and vertical sectoral data multifactorial assessment procedures possible. Whit its application previously unknown, sometimes even unsuspected economic, social and political correlations could come to light, which are approaching our personal and social attitudes related to water in a new way.[969] Researches of this direction may reveal the absolute water need of a product production throughout the total product life-cycle. The index shows the actual, direct and indirect water usage measured on the whole value chain – only valid for the given area and period. It can be calculated for a product, a consumer, a company, a nation or group of these and a geographic area.

Water Allowance Coefficient (WAC) can be described as availability potential of freshwater resource. It has been worked out by further thinking the estimation system of water footprint. In point of Hungary, it is based and foregone by national water footprint estimations of wheat production by Neubauer[970]. Based on these a Water Allowance Coefficient (WAC) was concluded that can be determinated mainly at regional level. Water Allowance Coefficient is formed according to the equation below:

$$WAC_i = \frac{100}{WF_{wheat,i}\,\%}$$

where:

WAC_i = Water Allowance Coefficient, based on wheat water footprint changes at region *i*.

$WF_{wheat,i}$ = Changes of wheat water footprint at region *i*, %.

The regional value of WAC is between zero and one ($0 < WAC_i < 1$), if value of water footprint of wheat produced in the region is higher, unfavorable than the national value ($WF_{wheat,i} > WF_{wheat,nat}$). If regional wheat water footprint is less, favorable than the national estimation ($WF_{wheat,i} < WF_{wheat,nat}$), it shows value above one ($WAC_i > 1$). The lower the Water Allowance Coefficient in a region, which is the closer to zero is, the more unfavorable the assessment of water resources availability at there. In other words, larger values of WAC increase the monetary value of available water resources in a given region (*Table 3.*).

[969] NEUBAUER É. (2010): *Vízlábnyom Magyarországon*, Tudományos Diákköri Konferencia dolgozat, Szent István Egyetem GTK RGVI. Eredmények publikálva in: FOGARASSY Cs. – NEUBAUER É. (2011): Vízgazdaságtan, avagy a vízlábnyom mérése és gazdasági összefüggései, in: TAMÁS P. – BULLA M. (szerk.) (2011): *Sebezhetőség és adaptáció a reziliencia esélyei*, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, pp. 215–236.

[970] NEUBAUER É.: op. cit. 7.

Table 3.: Water Allowance Coefficient, based on water footprint change of wheat, by type and region, Hungary = 1.

Region	Water footprint change based Water Allowance Coefficient (WAC)			
	WAC*green*	**WAC*blue***	**WAC*grey***	**WAC*total***
	100 / **WF*green*%**	**100** / **WF*blue*%**	**100** / **WF*grey*%**	**100** / **WF*total*%**
Southern Great Plain	1,01	0,76	0,99	0,91
Northern Great Plain	0,88	0,94	0,86	0,89
Southern Transdanubia	1,04	1,23	1,23	1,14
Western Transdanubia	1,12	1,39	1,11	1,19
Central Transdanubia	1,12	0,96	1,04	1,05
Northern Hungary	1,03	1,45	0,93	1,11
Central Hungary	0,76	0,81	0,81	0,79
Hungary average	**1,00**	**1,00**	**1,00**	**1,00**

Note: WAC*green*, WAC*blue*, WAC*grey*: green, blue and grey Water Allowance Coefficient
Source: own calculation

Results by WAC

Water assessment as natural resource starts, at this point, to connect to market price of water, because certain monetary value must be assigned to the developed coefficient. Therefore, a basic consumer price of water consumption values of national users has been determined. According to the database of CSO[971] the average consumer price of water consumption was 331 HUF/m^3. Equation changes like:

$$\bar{X}_{p,irr,i} = \bar{X}_{irr,i} \cdot \bar{X}_{p,cons}$$

where:

$\bar{X}_{p,irr,i}$ = Average price of irrigation water at region *i* per hectare (HUF/ha).

$\bar{X}_{irr,i}$ = Average volume of irrigation at region *i* (m^3/ha).

$\bar{X}_{p,cons}$ = Average consumer price of water (331 HUF/m^3).

By linking Water Allowance Coefficient results (*Table 3.*) and its water value to be adjusted, regional values corrected by Water Allowance Coefficient, complemented by green, blue and gray coefficient values, can be calculated as results of following (*Table 4.*):

$$AWV_{total,i} = WAC_{total,i} \cdot \bar{X}_{p,irr}$$

where:

$AWV_{total,i}$ = Adjusted total (or green, blue, grey) water value of Water Allowance Coefficient (HUF/ha) at region *i*.

$WAC_{total,i}$ = Total (or green, blue, grey) Water Allowance Coefficient at region *i*.

$\bar{X}_{p,irr,i}$ = Average market price of irrigation water per hectare at region *i* (HUF/ha)

[971] *3.6.3. Egyes termékek és szolgáltatások éves fogyasztói átlagára (1996–)*, Táblák (STADAT) www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qsf003b.html

Table 4. Values of adjusted, corrected Water Allowance Coefficient by regions and types (AWV) (HUF/ha)

Region	Adjusted values of WAC (HUF/ha) (AWV)			
	AWV*green*	**AWV*blue***	**AWV*grey***	**AWV*total***
Central Hungary	305 226	325 307	325 307	**317 275**
Central Transdanubia	254 561	218 195	236 378	**238 651**
Western Transdanubia	298 265	370 168	295 602	**316 906**
Southern Transdanubia	214 462	253 642	253 642	**235 083**
Northern Hungary	252 591	355 590	228 068	**272 210**
Northern Great Plain	348 047	371 778	340 137	**352 002**
Southern Great Plain	378 848	285 073	371 346	**341 338**

Note:

AWV*green*, AWV*blue*, AWV*grey*, AWV*total*: green, blue, grey and total water value according to Adjusted Water Values of Water Allowance Coefficient values.

The gained results may show little distortion due to rounding errors.

Source: own calculation

Further values in relation to Adjusted Water Value types appeared form *Table 4.*, which are determined by average consumer prices on a hectare. From these turned out, that value of rain water at Southern Transdanubia is the lowest while Southern Great Plain the highest. It also turned out, that value of irrigation water measured on average consumer, price compared to the other regions and their values, is very favourable at Central Transdanubia, 218 195 HUF/ha. The next favourable value of this type is about 35 000 HUF/ha higher than it, and the most expensive Adjusted Water Value of irrigation water are at Western Transdanubia and Northern Great Plain (370 168 and 371 778 HUF/ha). From the table it is also clearly seen that the value of water need for dilute pollutant water, which is actually an indirect water need, is the lowest in Northern Hungary and the highest in Southern Great Plain.

Table 5. Aggregate value of water used for agricultural production, which is based on average price of water consumption, Hungary

Type of **Adjusted Water Value**	**Water Allowance Coefficient** based on changes of Water Footprint (WAC) (100/WF%)	**Value of water used for agricultural production** on a hectare, based on average price of water consumption (HUF/ha) (AWV)	**Aggregated adjusted value** of Water Allowance Coefficinent on Hungary (HUF) (AWVagg).
AWV*green*	0,47	170 920	912 369 518 740
AWV*blue*	0,32	116 371	621 187 757 440
AWV*grey*	0,21	76 368	407 654 465 820
AWV*total*	**1**	**363 659**	**1 941 211 742 000**

Source: own calculation

From the results of *Table 5.* the aggregated total water values of Hungary, on the basis of agricultural water use, by on water footprint calculations based adjusted values of Water Allowance Coefficient can be seen. According to these value of rain water (green water) is close to 912.5 billion forints. The values of irrigation water (blue water) is more than 621.18 billion forints and the volume of dilute water need (grey water) is over 407.65 billion forints. According to this estimation, the national aggregate water value is more than 1 941.211 billion forints.

Discussion

As it seen from the review of references of general methodology related to natural resources it has been proved that the widespread assessment processes are not able to evaluate water as a natural resource. Water Allowance Coefficient is able to demonstrate the total value of water and its types. For example as a correction co-factor of land valuation, at the right place, it may change land prices regarding to the green, blue and grey components. Using AWV may also cause interesting, unexpected results at industry and the tertiary sector. However, urbanisation effect calculations must be considered, which can be reflected, for example, by population density data involvement as a limitation factor. These opportunities are challenging, it is expected to meet them as results of further researches.

Summary

I took the opportunity of the 5th Báthory-Brassai Conference to introduce Water Allowance Coefficient (WAC) and its results as part of a main research of Szent István University about valuation of Hungarian natural resources. The idea of WAC is based on previous water footprint calculations related to Hungarian wheat production from the year 2010. According to this the entire absolute freshwater need of producing 1 kg wheat is 1 268 l. This estimation is the Hungarian average, but regional data also known and used for further calculations. We have divided hundred by the resulted values thus have determined WACs. The next step was giving a value, which was the average consumer price of water according to CSO (331 HUF/m^3). From these data we have calculated Adjusted Water Values (AWV). Finally it is turned out, that for example the value of water used for agricultural production is about 363 659 on a hectare on Hungary as an average, but regional data are differing from it. WAC based aggregated AWV in Hungary is over 1 941.211 billion forints. Value of rainwater (green water) is close to 912.5 billion forints. Value of irrigation water (blue water) is over 621.18 billion forints, the value of water need for dilute polluted water (grey water) is more than 407.65 billion forints.

Acknowledgement: This publication would not been without the results of research programme: *„Az oktatás és kutatás színvonalának emelése a Szent István Egyetemen”* TÁMOP−4.2.1.B−11/2/KMR−2011−0003.

Óbudai Egyetem
Pro Scientia et Futuro